THE SUBHÂSHITÂVALI

OF

VALLABHADEVA.

EDITED

BY

PETER PETERSON, B.A., OF BALLIOL COLLEGE;

SOMETIME BODEN SANSKRIT SCHOLAR IN THE UNIVERSITY OF OXFORD; M.A., D.SC. OF THE UNIVERSITY OF EDINBURGH; FELLOW AND REGISTRAR OF THE UNIVERSITY OF BOMBAY;

ELPHINSTONE PROFESSOR OF SANSKRIT;

AND

PANDIT DURGÂPRASÂDA, SON OF PANDIT VRAJALÂLA,

ONE OF THE PANDITS ATTACHED TO THE COURT OF THE MAHARAJA OF JEYPORE.

Bombay:

PRINTED AT THE
EDUCATION SOCIETY'S PRESS, BYCULLA

1886.

BOMBAY:
PRINTED AT THE EDUCATION SOCIETY'S PRESS, BYCULLA.

श्रीः

सुभाषितावलिः

श्रीमद्वल्लभदेवसंगृहीता

एल्फिन्स्तनविद्यालयस्थसंस्कृताध्यापकवरेण यूनिवर्सिटी-
रेजिस्ट्रारपदाधिरूढेन

डाक्टर पीटर् पीटर्सनाख्येन

जयपुरमहाराजाश्रितेन पण्डितव्रजलालसूनुना

पण्डितदुर्गाप्रसादेन च

संशोधिता

उपोद्घातटिप्पण्यनुक्रमणिकादिभिर्भूषिता च

सा च

मुम्बापुरवर्तिराजकीयग्रन्थशालाधिकारिणा 'एज्युकेशन् सोसायटी'यन्त्रालये
मुद्रयित्वा प्रकाशिता

शकाब्दाः १८०७: ख्रिस्ताब्दाः १८८६

DEDICATED

TO

TH. AUFRECHT.

शास्त्राणां पारदृश्वा विमलतमयशा वेदनिष्णातबुद्धिः
श्रीमानौफ़ेक्टनामा जयति बुधवरो देवदत्तापराख्यः ।
यत्सूचीपत्त्र एव प्रतिदिनममले शास्त्रसारांशयुक्ते
कुर्वन्नभ्यासलीलां भवति मतिमतामग्रणीर्बालिशोपि ॥ १ ॥

तस्मै श्रीनिजगुरवे पुस्तकमेतत्समर्पयति ।
अतिविनयेन समेतः पीटर् पीटर्सनाभिख्यः ॥ २ ॥

विद्वद्वराय तस्मै तदीयगुणगणवशीकृतस्वान्तः ।
वितरति पुस्तकमेतद्धर्षाद्दुर्गाप्रसादोपि ॥ ३ ॥

PREFACE.

A copy of Vallabhadeva's Sanskrit Anthology was my earliest purchase for the Bombay Government Collection of Sanskrit Manuscripts. I had gone to Jeypore to meet there the Agent and Shastri of the Search, from whom I hoped, in accordance with Indian use and wont, to learn at least the rudiments of the Art of Acquiring MSS. By mischance they had gone instead to Oodeypore in the heart of Rajputana. I was considering whether I had not better make a virtue of necessity, and leave Jeypore to revisit the place under better auspices, when some good fortune led me to the Public Library. There was no one in the room but a young scholar, who was reading, as I could see, a volume of the Benares Pandit. I plucked up courage, and, saṃskṛitam âśritya, introduced myself to him as a fellow student. Pandit Durgâprasâda came next morning to see me with a number of books which he thought might be useful to me. Among them was this Subhâshitâvali, in the copy which he had himself used when a pupil in Kashmir. I knew enough of my business to turn first to the last leaves of the book for ready information as to its nature and contents. In the sequel something will be said of the verses on which I thus stumbled. It was clear that the book was worth buying; and Durgâprasâda's manuscript, here called A, is the foundation of this edition of the work. A year later, in the course of a visit to Ulwar, I found a second copy of the book in the library of Pandit Bhavânand of that place, who has most kindly allowed us the free use of it for purposes of collation (B). In the interval it had become apparent that our book was the same as an Anthology of which Bühler got two copies in Kashmir, but which is in his Report ascribed to Srivara. This information was due to Aufrecht, who had obtained the loan of Bühler's MSS. and had in Weber's Indische

Studien published several extracts from them, ascribing the book at the same time to the real author. These manuscripts, called here C and D were, through Aufrecht's kindness, in our hands before we went to press. Our text was, however, already formed and written out: and, on a review of our book, we are disposed to think that this circumstance has perhaps led us unconsciously to give even greater weight to A as compared with the others, and with C in particular, than it, in our judgment, decidedly deserves. Of the four MSS. used, A and C are by far the best; but C has been corrected overmuch. A reference to the notes will show that, in several places where A, B and D agree in showing a gap, C has the gap filled up, but in a manner inconsistent with what we must believe, on the evidence of the other three MSS., to have been the original text.

In the Notes we have not consciously shirked any of the difficulties in our book. But we cannot hope always to have succeeded in our interpretation; and much remains in our own judgment obscure. In this connection we may point out that we have furnished a list of difficult verses or parts of verses, which will be found at the end of the book, and on which we would fain draw the critic's fire.

An attempt has been made in the Introduction to put together all that is known of each poet and, so far as we could, all that has been with any plausibility conjectured about him. This has been the hardest part of our task; and we ask indulgence for the manner in which it has been executed. No one who has not made a similar attempt can know how difficult, in the present state of our knowledge, it is. We judged it better to make the attempt at the risk, or rather with the certainty of failure, the extent of which it must be for others to judge. But, should the book run to a second edition, we undertake that this part of it shall show that the editors have neglected no suggestion of improvement which may have reached them.

One word as to the book itself. It comes to us as a Sanskrit Anthology, purporting to bring much that is admirable, and nothing that is not admirable, in Sanskrit verse. That it faithfully reflects the taste and manners of the times need not be doubted. What judgment must pass on the Hindu Muse? Is Sarasvatī justified of these her children?

Writing of Subandhu, FitzEdward Hall has said that to real tenderness, or sensibility, or to any but mere animal attachment, he is no less completely an alien than if he belonged to another species than that of man. "In short," he adds, "it is nothing beyond the voucher of the severest verity to rank him, with his fellow Asiatics, be it in their highest estate, as no better, at the very best, than a specious savage."

Subandhu and his fellow Asiatics are here to speak for themselves. On such an issue we need not inquire how far the indelicacy of Hindu verse, to which Hall is referring, is merely "not in accordance with modern manners," and how far it is bad in itself. It is enough to ask the reader if he finds it difficult to recognise, in the verses that follow, the "touch of nature."

No. 1043.

This thought is as a death, that cannot choose
But weep to have that which it fears to lose.

"When you are away I long for you; when you are with me I fear to lose you; I have no joy either in your presence or your absence."

No. 1044.

Where beauty moves and wit delights,
And signs of kindness bind me;
There, oh there, where'er I go
I leave my heart behind me.

"Remember me, love. Ah, that I cannot do: the heart remembers, and you have stolen mine."

No. 1049.

Teach me, only teach, Love
As I ought
I will speak thy speech, Love,
Think thy thought.

"'Do not go' is unlucky; 'go' is a cold word; 'stay' is lording it; 'do as you please,' again, is indifference; 'without you I die' had best be left unsaid; then teach me, my lord, what I should say when you rise to go."

No. 1059.

For we must needs die, and are as water spilt on the ground, which cannot be gathered up again.

"If you must go, you shall go; but why so soon? Turn and stand while I gaze on your face. Our life in the world is like the water that flows from the mouth of the runnel; and who knows if you and I shall ever meet again?"

No. 1064.

Rose a nurse of ninety years,
Laid his child upon her knee:
Like summer tempests came her tears.
Sweet, my child, I live for thee.

"'I am going.' She hears. The day of his return is a treasure she lays away in her heart. 'Be careful in the house always.' This too she hears. 'Darling, do not grieve.' When her lord says that, she sighs as she looks up in his face, then lets fall a long glance on the child at her breast."

No. 1072.

"She notes each day, but cannot count the marks; so fast the tears fall on her pale cheeks, as she says in her heart, 'the time of his return is not yet.'"

No. 1090.

Ueber allen Gipfeln
Ist Ruh;
In allen Wipfeln
Spüresst du
Kaum einen Hauch;
Die Vögelein schweigen im Walde.
Warte nur, balde
Ruhest du auch.

"When the sun is set, when the trees are covered with crowds of birds, and when the moon is slowly climbing heaven in the gathering red of evening, the maiden's wistful eyes tell of a two-fold pain: she has lost her lover, and it was herself that bade him go. How fares it with her? Even death were a feast to her.

No. 1190.

O' a' the airts the wind can blaw
I dearly like the west,
For there the bonny lassie lives
The lassie I love best.

"Blow wind from where my love is: you touched her, touch me too: this is much to the longing lover, he can live with this."

No. 1355.

She is coming, my own, my sweet;
Were it ever so airy a tread,
My heart would hear her and beat,
Were it earth in an earthy bed;
My dust would hear her and beat,
Had I lain for a century dead;
Would start and tremble under her feet,
And blossom in purple and red.

"Let my body be resolved, O Lord, into that it came from, and let the elements resume their parts: with bended head,

this one thing, O my Maker, I ask of thee: may I be water in his tanks, light on his mirror, earth in his path, and the wind of his fan."

The foregoing examples are taken from that part of the Subhâshitâvali where an *advocatus diaboli* would probably grope for material for his accusation. The present writer would willingly lay down the book with the verses in his ear which first attracted him to it.

No. 3486.

Will the Lord be pleased with thousands of rams, or with ten thousands of rivers of oil? . . . He hath shewed thee O man, what is good; and what doth the Lord require of thee, but to do justly, and to love mercy, and to walk humbly with thy God?

" In God all blessings lie: what are alms, pilgrimages, penances, sacrifices, to him who has God in his heart?"

No. 3491.

" Would wretched men but bear for righteousness' sake the toils they lay upon themselves in hope of gain, the life they now lead in the flesh might be their last."

No. 3513.

" If but my faith in thee stand firm—a faith that looks for no reward—I gladly turn my back on heaven, and care little how often I be clothed upon with flesh."

No. 3514.

Then they cried unto the Lord in their trouble, and he delivered them out of their distresses.

" O God, I have not thought on thee, I have not glorified thee: I have not praised thee, nor magnified thy name: I have not worshipped thee with so much as a blade of grass: yet have pity on me when I come to thee for shelter."

No. 3520.

"Lord, we are one in essence: but I am thine, not thou mine: the wave is the sea's, not the sea the wave's."

No. 3524.

They that be whole need not a physician, but they that are sick.

"I am a sinner, but do not thou, therefor forsake me. What need have the righteous, who stand in no jeopardy, of thy protection? Because I am vile, and of low estate, and an evildoer, wilt thou not surely pity me more than these?"

No. 3499.

— Could see the Mother with the child
Whose tender winning arts
Have to his little arms beguiled
So many wounded hearts!

"I never forget the God-child as he lies in his cradle of fig-tree wood, thrusting with his lily hand his lily foot into his lily mouth."

No. 3501.

And the publican, standing afar off, would not lift up so much as his eyes unto heaven, but smote upon his breast, saying, God be merciful to me a sinner.

"I may not enter there; I but stand without, and weep bitterly: Lord, in mercy, let my cry for pity come up into thine ear."

No. 3487.

But when ye pray use not vain repetitions. . . . After this manner pray ye, Our Father which art in heaven, hallowed be Thy Name.

"'I worship God'—there is none other prayer than this, and this whosoever will may say. Full great is the folly of him that sees hell.

No. 3490.

For a day in thy courts is better than a thousand.

"Better is a day spent in washing in the Ganges, listening to the Bhârata, and worshipping the feet of Him who cannot be shaken, than a hundred ages."

No. 3505.

"If I were not a great sinner: if I were not distraught with fears: if I were not clogged with sense: what needs a refuge to me?"

No. 3509.

Lord remember me when thou comest into thy kingdom. And he said unto him, Verily I say unto thee, to-day shalt thou be with me in Paradise.

He that drinketh of the water that I shall give him shall never thirst.

"Thou wilt not, Lord, refuse to save me because I have not served thee long. Is not he who drinks nectar, even in the drinking of it, delivered from old age and death?

No. 3494.

God is our refuge and strength: a very present help in trouble.

"In sickness the Lord is our sovereign medicine; in darkness a light; and in rough places a path; in danger a protection; and, when trouble comes, a brother: he is the ship that bears me over life's soundless sea."

No. 3502.

I am the way, the truth and the life.

"Kṛishṇa, Kṛishṇa, thou art merciful: be a way to the lost: be gracious, O Chief of men, to us who are sinking in the waves of time."

No. 3503.

"Miserrimus."

I am the most miserable, Thou the most merciful: with such a tie between me and thee, O Lord, thou must surely save me.

PETER PETERSON.

Elphinstone College, *March* 1886.

INTRODUCTION.

A d b h u t a p h u l l a.—âyâte dayite manorathaśatair nîte kathaṃchid dine 2076. paśyantî nijam eva patyur adhare dantakshataṃ dûyate 1588.

The verse âyâte dayite manorathaśatair is in the Śârṅgadharapaddhati and Sûktimuktâvali ascribed to a writer called Adbhutapuṇya, who is doubtless to be identified with our Adbhutaphulla. Compare Note on No. 2075. The form given to the name in the later anthologies may have been due to the desire to make a better Sanskrit word of it. The verse âyâte dayite marusthalabhuvâm, our No. 2075, which is in the Śârṅgadharapaddhati ascribed to Adbhutapuṇya, is found in the Sarasvatîkaṇṭhâbharaṇa and in the Daśarûpâvaloka (Aufrecht).

A p a r â j i t a (B h a ṭ ṭ â p a r â j i t a).—kshutkshâmeṇa kathaṃ kathaṃchid aniśam gâtraṃ kṛiśaṃ bibhratâ 1024.

Author of a Mṛigâṅkalekhâkathâ. A contemporary of Râjaśekhara's. See under that author.

A m a r u k a.—achchhinnaṃ nayanâmbu bandhushu kṛitaṃ 1407. anyonyagrathitâruṇâṅguli 1099. asadvṛitto nâyaṃ 1607. â dṛishṭiprasarât priyasya padavîm udvîkshya 1056. âlokayati payodharam 1743. âślishṭâ rabhasâd vilîyata iva 2241. kânte talpam upâgate 2147. kâlaprâptaṃ mahâratnaṃ 892. kiṃ bâle mugdhateyaṃ 1380. kṛitakamadhurâchâro tyaktvâ rushâ 1047. kva prasthitâsi karabhoru 1946. gachchhetyunnatayâ bhruvaiva gaditaṃ 2079. chaṭulanayane śûnyâ dṛishṭiḥ 1097. chapalahṛidaye kiṃ svâtantryât 1176. chalatu taralâ dhṛishṭâ drishṭiḥ khalâ sakhi mekhalâ 1575. tais taiś châṭubhir âjnayâ kila tayâ vṛitte rativyatyaye 1367. dṛishṭvaikâsanasaṃsthite 2069. paṭâlagne patyau namayati mukhaṃ 2056. pattraṃ na śravaṇe 'sti bâshpaguruṇor no netrayoḥ kajjalaṃ 1185. pâśyâśleshaviśîrṇachandana 2133. bhrûbhedo guṇitaś chiraṃ 1578. mugdhe mugdhatayaiva netum akhilaḥ 1161. yadi

vinihitâ śûnyâ dṛishṭiḥ 1625. yad râtrau rahasi vyapetavinayaṃ 2212. yâtâḥ kiṃ na milanti sundari 1342. yâte gotraviparyaye śrutipathaṃ 2108. sati pradîpe satyagnau 1235. sakhyas tâni vachâṅsi yâni 2145. sâ yauvanamadonmattâ 1212. suratavviratau vrîḍâveśa 2106.

Author of the Amaruśataka. Ânandavardhana quotes him, and refers to him by name. The Śataka has suffered from interpolations: and it should be noted that of the verses found in most copies two are in this book ascribed to Argaṭa Nos. 1774 and 1947, one to Vâsudeva No. 1048, one to Pulina No. 1583, one to Bhadanta Dharmakîrti No. 1617, one to Vijjâkâ No. 1141, one to Ḍurvahaka No. 1323, one to Ratnâkara No. 2023, one to Śîlâbhaṭṭarikâ No. 1633, one to Adbhutaphulla No. 2076, and one to "a certain poet from the south country" No. 2215. On the other hand, of the verses ascribed in our book to Amaru only five, Nos. 1056, 1176, 1161, 1342 and 1946 are in the Amaruśataka.

Aufrecht writes the name Amarûka, but notes that in his opinion Amarû is probably the correct form. "The form Amaru owes its origin to the desire to make a good Sanskrit word of the name: the form Amarû is more easily handled. Only the verses written in the Śârdûlavikrîḍita metre appear to have formed the original collection. Some of the verses attributed to Amarû [in the Śârṅgadharapaddhati] are not in the present very incorrect editions. On the other hand we find other verses which in the Indian editions are ascribed to this poet, in our manuscripts of the Śârṅgadharapaddhati either given anonymously, or ascribed to a different author." Z. D. M. G. XXVII. 7.

In a commentary on the Amaruśataka the author is referred to as विश्वप्रख्यातनाडिंधमकुलतिलको विश्वकर्मा द्वितीयः, from which it would appear that the poet was a goldsmith by caste.

In his paper on the Śârṅgadharapaddhati Z. D. M. G. XXVII. 7 Aufrecht quotes under Amarûka as follows: 1 achchhinnaṃ nayanâmbu 107, 13. "Not in edd.: and given anonymously in DR. p. 158." 2 alasavalitaiḥ premârdrair 103, 3. Our No. 1098 (Kasyâpi). 3 idaṃ kṛishṇaṃ 113, 4. "Not in edd." Our No. 1133 (Kasyâpi). 4 ekatrâsanasaṃsthiti 112, 2. Aufrecht however notes that this verse is given anonymously. It is our

No. 1583 (Palimasya). 5 ekasmiñ chhayane 127, 6. Our No. 2112 (Kasyâpi). 6 katham api sakhi 113, 6. Our No. 1143 (Kasyâpi). 7 karakisalayaṃ dhûtvâ dhûtva 126, 4. "Not in edd." Our No. 2105 (Kasyâpi). 8 kântâmukhaṃ suratakeli 106, 22. "Not in edd." Our No. 1289 (anonymous). 9 kânte talpam upâgate 130, 9. "Not in edd." "Not in edd. DR. p. 80, Sarasvatik." 5,42. Our No. 2147 (Amarukasya). 10 gate premâbandhe 113,5. Our No. 1141 (Vijjâkâyâḥ). 11 gâḍhâliñganavâmanî 124, 5 Our No. 2114 (Kasyâpi). 12 chiravirahiṇor 124, 4. Our No. 2063 (Kasyâpi). 13 tadvaktrâbhimukham 112, 3. Our No. 1581 (Kasyâpi). 14 tanvañgyâ gurusaṃnidhau 102, 11. The signature in Śp. is Kasyâpi, as it is also in our book No. 1021. 15 dampatyor niśi jalpator 130, 6 "Kasyâpi." Our No. 2214 (Kasyâpi). 16 dṛishṭaḥ kâtaranetrayâ 100, 6. 17 drishṭvaikâsanasaṃsthite 116, 1. Our No. 2069 (Amarukasya). 18 deśair antaritâ 106, 1. "Kasyâpi." Our No. 1768 (Narasiṃhasya). 19 na jâne sammukhâyâte 110, 9. "Author not named either here in Śp. or in DR. 2, 17." Our No. 2038 (Kasyâpi). 20 paṭâlagne patyau 123, 5. Our No. 2056 (Amarukasya). 21 prasthânaṃ valayaiḥ 104, 1. Our No. 1151 (Kasyâpi). 22 mandam mudritapâṃśavaḥ 135, 10. 23 yadâbhûd (edd. parâbhud) asmâkam 114, 5. 24 yad rātrau rahasi vyapeta 130, 3. "Not in edd." Our No. 2212 (Amarukasya). 25 yâtâḥ kiṃ na milanti 106, 21. Our No. 1342 (Amarukasya). 26 râtrau vâribharâlasâ 135, 30. "Kasyâpi O. B. D. Amarûkasya C." Our No. 1774 (Argaṭasya). 27 râmâṇâṃ ramaṇîya 129, 4. "Kasyâpi." 28 lalitam urasâ taranti 134, 24. "Not in edd." 29 lâkshâlakshma 130, 2. Our No. 2215 (Dâkshiṇâtyasya Kasyâpi). 30 likhann âste bhûmim 113, 11. 31 lolair lochanavâribhiḥ 101, 5. Our No. 1060 (Kasyâpi). 32 varam asau divaso 104, 8. "Kasyâpi." Our No. 1114 (Kasyâpi). 33 vyâlolâm alakâvallîm 125, 9. 34 saṃdashṭâdharapallavâ 122, 15. 35 sutanu jahihi mânam 116, 2. "Kasyâpi." Our No. 1600 (Kasyâpi). 36 surataviratau vrîḍâ 126, 5. "Not in edd." Our No. 2106 (Amarukasya).

Amṛitadatta (Bhâgavatâmṛitadatta).—atyantaśîtalatayâ subhagasvabhâva 807. apûrveyaṃ dhanurvidyâ 2455. amarair amṛitaṃ na pîtam 429. amî pâṇikarambhâbhâḥ 2456. âhate tava niḥsâne 2454. udvṛittadaitya 50. evaṃ ched vidhinâ kṛito 'syupakṛitau 949. karajâlam apûrva 72

kavînâṃ mahatâṃ sûktair 148. kim evam aviśaṅkitaḥ śiṅkaraṅga 609. kiṃ pântha nirmathanasiddhyupayogivastu 940. kîrtis te jâtajâdyeva 2457. kṛishṇaḥ krîḍitavân gobhir 2291. ko 'yaṃ bhrântiprakârastava pavana 1032. jîvita ivakaṇṭhagate sûkte 156. 'trailokyupakṛitiprasaktamanaso 1030. dunoti tvâm aghavataḥ 2458. devî kva durgatiharâ bhaginî bhavâni 989. na pâlayati maryâdâṃ 853. phalakusumakisalayojjvala 796. bhaktiprahvavilokana 43. madamayam adamayad uragaṃ 31. mṛidusubhagaparikararucho 966. yushmâkam ambaramaṇeḥ 73. sakṛipâṇâṃ dvishâṃ senâm 2477. samudgirasi vâchaḥ kiṃ 718. sarasvatî sthitâ vaktre 2453? saubhâgyasya samarpaṇena timirâtaṅkachchhidâ tejasâ 2574.

The verse kim evam aviśaṅkitaḥ No. 609 was, we are told in the preceding verse, Shâhabuddîn's challenge to an intending invader of Kashmir. Amritadatta would therefore appear to have been one of his court poets. Shâhabuddîn's date is given by Cunningham as 1352 A.D.

Amṛitavardhana.—abhijâtajanavyathâvahâ 1702. aṁśukam iva śîtabhayâd 1851. âropitaḥ pṛithunitambataṭe taruṇyâ 994. kiṃ kaṇṭhe kriyatâm utânimishayâ drishṭyâ chiraṃ vîkshyatâṃ 1684. digdâhaikarate vanântakara te jvâlâ na me rochate 1023. dîpâḥ sthitaṃ vastu 258. no garjatyamburâśis trijagadadhipatiprârthitârthapradâna 852. sthâne varshati naiva garjati vṛithâ 851.

This verse aṁśukam iva śîtabhayât No. 1851 is in the Śârṅgadharapaddhati also ascribed to this writer (Aufrecht).

Ambaka.—manmathaśarayâtitayâ yâte tayâ 1391.

Nil.

Arka (Bhaṭṭârka).—kva gato mṛigo na jîvatyanudinam 957. bahavaḥ paṅgavo 'pîha 2255.

Nil.

Argaṭa (Râjaputra).—atitejasvyapi râjâ 2869? asato 'pi bhavati guṇavân 2866? urasi nihitas târo hâraḥ kṛitâ jaghane ghane 1947. guṇinaḥ samîpavarti pûjyo 247. dânaparo 'tyunnatimân 2868? namribhûya pareshâm sakrid api 2867? pâtâlam âviśasi 3447. pitrâsyedaṃ kṛitam iti 2871? pṛithur

aham ayaṃ kraśîyân 2865? yasmin karmaṇi śaktir 2872. yasyârthino na vimukhâḥ 2864? rathasyaikaṃ chakraṃ bhujagayamitâḥ sapta turagâḥ 2277. râtrau vâribharâlasâmbudaravodvignena jâtâśruṇâ 1774. riktâḥ karmaṇi paṭavas 2870? lakshmîparipûrṇo 'haṃ 2873. vapur anupamaṃ nâbher ûrdhvam vidhâya mṛigîdṛiśo 1563. vipulahṛidayâbhiyogye 153. sâmnaiva yatra siddhir 2874.

The verse vapur anupamaṃ is quoted by Namisâdhu in his commentary on Rudraṭa's Kâvyâlaṃkâra XI. 7,* which was written either in Saṃvat 1125 or in Saṃvat 1176.

Architadeva (Bhâgavatârchitadeva).—alabdhântaḥpraveśasya 3501. upapattibhir amlânâ 142. keshâṃchid vâchi śukavat 143.

Nil.

The correct form of the name is uncertain, as the manuscripts write both Architadeva and Achintadeva.

Arjunadeva.—nîto 'smi yena mahatîṃ salilena vṛiddhiṃ 1822.

Jalhaṇa's Sûktimuktâvali contains a verse, ascribed there to Arjunadeva, in which the poetry of Amaruka is called a drum that renders inaudible all other efforts of the amatory muse.

अमरुककवित्वडमरुकनादेन विनिह्नुता न संचरति ।
शृङ्गारभणितिरन्या धन्यानां श्रवणविवरेषु ॥

This makes it probable that the Arjunadeva of the Sûktimuktâvali and Subhâshitâvali is the same as the Arjunavarmadeva, son of Subhaṭavarmanarendra, who wrote a commentary on the Amarukaśataka. The second verse of that work is

क्षिप्ताशुभः सुभटवर्मनरेन्द्रसूनु-
र्वीरव्रती जगति भोजकुलप्रदीपः ।
प्रज्ञानवानमरुकस्य कवेः प्रसारः
श्लोकाञ्छतं विवृणुतेर्जुनवर्मदेवः ॥

---

* I take opportunity to correct a mistake made in a previous reference to Namisâdhu (Preface to my paper on Kshemendra's Auchityâlaṃkâra, p. 18 note). The reading of the Palm-leaf MS. (Kielhorn, No. 53, Report, p. 34 ff.) of Nami's Commentary on Rudraṭa, in the verse that gives the date of the composition of the work is, as Kielhorn gave it, षट्सप्ततिसंयुक्ते..—P. P.

The date and lineage of Arjuna, of the House of Bhoja, son of Subhaṭavarman, are given in an Inscription pertaining to the Paramára kings of Málava, published by Fitz-Edward Hall in the Journal of the American Oriental Society, VII. p. 24 ff., from which we make the following extract :—

ॐ नमः पुरुषार्थचूडामणये धर्माय ।

प्रतिबिम्बनिभाद्भूमेः कृत्वा साक्षात्प्रतिग्रहम् ।
जगदाह्लादयन्दिश्याद्द्विजेन्द्रो मङ्गलानि वः ॥ १ ॥
जीयात्परशुरामोसौ क्षत्रैः क्षुण्णं रणाहतैः ।
संध्यार्कबिम्बमेवोर्वीदातुर्यस्यैति ताम्रताम् ॥ २ ॥
येन मन्दोदरीबाष्पवारिभिः शमितो मृधे ।
प्राणेश्वरीवियोगाग्निः स रामः श्रेयसेस्तु वः ॥ ३ ॥
भीमेनापि धृता मूर्ध्नि यत्पादाः स युधिष्ठिरः ।
वंशाद्येनेन्दुना जीयात्स्वतुल्य इव निर्मितः ॥ ४ ॥
परमारकुलोत्तंसः कंसजिन्महिमा नृपः ।
श्रीभोजदेव इत्यासीन्नासीराक्रान्तभूतलः ॥५ ॥
यद्यशश्चन्द्रिकोद्द्योते दिगुत्सङ्गतरङ्गिते ।
द्विषन्नृपयशःपुञ्जपुण्डरीकैर्निमीलितम् ॥ ६ ॥
ततोभूदुदयादित्यो नित्योत्साहैककौतुकी ।
असाधारणवीरश्रीरश्रीहेतुर्विरोधिनाम् ॥ ७ ॥
महाकलहकल्पान्ते यस्योद्दामभिराशुगैः ।
कति नोन्मूलितास्तुङ्गा भूभृतः कटकोल्बणाः ॥ ८ ॥
तस्माच्छिन्नद्विषन्मर्मा नरवर्मा नराधिपः ।
धर्माभ्युद्धरणे धीमानभूत्सीमा महीभुजाम् ॥ ९ ॥
प्रतिप्रभातं विप्रेभ्यो दत्तैर्ग्रामपदैः स्वयम् ।
अनेकपदतां निन्ये धर्मो येनैकपादपि ॥ १० ॥

तस्याजनि यशोवर्मा पुत्रः क्षत्रियशेखरः ।

तस्मादजयवर्माभूज्जयश्रीविश्रुतः सुतः ॥ ११ ॥

तत्सूनुर्वीरमूर्धन्यो धन्योत्पत्तिरजायत ।

गुर्जरोच्छेदनिर्बन्धी विन्ध्यवर्मा महाभुजः ॥ १२ ॥

धारयोद्धृतया सार्धं दधाति स्म त्रिधारताम् ।

सांयुगीनस्य यस्यासिस्त्रातुं लोकत्रयीमिव ॥ १३ ॥

तस्यामुष्यायणः पुत्रः सुत्रामश्रीरथाशिषत् ।

भूपः सुभटवर्मेति धर्मे तिष्ठन्महीतलम् ॥ १४ ॥

यस्य ज्वलति दिग्जेतुः प्रतापस्तपनद्युतेः ।

दावाग्निच्छद्मनाद्यापि गर्जन्गुर्जरपत्तने ॥ १५ ॥

देवभूयं गते तस्मिन्नन्दनोर्जुनभूपतिः ।

दोष्णा धत्तेधुना धात्रीवलयं वलयं यथा ॥ १६ ॥

बाललीलाहवे यस्य जयसिंहे पलायिते ।

दिक्पालहासव्याजेन यशो दिक्षु विजृम्भितम् ॥ १७ ॥

The inscription has reference to a grant made in the Samvat year 1272 = A.D. 1216.

A r t h a v a r m a n.—mâṇikyo 'yam mahârghaḥ 910. yâm âliṅgy bakâ raṭanti 714.

Nil.

A r bh a k a.—ekaṃ dantachchhadasya 70. sâ gotraskhalanaṃ niśamya sahasâ tatpûrvam utkampinî 2073. sphuṭatu hṛidayam kâmaṃ kâmaḥ karotu tanuṃ tanuṃ 1574.

Nil.

A v a dh û t a.—yâ sâ jagatparibhavasya nimittabhûtâ 3257. sarvâpadâṃ nilayam adhruvam asvatantram 3515.

Nil.

A v a n t i v a r m a n (Śrîmadavantivarman).—avijñâtaviśeshasya 1889. asâro nirguṇo vakraś 1802. duḥsahasaṃtâpabhayât saṃprati 1699.

Mahârâja of Kashmir, 855-884 A.D.

A v a l o k i t a (Bhaṭṭâvalokita).—sarvâtmanâ prabhavatâpi manobhavena 1088.

Nil.

A ś v a g h o s h a (Bhadantâśvaghosha).—kadarthitasyâpi hi dhairyavṛitter 528. jayanti jitamatsarâḥ 198. jâtaś cha nâma na vinaṅkshyati 529. naivâkṛitiḥ phalati naiva kulaṃ na śîlaṃ 3100. vyâyasyann api kaśchid arthitaphalaprâpter abhâgî bhavet 3142.

The epithet bhadanta indicates a Buddhist mendicant. Compare भद्रवार्तिना खलु भवितव्यं भवन्तेनेत्यवर्तीर्य p. 488, and भगवन्भदन्त p. 497 of Kashmir Ed. of Harshacharita, where the reference is to the Buddhist mendicant Divâkaramitra. Compare also Mudrârâkshasa Act IV. Ed. Tel. p. 175, and Telang's note on the word.

Our poet is therefore the well-known Buddhist writer Aśvaghosha, who is mentioned among others by I-tsing (673 A.D.) as an old teacher. Max Müller's India, What can it teach us, p. 312. The lives of the three teachers Nâgârguna, Deva, and Aśvaghosha are, Max Müller notes, stated to have been translated by Kumârajîva about 405 A.D.

The verses kadarthitasyâpi hi dhavryavṛitter, No. 528, and naivâkṛitih phalati No. 3100 are in Bhartṛihari's Nîtiśataka.

A ś v a d e v a.—phalâbhilâshopahatântarâtmâ 3020.

Nil.

A s th i b h a ñ g a.—parishvaktas tâvad gurujanabhayâd dûti na mayâ 1139.

Nil.

Â d i t y a k a (Bhaṭṭâdityaka).—yadyapi chandanaviṭapi vidhinâ 793.

Nil.

Â d i t y a d a t t a (Bhadantâdityadatta).—iyatyapyetasmin niravadhimahatyadhvani guṇâs 530.

Nil.

Ânanda (Thoityuchyamânânanda)—jalataruṭṛiṇa-śûnyaḥ śrâmyatâm adhvagânâ ṇ 943.

Ânanda (Raṇḍânanda).—madanaparipâṇḍugaṇḍâ 2345.

Ânandaka (Bhaṭṭânandaka).—dadhati na janâs tanmirâśyâd adṛishṭavibhûtayo 3190.

Ânandaka (Râjânakânandaka).—nirmale salila-kuṇḍasannile 1985.

It is not possible to say with certainty to how many poets the names Tho-Ânanda, Raṇḍa-Ânanda, Bhaṭṭa-Ânandaka, and Râjânaka-Ânandaka refer. Tho is an upanâma, and may be used here to distinguish one Ânanda from another. Raṇḍânanda gets that name from the verse cited. As one verse only is cited under each name we are probably to understand that they are different poets. The name Ânandaka does not necessarily differ from that of Ânanda: but Bhaṭṭânandaka is probably to be distinguished from Râjânakâ-nandaka. Bhaṭṭa is said to mean one versed in four shastras: and Râjânaka is a title that was given "as a personal distinction" by monarchs of Kashmir. Compare तथागृहाय निर्व्याजं स्वयं राजा-नकाख्यया. Râjatarangiṇî VI., 260.

Ânandavardhana.—aviratâmbuja 28. âkrandâḥ stanitair vilochanajalânyaśrântadhârâmbubhis 1776. udyantyamûni su-bahûni mahâmahâṁsi 558. ekastha ṇ jîvitese tvayi 60. keliṃ kurushva paribhuṅkshva saroruhâṇi 623. jaya krishṇa mahâ-bâho 3519. tvayi janârdana bhaktir achañchalâ 3513. dṛish-ṭam aṅkaritam arjunaṛishṭan 2484. dṛishṭasya yasya hariṇâ 49. nâsyochchhrâyavati tanur 615. pratîyamânaṃ punar anyad eva 157. bhakte dvesho jaḍe prîtir 3226. manoratha-śatair vṛito 904. yaḥ praśaṁsati naro naram anyaṃ 525. yâ sâdhûn iva sâdhuvâdamukharân 165. ye śramaṃ hartum îhante 343. lokânandâd viramati na yaḥ 559.

The author of the Dhvanyâloka. Flourished under the reign of Avantivarman 855—884 A.D. Râjatarangiṇî V. 34. European Scholars owe most of their knowledge of Ânandavardhana to Bühler, who procured three copies of his work in Kashmir, and who writes with regard to him as follows:—

"Ânandavardhana is mentioned by Kalhaṇa as one of the ornaments of Avantivarman's court. His great work is the Dhvanyâ-

loka, Kâvyâloka, or Sahṛidayâloka, a commentary in four chapters on certain verses treating of Dhvani, 'implied meaning,' which is considered the soul of poetry.

"From Abhinavagupta's Ṭîkâ it appears that these verses are the composition of some older writer, whose name is not given. But it is remarkable that they contain no maṅgaláchaṛaṇa. Ânandavardhana quotes the following poets and writers on Alaṅkára:—Kâlidâsa, Puṇḍarîka, Bâṇa, Bhaṭṭodbhaṭa, Bhâmaha, Sarvasena, and Sâtavâhana . . . . Ânandavardhana says nothing about his own parentage or circumstances. The first three chapters of his work have been commented on by Abhinavagupta . . . according to whom Ânandavardhana wrote a vivṛiti of the Dharmottamâvinischayaṭîkâ." Bühler's Kashmir Report, p. 65 ff.

In his article Beiträge zur Kenntniss indischer Dichter, Z. D. M. G. XXVI., p. 364, Aufrecht has a note on Ânandavardhana which we translate.

"According to the Râjatarangini V. 34, Muktâkaṇa (of whom no more is known), Śivasvâmin, the poet Ânandavardhana and Ratnâkara became famous under the reign of Avantivarman, who, according to Cunningham, p. 19, reigned from 855-884. Bühler, Report, p. 65, has given some information about the Dhvanyâloka of this writer. An examination of good manuscripts of the work may be trusted to yield much more of importance, as I saw long ago, after using the very poor MS. I. O. 1008, in which the text, the commentary of Abhinavagupta, and an anonymous commentary on this last are hopelessly mixed up together. The circumstance that Ânandavardhana in this book makes frequent quotations from a Prâkṛit poem of his own called the Vishamabâṇalîlâ has not been noticed. The author of the Sarasvatîkaṇṭhâbharaṇa, Mammaṭa and Viśvanâtha quote both these books."

Ânandavardhana's Vishamabâṇalîlâ is quoted in the Sârasamuchchaya. See Peterson's Second Report, p. 17 ff. Other works of his own, to which Ânandavardhana refers in his Kâvyâloka are (2) the Arjunacharita, a mahâkâvya, (3) the Harivijaya, another Prâkṛit poem, and (4) the Matsparîkshâ. In the third uddyota of the book he draws an illustration from a poem called the Madhumathanavijaya—यथा मधुमथनविजये पाञ्चजन्योक्तिषु. The following

reference to this poet is from Jalhaṇa's Sûktimuktâvali in a verse ascribed there to Râjaśekhara.

ध्वनिनातिगभीरेण काव्यतत्त्वनिवेशिना ।
आनन्दवर्धनः कस्य नासीदानन्दवर्धनः ॥

Ânandasvâmin (Râjânakânandasvâmin).—vipraḥ sapaksho hyupavîtadhârî 2389.

Nil.

Ârarâjânaka.—atyadbhutam imaṃ manye 514.

Nil.

Ârâdhyakarpûra.—tulyâ sukhasthitir amushya mameti râjñi 578.

Nil.

Ârogya (Bhagavattarârogya Bhadantârogya).—bhrûbhede rachite 'pi dṛishṭir adhikaṃ sotkaṇṭham udvikshate 1580. yad vañchanâhitamatir bahu châṭugarbhaṃ 271.

Nil.

Âryadeva.—malîmasatvâd abhibhûya mitraṃ 1750.

Nil.

The name is that of a scholar of Nâgârjuna. Max Müller's India: What can it teach us? p. 304.

Âryabhaṭṭa.—ekatra nâsya ratir ityavadhûyamânaḥ 1657.

The well-known astronomer. Born A.D. 476.

Âhlâdaka (Râjânakâhlâdaka).—manaḥśuka nivartasva 1257.

Nil.

Ichchhaṭa.—chhandorahitâ gâthâḥ 2337.

Nil.

Indubhaṭṭa.—chaṇḍachâṇûradordaṇḍa 33. sarvâśâparipûri huṃkṛitamado (bhaṭṭendurâja) 918.

Abhinavagupta refers to Bhaṭṭendurâja as his teacher in the beginning of his commentary on Ânandavardhana's Dhvanyâloka. A Pratihârendurâja wrote a commentary on Udbhaṭa's book on Alaṃkâra.

At the end of his Bhagavadgîtaṭîkâ Abhinavagupta tells us that Indurâja was the son of Śrîbhûtirâja, and grandson of Sauchuka, of the Kâtyâyana gotra. Bühler's Kashmir Report, pp. 65 and 80.

Aufrecht quotes under Bhaṭṭa Indurâja from the Śârṅgadharapaddhati as follows:—1 udasyochchaiḥ 71, 52:

> उदस्योच्चैः पुच्छं शिरसि निहितं जीर्णजटिलं
> यदृच्छाव्यापन्नद्विपपिशितलेशाः कवलिताः ।
> गुहागर्ते शून्ये सुचिरमुषितं जम्बुक सखे
> किमेतस्मिन्कुर्मो यदसि न गतः सिंहसमताम् ॥

2 parârthe yaḥ 59, 66. Our No. 947 (Yaśasaḥ). This verse is in Abhinavagupta's ṭîkâ. 3 sâ yâvanti padâny alîka 116, 6. "Printed in the Amaruśataka." Our No. 2070 (Kasyâpi).

Indulekhâ.—eke vâranidhau praveśam apare lokântarâlokanaṃ 1902.

Nil.

Indradatta.—karṇikâralatâḥ phulla 1655.

This, according to the story in the Kathâsaritsâgara, is the name of one of the pupils of Upavarshopâdhyâya, Pâṇini's teacher in grammar. Indradatatta, according to the same account, was the author of the Aindravyâkaraṇa.

Indrasiṅha (Bhadantatathâgatendrasiṅha).—parushavachanaṃ kopâtâmre dṛiśau valitaṃ mukhaṃ 1601. ravimaṇir api niścheshṭaḥ 2273. hṛidayâni satâm eva 212.

The verse ravimaṇir api niścheshṭaḥ is in the Śârṅgadharapaddhati also ascribed to Indrasiṅha. Aufrecht gives and translates it, and adds that it "might pass, were it not to be regarded as a shameless imitation of an older verse."

Îśânadeva.—chakshur drakshyati rûpam antikagataṃ vakshaḥ parishvakshyate 1352.

Nil. Mention is made of an Îśâna in the Râjataraṅgiṇî II. 48.

Îśvarakṛishṇa.—chiraṃ śîtajalâvâsa 1656.

The author of the Sâṃkhyakârikâs. His lower date depends on that of Śaṇkarâchârya, inasmuch as Gauḍapâda, who was the

teacher of Govindapâda, that is, Śankarâchârya, is the author of a commentary on the Sâṃkhyakârikâs. Îśvarakrishṇa's book was translated into Chinese between 557-589 A.D. The account found of it in the Chinese version is said to be that it is a selection of 70 gâthâs made by a Brâhman named Îśvarakrishṇa, out of an original total of 60,000 gâthâs composed by Panchaśikha (Kâpileya), the pupil of Âsuri, the pupil of Kapila. See Max Müller's India: What can it teach us? p. 361, and Hall's edition of the Sâṃkhyasâra.

Îśvaravarman (Suvarṇakâreśvaravarman).—esho 'gnihotriti bibharti gâs tâ 2353? śailâḥ surân rukmamayân nirikshya 2354.

Nil.

Uñchhavṛitti.—bhrashṭair meghaśukâghâta 1722. sphurantaḥ piñgalâbhâso 1721?

Nil.

Udaya (Upâdhyâyodaya).—pratyagraiḥ parṇanichayais 784.

Nil.

Udbhaṭa (Bhaṭṭodbhaṭa).—ayaṃ bandhuḥ paro veti 498. kim iha bahubhir uktair yuktiśûnyaiḥ pralâpair 3453. kiṃ kaumudîḥ śaśikalâḥ sakalâ vichûrya 1463.

One of the earliest writers on Alaṃkâra whose works remain or have been found. His Alaṃkâraśâstra, with the commentary of Pratîhâra Indurâja, was got by Bühler in Kâshmir. "Of this Bhaṭodbhatta," Bühler writes, "Kalhaṇa (Râjat. IV. 494) says that he was Jayâpîḍa's (779-813 A.D.) sabhâpati, or chief pandit, and that he was paid daily a lakh of dinâras. It is to be regretted that the recipient of such magnificent pay did not write a more extensive book, and did not give us extracts from contemporaneous poets. He has only composed a short treatise on the alaṃkâras, or 'ornaments' to be used in poetry, and most egotistically takes his examples from his own work, a Kumârasaṃbhava." Kashmir Report, p. 65.

Udbhaṭa was the author also of a commentary on Bhâmahas book on rhetoric. See Aufrecht in Indische Studien, XVI. 207.

Upamanyu.—sândhyârâgarudhirâruṇam ârân 1892.

Nil. The verse is given by Aufrecht from the Śârṅgadhara-paddhati.

Ûrjita.—asitâtmâ samutpannaḥ 1490.

Nil.

Ûrvîdhara (Bhaṭṭorvîdhara).—â saptater yasya vivâhapaṅktir 2350.

Nil.

Aurva.—bhraśyaddhanândhakâre 'tha 1799? riktâ vipaṇḍurâtmâno 1800.

Nil.

Kaṅkaṇa.—kaṇṭhagrahe śithilatâṃ gamite kathaṃchid 1065.

The following verse is given in Ratnakaṇṭha's compilation of commentaries on the Kâvyaprakâśa the Sârasamuchchaya (Peterson's Second Report, p. 15 ff.) as by Kavi Kaṅkaṇa.

लीलापङ्कजमादधाति रुचिरे गम्भीरनाभ्यन्तरे
कस्तूरीद्रवचर्चितं वपुरपि ध्यासी करोत्यादरात् ।
ताटङ्कं च करे करोति कुतुकाच्चकानुकारं तदा
लक्ष्मीः क्रीडति पीतवस्त्रकलिता स्मित्वा सखीनां पुरः ॥

ध्यासीकरोति in β should perhaps be श्यामीकरोति.

He may be the Kaṅkaṇavarsha from whom the city Kaṅkaṇa took its name.

भर्तुः कङ्कणवर्षस्य पुण्योत्कर्षाभिवृद्धये ।
चकार कङ्कणपुरं रमणी स्वर्णवर्षिणी ॥

Râjat. VI. 301.

Kapardin (Bhaṭṭakapardin).—ambâ tushyati na mayâ na snushayâ 3185.

Nil. The verse is ascribed to him also in the Śârṅgadhara-paddhati and Aufrecht notes that it is in Bhartṛihari.

Kapilarudraka.—sahakârakusumakesara 1666.

Nil.

Kapilasvâmin.—kusumânîva phalânâm 2887.

Nil.

Kamalâkara (Râjânakakamalâkara).—andhasya me hṛitavivekamahâdhanasya 3516.

The name is that of the author of a commentary on the Kâvyaprakâśa.

Kamalâyudha (Śrîkamalâyudha).—khedâtaḥ kashṭam aho gataḥ sa nṛipatiḥ sâmantachakraṃ cha tat 3328. laghuni tṛiṇakuṭîre kshetrakoṇe yavânâṃ 1840.

Nil. The verse laghuni tṛiṇakuṭîre is ascribed to him also in the Śârṅgadharapaddhati, and Aufrecht notes that it is quoted in the Daśarûpâvaloka, D. R. IV. 20.

Kambalaka. (Bhadantakambalaka).—martavyapakshaniḥkshiptâ 1246.

Nil.

Kayyaṭa.—antaḥsthasuratârambhâ 2044. ratnâkaro 'pi na cha jâtu bhavân samudro 2493. śûro 'si nûnam uditaḥ purato yad ârân 2040. satyam âchakshva kiṃ nâtha 2039?

Author of the Bhâshyapradîpa.

"My search for copies of Kaiyaṭa's Pradîpa were attended with still scantier results than the inquiry regarding the Mahâbhâshya. No. 306 contains a very small portion of the commentary on the Navâhniki. The MS. dates, I think, from the same time as the pieces of the Bhâshya. The Kaśmîrians tell an anecdote regarding Kaiyaṭa, which is perhaps worth mentioning. Kaiyaṭa was, they say, an inhabitant of one of the smaller towns of the Valley, according to some of Pâmpar, according to others of Yechgâm. He lived in great poverty, and entirely gave himself up to the study of the Mahâbhâshya and of grammar. In this śâstra he acquired so great proficiency that at last he could explain the whole Bhâshya to his pupils without looking at a MS., and he understood even those passages which Vararuchi (?) had marked by kuṇḍalas (O) as unintelligible. Once a foreign Paṇḍit from Southern India, named according to one authority Krishṇambhaṭṭa, came into Kaśmîr and went to see Kaiyaṭa at his home. He found him sitting before his house, engaged in manual labour, and explaining at the same time to his pupils the most difficult portions of the Bhâshya from memory.

Amazed at the Pandit's great learning and his abject condition, the foreigner hastened to the king of Kaśmîr and obtained from him a śâsana granting to Kaiyaṭa a village and an allowance of grain. But when he brought the deed to the Pandit the latter steadfastly refused to accept the gift, because he considered it unlawful as coming from a king. Later Kaiyaṭa left Kaśmîr and wandered to Benares. There he vanquished the Pandits at a sabhâ by his great learning, and composed the Pradîpa at the request of the Sabhâpati. According to this story the Pradîpa was not written in Kaśmîr, and if the statement that Kaiyaṭa lived at Pâmpar is true, it cannot be older than the 9th century. For that town was built by Padma in the reign of Ajitâpiḍa, 844-849 A.D. Dr. Kielhorn has lately stated in his pamphlet on the Mahâbhâshya that he does not think Kaiyaṭa an old writer. I agree with him on this point, and do not believe that he is older than the 13th century A.D. The earliest Indian grammarian who quotes him is, as far as I know, Sâyaṇa-Mâdhava. I have heard it asserted by Indian Pandits that Kaiyaṭa was a brother of Mammaṭa."—Bühler's Kashmir Report, p. 71ff.

A chittrakâvya by Kayyaṭa called Devîśataka is said to exist in Kashmir. This may be the book of that name entered anonymously in Bühler's Report No. 137.

Karṇâṭaka. (Bhaṭṭakarṇâṭaka).—alasyati gâtram adhikaṃ 1262. avaśyaṃ kopâgnis tava sutanu nirvâsyati chirât 1606.

Nil.

Kalaśa. (Kalaśaka).—âdityâḥ kiṃ daśaite 53. kallolair vikiratvasau girivarân 880. kiṃ śundarair idam ato 'tha bahûni tâni 1465. kva tat tejas 562. dattaṃ yena sudhâm-dhânam asamaṃ 881. dayitâbâhupâśasya 1529. daityâsthi-pañjara 52. nidrârdhamîlitadriśo madamantharâyâ 1280. pra-shṭhaparatantrayor madhumadojjhitavriḍayoś 1322. mukham api pariśishṭam yasya tejaḥprasûtiṃ 196. re meghâḥ avaś-śiradânaguru kiṃ bauddhaṃ yaśo na śrutam 850.

Mahârâja of Kashmîr 1080-1088 A.D. one auth[illegible]mantarâja and father of Harsha. That Mahârâja [illegible] Kaiyaṭa at [illegible] as well as a patron of learning, is evident fromengaged in manual [illegible] him in the Vikramâṅkadevacharita XVIII. pupils the most difficult

यस्योदारां परिकलयतः शस्त्रशास्त्रप्रतिष्ठां
द्वे प्रेयस्यौ जगति विदिते श्रीश्च वाग्देवता च ।
एका भेजे भुजमभिनवाम्भोजलीलातपत्रा
श्वेतच्छत्रायितसितयशश्चन्द्रिकान्या मुखेन्दुम् ॥

Ed. in ४ भुजमभिनवाम्भोरुहलीलातपत्रा

Kshemendra in his Suvṛittatilaka quotes the following verse from Kalaśa.

अञ्जलौ जलमधीरलोचना लोचनप्रतिशरीरशारितम् ।
आत्तमात्तमपि कान्तमुक्षितुं कातरा शफरशङ्किनी जहौ ॥

Kalyâṇadatta. (Srîkalyâṇadatta).—udgrîvaṃ khalu vîkshitaṃ vapur idam lajjâlasaṃ yat tadâ 1349.

Doubtless the same as the Kalyâṇa, pupil of Alakadatta, who is mentioned by the author of the Srîkaṇṭhacharita as one of his own contemporaries.

श्रीमानलकदत्तोयमनल्पं काव्यशिल्पिषु ।
स्वपरिश्रमसर्वस्वन्याससभ्यममन्यत ॥
यथोपचस्करे येन निजवाङ्मयदर्पणः ।
बिल्हणादिसंक्रान्तौ यथा योग्यत्वमग्रहीत् ॥
तत्तद्गुरुकथाकेलिपरिश्रमनिरङ्कुशम् ।
तं प्रश्रयप्रयत्नेन कल्याणं सममीमनत् ॥

Śrîkaṇṭh. XXV. 78-80.

Maṅkha wrote this book between 1135 and 1145 A.D. See Bühler's Kashmir Report, p. 50 and Appx. II. p. cxii.

Kallaṭa. (Bhaṭṭakallata: Śrîkallaṭakavi).—itarad eva bahir mukham 431. kiṃ tena kâvyamadhuna 136. kva piśunasya gatiḥ 432. tîvrâtâmraruchо raveḥ katham iyaṃ svapne 'pi saṃbhâvanâ 2565. diṅmukhâni parichumbati pṛithvîm 2483.

Author of the Spandasarvasva, a commentary on the Spandakârikâs of his teacher Vasugupta. According to Kalhaṇa he was a contemporary of Avantivarman, who reigned about 854 A.D.

अनुग्रहाय लोकानां भट्टाः श्रीकल्लटादयः ।
अवन्तिवर्मणः काले सिद्धा भुवमवातरन् ॥

Râjat. V. 51.

Bühler's Kashmir Report, p. 78 ff. and Appx. II. p. CLXVI. ff.

Kalhaṇa.—antarye satataṃ luṭhantyagaṇitâs 889. avakâśaḥ suvṛittânâṃ 2795. karṇe tat kathayanti 462. kaḥ svabhâvagabhirâṇâṃ 3159. gobhujâṃ vallabhâ lakshmir 3364. parâmṛishati saspṛihaṃ 905. pâkaś chen na śubhasya 361. bhaṇḍas tâṇḍavamaṇḍape 463. bhâsvadbimbâdharâ kṛishṇa 1461. bhujataruvanachchhâyâṃ yeshâṃ 187. mâtsaryeṇa jahad grahân 579. yaḥ pâtârtham 3132. ye 'prâsann ibhakumbhaśâyitapadâ 188. yo yaṃ janâpakaraṇâya sṛijatyupâyaṃ 3133. vṛitiṃ svâm bahu manyate 360. satkshetrapratipâditaḥ 3028.

Author of the Râjataraṅginî. He was a contemporary of Jayasiṁha Mahârâja of Kashmir 1129-1150 A.D., and according to Kashmir tradition he is the author of the Jayasiṁhâbhyudaya, a verse of which is preserved to us in Ratnakaṇṭha's Sârasamuchchaya.

भूभृत्पदं पर्वतशेषमासी-
त्स्थौ विधावेव च राजशब्दः ।
न वाहिनीनाथकथा समुद्रा-
दन्यत्र तस्मिन्नृपतौ बभूव ॥

Kaviputrau.—bhrûchâturyaṃ kuñchitântâḥ kaṭâkshâḥ 2227.

The designation under which two poets who were partners in authorship became famous. Compare the similar case of Râmila and Somila, joint authors of the Śûdrakathâ. The Kaviputrau are referred to under that name by Kâlidâsa at the beginning of his Mâlavikâgnimitra—भासकविसौमिल्लकविपुत्रादीनां प्रबन्धानतिक्रम्य.

Kâlidâsa.—aṅgulîbhir iva keśasaṃchayaṃ 1963. anâghrâtaṃ pushpaṃ 1332. anyonyam utpîḍayad utpalâkshyâḥ 1542. asyâḥ sargavidhau 1467. âdîptavahnisadṛiśair apayâtapattraiḥ

1678. á múlato vidrumarágatámráḥ 1674. upárjitánáṃ vittánáṃ 3037. kaṇṭhasya tasyáḥ stanabandhurasya 1528. kvákáryaṃ śaśalakshmaṇaḥ 1343. tvám álikhya praṇayakupitáṃ 1337. dineshu gachchhatsu madhúkapáṇḍuraṃ 1543. nágendrahastás tvachi karkaśatvád 1566. pádanyásaṃ kshitidharaguror múrdhni 561. pravátanílotpalanirviśesham 1499. bálenduvakraṇyavikásabhávád 1643. muhur aṅgulisaṃvṛitádharaushṭhaṃ 1273. vṛittánupúrve cha na chátidírghe 1567. śalákáñjananirmiteva 1491. śuddham ávilam avasthitaṃ chalaṃ 1901. śyámásvaṅgaṃ chakitahariṇaprekshite dṛishṭipátaṃ 1336.

The earliest known reference to Kálidása is in an inscription dated 637 A.D., which will be referred to under Bháravi. Báṇa's reference to him in the beginning of the Harshacharita dates from about the same time. How long before 637 A.D. Kálidása flourished is not known. In his commentary on Meghadúta 14 Mallinátha tells that Diñnágáchárya and Nichula were contemporaries of Kálidása. Diñnága is believed to have lived in the middle of the 6th century. See Max Müller's India: What can it teach us? p. 305 ff.

The tradition according to which there were not one Kálidása, but three, is as old at least as the younger Rájaśekhara, whose verse

एकोपि जीयते हन्त कालिदासो न केनचित् ।
शृङ्गारे ललितोद्गारे कालिदासत्रयी किमु ॥

is found both in the Súktimuktavali and the Háravali.

Most of the verses Aufrecht quotes under Kálidása from the Śárṅgadharapaddhati are referred by him to wellknown books. Those he marks as unknown are as follows:—1 akṛiśam 99, 9:

अकृशं नितम्बभागे क्षामं मध्ये समुन्नतं कुचयोः ।
अत्यायतं नयनयोर्मम जीवितमेतदायाति ॥

2 etáni niḥsahatanor 102, 13:

एतानि निःसहतनोरसमञ्जसानि
शून्यं मनः पिशुनयन्ति गतागतानि ।
एते च तीरतरवः प्रथयन्ति ताप-
मालम्बितोज्झितपरिग्लपितैः प्रवालैः ॥

3 târatâratarair etair 34, 11 :

तारतारतरैरेतैरुत्तरोत्तरतो रुतैः ।
रतार्ता तित्तिरी रौति तीरे तीरे तरौ तरौ ॥

4 payodharâkâradharo 137, 4 :

पयोधराकारधरो हि कन्दुकः
करेण रोषादिव ताड्यते मुहुः ।
इतीव नेत्राकृति भीतमुत्पलं
तस्याः प्रसादाय पपात पादयोः ॥

Given here from Jalhaṇa's Sûktimuktâvali.

5 lakshmîkrîḍitaḍâgaṃ 120, 25 "In C D only." Our No. 2005 (Kasyâpi).

6 vanitâkara after 137, 11. "Only in D."

वनिताकरतामरसाभिहतः
पतितः पतितः पुनरुत्पतसि ।
ध्रुवमस्ति हि कन्दुक ते हृदयं
दयिताधरसंगमलुब्धमिव ॥

From Jalhaṇa's Sûktimuktâvali under Daṇḍin.

7 veṇî viḍambayati 99, 11 :

वेणी विडम्बयति मत्तमधुव्रताली-
भङ्गीकरोति गुणमैन्दवमास्यमस्याः ।
बाहू मृणाललतिकाश्रियमाश्रयेते
पुङ्खानुपुङ्खयति कामशरान्कटाक्षः ॥

8 hemâmbhoruhapattane C D after 129, 4 :

हेमाम्भोरुहपत्तने परिमलस्तेयी वसन्तानिल-
स्तत्रत्यैरिव यामिकैर्मधुकरैरारब्धकोलाहलः ।
निर्यातस्त्वरया व्रजन्निपतितः श्रीखण्डपङ्कद्रवै-
र्लिप्ते केरलकामिनीकुचतटे खञ्जः शनैर्गच्छति ॥

Aufrecht has recently, Z. D. M. G. XXXIX. 306 ff., put together all the verses which are ascribed in the Subhâshitas available to him and in other writings to Kâlidâsa, but which do not occur in any of his known works. This paper yields the following additional verses:—9 avachanam vachanam, ascribed in Sp. 139, 9 and Sbhv. 2054 to Vâmanasvamin: in the Sadaktikarṇâmṛita to Kâlidâsa. Our No. 2052. 10 iha nivasati:

इह निवसति मेरुः शेखरः क्ष्माधराणा-
मिह विनिहितभाराः सागराः सप्त चान्ये ।
इदमहिपतिभोगस्तम्भविभ्राजमानं
धरणितलमिहैव स्थानमस्मद्विधानाम् ॥

Given by Aufrecht from Peterson's paper on the Auchityâlaṃkâra of Kshemendra, p. 3, with a reference added to Bhojaprabandha v. 98. 11 upârjitânâm vittânâṃ. Böhtlingk 1307, according to the Subhâshitâvali 3036 by Kâlidâsa. Our No. 3037. 12 kaśchid vâcho, Skm. 3. 14:

कश्चिद्वाचो रचयितुमलं श्रोतुमेवापरस्ताः
सा कल्याणी मतिरुभयथा विस्मयं नस्तनोति ।
न ह्येकस्मिन्नतिशयवतां संनिवेशो गुणाना-
मेकः सूते कनकमनलस्तत्परीक्षाक्षमोन्यः ॥

13 kṛitopakâraṃ. "Böhtlingk 1877, according to Śp. 117, 7 by Bhojanarendra, in Subhâshitavali 1901 ascribed to Kâlidâsa." Our No. 1900. 14 kvâkâryaṃ śaśalakshmaṇaḥ. "This oft-quoted verse (see Kâvyaprakâśa, p. 64) is according to Skm. 2, 524, and Sbhv. 1341, by Kâlidâsa. The statement seems very improbable, since, according to the Kuvalayânanda the verse refers to the relations between Yayâti and Devayânî." Our No. 1343 above. 15 divâpi, Skm. 2, 313:

दिवापि जलदोदयादुपचितान्धकारच्छटा-
जटालिततटीमिमां विशति विस्मरन्ती भयम् ।
तमालतरुमण्डितां घटनिरस्तभानुद्युतिं
धृताभिसरणव्रता शबरसुन्दरी कन्दरीम् ॥

16 na vakti premârdram Skm. 2, 29 :

न वक्ति प्रेमार्द्रं न खलु परिरम्भं रचयति
स्थितौ तस्यां तस्यां करकमललीलां न सहते ।
स्मितज्योत्स्नाकान्तं मुखमभिमुखं नैव कुरुते
तथाप्यन्तःप्रीतिं वपुषि पुलकोऽस्याः कथयति ॥

17 priyâyâm Skm. 4, 223 :

प्रियायां स्वैरायामतिकठिनगर्भालसतया
किराते चाकर्णीकृतधनुषि धावत्यनुपदम् ।
प्रियाप्रेमप्राणः प्रतिभयवशाकूतविकलो
मृगः पश्चादालोकयति च मुहुर्याति च मुहुः ॥

18 mattânâṃ kusumarasena. Daśarûpaka 3, 14 from the Vikramorvaśî :

मत्तानां कुसुमरसेन षट्पदानां
शब्दोऽयं परभृतनाद एष धीरः ।
कैलासे सुरगणसेविते समन्ता-
त्किंनर्यः कलमधुराक्षरं प्रगीताः ॥

19 yat trailokyamanorathasya, Skm. 2, 336 :

यत्त्रैलोक्यमनोरथस्य परमं पात्रं मनोजन्मना
यच्चास्त्रं हरनिर्जितेन जगतीं जेतुं चिरादर्जितम् ।
यन्मे श्रोत्ररसायनं कथमहो प्राप्तं तदेतन्मया
रूपं लोचनपीयमानविगलल्लावण्यपूरं पुरः ॥

20 vavur eva Skm. 2, 22 :

ववुरेव मलयमरुतो जगुरेव पिकाः परारि [च] परुच्च ।
उत्कण्ठाभरतरलं सखि मानसमैषमः किमिदम् ॥

" A verse in derision of the old-fashioned words in Pâṇini v. 3, 22."

21 svapna prasîda Skm. 2, 473:

स्वप्न प्रसीद भगवन्पुनरेकवारं
संदर्शय प्रियतमां क्षणमात्रमेव ।
दृष्टा सती निबिडबाहु[युगे चि]लग्नं
तत्रैव मां नयति सा यदि वा न याति ॥

"The second half is corrupt and unintelligible."

22 "In his Second Report, p. 62, Peterson gives the following verse as ascribed in the Hârâvali to Kâlidâsa.

अहो मे सौभाग्यं मम च भवभूतेश्च भणितिं
तुलायामारोप्य प्रतिफलति तस्यां लघिमनि ।
गिरां देवी साक्षाच्छ्रुतिकलितकह्लारकलिका-
मधूलीमाधुर्यं क्षिपति परिपूर्त्यै भगवती ॥

"According to this verse Kâlidâsa is represented as a contemporary of Bhavabhûti's. I have myself no doubt that the verse is borrowed from the Bhojaprabandha (v. 254). In the place referred to Bâṇa, Bâṇaputra, and Bhavabhûti are brought together at the court of Bhoja of Dhârâ."

It has been seen above that Râjaśekhara knew of three Kâlidâsas: and it is no longer so improbable as it has been thought to be that a Kâlidâsa of great repute lived at the same time as Bhavabhûti. Compare the story given by Bhandarkar, Preface to Mâlatîmâdhava p. vi. ff. It is at least curious to note in this connection that all five of Aufrecht's MSS. of the Śârṅgadharapaddhati, as also our Cambay MS., attribute to Kâlidâsa a verse which occurs in Bhavabhûti's Uttararâmacharita, vitarati guruḥ prâjñe.

Kâlidâsamâghau.—madhu tishṭhati vâchi yoshitâṃ 3380.

This signature would go to show that a Kâlidâsa and Mâgha wrote at least one joint poem. Compare the remarks under Kaviputrau. Nothing is known for certain of Mâgha's date. Aufrecht says that he belongs to the middle school of Indian artificial poetry, and may have been a younger contemporary of Bhavabhûti.

Kiśoraka. (Divirakiśoraka).—âlokatrastanârîkṛita-sabhayamahânâdadhâvajjanaugha 2421. bhrâjishṇavo nabhasi bhûrihṛitândhakâra 780. śûnyârthair vachanair mayâ narapate karṇau tavâpûritau 3234.

Nil. The prefix to the name shows that he was a Kâyastha. The verse âlokatrasta, No. 2241, is given by Aufrecht from the Śârṅgadharapaddhati.

Kumâra. (Bhâṭṭakumâra).—abhinavaṃ galitâśiśukadarśitaṃ 2161. kiṃ bhûshaṇena rachitena hiraṇmayena 2165. bâle nâtha vimuñcha mânini rushaṃ 1614. svâmin prabho priya gṛihâṇa parishvajasva 2096.

See under Kumâradâsa.

Kumâradatta.—divi niveśitatâmravilochanâ 1753. navavibodhamanoharaketakî 1754. bhuvanadṛishṭinirodhakaraṃ kṛitaṃ 1752. maṇiprabheshu pratibimbaśobhayâ 1812. vimalam ambu nipîya nadîśataḥ 1751. vishamavṛishṭihate 'pi davânale 1755.

Nil.

Kumâradâsa.—bhrântvâ vivasvân atha dakshiṇâśâm 1654. śiśiraśîkaravâhini mârute 1757.

Peterson* has pointed out that Kumâradâsa is quoted by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ, and that the verse given is one indicated by Aufrecht, in his edition of Ujjvaladatta's commentary on the Unâḍi Sutras, as apparently the source of a quotation in the Mahâbhâshya. The whole verse is as follows.

अयि विजहीहि दृढोपगूहनं
त्यज नवसंगमभीरु वल्लभे ।
अरुणकरोद्गम एष वर्तते
वरतनु संप्रवदन्ति कुक्कुटाः ॥

* In a paper On the Auchityâlaṃkâra of Kshemendra contributed, with a Note on the date of Patañjali, to the Journal B. B. R. A. S. XVI. p. 170 ff. Published also separately with a Preface in reply to Professor R. G. Bhandarkar. Bhandarkar's paper On the date of Patañjali, a Reply to Professor Peterson, will be found in the Journal B. B. R. A. S. XVI. p. 199 ff. His Second Reply was published only as a pamphlet.

The last pâda is quoted in the Mahâbhâshya on Pâṇ. I. 3, 48. Nothing is known of Kumâradâsa's date: but Jalhaṇa's Sûktimuktâvali contains a verse attributed to Râjaśekhara, which shows that he was the author of the Jânakîharaṇa, and that he did not flourish before Kâlidâsa.

जानकीहरणं कर्तुं रघुवंशे स्थिते सति ।
कविः कुमारदासश्च रावणश्च यदि क्षमः ॥

The following quotation from the Jânakîharaṇa occurs also in Ujjvaladatta's note on III. 73 (Aufrecht's preface, p. xviii.) in illustration of the meaning of the word धूसरः.

धूसर ईषत्पाण्डुरः । महिपधूसरितः
सरितस्तट इति जानकीहरणे यमकम् ।

From the fact noted below with regard to the verse bâle nâtha vimuñcha it would seem that Kumâradâsa is the same as Kumâra (Bhaṭṭakumâra).

From the Śârṅgadharapaddhati Aufrecht quotes under Kumâradâsa as follows, 1 paśyan hato 98, 71:

पश्यन्हतो मन्मथबाणपातैः
शक्तिं विधातुं न निमील्य चक्षुः ।
ऊरू विधात्रा हि कृतौ कथं ता-
वित्यास तस्यां सुमतेर्वितर्कः ॥

2 bâle nâtha vimuñcha 114, 1. "Is ascribed to Amaru. Böhtlingk calls the poet Kusumadâsa." This verse is in our book No. 1614 ascribed to Bhatta Kumâra, and in Jalhaṇa's Sûktimuktâvali to Śrîkumâra. 3 vayaḥprakarshâd 96, 53:

वयःप्रकर्षादुपचीयमान-
स्तनद्वयस्योद्वहनश्रमेण ।
अत्यन्तकार्श्यं घनतायताक्ष्या
मध्यो जगामेति ममैव तर्कः ॥

From our Cambay MS. 4 śiśirasikara. Our No. 1757 above.

Kusumadeva.—adhamaṃ bâdhate bhuyo 300. apyâpatsmayaḥ sâdhoḥ 297. uttamaṃ suchiraṃ naiva 303. uttamaḥ kleśavikshobhaṃ 291. kshaṇakshayiṇi sâpâye 299. guṇavat suchirasthâyî 301. guṇânâm antaraṃ prâyas 293. jaḍe prabhavati prâyo 292. drishṭadurjanadaurâtmyaḥ 298. dhanam api paradattaṃ 307. na kadâchit satâṃ chetaḥ 305. nariḥ saṃskârârhâ jagati 306. prâyaḥ santyupadeśârhâ 289. mahâsvihṛidayaṃ dhatte 290. saṃtushyatyuttamaḥ stutyâ 304. saṃpattau komalaṃ chitaṃ 295. sajjanâ eva sâdhûnâṃ 287. svabhâvaṃ na jahatyantaḥ 296. sarvatra guṇavân deśe 302. svabhâvaṃ naiva muñchanti 294. sâdhur eva pravîṇaḥ syâ 288.

Author of the Dṛishṭântaśataka.

Kṛishṇaka. (Paṇḍitakṛishṇaka).—sâ khyâtâsu jagattraye suranadî sâ śaṃbhuchûḍâmaṇau 2556.

Nil.

Kṛishṇamiśra.—gaṅgâtîrataraṅgaśîtalaśilâvinyastabhâsvadbṛiśî 3078. jâto' haṃ janako mamaisha jananî kshetraṃ kalatraṃ kulaṃ 3321. nâsmâkaṃ jananî tathojjvalakulâ sachchhrotriyâṇâṃ kulâd 2400. veśyâveśmasu śîdhugandhi 3077.

Wrote the Prabodhachandrodaya, according to Goldstücker, in the end of the twelfth century. See Weber's Indian Literature, p. 207, note 218.

Kshemavṛiddhi (Bhadantakshemavṛiddhi).—bhriśaṃ śuśubhire śubhrair 1730.

Nil.

Kshemendra.—aṅke vṛiddhim upâgataṃ 756. andhaḥ sa eva śrutivarjito yaḥ 3031. aprastâvastutibhir aniśaṃ karṇaśûlaṃ karoti 3202. arthapriyatayâtmânam 3370. aho tṛishṇâveśyâ sakalajanatâmohanakarî 3263. aho bata khalaḥ 334? âśâpâśavimuktiniśchalasukhâ svâyattachittasthitiḥ 3479. kântâyâ vikasadvilâsahasitasvachchhâṅśavaś châmaraṃ 2249. kiṃ jîvâvadhibandhanair guṇagaṇair ârâdhitair bandhubhir 3043. ko nu veśyâjanât tasmât 3371. khachitram api mâyâvî 338. khalaḥ svjanapaiśunye 335? khalena dhanamattena 339. gehaṃ durgatabandhubhir 309? grîshme hâratushârachan-

danachayaś chînâṁśukaṃ chandrikâ 3323. chyutopyudgachchhati punaḥ 223. jâne kopataraṅgitâṅgalatikâ tenâham âliṅgitâ 2151. jâne 'nyâsahitaṃ vilokya kuṭilaṃ tam kûṭaveshaṃ tvayâ 1422. jihvâdushitasatpatraḥ 333? jîvanagrahaṇenâmrâ 331? jîvantyarthakshaye nîchâ 3182. tadvaktrâbjajitaḥ prasahya bhajate kshaiṇyaṃ kshapâvallabhas 1358. dâtâ balir yâchanako murârir 3106. dvâre ruddham upekshate katham api prâptaṃ puro nekshate 3238. dîptim oshadhiśeshu 1888. dharmaḥ sarma paratra chela 3030. nakhadaśananipâtajarjarâṅgi 2126. na lajjate sajjanavarjanîyayâ 359. na śântântastrishṇâ 491. nâsâditâni vanavâsadṛiḍhavratena 2250. nyâyaḥ khalaiḥ parihṛitaś 317. paribhramasi kiṃ mudhâ kvachana chitta viśramyatâṃ 3153. pâtraṃ pavitrayati 324. putrâd apyadhikaṃ cha vindati vibhur bhṛityaṃ hi bhâgyodaye 3155. prâṇanaṃ parirakshaṇya 3033. bhavajaladhigatânâṃ dvandvavâtâhatânâṃ 3498. bhavati bhishagupâyaiḥ pathyabhuñ nityarogî 3148. mâyâmayaḥ prakṛityaiva 337. mudyaṃ janma 3029. mûrchhâchhâditam îkshate na nayanaṃ tâpe tanuḥ pachyate 2152. lakshmîr dânaphalâ 3034. lâbhapraṇayino nîchâ 230. vittena vetti veśyâ 2369. videśeshu dhanaṃ vidyâ 3053. vyomnah śyâmâvirahiṇas 2156. vrate vivâdaṃ 318. śamayati yaśaḥ 363. sâścharyaṃ yudhi śauryam 362. śîlaṃ śîlayatâṃ kulaṁ kalayatâṃ sadbhâvam abhyasyatâṃ 3035. satyaṃ vâchi 3032? satsâdhuvâde murkhasya 336? sadâ khaṇḍanayogyâya 332? sâbhimânam asaṃbhâvyam 310. svâmye peśalatâ 266.

The well-known Kashmirian poet. See Bühler's Kashmir Report p. 45 ff., Peterson's First Report p. 4 ff., Schoenberg's paper on Kshemendra's Kavikaṇṭhâbharaṇa (Wien, 1884), and the Paper on the Auchityâlaṃkâra of this poet already referred to. Kshemendra finished his Samayâmâtṛikâ, during the reign of king Ananta, 1050 A.D. His literary activity, as Bühler says, falls in the second and third quarters of the eleventh century.

The following is a list of Kshemendra's works so far as they or their titles have been hitherto recovered. Those with an asterisk prefixed are only known by name: (1) * Amṛitataraṃgakâvya. (2) * Avasarasâra. (3) Auchityavichâracharchâ. (4) * Kanakajânakî. (5) Kalâvilâsa. (6) Kavikaṇṭhâbharaṇa. (7) Chaturvargasaṃgraha. (8) Châruchâryâ. (8) * Chitrabhâratanâṭaka.

(9) Daśâvatâracharitanâṭaka. (10) * Deśopadeśa. (11) Nîti-kalpataru. (12) * Padyakâdambarî (13) * Pavanapañchâśikâ. (14) Bṛihatkathâmañjarî. (15) Bodhisattvâvadânakalpalatâ. (16) Bhâratamañjarî. (17) * Muktâvalî. (18) * Râjâvalî. (19) Râmâyaṇamañjarî. (20) * Lâvaṇyavatî. (21) Lokaprakâśakośa. (22) * Vâtsyâyanasûtrasâra. (23) Vyâsâshṭaka. (24) * Śaśivaṅśamahâkâvya. (25) Samayamâtṛikâ. (26) Suvṛittatilaka. (27) Sevyasevakopadeśa. The Hastijanaprakâśa in the Bhau Daji collection is by a Kshemendra who calls himself son of Yaduśarman.

From the Śârṅgadharapaddhati, under Kshemendra. Aufrecht quotes as follows:—1 and 2 aṅgulibhaṅgavikalpana, muṇḍo jaṭilo nagnaḥ 143, 4, 5. Kalâvilâsa I. 52 and 62. 3 aṅge 'naṅgajvarahutavahaś 107, 2. Quoted by Kshemendra from his Padyakâdambarî. 4 atisâhasam 28, 2. Kalâvilâsa II. 46. 5 atyunnatapadârûḍhaḥ. In the Chârucharyâ. 6 atha pathika 120, 3. Kalâvilâsa I. 30. 7 anaṅgena 91, 4:

अनङ्गेनाबलासङ्गाज्जिता येन जगत्त्रयी ।
स चित्रचरितः कामः सर्वकामप्रदोस्तु वः ॥

8 artho nâma. In the Kalâvilâsa. 9 âkhyâyikâ 143, 11. Kalâvilâsa II. 6. 10 âdhmâtoddhatadâvavahni 134, 30:

आध्मातोद्धतदाववह्निहृदः कीर्णोष्णरेणूत्कराः
संतप्ताध्वगमुक्तखेदविषमश्वासोष्मसंवादिनः ।
तृष्णार्ताजगरायतास्यकुहरक्षिप्रप्रवेशोत्कटा
भ्रूभङ्गैरिव तर्जयन्ति पवना दग्धस्थलीकज्जलैः ॥

11 âmantraṇajaya śabdaiḥ 143, 26. In the Kalâvilâsa. 12 upayuktakhadirabîṭaka 143, 26. This verse is in Dâmodaragupta's Sambhalîmata. The ascription to Kshemendra in Aufrecht's MSS. of the Śârṅgadharapaddhati is a mistake which occurs also in the Cambay MS. 143, 26 is a verse by Kshemendra, tasmân mahîpatînâm (in the Kalâvilâsa), which Aufrecht does not give. It has in our MS. the signature Kshemendrasya. There follow three verses upayuktakhadira 143, 27, purvaṃ cheṭî tato veṭî 143, 28, varṇana-

dayetaḥ 143, 29 (in the Kalâvilâsa: not given by Aufrecht) with the signature ete Kshemendrasya. The last only however is by Kshemendra: the first being, as we have seen, by Dâmodaragupta, while the second is by a very modern poet. 13 eke 'dya 143, 27:

एकेद्य प्रातरपरे पश्चादन्ये पुनः परे ।
सर्वे निःसीम्नि संसारे यान्ति कः केन शोच्यते ॥

14 aurvâ ivâti 28, 4. In the Kalâvilâsa. (Read in ε धनलवणवारि, compare Böhtlingk Z. D. M. G. XXVII. p. 629). 15 kalamâgra 143, 16. In the Kalâvilâsa. 16 kavibhir 9, 8:

कविभिर्नृपसेवासु चित्तालंकारहारिणी ।
वाणी वेश्येव लोभेन परोपकरणीकृता ॥

Aufrecht notes that the verse in the Hitopadeśa ed. Schl. II. 23 abudhair arthalâbhâya is an imitation of this verse. 17 kuryân nîchajanabhgastâṃ 76, 91. In the Chârucharyâ. 18 ke 'pi svabhâvalubdhâs 28, 3. In the Kalâvilâsa (evaṃ svabhâva lubdhâs, at end of a story: the alteration is Śârṅgadhara's). 19 krayavikrayakûṭatulâ 143, 10. In the Kalâvilâsa. 20 kshipedvâkyaśarân 76, 89. In the Châryucharya. 21. grîvâstambhabhṛitaḥ paronnati 11, 3:

ग्रीवास्तम्भभृतः परोन्नतिकथामात्रे शिरःशूलिनः
सोद्वेगभ्रमणप्रलापविपुलक्षोभाभिभूतस्थितेः ।
अन्तर्द्वेषविषप्रवेशविषमक्रोधोष्णनिःश्वासिनः
कष्टा नूनमपण्डितस्य विकृतिर्भीमज्वरारम्भभूः ॥

From the Cambay MS. of the Śârṅgadharapaddhati. The verse precedes ye saṃsatsu, which will be given below, and the two together form one quotation. Aufrecht illustrates the śûlâkula "seized with a headache" of the latter verse by a reference to the phrase paronnatikathâmâtre śiraḥśûlinaḥ here. 22 tîvre tapasi lînânâm 76, 93. In the Chârucharyâ. 23 dambhârambhoddhuraṃ 76, 88. In the Chârucharyâ. 24 dânam sattvâśritaṃ dadyân 76, 86. In the Charucharyâ. 25 dṛiśâ dagdham 91, 6, "Given by Böhtlingk: In the Kâvyaprakâśa." This verse is in Râjaśekhara's Introduction to his Viddhaśâlabhañjikâ. The

ascription to Kshemendra is in our Śp. MS. also. But the verse that precedes 91, 5, kaluguru abalânâm, which is in the same introduction, has the signature Kaśyâpi, while 91, 4, anaṅgeśâbali has rightly the signature Kshemendrasya. This is probably the source of the error. 26 dṛiśyate pânagoshṭhîshu 121, 1:

दृश्यते पानगोष्ठीषु कान्तावक्त्रगतं मधु ।
स्मरं सहायमासाद्य मत्तो राहुरिवेन्दुना ॥

From the Cambay MS. of the Śârṅgadharapaddhati. 27 na kuryât paradârechchhâm 76, 84 "Given by Böhtlingk." The verse is in the Châruchayâ. 28 na krodhayâtudhânasya 76, 95. In the Châruchayâ. 29 nadînâṃ cha nakhînâṃ cha: "only in C after 76, 102. Is quoted in the Sarasvatîkanthâbharaṇa." See Böhtlingk 3214 for other references for this verse which is in the Châṇakyaśataka. The ascription to Kshemendra is in our MS. also. The verse occurs in the middle of a long quotation from Kshemendra's Châruchayâ and may be an interpolation. 30 na putrâyattam aiśvaryam 76, 101. In the Charucharyâ. 31 na madyavyasanaiḥ kshîvah 76, 85. In the Charucharyâ. 32 nayanavikârair 132, 5. In the Kalâvilâsa. Aufrecht calls the verse a coarse rendering of Bhartṛihari's jalpanti sârdham. 33 na lokâyatavâdena (Auf. lokâyatta) 76, 98. In the Charucharyâ. 34 nijâṃ 134, 9:

निजां कायच्छायां भ्रमति महिषः कर्दमधिया
च्युतं गुञ्जापुञ्जं रुधिरमिति काकः कलयति ।
समुत्सर्पन्सर्पः सुषिरविवरं तापविवशः
सचीत्काराधूतं प्रविशति करं कुञ्जरपतेः ॥

35 nottarasyâm pratîchyâṃ cha 76, 83. In the Charucharyâ. Peterson's First Report, p. 5. 36 pareshâṃ kleśadaṃ kuryân 76, 90 In the Châruchayâ. 37 pîṭhî 143, 3:

पीठीप्रक्षालनेन क्षितिपतिकथया सज्जनानां प्रवादैः
प्रातर्नीत्वार्धयामं कुशकुसुमसमारम्भणव्यग्रहस्ताः ।
पश्चादेते निमज्जत्पुरयुवतिकुचाभोगदत्तेक्षणार्धाः
प्राणायामापदेशादिह सरिति सदा वासराणि क्षिपन्ति ॥

38 pûrvam cheṭî tato beṭî 143, 27. See remarks on No. 12 in this list. बेटी is a Hindustani word. 39 prabhuprasâde visvâsaṃ 76, 97. In the Chârucharyâ. 40 brâhmaṇin nâvamanyeta 76, 87. "Given by Böhtlingk." The verse is in the Chârucharyâ. 41 bhaktaṃ raktaṃ 76, 94. "Given by Böhtlingk." In the Chârucharyâ. 42 meruḥ, 143, 24-25. In the Kalâvilâsa. The verse is of the same tenor as our Nos. 2364 and 2365 which are from the same passage of the Kalâvilâsa. For the reproach in which the Góldsmith stood in old times Aufrecht refers to Manu IX. 292 and VS. 30, 17. 43 maunî pâdaprahâre 'pi 17, 5:

मौनी पादप्रहारेऽपि न क्षमी नीच एव सः ।

आकृष्टशस्त्रो मित्रेऽपि न तेजस्वी खलो हि सः ॥

(âkrishṭaśastro mitre 'pi. "He who draws his sword on a *friend too*" *i.e.* as well as on more legitimate objects of his prowess). 44 and 45 yat karoty; yad argyate 23, 1, 2:

यत्करोत्यरतिं क्लेशं तृष्णां मोहं प्रजागरम् ।

न तद्धनं कदर्याणां हृदयस्याधिरेव सः ॥

यदर्ज्यते परिक्लेशैरर्जितं यन्न भुज्यते ॥

विभज्यते यदन्तेऽन्यैः कस्य चिन्मास्तु तद्धनम् ॥

Böhtlingk 5034 and 5183 as given by Aufrecht Z. D. M. G. XXV. 238. 46 ye saṃsatsu 11, 2:

ये संसत्सु विवादिनः परयशःशल्येन शूलाकुलाः

कुर्वन्ति स्वगुणस्तवेन गुणिनां यत्नाद्गुणाच्छादनम् ।

तेषां रोषकषायितोदरदृशां कोपोष्णनिःश्वासिनां

दीप्ता रत्नशिखेव कृष्णफणिनां विद्या जनोद्वेजिनी ॥

See note on No. 21 of this list. 47 lakshmaṇo laghusaṃdhânî 140, 27:

लक्ष्मणो लघुसंधानी दूरपाती च राघवः ।

कर्णो दृढप्रहारी च पार्थस्यैते त्रयो गुणाः ।

From the Cambay MS. of the Śârṅgadharapaddhati. 48 lobhaḥ sadâ vichintyo 28, 1. In the Kalâvilâsa. 49 vakraiḥ krûrataraiḥ

76, 92. In the Charucharyâ. 50 varjayed indriyajayair 76, 96. In the Chârucharyâ. 51 vâmâskandhanishaunaśirṅga 35, 22. This verse is quoted by Kshemendra in the Kavikaṇṭhâbharaṇa from his own work Kanakajânakî. 52 vyâkulo 'pi vipatpâtaiḥ 76, 104. In the Chârucharyâ. 53 śrutismṛityuktam âcharaṃ 76, 102. In the Chârucharyâ. 54 Satyapraśamatobhiḥ 28, 5. In the Kalâvilâsa. 55 hitopadeśaṃ śriṇuyât 76,100. In the Chârucharyâ. 56 hetupramâṇayuktaṃ 21, 4:

हेतुप्रमाणयुक्तं वाक्यं न श्रूयते दरिद्रस्य ।
अप्यतिपरुषमसत्यं पूज्यं वाक्यं समृद्धस्य ॥

From Cambay MS. So also in Böhtlingk 7413 as given by Aufrecht Z. D. M. G. XX. 5, 241.

G a ṅ g â d a t t a.—abhidhâvati mâṃ mṛityur 3504.

Nil.

G a ṅ g â dh a r a.—vikhsipadmâstaraṇe nirastaṃ 1073.

In his second paper Z. D. M. G. XXXVI. 511 Aufrecht gives the following verses under Gaṅgâdhara from the Saduktikarṇâmṛita, and notes that the name reminds us of the court poet of Karṇa, king of Dâhala (Vikramâṅkadevacharita XVII. 95), whom Bilhaṇa boasts of having overthrown in a poetical contest. 1 pañcheshor Skm. 1, 372:

पञ्चेषोरिपुकोटिशासनशिलाचक्रं चकोराङ्गना-
चक्षुष्यश्चतुरब्धिताण्डवगुरुश्चौरः कृशाङ्गीरुषाम् ।
सोयं सान्द्रतमिस्रसिन्धुरघटाकण्ठीरवः कैरव-
श्रीजीवातुरमर्त्यमण्डलसुधासत्री दिवि द्योतते ॥

2 padopânte Skm. II. 198:

पदोपान्ते कान्ते लुठति तमनादृत्य भवना-
द्गतं निष्क्रामन्त्या किमपि न मयालोचितमभूत् ।
अये श्रोणीभारस्तनभर युवां निर्भरगुरू
भवद्भ्यामप्यत्र क्षणमपि विलम्बो न विहितः ॥

G a ṇ a p a t i.—bhrâmyanmahâgirinigharshâṇalaśilâpṛishṭha 61.

Jalhaṇa's Sûktimuktâvali contains a verse, attributed to Râjaśekhara, in which reference is made to a poet Gaṇapati, and apparently a work of his called Mahâmoda.

अथो गणपतिं वन्दे महामोदविधायिनम् ।
विद्याधरगणैर्यस्य पूज्यते कण्ठगर्जितम् ॥

G a ṇ ḍ a g o p â l a.—kâśâḥ kshîrasikâśâ 1797.

The verse is in the Śârṅgadharapaddhati also ascribed to Gaṇḍagopâla. "So singt der bukolische Dichter." Aufrecht's note.

G o p â d i t y a.—adya dyûtajitâdharagrahavidhâv îśo 'si tatkhaṇḍanâd 2110. śâlishṭâpi karoti sâ mama tanuṃ kaṇṭhagrahotkaṇṭhitâṃ 1368.

May be the king of Kashmir of that name, Râjat. I. 344. The verse adya dyûtajitâdhara- is in the Śârṅgadharapaddhati also ascribed to Gopâditya.

G o v i n d a r â j a (B h a ṭ ṭ a g o v i n d a r â j a).—âḥ kimartham idaṃ chetaḥ 213. kiraṇanikarair âśâchakraṃ 906. kshubdhadaivâniloddhûte 3107. chitraṃ yad eva guṇavṛindavimardadakshaṃ 1520. daurjanyam âtmani paraṃ prathitaṃ vidhâtrâ 803. nijakulochitacheshṭitam âtmano 769. niḥspandalochanavilokitakântadûtyâṃ 1419. netre tvanmârgalole 1410. bhoḥ bhoḥ karîndra divasâni kiyanti tâvad 627. yadi vayam aparâdhinas tadânîṃ 1599. yâmaḥ svasti tavâstu rohaṇagire 911. varam iha ravitâpaiḥ kiṃ na śîrṇo'si gulme 998. samprâpya kokilakulaiḥ kamanîyakântiḥ 787. savihitâm abhidhânaṃ vedhasâ sâdhu yatnâ 1522.

Aufrecht quotes a verse from the Śârṅgadharapaddhati attributed to one Deveśvara, in which reference is made to the poet Govindarâja

इन्दुप्रभारसविदं विहगं विहाय
कीराननं स्फुरसि भारति का रतिस्ते ।
आद्यं यदि श्रयसि जल्पतु कौमुदीनां
गोविन्दराजवचसां च विशेषमेवः ॥

Aufrecht sees in this verse a reference to some work of Govindarâja, or of one of his court poets, called Kaumudî. But that seems doubtful. Speech resides with the foolish parrot. If she were to pass over to the bird that loves the moon's rays, he, now mute, could tell us how slight the difference is between that which he loves and Govindarâja's sweet sayings. A Govindarâja, Aufrecht adds, was the patron of Lakshmîdhara, the author of the Yaktikalpataru.

From the Sârṅgadharapaddhati under Govindarâja Aufrecht quotes as follows. 1 ito vidyut 166, 13:

इतो विद्युत्पुञ्जस्फुरितमसकृद्धापयतुमा-
मितःकेकानेका हरतु हृदयं निर्दयमिदम् ।
इतः कामो वामः प्रहरतु मुहुः पुङ्खितशरो
गतासि त्वं दूरे चपलनयने प्रेयसि यतः ॥

2 dantâgra 4, 1:

दन्ताग्रनिर्भिन्नहिमाचलोर्वी-
रन्ध्रोत्थिताहीन्द्रमणिप्रभौघे ।
नागाननः स्तम्भधिया कपोलौ
घर्षन्पितृभ्यां हसितः पुनातु ॥

3 daurjanyam 59, 45. Our No. 803 above. 4 bho bhoḥ 54. [illegible] Our No. 627 above. 5 mârjârî himabâlukâ 98, 117. "From a work on medicine." 6 sthitvâ 36, 3:

स्थित्वा स्थैर्यादुपाम्भः समजडशिराश्चक्रमूर्तिर्मुहूर्तं
धूर्तः संत्यक्तनीरः कतिचिदपि पदान्युच्चकैः कुञ्चिताङ्घ्रिः ।
पश्चाद्ग्रीवां प्रसार्य त्वरितगतिरपां मध्यमाविश्य चञ्च्वा
चञ्चन्तीमूर्ध्वकण्ठः कथमपि शफरीं स्फारिताक्षो बकोत्ति ॥

Govindasvâmin (Bhaṭṭagovindasvâmin).—karpûrachandanarajo dhavalaṃ vahantîm 1084. kalivati kshatatamasi prabhâvati 1945. khyâtâ narâdhipatayaḥ 160. niyataṃ yadi nâsmâkaṃ 1240. niḥsaṅgam aṅgair madanânalotthaṃ 1459.

The verse kva prasthitâsi which is in our book No. 1946 ascribed to Amaruka, is given in the Śârṅgadharapaddhati as the joint composition of Govindasvâmin and Vikaṭanitambâ.

Ghaṇṭaka.—dhanur mâlâ maurvî kvaṇadalikulaṃ lakshyam abalâ 82.

The verse is given by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 553 from the Saduktikarṇâmṛita 4, 70, where there is no author's name.

Chandaka.—ekenâkshṇâ parigatarushâ pâṭalenâstam ṛatha ṃ 1916. eshâ hi me raṇagatasya dṛiḍhâ pratijñâ 2275. chyutâm indor lekhâṃ 66. prasâde vartasva prakaṭaya mudaṃ sa ṇtyajya rushaṃ 1629. mâtar jîva kim etad 69. sa pâtu vo yasya hatâvaśeshâs 32.

The MSS. vary between Chandaka and Chandraka, and the two are doubtless the same. Chandraka may be a good Sanskrit form for an original Chandaka. Compare Aufrecht's remarks quoted under Amaruka. Kalhaṇa mentions this poet Râjat. II. 16.

नाट्यं सर्वजनप्रेक्ष्यं यश्चक्रे स महाकविः ।
द्वैपायनमुनेरंशस्तत्काले चन्द्रकोभवत् ॥

Kshemendra in his Auchityavicharacharchâ quotes four verses by Chandaka, of which two—kṛishṇenâmba gatena and kṛiśaḥ kâṇaḥ—are given in our book anonymously, Nos. 40 and 3390, while a third is the verse above eshâ hi me raṇagatasya No. 2275, in the order γ δ α β. No. 3390 now stands in Bhartṛihari. The fourth verse Kshemendra quotes is as follows.

खगोत्क्षिप्तैरन्त्रैस्तरुशिरसि दोलेव रचिता
शिवा तृष्णाहारा स्वपिति रतिखिन्नेव वनिता ।
तृषार्तो गोमायुः सरुधिरमांसं लेढि बहुशो
बिलान्वेषी सर्पो हतगजकराग्रं प्रविशति ॥

Aufrecht has noted that the verse ekenâkshṇâ, which is one of two verses given in the Śârṅgadharapaddhati under Chandraka, occurs in the Daśarûpâvaloka DR. p. 163, and that the other prasâde vartasva is in the Kâvyaprakâśa 7, 14.

Chandragopin.—kâmaṃ vishaṃ cha vishayâś cha 2326. kechid bhayena hi bhajanti vinâśabhâvam 3449. durgandhapûtivikṛitair aravindam indum 3448. nirîkshyamâṇâḥ 2384. vishasya vishayâṇâṃ cha 2368.

May be the Chandragomin to whom the Chandra grammar is ascribed. Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 512 has a poet Chandrayogin, who is perhaps also the same.

Chandrodaya.—prasîda gatir ujjhyatâṃ vrajatu râjahaṃsî sukhaṃ 2035.

The name looks like one given to the poet from some much-admired verse. See under Mâgha.

Charpaṭinâtha.—châtaka tâta kiyad bhavatâ 684. jaṭakaṇavitaraṇarahitaḥ 685. râhur abâhur gaganatale 3117.

Charpaṭî as the name of an author occurs in the Haṭhapradîpikâ Auf. Ox. Cat. 233 b. Compare Goraksha and Gorakshanâtha.

Châṭa.—jâtyujjvale madhurakomalavâgvilâsam 739.

Nil.

Chiaka. (Śrîchiâka).—nishpragraheshu karipotaśateshu mohâd 597. patanti naiva mâtaṅga 584. mattebhakumbhanirbheda 583. malinahutabhugdhûmaśyâmair diśo malinâ ghanair 1760. meghair vyoma navâmbubhir vasumatî vidyullatâbhir diśo 1777.

Nil. The name is Âka. Chi is an upanâma like Dyâ and Tho.

Châlitaka (Bhaṭṭachâlitaka).—ânandena yaśodayâ 20. yatnât saṃgamam ichchhatoḥ pratidinaṃ dûtîkṛitâśvâsayor 2066.

Nil. Aufrecht, who gives the verse yatnât saṃgamam ichchhatoḥ from the Saduktikarṇâmṛita 2,691, writes the name Bhaṭṭa Chuṇitaka.

Chhâtra.—chaṭulachâtakachañchu 939. na mlânitânyakhiladhâmavatâṃ mukhâni 983.

Nil.

Jagaddhara (Paṇḍitajagaddhara).—ajñas tâvad ahaṃ na mandadhishaṇaḥ kartuṃ manohâriṇîṃ 3523. ajñânândham abândhavaṃ kavalitam rakshobhir akshâbhidhaiḥ

3522. amandânandânâṃ galadalaghusaṃtâpavipadâṃ 3418. asthâne gamitâ layaṃ 185. idam aham karuṇâmṛita sâgaraṃ 3521? udârair mandârai rachitaśikharaṃ chandraśikharaṃ 3417. oṃ namaḥ paramârthaika 12. karṇikâdishv iva 14. kulaśailadalaṃ 13. guhâśrito dharmaratir giriśa 3408. te 'nantavâṅmayamahârṇavadṛishṭapâraḥ 182. trâtâ bhîtibhṛitâṃ 96. trailokyabhûshaṇamaṇir 183. tvaṃ bhogî yadi kuṇḍalî yadi bhavâṃs 1003. dhanyâḥ śuchînî 181. namaḥ śivâya niḥśesha 16. namo vâṅmanasâtîta 15. nityaṃ nirâvṛiti 89. pâpaḥ khalo 'yam iti nârhasi mâṃ vihâtuṃ 3524. pidhatte dvâḥpaṭṭaiḥ sitakaram athottaṃsakusumair 2117. muktir hi nâmna parama 94. yaḥ kandukair iva 93. lokatrayasthiti 91. vijṛimbhamâne tamasi pragalbhe 3407? vyomnîva nîrada-bharaḥ 90. śabdârthamâtram api ye na vidanti 184. śrî-kaṇṭhasya sakṛittikârtabharaṇi 95. sarvaḥ kilâyam avaśaḥ 92. sândrânandastimitakaraṇaḥ 3415. surasrotasvatyâs taṭaviṭapi-pushpaughasurabhau 3416. sphâreṇa saurabhabhareṇa 189.

A Kashmirian writer, author of a Śivastotra called Stutikusumâñjali. Date unknown.

Janârdana (Bhaṭṭajanârdana).—dvitrâṇi skhalatâ padâni dadhatâ dhâtrîkarâlambinâ 2414.

Nil.

Jayagupta.—dvayam idam atyantasamaṃ 1813. śaradi raviraśmitaptâ 1814.

Nil. The verse dvayam idam No. 1813 is in the Śârṅgadharapaddhati also ascribed to Jayagupta.

Jayadeva (Śrîjayadeva).—pâṇau mâ kuru chyûtasâyakam 1313. bhrûchâpe nihitaḥ kaṭâkshaviśikho nirmâtu marmavyathâṃ 1357. snigdhe yat parushâsi yat praṇamati stabdhâsi yad râgiṇi 1613. hṛidi bisalatâhâro nâyaṃ 1314.

The author of the Gîtagovinda from which all these verses are taken. He was the son of Bhojadeva and Râmâ- or Vâmâdevî. His wife's name was Padmâvatî. He was an inhabitant of the village Kindavilva (Kendalî), on the banks of the river Ajaya in the Vîrabhûmi district of Bengal. Tradition has preserved a verse, said to be part of an inscription, according to which he was, with

Govardhana, Śaraṇa, Umâpati and Kavirâja, attached to the court of one Lakshmaṇasena.

गोवर्धनश्च शरणो जयदेव उमापतिः ।
कविराजश्च रत्नानि समितौ लक्ष्मणस्य च ॥

Bühler, who saw in Kashmir a manuscript of the Gîtagovinda with a note at the end, according to which Sri Jayadeva lived in the time of a king called Lakshmaṇasena, has already identified the poet's patron with the Vaidya king of Bengal whose inscription at Gayâ is dated Vikrama Saṃvat 1173 or A.D. 1116. Bühler's Kashmir Report, p. 64, and Priesep's Essays, Vol. II. p. 272.

In the beginning of his Gîtagovinda Jayadeva makes mention of these contemporaries of his.

वाचः पल्लवयत्युमापतिधरः संदर्भशुद्धिं गिरां
जानीते जयदेव एव शरणः श्लाघ्यो दुरूहद्रुते ।
शृङ्गारोत्तरसत्प्रमेयरचनैराचार्यगोवर्धन-
स्पर्धी कोपि न विश्रुतः श्रुतधरो धोयी कविक्ष्मापतिः ॥

Umâpatidhara, according to the commentator, was Lakshmaṇasena's minister. The Âchârya Govardhana was the author of the Govardhanasaptaśatî. It is true that the commentator on this last book says that by the Senakulatilakabhupatiḥ of whom Govardhana speaks in the verse

सकलकलाः कल्पयितुं प्रभुः प्रबन्धस्य कुमुदबन्धोश्च ।
सेनकुलतिलकभूपतिरेको राकाप्रदोषश्च ॥

we are to understand Pravarasena, that is, as he probably means, the author of the Setubandha. But this is a manifest absurdity. The Sena family referred to is the Bengal family of that name who were Kâyasthas, while Pravarasena, the contemporary of Mâtṛigupta and Vikramâditya, was a Kshatriya of the House of Gonarda. If Govardhanâchârya were attached to the court of Laksmaṇasena of Bengal, he cannot be referring here to the king of Kâshmir of several centuries before.

Aufrecht Z. D. M. G. XXVII. 30, identifies our Jayadeva with the author of the Prasannarâghava of the same name, but this (*sil*

sensu verbo) does not appear to be right. The author of the Prasannarâghava was an inhabitant of Vidarbha of the Kuṇḍina gotra, son of Mahâdeva. The only clue to this Jayadeva's date is in the verse from the Prasannarâghava which Aufrecht has already quoted (Oxford Catalogue, p. 142).

यस्याश्चोरश्चिकुरनिकरः कर्णपूरो मयूरो
भासो हासः कविकुलगुरुः कालिदासो विलासः ।
हर्षो हर्षो हृदयवसतिः पञ्चबाणस्तु बाणः
केषां नैषा कथय कविताकामिनी कौतुकाय ॥

By the Chora of this passage we are probably to understand Bilhaṇa. This second Jayadeva was apparently the author also of the Chandrâloka, the work on rhetoric to which the Kuvalayânanda refers (Oxford Catalogue, p. 213 *a*), a kâvya called Sîtâvihâra, and the Pakshadharî and other books on Nyâya. In his Chandrâloka he intimates that he was also known as Piyûshavarsha, and in his works on nyâya he refers to another name by which he went, Pakshadhara. It is possible that the writer on nyâya is another and a third Jayadeva. But compare what the author of the Prasannarâghava himself says of his skill in logic. Oxford Catalogue, loc. cit.

From the Śârṅgadharapaddhati Aufrecht cites 24 verses of the Gîtagovinda and 2 of the Prasannarâghava.

J a y a m â d h a v a.—atrâsmin suratalatâgṛihe 'sti ramyaṃ 1866. atha manasijadigjayâbhilâshî 1758. ardhapîtamadirâ maṇipârî 2017. aṅśumân api vipâkapiṅga ṃ 1894. uchchhitya prathamam avasthitaṃ mṛigâkshî 1865. ûrumûlagatanetra-yugasya 2125. kiṃ tena kila kâvyena 133. guruḥ prakṛityaiva nitambabhâraḥ 1550. te vandyâs te mahâtmânas 146 ? nâbhihrade yad vidhinâ nyadhâyi 1555. projjhya mitram apavarjitadoshaṃ 1895. mitram ujjhitavatâtinirâśaṃ 1896. mûrtimantam iva râgarasaughaṃ 2016. vellitâlakasamṛiddhi lalâṭaṃ 1435.

Nil. Aufrecht quotes the verses 1 uchchhitya 133, 19, our No. 1865 above, 2 kim tena 6, 7, our No. 133 above, and mûrtimantam 121, 7, our No. 2016 above: also two verses unmiśhṭa-

pattrâḥ 134, 26 'ṅgarâgas 14, 26 which in our book are ascribed to Jayavardhana.

Jayavardhana (Bhâgavataśrîjayavardhana).—akshadevanapaṇikṛite 'dhare 2048. amî vyarthârambhâ duradhigamabhûbhṛitparisare 1705. aho kim api te śuddhaṃ 2479. uchchair uchcharatu chiraṃ chîrî 912. unmṛishṭapattrâ lalitâlakântâḥ 1870. esha tûḍḍamaravichiḍambaraḥ 1966. kṛishṇaṃ vapur vahatu 766. kokâḥ kalâ vanabhuvas tilakâyamano 678. chakâśire kanṭakibhiḥ palâśair 1871. tâu unnatâu kshitibhṛito nanu rûpayâmaḥ 976. tvadyaśojaladhau râjan 2478: dhîraḥ śrotrasukhâvaho 'pi sadṛiśaḥ satyaṃ 915. na kokilânâm iva mañjukûjitaṃ 761. na paṅkâdudbhûtir na jaḍasahavâsavyasanitâ 932. yad bhûbhṛito laghuguṇair api baddhamûlam 844. lâvaṇyakântiparipûritadiṅmukhe 'smin 2031. varam aśrîkataivâstu 919. samarpitâḥ kasya na tena doshâ 425. hṛito 'ṅgarâgas tilakaṃ vimṛishṭaṃ 1872.

Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 512 quotes the verse akshadevanapaṇikrite No. 2048 from the Saduktikarṇâmrita 2,594 under Jayavardhana, and notes that the poet is there called a Kashmirian. The verse jarjaratṛiṇâgra which Aufrecht quotes from the Śârṅgadharapaddhati 52, 1 under Jayavardhana, is given in our book anonymously No. 779.

Jayâditya.—avaśyaṃ yâtâraś chirataram ushitvâpi vishayâ 86. priyâ nyâyyâ vṛittir 280.

Joint author with Vâmana of the Kâśikâ Vṛitti. "Bâlâśastrin has assigned the first, second, fifth, and sixth books to Jayâditya the rest to Vâmana, while in an ancient MS. of the Kâśikâ, discovered by Dr. Bühler in Kashmir (Report, p. 72), the first four adhyâyas are ascribed to Jayâditya, the last four to Vâmana. See also Professor Kielhorn, "Kâtyâyana and Patañjali," p. 12, note. Max Müller; "India: What can it teach us?" p. 341, note. According to another account the third, fourth, seventh, and eighth adhyâyas comprise Jayâditya's share of the work. Compare also Peterson's Second Report, p. 28ff.

Jayâpîḍa (Śrîjayâpîḍa).—paro revâ pâre girir 661.

The well-known king of Kashmir (779-813) at whose court were Kshîra, Bhaṭṭodbhaṭa, Dâmodaragupta, Manoratha, Śaṅkhadatta, Chaṭaka, Saṃdhimat, Vâmana, and others. His own

excellence as a man of letters is vouched for in the Rájataraṅgiṇí IV. 488.

क्षीराभिधाच्छब्दविद्योपाध्यायात्संभृतश्रुतः ।
बुधैः सह ययौ वृद्धिं स जयापीडपण्डितः ॥

Tradition has it that our verse is one of the *ślokas* composed by this king in his misfortune, which, according to Kalhaṇa, were remembered by the learned of his own day.

अवस्थावेदकास्तत्र मथिना पृथिवीभुजा ।
आर्द्रान्तःकरणैः श्लोकाः स्मर्यन्तेद्यापि सूरिभिः ॥

Rájat. IV. 548.

J a l h a ṇ a.—âsyaṃ nirasya rasitaiḥ suchiraṃ vihasya 839. daivir giraḥ ke 'pi kṛitârthayanti 194. pariśramajñaṃ janam antareṇa 195. parjanyaṃ prati garjataḥ 620. vyâlaś cha râhuś cha sudhâprasâdâj 196. svaprajñayâ kuñchikayeva 193. he gandhakuñjara mahâgirikuñjarâjim 644.

Mentioned by Maṅkha (Bühler, pp. 50 and CXII.) as minister of Rájapurí (Rájaverí : Rájaurí), a town in Kashmir.

पथा चरति वक्रेण वाग्यस्य चतुरैः पदैः ।
सरस्वत्यै विनिर्मातुमुद्यतेव प्रदक्षिणम् ॥
प्रक्रमैर्हेडवाक्रिग्गो मुरारिमनुधावतः ।
श्रीराजशेखरगिरो नीवी यस्योक्तिसंपदाम् ॥
श्रीमद्राजपुरीसंधिविग्रहस्य नियोगिनम् ।
अथानर्च वचोभिस्तं जल्हणं विनयाञ्चितैः ॥

Śríkaṇṭhacharita XXV. 73-75.

Compare

संग्रामपाले नृपतौ तस्मिन्नवसरे मृते ।
तत्सूनुः सोमपालाख्यः पितृराज्यं समादधे ॥
राज्यार्हमग्रजं बुद्ध्वा सोभ्यषिच्यत नाकिकैः ।
इति कोपान्नरेन्द्रोभूत्क्रुध्यन्राजपुरीं प्रति ॥

Rájat. VIII. 290-1.

Jalhaṇa wrote, doubtless *inter alia*, a kâvya called Somapâlavilâsa, on which there was a commentary Alaṃkârânusâriṇî by Râjânaka Ruchaka (Ruyyaka: Ruppaka). A verse of the Somapâlavilâsa is preserved to us in the Kâvyaprakâśaṭîkâsârasamuchchaya.

मार्गं निसर्गाद्वलक्ष्य वक्रं
सुधारसौघं मधुरं वमन्ती ।
चान्द्री च मूर्तिः कवितुश्च सूक्ति-
र्न धार्यते मूर्धनि नेश्वरेण ॥

J i t a m a n y u.—airâvaṇe suravadhûparigîyamâna 2493.
Nil.

J î v a k a.—kâlindîpulinodareshu 38. merûrukesara 54.
Nil.

J î v a n â g a.—ahaṃ naśyâmi mânena 1110. rasati taruṇîkeśaśyâme payobhṛiti nirbharaṃ 1761. vikachakumudaiḥ phullâmbhojaiḥ 665.

Nil. The verses rasati taruṇîkeśaśyâme and vikachakumudaiḥ phullâmbhojaiḥ are given by Aufrecht from the Śârṅgadharapaddhati under Jîvanâyaka. Aufrecht, however, notes that two of his manuscripts give the name as Jîvanâga, and that is probably the correct form.

J o n d u k a.—etan narendravṛishabha kshapayâ vrajantyâ 2166.

The poet of this name (Jinduka) is referred to by Maṅkha in the Śrîkaṇṭhacharita XXV. 71-2 as a Kashmirian poet contemporary with Kalhaṇa.

व्यज्यते येन निर्मृष्टनिःशेषकलिपांसुना ।
भङ्गप्रभाकरनयद्वयस्रोतोनदीप्रगता ॥
सुवृत्तं कमलस्योर्ध्वपदं परिचितं दृशोः ।
तं च वागीश्वरीकेलिकन्दुकं जिन्दुकं व्यधात् ।

---

* In my Paper on the Subhâshitâvali of Vallabhadeva (Transactions, Leiden Congress, Vol. II.) I have confounded this Jalhaṇa with the compiler of a collection of verses called Sûktimuktâvali. I have since found that Vallabhadeva himself is quoted in that book which must therefore be later.—P. P.

Jonaka (Paṇḍitajonaka).—asyâḥ kuśeśayadṛiśaḥ 1503? dûre kshîrakathâ tathâ hi kataro râjñâṃ viśesho 'paro 2403. muktâphalaṃ śaśisamasya mukhasya tasyâ 1504. svedaḥ kasmât tava pathi manastâpasaṃtâpadoshâd 1442.

Nil.

Jonarâja (Śrîrâjânakajonarâja).—anarthitarpaṇaṃ vittaṃ 3038. viśvasya sthitaye dhanurdharatayâ 604. huṃkâraiḥ stanitânukârachaturair 621.

Author of the Râjâvali or continuation of the Râjataranginî, and of commentaries on the Kirâtârjunîja and other poetical works. He flourished in the reign of Jainolâbadin and was the guru of Śrîvarapaṇḍita. A native of Kashmir.

Jñânavarman (Bhadantajñânavarman).—yaj jâto 'si chatushpathe ghanalasachchhâyo 'si kiṃ chhâyayâ 813.

Nil. The verse is given by Aufrecht from the Śârṅgadharapaddhati.

Takshaka.—kâkaiḥ saha vivṛiddhasya 719. sa dhûrjaṭijaṭâjûṭo 62.

Nil. Bharata is said to have had a son of that name. (Böhtlingk: W. B. i. k. f. *sub voce.*)

Trivikrama (Bhaṭṭatrivikrama).—apragalbhapadanyâsâ 135. kiṃ kaves tasya kâvyena 134. kailâsâyitam adribhir viṭapibhiḥ śvetâtapatrâyitaṃ 2002. prasannâḥ kântihâriṇyo 147. saudhaskandhatalâni dîpapaṭalaiḥ kampena pâṇḍudhvajâ 2001.

Author of the Nalachampû or Damayantîkathâ. He belonged to the Śâṇḍilya gotra, and was the son of Nemâditya, or Devâditya, as some MSS. have it, and grandson of Śrîdhara. The earliest writer who is known to quote him is the author or compiler of the Sarasvatîkanthâbharaṇa. A verse of the Nalâchampû also occurs in Namisâdhu's commentary on Rudraṭa.

A short gloss or ṭippanam on the Nalachampû was written by Chaṇḍapâla. There is also a more extended commentary to the poem by Vinayagaṇi.

Trivikrama (Bhâgavatatrivikrama).—anyonyasya layaṃ bhayâd iva 1029. ratnânyamûni makarâlaya mâvamaṃsthâḥ 866.

Nil.

Thoâka.—chhâyâsyaiva ghanâ sugandhir ayam 817.

Nil. The name is Âka. Compare Chhâka.

Ḍahoraka.—samâhataṃ yasya karair visarpibhis 1906.

Nil.

Ḍâmara (Śrîḍâmara).—ânandodgatabâshpapûrapihitaṃ chakshuḥ kshamaṃ nekshituṃ 2065. kiṃ vâ bâhulatâkarâṭaṅkalakair naivârgalâ kalpitâ 1408. dantâgragrahaṇaṃ karoti śanakair naivâdhare khaṇḍanaṃ 2111.

Nil.

Ḍohara.—prâleyaleśaśiśirânilasaṃprayogaḥ 1839.

Nil.

Dagdhamaraṇa.—yadi priyâviyoge 'pi 1255.

So called from the verse. Aufrecht gives the verse from the Śârṅgadharapaddhati.

Darvaṭa.—bhrâtaḥ pântha vrajasi yadi he tâm diśaṃ puṇyabhâjo 1144.

Nil. The "Doorkeeper." Compare names like Meṇṭha (Hastipâka) and Takshaka.

Darśanîya (Dorlatikâdarśanîya—Prakâśavarshasûnur Darśanîya).—akâladhṛitamânasavyatikarotsavaiḥ sânusair 2504. kasmâd dorlatike nidhâya na chiraṃ 1172. yad api nirâyudhâ yad api sarvajanair viyutâ 2505. sakhi vivṛiṇute saṃtâpas te tanus tanutâṃ gatâ 1171.

Nil. He gets the name Dorlaṭikâdarśanîya from his verse kasmâd dorlatike No. 1172, or Prakâśavarshasunudarśanîya is so called to distinguish him from Dorlatikâdarśanîya. Aufrecht gives that verse under Dorlatikâbhima.

Dâmodara (Kapiladâmodara).—śrîsaṃnidhânavilasadruchir abjaśaṅkha 2528.

Nil.

Dâmodaragupta.—aṭatâ prithvîm akhilâm 2531. apasâraya ghanasâram 1071. avidagdhaḥ śramakaṭhino 2339. ârogyaṃ vidvattâ 234. idam aparam adbhutatamaṃ 2532. ûpayukta-

khadiravîtaka 2336. ekibhâvaṃ gatayor 420. esha viśeshaḥ spashṭo 2529. kumudâmodî pavanaḥ 1388. jîvann eva mṛito 'sau 2271. chakritâ cha mṛitâchâryaṃ 2331. dadato vâñchhitam artham 2530. dainyam idaṃ yach chhlâghâ kriyate 2534. nirviṇṇe nirviṇṇâ 1263. paryaṅkaḥ svâstaraṇaḥ 2342. prakṛitilaghor yena kṛitâ 2533. yad dhîmatâtivegena 2330? yâvadvâñchhitasuratavyâyâmasahâ 1264. śriṇu sakhi kautukam ekaṃ 2338. sa kathaṃ na spṛihaṇîyo 1560.

Flourished at the Court of Mahârâja Jayâpiḍa of Kashmir (779-13). Author of the Śambhalî—or Kuṭṭinîmata. An account of this poem was given in Peterson's Report of the Search for Sanskrit MSS. in the Bombay Circle 1883-4, p. 23 ff.

Dâmodaragupta in the Kuttinimata gives at great length the story of the Ratnâvali and quotes a verse from the drama.

D i ñ n â g a.—tarko 'pratishṭhaḥ śrutayo vibhinnâ 3437.

The verse is in the Mahâbhârata (Böhtlingk 2505 from MBH. 3.17402); and it is impossible to contend that its attribution here to the well-known Buddhist writer contemporary with Kâlidâsa may not be a copyist's error. Attention, however, is drawn to the way in which this signature breaks the line of a great number of verses given explicitly as anonymous. If a copyist has erred it must have been by the omission of the verse which Vallabhadeva really intended to ascribe to Diññâga which is not a very likely thing to have happened.

Diññâga is known to have been a contemporary of Kâlidasa. See Max Müller's India: What can it teach us? pp. 306-9.

D î p a k a.—ekaiva saṃgame bâlâ 1250. yadi smarâmi tanvaṅgiṃ 1251.

Nil. Aufrecht cites two verses and gives and translates a third as follows. 1 kva yâsi khalu chorike 3, 18:

क्व यासि खलु चौरिके प्रमुदितं स्फुटं दृश्यते
द्वितीयमिह मामकं वहसि कन्दुकं कञ्चुके ।
त्यजेति नवगोपिकाकुचयुगं प्रमथ्नन्बला-
हसत्पुलकपञ्जरो जयति गोकुले केशवः ॥

From the Cambay MS. of the Sârñgadharapaddhati. 2 saṅkopaṃ lolanetraṃ 143, 14. Corrupt in our MS. 3 snânâmbho 131, 2:

स्नानाम्भोवहुसाधिता रसवती देवाग्निकार्योचित:
संभारो रचितो विशुद्धवसने कालोचिते योजिते ।
स्नानं नाथ विधीयतामतिथय: सीदन्ति नान्या त्वरा
धन्यं बोधयते शनैरिति पतिं मध्याह्नसुप्तं सती ॥

D u r g a s e n a.—śrutvâ bâlamṛigîvilanayanâ śabdaṃ ghanânâṃ purâ 1772.

Nil. The verse śrutvâ bâlamṛigîvilolanayanâ is given also under Durgasena in the Sârñgadharapaddhati.

D u r v a h a k a.—tataś châbhijñâya sphuradaruṇagaṇḍasthalaruchâ 1324. puras tanvyâ gotraskhalanachakito 'haṃ natamukhaḥ 1323.

Nil.

D e v a g u p t a.—udbhâvyamâno nalinîpalâśaiḥ 1077. vivṛiddhatâpopaśamârtham añge 1076 ?

Nil.

D e v a ṭ a.—nṛityachchandrakiṇi kvaṇanmadhulihi śyâmâyamânau kshitau 1773.

Nil.

D e v â d i t y a (D i v i r a d e v â d i t y a).—khalvâṭo divasaśvarasya kiraṇaiḥ saṃtâpito mastake 3141.

Nil.

D y u t i d h a r a.—âśâḥ prakâśayati yas timirâṇi bhañktvâ 574.

Nil.

D h a n a v a r m a n (U p â d h y â y a d h a n a v a r m a n).—preṅkhanmayûkhanakhapâtaśikhânikhâta 602. śrîmanmânasavâsi vâ haraśiraḥśriñgâgrasaṃsañgi vâ 1524.

Nil.

D h a r m a k î r t i (B h a d a n t a d h a r m a k î r t i).—bhavatu viditaṃ vyarthâlâpair alaṃ priya gamyatâṃ 1617. bhrûbhedo na kṛitaḥ kathâ na śamitâ nopekshitaḥ saṃbhramo 1587. lâvaṇyadraviṇavyayo na gaṇitaḥ 1472. sanmârge tâvad âste prabhavati purushas tâvad evendriyâṇâṃ 2246. sotkaḥ

paribhramasi kiṃ vyavapâtidhairyaḥ 737. svachchhandaṃ hariṇena yâ viharatâ 657. hasati hasati svâminyuchchai rudatyapi roditi 3232.

"Dharmakîrti is one of the older writers on Alaṃkâra. His work Bauddhasaṃgati is mentioned by Subandhu in the Vâsavadattâ (p. 235, Ed. Hall). In all probability he is identical with the Buddhist philosopher of the same name, who according to Wassiljew wrote a commentary to Diññâga's Pramâṇasamuchchaya, as also the works Pramâṇavârttika, Pramâṇaviniśchaya, and Prasannapâda. A half verse by the philosophical writer is mentioned in the Bauddha chapter of the Sarvadarśanasaṃgraha, p. 15.

"Verses by Dharmakîrti are cited by Ânandavardhana in the Dhvanyâloka (e. g. I. O. 1008 fol. 28b. 129b), the Śârñgadharapaddhati contains one, the Saduktikarṇâmrita eight." Aufrecht in Weber's Indische Studien XVI. 204.

The verse which Aufrecht goes on to give from the Śârñgadharapaddhati under Dharmakîrti is svachchhandam harinena yâ No. 657 above. Of the eight Aufrecht gives or cites from the Saduktikarṇâmṛita our book has only two: the verse already referred to lâvaṇyadraviṇavyayo No. 1472, which is here also ascribed to this writer, and śikhariṇi kva nu nâma No. 2030, which is given anonymously. Two of the others—amishâm prâṇânâm and asanto nâbhyarthyâḥ—"belong" Aufrecht points out "to Bhartṛihari: and he explains the fact that they are in the Saduktikarṇâmṛita ascribed to Dharmakîrti by the supposition that the compiler of that anthology took them as he found them quoted in Dharmakîrti's book on Alaṃkâra without troubling himself as to the real author.

On this last point compare the remarks which will be found in this Introduction under Bhartṛihari. The remaining four verses ascribed in the Saduktikarṇâmṛita to Dharmakîrti are the verse saṃgamavirahavikalpe which is quoted in the Sâhityadarpaṇa, and three verses which are given here from Aufrecht's paper.

4 vaktrendor na Skm. 2, 141:

वक्त्रेन्दोर्न हरन्ति बाष्पपयसां धारा मनोज्ञां श्रियं
निःश्वासा न कदर्थयन्ति मधुरां बिम्बाधरस्य द्युतिम् ।
तन्व्यास्त्वद्विरहे विपक्वलवलीलावण्यसंवादिनी
छाया कापि कपोलयोरनुदिनं तस्याः परं शुष्यति ॥

5 śaśinam asûta Skm. 1, 406:

शशिनमसूत प्राची नृत्यति मदनो हसन्ति ककुभोपि ।
कुमुदरजःपटवासं विकिरति गगनाङ्गने पवनः ॥

6 śailair bandhayati Skm. 5, 373:

शैलैर्बन्धयति स्म वानरहतैर्वाल्मीकिरम्भोनिधिं
व्यासः पार्थशरैस्तथापि न तयोरत्युक्तिरुद्भाव्यते ।
वागर्थौ च तुलाधृताविव तथाप्यस्मत्प्रबन्धानयं
लोको दूषयितुं प्रसारितमुखस्तुभ्यं प्रतिष्ठे नमः ॥

In the third uddyota of his book Ânandavardhana refers to our verse lâvaṇyadraviṇavyayo as belonging by popular repute to Dharmakîrti. He goes on to say that it may well be so in view of another verse by Dharmakîrti which he gives.

7 anadhyavasita:

अनध्यवसितावगाहनमनल्पधीशक्तिना-
प्यदृष्टपरमार्थतत्त्वमधिकाभियोगैरिति ।
मतं मम जगत्यलब्धसदृशप्रतिग्राहकं
प्रयास्यति पयोनिधेः पय इव स्वदेहे जराम् ॥

The verse lâvaṇyadraviṇavyayo is quoted under Dharmakîrti by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ.

Dharmadatta (Divradharmadatta).—gachchha trape virama dhairya dhiyaḥ kim atra 3068. dravyâṇâm adharottaravyatikaro 1028. paripûrṇaguṇâbhoga 505. santo 'pi santaḥ kva kirantu tejaḥ 527.

Nil.

Dharmadeva.—padmâdayo bahuguṇâ api yan niśâsu 925. lakshmîṃ viśeshaya kuśeśaya kruśalâṅkâṃ 926.

Nil.

Dhârâkadamba.—bâle mâleyam uchchair na bhavati gaganavyâpinî nîradânâṃ 1716.

Nil. The verse is the only one quoted in the Śârṅgadharapaddhati. Aufrecht notes that it occurs in the Sarasvatîkaṇṭhâbharaṇa.

Dhârâdhara.—kshîṇaś chandro viśati taraṇer maṇḍalaṃ mâsi mâsi 560.

Nil.

Dhîranâga (Bhadantadhîranâga).—trishâ śoshyatyâsye pibati salilam śîtasurabhi 3387? mayâ baddhâ veṇî nivasitam aśuklaṃ cha vasanaṃ 1142. yâsyâmîti giraḥ śrutâ avadhir apyâropitaś chetasi 1064. samâślishyatyuchchaiḥ piśitaghanapiṇḍaṃ stanadhiyâ 3388? sudhautaṃ kauśeyaṃ surabhi kusumaṃ kauṅkumam api 3389.

Nil.

Dhairyamittra.—divyachakshur ahaṃ jâtaḥ 1208.

Nil. The verse is the only one quoted in the Śârṅgadharapaddhati.

Nagnajit.—sâgasi priyatame kṛitakopâ 2014

Nil. The name occurs as that of an authority on statuary in Varâhamihira's Bṛihatsaṃhita. The stanza is given by Aufrecht from the Śârṅgadharapaddhati 121, 4 with the following rendering into verse.

Kein Fussfall konnte sie versöhnen,
Er hatte sie zu schwer verletzt;
Doch bei der Gläser frohen Tönen
Zerstob der leichtberauschten Schönen
Errinrung, Zorn und Stolz zuletzt.

Nagnâchârya.—ratnotkaṭottamaṅgî śyâmâ 2121.

Nil.

Naḍuvâha.—pakshâv utkshipya dhunvan sakalatanuruhâbhogavisphâritâṅgaḥ 2418.

Nil.

Naḍbhuvaka.—chhidyantâṃ vanarâjayaḥ kusumitâ nirvâsyatâṃ sarpabhuṅ 1770.

Nil.

Narasinha.—kim asi vimatiḥ kiṃ vonmâdî 946. deśair antaritâ sravaiś cha saritâm urvîdharaiḥ kânanair 1768. smararasanadîpureṇodḥâḥ punar gurusetubhir 2057.

Nil. The verse smararasanadîpareṇodbâḥ No. 2057 occurs in Abhinavagupta's commentary on the Dhvanyâloka. Aufrecht gives the verse kim asi vimatiḥ No. 946 from the Śârṅgadharapaddhati, 69, 5.

Narendra.—asau hi saṃketasamutsukâbhir 1897. he bâlachampakataro taruṇikapola 801.

Nil.

Nâyaka (Bhaṭṭanâyaka).—airâvaṇânanamadâmbukaṇâvapâta 736.

Author of a work on Alaṃkâra which is referred to in the Kâvyaprakâśa. He is mentioned by name in Abhinavagupta's commentary on the Dhvanyâloka. From the following reference to him in the Râjatarangiṇî it appears that he flourished at the court of Śaṃkaravarman, son of Avantivarman.

द्विजस्तयोर्नायकाख्यो गौरीशसुरसद्मनोः ।
चातुर्विद्यः कृतस्तेन वाग्देवीकुलमन्दिरम् ॥

Râjat. V. 163.

From the Śârṅgadharapaddhati 59, 34 Aufrecht quotes the following verse under Bhaṭṭa Nâyaka.

एतस्मिन्वनमार्गभूपरिसरे सौन्दर्यमुद्राङ्कितः
प्रोद्यद्भिः फलपुष्पपत्रनिचयैश्चूतः स एकः परम् ।
यं वीक्ष्य स्मितवक्रमुन्नतमहासंतोषमुल्लासित-
स्फारोत्कण्ठमकुण्ठितक्रममभी धावन्ति पान्थव्रजाः ॥

Nârâyaṇa (Bhaṭṭanârâyaṇa).—îrshyâprasphuritâdharaoshṭharuchakaṃ vaktraṃ na me darśitaṃ 1591. uttishṭhantyâ ratânte 79. karân prasârya raviṇâ 550. kim anena na paryâptaṃ 549. kva dosho 'tra mayâ labhya 141. yâsyati sajjanahastaṃ 149. raver evodayaḥ ślâghyaḥ 548. vartate yena pâtâṅgiḥ 551.

This is the name of the author of the Veṇisaṃhâra, but, of the verses given above, that beginning uttishṭhantyâ ratânte No. 79

alone is from that drama. The date of the Veṇisaṃhâra is prior to that of Ânandavardhana who quotes several verses from it in his book on Dhvani.

The verses cited by Aufrecht from the Sârṅgadharapaddhati under Nârâyaṇabhaṭṭa are all, as Aufrecht notes, in the Veṇisaṃhâra.

N â r â y a ṇ a s v â m i n.—hatamitrabalâ viśuddhayo 1749.

Nil. The name is that of the author of certain commentaries on the sacrificial sutras.

N i d r â d a r i d r a.—jâne kopaparâṅmukhî priyatamâ 1362.

Nil. The verse is the only one quoted in the Sârṅgadharapaddhati. Aufrecht notes that it occurs in the Kâvyaprakâśa.

P a d m a g u p t a.—namo namaḥ kâvyarasâya tasmai 168.
This writer is quoted by name in the Daśarûpâvaloka, p. 96.

यथा पद्मगुप्तस्य

चित्रवर्तिन्यपि नृपे तत्त्वावेशेन चेतसि ।
व्रीडार्धवलितं चक्रे मुखेन्दुमवशैव सा ॥

We have found the statement that Padmagupta bore another name Parimala at the end of several sargas of an incomplete copy of a Mahâkâvya called the Navasâhasâṅkacharita.

इति श्रीपरिमलापरनाम्ना पद्मगुप्तेन विरचिते नवसाहसाङ्कच-
रिते महाकाव्ये—

Compare Burnell's Classified Index to the Sanskrit MSS. in the Palace at Tanjore, p. 163, where the name of the author of the Sâhasâṅkacharita, of which there are two copies in that library, is given as Parimala Kâlidâsa. (Was Parimala one of the "three Kâlidâsas?) The verse chitravartinyapi nṛipe, which Dhanaṃjaya, as we have seen, quotes as by Padmagupta, is in our fragment of the Navasâhasâṅkacharita.

The poet Parimala is quoted by Kshemendra, from whose Auchityavichâracharchâ Peterson has already given the following verses.

2 âhâraṃ na karoti :

आहारं न करोति नाम्बु पिबति स्त्रैणं न संसेवते
शेते यत्सिकतासु मुक्तविषयश्चण्डातपं सेवते ।
त्वत्पादाब्जरजःप्रसादकणिकालाभोन्मुखस्तन्मरौ
मन्ये मालवसिंह गूर्जरपतिस्तीव्रं तपस्तप्यते ॥

3 tatra sthitaṃ sthitimatâ :

तत्र स्थितं स्थितिमता वरदेव दैवा-
द्दूत्येन ते चकितचित्तमियन्त्यहानि ।
उत्कम्पिनि स्तनतटे हरिणेक्षणानां
हारान् प्रनर्त्तयति यत्र भवत्प्रतापः ॥

4 magnâni dvishatâṃ kulâni :

मग्नानि द्विषतां कुलानि समरे त्वत्खड्गधाराकुले
नाथास्मिन्निति बन्दिवाचि बहुशो देव श्रुतायां पुरा ।
मुग्धा गूर्जरभूमिपालमहिषी प्रत्याशया पाथसः
कान्तारे चकिता विमुञ्चति मुहुः पत्युः कृपाणे दृशौ ॥

5 hâ śṛiṅgârataraṃgiṇîkulagṛihe :

हा शृङ्गारतरंगिणीकुलगिरे हा राजचूडामणे
हा सौजन्यसुधानिधान हह हा वैदग्ध्यदुग्धोदधे ।
हा देवोज्जयिनीभुजंगयुवतिप्रत्यक्षकन्दर्प हा
हा सद्बांधव हा कलामृतकर कासि प्रतीक्षस्व नः ॥

A sixth verse is given by Aufrecht from the Śârṅgadharapaddhati, 40, 11 under Parimala.

6 yatpâdâḥ :

यत्पादाः शिरसा न केन विधृताः पृथ्वीभृतां मध्यत-
स्तस्मिन्भास्वति राहुणा कवलिते लोकत्रयीचक्षुषि ।
खद्योतैः स्फुरितं तमोभिरुदितं ताराभिरुज्जृम्भितं
घूकैरुत्थितमाः किमत्र करवै किं केन नो चेष्टितम् ॥

In his second paper, Z. D. M. G. XXXVI. 517, Aufrecht gives a seventh verse as he finds it, or part of it, quoted in the Skm. 3, 219, Śp. 74, 1, Mahân. 9, 113, Ujjvalad. 1, 11.

7 adhâkshît no laṅkâm :

अधाक्षीन्नो लङ्कामयमयमुदन्वन्तमतर-
द्विशल्यां सौमित्रेरयमुपनिनायौषधिवराम् ।
इति स्मारं स्मारं त्वदरिनगरीभित्तिलिखितं
हनूमन्तं दन्तैर्दशति कुपितो राक्षसगणः ॥

In the Cambay MS. of the Śp. the signature to this verse is Kasyâpi.

Lastly in his Suvrittatilaka Kshemendra preserves the following verse by this writer.

8 achchhâsu haṅsa iva :

अच्छासु हंस इव बालमृणालिकासु
भृङ्गो नवास्विव मधुद्रुममञ्जरीषु ।
कोवन्तिभर्तुरपरो रसनिर्भरासु
पृथ्वीपतिः सुकविसूक्तिषु बद्धभावः ॥

In his Navasâhasâṅkacharita Parimala or Padmagupta refers to Kâlidâsa, somewhere between whom and Kshemendra he is therefore to be put. His kâvya is in praise of a king of Avanti.

Paribhûta (Bhaṭṭaparibhûta).—yad dûramuktavinayaṃ yad anushṭhitechchhaṃ 2095.

Nil.

Parpaṭi (Râjaputraparpaṭi).—kaṃchit kshaṇaṃ nanu sahasva vimuñcha vâso 2053.

Nil.

Pâjaka (Paṇḍitapâjaka).—induṃ taṇḍulakhaṇḍamaṇḍalaruchiṃ nityoditaṃ jâtu chid 1856. kathaṃ sa dantarahitaḥ 553. gurvantike hriyâ pûrvaṃ 2046. chandraḥ sudhâsûr ayam atrisuto dvijeśaḥ 663. nâmnâṃ samâso yuktârthaḥ 3019. nirnâśyâmbarasîmni sûryaśaśabhṛittârâḥ padaprâptaye 1779. pûjâpadmaparamparâpulakitau pârshṇyoḥ paraṃ pelavau 3500. bhrâtaḥ suvarṇamayarûpakatârachitrâ 972. râgân na kshatrayogâch cha 2475. svajanavasater niḥsṛityârâchchhalena balena vâ 3421.

Nil.

Pâṇini.—athâsasâdâstam anindyatejâ 1898. upodḥarâgeṇa vilolatârakaṃ 1969. aindraṃ dhanuḥ pâṇḍupayodhareṇa 1815. kshapâḥ kshâmîkṛitya prasabham 1765. nirîkshya vidyunnayanaiḥ payodo 1943. prakâśya lokân bhagavân svatejasâ 1904. vilokya saṃgame râgaṃ 1887. śuddhasvabhâvânyapi saṃhatâni 1968. saroruhâkshîṇi nimîlayantyâ 1899.

The verses upodḥarâgeṇa vilolatârakaṃ No. 1969 and kshapâḥ kshâmîkṛitya prasabham No. 1765 are in the Śârṅgadharapaddhati also ascribed to Pâṇini. In the Skm. 2, 812 the verse kshapâḥ kshâmikritya prasabham is, according to Aufrecht, Z. D. M. G. XXXVI. 366, ascribed to a poet Omkaṇṭha. There is perhaps a mistake here. Eight verses are in the Saduktikarṇâmṛita ascribed expressly to Pâṇini. One is the verse upodḥarâgeṇa: the others are given here from Aufrecht's paper referred to.

1 asau gireḥ. Skm. 5, 21:

असौ गिरेः शीतलकन्दरस्थः
पारावतो मन्मथचाटुदक्षः ।
घर्मालसाङ्गीं मधुराणि कूज-
न्संवीजते पक्षपुटेन कान्ताम् ॥

2 udbaddhebhyaḥ sudûraṃ. Skm. 5, 363 :

उद्बुद्धेभ्यः सुदूरं घनजनिततमःपूरितेषु द्रुमेषु
प्रोद्ग्रीवं पश्य पादद्वयनमितभुवः श्रेणयः फेरवाणाम् ।
उल्कालोकैः स्फुरद्भिर्निजवदनदरीसर्पिभिर्वीक्षितेभ्य-
श्च्योतत्सान्द्रं वसाम्भः कुथितशववपुर्मण्डलेभ्यः पिबन्ति ॥

3 chanchatpakshâbhighâtaṃ. Skm. 5, 364 :

चञ्चत्पक्षाभिघातं ज्वलितहुतवहप्रौढधाम्नश्चितायाः
क्रोडाद्व्याकृष्टमूर्तेरहमहमिकया चण्डचञ्चुग्रहेण ।
सद्यस्तप्तं शवस्य ज्वलदिव पिशितं भूरि जग्ध्वार्धदग्धं
पश्यान्तःक्षुभ्यमाणः प्रविशति सलिलं सत्वरं गृध्रवृद्धः ॥*

4 kahlârasparśagarbhaiḥ. Skm. 1, 411 :

कह्लारस्पर्शगर्भैः शिशिरपरिचयात्कान्तिमद्भिः कराग्रै-
श्चन्द्रेणालिङ्गितायास्तिमिरनिवसने स्रंसमाने रजन्याः ।
अन्योन्यालोकिनीभिः परिचयजनितप्रेमनिःस्यन्दिनीभि-
र्दूरारूढे प्रमोदे हसितमिव परिस्पष्टमाशासखीभिः ॥

Aufrecht compares the verse upodharâgeṇa.

5 pâṇau padmadhiyâ. Skm. 2, 606 :

Our No. 2037 where the first and second lines are transposed (Kasyâpi). In the Śârṅgadharapaddhati this verse is given under Achala.

In the first verse Böhtlingk Z. D. M. G. XXXVI. 659, corrects उद्बुद्धेभ्यः (which Aufrecht took with सुदूरं translating "Fern von allen wachenden Wesen") into उद्बद्धेभ्यः and this seems right. In the same verse we take पादद्वयनमितभुवः, उल्कालोकैः, and the reference of निज in निजवदन° differently from both Aufrecht and Böhtlingk. The jackals stand on their hind legs in their efforts to reach the food they are aiming at : and the corpses are lit up by the flames issuing from the jackals' mouths. Aufrecht and Böhtlingk take पादद्वय to be the forefeet : and निज they refer not to the jackals, but to the

6 pâṇau śoṇatale. Skm. 2, 240:

पाणौ शोणतले तनूदरि दरक्षामा कपोलस्थली
विन्यस्ताञ्जनदिग्धलोचनजलैः किं म्लानिमानीयते ।
मुग्धे चुम्बतु नाम चञ्चलतया भृङ्गः क्वचित्कन्दली-
मुन्मीलन्नवमालतीपरिमलः किं तेन विस्मार्यते ॥

7 mukhâni châruṇi. Skm. 2, 88:

मुखानि चारूणि घनाः पयोधरा
नितम्बपृथ्व्यो जघनोत्तमश्रियः ।
तनूनि मध्यानि च यस्य सोऽभ्यगा-
त्कथं नृपाणां द्रविडीजनो हृदः ॥

Namisâdhu in his commentary on Rudraṭa's Kavyâlaṃkâra, after citing "from Pâṇini's mahâkavya the Pâtâlavijaya" the fragment संध्यावधूं गृह्य करेण in illustration of the remark that even great poets permit themselves the use of ungrammatical forms, gives as another example the following verse "of the same poet."

8 gate 'rdharâtre:

गतेऽर्धरात्रे परिमन्दमन्दं
गर्जन्ति यत्प्रावृषि कालमेघाः ।
अपश्यती वत्समिवेन्दुबिम्बं
तच्छर्वरी गौरिव हुंकरोति ॥

---

corpses. उल्का Aufrecht understands of "meteors" and Böhtlingk of "firebrands." But compare उल्कामुख in Mâlatîmâdhava 78, 4, which does not mean, as Böhtlingk WB. i. k. f. *sub voce* takes it, "a kind of spirit," and the following verse from Govardhana's Saptaśati.

तमसि घने विषमे पथि जम्बुकमुल्कामुखं प्रपन्नाः स्मः ।
किं कुर्मः सोऽपि सखे स्थितो मुखं मुद्रयित्वैव ॥

In the second verse we take with Aufrecht काण्डान् to refer to the pyre, not as Böhtlingk', correcting कोड would have it, to the bird: and सखा: to go with जग्ध्वा rather than with तर्स. Is is because he makes haste to swallow that he is "im Eingeweide von Glut verzehrt."

Another name for a poem by Pāṇini, the Jāmbavatīvijaya, had already been recovered by Aufrecht from a quotation made from it by Rayamukuṭa in his commentary on Amarakosha I. 2, 3, 6, where the half verse

पयःपृषन्तिभिः स्पृष्टा
यान्ति वाताः शनैः शनैः ।

is given.

When Aufrecht first drew attention to the existence of a poet Pāṇini he remarked that we did not as yet know of more than one writer of that name: and the question as to whether there may not have been two has not in the interval advanced much beyond that stage. Great stress deserves to be laid on the fact that the learned tradition of India, so far as we have yet been able to trace that back, knows of no distinction between Pāṇini the poet and Pāṇini the grammarian. Aufrecht, who apparently still leans to the opinion that in these verses we may "listen to what the sage, bent double over grammar, and who had foresworn all worldly joys, has to say and to sing" has referred to a verse in the Saduktikarṇāmṛita, the "Dākshīputra" mentioned in which is clearly our Pāṇini, poet and grammarian.

सुबन्धौ भक्तिर्नः क इह रघुकारे न रमते
धृतिर्दाक्षीपुत्रे हरति हरिचन्द्रोऽपि हृदयम् ।
विशुद्धोक्तिः शूरः प्रकृतिमधुरा भारविगिर-
स्तथाप्यन्तर्मोदं कमपि भवभूतिर्वितनुते ॥

In a verse attributed in the Hārāvali and Sūktimuktāvali to Rājaśekhara there is an explicit statement of the fact, and confirmation of the name under which Rayamukuṭa quotes from a poem by Pāṇini.

स्वस्ति पाणिनये तस्मै यस्य रुद्रप्रसादतः ।
आदौ व्याकरणं काव्यमनु जाम्बुवतीजयम् ॥

The earliest known reference to the poet Pāṇini is that made, according to Pischel, Z. D. M. G. XXXIX. 316 by Ānandavardhana,

who cites the verse upodḥarāgeṇa vilolatârakaṃ, without giving any author's name. Kshemendra in his Suvṛittatilaka, refers to him by name, and tells us that he excelled in the use of the upajâti measure. See Peterson's First Report, p. 5.

The Pâtâlavijaya and the Jâmbuvatîvijaya may be two names for the same poem. The story of how Srî Kṛishṇa descended into hell and won his bride Jâmbuvatî is in the Mahâbhârata. Burnell mentions a drama by Kṛishṇarâja called the Jâmbuvatîkalyâṇa which doubtless deals with the same story.

Reference should be made to two papers in which Pischel has put together and added to the available information with regard to the poet Pâṇini, Z. D. M. G. XXXIX. 95 and 313. Pischel believes in his identity with the grammarian: but his conclusion that Pâṇini is not older than the sixth or at latest the fifth century before Christ goes further than the facts warrant.* Bhandarkar, on the other hand, holds that the style in which these verses are written is sufficient to prove that they cannot be by the grammarian, J. B. B. R. A. S. Vol. XVI. p. 344.

Puṇḍraka.—charaṇapatanam sântvâlâpâ manoharachâṭavaḥ 1137. prakṛitisaralam paśyatyeva ṃ tathâpi na saspṛihaṃ 1136.

Nil.

Puṇya.—astyeva bhûbhṛitâṃ mûrdhni 832. jitendubhâso nayatâm maṇin adhas 862. namas tribhuvanotpatti 5. niśâṅganâ paśyato me 2154. vikachakachapatâkaḥ kiṃchid âkunchito 'yaṃ 1484. lîlâdalitadhṛishṭebha 586. satyaṃ guṇâ guṇavatâṃ 270.

Nil.

---

* "What appears to me on a review of the whole case to be probable is that Pâṇini was one of several grammarians who, late in the study of the subject, applied themselves to consolidate and perfect the system of Sanskrit grammar, that the archaisms on which stress is laid are due to the fact that he was dealing with older documents, great part of which he incorporated, that the superior excellence of his grammar was early apparent, and has never since been effectually challenged, but that he was also a poet, and a great poet, writing as a poet in the poetical language of his day. What that day was—how far Pâṇini will eventually have to be brought down from the date now accepted for him, or how far it may be, on the contrary, advisable to push into remoter antiquity the lyric poetry of Northern India—is a question which we have no adequate means now of determining. Let us then wait."—Preface to Paper on Kshemendra's Auchityâlaṃkâra.—P. P.

Pulina.—ekatrâsanasaṃsthitiḥ paribhṛitâ pratyudgamâd dûratas 1583.

Nil.

Pṛithvîdhara (Bhaṭṭapṛithvîdhara).—kâ khalena saha spardhâ 374? nirmâya khalajihvâgraṃ 376. mukhenaikena vidhyanti 375. yathâ paropakâreshu 377.

Nil. Aufrecht cites a verse sâ toraṇântikam upetya ditto from the Śp. 102, 8.

Prakâśadatta.—tat tâvad eva śaśinaḥ sphuritaṃ 555. yena vyadhîyata karâlakṛipâṇapaṭṭa 2497.

Nil.

Prakâśavarsha.—alpenaiva guṇena hi 3119. âdâya vâri yata eva jahâti bhûyas 981. uchchhṛinkhalena nirapekshatayonmadena 624. upakṛitir eva khalânâṃ 417. etad atra pathikaikajîvitaṃ 834. evam eva nahi jîvyate 428. kalpadrumân vigatavâñchhajane sumerau 3135. kṛipaṇasamṛiddhînâm api bhoktâraḥ 484. kshâratatva hi guṇas tathâsti te 860. kâryajñaḥ prashṭavyo 2876. guṇavân asmi videśaḥ 2577. jagataisṛikshâ 4. durlabhalâbho 'pyaddhâ 3118? dûrîkṛitasvârthalavâ janasya 797. dhanabâhulyam ahetuḥ 522. na tad anukṛitam manâg api 959. na paraṃ phalati 418. svârthanirapeksha eva hi 419. namaḥ khalebhyaḥ 326. paraparivâdena guṇo 2335. puṅsâm asamarthânâm 2879. marakatasya varaṃ malinâtmatâ 899. lakshmîsaṃparkarûpo 'yam 920. lajjâmahe vayam aho bhṛiśam apyaneke 867. yâchnâpadaṃ maraṇaduḥkham 274. vandyân nindati 459. śuddhaḥ sa eva kulajaś cha sa eva 273? sahasiddham idaṃ mahatâṃ 248. stabdhaprakṛitir loke 2878.

The Vallabhadeva who wrote a commentary on the Śiśupâlavadha refers at the end of his note on a verse in the fourth canto of that work to Prakâśavarsha as a contemporary of his own, from whom he had received instruction in the meaning of the poem.

श्रुत्वा प्रकाशवर्षात्तु व्याख्यातं तावदीदृशम् ।
विशेषतस्तु नैवास्ति बोधोऽत्रानुभवावृते ॥

The verses etad atra No. 834 above, and kṛipaṇasamṛiddhînâm No. 484 above, are in the Śârṅgadharapaddhati also ascribed to Prakâśavarsha.

Prajñâśânti (Bhadantaprajñâśânti).—yad dhûlidhûsaraśiroruhasâśrukaṇṭhaḥ 3026. hemojjvaladviradavâjirathâdhirûḍhaḥ 3025.

Nil.

Pradyumna (Bhaṭṭapradyumna).—dâridryânalasaṃtâpaḥ 504.

The following reference to Pradyumna as a writer of plays is attributed to Râjaśekhara in the Sûktimuktâvali.

प्रद्युम्नान्नापरस्येह नाटके पटवो गिरः ।
प्रद्युम्नान्नापरस्येह पौष्पा अपि शराः खराः ॥

Prabhâkara (Bhaṭṭaprabhâkara).—kiṃ chitraṃ yadi tanvaṅgyâḥ 1537. tanvyâḥ samattuṅgakuchâgraisguṇâ 1540. sadvaṁśajaḥ sâdhuguṇaḥ suvṛittaḥ 897.

The following verse by Bhaṭṭa Prabhâkara is quoted by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ.

दिङ्मातङ्गघटाभिविभक्तचतुराघाटा मही साध्यते
सिद्धा सापि वदन्त एव हि वयं रोमाञ्चिताः पश्यत ।
विप्राय प्रतिपाद्यते किमपरं रामाय तस्मै नमो
यस्मादाविरभूत्कथाद्भुतमिदं यत्रैव चास्तं गतम् ॥

Aufrecht gives from the Śârṅgadharapaddhati under Prabhâkaradeva the verse sâ dṛishṭâ which is our No. 1254 (Śakradevasya).

Prabhâkarananda.—sâdhvîva bhâratî bhâti 145.

Nil.

Pravarasena.—saṃketadhâmni prathamaṃ priyeṇa 1944.

Author of the Setubandha. He is generally identified with the Mahârâja of Kashmir whose date, according to Cunningham, is 432

A.D. Bâṇa refers to Pravarasena's Setubandha in the beginning of the Harshacharita, and the book is mentioned by Daṇḍin.*

Praśastaka (Paṇḍitapraśastaka).—sâṃmukhyaṃ vastujâtam nayati 1013.

Nil.

Priyamukhya.—chhâyâm ambhasi viprayogakṛipaṇaḥ svâṃ manyamânaḥ priyâṃ 1995.

Nil.

Priyâviraha.—dîraṃ rauti nirîkshya tatra savitur bimbaṃ samutko muhuś 1920? pakshâv utkshipati kshitau nipatati kroḍaṃ nakhair ullikhati 1921.

Nil.

Phalguhastinî.—trinayanajaṭâvallîpushpaṃ manobhavakârmukaṃ 1993. sṛijati tâvad aśeshaguṇâkaraṃ 3126.

Nil. The verse trinayanajaṭâvallîpushpaṃ No. 1993 above is given by Aufrecht from the Śârṅgadharapaddhati.

Baka (Paṇḍitaśrîbaka).—ajñânavalito bâlye 3302. atyantakṛishṇaḥ sa vinirmalas tvaṃ 2538. adharmam anyatra mahîtale 'smin 2543. anyonyalâvaṇyavilokanâśantaṃ 1505. arodi madhupair bhṛiśaṃ kamalamâlayâ mîlitaṃ 2006. asyâ mukhaṃ himaruchir nanu yad vidhâtrâ 1506. aho saṃgaritiveśyeyaṃ 3301. âkârâhînakântir nidhanavirahito yogadollâsabhâgî 2599. âsîd adabhraśaradabhramishâd yaśas te 2634. idaṃ vyomasaromadhye 1997. indro yach chhatamanyur asti dahano yat pâvako 'pyantakaḥ 2551. uchchaiḥ satphalado yathâyam 577. kasmâd bhagnâḥ sumukhi valayâ mârgapîtâṃ niśîyâṃ 1443. kuchasparśâd dharshaṃ harati tad imaṃ muñcha galato 2118. kṛishṇo 'yaṃ mathanârtikṛit pratidinaṃ

* Kâvyâdarśa I. 34. Daṇḍin there says that the Mahârâshṭrî bhâshâ is recognised as the highest form of Prâkrit and gives the Setubandha as an example of a book written in it (yanmayam). Max Müller's remark, India: What can it teach us? p. 316, that Daṇḍin praises the Setubandha as an ocean of beautiful sentences, though written in Prâkrit, seems to rest on a misconstruction. It has been shown elsewhere that there is no authority in Bâṇa's reference to the Setubandha for connecting Kâlidâsa with that work. See Introduction to Peterson's edition of Kâdambarî, p. 77 ff.

supto 'sya kiṃ sevayâ 2632. diśyât sukhaṃ naraharir 85. yaḥ satpadastham iha kâvyamadhu 191. yaḥ syât kevalalakshyalakshaṇarato 192. śrîjainollâbhadînârthaṃ 2633. śrîmadbhûramaṇendra tâvakayaśaḥpîyûshaposhoddhato 2635. svapne 'pi nâtha sukhadam mukhadarśanaṃ te 1413. harati kim apâṃ bhasmâsâraṃ śarad bhasitatmanâṃ 1835.

Flourished in the reign of Jainollâbhadîn, Mahârâja of Kashmir, whose date is given by Cunningham as 1417 A.D. See the verse kṛishṇo 'yam No. 2632, with the verse that follows it. There is perhaps a reference to this poet in Śrîvara's Râjataraṅgiṇî I. 565 in a passage which is corrupt in the printed copies of that book.

Bandhu.—kiṃ târuṇyataror iyam rasabharodbhinnâ navâ mañjarî 1471. maryâdâniyamo dvayor api dhṛitâ dvâbhyâm apîyaṃ mahî 2579.

Nil.

Bâṇa. (Bhaṭṭabâṇa).—aṅgaṇavîthî vasudhâ 2270. ekaikâtiśayâlavaḥ 492 ? karikalabha vimuñcha lolatâṃ 622. gataprâyâ râtriḥ kṛiśatanu śaśî śîdata iva 1612. gambhîrasyâpi sataḥ samprati 1837. grîshmoshmaploshaśushyatpayasi bakabhayodbhrântapâṭhînabhâji 1715. ghrâtvâ śroṇîm ajâyâ vitatam abhimukhaṃ nâsasaṃkochabhaṅgaṃ 2423. taralayasi dṛiśam kim utsukâm 695. duḥkhadaśâṃ praviśantyâs 1390. dûrâd eva kṛito 'ñjalir na tu punaḥ pâṇiyapânârthinâ 1709. dvâraṃ gṛihasya pihitaṃ śayanasya pârśve 1853. dhṛitadhanushi bâhuśâlini 2269. namas tuṅga 8. navo'rtho jâtir 137. nîlotpalavane rejuḥ 1810. patatu tavorasi satataṃ 2120. paśchâd aṅghriṃ prasârya trikanativitataṃ drâghayitvâṅgam uchchair 2420. prîtiṃ na prakaṭîkaroti suhṛidi 493. babhûva gâḍhasaṃtâpâ 1791. mukhamâtreṇa 138. lavaṇâmbunidher ambhaḥ 1809 ? vaktrâmbhojaṃ sarasvatyadhivasati 2592. varam iyam aṅkuśakshatir alakshitam âpatitâ 632. viyogini chandanapaṅkapâṇḍur 1075. sarvâśârudhi dagdhavîrudhi sadâ sâraṅgabaddhakrudhi 1708. stanayugam aśrusnâtaṃ 2482. svedâmbhaḥkaṇikâchitena vapushâ śîtânilasparśanaṃ 1710. he hemanta smarishyâmi 1836.

The well-known author of the Harshacharita, Kâdambarî, and the Chaṇḍikâśataka. A fourth work, the Pârvatîpariṇayanâṭaka,

professes to be written by Bâṇa. Guṇavinayagaṇi the commentator on the Nalachampû quotes the following verse as occurring in Bâṇa's Mukuṭatâḍitaka.

आशाः प्रोज्झितदिग्गजा इव गुहाः प्रध्वस्तसिंहा इव
द्रोण्यः कृत्तमहाद्रुमा इव भुवः प्रोत्खातशैला इव ।
बिभ्राणाः क्षयकालरिक्तसकलत्रैलोक्यकष्टां दशां
जाताः क्षीणमहारथाः कुरुपतेर्देवस्य शून्याः सभाः ॥

See Peterson's Introduction to his edition of Bâṇa's Kâdambarî.

Bâṇa's date is fixed by that of his patron Harsha. He flourished in the first half of the seventh century.

In his Auchityavichâracharchâ Kshemendra quotes under Bâṇa the verse hâro jalârdravasanaṃ No. 1087 above, and tells us further that it is part of a description of the state to which Kâdambarî was reduced by the absence of Chandrâpîḍa. It would seem from this that Bâṇa wrote the story of Kâdambarî in verse as well as in prose. The following verses quoted under Bâṇa by Kshemendra in his Kavikaṇṭhâbharaṇa are perhaps to be referred to this lost book.

1 aṅge 'naṅgajvara- Kk. 3, 5:

अङ्गेऽनङ्गज्वरहुतवहश्चक्षुषि ध्यानमुद्रा
कण्ठे जीवः करकिसलये दीर्घशायी कपोलः ।
अंसे वीणा कुचपरिसरे चन्दनं वाचि मौनं
तस्याः सर्वं स्थितमिति न तु त्वां विना क्वापि चेतः ॥

2 nityârchâ Kk. 3, 7:

नित्यार्चा हृदयस्थितस्य भवतः पद्मोत्पलैश्चन्दनै-
स्त्वद्भक्तिस्त्वदनुस्मृतिश्च मनसि त्वन्नाममन्त्रे जपः ।
सर्वत्रैव घनानुबन्धकलना त्वद्भावना – – –
तस्या जीवविमुक्तिरेव दिवसैर्देव त्वदाराधनात् ॥

3 kiṃchitkuñchita- Kk. 3, 10:

किंचित्कुञ्चितकामकार्मुकलतामैत्री विचित्रा भ्रुवो-
र्नर्मोक्तिः स्मितकान्तिभिः कुसुमिता प्रागल्भ्यगर्भा गिरः ।
रागोत्सङ्गनिषङ्गिभिः सरसतासंवादिभिर्विभ्रमै-
रायुष्यं परमं तया रतिपतेः प्राप्तं मृगाक्ष्या वयः ॥

4 tatkālopanate Kk. 4, 2:

तत्कालोपनते वयस्यनिधने हृत्पुण्डरीके विल-
न्मोहव्यञ्जनमश्मभञ्जनमलं जीवस्य संतर्जनम् ।
कुञ्जव्यापि कपिञ्जलेन करुणं निष्पन्दमाक्रन्दितं
येनाद्यापि च ते स्मृतेन हरिणैः शष्पं परित्यज्यते ॥

5 athodyayau Kk. 4, 4:

अथोद्ययौ बालसुहृत्स्मरस्य
श्यामाधवः श्यामललक्ष्मभङ्ग्या ।
ताराबधूलोचनचुम्बनेन
लीलाविलीनाञ्जनबिन्दुरिन्दुः ॥

6 yat prāpyaṃ na manorathair Kk. 5, 2:

यत्प्राप्यं न मनोरथैर्न वचसा स्वप्नेपि दृश्यं न य-
त्तत्रापि स्मरविप्रलब्धमनसां लाभाभिमानग्रहः ।
मोहोत्प्रेक्षितशुक्तिकारजतवत्प्रायेण यूनां मदं
दत्ते तैमिरिकद्विचन्द्रसदृशी खे नूनमाशाकृतिः ॥

7 svāmī pramādena Kk. 5, 5:

स्वामी प्रमादेन मदेन मन्त्री
कोपेन राष्ट्रं व्यसनेन कोषः ।
छिद्रेण दुर्गं विषमेण सैन्यं
लोभेन मित्रं क्षयमेति राज्ञाम् ॥

8 aṅgaṃ chandanapaṅkapaṅkaja- Kk. 5, 13:

अङ्गं चन्दनपङ्कपङ्कजबिसच्छेदावलीनं मुहु-
स्तापः शाप इवैष शोषणपटुः कम्पः सखीकम्पनः ।
श्वासाः संभृततारहाररुचयः संभिन्नचीनांशुका
जातः प्रागतिदानवन्दनमहारम्भः स तस्या ज्वरः ॥

In his paper on the Śârṅgadharapaddhati Aufrecht quotes or cites the following verses as quoted in that work under Bâṇa. 9 aṅgaṇavedî vasudhâ 13, 7. Our No. 2270 (Bâṇasya). 10 anyonyâhati 137, 16:

अन्योन्याहतिदन्तनादमुखरं प्रह्वं मुखं कुर्वता
नेत्रे साश्रुकणे निमील्य पुलकव्यासक्ति कण्डूयता ।
हा हा हेति धुनिधुरं विवदता बाहू प्रसार्य क्षणं
पुण्याग्निः पथिकेन पीयत इव ज्वालाहतश्मश्रुणा ॥

11 udyadbarhishi 101, 7:

उद्यद्बर्हिषि दर्दुरारववपुषि प्रक्षीणपान्थायुषि
श्च्योतद्विप्रुषि चन्द्ररुड्मुषि सखे हंसद्विषि प्रावृषि ।
मा मुञ्चोच्चकुचान्तसंततगलद्बाष्पाकुलां बालिकां
कालेकालकरालनीलजलदव्यालुप्तभास्वत्त्विषि ॥

Aufrecht notes that this verse is mentioned in the Sarasvatîkaṇṭhâbharaṇa. 12 kâraṅjiḥ kaṅjayanto 134, 28. Corrupt in our MS. 13 grishmoshmaploshaśushyatpayasi 134, 32. Our No. 1715 (Bâṇasya). 14 dâmodarakarâghâta 32, 5:

दामोदरकराघातविह्वलीकृतचेतसा ।
दृष्टं चाणूरमल्लेन शतचन्द्रं नभस्तलम् ॥

A samasyâ on the theme śatachandraṃ nabhasthalam. Aufrecht notes that it is quoted as such by Kshîrasvâmin in his commentary on Amara. 15 dûrâd eva 134, 36. Our No. 1709

(Bâṇasya). 16 dhṛitadhanushi 140, 5. Our No. 2269 (Bâṇasya). 17 namas tuñga 3, 4. Our No. 8 (Bâṇasya). 18 navoktir jâtir. Our No. 137 (Bâṇasya). 19 patatu šavorasi satatam 215, 2. Our No. 2120 (Bâṇasya). 20 puṇyâgnau 138, 13. Our No. 1857 (anonymous). 21 mukhamâtreṇa 7, 6. Our No. 138 (Bâṇasya). 22 mṛityuḥ 23, 3. Our No. 2309 (anonymous). 23 vâtâkîrṇa 134, 33. Our No. 1713 (anonymous). 24 vikachakacha 98, 3. Our No. 1484 (Puṇyasya). 25 vidrâṇe 4, 26 :

विद्राणे रुद्रवृन्दे सवितरि तरले वज्रिणि ध्वस्तवज्रे
जाताशङ्के शशाङ्के विरमति मरुति त्यक्तवैरे कुबेरे ।
वैकुण्ठे कुण्ठितास्त्रे महिषमतिरुषं पौरुषोपघ्ननिघ्नं
निर्विघ्नं निघ्नती वः शमयतु दुरितं भूरिभावा भवानी ॥

Aufrecht in ७ अहिरुषं.
Chaṇḍikâśataka v. 66. 26 santi śvâna 7, 3 :

सन्ति श्वान इवासंख्या जातिभाजो गृहे गृहे ।
उत्पादका न बहवः कवयः शरभा इव ॥

27 sanmârge tâvad âste 98, 15. Our No. 2246 (Dharmakîrteḥ). 28 sarvâśârudhi 134, 31. Our No. 1708 (Bâṇasya). 29 harakaṇṭhagrahânanda- 3, 12 :

हरकण्ठग्रहानन्दमीलिताक्षीं नमाम्युमाम् ।
कालकूटविषस्पर्शजातमूर्छागमामिव ॥

Bilhaṇa (Bhaṭṭaśribilhaṇa).—adyâpi tat prachala 1291. adyâpi tan manasi 1378. alabhanta nabhaḥkshetre 1828. ahaṃ sadâ prâṇasamaṃ mahîbhujâṃ 2560. kiṃ apyavajñâtasaroruhebhyaḥ 1885. tvadâptachâmikarachârubhûshaṇa 2561. putram ambujamukhî śavabhañgyâ 1952. bhânumân aparadigvanitâyâś 1929. madvairiṇaḥ kathoraśor 1830. labdhaṃ sarobhiḥ phalam ambujânâṃ 1884. śaratkâlâtapaklânta 1827. śaśankeneva kandarpa 1829. samaksham api sûryasya 1831. svechchhâbhañgurabhâgyameghataḍitaḥ 166. he râjânas tyajata 167.

Author of the Vikramâñkadevacharita, a book written according to Bühler, to whom we are indebted for its recovery, about

1085 A.D. See Bühler's Introduction to his edition. Bilhaṇa is the author also of the Pañchâśikâ or Chaurapañchâśikâ (from which latter form of the title he perhaps got the name Chaurakavi) with the Introduction to that composition, called the Bilhaṇacharita.

From the Śârṅgadharapaddhati Aufrecht quotes or cites under Bilhaṇa as follows. 1 aṅganaṃ tad idam 35, 17 :

अङ्गणं तदिदमुन्मदद्विप-
श्रेणिशोणितविहारिणो हरेः ।
उल्लसत्तरुणकेलिपल्लवां
सल्लकीं त्यजति किं मतङ्गजः ॥

From our MSS.

2 aṅgulîshu 98, 49. Vikramâṅk. VIII. 60. 3 atâḍayat 133, 18. Vikramâṅk. X. 42. 4 adyâpi tatprachala- 106, 23. In the Chaurapañchâśikâ. 5 adyâpi tan manasi 106, 26. In the Chaurapañchâśikâ. 6 adyâpi tâṃ kanaka- 106, 25. In the Chaurapanchâśikâ. 7 adyâpi nojjhati 14, 16. In the Chaurapañchâśikâ. 8 apûjitaivâstu 105, 1 :

अपूजितैवास्तु गिरीन्द्रकन्या
किं पक्षपातेन मनोभवस्य ।
यद्यस्ति दूती सरसोक्तिदक्षा
दासः पतिः पादतले वधूनाम् ॥

9 amûlyasya mama 98, 75. Vikramâṅk. VIII. 8. 10 aye helâvelâ 42, 11 :

अये हेलावेलातुलितकुलशैले जलनिधौ
कुतो धारामोघं बत जलद मोघं वितरसि ।
समन्तादुत्तालज्वलदनलकीलाकवलन-
क्रमोपेतानेतानुपचर पयोभिर्विटपिनः ॥

11 aratir 104, 4:

अरतिरियमुपैति मां न निद्रा
गणयति तस्य गुणान्मनो न दोषान् ।
विगलति रजनी न संगमेच्छा
व्रजति तनुस्तनुतां न चानुरागः ॥

Der Geliebte ist abwesend.

"Sehnsucht füllet das Herz, kein Schlummer die lechzenden Augen;
Tugenden find' ich allein, keinerlei Mängel in ihm;
Langsam schwindet die Nacht, nicht wiederzusehn ihn die Hoffnung;
Mindert sich stündlich der Leib, mehret die Liebe sich stets."

12 alam atichapalatvât 35, 16:

अलमतिचपलत्वात्स्वप्नमायोपमत्वा-
त्परिणतिविरसत्वात्संगमेनाङ्गनायाः ।
इति यदि शतकृत्वस्तत्त्वमालोचयाम-
स्तदपि न हरिणाक्षीं विस्मरत्यन्तरात्मा ॥

This verse is in the Bilhaṇacharita. Aufrecht notes that it is quoted in the Kâvyaprakâśa, and that Böhtlingk has it (637 from the Śântiśataka). 13 asaṃkhyapushpo 'pi 133, 17. Vikramâṅk. X. 39. 14 âḥ kashṭaṃ vanavâsasâmya 55, 10:

आः कष्टं वनवाससाम्यकृतया सिद्धाश्रमभ्रद्धया
पल्लीं बालकुरङ्ग संप्रति कुतः प्राप्तोसि मृत्योर्मुखम् ।
यत्रानेककुरङ्गकोटिकदनक्रीडाप्रसङ्गोहित-
स्रोतोभिः परिपूरयन्ति परिखामुद्दामराः पामराः ॥

From our MSS., where the verse is given anonymously.

15 unnamya dûram 135, 18. Vikramâṅk. VII. 23. 16 karṇâmṛitaṃ 5, 6. Vikramâṅk. I. 29. 17 kâkutsthena śirâṅsi 142, 3:

काकुत्स्थेन शिरांसि यानि शतशश्छिन्नानि मायानिधेः
पौलस्त्यस्य विमानसीमनि तथा भ्रान्तानि नाकौकसाम् ।
तान्येवास्य धनुःश्रमप्रशमनं कुर्वन्ति सीतापतेः
क्रीडाचामरडम्बरानुकृतिभिर्दोलायमानैः कचैः ॥

From our MSS.

18 gṛihitaṃ tâmbûlam 107, 3:

गृहीतं ताम्बूलं परिजनवचोभिः कथमपि
स्मरत्यन्तःशून्या सुभग विरतायामपि निशि ।
तथैवास्ते हस्तः कलितफणिवल्लीकिसलय-
स्तथैवास्यं तस्याः क्रमुकफलफालीविरचितम् ॥

From our MSS.

19 grâmâṇâm 53, 14:

ग्रामाणामुपशल्यसीमनि मदोद्रेकस्फुरत्सौष्टवाः
फेत्कारध्वनिमुद्गिरन्ति बहवः संभूय गोमायवः ।
सोन्यः कोपि घनाघनध्वनिघनः पारीन्द्रगुञ्जारवः
शुष्यद्गण्डमलोलशुण्डमचलत्कर्णं गजैर्यः श्रुतः ॥

20 jâgrataḥ 98, 76. Vikramâṅk. VIII. 10. 21 tannitambasya 98, 67. Vikramâṅk. VIII. 21. 22 tasyâḥ pâdanakhaśreṇî 98, 77. Vikramâṅk. VIII. 6. 23 tâḍidalam 98, 22:

ताडीदलं काञ्चनकर्णपाशे
प्रसारयन्ती सुतनुः कराभ्याम् ।
रराज कर्णान्तनिषण्णदृष्टिः
शाणे दधानेव कटाक्षबाणान् ॥

From our MSS.

24 dolâyâm jaghanasthale 97, 9. Vikramâñk. VIII. 85. 25 drâghîyasâ 9, 3:

द्राघीयसा धार्ष्ट्यगुणेन युक्ताः
कैः कैरपूर्वैः परकाव्यखण्डैः ।
आडम्बरं ये वचसां वहन्ति
ते केपि कन्थाकवयो जयन्ति ॥

26 dhik tvâṃ 9, 4:

धिक्त्वां रे कलिकाल याहि विलयं केयं विपर्यस्तता
हा कष्टं श्रुतिशालिनां व्यवहतिर्मुच्चोचिता दृश्यते ।
एकैवोङ्क्यदेवता भगवती विक्रेतुमानीयते
निःशङ्कैरपरैः परीक्षणविधौ सर्वाङ्गमुद्घाट्यते ॥

Aufrecht in 3 निःशङ्कैः.

27 nâbhûvan 54, 7:

नाभुवन्भुवि यस्य कुत्रचिदपि स्पर्धाकराः कुञ्जराः
सिंहेनापि न लङ्घिता किमपरं यस्योद्धता पद्धतिः ।
कष्टं सोपि कदर्थ्यते करिवरः स्फारारवैः फेरवै-
रापातालगभीरपङ्कपटलीमग्नोच भग्नोद्यमः ॥

28 nidrârdhamîlita- 106, 24. Our No. 1280 (Kalaśakasya). 29 nirarthakaṃ janma 35, 18, 41, 15. In the Bilhaṇacharita. Our No. 1964 (Bilhaṇarâjakanyayoḥ). 30 pâṇîyaṃ 133, 25. Vikramâñk. VII. 71. 31 purâṇabâṇatyâgâya 98, 19. Vikramâñk. VIII. 70. 32 prasârya pâdau 135, 17. Vikramâñk. VII. 22. 33 bhaktiḥ preyasi 131, 7:

भक्तिः प्रेयसि संश्रितेषु करुणा श्वश्रूषु नम्रं शिरः
प्रीतिर्ज्ञातिषु गौरवं गुरुजने क्षान्तिः कृतागस्यपि ।
अम्लानः कुलयोषितां व्रतविधिः सोयं विधेयः पुन-
र्भर्तुर्दयिता इति प्रियसखीबुद्धिः सपत्नीष्वपि ॥

From our MSS.

34 bhrûrekhâyugalam 98, 12. Vikramâñk. VIII. 78. 35 manye tadûrû 98, 72. Vikramâñk. VIII. 16. 36 mayâ kumâryâpi 132, 2. Vikramâñk. XIII. 84. 37 mahîpateḥ 7, 13. Vikramâñk. I. 26. 38 mugdhasya 104, 7:

मुग्धस्य ते वद विधुंतुद किं वदामि
किं त्यक्तवानसि मुखे पतितं शशाङ्कम् ।
अस्यार्द्रबिम्बगलितेन सुधारसेन
संधानमेति तव किं न जरत्कबन्धः ॥

From our MSS.

39 ye kuṇṭhîkṛita 128, 10. Vikramâñk. XI. 83. 40 re mâtaṅga 53, 16:

रे मातङ्ग मदाम्बुडम्बरतया रोलम्बरोलं वह-
न्वन्यानामवलम्बनं वनमिदं भङ्क्षे यदुत्कण्ठसे ।
दृष्टस्तत्किमहो महोन्नतधराधौरेयधात्रीधर-
प्रस्थप्रस्थितमेघयूथमथनोत्कण्ठी न कण्ठीरवः ॥

From our MSS.

41 laṅkâpateḥ VII. 7. Vikramâñk. I. 27. 42 vîro 'sau 140, 31:

वीरोसौ किमु वर्ण्यते दशमुखश्छिन्नैः शिरोभिः स्वयं
यैः पूजाम्बुजमुत्सुको घटयितुं देवस्य खट्वाङ्गिनः ।
सूत्रार्थी हरकण्ठसूत्रभुजगव्याकर्षणायोद्यतः
साटोपं प्रमथैः कृतभ्रुकुटिभिः स्थित्वान्तरे वारितः ॥

43 śîghram bhûmigṛihe 102, 14:

शीघ्रं भूमिगृहे गृहाण वसतिं प्राणैः किमु क्रीडसि
प्राप्तां पश्यसि किं न दैवहतिके ज्योत्स्नां गवाक्षोदरैः ।
इत्थं मन्मथतीव्रसंज्वरजुषां गेहेषु वामभ्रुवा-
मुद्गच्छन्ति कुरङ्गलाञ्छनभयाद्दीनाः सखीनां गिरः ॥

From our MSS. Aufrecht had in γ °पुषां for which Böhtlingk Z. D. M. G. XXVIII. has already given our reading. 44 śuchir iti 117, 11:

शुचिरिति परितः प्रसिद्धिभाजि
प्रकटिततेजसि दुर्जये कृशानौ ।
निजवसुनिकुरम्बमस्तवेला-
व्यतिकरवान्निदधे सरोजबन्धुः ॥

From our MSS.

45 saundaryapâtre 98, 21. Vikramâṅk. VIII. 75. 46 sthâne sthâne 133, 10:

स्थाने स्थाने मलयमरुतः पूरयन्तः कपालीं
पुष्पालीषु स्मरगजरजःस्नानयोग्यः परागः ।
जातं चूते मधु मधुकरप्रेयसीजानुदघ्नं
निर्विघ्नत्वं सपदि भजते कामराज्याभिषेकः ॥

From our MSS.

47 svarṇaiḥ 59, 2:

स्वर्णैः स्कन्धपरिग्रहो मरकतैरुल्लासिताः पल्लवा
मुक्ताभिः स्तबकश्रियो मधुलिहां वृन्दानि नीलोत्पलैः ।
संकल्पानुविधायि यस्य फलितं कस्तस्य धत्ते तुलां
धिग्जातु द्रुमसंकथासु यदयं कल्पद्रुमोपि द्रुमः ॥

From our MSS.

48 hemamañjîramâlâbhyâm 98, 74. Vikramâṅk. VIII. 14.

Bîjaka.—asau maruchchumbitachârukesaraḥ 1677. karacharaṇanâsam âdau 1852. nandayati kasya na manaś 1741. rajanyâm anyasyâṃ surataparivartâd anuchitaṃ 1437. sitachandanadhavalakuchâ 1668.

Aufrecht notes that the verse asau maruchchumbitachârukesaraḥ No. 1677, which is quoted also in the Śârṅgadharapaddhati under

Bîjaka, is in the Kâvyaprakâśa 146, and that another of the verses ascribed in his book to this poet, chhâyâsuptamṛigaḥ śakunta, occurs in the Pañchatantra 2, 2.

Besides these two Aufrecht quotes or cites from the Śârṅgadharapaddhati under Bîjaka the following verses. 3 malinahutabhugdhûmaśyâmair 135, 6. Our No. 1760 (Chîâkasya: Aufrecht's MSS. of the Śp. give Bîjjâkasya, Vijjâkasya, Vijjakasya, and Vijjâkâyâḥ). 4 meghair vyoma 135, 39. Our No. 1777 (Chîâkasya: Aufrecht's MSS. of the Śp. give Bîjâkâsya, Vijjakâyâḥ, and Bîjakasya. 5 himadhavaladantakeśâ 137, 1. Our No. 1832 (anonymous: Aufrecht's MSS. of the Śp. give Bîjakasya, Vijjâkâyâḥ, or no signature. Cambay Śp. MS. Vijñâkasya).

B u d dh a k a.—yâvan no sakhi gocharam nayanayor âyâti 1163.
Nil.

B o dh a k a.—padadvayasya saṃdhânaṃ 140.
Nil.

B o dh i s a t t v a.—kshaṇasaṃpad iyaṃ sudurlabhâ 3313.
Nil.

Bh a ṭ ṭ â c h â r y a.—akshṇor vipaksha iti sânuśayaṃ lulâva 1820.
Nil.

Bh a ṭ ṭ i (Bh a ṭ ṭ a s v â m i n : Bh a r t ṛ i s v â m i n.)—vanâni toyâni cha netrakalpaiḥ 1811. pîtaushṭharâgâṇi hṛitâñjanâni 2139. garjan hariḥ sâmbhasi 2412. na taj jalaṃ yan na suchârupañkajaṃ 1810. prabhâtavâtâhatikampitâkṛitiḥ 2164.

Under No. 1811 the poet is called Bhaṭṭasvâmin and under No. 2139 Bhartṛisvâmin. Both verses are from the Bhaṭṭikâvya. Aufrecht has already pointed out that Bhaṭṭi, Bhartṛisvâmin, and Bhaṭṭasvâmin are all three names of one person. The Bhaṭṭikâvya "was composed in Vallabhi under [a son of?] king Śrîdharasena (XXII. 35), in the sixth or seventh century therefore."—Weber's Sanskrit Literature, p. 196 note.

Bh a ṇ ḍ a k a (Ś r î bh a ṇ ḍ a k a).—kva kaṭhinam aho pîloḥ pattram 703.
Nil.

Bhartṛisârasvata.—chhittvâ hâralatâḥ kiranti galitavyâkîrṇamuktâphalâḥ 1844. jaṭâbhâbhir bhâbhiḥ karadhṛitakalañkâkshavalayo 1999. jvâlaupamyaspṛiśi yad ushasi drâvyamâṇair aśeshais 2216. nîlâbjapuñjarajasâruṇitân vimuchya 679? târâprasûnanichayena niśâ smarasya 1998. prayachchhati chamatkṛitiṃ 190. yair vâtûlo bhavati 321. prayâṇavyâpâraṃ tuhinapatanenântarayati 1846. bhumistham ambu yadi châtaka pâtum ichchheḥ 680. manye 'staṃ samaye praviśya sahasâ vârâṃ nidher antaraṃ 2000. śobhâṃ diktaruṇîr nayanti vilasanmuktâkalâpojjvalâṃ 1845. sahṛidayagirâm ânarthakyaprasañgabhayena kiṃ 2636. strîtyeva galitaṃ dhairyaṃ 1451.

Nil.

Bhartṛihari (Śrîbhartṛihari).—ajñaḥ sukham ârâdhyaḥ 393. araṇyaruditaṃ kṛitam 448. abhuktâyâṃ yasyâṃ 533. utpâditâ svayam iyaṃ yadi 523. upari ghanaṃ ghanapaṭalaṃ 1744. khallolâpâḥ sodhâḥ katham api 3261. hiṅsâśûnyam ayatnalabhyam aśanaṃ 3139. kshaṇaṃ bâlo bhûtvâ 3319. jâḍyaṃ hrîmati gaṇyate 464. tasmâd anantam ajaraṃ paramaṃ vikâsi 3452. dinâṃ dinamukhaiḥ 3196. prâptâḥ śriyaḥ sakalakâmadughas 3451. prasahya maṇim uddharen 446. dikkâlâdyanavachchhinna 3. brahmâṇḍamaṇḍalîmâtraṃ 495. mṛigamînasajjanânâṃ 422. yadâ kiṃchijjño 'haṃ 3456. labheta sikatâsu tailam 447. vipulahṛidayair anyaiḥ 532. saṃpatsu mahatâṃ cheto 200. svachittaparichintayaiva 531. bhartur yâti na gocharaṃ 3459. na saṃsârotpannam 3455. nâmâpyanyataror 1017?

Author of the Vâkyapadiya. He flourished in the middle of the seventh century A.D. See Max Muller, India: What can it teach us? p. 347ff.

Of the 110 verses given in Telang's edition of the Nîtiśataka eight are in our book expressly assigned to Bhartṛihari. They are Telang's Nos. 1, 3, 4, 5, 8, 16, 61 and 66. Twenty-two are given anonymously—Nos. 7, 11, 17, 22, 27, 31, 32, 33, 41, 43, 48, 61, 62, 69, 81, 83, 84, 88, 94, 95, 99 and 100. Thirteen are expressly assigned to other authors as follows: No. 28 priyâ nyâyyâ vṛittir to Jayâditya; No. 29 kshutkshâmopi to Ratisena; No. 33 sinhaḥ śiśur api to Vajrâyudha; No. 44 maṇiḥ śâṇollîḍhaḥ to Bhaṭṭa-

vriddhi; No. 53 durjanaḥ parikartavyo to Vâlmîki; No. 56 śaśî divasadhûsaro to Bhaṭṭavṛiddhi; No. 58 na kaśchit chaṇḍakopânâm quoted from the Panchatantra; No. 63 vipadi dhairyam to Meṇṭhaka; No. 76 itaḥ svapiti keśavaḥ to Kalhaṇa; No. 79 kiṃ tena hemagiriṇâ to Praśastaka; No. 85 pâtitopi karâghâtair to Kshemendra; No. 91 śaśidivâkarayor to Phalguhastinî; No. 96 naivâkṛitiḥ phalati to Asvaghosha. The others do not occur.

Of the 113 verses given in Telang's edition of the Vairâgyaśataka eleven are in our book expressly assigned to Bhartṛihari. They are Telang's Nos. 1, 2, 3, 6, 8, 25, 31, 73, 76, 83 and 112. Eleven are given anonymously—Nos. 7, 9, 12, 13, 18, 24, 30, 37, 50, 62 and 68. Six are expressly assigned to other authors as follows: No. 16 avaśya ṃ yâtâraś to Jayâditya; No. 34 pareshâṃ chetâṅsi to Śaṅkuka; No. 77 pâtâlam âviśasi to Argaṭa; No. 92 tṛishṇâ śushyatyâsye to Dhîranâga; No. 98 priyasakhi vipaddaṇḍa to Vijjâkâ; and No. 113 ahau vâ hâre vâ to Harshadeva. The others do not occur.

Of the 100 verses given in Bohlen's edition of the Vairâgyaśataka only one is in our book ascribed to Bhartṛihari. It is the upari ghanam ghanapaṭalam verse No. 1744 above, Vairâgyaś No. 43. Seventeen are given anonymously,—Bohlen's Nos. 2, 6, 9, 10, 11, 16, 18, 19, 20, 24, 25, 49, 54, 63, 66, 74, and 85. Eight are expressly assigned to other authors, as follows: No. 3 bhrûchâturyaṃ kuñchitântâḥ kaṭâkshâḥ to the Kaviputrau; No. 14 sati pradîpe satyagnau to Amarûka; No. 16 guruṇâ stanabhâreṇa to Śaṅkuka; No. 37 sahakârakusumakesara to Kapilarudraka; No. 53 kim iha bahubhir uktair to Bhaṭṭodbhaṭa; No. 59 sanmârge tavad âste to Dharmakîrti; No. 81 jalpanti sârdham anyena to Vyâsamuni; and No. 83 madhu tishṭhati vâchi yoshitâṃ to Kâlidâsa and Mâgha. The others do not occur.

Bhallaṭa (Bhaṭṭabhallaṭa).—atyunnativyasaninaḥ śiraso 'dhunaisha 677. antaś chchhidrâṇi bhuyâṅsi 921. â janmanaḥ kuśalam aṇvapi te kujanman 986. âmrâḥ kiṃ phalabhâranamraśiraso 950. âbaddhakṛitrimasaṭâvalitâṅsabhittir 995. â striśiśu prathitayaisha pipâsitebhyaḥ 868. âste 'traiva sarasyaho 1015? ihaikaś chûḍâlobhyajani kalaśâd yasya sakalaiḥ 877. ûḍhâ yena mahâdhuraḥ 1018? etat tasya mukhât 1014? karabha rabhasât kroshtuṃ vâñchchhasi 669. kasyânime-

shavitate nayane divauko 985? kâcho maṇir maṇiḥ kâcho 214. kim idam uchitam śuddheḥ spashṭaṃ sapakshasaṃ unnateḥ 999. kiṃ dîrghadîrgheshu guṇeshu padma 922. ghanasaṃtamasamalîmasadaśadiśi niśi 778. chandane vishadharâs sahâmahe 798. chintâmaṇe bhuvi na kenachid îśvareṇa 902? chintâmaṇes triṇamaṇeś cha 903. chhinnas taptasuhṛit sa chandanatarur 815. tad vaidagdhyaṃ samuditapayastoyatattvaṃ vivektum 762. tanutṛiṇâgradhṛitena hṛitaś chiraṃ 973. tvanmûle purushâyushaṃ gatam idaṃ 816. dûre kasyachid esha ko 'pyakṛitadhîr 907. draviṇam âpadi bhûshaṇam utsave 2490. nanvâśrayasthitir iyaṃ tava kâlakûṭa 441. nityaṃ tîrthe nivâsaḥ 1020. patatu vâriṇi yâtu digantaraṃ 554. paśyâmaḥ kiṃ ayam vicheshṭata iti 847. pâtaḥ pûshṇo bhavati 563. pipâsur apyeva jalaṃ śikhaṇḍi 676? puṅstvâd api pravichaled yadi yadyadho 'pi 987. phalitaghanaviṭapavighaṭita 795. baddhâ yadarpaṇarasena 162. budhyâmahe na bahudhâpi vikalpamânâḥ 982. bhidyate 'nupraviśyântar 893. bhûman patann api rajaḥparidhûsaro 'pi 901? bhekena kvaṇatâ saroshaparushaṃ 1019. mṛityor âsyam ivâtataṃ dhanur 1021. yat kiṃchanânuchitam apyuchitânubandhi 800. re daṇḍaśûka tad ayuktam apîśvaras tvâṃ 974. labdhaṃ chirâd amṛitavat kiṃ amṛityave syâd 805. vâtâhâratayâ jagadvishadharair 1016? śaṅkho 'sthiśeshaḥ sphuṭito mṛito yad 913. sattvântaḥsphuritâya vâ 783. sadvṛittayaḥ sadasadarthavivekino ye 556. samrakshitaṃ kṛishimakâri kṛishîvalena 984? sarvâśâṃ trijagatyapâm 879. sâdhveva tadvidhâv asya 786. so 'pûrvo rasanâviparyayavidhis 751. svalpâśayaḥ svakulaśilpavikalpam eva 988.

Nil. The verse so 'pûrvo rasanâviparyayavidhis No. 751 is quoted in the Kâvyaprakâśa. Aufrecht quotes or cites from the Śârṅgadharapaddhati under Bhallaṭa as follows. 1 gate tasmin 40, 10:

गते तस्मिन्भानौ त्रिभुवनसमुन्मेषविरह-

व्यथां चन्द्रो नेष्यत्यनुचितमितो नास्ति किमपि ।

इदं चेतस्तापं जनयतितरामत्र यदमी

प्रदीपाः संजातास्तिमिरहतिबद्धोद्धुरशिखाः ॥

From the Cambay MS.

2 ghana 52, 4. Our No. 778 above. 3 chandane 59, 57. Our No. 798 above. 4 drishṭe 107, 8. Our No. 1987 (Kasyâpi. The verse is ascribed to Bhîmaṭa in the Sûktimuktâvali. Bhîmaṭa is one of the poets referred to in Râjaśekhara's memorial verses.

कलिञ्जरपतिश्चक्रे भीमटः पञ्चनाटकीम् ।
प्राप प्रबन्धराजत्वं तेषु स्वप्नदशाननम् ॥)

5 pathi nipatitâṃ 50, 2:

पथि निपतितां शून्ये दृष्ट्वा निरावरणाननां
दधिभृतघटीं गर्वोन्नद्धः समुन्नतकंधरः ।
निजसमुचितास्तास्ताश्चेष्टा विकारशताकुलो
यदि न कुरुते काणः काकः कदा नु करिष्यति ॥

From the Cambay MS.

6 pâtaḥ pûshṇo 40, 9. Our No. 563 above. 7 prayâte 'stam 102, 7. Our No. 1090 (Luṭṭakasya). 8 yasyâkarṇya vachaḥsudhâ- 49, 6:

यस्याकर्ण्य वचः सुधाकवलितं वाचंयमानामपि
व्यग्राणि प्रथयन्ति मन्मथकथां चेतांसि चैत्रोत्सवे ।
रे रे काक वराक साकममुना पुंस्कोकिलेनाधुना
स्पर्धाबन्धमुपेयुषस्तव नु किं लज्जापि नो जायते ॥

From the Cambay MS.

9 ye jâtyâ 43, 3. Our No. 1011 (Kasyâpi). 10 vapur 56, 1:

वपुर्विषमसंस्थानं कर्णज्वरकरो रवः ।
करभस्याशुगत्यैव च्छादिता दोषसंहतिः ॥

11 śatapadî 71, 55. Our No. 969 (Kasyâpi).

Bhavabhûti.—sânandaṃ nandihastâhata 81. alasavalitamugdhasnigdhaniḥspandamandair 1297.

The well-known author of the Vîracharita, Mâlatîmâdhava, and Uttararâmacharita. He was a native of Vidarbha, and lived at the court of king Yaśovarman of Kânyakubja. Bhandarkar has fixed

his date in the first half of the eighth century. See that scholar's edition of the Mâlatimâdhava. Aufrecht quotes or cites under Bhavabhûti from the Śârṅgadharapaddhati as follows. 1 antraiḥ kalpitamaṅgala 145, 2. Mâlatî. 2 alipaṭalair 43, 2:

अलिपटलैरनुयातां सहृदयहृदयज्वरं विलुम्पन्तीम् ।
मृगमदपरिमललहरीं समीर पामरपुरे किरसि ॥

3 utkṛityotkritya kṛittim 145, 1. Mâlatî. 4 jalaniviḍitavastra 134, 27. Mâlatî. 4 daivâd 41, 2:

दैवाद्यद्यपि तुल्योभूद्भूतेशस्य परिग्रहः ।
तथापि किं कपालानि तुलां यान्ति कलानिधेः ।

5 niravadyâni 6, 2:

निरवद्यानि पद्यानि यद्यनार्यस्य का क्षतिः ।
भिक्षुकक्षाविनिक्षिप्तः किमिक्षुर्नीरसो भवेत् ॥

6 pakshmâlipiṅgalimnaḥ 4, 13. Mâlatî. 7 bhramaya jaladân ambhogarbhân 106, 9. Malati. 8 vajrâd api kaṭhorâṇi 12, 7. Uttara. 9 vitarati guruḥ prâjñe 26, 2. Uttara (Kâlidâsasya in four of Aufrecht's MSS. and in our MSS.) 10 sânandaṃ nandi 4, 5. Mâlati. Our No. 81.

Bhavânînandana.—â sargât prativâsaraṃ rasaśatair yâ bodhitâ poshitâ 564.

Nil.

Bhaśchu.—âhûto 'pi sahâyair 1838. kâmaṃ priyân api prâṇân 513. nîvâraprasavâgramushṭikavalair yo vardhitaḥ śaiśave 637.

Nil. Aufrecht writes the name Bharchu and gives the verses âhûto'pi 137, 14 our No. 1838 above, and kâmaṃ priyân api 15, 1, our No. 513 above. In his second paper, Z. D. M. G. 339 Aufrecht gives from the Saduktikarṇâmṛita 2,455 the verse vikalparachitâkṛitiṃ our No. 1329 (Kasyâpi) which is attributed there to a poet Bharvu, whom Aufrecht identifies with the Bharchu of the Śârṅgadharapaddhati.

The verse nîvâraprasavâgra is quoted by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ under Muktâpîḍa.

Bhânushena (Sribhânushena).—vaktre yâ mṛiganâbhipañkarachanâṃ 1092.

Nil.

Bhâmaha.—kiṃśukavyapadeśena 1645. neyaṃ viranti bhṛiñgâli 1644.

An early writer upon Alaṃkâra. Author also of a vṛitti on Vararuchi's Prâkṛit sûtras. Udbhata wrote a commentary on his work on Alaṃkâra. He is referred to by Ânandavardhana in the first uddyota of that writer's work on Dhvani. Namisâdhu cites him in his commentary on Rudraṭa's Kâvyâlaṃkâra.

Bhâravi.—uchyatâṃ sa vachanîyam aśeshaṃ 1181. kâminîvadananirjitakântiḥ 2015. karau dhunânâ navapallavâkṛitî payasyagâdhe 1878. karau dhunânâ navapallavâkṛitî vṛithâ kṛithâ 1860. kântaveśma bahu saṃdiśatîbhir 1938. jitendriyatvaṃ vinayasya kâraṇaṃ 2917. tirohitântâm nitântam âkulair 1880. dvâri chakshur adhipâṇi kapolo 1182. nipîyamânastabakâ śilîmukhair 1859. pâṇipallavavidhûnam antaḥ 2092 priyeṇa saṃgrathya vipakshasaṃnidhâv 1879. prayachchhatochchah kusumâm mâmnî 1885. munir asmi nirâgasaḥ kuto me 2915. yadâ vigṛihṇâti 436. ramyatâm upagate nayanânâṃ 1893. vrajanti te mûḍhadhiyaḥ parâbhavaṃ 2916. vyapohituṃ lochanato mukhânilair 1861. śvastvayâ sukhasaṃvittiḥ 3365. saṃvidhâtum abhishekam udâse 1965. sarvathâ svahitam âcharaṇîyaṃ 2905. sahasâ vidadhîta na kriyâm 2904. jvalitaṃ na hiraṇyaretasaṃ 2268. tâvad âśriyate lakshmyâ 2266. sa pumân arthavajjanmâ 2267.

The author of the Kirâtârjunîya. The earliest known reference to Bhâravi occurs in the following verse from an inscription of Pulakeśin II. by one Ravikîrti which is dated Śaka 556 = A.D. 634.

येनायोजि नवेश्म-

स्थिरमर्थविधौ विवेकिना जिनवेश्म ।

स विजयतां रविकीर्तिः

कविताश्रितकालिदासभारविकीर्तिः ॥

Fleet in ॰ येनायोजित वेश्म. The change is necessary to preserve the śabdâlaṃkâra.

Ravikîrti's fame as a poet is here compared to that of Kâlidâsa and Bhâravi, which shows that these two poets were famous in India in the beginning of the seventh century A.D. See Bhao Dâji, Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society, IX. p. 315, Bhandarkar *ibid.* XIV. p. 24, and Fleet's two papers in the Indian Antiquary, Vol. V. p. 67, and Vol. VIII. p. 237.

Aufrecht quotes under Bhâravi in the Śârṅgadharapaddhati seven verses, all from that poem.

In his second paper, Z. D. M. G. XXXVI. 540, Aufrecht gives two additional verses ascribed to Bhâravi in the Saduktikarṇâmṛita. The first, yena dhvastamanobhavena, is found also, Aufrecht notes, in the Sarasvatîkaṇṭhâbharaṇa 2, 81, Kâvyapr. 189, Alaṃkâratilaka fol. 10b, 23b, and the Sâhityad 264. It is our No. 44 (Kasyâpi). In the Sûktimuktâvali this verse is ascribed to Chandaka. The second verse is as follows.

2 sodvegaṃ :

सोद्वेगं करिकृत्तिवाससि भवद्व्रीडान्वितं ब्रह्मणि
त्रैलोक्यैकगुरावनादरवलत्तारं शचीभर्तरि ।
त्रासामीलितपक्ष्म भास्वति लसत्प्रेमप्रसन्नं हरौ
क्षीरोदोत्थितया श्रिया विनिहितं चक्षुः शिवायास्तु वः ॥

Bhâsa.—kaṭhinahṛidaye muñcha krodhaṃ sukhapratighâtakaṃ 1619. kapole mârjâraḥ paya iti 1994. kṛitakakṛitakair mâyâsakhyais tvayâsmyativañchitâ 1628. tîkshṇaṃ ravis tapati nicha ivâchirâdhyaḥ 1821. duḥkhârte mayi duḥkhitâ bhavati yâ hṛishṭe prahṛishṭâ tathâ 1353. bâlâ cha sâ viditapañchaśaraprapañchâ 1286.

In the introduction to his Harshacharita Bâṇa mentions Bhâsa as a dramatic writer.

सूत्रधारकृतारम्भैर्नाटकैर्बहुभूमिकैः ।
सपताकैर्यशो लेभे भासो देवकुलैरिव ॥

This enables us to identify the Bhâsa of Bâṇa with the Bhâsaka to whom, in the beginning of the Mâlavikâgnimitra, Kâlidâsa refers as one of his most illustrious predecessors.

None of his works have yet been recovered if any are in existence.

The Sûktimuktâvalî contains the following reference to Bhâsa in a verse attributed there to Râjaśekhara.

भासनाटकचक्रेपि च्छेकैः क्षिप्ते परीक्षितुम् ।
स्वप्नवासवदत्तस्य दाहकोभून्न पावकः ॥

Bhâsa is also referred to in a verse which Aufrecht gives from the Sarṅgadharapaddhati 8, 17 under Râjasekhara.

भासो रामिलसोमिलौ वररुचिः श्रीसाहसाङ्कः कवि-
र्मेण्ठो भारविकालिदासतरलाः स्कन्धः सुबन्धुश्च यः ।
दण्डी बाणदिवाकरौ गणपतिः कान्तश्च रत्नाकरः
सिद्धा यस्य सरस्वती भगवती के तस्य सर्वेपि ते ॥

From the Sârṅgadharapaddhati Aufrecht gives under Bhâsa the verses asyâ lalâṭi rachitâ 98, 7: our No. 1487 (anonymous), kapâle mârjâraḥ paya iti 120, 20: our No. 1994 (Bhâsasya), tîkshṇam 136, 6: our No. 1821 (Bhâsasya), and a fourth verse dayitâbâhupâśasya which is in our book No. 1529 ascribed to Kalaśaka. In his second paper, Z. D. M. G. XXXVI. 370, Aufrecht notes that in the Saduktikarṇâmṛita the verse dayitâbâhupâśasya is ascribed to the poet Syâmala of Kashmir and the verse kapâle mârjâraḥ to Râjaśekhara. On the other hand, the Saduktikarṇâmṛita gives four verses under Bhâsa. One is the tîkshṇaṃ ravis verse already referred to. The others are as follows. 1 dagdhe 2, 353:

दग्धे मनोभवतरौ बालाकुचकुम्भसंभृतैरमृतैः ।
त्रिवलीकृतालवाला जाता रोमावली वल्ली ॥

"Für uns zu nackt." Aufrecht, whose मनोभवतनौ in the first line must be a misprint.

2 pratyâsanna 1, 112. Śp. 4, 16:

प्रत्यासन्नविवाहमङ्गलविधौ देवार्चनव्यग्रया
दृष्ट्वाग्रे परिणेतुरेव लिखितां गङ्गाधरस्याकृतिम् ।
उन्मादस्मितरोषलज्जितरसैर्गौर्या कथंचिच्चिरा-
द्बद्धस्तीव्रमनाग्निये विनिहितः पुष्पाञ्जलिः पातु वः ॥

Śp. 6 vyagrayâ. 7 lajjitadhiyâ.

3 virahivanitá—2, 872 :

विरहिवनितावक्रौपम्यं बिभर्ति निशापति-
र्गलितविभवस्याज्ञेवाद्य द्युतिर्मसृणा रवेः ।
अभिनववधूरोषस्वादुः करीषतनूनपा-
दसरलजनाश्लेषक्रूरस्तुषारसमीरणः ॥

Peterson, in his Second Report, p. 46, gave the following verse attributed to Bhása in Somadeva's Yaśastilaka.

4 peyá surá :

पेया सुरा प्रियतमामुखमीक्षणीयं
ग्राह्यः स्वभावललितो विकटश्च वेषः ।
येनेदमीदृशमदृश्यत मोक्षवर्त्म
दीर्घायुरस्तु भगवान्स पिनाकपाणिः ॥

Two verses are ascribed to Bhása in Jalhaṇa's Súktimuktávali, the asyá laláṭe verse, and the following.

5 yadapi vibudhaiḥ :

यदपि विबुधैः सिन्धोरन्तः कथंचिदुपार्जितं
तदपि सकलं चारुस्त्रीणां मुखेषु विलोक्यते ।
सुरसुमनसः श्वासामोदे [शशी] च कपोलयो-
रमृतमधरे तिर्यग्भूते विषं च विलोचने ॥

Bháskara (**Bhadantabháskara Jyautishikabhaṭṭa-bháskara.**)—abhimukhanihatasya satas 2272. draviṇárjanajaḥ pariśramaḥ 524. naśyati yávad idaṃ na śaríraṃ 3512. hiṃsáprabhavo vijayas tasya phalaṃ śrís 3375.

Nil.

Bháskarasena.—aksharáṇám akáro 'ham iti vishṇuḥ svayaṃ 2460. kvachin mṛigaśiraḥpúrvaṃ 1891. bhavatas tulyatám eti 2459.

Nil.

Bhîma.—âśaṅkya praṇatiṃ paṭântapihitau pâdau karotyâdarâd 1590. kâni sthânâni dagdhânyatiśayagahanâḥ santi ke vâ pradeśâḥ 1717. bhadrâtra grâmake tvaṃ vasasi parichayas te 'sti jânâsi vârtâm 1788.

Aufrecht gives our three verses from the Śârṅgadharapaddhati and notes that the âśaṅkya praṇatim paṭânta verse is in the Amarûśataka.

Bühler, Kashmir Report, p. 62, ascribes the Râvaṇârjunîya, a poem which resembles the Bhaṭṭikâvya and is intended to illustrate the rules of grammar, to one Bhîmabhaṭṭa. In his First Report Peterson gave Bhaumaka as the real name of the author of that book: and this is confirmed by the Extracts in Bühler's own Report. See Appendix to that work lxxxv. l. 19 भूमइस्येति which should be corrected to भूमनइस्येति, and not as is done in the note, and l. 23 काश्येत्र भूमांदिते a reading which should not be marked as a doubtful reading. Bhûma or Bhûmaka and Bhaumaka are variations easily explained by the Kashmir pronunciation.

Bhûmidhara.—âdhârâya dharâvakâśavidhaye 537.

Nil.

Bhûshaṇadeva.—nayanodarayoḥ kapolabhâge 1941.

Nil.

Bhogivarman.—pûrvaṃ vâridharaprasaṅgasamayenâpuritaiḥ kukshibhir 1825.

Nil.

Bhauṇḍa.—ârâdhyamâno bahubhiḥ prakârair 426? vidvân upâlambham avâpya 427.

Nil.

Maṅkha. (Karṇikâramaṅkha. Paṇḍitamaṅkhaka).—aṃśavas tava 1123. ajñatapâṇḍitya 169. atyarthavakratvam 174. ambudhir 1124. artho'sti chen na 176. âli 1119. indindirair 1659 (karṇikâramaṅkha). kâlakûṭrm adhunâ 1122. kâlakûṭam iha 1121. kâvyâmṛitaṃ durjana 172. kiṃ nu kâlagaṇanâpater mashî 1930. kena krameṇa svid sthâdvitîya 1446. koṭare 1120. tvadyâtrâsamaye' 'tidurdha-

ragateḥ sainyasya sammardato 2512. dig dakshiṇârkam na śaśaka bâtum 1662. nakhânakhi prastuta âsta tasya 1448. mataśâtakaumbhakalaśîmukhâch chyutaṃ 2023. nichas tanotvaśru 175. padmanâbha karuṇâṃ kuru bhûyo 1127. paraslokân stokân anudivasam 179. palâśaraktârdranakha vasanta 1661. matkâryasiddhyai tava hanta yântyâ 1444. yâtâs te rasasârasâṃgrahavidhiṃ 178. yuktam âha dayito mama vakîraṃ 1126. ye gâtre yayur adhvagotpaladṛiśâm aṅgâravarshapathâṃ 1663. râtrirâja sukumâraśarîraḥ 1125. vitîrṇaśekshâ iva 171. vinâ na sâhityavidâ 173. vivṛiṇvatâ saurabhavorudoshaṃ 1660. ślâghyaiva vakrimagatir 177. sampṛiśya taṃ duścharitaikabandhuṃ 1445. samastatimâtur abhuch chiraṃ na yaḥ 170. sva eva kastûrikapaṅkajanmâ 1447.

Author of the Śrîkaṇṭhacharita* and of the Maṅkhakośa. According to Bühler, Kashmir Report, p. 50, the Śrîkaṇṭhacharita was probably written between 1135 and 1145 A. D. See Bühler's account of the poems there.

Maṅgalavatsa.—chûtodyânaṃ surabhir anilaḥ śâdvalasyâmabhûmis 2251.

Nil.

Mañjira.—anyato naya muhûrtam ânanaṃ 2029.

Nil.

Maṇibhadra.—asyâḥ kântasya rûpasya 1455.

Nil.

---

* An edition of the Śrîkaṇṭhacharita has been recently begun in the Kâvyamâlâ, a new monthly journal for the publication of old Sanskrit poems, edited by Paṇḍit Durgâprasâda and Mr. K. P. Parab, which has been set on foot by Mr. Jâvaji Dâdâji, the enterprising proprietor of the Nirṇayasâgar Press in this city. The numbers for January and February 1886 contain, besides four sargas of the Śrîkaṇṭhacharita, Kshemendra's Kalâvilâsa, Śambhu's Râjendrakarṇapûra, Jagannâthapaṇḍita's Prâṇâbharaṇa and other pieces. The enterprise may be warmly commended to the support of European and Indian scholars.—P. P.

M a d d h a k a. (P a ṇ ḍ i t a m a d d h a k a).—śailaśreṇîguhâgṛiheshu 607.

Nil.

M a d r a k a.—bhrâtaḥ pântha prasîda prativirama samutsṛijya bâlâm akâṇḍe 1787.

Nil.

M a n o r a t h a.—khedânîṃ darpitâs te 58. yasyodyaddâna 51. yuktaṃ yayâ kila nirantaralabdhavṛitter 440.

One of the poets mentioned as flourishing at the court of Jayâpîḍa.

मनोरथः शङ्खदत्तश्चटकः संधिमांस्तथा ।
बभूवुः कवयस्तस्य वामनाद्याश्च मन्त्रिणः ॥

Râjat. IV. 496.

M a d h u s û d a n a.—nâmnâm akâri bahutâ nijasarvaśaktis 3481. nirodho na dvâre 'navasarakathâ naiva hṛidaye 3482.

Nil.

M a m m a ṭ a. (S r î m a m m a ṭ a).—tanvaṅgyâ gajakumbhapîṇakaṭhinottuṅgau vahantyâḥ stanau 1557.

The author of the Kâvyaprakâśa and of the Śabdavyâpâravichâra. His date is still uncertain. According to a copy of the Jayantî, a commentary on the Kâvyaprakâśa by one Jayanta, which Bhandarkar has recently secured, that work was written in Saṃvat 1350 = A.D. 1294. Mammaṭa therefore cannot be placed below that date.

The earliest writer known to refer to him is Ruyyaka (Ruchaka: Ruppaka) who wrote a saṃketa to the Kavyaprakâśa. See Peterson's Second Report, p. 13ff. Pischel, Gött. gel. Anz. 1885 No. 19, p. 767 has shown that Mammaṭa is often quoted in the Vimarśinî.

M a y a.—âturâd vittaharaṇaṃ 2320. dâhajvareṇa me mândyaṃ 2321. nidâghakâle viprasya 2318 ? prapâyâṃ pîyate vâri 2317 ? vaidyanâtha namas tubhyaṃ 2319.

Nil.

M a y û r a. (Ś r i m a y û r a).—anudinam abhyâsadṛidhaiḥ? âhatyâhatya mûrdhnâ drutam anupibataḥ prasnutaṃ mâtur ûdhaḥ 2425. âghrâyâghrâya gandhaṃ vikṛitamukhapuṭo darsayan dantapaṅktiṃ 2422. âropayasi mudhâ kiṃ 128. itthaṃ paśupatipeśala 129. kiṃ me durodareṇa 124. chandragrahaṇena vinâ 126. bhûpâlâḥ śaśibhâskarânvayabhuvaḥ ke nâma nâsâditâ 2515. vasarahitena krîḍâ 125. vijaye kuśalas tryaksho 123. hâ râhau nikaṭasthe 127.

The author of the Sûryaśataka. He was a contemporary of Bháṇa who refers to him in the Harshacharita. According to a commentary on Mânatuṅgâcharya's Bhaktâmarastotra,

Bâṇa was Mayûra's son-in-law. Aufrecht has given from the Sâṛṅgadharapaddhati a verse in which Râjaśekhara preserves a tradition which makes Mayûra, Bâṇa and Mâtaṅgadivâkara three poets at the court of Śrî Harsha.

अहो प्रभावो वाग्देव्या यन्मातङ्गदिवाकरः ।
श्रीहर्षस्याभवत्सभ्यः समो बाणमयूरयोः ॥

The following verse in praise of Mayûra is in the Sûktimuktâvali ascribed to Râjaśekhara.

दर्पं कविभुजङ्गानां गता श्रवणगोचरम् ।
विषविद्येव मायूरी मायूरी वाङ्निकृन्तति ॥

From the Sággadharapaddhati Aufrecht quotes the following verses under Mayûra. 1 âghrâyâghrâya 36, 17. Our No. 2422 above. 2 âhatyâhatya 36, 29. Our No. 2425 above. 3 jambhâratîbhakumbhodbhavam 4, 51. "In the Sûryaśataka." 4 bhaktiprahvâya dâtum 4, 52. "In the Sûryaśataka." 5 saṃvishṭo grâmadevyâḥ kaṭaghaṭitakuṭîkuḍyakoṇaikadeśe 138, 14. Corrupt in our MS.

It should not escape notice that the verse bhûpâlâḥ śaśibhâskarânvayâḥ No. 2515 probably refers to Mayûra's patron Śrî Harsha.

M a l a y a.—na chiraṃ mayâsi sevita iti 3509.

Nil.

Mallaka.—râtrâv adya mamânayâ nidhuvanaklântasya sahâyakaṃ 2213.

Nil.

Masûrâksha.—yad apasarati meshaḥ kâraṇam tat prahartuṃ 2935.

Nil. The verse is in the Pañchatantra.

Maharshi.—ambudaḥ kṛitapado nabhastale 833.

Nil.

Mahâmanushya.—atha prasannendumukhî sitâmbarâ 1818. avyutpannavilâsânâṃ 1847. esha sûryâṁśusaṃtapto 1694. kalushaṃ madhuraṃ chāmbhaḥ 1727. kâraṇotpannakopâpi 1848. dûram aṁśuprabhâjâlaṃ 1960? śîtâṁśukarasaṃspṛishṭâ 1961. koṭarântaḥpravishṭena 1697. phalitodumbarântaḥsthâ 1696. na prasravanti girayo 1695. yânti yachchharaṇam nâryaḥ 1642. vanitâchittachapalâ 1726.

Nil. Aufrecht quotes from the Śârṅgadharapaddhati the verses atha prasannendumukhî 136, 1, our No. 1818 above, and kâraṇotpanna- 138, 4, our No. 1848 above. In one of his MSS. the verse prâvaraṇair aṅgârair, which is our No. 1849 and is there given anonymously, is ascribed to Mahâmanushya. Compare our note on that verse.

In his second paper, Z. D. M. G. XXXVI. 371 Aufrecht gives the verse âśvâsayati kâko 'pi, our No. 1956, from the Saduktikarṇâmṛita, and notes that the poet is called there Kaśmîrakamahâmanushya. Compare our note on that verse.

Mahendra.—yadi paraguṇâ na kshamyante 453.

Nil. The verse is quoted in the Daśarûpâvaloka.

Mâgha.—atha lakshmaṇânugatakântavapur 1974. anumayam agṛihitvâ 2175. anurâgavantam api 1923. anyayânyavanitâgatachittaṃ 2010. aprasannam aparâddhari patyau 2011. ambaraṃ vinayataḥ priyapâṇer 2094. alam alam anugamya 1043. avachitakusumâ 1863. avibhâvyatârakam 1925. aviratam abhirâma 2173. ânandaṃ dadhati 1882. âhataṃ kuchataṭena 2124. udamajji kaiṭabhajitaḥ 1973. udayati

vitatordhvaraśmir 2163. udayam uditadîptir 2177. udayaśikhari 2187. kântânâṃ kuvalayam 1583. kumudavanam apaśri 2188. kṛitagurutarahâra 2183. krântakântavadanapratibimbe 2008. kva bhrâtaś chalito 'si 3072? kshaṇam atuhinadhâmni 2189. kshaṇam ayam upavishṭaḥ 2186. tad avitatham 2182. tulye 'parâdhe 2263. dadṛiśe 'pi 1925. dadhad asakalam ekaṃ 2178. divasaṃ bhṛiśoshṇaruchi 1976. drutatarakaradakshâḥ 2174. navakumudavanaśrî 2180. navanakhapadam aṅgaṃ 2171. nârînitambaphalake 1561. pariśithilitakarṇa 2176. pâdâhataṃ yad utthâya 2264. pratikûlatâm upagate 1922. prathamaṃ kalâbhavad 1972. pratiśaraṇam ajîrṇajyotir 2184. pralayam akhilatârâ 2190. prāpyate guṇavatâpi 2012. bimbitaṃ bhṛitapariśruti 2013. bahu jagada purastât 2172. mâ gamam 2009. mâ jîvanyaḥ 2262. muhur upahasitâm 1862. rajanîvaśâd 1975. ruchidhâmni bhartari 1924. vikachakamalagandhair 2189. vigatatimirapaṅkaṃ 2181. vitatapṛithuvaratrâ 2185. vismayati śudṛiśo 1864. sîlaṃ śailatatât 3073. saṃkshobhaṃ payasi 1881. sapadi kumudinîbhir 2170.

Author of the Śiśupâlavadha. At the end of his poem he tells us that he was the son of Vattaka, otherwise called Sarvâśraya, and grandson of Suprabhadeva, who was minister of a king called Śrî Dharmadeva.

The signature to No. 2163, udayati vitatordhvaraśmir Śiśup. IV. 20, Ghaṇṭâmâgha is a name Mâgha gets from that verse. So Kâlidâsa is called Dîpaśikhâkâlidasa from his verse Raghuv. VI. 67; Bhâravi, Âtapatrabhâravi from his verse Kirât. V. 39; Ratnâkara, Tâlaratnâkara from his verse Harav. XIX. 5., our No. 1909, &c.

Mâtaṅgadivâkara.—kiṃ vṛittântaiḥ paragṛihagataiḥ kiṃ tu nâhaṃ samârthaḥ 2544. pâtu vo medinîdolâ 30. âsîn nâtha pitâmahî tava mahî mâtâ tato 'nantaraṃ 2546. yâte śamaṃ rajasi jâtajalâbhishekâ 2496.

This poet's name is Divâkara. In the Sûktimuktâvali the verse, given above under Mayûra, in which his equal place at Harsha's court with Bâṇa and Mayûra is asserted, is found with the reading chaṇḍâla-Divâkaraḥ. There is no warrant for identifying him with the Jain writer Mânatuṅga Suri. Hall himself, who first suggested

that the two were the same, did so under a reserve which nothing that has come to light since has shown to be unnecessary.

From the Sárṅgadharapaddhati under Mâtaṅgadivâkara Aufrecht gives the verse kiṃ vṛittântaiḥ paragṛihagataiḥ, our No. 2544 above. In his second paper Z. D. M. G. XXXVI. 514 Aufrecht notes that in the Saduktikarṇâmṛita that verse is ascribed to Tutâtita. Aufrecht has also already given, Indische Studien, XVII. 171, from our book the verses pâtu vo No. 30, yâte śamam No. 2496, and âsîn nâtha No. 2546 above, and has noted that this last verse is referred to by Abhinavagupta.

Mâtṛigupta.—nâkâraṃ udvahasi naiva vikatthase tvaṃ 2550.
śîtenoddhṛishitasya mâshaśimivach chintârṇave majjataḥ 3181.

According to the statement of the Râjataraṅgiṇî III. 125-252 the poet Mâtṛigupta was sent by a Vikramâditya Harsha, then Emperor of India, to succeed Hiraṇya on the throne of Kashmir. On his patron's death Mâtṛigupta yielded the throne to Pravarasena, Hiraṇya's nephew, and spent the rest of his life as an ascetic at Benares.

Bhao Daji's attempt, Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society, VII. p. 207 ff., to identify Mâtṛigupta with Kâlidâsa hardly perhaps deserved the renewed attention which Max Müller, India: What can it teach us? p. 313 ff., has secured for it. The existence of a poet Mâtṛigupta is vouched for by Kshemendra, who in his Auchityavichâracharchâ has quotations from both Mâtṛigupta and Kâlidâsa. Râghavabhaṭṭa's Commentary on the Śakuntalâ is now generally accessible in the excellent edition of Messrs. Godbole and Parab, and it is clear that the Mâtṛiguptâchârya to whom Râghavabhaṭṭa makes such constant reference was a writer on Alaṃkâra whose work has yet to be discovered. He is probably to be identified with our poet: and almost certainly not to be identified with Râghavabhaṭṭa's author Kâlidâsa.

The verse quoted by Kshemendra is as follows.

1 nâyam niśâmukha:

नायं निशामुखसरोरुहराजहंसः
कीरीकपोलतलकांततनुः शशांकः ।
आभाति नाथ तदिदं दिवि दुग्धसिंधु-
डिंडीरपिंडपरिपांडु यशस्त्वदीयम् ॥

M â t ṛ i s h e ṇ a.—madhyâhnârkakvathitavirasaṃ palvale châmbu pîtvâ 1706.

Nil.

M â d h a v a.—nashṭâ śrutiḥ smṛitir luptâ 3057.

Nil.

M â d h â v a (P r a c h a ṇ ḍ a m â d h a v a).—udyañ chhaśi taruṇabhâskarakântichauraḥ 1971. saṃkrântam ânanam avekshya mṛigâyatâkshyâḥ 2020. saṃprâptukâmo dayam arkabhartur 1970.

Nil.

M â r u l â.—kṛiśâ kenâsi tvaṃ prakṛitir iyam aṅgasya nanu me 1326.

One of the four women poets referred to in the verse which Aufrecht quotes from the Śârṅgadharapaddhati under Dhanadadeva.

शीलाविज्जामारुलामोरिकाद्याः
काव्यं कर्तुं सन्ति विज्ञाः स्त्रियोपि ।
विद्यां वेत्तुं वादिनो निर्विजेतुं
विश्वं वक्तुं यः प्रवीणः स वन्द्यः ॥

Compare Hall's Introduction to his edition of the Vâsavadattâ, pp. 21 and 55. The correction in the latter reference of the name to Mârutâ is, as Aufrecht has pointed out, itself an error.

M â h u ṇ ḍ a k a (Bh a ṭ ṭ a m â h u ṇ ḍ a k a).—dhûmânalapavanavishaiḥ payodharaḥ 1739.

Nil.

M u k t â p î ḍ a. (Ś r î m u k t â p î ḍ a).—kiṃ kurmaḥ ka upâlabhyo 585. chhitvâ pâśam apâsya kûṭarachanâṃ 655. tyaktaṃ janmavanaṃ triṇâṅkuravatî mâteva muktâ sthalî 654. rajjvâ diśaḥ pravitatâḥ salilam visheṇa 648.

Son of Durlabha Mahârâja of Kashmir, whose date is given by Cunningham as 594 A.D. He is referred to in the beginning of Abhinanda's Kâdambarîkathâsâra.

स शक्तिस्वामिनं पुत्रमवाप श्रुतिशालिनम् ।
राज्ञः कर्कोटवंशस्य मुक्तापीडस्य मन्त्रिणम् ॥

From the Śârṅgadharapaddhati Aufrecht quotes one verse.
1 vasantyaraṇyeshu :

वसन्त्यरण्येषु चरन्ति दूर्वां
पिबन्ति तोयान्यपरिग्रहाणि ।
तथापि वध्या हरिणा नराणां
को लोकमाराधयितुं समर्थः ॥

Muktikalaśa.—asâmânyollekhaṃ 1473.

Nil. The name is that of Bilhaṇa's great grandfather. See Vikramâṅk. XVIII. 75.

Muktikośaka. (**Bhaṭṭamuktikośaka**).—kshudhito 'pi padmakhaṇḍe 694. kurute yâvad evendur 2155.

Nil.

Murâri.—abhedenopâste 320. avinayabhuvâm 364. jâtâḥ pakvapalâṇḍupâṇḍuramukhachchhâyâkiras târakâḥ 2169. bhogîndraḥ pramadottaraṅgam 2638. svavapushi nakhalakshma 1627.

Author of the Anarghyarâghava. Son of Tantumatî and Bhaṭṭaśrîvardhamâna. Murâri is older than Ratnâkara, who has the following reference to our poet in his Haravijaya XXXVIII. 67.

अङ्कोत्थनाटक इवोत्तमनायकस्य
नाशं कविर्व्यधित यस्य मुरारिरित्थम् ।

Aufrecht has given from the Śârṅgadharapaddhati an anonymous verse in which Murâri is referred to as a poet better than Bhavabhûti or Bâṇa.

भवभूतिमनादृत्य निर्वाणमतिना मया ।
मुरारिपदचिन्तायामिदमाधीयते मनः ॥

Another reference to Murâri is in the following verse:

देवीं वाचमुपासते हि बहवः सारं तु सारस्वतं
जानीते नितरामसौ गुरुकुलक्लिष्टो मुरारिः कविः ।
अब्धिर्लङ्घित एव वानरभटैः किं त्वस्य गम्भीरता-
मापातालनिमग्नपीवरतनुर्जानाति मन्थाचलः ॥

Of the twelve verses quoted in the Śârṅgadharapaddhati all but two are in the Anarghyarâghava. The two that are not in the drama are kiṃchitkopakalâkalâpakalanâbaṃkâra 144, 6 (Vararucheḥ in one of Aufrecht's MSS.) and pralayasahâyakaṇavati 32, 7. In his second paper Z. D. M. G. XXXVI. 377 Aufrecht has pointed out that a verse which occurs in the Vetâlapañchaviṁśati, p. 206, is in the Anarghyarâghava 1, 4, and should run

यान्ति न्यायप्रवृत्तस्य तिर्यञ्चोऽपि सहायताम् ।
अपन्थानं तु गच्छन्तं सोदरोऽपि विमुञ्चति ॥

Meṇṭha. (Meṇṭhaka).—idaṃ hi mâhâtmyaviśeshasûchakaṃ 268. janam ajitam apichchhatâ vijetuṃ 1462. madhu cha vikasitotpalâvataṁsaṃ 2233. mahadbhir oghais tamasâm abhidruto 1903. vipadi dhairyam athâbhyudaye kshamâ 267.

Author of the Hayagrîvavadha the first verse of which kâvya is quoted by Kshemendra in his Suvṛittatilaka.

1 âsîd daityo:

आसीद्दैत्यो हयग्रीवः सुहृद्वेश्मसु यस्य ताः ॥
प्रथयन्ति बलं बाह्वोः सितच्छत्रस्मिताः श्रियः ॥

Another verse of the Hayagrîvavadha is quoted by Râghava in his commentary on Sakuntala.

2 yaṃ prekshya:

यं प्रेक्ष्य चिररूढापि निवासप्रीतिरुज्झिता ।
मदेनैरावणमुखे मानेन हृदये हरेः ॥

According to the statement of the Râjataraṅginî III. 260 ff. Bhartṛimeṇṭha's patron was Mâtṛigupta of Kashmir. Bühler in his Kashmir Report has pointed out that Maṅkha refers to Murâri along with Subandhu, Bhâravi and Bâṇa. The word Meṇṭha means elephant-driver, and there is the following reference to that signification in an anonymous verse of the Sûktimuktâvali.

वक्रोक्त्या मेण्ठराजस्य वहन्त्याः सृणिरूपताम् ।
आविद्धा इव धुन्वन्ति मूर्धानं कविकुञ्जराः ॥

From the Sârṅgadharapaddhati Aufrecht gives under Meṇṭha or Bhartṛimeṇṭha the verses madhu cha vikasitotpalâvataṅsaṃ our No. 2233 above, and mahadbhir oghais tamasâm, our No. 1903 above. A third quotation is the verse atasîpushpasaṃkâśaṃ which is in our book ascribed to Vishamâditya (Vikramâditya?) Lastly the well-known verse limpatîva tamo 'ngâni, which occurs in the Mṛichchhakaṭika, and is in our book ascribed to Vikramâditya, is given in the Sârṅgadharapaddhati as the joint composition of that writer and Meṇṭha. The conjecture may be hazarded that Vikramâditya and Bhartṛimeṇṭha will be found to have been the joint authors of some work yet to be discovered.

In his second paper Z. D. M. G. XXXVI. 368, Aufrecht puts the date of Bhartṛimeṇṭha's patron Mâtṛigupta at about 430 A.D., and refers to Râjaśekhara's verse Bâlarâmayaṇa I. 16.

बभूव वल्मीकभवः पुरा कवि-
स्ततः प्रपेदे भुवि भर्तृमेण्ठताम् ।
स्थितः पुनर्यो भवभूतिरेखया
स वर्तते संप्रति राजशेखरः ॥

Aufrecht adds that one of Meṇṭha's verses is quoted in the Sarasvatîkaṇṭhâbharaṇa, and gives the following four verses from the Saduktikarṇâmṛita where, according to both of Aufrecht's MSS. the name is spelt Bhartṛimeḍhra. 3 vâcho 2, 89:

वाचो माधुर्यवर्षिण्यो नाभयः शिथिलांशुकाः ।
हृदयश्च चलद्भुका मण्डनान्यन्धयोषिताम् ॥

4 tathâpyakṛita 2, 101:

तथाप्यकृतकोत्तालहासपल्लविताधरम् ।
मुखं ग्रामविलासिन्याः सकलं राज्यमर्हति ॥

Aufrecht compares another verse, which is found in the Saduktikarṇâmṛita 2, 103, and is also given by Bharatamallika on Bhk. 2, 15.

न तथा नागरस्त्रीणां विलासा रमयन्ति नः ।
यथा स्वभावमुग्धानि वृत्तानि ग्राम्ययोषिताम् ॥

5 ghâsagrâsaṃ 4, 212. Also Sp. 54, 11 (Kasyapi). Our No. 640 (Hastipakasya). 6 tyakto vindhyagiriḥ 4, 213:

त्यक्तो विन्ध्यगिरिः पिता भगवती मातेव रेवा नदी
ते ते स्नेहनिबन्धबन्धुरधियस्तुल्योदया दन्तिनः ।
त्वल्लोभात्तनु हस्तिनि स्वयमिदं बन्धाय दत्तं वपु-
स्त्वं दूरे ध्रियसे लुडन्ति च शिरःपीडे कठोराङ्कुशाः ॥

The signature to the ghâsagrâsaṃ verse in the Saduktikarṇâmṛita verse shows that Hastipaka in our book is only a synonym for Meṇṭha.

M û r k h a.—naishâ vegaṃ mṛidutaratanus tâvakînaṃ visoḍhuṃ 2107.

Nil. Aufrecht cites the verse but writes the name Mûrta.

M o r i k â.—priyatamas tvam imâm anaghârhasi 1396. mâ gachchha pramadâpriya priyaśatair 1053. yâmityadhyavasâya eva hṛidaye 1050. likhati na gaṇayati rekhâ 1072.

Another of the four women poets referred to in Dhanadeva's verse given above under Mârulâ. Aufrecht cites the verse mâ gachchha 107, 23, and gives likhati na gaṇayati 102, 6 from the Śârṅgadharapaddhati.

Y a ś a ḥ s v â m i n.—(B r a h m a y a ś a ḥ s v â m i n). rûpaṃ hâri manoharâ sahacharî 715. vimuñchantyâ prâṇâns tava virahaduḥkhâsahanayâ 1403. vrîḍâyogâd gatavachanayâ saṃnipâte garûṇâṃ 1335.

Nil.

Y a ś a s. (B h a ṭ ṭ a y a ś a s).—nyastâ dṛishṭiḥ stimitanayanâ tanmukhe bâshpagarbhâ 1576. parârthe yaḥ pîḍâm anubhavati bhañge 'pi madhuro 947.

Nil. Aufrecht gives from the Śârṅgadharapaddhati the verse mâdyanmâtañgakumbhasthalabahulavasâ 144, 8, which is in our book No. 616 given anonymously.

Yaśovardhana. (Divirayaśovardhana).—jvalitaṃ kusumaprabhayâ 1664.

Nil.

Yaśovarman. (Śrîyaśovarman).—raktas tvaṃ navapallavair aham api ślâghyaiḥ priyâyâ guṇais 1364. yat tvannetrasamânakânti salile magnaṃ tad indîvaraṃ 1366.

The king of Kânyâkubja at whose court were Vâkpatirâja and Śrî Bhavabhûti, and of whom it is expressly said in the Râjataranginî that he was not only the patron of poets but himself a poet.

कविर्वाक्पतिराजश्रीभवभूत्यादिसेवितः ।
जितो ययौ यशोवर्मा तद्गुणस्तुतिवन्दिताम् ॥

Râjat. IV. 149.

The reference in the Râjataranginî is to Yaśovarman's defeat by Lalitâdya, king of Kashmir, whose date is given by Cunningham and Bühler as 725 A.D. See Bhandarkar's preface to his edition of the Mâlatimâdhava. It has been pointed out already (Transactions of Leiden Congress, Vol. II.) that no poet Râjasrî or Râjyasrî is referred to in the verse from the Râjataranginî. It should have been added that the mistake had already been noted in the St. Petersburg Dictionary under राजश्री, though the explanation there would seem to require correction. Compare however the entry under वाक्पतिराज.

Yaśovarman's drama the Râmâbhyudaya is, according to Aufrecht, Z. D. M. G. XXXVI. 521, cited by Abhinavagupta. The verse raktas tvam navapallavair, our No. 1364 above, is quoted by Namisâdhu at the end of his commentary on the tenth adhyâya of Rudrata's Kâvyâlaṃkâra. From the Śârṅgadharapaddhati Aufrecht cites under Yaśovarman the verse prauḍhachedânurûpochchhalana 144,7 which, as Aufrecht notes, is quoted in the Kâvyaprakâśa. In his second paper Aufrecht refers to Yaśovarman the verses kṛitakakupitair vâshpâmbhobhiḥ Sarasvatîk. 5, 418, yat tvannetrasamâna Skm. 2, 501, Sarasvatîk. 4, 21, 5, 483 (Böhtlingk 5050), smaranavanadîpureṇoḍhâ Daśar. p. 77, our No. 2057 (Narasiṅhasya), and gives the verse âkrandâḥ stanitair, our No. 1776 (Ânandavardhanasya). Our signature to No. 2057 may be another name for Yaśovarman.

That to No. 1776 is perhaps to be explained on the supposition that Vallabhadeva took the verse from some work of Ânandavardhana's. The verse itself is one of two ascribed to Yaśovarman also in the Sûktimuktâvali, the other being the yat tvannetrasamâna verse.

R a ṇ â d i t y a.—yadyapyunnatavaṅśavân navasudhâdhâmâbhirâmaṃ vapuḥ 3075.

The name is that of a Mahârâja of Kashmir (Tuñjîna). See Rajat. III. 388.

R a t i m i t r a.—kiṃ gatena yadi sâ na jîvati 1748. viśleshe janitaḥ priyair api janair ujjṛimbhitaṃ nâlikair 1707.

Nil.

R a t i s e n a.—kshutkshâmo 'pi jarâkriśo 'pi śithilaprâṇo 'pi kashṭâṃ daśâm 614. yasyânekamadândhavâraṇaghaṭâkumbhasthalîbhedana 613.

Nil.

R a t n a (S i t k â r a r a t n a: K a v i r a t n a k a: C h h a m a c h c h h a m i k â r a t n a).—khyâtiṃ yatra guṇâ na yânti 284. tapte mahâvirahavahniśikhâvalîbhir 1279. śaṅkhâḥ santi sahasraśo jalanidher 917. samâdishṭaṃ śishṭair asamam iha yan nirvṛitipadaṃ 2086.

Nil.

R a t n a bh û t i.—etâṅś chhinadmi yadi tan mama jîvitena 2355.

Nil.

R a t n a m i t r a.—âyâte rabhasâd yadi priyatame pratyudgatâ no chiraṃ 1173.

Nil.

R a t n â k a r a.—astâdripârśvam upajagmushi tigmabhâsi 1912. astâvalambiravibimbatayodayâdri 1909. âbaddhapadmamukulâñjali yâchito 'sau 1911. âstâṃ klamâpaharaṇaṃ jaladher jalena 865. utsâhitâ sakalasiddhumadena vaktum 2054. kiñchidguṇair virachitâ jaghaneshu lakshmîr 1553. kurabaka

kuchâghâtakriḍârasena viyujyase 2564. te sâdhavo bhuvanamaṇḍala 275. ni nishṭhuratvaṃ hṛidayaṃ viyoge 1074. nishṭhyûtakajjalakurâlaśikhâśikhaṇḍair 1913. pitas tushârakiraṇo madhunaiva sârdham 2022. manthakshmâdhara 35. mûrchhânubandhavivaśitapralâpa 1395. yad adharagatam âdadhâti trishṇâṃ 1521. yad ayam śaśiśekharo haro 859. vyaktopakâram amunâ sthagitâsu dikshu 1910. śreyâṃsi vo diśatu 65. hetoḥ kuto 'pyasadṛiśâḥ 279.

Author of the Haravijaya, for an account of which mahâkâvya see Bühler.

"The oldest poet, one of whose compositions has survived, is Ratnâkara, or with his full name Râjânaka Ratnâkara Vâgîśvara. Kalhaṇa Râjat. V. 34, enumerates him among the authors who obtained fame under Avantivarman, 855-884 A.D. But from his own statement it appears that his literary activity began a little earlier. In the colophon to his great epic he calls himself Bâlabṛihaspatyanujîvin, 'a servant of young Brihaspati,' and he further indicates that his patron was a king. According to the Râjataraṅgiṇî IV. 675, Brihaspatî is an honorific epithet of king Chippaṭa-Jayâpîḍa, who reigned from 832-844 A.D. Hence it may be assumed that Ratnâkara began his career under the latter ruler, but was patronised also by Avantivarman the resuscitator of learning in Kaśmîr. Ratnâkara's father's name was Amritabhânu, and he was a descendant of one Durgatta, who lived in Gangâhrada. His descendants live in Kaśmîr at the present day. One of them, my assistant, P. Chandrâm, showed me his pedigree, which went back to Ratnâkara."—Bühler's Kashmir Report, p. 42.

The reference to this poet in the bhâso romilasomilau verse attributed to Râjaśekhara in the anthologies has already been given. In the Hârâvali and Sûktimuktâvali the following verse, dealing with Ratnâkara, is also ascribed to that writer.

मा स्म सन्तु हि चत्वारः प्रायो रत्नाकरा इमे ।
इतीव स कृतो धात्रा कविरत्नाकरोपरः ॥

From the Śârṅgadharapaddhati Aufrecht gives or cites under Ratnâkara as follows. 1 astâvalambiravibimbatayodayâdri 117, 2. Our No. 1902 (Ratnâkarasya). 2 kâñchîguṇair virachitâ 28, 10.

Our No. 1553 (Ratnâkarasya). 3 kurubaka 74, 3. Our 2564 (Ratnâkarasya) 4 pîtastushârakiraṇo 121, 2. Our No. 2022 (Ratnâkarasya). Aufrecht notes that this last is in the Amaruśataka.

In his second paper, Z. D. M. G. XXXVI. 373, Aufrecht quotes six verses which, besides the verse pîtas tushârakiraṇo, are ascribed by Śrîdharadâsa to Ratnâkara. 1 atha ratirabhasâd 2,616:

अथ रतिरभसादलीकनिद्रा
मधुरविघूर्णितलोचनोत्पलाभिः ।
शयनतलमशिश्रियन्वधूभिः
सह मदमन्मथमन्थरा युवानः ॥

2 eshâgataiva 2,568:

एषागतैव निबिरीसनितम्बबिम्ब-
भारेण पक्ष्मलदृशः क्रियते तु विघ्नः ।
यान्त्या इतीव दयितान्तिकमेणदृष्टे-
रग्रे जगाम गदितुं लघुचित्तवृत्तिः ॥

3 pratyagradaṅśa 2,688.

प्रत्यग्रदंशजनितश्वयथून्सलील-
मम्भोजकोमलकराङ्गुलिकोटिभागैः ।
विद्याधरान्मधुरशीत्कृति संस्पृशन्त्यः
कान्ताः प्रयान्ति दयितान्तिकनोधुनैताः ॥

4 vichîsamîra 5,57:

वीचीसमीरधुतकाञ्चनपुण्डरीक-
पर्यस्तकेसरपरागविशङ्किताम्भः ।
अच्छोदमैक्षत स देवपुरंध्रिपाद-
लाक्षारुणीकृतशिलातलतीरलेखम् ॥

5 salilanirdhûta 2, 632:

सलीलनिर्धूतकरारविन्द-
शीत्कारसंधुक्षितमन्मथायाः ।
जग्राह बिम्बाधरमूढरागं
रागं रमण्या हृदयं च कान्तः ॥

6 stanaparisarabhâge 1, 460. Also Śp. 129, 2. Our No. 2167 (Kasyâpi).

R a v i g u p t a.—akṛitapremniva varaṃ 1389. atisatkṛitâ pai śaṭhâḥ 404 anurañjitâ api guṇair. antyâvastho 'pi budhaḥ 243. alpaśrutalavâ eva prâyaḥ 396. avikâriṇam api sajjanam 409. avidheyo bhṛityajanaḥ 2850. avyavasâyinam alasaṃ 2848. asthânâbhiniveśî prâyo 394. âkîrṇadâruṇo 'yaṃ 2856. âptvâpyâtmavinâśam 412. uchchaiḥ padam 2857. upakṛitam anena suhṛidayam 416. kâryagater vaichitryât 2851. kâryâkârye tulayati 2861. kulajo 'yaṃ guṇavân iti 2859. kusumastabakasyeva 201. kṛitvâpi yena lajjâm 411. kvachid api vastu viśeshe 2863. guṇa eva nâlam 2853. guṇaiḥ sarvajanaikalpo 'pi 2863. tâvat santi sahâyâ 3183. tyajati bhayam akṛitapâpo 2847. dakshaḥ śriyam adhigachchhati 2849. dure 'pi parasyâgasi 407. dosham api guṇavati jane 244. dosho guṇâya guṇinâṃ 237. na kevalaṃ manushyeshu 3111. na bhavati bhavati cha 236. nirguṇam apyanuraktaṃ 242. paramarmaghaṭṭanâdishu 403. pariśuddhâm api vṛittiṃ 400. prakṛitikhalatvâd asatâm 413. prakhalâ eva khalânâm 2860. prakhalâ eva guṇavatâm 397. prathamataram eva dhûrtâḥ 1862. prâptân api na labhante 485. prâyaḥ khalaprakṛitayo 402. prerayati param anâryaḥ 406. mahatâṃ yad eva mûrdhasu 398. mṛigamadakarpurâguru 415. yogyatayaiva vinâśaṃ 239. labdhochchhrâyo nîchaḥ 414. labdhodayo 'pi hi khalaḥ 395. vâyur iva khalajano 'yaṃ 405. vishamagatâ api na budhâḥ 238. śântavapur esha 2855. śikshayati loka eva 2858. śrîparichayâj jaḍâ api 2854. sakṛid api dṛishṭvâ purushaṃ 240 sahavasatâm apyasatâṃ 399. sâdhayati yat prayojanam 401. sâdhushvevâtitarâm 408. sajjano na yâti vairaṃ 241. svaguṇân iva paradoshân 410. svalpâpi sâdhusaṃpad 235.

There is a reference to this poet in Yaśodhara's commentary—called Jayamañgala—on Vâtsâyana's Kâma Śâstra; and the name of the kâvya composed by him, the Chandraprabhâvijaya, from which a quotation is made, is given. The passage is in the commentary on the third adhyâya of the first adhikaraṇa and furnishes Yaśodhara's explanation of aksharamushṭikâ, one of the sixty-four arts.

अक्षरमुष्टिकाकथनम् । अक्षराणां मुष्टिरिव मुष्टिका गुप्तिरित्यर्थः । सा साभासा निराभासा च । तत्र साभासा अक्षरमुद्रेत्युच्यते । तथा कथनं गूढवस्तुमात्राणां ग्रन्थसंक्षेपार्थं च ।

तथा आचार्यरविगुप्तेन चन्द्रप्रभाविजयकाव्ये प्रकरणं पृथक्कृतम् । यथोक्तम् ।

गहनप्रसन्नसर्वां कतिपयसूत्रामिमामनन्तमुखीम् ।
अनधीत्याक्षरमुद्रां वादसमुद्रे परिप्लवते ॥

Compare the Sarasvatîkaṇṭhâbharaṇa Calc. Ed. p. 133. Aufrecht gives from the Sarasvatîkaṇṭhâbharaṇa the three verses prâptân api 23, 7, our No. 485 above, labdhochchhrâyo 22, 7, our No. 485 above, and sajano na yâti 14, 7, our No. 241 above.

Ravidatta.—mâtar dharmapare dayâm mayi kuru śrânte 'dya vaideśike 2416.

Nil. The verse is quoted also and ascribed to him in the Śârñgadharapaddhati.

Râjakulabhaṭṭa.—guṇarâśinâbhabhâra 216. svâtmanyeva layaṃ yâtu 217.

Mentioned in Râjataraṅginî VI. 246.

Râjaśekhara.—indor lakshma tripurajayinaḥ kaṇṭhamâlaṃ murâreḥ 2563. udanvachchhinnâ bhûḥ 322. dâtar vâridharasya mûrdhani taḍidgâñgeyaśriñgâritâ 3046. dâho 'mbhaḥ prasṛitiṃpachaḥ prachayavân bâshpaḥ praṇâlochitaḥ 1411. bhindânaḥ sundarîṇâṃ patishu rusham ayaṃ harmyapârvatebhyo 2223.

This is the name of the author of three well-known Sanskrit dramas, the Viddhaśâlâbhañjikâ, Bâlabhârata or Prachaṇḍapâṇḍava, and Bâlarâmâyaṇa, and of a fourth work in Prâkrit, the Karpûramañjarî. The dramatist has been supposed to date from as late as the fourteenth century, but his real date is in the middle of the eighth. This is established by the fact that Kshîrasvâmin, who wrote a commentary on the Amarakosha, and who was the teacher of Jayasiṁha of Kashmir (A.D. 750) quotes a verse from the Viddhaśâlabhañjikâ in his note on Amara 1, 8, 4, and that king Mahendrapâla to whom Râjaśekhara himself refers as a pupil of his own was reigning in 761 A.D.

The discovery of the dramatist's real date has rendered it obvious that we have to do with at least two Râjaśekharas, to the younger of whom are to be ascribed in all probability all the memorial verses dealing with famous poets which are ascribed to a Râjaśekhara in the anthologies, and which have hitherto been supposed to belong to the dramatist. In one of these verses, that beginning bhâso romilasomilau, reference is made, as Bühler has pointed out, to Ratnâkara who flourished in the middle of the ninth century. This younger Râjaśekhara must therefore be placed later than that. How much later is not known. Max Müller, India: What can it teach us? p. 239 n, in identifying the Râjaśekhara, who was supposed to have written both the dramas and memorial verses, with the Jain writer of the same name who wrote a Prabandhakosha in A.D. 1347 has overlooked the fact that Bühler, Journal B. Br. R. A. S. Vol X. p. 31 describes this last work as written in barbarous Sanskrit prose. See on these points a paper contributed by Peterson to the forthcoming volume of the Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society.

From the Śârṅgaddharapaddhati Aufrecht quotes under Râjaśekhara as follows. First two verses in which [the younger] Rajaśekhara refers to famous poets. 1 bhâso romilasomilau 8, 17. Given above under Bhâsa 2 aho prabhâvo 8, 18: Given above under Mayûra. 3 âhâre viratiḥ 103, 10. Our No. 3455 (anonymous). 4 chañchalollañchalâni 137, 8. 5 taṃ vande padmasadmânam 3, 29. 6 trayo 'gnayas 8, 3:

त्रयोऽग्नयस्त्रयो देवास्त्रयो वेदास्त्रयो गुणाः ।
त्रयो दण्डिप्रबन्धाश्च त्रिषु लोकेषु विश्रुताः ॥

7 dhatte pañkajinîtale 134, 14. 8 nûnaṃ dugdhâbdhi 14, 21:

नूनं दुग्धाब्धिमन्थोत्थाविमौ सुजनदुर्जनौ ।
किं त्विन्दोः सोदरः पूर्वः कालकूटस्य चोत्तरः ॥

Böhtlingk's Indische Sprüche 3806. 9 sarasvatî 8, 19:

सरस्वतीपवित्राणां जातिस्तत्र न देहिनाम् ।
व्यासस्पर्धी कुलालोऽभूद्यद्द्रोणो भारते कविः ॥

"The hallowing touch of the Muse destroys all distinctions of caste. Did not the potter Droṇa write a Bhârata in emulation of Vyâsa himself?"

The other verses Aufrecht quotes are all, as he notes, from the three dramas.

In the introduction to his Bâlarâmâyaṇa and in that to his Viddhaśâlabhañjikâ, Rajaśekhara mentions his grandfather Akâlajalada. The verse bhekaiḥ koṭaraśâyibhir, which is, in our book No. 843, ascribed to "a poet from the south country" (Dâkshinâtyasya) is given by Aufrecht from his Śârñgadharapaddati under Akâlajalada. It is probably the origin of the name, though Aufrecht has also conjectured that the verse may contain the hidden (paroksha) meaning that the sea of poetry lay dried up until Akâlajalada appeared. That Akâlajalada was under that name a poet of repute is clear from two references to him found in the Sûktimuktâvali in verses ascribed there to (the younger) Râjaśekhara. The first of these verses is also given in the Hârâvali under Râjaśekhara.

अकालजलदेन्दोः सा हृद्या वचनचन्द्रिका ।
नित्यं कविचकोरैर्या पीयते न च हीयते ॥

अकालजलदश्लोकैश्चित्रमात्मकृतैरिव ।
जातः कादम्बरीरामो नाटके प्रवरः कविः ॥

If stress is to be laid on the signature Dâkshinâtyasya to the bhekaiḥ koṭaraśâyibhir verse in our book it would follow that Akâlajalada and his descendant our poet were Dâkshinâtyas.

It has been noted above that Râjaśekhara mentions the poet Aparâjita and gives us the name of his work the Mṛigânkalekhâkatha. The passage is at the beginning of the Karpuramañjarî, and runs in the chhâya as follows.

सूत्रधारः । कः पुनस्तस्य कविः ।

पारिपार्श्विकः । भाव कथ्यते ।

एतस्को भण्यते रजनीवल्लभ शिखण्डः ।

रघुकुलचूडामणेर्महेन्द्रपालस्य कश्च गुरुः ॥

सूत्र° । विचिन्त्य । प्रश्नोत्तरं खल्वेतत् । प्रकाशम् । राजशेखरः

पारि° । स एतस्य कविः ।

*   *   *   *

सूत्र° । तदात्मा किं न वर्णितस्तेन ।

पारि° । शृणु वर्णित एव तत्कालकवीनां मध्ये मृगाङ्कलेखाकथा-
कारेणापराजितेन । यथा ।

बालकविः कविराजो निर्भयराजस्य तथोपाध्यायः ।

इत्येतस्य परंपरया आत्मा माहात्म्यमारूढः ॥

Râma.—amushmil lâvaṇyâmṛitasarasi nûnaṃ mṛigadṛiśaḥ 1558.

Nil.

Râmilaka.—parapurushâd iva savitaḥ 1698.

The poet Râmila is mentioned in the bhâso râmilasomilau verse by Râjaśekhara given above under Bhâsa. In a verse also ascribed to Râjaśekhara which is found in the Hârâvali and Sûktimuktâvali Râmila is again mentioned in conjunction with Somila, and the two are celebrated as joint authors of a Śûdrakakathâ.

तौ शूद्रककथाकारौ वन्द्यौ रामिलसौमिलौ ।

ययोर्द्वयोः काव्यमासीदर्धनारीश्वरोपमम् ॥

Under Râmilasomilan Aufrecht gives from the Sârṅgadharapaddhati 133,40 the following verse, with the note that it is one of the finest in that collection.

1 savyâdheḥ :

सव्याधेः कृशता क्षतस्य रुधिरं दष्टस्य लालास्रुतिः
किंचिन्नैतदिहास्ति तत्कथमसौ पान्थस्तपस्वी मृतः ।
आ ज्ञातं मधुलम्पटैर्मधुकरैरारब्धकोलाहले
नूनं साहसिकेन चूतमुकुले दृष्टिः समारोपिता ॥

Râhulaka.—yaḥ kurute parayoshitsaṅgam 2900.

Nil. The name is a common Buddhist one. Aufrecht gives from the Sârṅgadharapaddhati 135,14 under Râhulaka the following verse.

उन्निद्रकन्दलदलान्तरलीयमान-
गुञ्जन्मदान्धमधुपाञ्चितमेघकाले ।
स्वप्नेपि यः प्रवसति प्रविहाय कान्तां
तस्मै विषाणरहिताय नमो वृषाय ॥

Rudra.—ambâ śete 'tra vṛiddhâ pariṇatavayasâm agraṇir atra tâto 2247. muñchata guṇâbhimânaṃ guṇino 3122.

Author of the Śṛiṅgâratilaka. Both Aufrecht (Oxford Catalogue, 209b as also in Z. D. M. G. XXXVI. 376) and Bühler (Kashmir Report, p. 67) identify the Rudra or Rudrabhaṭṭa who wrote the Śṛiṅgâratilaka with Rudraṭa, author of the Kâvyâlaṃkâra. But the former poet calls himself Rudra, not Rudraṭa, at the end of his book.

शृङ्गारतिलको नाम ग्रन्थोयं ग्रथितो मया ।
व्युत्पत्तये निषेवन्तु कवयः कामिनः स्वयम् ॥
कान्या काव्यकथा कीदृग्वैदग्ध्यं को रसागमः ।
किं गोष्ठीमण्डलं हन्त शृङ्गारतिलकं विना ॥

त्रिपुरवधादेव गतामुल्लासमुमां समस्तदेवनताम् ।
शृङ्गारतिलकविधिना पुनरपि रुद्रः प्रसादयति ॥

In the colophons to the different parichchhedas of the work he is styled Śrîrudrabhaṭṭa. So also the commentator on the Śṛiṅgâratilaka calls his author Rudrakavi.

In his second paper Z. D. M. G. XXXVI. 376 Aufrecht notes that the verse yatra svedalavair alam vilulitair which is quoted in the Vetâlapañchaviṁśatika, is from Rudraṭa's Śriṅgâratilaka, and compares Mâgha 10, 76.

Rudraṭa (Bhaṭṭarudraṭa).—ekâkinî yad abalâ taruṇî tathâham 2234. kamalinîm alinî dayitaṃ vinâ 730. dûrâd utkaṇṭhante 2047. dhûlîdhûsaratanavo 2409. malayâ nilalalanolvaṇa 1667. śalyam api skhalad antaḥ 421. sâ sundara tava virahe sutanur 1387. harati suchiraṃ gâḍhâśle- she yad aṅgakam âkulâ 2061.

Author of the Kâvyâlaṃkâra. The Śvetâmbara Jain Namisâdhu wrote a commentary on the Kâvyâlaṃkâra either in 1125 A.D. or 1176 A.D. According to Pischel (Gött. gel. Anz. 1885 Nr. 19. p. 764) some of Rudraṭa's verses occur in Pratîharendurâja's commentary on Udbhaṭa's book. Pratîharendurâja was a scholar of Mukula, whose father was a contemporary of Ratnâkara. He therefore, according to Pischel, belongs to the first half of the tenth century. Pratîharendurâja would thus be the earliest known writer to quote Rudraṭa. He is quoted also in the Sarasvatîkanṭhâbharaṇa. Bühler, who was at first disposed to put Rudrata in the second half of the eleventh century, now thinks (Ind. Ant. XII. 30) that he cannot be placed later than the tenth century, and may be even earlier.

Of verses which Aufrecht gives under Rudraṭa from the Śârṅgadharapaddhati most, as that scholar notes, are from the Śṛiṅgâratilaka. The others are as follows. 1 ekâkinî yad abalâ taruṇî 132, 13. Our No. 2234 (Rudraṭasya). 2 dhûlîdhusaratanavo 36, 7. Our No. 2409 (Rudraṭasya). 3 nirandhram parirabhyate priyatamo 123, 2. 4 malayânila 133, 6. Our No. 1667 (Rudraṭasya). 5 sâ sundara tava virahe 107, 1. Our No. 1387 (Bhaṭṭarudraṭasya).

Rairûpaka.—apûrvo 'yam kânte jvâlati mukhadîpas tava chiraṃ 1320. avadhîraṇâṃ kṛitavati bhavatî 1339. utkaṇ-

ṭhitaṃ mano bâlâ 1204. kadâdharadale bâle 1318? dhûâlinâṃ vachanapuṇḍrakagolakaiḥ kiṃ 1319. nirda yaṃ hṛidayaṃ tanvyâ 1203. nûnaṃ yâṃ paśyato me 'bhûn 1262. manaśchakora ko râkâ 1321. manobhṛinga nivartasva 1258. śaśimukhi vimukhi viyogarogâ 1317? śarîrarogaṃ priyaviprayogaṃ 3423. svapne' pi durlabham aho tava darśanaṃ me 1338.

Rai is probably the equivalent of Râjânaka and we are to recognise in our poet the Râjâna [ka] ruppaka who, according to the Bodleian MS. was the author of the Alaṃkârarasarvasva. Aufrecht's Oxford Catalogue, 210 a. In Bühler's manuscripts the name is spelt Ruyyaka, and Bühler considers that the correct form, ppa for yya being, he notes, a very common mistake in Indian transcripts of Kashmiran Devanâgari MSS. because the Bâch-Bhattas will make the two groups nearly alike. Bühler's Kashmir Report, p. 68. Peterson found the name, as that of the author of the Alamkârasarvasva, given in the form Râjânaka Ruchaka in his MS. of Ratnakaṇṭha's compilation of commentaries on the Kavyaprakâśa (Sarasamuchchaya). Ruchaka was already known as author, or one of the authors, of the Kavyaprakâśasaṃketa. Bühler's List, 1875-6, No. 247. Peterson's Second Report, pp. 14 and 17. Independent confirmation of Peterson's identification of Ruchaka with Ruppaka or Ruyyaka has been recently furnished by Pischel, who has found an explicit statement to that effect at the end of a MS. (Bühler's No. 265) of Ruyyaka's Sahṛidayalîlâ. Gött. gel. Anz. Nr. 19, p. 767. Pischel also shows there that Jayaratha, who wrote a commentary on Ruyyaka's Alaṃkârasarvasva called the Vimarśinî, refers in it to the Kâvyaprakâśasamketa as another work by his author.

It has been seen that Mañkha wrote his Śrîkaṇṭhacharita when Jayasiṅha was reigning in Kashmir. Jayasiṅha's date is given as 1129—1150 A.D. Mañkha refers in his poem to Ruyyaka as his guru, and Bühler, who identifies this Ruyyaka with the author of the Alaṃkârasarvasva, places our poet accordingly in the middle of the twelfth century.

The Sârasamuchchaya also yielded a reference to Râjânaka Ruchaka's Alaṃkârânusârinî, described as a commentary on a Mahâkâvya called Somapâlavilâsa by one Jalhaṇa. The poet's Sahṛidayalîlâ has already been mentioned. In his Alaṃkârasarvasva he mentions his own Śrîkaṇṭhastava and Sâhityamîmâṅsa. The former work Aufrecht took to be a chapter in praise of the country so called

standing at the head of a poem called the Harshacharita, also by Ruppaka. According to Pischel the Śrîkaṇṭhastava is a Hymn to Siva: and the reference to a Harshacharita has regard to a commentary on Bâṇa's work of that name written by our author. Pischel also notes that the name of Ruchaka's father was Râjânakatilaka [?], and that he too was a writer on Alaṃkâra, being the author of a commentary on Udbhaṭa to which Jayaratha refers.

Lakshmaṇa.—dvijasaṃgatim âsâdya 1510.

Nil.

Lalitânurâga.—drishṭvaiva roshavaśaghûrṇitakesarâṅsam 598.

Nil.

Lîlâchandra.—prâṇeśaprathamâparâdhakaraṇe sakhyâ nideśaṃ vinâ 1586.

Nil.

Luṭṭaka.—aksheshviyaṃ vyasanitâ hṛidaye 924. anârabdhâkshepaṃ paramakṛitabâshpavyatikara 1333. âyâto dayitas taveti 2077? kvachid aparisphoṭam kvachid alabdhavilâsarasaṃ 2064. gandhaikasâro viphalaḥ 956. prayâte 'stam bhânau śritaśakunilîḍheshu tarushu 1090. sotkaṇṭhâkulayâ dṛiśâ samadanojjṛimbhâ vilâsaśriyâ 2078. sthalakuśeśaya saṃchinu kaṇṭakân 923?

Nil.

Loṭhaka (Îśvarasûnu).—tâpaḥ svâtmani saṃśritadrumalatâdoshodhvagair varjanaṃ 948.

Nil.

Loṭhaka (Jayamâdhavasûnu).—asmin maran kim aparaṃ vachasâm avâchyaṃ 941. pratyagradantapadalagnaniśâtamadya 2021. protphullachârukusumastabakaughanamrâ 1867. saṃtyajyaitâṃ prathamavirahatrâsabhîtâṃ kṛitagnair 1089.

Nil.

L o ṭh i t a k a.—jivâmîti viyoginî yadi likhed 1186. vijitam api pakshmalâkshyâ 1798.

Nil.

L a u l a k a Ś r î r â j â n a k a l a u l a k a: Ś r î m a d r â j â n a k a l a u l a k a).—vasantaprârambho chiravirahakhinnâ sahacharî 1688. savadhvaṃ vibudhâs tamandhakaripuṃ 3322.

Nil. A Laulaka is referred to at the end of the commentary on the Śrîkaṇṭhacharita as the grandfather of Jonarâja.

V a j r a v a r m a n.—sopâlambhakṛitapraṇâmam alasaiḥ śvâsânilair lâñchchhito 1184.

Nil.

V a j r â y u dh a (Ś r î v a j r â y u dh a).—siṃhaḥ śiśur api nipatati 593.

Nil.

V a y y a h â s y a.—pañkâktâjânupâdâsitataravasanâ vṛishṭisaṃmṛishṭapattrâ 1951.

Nil.

V a r a r u ch i.—asyâ manoharâkâra 1480. âlohitam âkalayan kandalam 1740. indragopair babhau bhûmir 1719 ? prasâdayantyâ śaradâ 1804 ? upakâriṇi vikshiṇe 1808. kalamaṃ phalabhârâti 1805. dânopabhogavandhyâ yâ 473. pâṇḍuchchhâyaṃ kshâmaṃ vaktraṃ 1103. pratyagratilakâ sadyo 1651. pratyagrayauvanâṃ śyâmâm 1955. bahunâtra kim uktena 1434. manyuneva kṛiśâm grishme 1807 ? mayaivâjanmasaṃvṛiddhaḥ 1806 ? yatra yatrâbhijâyeyaṃ 3506. vyomni nîlâmbudachchhanne 1733. sândranîhârasaṃvîta 1720. haste kapolam amalaṃ 1381.

The Vârttikakâra, otherwise called Kâtyâyana. A Vâraruchaṃ Kâvyam is referred to in the Mahâbhâshya. Goldstücker's Pâṇini, p. 146 note. Compare also Weber's Indische Studien, XIII. p. 450.

The question of Kâtyâyana's date cannot be separated from that with regard to the date of Pánini. Bhandarkar sums up a very generally received opinion on a point to which he has devoted great attention when he says that he is "inclined to accept the popular tradition which refers Kâtyâyana to the time of the Nandas who preceded the Mauryas, and to assign to him the first half of the fourth century before Christ." Bhandarkar's Early History of the Dekkan, p. 7.

The Sûktimuktâvali has a verse attributed to Râjaśekhara which gives the name of Vararuchi's poem.

यथार्थता कथं नाम्नि मा भूद्वररुचेरिह ।
व्यधत्त कण्ठाभरणं यः सदारोहणप्रियः ॥

Vararuchi was the author also of a Prákrit grammar.

Aufrecht gives three verses from the Śârṅgadharapaddhati under Vararuchi. 1 asyâ 98, 1. Our No. 1480 above. 2 nyañchach—36, 4:

न्यञ्चच्चञ्चलचञ्चुचुम्बनचलच्चूडाममुं पत-
च्चक्राकारकरालकेसरसटास्फारस्फुरत्कंधरम् ।
वारं वारमुदङ्घ्रिचञ्चलघनभ्रश्यन्नखक्षुण्णयो-
र्दृष्टा कुक्कुटयोर्द्वयोःस्थितिरिति क्रूरक्रमं युध्यतोः ॥

From the Cambay MSS. of the Sârṅgadharapaddhati. 3 bahunâtra kim 109, 2. Our No. 1434 above.

In his second paper Z. D. M. G. XXXVI. p. 524, Aufrecht gives the following verse which in the Saduktikarṇâmṛita 2, 458 is ascribed to the Vârttikakâra. By this is meant, Aufrecht thinks, Kumârilabhaṭṭa, the author of the Tantravârttika, who is also known as a poet. The name would more naturally point to Vararuchi. (So also Pischel Z. D. M. G. XXXIX. p. 98.)

अपि स दिवसः किं स्यायत्र प्रियामुखपङ्कजे
मधु मधुकरीवास्मद्दृष्टिर्विकासिनि पास्यति ।
तदनु च मृदुस्निग्धालापक्रमाहितनर्मणः
सुरतसचिवैरङ्गैः सङ्गो ममापि भविष्यति ॥

Varâhamihira (Śrîvarâhamihira).—durjanahutâśataptaṃ kâvyasuvarṇaṃ 151. yasya janâ na vadanti mahattvaṃ 2901. lîne śrotraikadeśe 57. svâmî san bhuvanatrayasya 56?

The well-known astronomer. Died 587 A.D. Three verses by Varâhamihira are given together in the Sârṅgadarapaddhatî 140, 9—11.

1 lokaḥ subhas:

लोकः शुभस्तिष्ठतु तावदन्यः
पराङ्मुखानां समरेषु पुंसाम् ।
पश्योऽपि तेषां न ह्रिया मुखानि
पुरः सखीनामिह दर्शयन्ति ॥

2 hâ tâta:

हा तात तातेति सवेदनार्ताः
क्रणन्हृदन्मूत्रकफावलिप्ताः ।
वरं मृताः किं भवने किमाजौ
संदष्टदन्तच्छदभीमवक्त्राः ॥

3 saṃmûrchchhitaṃ:

संमूर्च्छितं संयुगसंप्रहारैः
पश्यन्ति सुप्तप्रतिबुद्धतुल्यम् ।
आत्मानमङ्केषु सुराङ्गनानां
मन्दाकिनीमारुतवीजिताङ्गाः ॥

Vallaṭa (Bhaṭṭavallaṭa).—gâḍhâśleham apâsya kelikalahe tiryak sthitâ mânini 2082. preyasi praṇayalâlanâpare 2049.

Nil.

Vallaṭa (Bhâgavatavallaṭa).—mâne maunamayaṃ vipâṇḍu virahe ramyokti narmaṇyapi 2036.

Vallaṭa quoted by Kshemendra in that writer's Suvrittatilaka.

Vallabha (Utprekshâvallabha: Bhaṭṭavallabha).—asthânagâmibhir alaṃkaraṇair upetâ 1953. khaleshu satsu niryâtâ 345. bhraśyanti yâni virahe vidalanti yâni 1178. vardhete spardhayevobhau 346.

Nil. Aufrecht has given the following account of the poet known as Utprekshâvallabha.

"He is the author of the Bhikshâṭanakavya, a work in which he deals with a favourite subject. Śiva goes to Svarga to seek alms: and the Apsaras try to make him fall in love with them. The poet uses this plot in order to describe in detail, with more or less success, each act and word of a woman in love, as these are laid down in the treatises on the Kâma śâstra. He states his purpose in the first verse of the second chapter:

भिक्षाटनेन पुरुहूतपुराङ्गनाना-
माकस्मिकोत्सवविधायिनि चन्द्रमौलौ ।
तासामनङ्गशरजर्जरमानसानां
नानाविधानि चरितानि वयं वदामः ॥

"I sing the various deeds of the women of Indra's city, when Śiva came there to beg, and caused them an unlooked-for joy, but wounded their hearts sore with love.

"The name of the poet was perhaps Śivadâsa (kavir aho Śivabhaktadâsa 1, 17). Of poets earlier than himself he mentions only Kâlidâsa and Bâna. The Berlin Library (Weber, 598,) possesses a fragment of the poem. In the old MS. of the India Office 90 there are 40 sections of it. I give the first verse as Śârṅgadhara has it, and as it appears in the original, in that order.

काचिन्निवारितबहिर्गमना जनन्या
द्रष्टुं प्रियं भवनजालकमाससाद ।
तस्या विलोचनमदृश्यत दारदत्तं
यन्त्रोपरुद्धशफरोपमितं क्षणेन ॥

काचिन्निवारितबहिर्गमना जनन्या
द्रष्टुं हरं भवनजालकमाससाद ।
तस्या विलोकनयुगं घनजालयन्त्र-
संरुद्धमीनमिथुनोपमितं बभूव ॥

Aufrecht gives or cites other three verses. 1 krichchhreṇa kâpi 110, 11:

कृच्छ्रेण कापि गुरुणैव जनेन रोध-
मुल्लङ्घ्य नायकसमीपभुवं प्रतस्थे ।
हा हन्त शीघ्रगमनप्रतिरोधहेतु-
स्तस्याःपुनः स्तनभरोपि गुरुर्बभूव ॥

2 ekavalîkalitamauktika 98, 58, 13, nyastâni dantavalayâni 98, 48. The two last verses he notes, are in the second section of the Bhikshâṭanakâvya. The verse

प्राणेश विज्ञप्तिरियं मदीया
तत्रैव नेया दिवसाः कियन्तः ।
संप्रत्ययोग्यस्थितिरेष देशः
करा यदिन्दोरपि तापयन्ति ॥

which Aufrecht gives under Vallabhadeva is also in that poem, and should therefore be transferred to Utprekshâvallabha. Aufrecht notes that his MSS. call the poet at that verse only Vallabha and not Vallabhadeva.

V a l l a bh a d e v a.—anapekshitaguruvachanâ 2. ayaṃ sa bhuvanatrayaprathitasaṃyamaḥ 1038. avasarapaṭhitaṃ sarvaṃ 150. avekshya svâtmânaṃ viguṇam 452. âdharmikaḥ kadaryo guṇavimukhaḥ 3116. âścharyadhâmabhir atîva guṇaiḥ kim etaj 2498. âsyaṃ pidhâya sakalaṃ 2411. kṛishṇa kṛishṇa parameśvara vishṇo 3511. chittajñaḥ kuruto yad yat 2843. bhaṅktuṃ śakto yâdṛig bhavati 2875. chitraṃ kiyad yad ayam ambudhir ambudaugha 977. tat kiṃ kâvyam analpapîtamadhuvat 163. tâpayitâ guṇirâgân 2856. tâm avasthâm

ayaṃ nitaḥ 3058? tâm bhavânîṃ bhavânîta 1. dhârmiko dûra evâstâṃ 3059. pâṇipallavayugena mugdhayâ 2093, pâhi pâhi bhagavan bhavabhîtaṃ 3510? bhrûśârṅgâkṛishṭa-muktâh 1039. mugdhâṅganâ kâpi sarojapattraṃ 1875. viralâ-ṅgulikarapihita 2410. śushkatanutṛiṇalavâgraṃ 896. spṛiha-ṇîyâḥ kasya na te 246.

From the Śârṅgadharapaddhati Aufrecht quotes under Vallabha-deva as follows. agurur iti vadatu loko 59, 14:

अगुरुरिति वदतु लोको गौरवमत्रैव पुनरहं मन्ये ।
दर्शितगुणैकवृत्तिर्यस्य जने जनितदाहेऽपि ॥

From Böhtlingk's Indische Sprüche 60. 2 ayam avasaraḥ saras-te 66, 3:

अयमवसरः सरसो सलिलैरुपकर्तुमर्थिनामनिशम् ।
इदमपि च सुलभमम्भो भवति पुरा जलधराभ्युदये ॥

From Böhtlingk's Indische Sprüche 553.

3 nandanarendradraviṇair 23. 4 parimala 59, 3.

परिमलसुरभितनभसो बहवः कनकाद्रिपरिसरे तरवः ।
तदपि सुराणां चेतसि निवसितमिव पारिजातेन ॥

5 prâṇeśa 104, 4. See our remark above under Vallabha.

6 bhûrjaḥ 59, 70:

भूर्जः परोपकृतये निजकवचविकर्तनं सहते ।
परबन्धनाय तु शणः प्रेक्षध्वमिहान्तरं कीदृक् ।

7 yadi matto 54, 19:

यदि मत्तोऽसि मतङ्गज किममीभिरसारसरलतरुदलनैः ।
हरिमनुसर खरनखरैर्व्यपनेष्यति स करकण्डूतिम् ॥

8 rûḍhasya 59, 74:

रूढस्य सिन्धुतटमनु तस्य तृणस्यापि जन्म कल्याणम् ।
यत्सलिलमज्जदाकुलस्य हस्तावलम्बनं भवति ॥

There would seem to be at least two Vallabhadevas, the commentator of that name, and the compiler of our anthology. The commentator is the older writer. He is referred to by Mallinâtha (14th century) and by Râyamukuta, whose commentary on Amarakośa was written in Saka 1353 = A.D. 1432.

The Kayyaṭa who in 977 A.D. wrote a commentary on Ânandavardhana's Deviśataka tells us that he was the son of Chandrâditya, and grandson of Vallabhadeva.

वल्लभदेवायनितश्चन्द्रादित्यादवाप्तजन्मेमाम् ।
कय्यटनामारचयद्विवृतिं देवीशतकस्तोत्रे ॥
वसुमुनिगगनोदधि(४०७८) समकाले याते कलेस्तथालोके ।
द्वापञ्चाशे वर्षे रचितेयं भीमगुप्तनृपे ॥

This Vallabhadeva may be the commentator, and the poet whose verses are quoted above. Of the compiler all we can say is that he cannot have flourished before Jainollâbhadîn, whose date is given by Cunningham as 1417-1467 A.D.

In the entry under Kayyaṭa above correct the statement that he is the author of a Deviśataka. His book, as has been said, is a commentary on a Deviśataka by Ânandavardhana: and Kayyaṭa the son of Chandrâditya and grandson of Vallabhadeva is to be distinguished from Kayyaṭa son of Jayyaṭa, the author of the Bhâshyapradîpa.

Vasudhara.—prodyadbâlâñkuraśrir diśi diśi daśanair ebhir âśâgajânâm 2593.

Aufrecht gives Vasuṃdhara as this poet's name. The signature of the Cambay MS. of the following verse, which is the only one found in Sârñgadharapaddhati, is Vasudharasya. 1 râmo nâma 4, 34:

रामो नाम बभूव हुं तदबला सीतेति हुं तां पितु-
र्वाचा पञ्चवटीवने निवसतस्तस्याहरद्रावणः ।
कृष्णेनेति पुरातनीं निजकथामाकर्ण्य मात्रेरितां
सौमित्र क धनुर्धनुर्धनुरिति प्रोक्ता गिरः पान्तु वः ॥

Vasunâga.—ayi varoru hatasmaradîpike 1274. kachagrahottânitam ardhakuḍmalaṃ 1283. raktâśoka kṛiśodarî kva nu gatâ 1363.

Nil.

Vâkpati (Harshadevâtmajavâkpati).—ghanodyânachchhâyâm iva marupathâd dâvadahanât 3414.

Author of the Gaudavadha. He is stated in our book to have been the son of Harshadeva. For Vâkpatirâja's relations to Bhavabhûti see Bhandarkar's Preface to his edition of Mâlatîmâdhava already referred to under Bhavabhûti. That Vâkpatirâja was a prince as well as a poet is evident both from the passage in the Râjatarangiṇî and from the following reference to him found in Halâyudha's commentary on the Piṅgalasûtras.

स जयति वाक्पतिराजः सकलार्थिमनोरथकल्पतरुः ।

प्रत्यर्थिभूतपार्थिवलक्ष्मीहठहरणदुर्ललितः ॥

Halâyudha's verse is quoted in the Daśarûpâvaloka with the note that the king referred to is Muñja.

According to a statement in the Yaśastilaka Vâkpatirâja was thrown into prison by Yaśovarman and there, like James I. of Scotland, composed his poem.

Vâmana.—kiṃ kaṇṭakaikarasikena phaladvishâ kiṃ 804.

Author of part of the Kâśikâvṛitti; according to one account of the first, second, fifth and sixth adhyâyas; according to another, of the last four. He was one of the ministers of king Jayâpîḍa of Kashmir.

मनोरथः शङ्खदत्तश्चटकः संधिमांस्तथा ।

बभूवुः कवयस्तस्य वामनाद्याश्च मन्त्रिणः ॥

Râjatarangiṇî IV.

Vâmana is the only minister mentioned, and Max Müller's remark that Kalhaṇa puts his name casually at the end of a string of other names, India: What can it teach us? p. 339, is not strictly speaking correct.

Author also of the Kavyâlaṃkârasutravṛitti. Cappeller, who has edited that work, refers it and the Kâśikâvṛitti to a Vâmana poet and grammarian whom he supposes to have been living 1173 A.D. There would seem to be no real evidence for the existence of this Vâmana:* and Cappeller's reason for refusing to put our Vâmana in the reign of Jayâpida, as given by Max Müller, is not convincing. It may not be possible to identify the Kavirâja whom Vâmana quotes: but that title was in existence long before Jayâpiḍa's time. Compare the extract from the Karpûramañjarî given above under Râjaśekhara according to which, it will be seen, that writer was a Kavirâja.

It may be added that in the padaśuddhiprakaraṇa of the last adhyâya of the Kâvyâlaṃkârasutravṛitti Vâmana is obviously following his own Kâśikâvṛitti. Bühler also, Kashmir Report, p. 65, after pointing out that Abhinavagupta, who wrote in the beginning of the eleventh century, quotes the author of the Kâvyâlaṃkârasutravṛitti, is "inclined to give credence to the tradition of the Kashmirian pandits that he was the Vâmana whom Jayâpiḍa employed as one of his ministers."

Vâmananasvâmin.—anirîkshaṇam eva dṛishṭir ârdrâ 2051? avachanaṃ vachanaṃ gurusaṃnidhâu 2052. utpidayanti suratasya vighnam 2050?

Nil.

Vâsudeva (Bhaṭṭavâsudeva: Jhalajhalikâvâsudeva).—anukṛitagaṇḍaśailamada 606. ayi chakitamugdhachâtaka 675. alam alam aghṛiṇasya tasya nâmnâ 1418. asmin jaḍe jagati ko nu bṛihatpramâṇa 628. â janmano vihitabhaktir ananyanâthaḥ 3130. iyaṃ pallî bhillair anuchitasamârambharasikaiḥ 768? utsannam âpaṇam amuṃ drakshyâmo 960. kâmaṃ bhavantu madhulampaṭashaṭpadaugha 930. kirati mukhagṛihîtaṃ bhuktaśeshaṃ purîshaṃ 769? tais tair guṇaiḥ kila kalâsvapi tâsu tâsu 1562. daurbhâgyaṃ vachasâṃ tanor malinatâ 770. nâścharyam etad adbhutâ

---

* Compare Max Müller, India: What can it teach us? p. 340. Dr. Cappeller's own work, we regret, we are not at this moment able to consult.

445. praharaviratau madhye vâhnas (Jhalajhalikâvâsudeva) 1048. mattebhakumbhadalanâkula 603. marmaṇi spṛiśati bhâshate priyaṃ 1417. yadi nâma daivayogât 691. ye nirdahanti dahanaśvasitâvalokaiḥ 1400. sakhe khedaṃ mâ gâḥ kalaya kila tâs tâ nijakalâḥ 3191. satpakshâ ṛijavaḥ 229. sa ṛtâpo na khalu nareṇa jîvaloke 3128. ha ṛho vidhe vividhapaṇḍitapuṇḍarîka 3134.

Nil. Aufrecht quotes the verse alam alam aghrinasya from his Śârṅgadharapaddhati 109, 9.

Vâsudeva (Bhadantavâsudeva).—saṃgrâme praharaṇasaṃkaṭe gṛihe vâ 3129.

Nil.

Vâhinîpati.—niśâ vayasyâ timiraṃ pradîpaḥ 1954.

Nil.

Vikaṭanitambâ.—anyâsu tâvad upamardasahâsu bhṛiṅga 735. abhihitâpyabhiyogaparâṅmukhî 2489. ayyayi sâhasakâriṇi 1549. kiṃ dvâri daivahatike sahakârakeṇa 1682. digvadhûvadanachumbi chershyayâ 2488. bâlâ tanvî mṛidur iyam iti tyajatâm atra śaṅkâ 1401.

The following verse, which is ascribed to Râjasekhara in the Sûktimuktâvali, deals with this writer.

के वैकटनितम्वेन गिरां गुम्फेन रञ्जिताः ॥

निन्दन्ति निजकान्तानां न मौग्ध्यमधुरं वचः ॥

The verse kva prasthitâsi which is in the Amaruśataka, and is in our book No. 1946 ascribed to Amaru, is given in the Śârṅgadharapaddhati as the joint composition of Govindasvamin and Vikaṭanitambâ. Aufrecht further quotes under Vikaṭanitambâ the verses anyâsu tâvad No. 735 and bâlâ tanvî No. 1401, both among those cited above.

Vikramâditya (Śrîvikramâditya).—kiṃ tayâ kriyate lakshmyâ 507. chetoharâ yuvatayaḥ suhṛido 'nukûlâḥ 3318. dṛishtaṃ durjanacheshṭitaṃ paribhavo labdhaḥ samânâjjanât

3193. nirannasthâlikaṃ kshudupahatasidtaparijanaṃ 3192? mâtar no santi tasmiñ chhiśirajalakaṇâkarshiṇo gandhavâhâ 1165. rûjâsu nâthaḥ paramaṃ hi bheshajaṃ 3494. limpatîva tamo 'ñgâni 1890. vidyayaiva mado yeshâṃ 506?

Stat magni nominis umbra. Aufrecht cites from the Śârñgadharapaddhati, where it is given as the joint composition of Vikramâditya and Meṇṭha, the verse limpatîva tamo 'ñgâni which, as is well known, occurs both the Mṛichchhakatika and the Kâvyâdarśa. In our book the verse atasîpushpasaṃkâśaṃ, which in the Śârñgadharapaddhati is ascribed to Meṇṭha, is given No. 1718 under Vishamâditya. The Vikramâditya of the Râjatarangiṇî was also called Vishamaśîla. If it be not a mere mistake of the copyists Vishamâditya may be another form of the name. It would seem that Vikramâditya and Bhartṛimeṇṭha were recognised as the joint authors of some work now lost. It is still quite uncertain who Vikramâditya was. Aufrecht cites two verses from the Śârñgadharapaddhati: one, that cited above, kim tayâ kriyate lakshmyâ 16, 10: and the other ashṭau hâṭakakoṭayas 35, 15:

अष्टौ हाटककोटयस्त्रिनवतिर्मुक्ताफलानां तुलाः
पञ्चाशन्मदगन्धलुब्धमधुपाः क्रोधोद्धुराः सिन्धुराः ।
लावण्योपचयप्रपञ्चचतुरं पण्याङ्गनानां शतं
दण्डं पाण्ड्यनृपेण ढौकितमिदं वैतालिकायार्पय ॥

There follows this verse in the Śp. the note निखिलमपि पद्यं विज्ञापकतां भाण्डागारिकस्योक्तिः । वैतालिकायार्पयेति च सप्ताक्षराणि वैतालिकगीतरञ्जकर्णस्य विक्रमादित्यस्योक्तिः ।

Vikrântivarman (Lubdhakâparanâmâ Vikrântivarman).—ghaṭayasi ghanakâlaṃ deva kasmâd akasmâd 2503.

Nil.

Vigraharâja.—sakhyaḥ kiṃ parushair vimuñchata rushaṃ 1162.

Nil. The name is that of several princes of Kashmir.

Viñka (Bhâgavataviñka).—ye tâvat svaguṇopabṛiṁhita-dhiyas 164.

Nil.

Vichitrapaśu.—ekam utkaṇṭhayâ vyâptam 1239. yaḥ pradoshaḥ pradosho 'sau 1238 ?

Nil.

Vijayapâla (Râjânaka Śrîvijayapâla).—amṛitam amṛitaṃ chandraś chandras 1466.

Nil.

Vijayamâdhava.—avyâd vo vâmano 59.

Nil.

Vijayavarman.—dhṛitaghanaruchiradyutinâ 1539. virama viphalâyâsâd asmâd duradhyavasâyato 3138. priyasakhi vipaddaṇḍaprântaprapâtaparaṃparâ 3137 ?

Nil.

Vijjâkâ (Vijjikâ).—unnamayya sakachagraham âsyaṃ 2090. kaver abhiprâyam aśabdagocharaṃ 158. koshaḥ sphîtataraḥ sthitâni paritaḥ pattrâṇi durgaṃ jalaṃ 1523. gate premâbandhe hṛidayabahumâne 'pi galite 1141. nâryâḥ sâratiśûnyatâ 1175. priyasakhi vipaddaṇḍaprânta 3137 ? virama viphalâyasâd 3138.

One of the women poets referred to in the verse by Dhanadadeva already given under Mârulâ. (Vijjâ). Aufrecht writes the name Vijjakâ, a form which is frequent in our MSS. also. He quotes as follows. 1 unnamayya sakachagraham 32, 16. "In the Amaruśataka." Our No. 2090 above. 2 kiṃśukakalikântargatam 133, 12:

किंशुककलिकान्तर्गतमिन्दुकलास्पर्धिकेसरं भाति ।

रक्तनिचोलकपिहितं धनुरिव जतुमुद्रितमनङ्गस्य ॥

From Cambay MS.

3 kenâtra 59, 17:

केनात्र चम्पकतरो बत रोपितोसि
कुग्रामपामरजनान्तिकवाटिकायाम् ।
यत्र प्ररूढनवशाकविवृद्धिलोभा-
द्गोभग्नवाटघटनोचितपल्लवोसि ॥

4 kośasphîtatarasthitâni paritaḥ 98, 37. Our No. 1523 (kośaḥ sphîtataraḥ. Vijjakayâḥ). 5 dṛishṭiṃ he prativeśini 132, 9. "Quoted in Sk. and DR." 6 dhanyâsi yâ kathayasi 130, 8. "In the Kâvyaprakâśa." Our No. 2142 (Kasyâpi). 7 nîlotpaladala 8, 9:

नीलोत्पलदलश्यामां विज्जकां मामजानता ।
वृथैव दण्डिना प्रोक्तं सर्वशुक्ला सरस्वती ॥

8 priyasakhi vipaddaṇḍaprânta 29, 17. Our No. 3137 (the next verse, and probably this also ascribed to Vijjâkâ). 9 mâdyaddiggaja 66, 6:

माद्यद्दिग्गजदानलिप्तकरटप्रक्षालनक्षोभिता
व्योम्नः सीम्नि विचेरुरप्रतिहता यस्योर्मयो निर्मलाः ।
कष्टं भाग्यविपर्ययेण सरसः कल्पान्तरस्थायिन-
स्तस्याप्येकबकप्रचारकलुषं कालेन जातं जलम् ॥

10 vilâsamasṛṇollasanmusala 36, 14:

विलासमसृणोल्लसन्मुसललोलदोःकन्दली-
परस्परपरिस्खलद्वलयनिःस्वनोद्बन्धुराः ।
लसन्ति कलहुंकृतिप्रसभकम्पितोरःस्थल-
त्रुटद्गमकसंकुलाः कलमकण्डनीगीतयः ॥

From the Cambay MS.

Viṭavṛitta.—nitambâlasagâminyaḥ 10.

Nil.

Vidyâdhara (Lullasûnur Vidyâdhara).—yeshâṃ toshasukhaprabuddhamanasa teshâm abhinno mṛido 1027. harir eva mahâvaidyaḥ 3493. (Vidyâdhara).

Nil.

Vidyâdhara (Śushkaṭasukhavarmasûnur Vidyâdhara).—na sadaśvâ kaśâghâtaṃ 2265. bhuje viśâle vimale 'sipattre 2274.

Nil.

Vidyâdhipati.—śaradi samagraniśâkara 965. vîkshitena śapharichaṭulena (vidyâpati) 1598.

Vidyâpati is mentioned in No. 186 as the poet of king Karṇa. (Compare for Karṇa Nos. 2516 and 2555.) The title is that given to Bilhaṇa by Vikramâditya. Bilhaṇa, as we have seen under Gaṅgâdhara, speaks of his visit to Karṇa of Ḍâhala, and of his victory there over Karṇa's poet. It is possible that Vidyâpati was the usual designation of the chief Pandit in that part of India. Bühler, Introduction to Vikramâṅk. notes that the term is not of frequent occurrence, but that it is found in the Râjataranginî VII. 936 and in Dr. Bhao Dâji's Châlisgâm Inscription J. R. A. S. New Series I. 415 f 6.

Our form of the word—Vidyâdhipati—was a title borne by Ratnâkara.

Under Vidyâpati Aufrecht quotes or cites from the Śârṅgadhara-paddhati as follows. 1 janmasthânaṃ 71, 43 :

जन्मस्थानं न खलु विमलं वर्णनीयो न वर्णो
दूरात्पुंसां वपुषि रचना पङ्कशङ्कां करोति ।
यद्यप्येवं सकलसुरभिद्रव्यगर्वोपहारी
को जानीते परिमलगुणः कोपि कस्तूरिकायाः ॥

From Cambay MS. Aufrecht gives the verse Z. D. M. G. XXXVI. 375 (दूरे in B.)

2 ye saṃtoshasukhaprabodhamanasas 60, 2. "In Bhartṛihari." Our No. 1027 (Lallasunor Vidyâdharasya). 3 vâtâ 135, 40 :

वाता वान्तु कदम्बरेणुशबला नृत्यन्तु सर्पद्विषः
सोत्साहा नववारिभारगुरवो मुञ्चन्तु नादं घनाः ।
मग्नां कान्तवियोगशोकजलधौ मां वीक्ष्य दीनाननां
विद्युत्किं स्फुरसि त्वमप्यकरुणे स्त्रीत्वे समाने सति ॥

4 subhru tvaṃ 114, 3 :

सुभ्रु त्वं कुपितेत्यपास्तमशनं त्यक्ताः कथा योषितां
दूरादेव मयोज्झिताः सुरभयः स्रग्गन्धधूपादयः ।
रागं रागिणि मुञ्च मय्यवनते दृष्टे प्रसीदाधुना
सद्यस्त्वद्विरहाद्भवन्ति सुभगे सर्वा ममान्धा दिशः ॥

Aufrecht notes that this verse is in the Sarasvatîkaṇṭhâbharaṇa with the readings in [d] hanta for sadyas and dayite for subhage.

Vinîtadeva (Bhâgavatâvinîtadeva).—dikshu bhûmau tathâ vyomni 1242.

Nil.

Vibhâkaravarman (Śrîvibhâkaravarman).—nalinîdalam âhitaṃ sakhibhiḥ 1080. mañjaryo na vilokitâḥ kusumitâś chûtasya bâshpândhayâ 1683. kântânavâdharasâmṛitatṛishṇayeva 2018.

Nil.

Vibhûtibala.—govardhanoddharaṇahṛishṭasamastagopa 34.

Nil.

Vibhûtimâdhava.—na mṛidnîyân mṛidvî katham iva mahî potranikashair 55.

Nil.

Viśrântivarman.—gatâs te jîmûtâḥ sphuradalikulaśyâmavapushaḥ 846.

Nil.

Viśâkhadeva.—tat trivishṭapam âkhyâtaṃ 1548. sendrachâpaiḥ śritâ meghair 1728.

Author of the Mudrârâkshasa, otherwise called Viśâkhadatta. Compare Telang's Introduction, p. x. From the Introduction to the drama we learn that he was son of a Sâmanta or subordinate chief by name Vaṭesvaradatta, and grandson of a Mahârâja Pṛithu. His date is not known. Telang, whose remarks should be referred to, accepts tentatively the conclusion that the drama belongs to somewhere about the early part of the eighth century A. D.

Vishamâditya.—atasipushpasaṃkâśaṃ 1718.

See under Vikramâditya.

Vishṇuśarman.—hutâśajvâlâbhe sthitavati ravâv astaśikhare 1917.

This is the name of the author of the Pañchatantra. In the Mudrârâkshasa he is represented as contemporary with Chandragupta and Châṇakya.

Vîrabhaṭṭa.—hṛidaya sthîyatâṃ samyak 1111. yat parâdhînayoḥ prema 1112.

Nil.

Vṛittikâra (Bhaṭṭavṛittikâra).—sakhe satyaṃ satyaṃ virahadahanaḥ ko' pi hṛidaye 1331.

The title was one borne by the Jayanta who was the father of Abhinanda. The passage at the beginning of Abhinanda's Kadâmbarîkathâsâra, in which Abhinanda gives some account of himself, has already been given by Bühler (Indian Antiquary, Vol. II. p. 102 ff.) and is reproduced here from our MS.

श्रियं दिशन्तु वः शौरेर्ईये तुल्यश्रमाः क्रमाः ।
ये चादौ गोष्पदं पश्चात्त्रैलोक्यं क्रामतश्च ये ॥ १ ॥

सरसाः सदलंकाराः प्रसादमधुरा गिरः ।
कान्तास्तानजयन्तस्य जयन्ति जगतीगुरोः ॥ २ ॥

गुणोद्द्योतनदीपानां सतां न परमुज्ज्वलम् ।
यावन्मलिनमप्येषां कर्म दृष्टेः प्रसाधनम् ॥ ३ ॥

गुणः कृशोपि प्रथते पृथुरप्यपचीयते ।
प्राप्य साधुखलौ चन्द्रः पक्षाविव सितासितौ ॥ ४ ॥
शक्तिनामाभवद्गौडो भारद्वाजकुले द्विजः ।
दार्वाभिसारमासाद्य कृतदारपरिग्रहः ॥ ५ ॥
तस्य मित्राभिधानोभूदात्मजस्तेजसां निधिः ।
जनेन दोषोपरमप्रबुद्धेनार्चितोदयः ॥ ६ ॥
स शक्तिस्वामिनं पुत्रमवाप श्रुतिशालिनम् ।
राज्ञः कर्कोटवंशस्य मुक्तापीडस्य मन्त्रिणम् ॥ ७ ॥
कल्याणस्वामिनामास्य याज्ञवल्क्य इवाभवत् ।
तनयः शुद्धयोगर्द्धिनिर्धूतभवकल्मषः ॥ ८ ॥
अगाधहृदयात्तस्मात्परमेश्वरमण्डनम् ।
अजायत सुतः कान्तश्चन्द्रो दुग्धोदधेरिव ॥ ९ ॥
पुत्रं कृतजनानन्दं स जयन्तमजीजनत् ।
आसीत्कवित्ववक्तृत्वफला यस्य सरस्वती ॥ १० ॥
वृत्तिकार इति व्यक्तं द्वितीयं नाम बिभ्रतः ।
जयन्तनाम्नः सुधियः साधुसाहित्यतत्त्ववित् ।
सूनुः समुदभूत्तस्मादभिनन्द इति श्रुतः ॥ ११ ॥

The Dârvâbhisâra of the fourth verse here is the name of a town in Kashmir which is referred to in the Râjataranginî VII. 1296. Muktâpîḍa (verse 6) of the Karkoṭa House, was third son of Durlabha, Mahârâja of Kashmir, and followed his elder brothers Chandrâpîḍa and Târâpîḍa in the succession. The end of his reign is put at 736 A.D. Compare Bühler's paper already referred to.

Vṛiddhi (Bhaṭṭavṛiddhi).—atrotpâtaghanena mantrivikalo śûnyâmbaravyâpinâ 849. antarmalîmase vakre 1487? apagatarajovikârâ 1738. aviraladhârânikaraṃ jaladair jalaṃ 1736. asthiram anekarâgaṃ guṇarahitaṃ 1734. âkramyochchaiḥ

śirasi vasatir bhûbhṛitâm unnatânâṃ 840 ? upalakshyavarṇasaṃkaram apagataguṇayogam 1735. kaṇṭhasya nâkarot kântiṃ 1527. kâlushyaṃ payasâṃ vilokya śanakair uḍḍiya haṃsâ gatâ 1026. kṛitvâ chumbanam ambare 'tigahane 841. chetâṃsi chapalapakshaiḥ 1670 ? tâpopaśamadakshâṇi 1069. dayitâbhujagena saṃprati 1737. na ślâghyâm phalâm pallavakṛitâ chhâyâ na vâñchhâpi sâ 818 ? nâleneva sthitvâ pâdenaikena 758. nâsya svâdu phalaṃ na châru kusumaṃ 819. nimesheṇa ghnatâ lokaṃ 1498. bibhrâṇârdranakhakshatâni jaghane nânjatra gatre bhayân 2373 ? maniḥ śâṇollîḍhaḥ 3457 ? mûkîbhûya tam eva kokila 721. yatnotthâpanamâtraniḥsahajarachcharmâvaśeshaślatha 2374. rûkshaṃ kshâram apeyam atra salilaṃ 878. vakreṇa śirasi patatâ 1667 ? vahniṃ śîtayituṃ himaṃ jvalayituṃ vâtaṃ niroddhuṃ payo 2297. śaśî divasadhûsaro 3458. śikharî chitaśikharaśikhaḥ 962. samam evâkampyante 1671.

Nil. Aufrecht gives the verses nâleneva sthitvâ and yatnotthâpanamâtra—Nos. 758 and 2374 above. Apparently the same as Śakavṛiddhi. See entry under that name.

V ṛ i s h ṇ i g u p t a.—asamagravilokitena kiṃ te 1596.

Nil.

V y â g h r a g a ṇ a.—tavochchhritân pâtayituḥ 2293.

Nil.

V y â s a d â s a.—hasati lasati harshât 460. namrânanâ navodbhûta 1658. mṛitpâshâṇagaṇaiḥ suvarṇamaṇibhiḥ śuktyasthibhir mauktikair 3039.

Vyâsadâsa was another name for Kshemendra.

Ś a k a ch o l l a.—khe khedamandaṃ niveśya dṛishṭim 1394.

Nil.

Ś a k a v a r m a n.—sitadvijâlîramyâṇi 1803.

Nil. Aufrecht cites the verse pârśvâsphâlâvalepâch chaṭulita Sp. 36, 19.

Ś a k a v ṛ i ddh i.—asyâ mukhena lokânâṃ 1514. unnataḥ prollasaddhâraḥ 1538. jaṅghe tadîye saṃtâpaṃ 1568. dahyamâno' pi hṛidaye 1067. dînâyâṃ dînavadano 1066 ? paṇavanitayeva

śaradâ 1796. mârayantyâ janaṃ tvasyâ 1456. raktachchhad-atvaṃ vikachâ vahanto 1817. râmâ nitântaraktena 1065? śabdavadbhir alaṃkârair 1530? śaradyutpannasaṃdehâḥ 1795. sudîrghâ râgaśâlinyo 1531. sprashṭuṃ na yâ kaṇṭakatîkshṇa-daṇḍaṃ 1816?

Nil. From the Śârṅgadharapaddhati Aufrecht quotes as follows: 1 asthiram 135, 2. Our 1734 (Vṛiddheḥ). 2 kanṭhasya 98, 42. Our No. 1527 (Vṛiddheḥ). 3 jaṅghe tadîye saṃtâpaṃ yaj 98, 73. Our No. 1568 (Sakavriḍdheḥ). 4 dahyamâne 'pi hṛidaye mṛigâkshyâ 102, 5. Our No. 1067 (Śakavṛiddheḥ). 5 śabdavadbhir 98, 46. Our No. 1530 (Śakavṛiddheḥ). 6 sudîrghâ râgaśâlinyo bahuparva 98, 50. Our No. 1531 (Śakavriddheḥ).

Ś a k r a d e v a.—sâ dṛishṭâ yair na vâ dṛishṭâ 1254.

Nil. The verse is given by Aufrecht from the Śarṅgadharapad-dhati under Prabhâkaradeva.

Ś a ṃ k a r a. (S k a n d a s k â r a ś a ṃ k a r a).—anantodbhû-tabhûtangha 2256.

Nil. Aufrecht quotes a Śaṃkarakavi, and notes that the verses given are in praise of Bhojarâja.

Ś a ṃ k a r a g a ṇ a.—kamalam anambhasi 1516. ayaṃ hi tîvreṇa jaganti tejasâ 1905.

Nil. The verse kamalam anambhasi is quoted in the Sarasvatî-kaṇṭhâbharaṇa.

Ś a ṃ k a r â ch â r y a. (S r î ś a ṃ k a r â ch â r y a).—satyapi bhe-dâpagame nâtha 3520. japo jalpaḥ śilpaṃ sakalam api mudrâvirachanâ 3525.

Mr. K. B. Pâṭhak published in the Indian Antiquary, Vol. XI. p. 174, an extract from a manuscript seen by him at Belgaum according to which the great philosopher Śaṃkarâcharya was born in A.D. 788, and died in A.D. 820. Max Müller, in his India: What can it teach us? p. 360, has accepted these dates, while referring the latter not to Śaṃkarâcharya's death, but to the time of his becoming a muni. There is no authority in the text for this correction, as dvâtriṅśe munir abhyagât does not mean that he "became a muni at 32" but that "at 32 the muni departed," i. e. died.

Telang and Bhandarkar have both attempted to fix earlier dates for Saṃkarâchârya, the one in a paper originally contributed to the Indian Antiquary, Vol. XIII. p. 95, and afterwards republished along with the Introduction to his edition of the Mudrârâkshasa, the other in his Report on the search for Sanskrit MSS, in the Bombay Presidency 1882-3, p. 15.

Ś a ñ k u k a.—asamasâhasasuvyavasâyinaḥ 3127. guruṇâ stanabhâreṇa mukhachandreṇa 1233? guruṇâ stanabhâreṇa sopadishṭâ 1234. durvârâḥ smaramârgaṇâḥ 1156. pareshâṃ chetâṅsi pratidivasam 534. prasaradbhiḥ karair yasya 545. mâbhûn nâma sahâmunaiva nidhanaṃ 750. yathâ śarîraṃ kila jîvitena 526. yad iha bhavato gâmbhîryeṇa 874. ye gṛihṇanti haṭhât tṛiṇâni 908. visham abhimukhaṃ muktaṃ raudraṃ 873. śamasukhaśîlitamanasâm 3378.

The writer on Alaṃkârâ of this name is referred to in the fourth ullâsa of the Kâvyaprakâśa. In the following verse of the Râjataranginî mention is made of a poet Śañkuka, and of his kâvya the Bhuvanâbhyudaya.

अथ मम्मोत्पलकयोरुदभूद्दारुणो रणः |
रुद्रप्रवाहा यत्रासीद्वितस्ता सुभटैर्हतैः ||
कविर्बुधमनःसिन्धुशशाङ्कः शङ्कुकाभिधः |
यमुद्दिश्याकरोत्काव्यं भुवनाभ्युदयाभिधम् ||

Râjat. IV. 703-4.

This refers to the time of king Ajitapîḍa whose date is given by Cunningham as 813 A.D.

The verse durvârâḥ smaramârgaṇâḥ, No. 1156 above, is both in the Śârṅgadharapaddhati and the Sûktimuktâvali ascribed to "Śañkuka, son of Mayûra."

Under Śañkuka Aufrecht quotes the verse bhrâtaḥ pântha prasîda 135, 33. Our No. 1787 (Madrakasya). Under Śañkuka Mayûrasûnu, Aufrecht quotes the durvârâḥ smaramârgaṇâḥ verse.

Ś a ñ k h a (B h â g a v a t a ś a ñ k h a Ś a ñ k h a k a).—dhyâto 'si no madhuripo na cha kîrtito 'si 3514. satatam âtapavâtanishevinaḥ 1876.

Nil.

Śambuka.—dûrâj jâtavikalpayor abhimukhaṃ vinyasyator lochane 2080.

Nil.

Śaṃbhu.—apârapulinastha lêbhuvi 2607. âlekhyam nijamallilekha 2615. âhâraṃ prati yah kalhâpî śaṃitâ 1415. urvîṃ maurvî kiṇa bhrati 2608. ullekhaṃ nijamikshate 2618. sudâryaṃ sadhane 2622. kaṇṭhântah kvaṇitaṃ 2623. kandarpo kûbare 2616. karpûrairiva pâradairiva 2611. kântâreshu cha nada kañaneshu cha 2627. kiṃ mannaṃ nanu ṃenake 2609. kim râkendu kara chhatâ bhi ruditaṃ 2620. kundaḥ kandali tavyatham 2538. chaitraṃ mâ smara vismara 2613. drishṭvaikâsansamsthite priyatâme 2069. nodâmâni diabâm mukhani 2621. padbhyamṭitumśakta nijâbhuvi 2614. prâleyaiḥ snapayanti kalpali atikâh sekân anekân atha 2626. yo vairishva nalo nalo 2610. râkendor udayaḥ kim esha 2628. rûpam yanmadano dyutiḥ 2624. vyâptavyomaṭalo mengâṇkadhavale 2612. santyai darpavatâṃ jayâya jagatâṃ saṃpattaye yâchatâm 2598. śrîkhandadravanirjharanti rhidayô 2619. sa khyâto jâgati trivikraṃa 2625. sollâsâ api sodyamâ 2617.

Author of the Râjendrakarṇapûra, a eulogium of king Harshadeva of Kashmir, and of the Anyoktimuktâlatâśataka. He is referred to by Mañkha in the following verse of his Śrikaṇṭhacharita.

अशेषभिषगग्रण्यं शरण्यं शास्त्रपद्धतेः |
ववन्देथ तमानन्दं सुतं शंभुमहाकवेः ||

Śrikaṇṭh. XXV. 97.

Sarîpha.—atyantonnatapûrvaparvatamahâpîṭho haraspardhayâ 1996.

Nil. The word is a Persian title of honour which may have been given to a poetess.

Sarvaṭa.—utkampo 'pi sakampa eva hṛidaye chintâpi chintâvitâ 1152.

Nil.

Saradeva.—vâtair abhyuditâsâra 1732.

Nil.

Śaśivardhana.—amṛitarasasârabhûtaḥ sakalakalo 1458. ayi hastagataiḥ prâṇair 1593. kiñjalkâmodamâdyanmadhukaramadhure sâdhunâ mâdhave 'smin 1412. tan nâsti kârayati yan na manobhavasya 2128. mugdhe tavâsmi dayitâ 2127 ?

The verse saṃbhâro bhavatâ yadartham No. 1685 is ascribed to Kalaśaka and Śaśivardhana. Kalaśaka was Mahâraja of Kashmir 1080-1088 A.D. Aufrecht cites the verse tan nâsti kârayati. No. 2128 above, from the Śârṅgadharapaddhati.

Śâkalya.—abdebhakumbhe nirbhinne 1731 ? te vandyâs te kṛitinaḥ 232.

Nil. A poet of this name is referred to in the Bhojaprabandha. Aufrecht, Ox. Cat. 250 b.

Śâkalyapalya.—deva tvadyaśa eva kiṃ sitâsitaṃ sâme śaśâṅke marud 2511.

Nil.

Śâṇḍilya.—bhartṛipiṇḍânṛiṇakaro 2254.

Nil. Aufrecht gives the verse from the Śârṅgadharapaddati 140, 1.

Śâśvata.—sa me samśamo mâsu 1253.

Aufrecht, who gives this verse from our book, Indische Studien XVII. 169, refrains from identifying the writer with the lexicographer.

Śivasvâmin. (**Śrîśivasvâmin**).—ullâpayantyâ dayitasya dutîṃ 1416. kim u parigatâ bhartrâ taptadvilohavad ekatâm 2099. gato 'staṃ gharmâṃśur vraja sahacharîṇi jan adhunâ 1140. guṇamayo 'pi sa dosha iva kvachid 1756. chitrair yasya patattribhir 810. bhoktuṃ bhaṅktvâ na bhuṅkte kuṭilabisalatâkoṭim indor vitarkât 1826. muktâbhâni payâṃsi 710. yâ bimbaushṭharuchir na vidrumamaṇiḥ 1051. râkeshaṃ viranti 438. vadananihite tâmbûlâṃśe śrite ratilâjatâṃ 2100. vadanaśaśinaḥ sparśe śîtâd ivâgatavepathuḥ 2098 ? vyasanaṃ achalam yatrâchâryo vrataṃ vishayârdratâ 2101. samajani na tat prema tyaktaṃ yad îshad apîrshyayâ 2062.

One of the poets at the court of Avantivarman, Mâharaja of Kashmir, 855-884 A.D.

Aufrecht gives the verse ullâpayantyâ, No. 1416 above, from the Sârṅgadharapaddhati 109, 7: and cites the yâ bimbaushṭharuchiḥ verse, No. 1051 above, from the same 101, 6.

Sîlâbhaṭṭârikâ.—dûti tvaṃ taruṇî yuvâ sa chapalaḥ 1188. priyâvirahitasyâdya 1197. śvâsâḥ kiṃ tvaritâgataiḥ pulakitâ kasmât prasâdaḥ kṛitaḥ 1440. virahavishamo vâmaḥ kâmaḥ karotu tanuṃ tanuṃ 1633.

Under Śîlâ, the shorter form of her name, this woman poet is referred to by Dhanadeva in the verse from the Sârṅgadharapaddhati given above under Mârulâ. The following additional reference to her, which in the Sârṅgadharapaddhati 8, 8, is given anonymously, is in Jalhaṇa's Sûktimuktâvali ascribed to Râjaśekhara.

शब्दार्थयोः समो गुम्फः पाञ्चाली रीतिरुच्यते ।
शीलाभट्टारिकावाचि बाणोक्तिषु च सा यदि ॥

From the Sârṅgadharapaddhati Aufrecht quotes under Śîlâbhaṭṭârikâ as follows. 1 idam anuchitam akramaś cha 35, 14. "The first half of the verse is given as Śîlabhaṭṭârikâ's, the second as Bhoja's, which points at least to a belief in the two having lived at the same time. The verse is in Bhartṛihari." 2 priyâvirahitasyâsya 106, 3. Our No. 1197 above. 3 yaḥ kaumâraharaḥ sa eva 132, 8. "Kavyaprakâśa, p. 4." 4 virahavishamaḥ kâmo 115, 7 "Is ascribed to Amaru." Our No. 1633 above. 5 śvâsâḥ kiṃ tvâritâgataiḥ 109, 3. Our No. 1440 above.

Śîluka.—madena râgeṇa kiṃ indunâ vâ 1942.

Nil.

Śuga (Śrîrâjânakaśuga).—âkâśakuṇḍe saṭaḍiddhaṭâe 1780.

Nil.

Śûdraka.—tyago hi sarvavyasanâni hanti 1271.

Author of the Mṛichchhakaṭika. Pischel has recently intimated that he is in possession of proof that the real author of that play is Daṇḍin. But Śûdraka is vouched for as a dramatist of high or early rank by an expression in Vâmana's Kâvyâlaṃkârasûtravṛitti—शूद्रकादिविरचितप्रबन्धेष्वस्य भूयान्प्रपञ्चो दृश्यते.

Śûra (Bhâgavataśrîśûra).—nityaṃ tathâ śṛiṇu kuśeśaya 927. senâ mayaiva na hâtâ nikhilâ ripûṇâṃ 2276.

Nil.

Śûra (Bhadantaśura.)—pâpaṃ samâcharati vîtaghṛiṇo jaghanyaḥ 272.

Nil.

Śûravarman.—âśleshâdharabimbachumbanasukhâlâpasmitâny âsatâṃ 68. kâmavyâdhaśarâhatir na gaṇitâ saṃjîvanî tvaṃ smṛitâ 1634.

Nil.

Śyâmalaka.—prâyaśchittaṃ mṛigayate 2292.

Nil.

Śrîdatta (Bhaṭṭaśrîdatta).—dambhena lobhena bhiyâ hriyâ vâ 3450.

Nil.

Śrîvardhana.—yâ sâdhûn prakhalân karoti vidusho mûrkhân hitân dveshiṇaḥ 3074.

The name is that of the father of Harshavardhana, the author of a Liṅgânuśâsana procured by Bühler, who notes that the commentator Śabarasvâmin describes his author as a prince. See Bühler's Kashmir Report, p. 73.

Śrutadhara.—uddâmadakshiṇamarudbharachâlitâbhiḥ 1680. tâpâpahesahṛidaye ruchire prabuddhe 931. dalâni vâsaḥ parihṛitya 1679 ? vindhyâdrisânutarupushpapatatparâga 625.

Aufrecht notes that this poet is mentioned in the Introduction to the Gîtagovinda, and cites from the Śârṅgadharapaddhati as follows. 1 kâmaṃ bhavantu 67, 12. Our No. 930 (Bhaṭṭavâsudevasya. No. 931 is ascribed to Śrutadhara, which is perhaps the origin of a mistake made by Śârṅgadhara). 2 chetaḥ karshanti 136, 9 :

चेतः कर्षन्ति सप्तच्छदकुसुमरसासारसौरभ्यलुभ्य-
द्भृङ्गीसंगीतभङ्गिश्रुतिसुभगदिशो वासराः शारदीनाः ।
किं च व्याकोशपङ्केरुहमधुरमुखीं संचरच्चञ्चरीक-
श्रेणीवेणीसनाथां रमयति तरुणः पद्मिनीमंशुमाली ॥

From the Cambay MS.

Satyadeva.—vaiparîtyam atinindyam anishṭaṃ 2123.

Nil.

Sûtala.—naitâs tâ malayasya kânanabhuvaḥ svachchhasravannirjharâs 653.

Nil.

Sârvabhauma.—ime padme nâmbhaḥ pulinataṭam etan na taṭinî 1478.

Aufrecht cites from the Sârṅgadharapaddhati under Sârvabhauma as follows.

1 udaradvayabharaṇabhayâd 3, 8:

उदरद्वयभरणभयाद्धाङ्गाहितदारः ।
यदि नैवं तस्य सुतः कथमद्यापि कुमारः ॥

From the Cambay MS.

2 prithvî śrîmadanaṅgabhîma 7, 314.

पृथ्वी श्रीमदनङ्गभीम महती तद्वेष्टनं वारिधिः
पीतोसौ कलशोद्भवेन मुनिना स व्योम्नि खद्योतवत् ।
तद्विष्णोर्दनुजाधिनाथजयिनः पूर्णं पदं नाभव-
द्वेवश्चेतसि वर्तते तव सदा त्वत्तो महान्नापरः ।

From the Cambay MS.

3 vâmâṅgîkritavâmâṅgi 3, 6:

वामाङ्गीकृतवामाङ्गि कुण्डलीकृतकुण्डलि ।
आविरस्तु पुरो वस्तु भूतिभूत्यम्बराम्बरम् ॥

From the Cambay MS.

Nothing appears to be known of the prince Anaṅgabhîma referred to in the second of these verses. Jalhaṇa's Sûktimuktâvali attributes the following verse to an Anaṅgbhîma.

एतस्मिन्मृगयां गतेद्य धनुषा बाणे समारोपिते-
प्याकर्णान्तगतेपि मुष्टिविगतेप्येणाङ्गलेशेपि न ।
न त्रस्तं न पलायितं न चलितं नोत्कर्णितं नोत्प्लुतं
मृग्या मद्दशिनं करोति दयितं कामोयमित्याशया ॥

Siṅhadatta (Śrîsiṅhadatta).—âkarshann iva gâṃ dhmann iva khuraiḥ paśchârdham ujjhann iva 2419.

Nil. The verse is given by Aufrecht from the Śârṅgadharapaddhati.

Siddhârtha.—madhuprasaṅgasaṃvriddha 1653.

Nil.

Sukhavarman.—râjñâm avyâhatâjñâ yamaniyamavati chittavṛittir munînâṃ 3477.

Nil.

Sukhavishṇu.—re re bhṛiṅga madândhavâraṇachalatkarṇânilândolana 752.

Nil.

Sukhaśarman.—satpâdapân vipulapallavapushpabhâra 942.

Nil.

Sunandana (Bhaṭṭasunandana).—yadi nâsmi mahâpâpî 3505.

Nil.

Subandhu.—atimaline kartavye 328. vidhvastaparaguṇânâṃ 329. vishadharato 'pyativishamaḥ 327. hasta iva bhûtimalino 330. surâṇâṃ pâtâsau 2631. guṇinâm api nijarûpapratipattiḥ 312. bhavati subhagatvam adhikaṃ 311.

Author of the Vâsavadattâ, from which all the verses are taken, as are also the verses quoted in the Śârṅgadharapaddhati under Subandhu. The book is doubtless the same as the work of that name referred to by Bâṇa,* and Subandhu cannot therefore be placed later than the beginning of the seventh century. It has already been mentioned that the Vâsavadattâ contains, p. 235, a reference to the Bauddhasaṃgati of Dharmakîrti, a writer who is believed to have lived in the middle of the sixth century. Scholars have generally followed Hall, Introduction to the Vâsavadattâ, p. 1, in supposing that the two well-known references to an *âkhyâyikâ called Vâsavadattâ* in the Mahâbhâshya, under Pâṇ. IV. 2, 60 and IV. 3, 87, do not apply to Subandhu's book. That conclusion need

* I have argued against this view in the Introduction to my edition of Kâdambarî, but have seen reason to change my opinion, and the passage in question will be altered in the forthcoming Second edition of that work.—P. P.

not however be accepted as final by those who, with us, do not believe that the date of the Mahâbhâshya is a closed question.

Subhadrâ.—dugdhaṃ cha yat tad anu yat kvathitaṃ tato 'nu 3259.

The following reference to this woman poet is found in Jalhaṇa's Sûktimuktâvali under Râjaśekhara.

पार्थस्य मनसि स्थानं लेभे खलु सुभद्रया ।
कवीनां च वचोवृत्तिचातुर्येण सुभद्रया ॥

Surabhichûla.—karasâdo 'mbaratyâgas 1886.

Nil.

Soma. (Somadeva).—unmuktamânakalahâ 1650. vidhur apyarkati chandanam analati 3131. pûrṇâ nadînâṃ pushpâṇi vṛikshâṇâm 1649. yat karmabîjam uptaṃ 3103. atîva karkaśâḥ stabdhâ 3221.

Author of the Kathâsaritsâgara. He was a contemporary of Ananta Mahâraja of Kashmir 1028-1080. Bühler has recently, in a monograph on the subject published at Vienna, shown that Wilson's original statement as to Somadeva's date is correct, and that there are no grounds for putting him, as Brockhaus does, so late as the twelfth century.

Aufrecht quotes from the Sârṅgadharapaddhati under Somakavi the following verse.

1 âgachchhan 111, 2.

आगच्छन्नर्चितो येन येनानीतो गृहं प्रति ।
प्रथमं सखि कः पूज्यः किं काकः किं क्रमेलकः ॥

Svâmidatta.—vishṇur vâ tripurântako bhavatu vâ brahmâ surendro 'thavâ 24.

Haragaṇa.—pâṇḍur asi niśi na śeshe 1260. kharagaṇam api dṛishṭaṃ vyoma sodḥâḥ samîrâḥ 2041.

Haragupta.—prakaṭam api na saṃvṛiṇoti doshaṃ 435.

H a r i g a ṇ a.—grîshmâbhâ śvasitair ghanodgatinibhâ sthûlâśrubhiḥ saṃtataiḥ 1406.

Aufrecht quotes under Harigaṇa from the Śârṅgadharapaddhati as follows. 1 adhitya 152, 3 :

अधीत्य चतुरो वेदान्व्याकृत्याष्टादश स्मृतीः ।
अहो श्रमस्य वैफल्यमात्मापि कलितो न चेत् ॥

2 ghanaghanam api dṛishṭam vyoma 115,8. Aufrecht notes that three of his MSS. ascribe this verse to Haragaṇa. It is our No. 2041 under that poet. 3 dhyânavyâjam upetya chintayasi 4, 45. "The first verse of the Nâgânanda." 4 muṇḍî jaṭî valkalavâṅs tridaṇḍî 152, 2 :

मुण्डी जटी वल्कलवांस्त्रिदण्डी
काषायवासा व्रतकर्शिताङ्गः ।
त्यक्तैहिको वा यदि नात्मतत्त्व-
स्तदा तु तस्योभयमेव नष्टम् ॥

From Cambay MS.

5 vishamâ malinâtmano 22, 9 :

विषमा मलिनात्मानो द्विजिह्वा जिह्मगा इव ।
जगत्प्राणहरा नित्यं कस्य नोद्वेजकाः खलाः ॥

From Cambay MS. Also Böhtlingk 6219.

6 santy eva 59, 4 :

सन्त्येव गिलिताकाशा महीयांसो महीरुहाः ।
तथापि जनतानित्तनन्दनाश्चन्दनद्रुमाः ॥

7 sâkshât premâvatâraḥ kamaladaladṛiśo 143, 19. Not in our MS. at that place.

H a r i c h a n d r a.—chetaḥprasâdajananaṃ vibudhottamânâm 161.

Nil. Bâṇa mentions a Bhaṭṭâra Harichandra famed for a work in prose in the beginning of his Harshacharita. For the poet Harichandra who wrote the Dharmaśarmâbhyudaya see Peterson, Second Report, p. 77 ff.

The verse vaktraṃ sâkshâtsarasvatya dhivasati which Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI, 2·9, gives from the Saduktikarnâmṛita under Harichandra is in our book No. 2592 attributed to Bâna. For the verse in the Saduktikarnâmṛita 5,129 in which Harichandra is mentioned along with other famous poets see under Pânini.

Harichandra. (Vaidyaharichandra).—avyâpâraratâ vasantasamaye grîshme vyavâyapriyâḥ 2547.

Harichandra the physician wrote a commentary on the Charakasaṃhitâ, and is mentioned by Maheśvara, author of the Viśvakośa among that writer's ancestors. See Aufrecht's Oxford Catalogue, pp. 187 and 357. Reference is also made to him in Hemâdri's commentary on Vâgbhaṭa's Ashṭâṅgahṛidaya.

Haribhaṭṭa.—sâptapadînaṃ sâkhyaṃ 245. subhâshitaiḥ prîtir 269. bhujyante svagṛihasthitâ iva 536. vidhâya saṃdhyâṃ purato vivasvataḥ 2160. laghîyaḥ prâjyaṃ vâ phalam abhimataṃ prâptumanasâ 2936. yaḥ śrotâ śrutamâtram artham akhilaṃ gṛihṇâti sa śrâvyatâṃ 2937. mṛigo mrigayugîtena 3369.

Haribhûta. (Bhaṭṭaharibhûta).—karṇe 'vataṅsayitum arpayituṃ śikhâsu 1990.

Śrîharsha (Naishadhakartâ).—akarṇadhârâṅga 2559. antaḥsaṃtoshabâshpaiḥ 2603. arthibhraṅśabahûbhavat. 2517. avaśyabhavyeshvanavagrahagrahâ 3147. asamaye matir 1155. asurahitam 2200. asmâkam asmân madanâpamṛityos 1315 and 1512. asyâḥ kachânâm śikhinaś cha kiṃ nu 1486. âsîd âsîma 2606. âdaya daṇḍaṃ 1931. âste dâmodarîyâm 2529. uḍuparivṛidhaḥ 2210. unmîlad guḍapâkatantulatayâ rajjvâ 1640. etad babhrukachânukârikiraṇam 1928? kâlaḥ kirâtaḥ 1927. kuru kare gurum 1131. kiṃ yoginîyaṃ 1932. kramelakam nindati 673. khaṇḍakshodamṛidi sthale madhupayaḥ 1639. ghusṛinasumanaḥ 2205. chikuraprakarâ jayanti te 1485. jagati mithune 2203. jalayabbhidurîbhâvam 2208. taṭataru khagaśreṇî 2201. tasyâ mukhasyâtimanoharasya 1517. (Not in Naishadhîya.) tâdṛigdîrghavirinchavâsaravidhau jânâmi yat

kartṛitâṃ 2527. timiravirahât 2202. tridaśamithuna 2196. tvam iva ko 'pi 1134. dayasva kiṃ ghâtayasi tvam asmân 1316. daśâśatachaturvedi 2197. dahanajâ 1132. dahanam aviśad 2206. dinam iva divâkîrtis 2209. dûraṃ śvetaguṇâir 2518. devâriprakarah 2526. devorvîramaṇendra 2552. dvijapatigrasanâhitapâtaka 1128. dvishyâkîrti 2605. dhûlîbhir divam 2661. a na tûnâd uddhâre 2523. na pâhi pâhiti 2524. nabhâsi mahaśâṃ 2198. nâsâdasûyâ 1502. niśi śaśin 1133. nisnistrinśatraṭṭâri 2553. prathamam upahrityârghyaṃ 2199. a probodhakâla 1933. budhajanakathâ 2207. bhuje 'pasarpatyape mayi sthitir 2521. yaḥ prishthaṃ yudhi 2508. yat kasyâm api 2558. yat pâthoja 2211. yaḥ kâkiṇim apyapathapraṇashṭâm 2911. yâchamânajana 3040. yushmatkîrtivivartar dhauta 2630. yushmadgandhagajas 2519. yushmaddantibalaivilokya nikhilâm âliñgitâñgîṃ bhuvaṃ 2509. yushmadbhîtârinârî 2604. rajanivamathu 2193. ravîruchi 2194. râmâliromavali 1934. ripûn avâpyâpi 2522. loka esha paralokam upetâ 3041. vada vidhuṃtudam 1129. varuṇagṛihiṇîm 2192. vidrâṇe raṇachatvarâd 2602. vrajati kumude 2195. śvaḥ śvaḥ prâṇaprâyaṇo 'pi 3300. sa grâmyaḥ sa vidagdha saṃsadi 1641. sindhor jaitram 2629. strîpuṁsau pravibhajya 1638. svadṛiśor janayanti sântvanâṃ 1500. svapnena prâpitâyâḥ pratirajani tava śrîshu magnâḥ kaṭâkshâḥ 1312. svamukulamayair 2204. svaripuṭîkshṇa 1130. hṛitasâram ivenḍumaṇḍalaṃ 1526.

Author of the Naishadhîyacharita. That the name is Śrîharsha and not Śrî-Harsha is clear from the last verse of the work where the poet speaks of himself as Śrî-Śrîharsha.

In the Naishadhîyacharita Śrîharsha mentions some other works of his own: (1) the Sthairyavichâraprakaraṇa, (2) the Vijayapraśasti, (3) the Khaṇḍanakhaṇḍakhâdya, (4) the Gauḍorvîśakulapraśasti, (5) the Arṇavavarṇana, (6) the Chhandaḥpraśasti, (7) the Śivaśaktisiddhiḥ, and (8) the Navasâhasâñkacharitachampû.

Bühler, Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society, X. p. 31 ff, has referred the Naishadhîyacharita to between A.D. 1163 and 1174. Compare Telang, Indian Antiquary, II. p. 71, and Bühler's Second Paper, Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society, XI. p. 279 ff.

Harshadatta.—lakshmikapolasaṃkrânta 29. tvadbâhudaṇḍakaravâlavidâritâri 2495. lagnaṃ râgâvṛitâṅgyâ sudṛiḍhaṃ api yayaivâsiyashṭyârikaṇṭhe 2595.

Nil.

Harshadeva. (Śrîharshadeva).—anayâ jaghanâbhoga 1205. ambhojagarbhasukumâratanus 1281. aśaṭham alolam ajihmaṃ 233. udayagirimûrdhago'yaṃ 2028. udayanagântaritam iyaṃ prâchî 1962. dṛishṭâ dṛishṭim adho dadâti 2072. parichyutas 1078. praṇayaviśadâṃ dṛishṭiṃ vaktre dadâti na śaṅkitâ 2058. prasîdeti brûyâm 1602. manaḥ prakṛityaiva chalaṃ 1206. yâto 'smi padmanayane samayo mamaisha 1908. vidhâyâpûrvapûrṇendum 1513. śayyâ śâdvalam 540.

Bühler, Indian Antiquary, II. p. 127, gives a passage in which one Madhusûdana expressly assigns the Ratnâvali to Harsha (Srîharshasya) the patron of Bâṇa and Mayûra.

With one exception, the aśaṭham alolam ajihmaṃ verse No. 233, these examples are taken either from the Ratnâvali, or from the Nâgananda, and Vallabhadeva's Harshadeva is therefore in all probability the prince of that name, otherwise called Harshavardhana, who was Bâṇa's patron. A verse of the Ratnâvali, uddâmotkalikaṃ vipâṇḍuraruchaṃ, is quoted by Ânandavardhana in this book on Dhvani. Bühler, Report, p. 69, has shown that यथा श्रीहर्षादेर्धावकादीनामिव in the first ullâsa of the Kâvyaprakâśa is a corruption of यथा श्रीहर्षादेर्बाणादीनामिव; and Kashmir tradition has it that the reference is to the Ratnâvali as a book written by Bâṇa for money in Harsha's name. Mammaṭa's words do not exclude a relation between poet and patron more honorable to both: and it is possible that Harshadeva is the real author of the book in question, his gifts to Bâṇa having been made on other grounds. Compare the verse which Peterson, Second Report, p. 21, has given from the Sârasamuchchaya where it is quoted in illustration of the passage in the Kâvyaprakâśa.

हेम्नो भारशतानि वा मदमुचां वृन्दानि वा दन्तिनां
श्रीहर्षेण समर्पितानि कवये बाणाय कुत्राद्य तत् ।
या बाणेन तु तस्य सूक्तिनिकरैरुट्टङ्किताः कीर्तय-
स्ताः कल्पप्रलयेपि यान्ति न मनाङ्मन्ये परिम्लानताम् ॥

H a r s h a d e v a c h a u r a u.—amushmai chauraya 1979. yadetachchandrântar 1978.

H a r s h a d e v a t a t s e v a k a u.—kshamî dâtâ guṇagrâhî 3228.

See last article.

H a l a d h a r a.—surâsuraśiroratna 6.

Nil.

H a s t i p a k a.—ghâsagrâsaṃ gṛihâṇa tyaja gajakalabha prema bandhaṃ kariṇyâḥ 640.

See under Meṇṭha.

H e m â c h â r y a.—bhavabîjâṅkurajaladâ 26. The well known Jain teacher, who flourished in the time of Kumârapâla 1088-1172 A.D.

Vyâsa and Vâlmîki have been omitted from the foregoing enumeration. Books cited by name are the Pañchatantra, the Bâlarâmâyaṇa and the Sâraśîti (deśaḥ śokakaro nṛipaḥ paśusamaḥ kâlaḥ kalaṅkâkulaḥ 3071. narakanilayât pretâvâsaṃ tatas tridaśâlayaṃ 3320).

सुभाषितावलिसूचीपत्रम्.

पद्धति-संख्या.	पद्धतिनामानि.	आरम्भश्लोकाङ्कः	संपूर्ण-श्लोक-संख्या.
७२	अभिसारिकाः	1936	19
७३	चन्द्रोदयः	1955	52
७४	पानकेलिः	2007	17
७५	प्रियाविषये चाटवः...	2024	14
७६	प्रियविषये चाटवः ..	2038	4
७७	सुरतारम्भः..........	2042	44
७८	सुरतकेलिः	2086	33
७९	विपरीतरतकेलिः ...	2119	20
८०	सुरतनिवृत्तिः	2139	14
८१	प्रभातवर्णनम्	2153	71
८२	संकीर्णम्...........	2224	28
८३	वीराः	2252	39
८४	हास्यम्	2291	116
८५	शान्तिः	2407	19
८६	राजविषये चाटवः ...	2426	215
८७	नीतिपद्धतिः.........	2641	309
८८	धर्मकथा...........	2950	97
८९	शीलम्	3047	9
९०	कलिकालः	3056	23
९१	कर्म	3079	27
९२	दैवम्...............	3106	51
९३	आपत्पद्धतिः	3157	50
९४	सेवापद्धतिः	3207	34
९५	तृष्णापद्धतिः	3241	24
९६	अनित्यतापद्धतिः ...	3265	67
९७	विषयोपहासः	3332	61
९८	परिदेवना	3393	8
९९	मनोरथः	3401	24
१००	संकीर्णवस्तुवर्णनम् ...	3425	61
१०१	श्रीभगवत्स्वरूपवर्णन-पद्धतिः	3486	42

सुभाषितावलिः

1

तां भवानीं भवातीतक्लेशनाशविशारदाम् ।
शारदां शारदाम्भोदसितसिंहासनां नुमः ॥

2

अनपेक्षितगुरुवचना सर्वान्ग्रन्थीन्विभेदयति सम्यक् ।
प्रकटयति पररहस्यं विमर्शशक्तिर्निजा जयति ॥

अथ नमस्कारपद्धतिः

3

दिक्कालाद्यनवच्छिन्नानन्तचिन्मात्रमूर्तये ।
स्वानुभूत्येकमानाय नमः शान्ताय तेजसे ॥

भर्तृहरेः

4

जगत्सिसृक्षाप्रलयक्रियाविधौ
प्रयत्नमुन्मेषनिमेषविभ्रमम् ।
वदन्ति यस्येक्षणलोलपक्ष्मणां
पराय तस्मै परमेष्ठिने नमः ॥

प्रकाशवर्षस्य

5

नमस्त्रिभुवनोत्पत्तिस्थितिसंहारहेतवे ।
विष्णवे पारसंसारपारोत्तरणसेतवे ॥

पुण्यस्य

6

सुरासुरशिरोरत्नकान्तिविच्छुरिताङ्घ्रये ।
नमस्त्रिभुवनेशाय हरये सिंहरूपिणे ॥

हलधरस्य

7

नमस्तस्मै वराहाय हेलयोद्धरते महीम् ।
खुरमध्यगतो यस्य मेरुः खुरखुरायते ॥

8

नमस्तुङ्गशिरश्चुम्बिचन्द्रचामरचारवे ।
त्रैलोक्यनगरारम्भमूलस्तम्भाय शंभवे ॥

भट्टबाणस्य.

9

अभिप्रेतार्थसिद्ध्यर्थं पूजितो यः सुरैरपि ।
सर्वविघ्नच्छिदे तस्मै गणाधिपतये नमः ॥

10

नितम्बालसगामिन्यः पीनोन्नतपयोधराः ।
मन्मथाय नमस्तस्मै यस्यायतनमङ्गनाः ॥

विद्यावृत्तस्य.

11

अनन्तनामधेयाय सर्वाकारविधायिने ।
समस्तमन्त्रवाच्याय विश्वैकपतये नमः ॥

कस्यापि.

12

ओं नमः परमार्थैकरूपाय परमात्मने ।
स्वेच्छावभासितासत्यभेदभिन्नाय शंभवे ॥

13

कुलशैलदलं पूर्णसुवर्णगिरिकर्णिकम् ।
नमोधितिष्ठतेनन्तनालं कमलविष्टरम् ॥

14

कर्णिकादिष्विव स्वर्णमर्णवादिष्विवोदकम् ।
भेदिष्वभेदि यत्तस्मै परस्मै महसे नमः ॥

15

नमो वाङ्मनसातीतमहिम्ने परमेष्ठिने ।
त्रिगुणाष्टगुणानन्तगुणनिर्गुणमूर्तये ॥

16
नमः शिवाय निःशेषक्लेशप्रशमशालिने ।
त्रिगुणग्रन्थिदुर्भेदभवबन्धविभेदिने ॥

एते पण्डितजगद्धरस्य·

17
समस्तलक्षणायोग एव यस्योपलक्षणम् ।
तस्मै नमोस्तु देवाय कस्मैचिदपि शंभवे ॥

18
संसारैकनिमित्ताय संसारैकविरोधिने ।
नमः संसाररूपाय निःसंसाराय शंभवे ॥

19
यथा तथापि यः पूज्यो यत्र तत्रापि योर्चितः ।
योपि वा सोपि वा योसौ देवस्तस्मै नमोस्तु ते ॥

20
सदसत्त्वेन भावानां युक्ता या द्वितयी स्थितिः ।
तामुल्लङ्घ्य तृतीयस्मै नमश्चित्राय शंभवे ॥

एते केषामपि·

21
नमः स्वतन्त्रचिच्छक्तिमुद्रितस्वविभूतये ।
अव्यक्तव्यक्तरूपाय कस्मैचिन्मन्त्रमूर्तये ॥

22
आसन्नाय सुदूराय गुप्ताय प्रकटात्मने ।
सुलभायातिदुर्गाय नमश्चित्राय शंभवे ॥

23
चराचरजगत्स्फारस्फुरत्तामात्रधर्मिणे ।
दुर्विज्ञेयरहस्याय युक्तैरप्यात्मने नमः ॥

24
विष्णुर्वा त्रिपुरान्तको भवतु वा ब्रह्मा सुरेन्द्रोथवा
भानुर्वा शशलक्षणोथ भगवान्बुद्धोथ सिद्धोथवा ।

रागद्वेषविषार्तिमोहरहितः सत्त्वानुकम्पोद्यतो
यः सर्वैः सह संस्कृतो गुणगणैस्तस्मै नमः सर्वदा ॥

25

श्लोकोयं स्वामिदत्तस्य तत्स्मृत्यै काव्यलक्षितः ।
योकरोत्कविनामाङ्कं चक्रपाणिजयाभिधम् ॥

26

भवबीजाङ्कुरजलदा रागाद्याः क्षयमुपागता यस्य ।
ब्रह्मा वा विष्णुर्वा हरो जिनो वा नमस्तस्मै ॥

हेमाचार्यस्य.

27

कस्तूरीतिलकं ललाटफलके वक्षःस्थले कौस्तुभं
नासाग्रे नवमौक्तिकं करतले वेणुं करे कङ्कणम् ।
सर्वाङ्गे हरिचन्दनं सुविमलं कण्ठे च मुक्तावलीं
बिभ्रत्स्त्रीपरिवेष्टितो विजयते गोपालचूडामणिः ॥

अथाशीर्वचांसि

28

अविरताम्बुजसंगतिसंगलद्बहलकेसरसंवलितेव वः ।
ललितवस्तुविधानसुखोल्लसत्तनुरुहा तनुतात्मभुवोवनात् ॥

आनन्दवर्धनस्य.

29

लक्ष्मीकपोलसंक्रान्तकान्तपत्त्रलतोज्ज्वलाः ।
दोर्द्रुमाः पान्तु वः शौरेर्घनच्छाया महाफलाः ॥

हर्षदत्तस्य.

30

पातु वो मेदिनीदोला बालेन्दुद्युतितस्करी ।
दंष्ट्रा महावराहस्य पातालगृहदीपिका ॥

मातङ्गदिवाकरस्य.

31

मदमयमदमयदुरगं यमुनामवतीर्य वीर्यशाली यः ।
मम रतिमरतिरस्कृतिशमनपरः स क्रियात्कृष्णः ॥

भागवतामृतदत्तस्य.

32

स पातु वो यस्य हतावशेषा-
स्तत्तुल्यवर्णाञ्जनरञ्जितेषु ।
लावण्ययुक्तेष्वपि वित्रसन्ति
दैत्याः स्वकान्तानयनोत्पलेषु ॥

चन्द्रकस्य.

33

चण्डचाणूरदोर्दण्डमण्डलीखण्डमण्डितम् ।
अव्याद्वो बालवेषस्य विष्णोर्गोपतनोर्वपुः ॥

इन्दुभट्टस्य.

34

गोवर्धनोद्धरणहृष्टसमस्तगोप-
नानास्तुतिश्रवणलज्जितमानसस्य ।
स्मृत्वा वराहवपुरिन्दुकलाप्रकाश-
दंष्ट्रोद्धृतक्षिति हरेरवतु स्मितं वः ॥

विभूतिबलस्य.

35

मन्थक्ष्माधरचूर्णितार्णवपयःपूरान्तरालोल्लस-
ल्लक्ष्मीकन्दलकोमलाङ्गदलनप्रादुर्भवत्संभ्रमाः ।
हर्षोत्कण्टकितत्वचो मधुरिपोर्देवासुराकर्षण-
व्यापारोपरमाय पान्तु जगतीमाबद्धवीप्सा गिरः ॥

रत्नाकरस्य.

36

पृष्ठभ्राम्यदमन्दमन्दरगिरिग्रावाग्रकण्डूयना-
न्निद्रालोः कमठाकृतेर्भगवतः श्वासानिलाः पान्तु वः ।
यत्संस्कारकलानुवर्तनवशाद्वेलानिभेनाम्भसो
यातायातमतन्द्रितं जलनिधेर्नाद्यापि विश्राम्यति ॥

37

किंचित्कुञ्चितलोचनस्य पिबतः पर्याप्तमेकं स्तनं
सद्यःप्रस्नुतदुग्धबिन्दुमपरं हस्तेन संमार्जतः ।

मात्रैकाङ्गुलिलालितस्य चिबुके स्मेराननस्याननात्-
च्छेरैः क्षीरकणावलीव पतिता दन्तद्युतिः पातु वः ॥

एतौ कश्चोरपि.

38

कालिन्दीपुलिनोदरेषु मुसली यावद्गतः क्रीडितुं
तावत्कर्बुरिकापयः पिब हरे वर्धिष्यते ते शिखा ।
इत्थं बालतया प्रतारणपराः श्रुत्वा यशोदागिरः
पायाद्वः स्वशिखां स्पृशन्प्रमुदितः क्षीरेऽर्धपीते हरिः ॥

जीवकस्य.

39

आनन्देन यशोदया समदनं गोपाङ्गनाभिश्चिरं
साशङ्कं बलविद्विषा सकुसुमं सिद्धैः पृथिव्याकुलम् ।
सेर्ष्यं गोपकुमारकैः सकरुणं पौरैः सुरैः सस्मितं
यो दृष्टः स पुनातु वो मधुरिपुः प्रोत्क्षिप्तगोवर्धनः ॥

भट्टफुल्लिकस्य.

40

कृष्णेनाम्ब गतेन रन्तुमधुना मृद्भक्षिता स्वेच्छया
सत्यं कृष्ण क एवमाह मुसली मिथ्याम्ब पश्याननम् ।
व्यादेहीति विकासितेऽथ वदने माता समस्तं जग-
द्दृष्ट्वा यस्य जगाम विस्मयवशं पायात्स वः केशवः ॥

41

किं युक्तं बत मामनन्यमनसं वक्षःस्थलस्थायिनीं
भक्तामप्यवधूय कर्तुमधुना कान्तासहस्रं तव ।
इत्युक्त्वा फणभृत्फणामणिगतां स्वामेव मत्वा तनुं
निद्राच्छेदकरं हरेरवतु वो लक्ष्म्या विलक्षस्मितम् ॥

42

स्वप्नासादितदर्शनामनुनयन्प्राणेश्वरीमादरा-
दंसेऽस्मिन्पतितैरपाङ्गवलितैर्यद्बोधितोऽप्यश्रुभिः ।

ग्रस्याय्यस्त्वमतो मया ननु हरे कोयं क्रमव्यत्ययः
पातु त्वां व्रजयोषितेत्यभिहितं लज्जाकरं शार्ङ्गिणः ॥

एते केषामपि.

43

भक्तिप्रह्वविलोकनप्रणयिनी नीलोत्पलस्पर्धिनी
ध्यानालम्बनतां समाधिनिरतैर्नीते हितप्राप्तये ।
लावण्यस्य महानिधी रसिकतां लक्ष्मीदृशोस्तन्वती
युष्माकं कुरुतां भवार्तिहरणं नेत्रे तनुर्वा हरेः ॥

भा° अमृतदत्तस्य.

44

येन ध्वस्तमनोभवेन बलिजित्कायः पुरास्त्रीकृतो
यश्चोद्वृत्तभुजंगहारवलयो गङ्गां च योधारयत् ।
यस्याहुः शशिमच्छिरो हर इति स्तुत्यं च नामामराः
पायात्स स्वयमन्धकक्षयकरस्त्वां सर्वदोमाधवः ॥

कस्यापि.

45

किंचिन्निर्मुच्यमाने गगन इव मुखे नाट्यनिद्रापयोदै-
र्व्यक्तुर्वाणे स्वभासा फणिपतिशिरसां रत्नदीपांशुजालम् ।
पायास्तां वो मुरारेः शशितपनमये लोचने यद्विभासा
लक्ष्म्या हस्तस्थमर्धं विकसति कमलस्यार्धमभ्येति निद्राम् ॥

46

मल्लैः शैलेन्द्रकल्पः शिशुरखिलजनैः पुष्पचापोङ्गनाभि-
र्गोपैस्तु प्राकृतात्मा दिवि कुलिशभृता विश्वकायोप्रमेयः ।
क्रुद्धः कंसेन कालो भयचकितदृशा योगिभिर्ध्येयमूर्ति-
र्दृष्टो रङ्गावतारे हरिरमरजनानन्दकृत्पातु युष्मान् ॥

47

भिन्दन्नरातिहृदयानि हरेः पुनातु
निःश्वासवातमुखरीकृतकोटरो वः ।

संक्रान्तकुक्षिकुहरास्पदसप्तसिन्धु-
संघट्टघोरतरघोष इवाशु शङ्खः ॥

48

पायात्स वः कुमुदकुन्दमृणालगौरः
शङ्खो हरेः करतलाम्बरपूर्णचन्द्रः ।
नादेन यस्य सुरशत्रुविलासिनीनां
काञ्च्यो भवन्ति शिथिला जघनस्थलीषु ॥

एते केषामपि.

49

दृष्टस्य यस्य हरिणा रणमूर्ध्नि मूर्ति-
रुद्भूतदुःसहमहःप्रसरा समन्तात् ।
तल्लोचनस्थितरविप्रतिबिम्बगर्भे-
वाभाति चक्रमरिचक्रनुदेस्तु तद्वः ॥

आनन्दवर्धनस्य.

50

उद्वृत्तदैत्यपृतनापतिकण्ठपीठ-
च्छेदोच्छलद्बहलशोणितशोणधारम् ।
चक्रं क्रियादभिमतानि हरेरुदार-
दिग्दाहदारुणनभःश्रियमुद्वहद्वः ॥

भा° अमृतदत्तस्य.

51

यस्योद्यद्बाणबाहुद्रुमगहनवनच्छेदगोष्ठीकुठारं
चक्रं निष्क्रान्ततीव्रानलबहलकणाकीर्णधारं विचिन्त्य ।
जातग्रासावसायो दिवसकृतिलसन्मांसलांशुप्रवाहे
मुग्धत्यद्यापि राहुः स दहतु दुरितान्याशु दैत्यान्तको वः ॥

मनोरथस्य.

52

दैत्यास्थिपञ्जरविदारणलब्धरन्ध्र-
रक्ताम्बुनिर्झरसरिद्घनजालपङ्काः ।

बालेन्दुकोटिकुटिलाः शुकचञ्चुभासो
रक्षन्तु सिंहवपुषो नखरा हरेर्वः ॥

53

आदित्याः किं दशैते प्रलयभयकृतः स्वीकृताकाशदेशाः
किं चोल्कामण्डलानि त्रिभुवनदहनायोद्यतानीति भीतैः ।
पायासुर्नारसिंहं वपुरमरगणैर्बिभ्रतः शार्ङ्गपाणे-
र्दृष्टा दृप्तासुरोरस्स्थलदरणगलद्रक्तरक्ता नखा वः ॥

एतौ कलशस्य.

54

मेरूरुकेसरमुदारदिगन्तपत्त्र-
मामूललम्बिचलशेषशरीरनालम् ।
येनोद्धृतं कुवलयं सलिलात्सलील-
मुत्तंसकार्थमिव पातु स वो वराहः ॥

जीवकस्य.

55

न मृद्गीयान्मृद्वी कथमिव मही पोत्रनिकषै-
र्मुखाग्निज्वालाभिः कनकगिरिरीयान्न विलयम् ।
न शुष्येयुः श्वासैः सलिलनिधयः सप्त च कथं
वराहो वः पायादिति विपुलचिन्तापरिकरः ॥

त्रिशूलिमाधवस्य.

56

स्वामी सन्भुवनत्रयस्य विकृतिं नीतोसि किं याञ्चया
यद्वा विश्वसृजा त्वयैव न कृतं तद्दीयतां ते कुतः ।
दानं श्रेष्ठतमाय तुभ्यमतुलं बन्धाय नो मुक्तये
विज्ञप्तो बलिना निरुत्तरतया ह्रीतो हरिः पातु वः ॥

57

लीने श्रोत्रैकदेशे नभसि नयनयोस्तेजसि क्वापि याते
श्वासप्रासोपयुक्ते मरुति जलनिधौ तालुरन्ध्रार्धपीते ।

पोत्रप्रान्तैकरोमान्तरविवरगतां मृग्यतः शार्ङ्गपाणेः
क्रोडाकारस्य पृथ्वीमकलितविषयं वैभवं वः पुनातु ॥

श्रीवराहमिहिरस्य.

58

केदानीं दर्पितास्ते घनमदमदिरामोदिनो दिग्द्विपेन्द्रा
हे मेरो मन्दराद्रे मलय हिमगिरे साधु वः क्ष्माधरत्वम् ।
शेष श्लाघ्योसि दीर्घैः पृथुभुवनभरोच्चण्डशौण्डैः शिरोभिः
शंसन्तोत्रासमुच्चैरिति धरणिभृतः पातु युष्मान्वराहः ॥

मनोरथस्य.

59

आव्याद्वो वामनो यस्य कौस्तुभप्रतिबिम्बिता ।
कौतुकालोकिनी जाता जाठरीव जगत्त्रयी ॥

विजयमाधवस्य.

60

एकस्थं जीवितेशो त्वयि सकलजगत्सारमालोकयामः
श्यामे चक्षुस्तवास्मिन्वपुषि निविशते नाल्पपुण्यस्य पुंसः ।
कस्यान्यत्रामृतेस्मिन्नतिरतिविपुला दृष्टिरेवामृतं ते
दैत्यैरित्युच्यमानो मुनिभिरपि हरिः स्त्रैणरूपोवताद्वः ॥

आनन्दवर्धनस्य.

61

भ्राम्यन्महागिरिनिघर्षणलब्धपृष्ठ-
कण्डूयनक्षणसुखायितगाढनिद्रः ।
सुष्वाप दीर्घतरघर्घरघोरघोषः
श्वासाभिभूतजलधिः कमठः स वोव्यात् ॥

गणपतेः

62

स धूर्जटिजटाजूटो जायतां विजयाय वः ।
यत्रैकपलितभ्रान्ति करोत्यद्यापि जाह्नवी ॥

लक्ष्मकस्य.

63

स पातु वो यस्य जटाकलापे
स्थितः शशाङ्कः स्फुटहारगौरः ।
नीलोत्पलानामिव नालपुञ्जे
निद्रायमाणः शरदीव हंसः ॥

कस्यापि.

64

दिश्यात्स शीतकिरणाभरणः शिवं वो
यस्योत्तमाङ्गभुवि विस्फुरदूर्मिपक्षा ।
हंसीव निर्मलशशाङ्ककलामृणाल-
कन्दार्थिनी सुरसरिन्नभसः पपात ॥

कस्यापि.

65

श्रेयांसि वो दिशतु यस्य सिताभ्रशुभ्रा
विभ्राजते सुरसरिद्धरमौलिमाला ।
ऊर्ध्वेक्षणज्वलनतापविलीयमान-
चन्द्रामृतप्रविततामृतवाहिनीव ॥

रत्नाकरस्य.

66

च्युतामिन्दोर्लेखां रतिकलहभग्नं च वलयं
शनैरेकीकृत्य प्रहसितमुखी शैलतनया ।
अवोचद्यं पश्येत्यवतु स शिवः सा च गिरिजा
स च क्रीडाचन्द्रो दशनकिरणापूरिततनुः ॥

चन्द्रकस्य.

67

एषा ते हर का सुगात्रि कतमा मूर्ध्नि स्थिता किं जटा
हंसः किं भजते जटां नहि शशी चन्द्रो जलं सेवते ।
मुग्धे भूतिरियं कुतोत्र सलिलं भूतिस्तरङ्गायते
एवं यो विनिगूहते त्रिपथगां पायात्स वः शंकरः ॥

कस्यापि.

68

आश्लेषाधरबिम्बचुम्बनसुखालापस्मितान्यासतां
दूरे तावदिदं मिथो न सुलभं जातं मुखालोकनम् ।
इत्थं व्यर्थकृतैकदेहघटनोपन्यासयोरावयोः
केयं प्रेमविडम्बनेत्यवतु वः स्मेरोर्धनारीश्वरः ॥

शूरवर्मणः.

69

मातर्जीव किमेतदञ्जलिपुटे तातेन गोपाय्यते
वत्स स्वादु फलं प्रयच्छति न मे गत्वा गृहाण स्वयम् ।
मात्रैवं प्रहिते गुहे विघटयत्याकृष्य संध्याञ्जलिं
शंभोर्भिन्नसमाधिरुद्धरभसो हासोद्गमः पातु वः ॥

चन्द्रकस्य.

70

एकं दन्तच्छदस्य स्फुरति जपवशादर्धमन्यत्स्वकोपा-
देकः पाणिः प्रणन्तुं शिरसि कृतपदः क्षेप्तुमन्यस्तमेव ।
एकं ध्यानान्निमीलत्यपरमविषहं वीक्षितुं चक्षुरित्थं
तुल्यानिच्छापि वामा तनुरवतु स वो यस्य संध्यावसाने ॥

अर्भकस्य.

71

शैलराजतनयास्तनयुग्मव्यापृतास्ययुगलस्य गुहस्य ।
शेषवक्त्रकमलानि मलं वो दुग्धपानविधुराणि हरन्तु ॥

कस्यापि.

72

करजालमपूर्वचेष्टितं वस्तदभीष्टप्रदमस्तु तिग्मभासः ।
क्रियते भवबन्धनाद्विमुक्तिः प्रणतानामुपसेवितेन येन ॥

73

युष्माकमम्बरमणेः प्रथमे मयूखा-
स्ते मङ्गलं विदधतूदयरागभाजः ।
कुर्वन्ति ये दिवसजन्ममहोत्सवेषु
सिन्दूरपाटलमुखीरिव दिक्पुरंध्रीः ॥

एतौ भा० भल्लटकस्य.

74

आबाहूद्गतमण्डलाग्ररुचयः संनद्धवक्षःस्थलाः
सोष्माणो व्रणिनो विपक्षहृदयप्रोन्माथिनः कर्कशाः ।
उत्सृष्टाम्बरदृष्टविग्रहभरा यस्य स्मराग्रेसरा
योधा वारवधूस्तनाश्च न दधुः क्षोभं स वोऽव्याज्जिनः ॥

75

किं स्याद्भास्वान्न भानोरमृतघनरसस्यन्दिनः सन्ति पादाः
किं वा राकाशशाङ्को नहि तुहिनरुचिः कुत्रचिन्निष्कलङ्कः ।
साक्षाच्चिन्तामणिः किं विपुलफलमणेः सौकुमार्यं कुतस्त्यं
संदेहान्मुग्धधीभिः प्रथममिति मुनेः पातु दृष्टं वपुर्वः ॥

76

त्रिरमाविष्कृतप्रीतिभीतयः पान्तु वो द्विषाम् ।
वलयज्यारवोन्मिश्राश्चण्ड्याः कोदण्डकूटयः ॥

77

दिश्यान्महासुरशिरःसरसीप्सितानि
प्रेङ्खन्नखावलिमयूखमृणालनालम् ।
चण्ड्याश्चलच्चटुलनूपुरचञ्चरीक-
झांकारहारि चरणाम्बुरुहद्वयं वः ॥

एते केषामपि.

78

सव्रीडा दयितानने सकरुणा मातङ्गचर्माम्बरे
सत्रासा भुजगे सविस्मयरसा चन्द्रेऽमृतस्यन्दिनि ।
सेर्ष्या जह्नुसुतावलोकनविधौ दीना कपालोदरे
पार्वत्या नवसंगमप्रणयिनी दृष्टिः शिवायास्तु वः ॥

कस्यापि.

79

उत्तिष्ठन्त्या रतान्ते भरमुरगपतौ पाणिनैकेन कृत्वा
धृत्वा चान्येन वासो विगलितकबरीभारमंसं वहन्त्याः ।

भूयस्तत्कालकान्तिद्विगुणितसुरतप्रीतिना शौरिणा वः
शय्यामालिङ्ग्य नीतं वपुरलसलसद्बाहु लक्ष्म्याः पुनातु ॥

भट्टनारायणस्य.

80

पायाद्गजेन्द्रवदनः स इमां त्रिलोकीं
यस्योद्धृतेन गगने महता करेण ।
मूलावलम्बसितदन्तबिसाङ्कुरेण
नालायितं तपनबिम्बसरोरुहस्य ॥

कस्यापि.

81

सानन्दं नन्दिहस्ताहतमुरजरवाहूतकौमारबर्हि-
त्रासान्नासाग्ररन्ध्रं विशति फणिपतौ भोगसंकोचभाजि ।
गण्डोड्डीनालिमालामुखरितककुभस्ताण्डवे शूलपाणे-
र्वैनायक्यश्चिरं वो वदनविधुतयः पान्तु सीत्कारवत्यः ॥

भवभूतेः.

82

धनुर्माला मौर्वी क्वणदलिकुलं लक्ष्यमबला
मनो भेद्यं शब्दप्रभृतय इमे पञ्च विशिखाः ।
इयाञ्जेतुं यस्य त्रिभुवनमदेहस्य विभवः
स कामः कामान्वो दिशतु दयितापाङ्गवसतिः ॥

घण्टकस्य.

83

ब्रह्मा दक्षः कुबेरो यमवरुणमरुद्वह्निचन्द्रेन्द्ररुद्राः
शैला नद्यः समुद्रा ग्रहगणमनुजा दैत्यगन्धर्वनागाः ।
द्वीपा नक्षत्रतारारविवसुमुनयो व्योम भूरश्विनौ च
संलीना यस्य सर्वे वपुषि स भगवान्पातु वो विश्वरूपः ॥

कस्यापि.

84

मुग्धे मुञ्च विषादमत्र बलजित्कम्पो गुरुस्त्यज्यतां
सद्भावं भज पुण्डरीकनयने मान्यानिमान्मानय ।

लक्ष्मीं बोधयतः स्वयंवरविधौ धन्वन्तरेर्वाक्छला-
दन्यत्र प्रतिषेधमात्मनि विधिं शृण्वन्हरिः पातु वः ॥

शाक्षिणात्यस्य कस्यापि.

85

दिश्यात्सुखं नरहरिर्भुवनैकवीरो
यस्याहवे दितिसुतोद्दलनोद्यतस्य ।
क्रोधोद्धतं मुखमवेक्षितुमक्षमत्वं
जानेऽभवन्निजनखेष्वपि यन्नतास्ते ॥

प° श्रीवकस्य.

86

स्वस्ति स्वागतमर्थ्यहं वद विभो किं दीयतां मेदिनी
का मात्रा मम विक्रमत्रयपदं दत्तं गृहीतं मया ।
मा देहीत्युशनाः कुतो हरिरयं पात्रं किमस्मात्परं
यो हीत्थं बलिनार्चितो मखमुखे पायात्स वो वामनः ॥

87

चक्र ब्रूहि विभो गदे जय हरे कम्बो समाज्ञापय
भो भो नन्दक जीव पन्नगरिपो किं नाथ भिन्नो मया ।
को दैत्यः कतमो हिरण्यकशिपुः सत्यं भवद्भ्यः शपे
केनास्त्रेण नखैरिति प्रवदतो विष्णोर्मुखं पातु वः ॥

88

चिन्ताचक्रिणि हन्त चक्रिणि भिया कुब्जासनेऽब्जासने
नश्यद्धामनि तिग्मधामनि धृताशङ्के शशाङ्के भृशम् ।
भ्रश्यच्चेतसि च प्रचेतसि शुचा ताम्ते कृतान्ते च यो
व्योमाभूत्कटुकालकूटकवलीकाराय पायात्स वः ॥

एते कस्यापि.

89

नित्यं निरावृति निजानुभवैकमान-
मानन्दधाम जगदङ्कुरबीजमेकम् ।

दिग्देशकालकलनादिसमस्तहस्त-
मर्दासहं दिशतु शर्म महन्महो वः ॥

90

व्योम्नीव नीरदभरः सरसीव वीचि-
व्यूहः सहस्रमहसीव सुधांशुधाम ।
यस्मिन्निदं जगदुदेति च लीयते च
तच्छाम्भवं भवतु वैभवमृद्धये वः ॥

91

लोकत्रयस्थितिलयोदयकेलिकारः
कार्येण यो हरिहरद्रुहिणत्वमेति ।
देवः स विश्वजनवाङ्मनसातिवृत्त-
शक्तिः शिवं दिशतु शश्वदनश्वरं वः ॥

92

सर्वः किलायमवशः पुरुषाणुकर्म-
कायादिकारणगणो यदनुग्रहेण ।
विश्वप्रपञ्चरचनाचतुरत्वमेति
स त्रायतां त्रिभुवनैकमहेश्वरो वः ॥

93

यः कन्दुकैरिव पुरंदर पद्मसद्म-
पद्मापतिप्रभृतिभिः प्रभुरप्रमेयः ।
खेलत्यलङ्घ्यमहिमा स हिमाद्रिकन्या-
कान्तः कृतान्तदलनो लघयत्वघं वः ॥

94

मुक्तिर्हि नाम परमः पुरुषार्थ एक-
स्तामन्तरायमवयन्ति यदन्तरज्ञाः ।
किं भूयसा भवतु सैव सुधामयूख-
लेखाशिखाभरणभक्तिरभङ्गुरा वः ॥

95

श्रीकण्ठस्य सकृत्तिकार्तभरणी मूर्तिः सदारोहिणी
ज्येष्ठा भद्रपदा पुनर्वसुयुता चित्रा विशाखान्विता ।
दिश्यादक्षतहस्तमूलघटिताषाढा मघालंकृता
श्रेयो वैश्रवणान्विता भगवतो नक्षत्रपालीव वः ॥

96

त्राता भीतिभृतां पतिश्चिदचितां क्लेशं सतां शंसतां
हन्ता भक्तिमतां सतां स्वसमतां कर्तापकर्तासताम् ।
देवः सेवकभुक्तिमुक्तिरचनाभूर्भूर्भुवःस्वस्त्रयी-
निर्माणस्थितिसंहृतिप्रकटितक्रीडो मृडः पातु वः ॥

एते प॰ जगद्धरस्य.

97

राजा राजार्चिताङ्घ्रिरनुपचितकलो यस्य चूडामणिस्त्वं
नागा नागात्मजार्धं न भसितधवलं यद्वपुर्भूषयन्ति ।
मा रामारागिणी भून्मतिरिति यमिनां येन वोढाहि मारः
स प्राः सप्ताश्वनुन्नारुणकिरणनिभाः पातु बिभ्रत्त्रिनेत्रः ॥

98

राधामोहनमन्दिरं जिगमिषोश्चन्द्रावलीमन्दिरा-
द्राधे क्षेममिति प्रियस्य वचनं श्रुत्वाह चन्द्रावली ।
क्षेमं कंस ततः प्रियः प्रकुपितः कंसः क्व दृष्टस्त्वया
राधा क्वेति तयोः प्रसन्नमनसोर्हासोद्गमः पातु वः ॥

कस्यापि.

99

आकृष्टे युधि कार्मुके समवदद्रामः करो दक्षिणं
रे रे दक्षिणहस्त भोजनमहादानादि ते कुर्वतः ।
पश्चाद्धन्तुमयुक्तमित्यथ पुनः सोऽप्यब्रवीदग्रजं
प्रष्टुं राघवमाशु रावणशिरोवृन्दानि भिन्दानि किम् ॥

100

दृष्टः क्वापि स केशवो व्रजवधूमादाय कांचिद्गतः
सर्वा एव हि वञ्चिताः खलु वयं सोन्वेषणीयो यदि ।
द्वे द्वे गच्छत इत्युदीर्य सहसा राधां गृहीत्वा करे
गोपीवेषधरो निकुञ्जभवनं प्राप्तो हरिः पातु वः ॥

कस्यापि

101

मातस्तर्णकरक्षणाय यमुनाकच्छं न गच्छाम्यहं
कस्माद्वत्स पिनष्टि पीवरकुचद्वन्द्वेन गोपीजनः ।
भ्रूभङ्गैर्विनिवारितोपि बहुशो जल्पन्यशोदाग्रतो
गोपीभिः करपद्ममुद्रितमुखः पायात्स वः केशवः ॥

102

संध्यां यत्प्रणिपत्य लोकपुरतो बद्धाञ्जलिर्याचसे
धत्से यच्च नदीं विलज्ज शिरसा तन्नाम सोढं मया ।
श्रीर्यातामृतमन्थने यदि हरिं कस्माद्विषं भक्षितं
मा स्त्रीलम्पट मां स्पृशेति गदितो गौर्या हरः पातु वः ॥

अथ वक्रोक्तिपद्धतिः

103

कस्त्वं शूली मृगय भिषजं नीलकण्ठः प्रियेहं
केकामेकां वद पशुपतिर्नैव दृश्ये विषाणे ।
मुग्धे स्थाणुः स चरति कथं जीवितेशः शिवाया
गच्छाटव्यामिति हतवचाः पातु वश्चन्द्रचूडः ॥

104

कोयं द्वारि हरिः प्रयाह्युपवनं शाखामृगस्यात्र किं
कृष्णोहं दयिते बिभेमि सुतरां कृष्णादहं वानरात् ।
मुग्धेहं मधुसूदनः पिब लतां तामेव तन्वीमले
इत्थं निर्वचनीकृतो दयितया ह्रीतो हरिः पातु वः ॥

105
निर्लज्ज हरे किमिदं भ्रमदानुगतः सदा परिभ्रमसि ।
मुग्धे त्वत्संपर्कात्प्रमदो भवतीति किं चित्रम् ॥
106
शठ वर्णयामि भवतो नारीणामुपरि भूयसी प्रीतिः ।
प्रलपसि किमसंबद्धं कस्यारिषु विद्यते प्रेम ॥
107
व्यामोहयसि किमेवं रामासक्तिं ब्रवीमि भवदीयाम् ।
ज्येष्ठे भ्रातरि रामे न क्रियतां कथमिवासक्तिः ॥
108
किं मामेवं भ्रमयसि शोचामि व्यसनमेव भवदीयम् ।
निष्कारणकुपितायां त्वयि कथय किमल्पकं व्यसनम् ॥
109
वक्रवचनैरमीभिर्गोपवधूमिति निरुत्तरीकृत्य ।
मण्डलितगुरुपयोधरमुपगूढं पातु वः शौरेः ॥
110
अयि संप्रसीद पार्वति शिवोऽपि तव पादयोर्निपतितोऽहम् ।
शिव इति कथं हि जल्पसि सरुधिरगजचर्मसंवीतः ॥
111
शिव इति यदि तव गदिते द्विगुणो रोषो भवाम्यहं स्थाणुः ।
स्थाणुरसि सत्यमेतद्भवसि भवतो न किंचिदपि ॥
112
त्यज रुषमवेहि मानिनि मामीश्वरमर्चितं त्रिभुवनस्य ।
त्र्यम्बक यदीश्वरस्त्वं नग्नः किं धूलिधूसरितः ॥
113
संप्रति किमत्र वक्ष्यसि पशुपतिरेषोऽस्मि पाण्डुरकपोले ।
पशुपतिरेव न गणयसि युक्तायुक्तानि यस्मात्त्वम् ॥
114
मुग्धे भ्रमसि किमेवं सत्यमिमं मां भवं विजानीहि ।
सत्यं भवोऽसि शठ हे येनातिविचित्ररूपोऽसि ॥

115

पण्डितवादस्तव यदि लोकेहं त्र्यम्बको विदित एषः ।
अम्बा ह्येकापि न ते प्रजल्पसि त्वं कुतस्त्र्यक्षः ॥

116

वादो महानिदैव हि तथा विजानीह्यनङ्गदहनं माम् ।
दग्धमिदमङ्गमङ्गं त्वया ममैवेदृशैश्चरितैः ॥

117

संध्याप्रणामदोषाद्योनुनयति तं विजित्य पार्वत्या ।
आलिङ्गितश्च सरभसमुरसा वै हरतु दुरितं वः ॥

118

भव निःस्नेहस्त्वं मे न भवाम्येवं यथा त्वया गदितम् ।
निःस्नेहताभिलापस्तव देवि कुतः समुत्पन्नः ॥

119

कुसृतिभिरलमेताभिः किमर्थमुपरिस्थिता नदीयं ते ।
का नरकपालमाला ममोपरिस्था गृहाणैताः ॥

120

जनमनुरागिणमेवं संतापयसि व्यलीककरणेन ।
नय नरकपालपङ्क्तिभिरवश्यमेवोपरि स्थेयम् ॥

121

किं कुपितोसि त्यज रुषमपनयतां विग्रहं मया हि भवान् ।
सह विग्रहो भवत्या न जातु विघटिष्यतेस्माकम् ॥

122

गङ्गाविग्रहकलुषामिति शिववचनैर्निरुत्तरां गौरीम् ।
परिहास्य योनुनिन्ये स करोतु शिवः शिवं भवताम् ॥

एते केषांचित्तराणि

123

त्रिजये कुशलत्र्यक्षो न क्रीडितुमहमनेन सह शक्ता ।
विजये कुशलोस्मि न तु त्र्यक्षोक्षद्वयमिदं पाणौ ॥

124

किं मे दुरोदरेण प्रयातु यदि गणपतिर्न तेभिमतः ।
कः प्रद्वेष्टि विनायकमहिलोकः किं न जानासि ॥

125

वसुरहितेन क्रीडा भवता सह कीदृशी न जितेऽपि ।
किं वसुभिन्नमतोमून्सुरासुरानेव पश्य पुरः ।

126

चन्द्रग्रहणेन विना नास्मि रमे किं प्रवर्तयस्येवम् ।
देव्यै यदि रुचितमिदं नन्दिन्नाहूयतां राहुः ॥

127

हा राहौ निकटस्थे सितदंष्ट्रे भयकृति रतिः कस्य ।
यदि नेच्छसि तत्त्यक्तः संप्रत्येवैष हाराहिः ॥

128

आरोपयसि मुधा किं नाहमभिज्ञा त्वदङ्कस्य ।
दिव्यं वर्षसहस्रं स्थित्वैवं युक्तमभिधातुम् ॥

129

इत्थं पशुपतिपेशलपाशकलीलाप्रयुक्तवक्रोक्तेः ।
हर्षवशात्तरलतारकमाननमव्याद्भवान्या वः ॥

एते श्रीमयूरस्य.

130

अङ्गुल्या कः कवाटे प्रहरति कुटिले माधवः किं वसन्तो
नो चक्री किं कुलालो नहि धरणिधरः किं फणीन्द्रो द्विजिह्वः ।
मुग्धे घोराहिमाथी किमुत खगपतिर्नो हरिः किं कपीन्द्र
इत्थं लक्ष्म्या कृतोसौ प्रतिहतवचनः पातुलक्ष्मीधवो वः ॥

कस्यापि.

131

खेदः किं खलु दयिते न वेत्सि रविमण्डलं जगद्विदितम् ।
न क्रोधः कर्तव्यो जलचरमूर्धं न जातु पश्यामः ॥

132

कोपस्त्यक्तुं योग्यो यस्य पिपासा न संभवति ।
संत्यज मानिनि मानं किं मानेनाधुना ममानेन ॥

अथ कविकाव्यप्रशंसा

133

किं तेन किल काव्येन मृद्यमानस्य यस्य ताः ।
उदधेरिव नायान्ति रसामृतपरम्पराः ॥

जयमाधवस्य.

134

किं कवेस्तस्य काव्येन किं काण्डेन धनुष्मतः ।
परस्य हृदये लग्नं न घूर्णयति यच्छिरः ॥

135

अप्रगल्भपदन्यासा जननीरागहेतवः ।
सन्त्येके बहुलालापाः कवयो बालका इव ॥

एतौ भट्टत्रिविक्रमस्य.

136

किं तेन काव्यमधुना प्राविना रसनिर्झरैः ।
जडात्मानोपि नो यस्य भवन्त्यङ्कुरितान्तराः ॥

श्रीकण्ठस्य.

137

नवोर्थो जातिरग्राम्या श्लेषोक्लिष्टः स्फुटो रसः ।
विकटाक्षरबन्धश्च कृत्स्नमेकत्र दुष्करम् ॥

138

मुखमात्रेण काव्यस्य करोत्यहृदयो जनः ।
छायामच्छामपि श्यामां राहुस्तारापतेरिव ॥

एतौ भट्टबाणस्य.

139

बोद्धारो मत्सरग्रस्ता विभवः स्मयदूषिताः ।
अबोधोपहताश्चान्ये जीर्णमङ्गे सुभाषितम् ॥

कस्यापि.

140

पदद्वयस्य संधानं कर्तुमप्रतिभाः खलाः ।
तथापि परकाव्येषु दुष्करेष्वप्यसंभ्रमाः ॥

बोधकस्य.

141

क्व दोषोऽत्र मया लभ्य इति संचिन्त्य चेतसा ।
खलः काव्येषु साधूनां श्रवणाय प्रवर्तते ॥

भट्टनारायणस्य.

142

उपपत्तिभिरम्लाना नोपदेशैः कदर्थिताः ।
स्वसंवेदनसंवेद्यसाराः सहृदयोक्तयः ॥

143

केषांचिद्वाचि शुकवत्परेषां हृदि मूकवत् ।
कस्याप्या हृदयाद्वाके वल्गु वल्गन्ति सूक्तयः ॥

एतौ भा० अर्चितदेवस्य.

144

बहूनि नरशीर्षाणि लोमशानि बृहन्ति च ।
ग्रीवासु प्रतिबद्धानि किंचित्तेषु सकर्णकम् ॥

कस्यापि.

145

साध्वीव भारती भाति सूक्तिसद्व्रतचारिणी ।
ग्राम्यार्थवस्तुसंस्पर्शबहिरङ्गा महाकवेः ॥

प्रभाकरनन्दस्य.

146

ते वन्द्यास्ते महात्मानस्तेषां लोके स्थिरं यशः ।
यैर्निबद्धानि काव्यानि ये वा काव्येषु कीर्तिताः ॥

147

प्रसन्नाः कान्तिहारिण्यो नानाश्लेषविचक्षणाः ।
भवन्ति कस्यचित्पुण्यैर्मुखे वाचो गृहे स्त्रियः ॥

भर्तृमेण्ठविक्रमस्य.

148

कवीनां महतां सूक्तैर्गूढार्थान्तरसूचिभिः ।
विध्यमानश्रुतेर्मा भूद्दुर्जनस्य कथं व्यथा ॥

भा॰ अमृतदत्तस्य.

149

यास्यति सज्जनहस्तं रमयिष्यति तं भवेच्च निर्दोषा ।
उत्पादितयापि कविस्ताम्यति कथया दुहित्रेव ॥

भट्टनारायणस्य.

150

अवसरपठितं सर्वं सुभाषितत्वं प्रयात्यसूक्तमपि ।
क्षुधि कदशनमपि नितरां भोक्तुः संपद्यते स्वादु ॥

वल्लभदेवस्य.

151

दुर्जनहुताशतप्तं काव्यसुवर्णं विशुद्धिमुपयाति ।
दर्शयितव्यं तस्मान्मत्सरिमनसः प्रयत्नेन ॥

श्रीवराहमिहिरस्य.

152

गणयन्ति नापशब्दं न वृत्तभङ्गं क्षतिं न चार्थस्य ।
रसिकत्वेनाकुलिता वेश्यापतयः कुकवयश्च ॥

कस्यापि.

153

विपुलहृदयाभियोग्ये खिद्यति काव्ये जडो न मौर्ख्ये स्वे ।
निन्दति कञ्चुकमेव प्रायः शुष्कस्तना नारी ॥

अर्गटस्य.

154

ख्यातिं गमयति सुजनः सुकविर्विदधाति केवलं काव्यम् ।
पुष्णाति कमलमम्भो लक्ष्म्या तु रविर्नियोजयति ॥

155
व्याख्यातुमेव केचित्कुशलाः शास्त्रं प्रयोक्तुमलमन्ये ।
उपनामयति करोचं रसांस्तु जिह्वैव जानाति ॥
एतौ भट्टन्तरविगुप्तस्य.

156
जीवित इव कण्ठगते तूष्णीं दुःखासिका कवेस्तावत् ।
नयनविकासविधायी सचेतनाभ्यागमो यावत् ॥
श्री अमृतदत्तस्य.

157
प्रतीयमानं पुनरन्यदेव
वस्त्वस्ति वाणीषु महाकवीनाम् ।
यत्तत्प्रसिद्धावयवातिरिक्त-
माभाति लावण्यमिवाङ्गनासु ॥
आनन्दवर्धनस्य.

158
कवेरभिप्रायमशब्दगोचरं
स्फुरन्तमार्द्रेषु पदेषु केवलम् ।
वदद्भिरङ्गैः कृतरोमविक्रियै-
र्जनस्य तूष्णींभवतोयमञ्जलिः ॥
विज्जाकायाः.

159
सहृदयाः कविगुम्फनिकासु ये
कतिपयास्त इमे न विशृङ्खलाः ।
रसमयीषु लतास्विव षट्पदा
हृदयसारजुषो न मुखस्पृशः ॥
कस्यापि.

160
ख्याता नराधिपतयः कविसंश्रयेण
राजाश्रयेण च गताः कवयः प्रसिद्धिम् ।
राज्ञा समोऽस्ति न कवेः परमोपकारी
राज्ञो न चास्ति कविना सदृशः सहायः ॥
भट्टगोविन्दस्वामिनः.

161

चेतःप्रसादजननं विबुधोत्तमाना-
मानन्दि सर्वरसयुक्तमतिप्रसन्नम् ।
काव्यं खलस्य न करोति हृदि प्रतिष्ठां
पीयूषपानमिव वक्त्रविवर्ति राहोः ॥

हरिचन्द्रस्य.

162

बद्धा यदर्पणरसेन विमर्दपूर्व-
मर्थान्कथं झटिति तान्प्रकृतान्न दद्युः ।
चौरा इवातिमृदवो महतां कवीना-
मर्थान्तराण्यपि हठाद्वितरन्ति शब्दाः ॥

भट्टभल्लटस्य.

163

तत्किं काव्यमनल्पपीतमधुवत्कुर्यान्न यद्‌गूढतं
मात्सर्यावृतचेतसां रसवशादप्युद्गतिं लोमसु ।
कम्पं मूर्ध्नि कपोलयुग्ममरुणं बाष्पाविले लोचने
अध्यारोपितवस्तुकीर्तनपरं वाचः करालम्बनम् ॥

वल्लभदेवस्य.

164

ये तावत्स्वगुणोपबृंहितधियस्तेषामरण्यं जग-
द्येऽप्येते कृतमत्सराः परगुणं स्वप्नेऽपि नेच्छन्ति ते ।
अन्येषामनुरागिणां क्वचिदपि स्निग्धं मनो निर्वृता-
वित्थं यान्तु तपोवनानि महतां सूक्तानि मन्येऽधुना ॥

भा° विट्ठस्य.

165

या साधूनिव साधुवादमुखरान्मात्सर्यमूकानपि
प्रोच्चैर्नो कुरुते सतां मतिमतां दृष्टिर्न सा वास्तवी ।
या याताः श्रुतिगोचरं च सहसा हर्षोल्लसत्कंधरा-
स्तिर्यञ्चोऽपि न मुक्तशष्पकवलास्ताः किं कवीनां गिरः ॥

आनन्दवर्धनस्य.

166

स्वेच्छाभङ्गुरभाग्यमेघतडितः शक्या न रोद्धुं श्रियः
प्राणानां सततं प्रयाणपटहश्रद्धा न विश्राम्यति ।
त्राणं येत्र यशोमये वपुषि वः कुर्वन्ति काव्यामृतै-
स्तानाराध्यपदे विधत्त सुकवीन्निर्गर्वमुर्वीश्वराः ॥

167

हे राजानस्त्यजत सुकविप्रेमबन्धे विरोधं
शुद्धा कीर्तिः स्फुरति भवतां नूनमेतत्प्रसादात् ।
तुष्टैर्बद्धं तदलघु रघुस्वामिनः सच्चरित्रं
रुष्टैर्नीतस्त्रिभुवनजयी हास्यमार्गं दशास्यः ॥

एतौ भट्टश्रीबिल्हणस्य.

168

नमो नमः काव्यरसाय तस्मै
निषिक्तमन्तः पृषतापि यस्य ।
सुवर्णतां वक्त्रमुपैति साधो-
र्दुर्वर्णतां याति च दुर्जनस्य ॥

पद्मगुप्तस्य.

169

अज्ञातपाण्डित्यरहस्यमुद्रा
ये काव्यमार्गे दधतेभिमानम् ।
ते गारुडीयाननधीत्य मन्त्रा-
न्हालाहलास्वादनमारभन्ते ॥

170

सरस्वतीमातुरभूच्चिरं न यः
कवित्वपाण्डित्यघनस्तनंधयः ।
कथं स सर्वाङ्गमनाप्तसौष्ठवो
विनाहिनं प्रौढिविशेषमश्नुते ॥

171

वितीर्णशिक्षा इव हृत्पदस्थ-
सरस्वतीवाहनराजहंसैः ।
ये क्षीरनीरप्रविभागदक्षा
विवेकिनस्ते कवयो जयन्ति ॥

172

काव्यामृतं दुर्जनराहुनीतं
प्राप्यं भवेन्नो सुमनोजनस्य ।
सच्चक्रमव्याजविराजमान-
तैक्ष्ण्यप्रकर्षं यदि नाम न स्यात् ॥

173

विना न साहित्यविदापरत्र
गुणः कथंचित्प्रथते कवीनाम् ।
आलम्बते तत्क्षणमम्भसीव
विस्तारमन्यत्र न तैलबिन्दुः ॥

174

अत्यर्थवक्रत्वमनर्थकं या
शून्या तु सर्वान्यगुणैर्व्यनक्ति ।
अस्पृश्यतादूषितया तया किं
तुच्छश्वपुच्छच्छटयेव वाचा ॥

175

नीचस्तनोत्वम्भु नितान्तकार्ण्यं
पुष्णातु साधर्म्यभृदञ्जनेन ।
विना तु जायेत कथं तदीय-
क्षोदेन सारस्वतदृक्प्रसादः ॥

176

अर्थोस्तिचेन्न पदशुद्धिरथास्ति सापि
नो रीतिरस्ति यदि सा घटना कुतस्त्या ।

साप्यस्ति चेन्न नववक्रगतिस्तदेत-
द्व्यर्थं विना रसमहो गहनं कवित्वम् ॥

177

श्लाघ्यैव वक्रिमगतिर्घनदार्ढ्यबन्धो-
स्तस्याः कविप्रवरसूक्तिधनुर्लतायाः ।
कर्णान्तिकप्रणयभाजि गुणे यदीये
चेतांसि मत्सरवतां झटिति त्रुटन्ति ॥

178

यातास्ते रससारसंग्रहविधिं निष्पीड्य निष्पीड्य ये
वाक्तत्त्वेक्षुलतां पुरा कतिपये तत्त्वस्पृशश्चक्रिरे ।
जायन्तेद्य यथायथं तु कवयस्ते तत्र संतन्वते
येनुप्रासकठोरचित्रयमकश्लेषादिशल्कोच्चयम् ॥

179

परश्लोकान्स्तोकाननुदिवसमभ्यस्य ननु ये
चतुष्पादीं कुर्युर्बहव इह ते सन्ति कवयः ।
अविच्छिन्नोद्गच्छज्जलधिलहरीरीतिसुहृदः
सुहृद्या वैशद्यं दधति किल केषांचन गिरः ॥

एते प॰ मङ्खकस्य.

180

हेम्नो भारशतानि वा मदमुचां वृन्दानि वा दन्तिनां
श्रीहर्षेण समर्पितानि गुणिने बाणाय कुत्राद्य तत् ।
या बाणेन तु तस्य सूक्तिविसरैरुट्टङ्किताः कीर्तय-
स्ताः कल्पप्रलयेपि यान्ति न मनाङ्मन्ये परिम्लानताम् ॥

कस्यापि.

181

धन्याः शुचीनि सुरभीणि गुणोम्भितानि
वाग्वीरुधः स्ववदनोपवनोद्गतायाः ।
उच्चित्य सूक्तिकुसुमानि सतां विविक्त-
वर्णानि कर्णपुलिनेष्ववतंसयन्ति ॥

182

तेनन्तवाङ्मयमहार्णवदृष्टपाराः
सांयात्रिका इव महाकवयो जयन्ति ।
यत्सूक्तिपेलवलवङ्गलवैरवैमि
सन्तः सदः सुवदनान्यधिवासयन्ति ॥

183

त्रैलोक्यभूषणमणिर्गुणिवर्गबन्धु-
रेकश्चकास्ति कविता सविता द्वितीयः ।
शंसन्ति यस्य महिमातिशयं शिरोभिः
पादग्रहं विदधतः पृथिवीभृतोपि ॥

184

शब्दार्थमात्रमपि ये न विदन्ति तेपि
यां मूर्छनामिव मृगाः श्रवणैः पिबन्तः ।
संरुद्धसर्वकरणप्रसरा भवन्ति ।
चित्रस्थिता इव कवीन्द्रगिरं नुमस्ताम् ॥

185

अस्थाने गमिता लयं हतधियां वाग्देवता कल्पते
धिक्काराय पराभवाय महते तापाय पापाय वा ।
स्थाने तु व्ययिता सतां प्रभवति प्रख्यातये भूतये
चेतोनिर्वृतये परोपकृतये प्रान्ते शिवावाप्तये ॥

एते प॰ जगद्धरस्य.

186

वल्मीकप्रभवेण रामनृपतिर्व्यासेन धर्मात्मजो
व्याख्यातः किल कालिदासकविना श्रीविक्रमाङ्को नृपः ।
भोजश्चित्तपबिह्लणप्रभृतिभिः कर्णोपि विद्यापतेः
ख्यातिं यान्ति नरेश्वराः कविवरैः स्फारैर्न भेरीरवैः ॥

कस्यापि.

187

भुजतरुवनच्छायां येषां निषेव्य महौजसां
जलधिरशना मेदिन्यासीदसावकुतोभया ।
स्मृतिमपि न ते यान्ति क्ष्मापा विना यदनुग्रहं
प्रकृतिमहते कुर्मस्तस्मै नमः कविकर्मणे ॥

188

येप्यासन्निभकुम्भशायितपदा येपि श्रियं लेभिरे
येषामप्यवसन्पुरा युवतयो गेहेष्वहश्चन्द्रिकाः ।
तांल्लोकोयमवैति लोकतिलकान्स्वप्नेप्यजातानिव
भ्रातः सत्कविकृत्य किं स्तुतिशतैरन्धं जगत्त्वां विना ॥

एतौ कल्हणस्य.

189

स्फारेण सौरभभरेण किमेणनाभे-
स्तद्धानसारमपि सारमसारमेव ।
सक्सौमनस्यपि न पुष्यति सौमनस्यं
प्रस्यन्दते यदि मधुद्रवमुक्तिदेवी ॥

प॰ जगन्नाथस्य.

190

प्रयच्छति चमत्कृतिं विरचनाविधौ चेतसः
सभासु पठितो भवत्यसमसाधुवादाश्रये ।
प्रथामुपगतस्तनोत्यतितरामुदारं यशो
न पुष्यति मनोरथं कमिव काव्यचिन्तामणिः ॥

भर्तृसारस्वतस्य.

191

यः सत्पदस्थमिह काव्यमधु प्रसह्य
मुष्णन्परस्य तनुते निजपद्यमध्ये ।
अस्थानदोषजनितेव पिपीलकाली
काली विभाति लिखिताक्षरपङ्क्तिरस्य ॥

प॰ श्रीवकस्य.

192

यः स्यात्केवललक्ष्यलक्षणरतो नो तर्कसंपर्कभृ-
न्नालंकारविचारचारुधिषणः काव्यज्ञशिक्षोज्झितः ।
तस्माच्चेद्रसशालि काव्यमुदयेदेकान्ततः सुन्दरं
प्रासादो धवलस्तदा क्षितिपतेः काकस्य काष्ण्यार्द्भवेत् ॥

प॰ श्रीबकस्य.

193

स्वप्रज्ञया कुञ्चिकयेव कंचि-
त्सारस्वतं वक्रिमभङ्गिभाजम् ।
कवीश्वरः कोपि पदार्थकोश-
मुद्घाट्य विश्वाभरणं करोति ॥

194

दैवीर्गिरः केपि कृतार्थयन्ति
ताः कुण्ठयन्त्येव पुनर्विमूढाः ।
या विप्रुषः शुक्तिमुखेषु दैव्य-
स्ता एव मुक्ता न तु चातकेषु ॥

195

परिश्रमज्ञं जनमन्तरेण
मौनव्रतं बिभ्रति वाग्मिनोपि ।
वाचंयमाः सन्ति विना वसन्तं
पुंस्कोकिलाः पञ्चमचञ्चवोपि ॥

196

व्यालाश्च राहुश्च सुधाप्रसादा-
ज्जिह्वाद्विरोनिग्रहमुग्रमापुः ।
इतीव भीताः पिशुना भवन्ति
पराङ्मुखाः काव्यरसामृतेषु ॥

एते जल्हणस्य.

197

आकूतं निजसंविदेकविषयं तत्त्वं सचेता ब्रुव-
न्नये नूनमबोधमोहितधियां हास्यत्वमायास्यति ।
तद्युक्तं विदुषो जनस्य जडवज्जोषं नु नामासितुं
जात्यन्धं प्रतिरूपवर्णनविधौ कोयं वृथैवोद्यमः ॥

अथ सज्जनवर्णनपद्धतिः

198

जयन्ति जितमत्सराः परहितार्थमभ्युद्यताः
पराभ्युदयसुस्थिताः परविपत्तिखेदाकुलाः ।
महापुरुषसत्कथाश्रवणजातकौतूहलाः
समस्तदुरितार्णवप्रकटसेतवः साधवः ॥

भदन्ताश्वघोषस्य.

199

परपरिवादे मूकः परनारीदर्शनेपि जात्यन्धः ।
पङ्गुः परधनहरणे स जयति लोके महापुरुषः ॥

कस्यापि.

200

संपत्सु महतां चेतो भवत्युत्पलकोमलम् ।
आपत्सु च महाशैलशिलासंघातकर्कशम् ॥

भर्तृहरेः.

201

कुसुमस्तबकस्येव द्वयी वृत्तिर्मनस्विनः ।
मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य शीर्यते वन एव वा ॥

धर्मगुप्तस्य.

202

उपकारेण दूयन्ते न सहन्तेनुकम्पिताम् ।
आपत्स्वपि दुराराध्या नित्यदुःखा मनस्विनः ॥

203

जलसेकेन वर्धन्ते तरवो नाश्मसंचयाः ।
भव्यो हि द्रव्यतामेति क्रियां प्राप्य तथाविधाम् ॥

204

अवृत्तिभयमन्त्यानां मध्यानां मरणाद्भयम् ।
उत्तमानां तु सत्त्वानामवमानात्परं भयम् ॥

एते व्यासमुनेः

205

तापं हन्ति सुखं सूते जीवयत्युज्ज्वलं यशः ।
अमृतस्य प्रकारोयं दुर्लभः साधुसंगमः ॥

206

रसायनमयी शीता परमानन्ददायिनी ।
नानन्दयति कं नाम साधुसंगतिचन्द्रिका ॥

207

साधुसङ्गतरोर्जातं विवेककुसुमं शुभम् ।
रक्षन्ति ये महात्मानो भाजनं ते फलश्रियः ॥

208

शून्यमाकीर्णतामेति मृत्युरप्युत्सवायते ।
आपत्संपदिवाभाति विद्वज्जनसमागमे ॥

209

हिममापत्सरोजिन्या मोहनीहारमारुतः ।
जयत्येको जगत्यस्मिन्साधुः साधुसमागमः ॥

210

परं विवर्धनं बुद्धेरज्ञानतरुशातनम् ।
समुत्सारणमाधीनां विद्धि साधुसमागमम् ॥

211

यः स्नातः शीतसितया साधुसंगतिगङ्गया ।
किं तस्य दानैः किं तीर्थैः किं तपोभिः किमध्वरैः ॥

एते भगवद्वाल्मीकिमुनेः

212

हृदयानि सतामेव कठिनानीति मे मतिः ।
खलवाग्विशिखैस्तीक्ष्णैर्भिद्यन्ते न मनाग्यतः ॥

तथागतेन्द्रसिंहस्य.

213

आः किमर्थमिदं चेतः सतामम्भोधिदुर्भरम् ।
इति क्रुधेव दुर्वेधाः परदुःखैरपूरयत् ॥

गोविन्दराजस्य.

214

काचो मणिर्मणिः काचो येषां तेन्ये हि देहिनः ।
सन्ति ते सुधियो येषां काचः काचो मणिर्मणिः ॥

भट्टमल्लटस्य.

215

दोषानपि गुणीकर्तुं दोषीकर्तुं गुणानपि ।
शक्तो वादी न तत्तथ्यं दोषा दोषा गुणा गुणाः ॥

कस्यापि.

216

गुणराशिमहाभारनिर्भरापूरितान्तराः ।
सन्तो गौरवमायान्ति यदि तत्र किमद्भुतम् ॥

217

स्वात्मन्येव लयं यातु तादृशो गुणिनां गुणः ।
स्वयं प्रख्याप्यमानोपि यस्तृणाय न मन्यते ॥

एतौ राजकुलभट्टस्य.

218

गुणवज्जनसंपर्काद्याति स्वल्पोपि गौरवम् ।
पुष्पमालानुषङ्गेण तृणं शिरसि धार्यते ॥

219

सुवृत्तस्यैकरूपस्य परप्रीत्यै धृतोन्नतेः ।
साधोः स्तनयुगस्येव पतनं कस्य तुष्टये ॥

220

उदेति सविता रक्तो रक्त एवास्तमेति च ।
संपत्तौ च विपत्तौ च महतामेकरूपता ॥

221

पातेन कन्दुक इवोत्पतत्यार्यः पतन्नपि ।
तथा त्वनार्यः पतति मृत्पिण्डपतनं यथा ॥

222

पातितोपि कराघातैरुत्पतत्येव कन्दुकः ।
प्रायेण हि सुवृत्तानामस्थायिन्यो विपत्तयः ॥

223

च्युतोप्युद्गच्छति पुनः प्रज्ञावान्न तु मूढधीः ।
कन्दुकः पतनोत्थायी न तु कान्ताकुचद्वयी ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

224

अपेक्षन्ते न च स्नेहं न पात्रं न दशान्तरम् ।
सदा लोकहिते युक्ता रत्नदीपा इवोत्तमाः ॥

225

निर्गुणेष्वपि सत्त्वेषु दयां कुर्वन्ति साधवः ।
नहि संहरते ज्योत्स्नां चन्द्रश्चण्डालवेश्मनि ॥

226

नालोकः क्रियते सूर्ये भूः प्रतीपं न धार्यते ।
नहि प्रत्युपकाराणामपेक्षा सत्सु विद्यते ॥

227

अपकुर्वन्नपि प्रायः प्राप्नोति महतः शुभम् ।
दहन्तमप्यौर्वमग्निं संतर्पयति वारिधिः ॥

228

दृष्टापि दृश्यते दृश्यं श्रुत्वापि श्रूयते पुनः ।
सत्यं न साधुवृत्तस्य दृश्यते पुनरुक्तता ॥

कस्यापि.

229

सत्पक्षा ऋजवः शुद्धाः सफला गुणसेविनः ।
तुल्यैरपि गुणैश्चित्रं सन्तः सन्तः शराः शराः ॥

भट्टवासुदेवस्य.

230

लाभप्रणयिनो नीचा मानकामा मनस्विनः ।
मद्गुः सरसि मत्स्यार्थी हंसस्येष्टा प्रसन्नता ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

231

परदुःखं समाकर्ण्य स्वभावसरलो जनः ।
उपकारासमर्थत्वात्प्राप्नोति हृदये व्यथाम् ॥

232

ते वन्द्यास्ते कृतिनः श्लाघ्या तेषां हि जन्मनोत्पत्तिः ।
यैरुज्झितात्मकार्यैः सुहृदामर्था हि साध्यन्ते ॥

शाकल्यस्य.

233

अशठमलोलमजिह्मं त्यागिनमनुरागिणं विशेषज्ञम् ।
यदि नाश्रयति नरं श्रीः श्रीरेव हि वञ्चिता तत्र ॥

श्रीहर्षदेवस्य.

234

आरोग्यं विद्वत्ता सज्जनमैत्री महाकुले जन्म ।
स्वाधीनता च पुंसां महदैश्वर्यं विनाप्यर्थैः ॥

दामोदरगुप्तस्य.

235

स्वल्पापि साधुसंपद्भोग्या महतां न पृथ्व्यपि खलश्रीः ।
सारसमेव पयस्तृषमपहरति न वारिधेर्जातु ॥

236

न भवति भवति च न चिरं भवति चिरं चेत्फले विसंवदति ।
मन्युः सत्पुरुषाणां तुल्यः स्नेहेन नीचानाम् ॥

237

दोषो गुणाय गुणिनां महदपि दोषाय दोषिणां सुकृतम् ।
तृणमिव दुग्धाय गवां दुग्धमिव विषाय सर्पाणाम् ॥

238

विषमगता अपि न बुधाः परिभवमिश्रां श्रियं हि वाञ्छन्ति ।
न पिबन्ति भौममम्भः सरजसमिति चातका एते ॥

239

योग्यतयैव विनाशं प्रायोनार्येषु यान्ति गुणवन्तः ।
स्फुटवचना एव शुकाः पञ्जरबन्धं निषेवन्ते ॥

240

सकृदपि दृष्ट्वा पुरुषं प्राज्ञास्तुलयन्ति सारफल्गुत्वम् ।
हस्ततुलयापि निपुणाः पलपरिमाणं विजानन्ति ॥

241

सुजनो न याति वैरं परहितनिरतो विनाशकालेपि ।
छेदेपि चन्दनतरुः सुरभयति मुखं कुठारस्य ॥

242

निर्गुणमप्यनुरक्तं प्रायो न समाश्रितं जहति सन्तः ।
सहवृद्धिक्षयभाजं वहति शशाङ्कः कलङ्कमपि ॥

243

अन्त्यावस्थोपि बुधः स्वगुणं न जहाति जातिशुद्धतया ।
न श्वेतभावमुज्झति शङ्खः शिखिभुक्तमुक्तोपि ॥

244

दोषमपि गुणवति जने दृष्ट्वा गुणरागिणो न खिद्यन्ते ।
प्रीत्यैव शशिनि पतितं पश्यति लोकः कलङ्कमपि ॥

एता रविगुप्तस्य.

245

साप्तपदीनं सख्यं भवेत्प्रकृत्या विशुद्धचित्तानाम् ।
किमुतान्योन्यगुणकथाविस्रम्भनिबद्धभावानाम् ॥

हरिनहस्य.

246
स्पृहणीयाः कस्य न ते सुमतेः सरलाशया महात्मानः ।
त्रयमपि येषां सदृशं हृदयं वचनं तथाचारः ॥
वल्लभदेवस्य.

247
गुणिनः समीपवर्ती पूज्यो लोकस्य गुणविहीनोपि ।
विमलेक्षणप्रसङ्गादञ्जनमाप्नोति काणाक्षि ॥
भर्गदस्य.

248
सहसिद्धमिदं महतां धनेष्वनास्था गुणेषु कृपणत्वम् ।
परदुःखे कातरता महच्च धैर्यं स्वदुःखेषु ॥
प्रकाशवर्षस्य.

249
अतिकुपिता अपि सुजना योगेन मृदूभवन्ति न तु नीचाः ।
हेम्नः कठिनस्यापि द्रवणोपायोस्ति न तृणानाम् ॥

250
उपकृतिसाहसिकतया क्षतिमपि गणयन्ति नो गुणिनः ।
जनयन्ति हि प्रकाशं दीपशिखाः स्वाङ्गदाहेन ॥

251
रक्तत्वं कमलानां सत्पुरुषाणां परोपकारित्वम् ।
असतां च निर्दयत्वं स्वभावसिद्धं त्रिषु त्रितयम् ॥

252
उपकर्तुमप्रकाशं क्षन्तुं न्यूनेष्वयाचितं दातुम् ।
अभिसंधातुं च गुणैः शतेषु केचिद्विजानन्ति ॥

253
गुणिनि गुणज्ञो रमते नागुणशीलस्य गुणिनि परितोषः ।
अलिरेति वनात्कमलं न दर्दुरस्तन्निवासोपि ॥

254
आदौ तु मन्दमन्दानि मध्ये समरसानि च ।
अन्ते स्नेहायमानानि संगतानि बुधैः सह ॥

255

इयमुन्नतसत्त्वशालिनां
महतां कापि कठोरचित्तता ।
उपकृत्य भवन्ति दूरतः
परतः प्रत्युपकारशङ्कया ॥

256

उपकारिणि वीतमत्सरे वा
सदयत्वं यदि तत्र कोतिरेकः ।
अहिते सहसापराद्धलब्धे
सघृणं यस्य मनः सतां स धुर्यः ॥

257

आदिमध्यनिधनेषु सौहृदं
सज्जने भवति नेतरे जने ।
छेदताडननिघर्षतापनै-
र्नान्यभावमुपयाति काञ्चनम् ॥

258

दीपाः स्थितं वस्तु विभावयन्ति
कुलप्रदीपास्तु भवन्ति केचित् ।
चिरव्यतीतानपि पूर्वजान्ये
प्रकाशयन्ति स्वगुणप्रकर्षात् ॥

भा० अमृतवर्धनस्य.

259

तुङ्गात्मनां तुङ्गतराः समर्था
मनोरुजं ध्वंसयितुं न नीचाः ।
धाराधरा एव धराधराणां
निदाघदावौघहरा न नद्यः ॥

260

गुणा गुणज्ञेषु गुणीभवन्ति
ते निर्गुणं प्राप्य भवन्ति दोषाः ।

सुस्वादुतोयप्रभवा हि नद्यः
समुद्रमासाद्य भवन्त्यपेयाः ॥

261

तृणानि नोन्मूलयति प्रभञ्जनो
मृदूनि नीचैः प्रणतानि सर्वशः ।
समुच्छ्रितानेव तरून्प्रबाधते
महान्महत्स्वेव करोति विक्रियाम् ॥

262

निराय सत्संगमशुद्धमानसो
न यात्यसत्संगतमात्मवाञ्जनः ।
मनोहरेन्दीवरखण्डगोचरो
न जातु भृङ्गः कुणपे निलीयते ॥

263

अपि विभवविहीनः प्रच्युतो वा स्वदेशा-
न्नहि खलजनसेवां प्रार्थयत्युन्नतात्मा ॥
ननु तृणमुपभुङ्क्ते न क्षुधार्तोपि सिंहः
पिबति रुधिरमुष्णं प्रायशः कुञ्जराणाम् ॥

एते कस्यापि.

264

वित्ते त्यागः क्षमा शक्तौ दुःखे दैन्यविहीनता ।
निर्दम्भता सदाचारे स्वभावोयं महात्मनाम् ॥

265

सुखलवदशाहर्षक्लैब्ये खलः खलु खेलते
स्खलति भजते लेशक्लेशे विषादविषूचिकाम् ।
भवति न सतां दर्पोद्दामा न दैन्यमयी मति-
र्दुरभिभवता गम्भीराणां सुखेष्वसुखेषु न ॥

266

स्वाम्ये पेशलता गुणे प्रणयिता हर्षे निरुत्सेकता
मन्त्रे संवृतता श्रुते सुमतिता वित्तोदये त्यागिता ।

साधौ सादरता खले विमुखता पापे परं भीरुता
दुःखे क्लेशसहिष्णुता च महतां कल्याणमाकाङ्क्षति ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

267

विपदि धैर्यमथाभ्युदये क्षमा
सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः ।
यशसि चाभिरतिर्व्यसनं श्रुते
प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम् ॥

268

इदं हि माहात्म्यविशेषसूचकं
वदन्ति चिह्नं महतां मनीषिणः ।
मनो यदेषां सुखदुःखसंभवे
प्रयाति नो हर्षविषादवश्यताम् ॥

एतौ मेण्ठकस्य.

269

सुभाषितैः प्रीतिरनुन्नतिः श्रिया
परार्थनिष्पत्तिपटीयसी क्रिया ।
गुणेष्वतृप्तिर्गुणवत्सु चादरो
निगूढमेतच्चरितं महात्मनाम् ॥

हरिभद्रस्य.

270

सत्यं गुणा गुणवतां विधिवैपरीत्या-
द्यत्नार्जिता अपि कलौ विफला भवन्ति ।
साफल्यमस्ति सुतरामिदमेव तेषां
यत्तापयन्ति हृदयानि पुनः खलानाम् ॥

पुण्यस्य.

271

यद्दम्भनाहितमतिर्बहु चाटुगर्भं
कार्योन्मुखः खलजनः कृतकं ब्रवीति ।

तत्साधवो न न विदन्ति विदन्ति किं तु
कर्तुं वृथा प्रणयमस्य न पारयन्ति ॥

भगवन्नारोग्यस्य.

272

पापं समाचरति वीतघृणो जघन्यः
प्राप्यापदं सघृण एव तु मध्यबुद्धिः ।
प्राणात्ययेपि न तु साधुजनः सुवृत्तं
वेलां समुद्र इव लङ्घयितुं समर्थः ॥

भवन्तशूरस्य.

273

शुद्धः स एव कुलजश्च स एव धीरः
श्लाघ्यो विपत्स्वपि न मुञ्चति यः स्वभावम् ।
तप्तं यथा दिनकरस्य मरीचिजालै-
र्देहं त्यजेदपि हिमं न तु शीतलत्वम् ॥

274

याच्ञापदं मरणदुःखमिवानुभाव्य
दत्तेन किं खलु भवत्यतिभूयसापि ।
कल्पद्रुमान्परिहसन्त इवेह सन्तः
संकल्पितैरतिददत्यकदर्थितं यत् ॥

प्रकाशवर्षस्य.

275

ते साधवो भुवनमण्डलमौलिभूता
ये साधुतां निरुपकारिषु दर्शयन्ति ।
आत्मप्रयोजनवशीकृतखिन्नदेहः
पूर्वोपकारिषु खलोपि हि सानुकम्पः ॥

रत्नाकरस्य.

276

नान्तर्विचिन्तयति किंचिदपि प्रतीप-
माकोपितोपि सुजनः पिशुनेन पापम् ।
अर्कद्विषोपि हि मुखे पतिताग्रभागा-
स्तारापतेरमृतमेव कराः किरन्ति ॥

277

आक्रोपितोपि कुलजो न वदत्यवाच्यं
निष्पीडितो मधुरमेव वमेत्किलेक्षुः ।
नीचो जनो गुणशतैरपि सेव्यमानो
हासेषु तद्वदति यत्कलहेषु वाच्यम् ॥

278

निंदन्तु नीतिनिपुणा अथवा स्तुवन्तु
लक्ष्मीः परापततु गच्छतु वा यथेच्छम् ।
अद्यैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा
न्याय्यात्पथः प्रचलयन्ति पदं न धीराः ॥

एते केषामपि.

279

हेतोः कुतोप्यसदृशाः सुजना गरीयः
कार्यं निसर्गगुरवः स्फुटमारभन्ते ।
उत्थाय किं कलशतोपि न सिन्धुनाथ-
मुद्वीचिमालमपिबद्भगवानगस्त्यः ॥

रत्नाकरस्य.

280

प्रिया न्याय्या वृत्तिर्मलिनमसुभङ्गेप्यसुकरं
त्वसन्तो नाभ्यर्थ्याः सुहृदपि न याच्योकृशधनः ।
विपद्युच्चैः स्थेयं पदमनुविधेयं च महतां
सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥

जयादित्यस्य.

281

प्रदानं प्रच्छन्नं गृहमुपगते संभ्रमविधि-
रनुत्सेको लक्ष्म्याप्यनभिभवनीयाः परकथाः ।
प्रियं कृत्वा मौनं सदसि कथनं चाप्युपकृतेः
श्रुतेत्यन्तासक्तिः पुरुषमभिजातं कथयति ॥

282

कस्यादेशात्क्षपयति तमः सप्तसप्तिः प्रजानां
छायाहेतोः पथि विटपिनामञ्जलिः केन बद्धः ।

अभ्यर्थ्यन्ते जललवमुचः केन वा वृष्टिहेतो-
र्जात्यैवैते परहितविधौ साधवो बद्धकक्ष्याः ॥

283

स्वफलनिचयः शाखाभङ्गं करोति वनस्पते-
र्गमनमलसं बर्हाटोपः करोति शिखण्डिनः ।
चतुरगमनो यो जात्यश्वः स गौरिव बाह्यते
गुणवति जने प्रायेणैते गुणाः खलु वैरिणः ॥

एते केषामपि.

284

ख्यातिं यत्र गुणा न यान्ति गुणिनस्तत्रादरः स्यात्कुतः
किं कुर्याद्बहुशिक्षितोपि पुरुषः पाषाणभूते जने ।
प्रेमारूढविलासिनीमदवशव्यावृत्तकण्ठस्वनः
सीत्कारो हि मनोहरोपि बधिरे कं नाम कुर्याद्गुणम् ॥

सीत्काररत्नस्य.

285

क्षुद्राः सन्ति सहस्रशः स्वभरणव्यापारमात्रोन्मुखाः
स्वार्थो यस्य परार्थ एव स पुमानेकः सतामग्रणीः ।
दुष्पूरोदरपूरणाय पिबति स्रोतःपतिं वाडवो
जीमूतस्तु निदाघतापितजगत्संतापविच्छित्तये ॥

286

नम्रत्वेनोन्नमन्तः परगुणनुतिभिः स्वान्गुणान्ख्यापयन्तः
पुष्णन्तः स्वीयमर्थं सततकृतमहारम्भयत्नाः परार्थे ॥
क्षान्त्यैवाक्षेपरूक्षाक्षरमुखरमुखान्दुर्मुखान्दुःखयन्तः
सन्तः साश्चर्यचर्या जगति बहुमताः कस्य नाभ्यर्थनीयाः ॥

एते केषामपि.

287

सज्जना एव साधूनां प्रथयन्ति गुणोत्करम् ।
पुष्पाणां सौरभं प्रायस्तन्वते दिक्षु मारुताः ॥

288

साधुरेव प्रवीणः स्यात्सद्गुणामृतचर्वणे ।
नवचूताङ्कुरास्वादकुशलः कोकिलः किल ॥

289

प्रायः सन्त्युपदेशार्हा धीमन्तो न जडाशयाः ।
तिलाः कुसुमसौगन्ध्यग्राहिणो न यवाः क्वचित् ॥

290

मनस्विहृदयं धत्ते रौक्ष्येणैव प्रसन्नताम् ।
भस्मना मकुरः प्रायः प्रसादं लभतेतराम् ॥

291

उत्तमः क्लेशविक्षोभं क्षमः सोढुं नहीतरः ।
मणिरेव महाशाणघर्षणं न तु मृत्कणः ॥

292

जडे प्रभवति प्रायो दुःखं बिभ्रति साधवः ।
सितांशावुदिते पद्माः संकोचातङ्कधारिणः ॥

293

गुणानामन्तरं प्रायस्तज्ज्ञो जानाति नेतरः ।
मालतीमल्लिकामोदं घ्राणं वेत्ति न लोचनम् ॥

294

स्वभावं नैव मुञ्चन्ति सन्तः संसर्गतोसताम् ।
न त्यजन्ति रुतं मञ्जु काकसंपर्कतः पिकाः ॥

295

संपत्तौ कोमलं चित्तं साधोरापदि कर्कशम् ।
सुकुमारं मधौ पत्त्रं तरोः स्यात्कठिनं शुचौ ॥

296

स्वभावं न जहात्यन्तः साधुरापद्गतोपि सन् ।
कर्पूरः पावकस्पृष्टः सौरभं भजतेतराम् ॥

297

अप्यापत्समयः साधोः प्रयाति श्लाघनीयताम् ।
विधोर्विधुंतुदास्कन्दविपत्कालोपि सुन्दरः ॥

298
दृष्टदुर्जनदौरात्म्यः सज्जने रज्यते जनः ।
आरुह्य पर्वतं पान्थः सानौ निर्वृतिमेत्यलम् ॥
299
क्षणक्षयिणि सापाये भोगे रज्यन्ति नोत्तमाः ।
संत्यज्याम्भोजकिंजल्कं हंसाः श्रभ्नन्ति शैवलम् ॥
300
अधमं बाधते भूयो दुःखावेगो न तूत्तमम् ।
पाणिपादं रुजत्याशु शीतस्पर्शो न चक्षुषी ॥
301
गुणवान्सुचिरस्थायी दैवेनापि न सह्यते ।
तिष्ठत्येकां निशां चन्द्रः श्रीमान्संपूर्णमण्डलः ॥
302
सर्वत्र गुणवान्देशे चकास्ति प्रथतेतराम् ।
मणिर्मूर्ध्नि गले बाहौ पादपीठेपि शोभते ॥
303
उत्तमं सुचिरं नैव विपदोभिभवन्त्यलम् ।
राहुग्रसनसंभूता क्षणं विच्छायता विधोः ॥
304
संतुष्यत्युत्तमः स्तुत्या धनेन महताधमः ।
प्रसीदन्ति जपैर्देवा बलिभिर्भूतविग्रहाः ॥
305
न कदाचित्सतां चेतः प्रसरत्यघकर्मसु ।
जलेषु द्रुतमप्यन्तः सर्पिराइयानतां व्रजेत् ॥
306
नराः संस्कारार्हा जगति किल केचित्सुकृतिनः
समानायां जातावपि वयसि सत्यामपि धियि ।
अयं दृष्टान्तोत्र स्फुटपरिचयादभ्यसनतः
शुकः श्लोकान्वक्तुं प्रभवति न काकः क्वचिदपि ॥

307

धनमपि परदत्तं दुःखमौचित्यभाजां
भवति हृदि तदेवानन्दकारीतरेषाम् ।
मलयजरसबिन्दुर्बाधते नेत्रमन्त-
र्जनयति च स एवाह्लादमन्यत्र गात्रे ॥

एते कुसुमदेवस्य.

308

सद्वंशजस्य परितापनुदः सुवृत्त-
शुद्धात्मनः सकललोकविभूषणस्य ।
छिद्रं प्रजातमपि साधुजनस्य दैवा-
न्मुक्तामणेरिव गुणाय भवत्यवश्यम् ॥

कस्यापि.

309

गेहं दुर्गतबन्धुभिर्गुरुगृहं छात्रैरहंकारिभि-
र्हट्टं पत्तनवञ्चकैर्मुनिजनैः शापोन्मुखैराश्रमान् ।
सिंहाद्यैश्च वनं खलैर्नृपसभां चौरैर्दिगन्तानपि
संकीर्णान्यवलोक्य सत्यसरलः साधुः क्व विश्राम्यति ॥

310

साभिमानमसंभाव्यमौचित्यच्युतमप्रियम् ।
दुःखावमानदीनं वा न वदन्ति गुणोन्नताः ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

311

भवति सुभगत्वमधिकं विस्तारितपरगुणस्य सुजनस्य ।
वहति विकासितकुमुदो द्विगुणरुचिं हिमकरोद्योतः ॥

312

गुणिनामपि निजरूपप्रतिपत्तिः परत एव संभवति ।
स्वमहिमदर्शनमक्ष्णोर्मुकुरतले जायते यस्मात् ॥

एतौ सुबन्धोः.

313

कोतिभारः समर्थानां किं दूरं व्यवसायिनाम् ।
को विदेशः सविद्यानां कः परः प्रियवादिनाम् ॥

कस्यापि.

314

अश्वः शस्त्रं शास्त्रं वीणा वाणी नरश्च नारी च ।
पुरुषविशेषं प्राप्ता भवन्ति योग्या अयोग्याश्च ॥

315

उत्साहसंपन्नमदीर्घसूत्रं
क्रियाविधिज्ञं व्यसनेष्वसक्तम् ।
शूरं कृतज्ञं दृढसौहृदं च
लक्ष्मीः स्वयं वाञ्छति वासहेतोः ॥

316

कदर्थितस्यापि महाशयस्य
न शक्यते सर्गगुणः प्रमार्ष्टुम् ।
अधोमुखस्यापि कृतस्य वह्ने-
र्नाधः शिखा यान्ति कदाचिदेव ॥

एते केषामपि.

317

न्यायः खलैः परिहतश्चलितश्च धर्मः
कालः कलिः कलुष एव परं प्रवृत्तः ।
प्रायेण दुर्जनजनः प्रभविष्णुरेव
निश्चक्रिकः परिभवास्पदमेव साधुः ॥

318

व्रते विवादं विमतिं विवेके
सत्येतिशङ्कां विनये विकारम् ।
गुणेवमानं कुशले निषेधं
धर्मे विरोधं न करोति साधुः ॥

एतौ क्षेमेन्द्रस्य.

319

वन्द्यः स पुंसां त्रिदशाभिनन्द्यः
कारुण्यपुण्योपचयक्रियाभिः ।
संसारसारत्वमुपैति यस्य
परोपकाराभरणं शरीरम् ॥

कस्यापि.

320

अभेदेनोपास्ते कुमुदमुदरे वा स्थितवतो
विपक्षादम्भोजादुपगतवतो वा मधुलिहः ।
अपर्याप्तः कोपि स्वपरपरिचर्यापरिचय-
प्रबन्धः साधूनामयमनभिसंधानमधुरः ॥

मुरारेः.

321

यैर्वातूलो भवति पुरतः कथ्यमानैर्जनानां
कामप्यन्तर्विदधति रुजं येप्यनुद्गीर्यमाणाः ।
तेभिप्रायाः किमपि हृदये कण्ठलग्नः स्फुरन्तो
यस्याख्येयास्तमिह सुहृदं पुण्यवन्तो लभन्ते ॥

भर्तृसारस्वतस्य.

322

उदन्वच्छिन्ना भूः स च निधिरपां योजनशतं
सदा पान्थः पूषा गगनपरिमाणं कथयति ।
इति प्रायो भावाः स्फुरदवधिमुद्रामुकुलिताः
सतां प्रज्ञोन्मेषः पुनरयमसीमा विजयते ॥

राजशेखरस्य.

323

सागसेपि न कुप्यन्ति कृपया चोपकुर्वते ।
बोधं स्वस्यैव नेच्छन्ति ते विश्वोद्धरणक्षमाः ॥

324

पात्रं पवित्रयति नैव गुणान्क्षिणोति
स्नेहं न संहरति नापि मलं प्रसूते ।

दोषावसानरुचिरश्चलतां न धत्ते
सत्संगमः सुकृतसद्मनि कोपि दीपः ॥
क्षेमेन्द्रस्य.

325

अणुरपि मणिः प्राणत्राणक्षमो विषभक्षिणां
शिशुरपि रुषा सिंहीसूनुः समाह्वयते गजान् ।
तनुरपि तरुस्कन्धोद्भूतो दहत्यनलो वनं
प्रकृतिमहतां जात्यं तेजो न मूर्तिमपेक्षते ॥

अथ दुर्जनपद्धतिः

326

नमः खलेभ्यः क इवाथवा न ता-
नलं नमस्येदिह यो जिजीविषुः ।
विनैव ये दोषमृषिप्रकाण्डव-
न्नयन्ति शापेन रसातलं नरान् ॥
प्रकाशवर्षस्य.

327

विषधरतोप्यतिविषमः खल इति न मृषा वदन्ति विद्वांसः ।
यदयं नकुलद्वेषी सकुलद्वेषी सदा पिशुनः ॥

328

अतिमलिने कर्तव्ये भवति खलानामतीव निपुणा धीः ।
तिमिरे हि कौशिकानां रूपं प्रतिपद्यते दृष्टिः ॥

329

विध्वस्तपरगुणानां भवति खलानामतीव मलिनत्वम् ।
अन्तरितशशिरुचामपि सलिलमुचां मलिनिमाभ्यधिकः ॥

330

हस्त इव भूतिमलिनो लङ्घयति यथा यथा खलः सुजनम् ।
दर्पणमिव तं कुरुते तथा तथा निर्मलच्छायम् ॥
एते सुबन्धोः

331

जीवनग्रहणे नम्रा गृहीत्वा पुनरुत्थिताः ।
किं कनिष्ठा उत ज्येष्ठा घटीयन्त्रस्य दुर्जनाः ॥

332

सदा खण्डनयोग्याय तुषपूर्णाशयाय च ।
नमोऽस्तु बहुबीजाय खलायोलूखलाय च ॥

333

जिह्वादूषितसत्पात्रः पिण्डार्थी कलहोत्कटः ।
तुल्यतामशुचिर्नित्यं बिभर्ति पिशुनः शुनः ॥

334

अहो बत खलः पुण्यैर्मूर्खोऽप्यश्रुतपण्डितः ।
स्वगुणोदीरणे शेषः परनिन्दासु वाक्पतिः ॥

335

खलः सुजनपैशुन्ये सर्वतोऽक्षि शिरोमुखः ।
सर्वतः श्रुतिमाँल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥

336

सत्साधुवादे मूर्खस्य मात्सर्यगलरोगिणः ।
जिह्वा कङ्कमुखेनापि कृष्टा नैव प्रवर्तते ॥

337

मायामयः प्रकृत्यैव रागद्वेषमदाकुलः ।
महतामपि मोहाय संसार इव दुर्जनः ॥

338

खचित्रमपि मायावी रचयत्येव लीलया ।
लघुश्च महतां मध्ये तस्मात्खल इति स्मृतः ॥

339

खलेन धनमत्तेन नीचेन प्रभविष्णुना ।
पिशुनेन पदस्थेन हा प्रजे क्व गमिष्यसि ॥

एते क्षेमेन्द्रस्य

340

कृतशतमसत्सु नष्टं सुभाषितशतं च नष्टमबुधेषु ।
वचनशतमवचनकरे बुद्धिशतमचेतने नष्टम् ॥

341

नष्टमपात्रे दानं नष्टं हितमफलबुद्ध्यवज्ञाने ।
नष्टो गुणोऽगुणज्ञे नष्टं दाक्षिण्यमकृतज्ञे ॥

342

दूरादुच्छ्रितपाणिरार्द्रनयनः प्रोत्सारितार्धासनो
गाढालिङ्गनतत्परः प्रियकथाप्रश्नेषु सक्तोत्तरः ।
अन्तर्गूढविषो बहिर्मधुमयश्चातीव मायामयः
को नामायमपूर्वनाटकविधिर्यः शिक्षितो दुर्जनैः ॥

एते केषामपि.

343

ये श्रमं हर्तुमीहन्ते महतां चिरसंभृतम् ।
वन्द्यास्तेऽसरलात्मानो दुर्जनाः सज्जना इव ॥

आनन्दवर्धनस्य.

344

अहो कुटिलबुद्धीनां दुर्ग्राहमसतां मनः ।
अन्यद्वचसि कण्ठेऽन्यदन्यदोष्ठपुटे स्थितम् ॥

कस्यापि.

345

खलेषु सत्सु निर्याता वयमर्जयितुं गुणान् ।
इयं सा तस्करग्रामे रत्नक्रयविडम्बना ॥

346

वर्धते स्पर्धयेवोभौ संपदा शतशाखया ।
अङ्कुरोऽवस्करोद्भूतः पुरुषश्चाकुलोद्भवः ॥

एतौ भट्टवल्लभस्य.

347

दह्यमानाः सुतीक्ष्णेन नीचाः परयशोऽग्निना ।
अशक्तास्तत्पदं गन्तुं ततो निन्दां प्रचक्रिरे ॥

348

यत्स्मृत्वैव परां यान्ति सन्तः संतापसंततिम् ।
तदसन्तो हसन्तोपि हेलयैव हि कुर्वते ॥

349

गुणदोषावशास्त्रज्ञः कथं विभजते जनः ।
किमन्धस्याधिकारोस्ति रूपभेदोपलब्धिषु ॥

350

प्रायः प्रकाशतां याति मलिनः साधुबाधया ।
नायसिष्यत चेदर्कं कोज्ञास्यत्सिंहिकासुतम् ॥

351

प्रायः परोपतापाय दुर्जनः सततोद्यतः ।
अवश्यकरणीयत्वान्न कारणमपेक्षते ॥

352

स्तोकेनोन्नतिमायाति स्तोकेनायात्यधोगतिम् ।
अहो सुसदृशी वृत्तिस्तुलाकोटेः खलस्य च ॥

353

अहो प्रकृतिसादृश्यं श्लेष्मणो दुर्जनस्य च ।
मधुरैः कोपमायाति कटुकैरुपशाम्यति ॥

354

यथा गजपतिः श्रान्तश्छायार्थी वृक्षमाश्रितः ।
विश्रम्य तं द्रुमं हन्ति तथा नीचः स्वमाश्रयम् ॥
एते केषामपि·

355

दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्ययालंकृतोपि सन् ।
मणिना भूषितः सर्पो भवेत्किं न भयंकरः ॥
वाल्मीकेः·

356

चारुता परदारार्थं धनं लोकोपतप्तये ।
प्रभुत्वं साधुनाशाय खले खलतरा गुणाः ॥

357

परोपघातविज्ञानमात्रलाभोपजीविनाम् ।
दाशानामिव धूर्तानां जालाय गुणसंग्रहः ॥

358

दुर्जनेनोच्यमानानि वचांसि मधुराण्यपि ।
अकालकुसुमानीव त्रासं संजनयन्ति मे ॥

एते केषामपि.

359

न लज्जते सज्जनवर्जनीयया
भुजंगवक्रक्रियया‌पि दुर्जनः ।
धियं कुमायासमयाभिचारिणीं
विदग्धतामेव हि मन्यते खलः ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

360

वृत्तिं स्वां बहु मन्यते हृदि शुचं धत्तेनुकम्पोक्तिभि-
र्व्यक्तं निन्दति योग्यतां मितमतिः कुर्वन्स्तुतीरात्मनः ।
गर्वोपायनिषेवणं कथयति स्वास्नुं वदन्व्यापदं
भुत्वा दुःखमरुंतुदां वितनुते पीडां जनः प्राकृतः ॥

361

पाकश्चेत्र शुभस्य मेद्य तदसौ प्रागेव नादात्किमु
स्वार्थश्चेन्न मयास्य किं न भजते दीनान्स्वबन्धूनयम् ।
मत्तो रन्ध्रदृशोस्य भीर्यदि न तल्लुब्धः किमेष त्यजे-
दित्यन्तः पुरुषोधमः कलयति प्रायः कृतोपक्रियः ॥

एतौ कह्लणस्य.

362

साश्चर्यं युधि शौर्यमप्रतिहतं तत्खण्डिताखण्डलं
याच्ञोत्तानकरः कृत सभगवान्दानेन लक्ष्मीपतिः ।
ऐश्वर्यं स्वकराग्रसन्नभुवनं लब्धाब्धिपारं यशः
सर्वं दुर्जनसंगमेन सहसा स्पष्टं विनष्टं बलेः ॥

363

शमयति यशः क्लेशं सूते दिशत्यशिवां गतिं
जनयति जनोद्वेगायासं नयत्युपहास्यताम् ।
भ्रमयति मतिं मानं हन्ति क्षिणोति च जीवितं
क्षिपति सकलं कल्याणानां कुलं खलसंगमः ॥

एतौ क्षेमेन्द्रस्य.

364

अविनयभुवामज्ञानानां शमाय भवन्नपि
प्रकृतिकुटिलाद्विद्याभ्यासः खलत्वविवृद्धये ।
फणिभयभृतामस्तु च्छेदक्षमस्तमसामसौ
विषधरफणारत्नालोको भयं तु भृशायते ॥

मुरारेः.

365

करोति पूज्यमानोपि लोकव्यसनदीक्षितः ।
दर्शने दर्शने त्रासं गृहादिरिव दुर्जनः ॥

366

सत्यधर्मच्युतात्पुंसः क्रुद्धादाशीविषादिव ।
नास्तिकोपि समुद्विजते जनः किं पुनरास्तिकः ॥

367

येषां प्राणिवधः क्रीडा नर्म मर्मच्छिदो गिरः ।
कार्यं परोपतापित्वं ते मृत्योरपि मृत्यवः ॥

368

अहो बत महत्कष्टं विपरीतमिदं जगत् ।
येनापत्रपते साधुरसाधुस्तेन तुष्यति ॥

369

न तथेच्छन्त्यकल्याणाः परेषां वेदितुं गुणान् ।
यथैषां ज्ञातुमिच्छन्ति नैर्गुण्यं पापचेतसः ॥

370

वर्जनीयो मतिमतां दुर्जनः सख्यवैरयोः ।
श्वा भवत्युपघाताय लिहन्नपि दशन्नपि ॥

371
अतो हास्यतरं लोके किंचिदन्यन्न विद्यते ।
यत्र दुर्जन इत्याह दुर्जनः सज्जनं जनम् ॥
372
अपकारमसंप्राप्य तुष्येत्साधुरसाधुतः ।
नैव लाभो भुजंगेन वेष्टितो यन्न दश्यते ॥
373
लुब्धः स्तब्धोनृजुर्मूर्खः प्रभुरेकान्तदारुणः ।
बहूनेष खलः साधून्मारयित्वा मरिष्यति ॥
एते श्रीभगवद्व्यासमुनेः
374
का खलेन सह स्पर्धा सज्जनस्याभिमानिनः ।
भाषणं भीषणं साधुदूषणं यस्य भूषणम् ॥
375
मुखेनैकेन विध्यन्ति पादमेकस्य कण्टकाः ।
दूरान्मुखसहस्रेण सर्वप्राणहराः खलाः ॥
376
निर्माय खलजिह्वाग्रं सर्वप्राणहरं नृणाम् ।
चकार किं वृथा शस्त्रविषवह्नीन्प्रजापतिः ॥
377
यथा परोपकारेषु नित्यं जागर्ति सज्जनः ।
तथा परापकारेषु जागर्ति सततं खलः ॥
एते भट्टपृथ्वीधरस्य.
378
बिभेति पिशुनाज्जीनः प्रकाशनपटीयसः ।
न पुनर्मूढहृदयो निन्दनीयात्स्वकर्मणः ॥
379
वृथाज्वलितकोपाग्नेः परुषाक्षरवादिनः ।
दुर्जनस्यौषधं नास्ति किंचिदन्यदनुत्तरात् ॥

380

खलानां कण्टकानां च द्विधैवास्ति प्रतिक्रिया ।
उपानन्मुखभङ्गो वा दूरतो वापि वर्जनम् ॥

381

जीवन्नपि न तत्कर्तुं शक्नोति सुजनस्तथा ।
दुर्जनो यन्मृतः कुर्यात्परेभ्योहितमुत्तरम् ॥

382

यद्यदिष्टतमं तत्तद्देयं गुणवते किल ।
अत एव खलो दोषान्साधुभ्यः संप्रयच्छति ॥

383

रोगोण्डजोङ्कुरोभिर्विषमश्वतरो घुणाः क्रिमयः ।
प्रकृतिकृतभश्च नरः स्वाश्रयमविनाश्य नैधन्ते ॥

384

न विना परवादेन रमते दुर्जनो जनः ।
श्वा हि सर्वरसान्भुक्त्वा विनामेध्यं न तृप्यति ॥

385

वरमत्यन्तविफलः सुखसेव्यो हि सज्जनः ।
न तु प्राणहरस्तीक्ष्णः शरवत्सफलः खलः ॥

386

स्वभावेनैव निशितः कृतपक्षमहोपि सन् ।
शरवद्गुणनिर्मुक्तः खलः कस्य न भेदकः ॥

387

दुर्जनः सुजनीकर्तुं यत्नेनापि न शक्यते ।
संस्कारेणापि लशुनं कः सुगन्धीकरिष्यति ॥

388

नीचः समुत्थितोवश्यमनवाप्य पराश्रयम् ।
छिद्रेण रतिमाप्नोति दृष्टान्तोत्र कटीमलः ॥

389

परवादे दशवदनः पररन्ध्रनिरीक्षणे सहस्राक्षः ।
सद्वृत्तवृत्तिहरणे बाहुसहस्रार्जुनो नीचः ॥

390

दुर्जनदूषितमनसां पुंसां सुजनेपि नास्ति विश्वासः ।
बालः पायसदग्धो दध्यपि फूत्कृत्य भक्षयति ॥

391

आदौ लज्जयति कृतं मध्ये परिभवति रिक्तमवसाने ।
खलसंगतस्य कथयत यदि सुस्थितमस्ति किंचिदपि ॥

392

परमर्मदिव्यदर्शिषु जात्यैवोचितनिगूढवैरेषु ।
कः खलु खलेषु शङ्कां श्लथयिष्यति दम्भनिरतेषु ॥

कस्यापि

393

अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः ।
ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति ॥

भर्तृहरेः

394

अस्थानाभिनिवेशी प्रायो जड एव भवति नो विद्वान् ।
बालादन्यः कोम्भसि जिघृक्षतीन्दोः स्फुरद्बिम्बम् ॥

395

लब्धोदयोपि हि खलः प्रथमं स्वजनं नयति परितापम् ।
उद्गच्छन्दवदहनो जन्मभुवं दारु निर्दहति ॥

396

अल्पश्रुतलव एव प्रायः प्रकटयति वाग्विभवमुच्चैः ।
सर्वत्र कुनट एव हि नाटकमधिकं विडम्बयति ॥

397

प्रखला एव गुणावतामाक्रम्य धुरं पुरः प्रकर्षन्ति ।
तृणकाष्ठमेव जलधेरुपरिप्लवते न रत्नानि ॥

398

महतां यदेव मूर्धस्थं तदेव नीचास्तृणाय मन्यन्ते ।
लिङ्गं प्रणमन्ति बुधाः काकः पुनरासनीकुरुते ॥

399

सह वसतामप्यसतां जलरुहजलवद्भवत्यसंश्लेषः ।
दूरेपि सतां वसतां प्रीतिः कुमुदेन्दुवद्भवति ॥

400

परिशुद्धामपि वृत्तिं समाश्रितो दुर्जनः परान्व्यथते ।
पवनाशिनोपि भुजगाः परोपतापं न मुञ्चन्ति ॥

401

साधयति यत्प्रयोजनमज्ञस्तत्तस्य काकतालीयम् ।
दैवात्कथमप्यक्षरमुत्किरति घुणोपि काष्ठेषु ॥

402

प्रायः खलप्रकृतयो नापरिभूता हिताय कल्पन्ते ।
पुष्यत्यधिकमशोको गणिकाचरणप्रहारेण ॥

403

परमर्मघट्टनादिषु खलस्य यत्कौशलं न तत्कृत्ये ।
यत्सामर्थ्यमुपहतौ विषस्य तन्नोपकाराय ॥

404

अतिसत्कृता अपि शठाः सहभुवमुज्झन्ति जातु न प्रकृतिम् ।
शिरसा महेश्वरेणापि ननु धृतो वक्र एव शशी ॥

405

वायुरिव खलजनोयं प्रायः पररूपमेति संपर्कात् ।
सन्तस्तु रविकरा इव सदसद्योगेप्यसंश्लिष्टाः ॥

406

प्रेरयति परमनार्यः शक्तिदरिद्रोपि जगदभिद्रोहे ।
तेजयति खड्गधारां स्वयमसमर्था शिला छेत्तुम् ॥

407

दूरेपि परस्यागसि पटुर्जनो नात्मनः समीपेपि ।
स्वं व्रणमक्षि न पश्यति शशिनि कलङ्कं निरूपयति ॥

408

साधुष्वेवातितरामरुंतुदाः स्वां विवृण्वते वृत्तिम् ।
व्याधा निघ्नन्ति मृगान्मृतमपि न तु सिंहमाददते ॥

409

अविकारिणमपि सज्जनमनिशमनार्यः प्रबाधतेत्यर्थम् ।
कमलिन्या किमिह कृतं हिमस्य यत्तां सदा दहति ॥

410

स्वगुणानिव परदोषान्वक्तुं न सतोपि शक्नुवन्ति बुधाः ।
स्वगुणानिव परदोषानसतोपि खलास्तु कथयन्ति ॥

411

कृत्वापि येन लज्जामुपैति साधुः परोदितेनापि ।
तदकृत्वैव खलजनः स्वयमुद्गिरतीति धिग्लघुताम् ॥

412

आप्त्वाप्यात्मविनाशं गणयति न खलः परव्यसनकष्टम् ।
प्रायः सहस्रनाशे समरमुखे नृत्यति कबन्धः ॥

413

प्रकृतिखलत्वादसतां दोष इव गुणोपि बाधते लोकान् ।
विषकुसुमानां गन्धः सुरभिरपि मनांसि मोहयति ॥

414

लब्धोच्छ्रायो नीचः प्रथमतरं स्वामिनं पराभवति ।
पथि धूलिरजो वातादाबुत्थापकमेव संवृणुते ॥

415

मृगमदकर्पूरागुरुचन्दनगन्धाधिवासितो लशुनः ।
न त्यजति गन्धमशुभं प्रकृतिमिव सहोत्थितां नीचः ॥

416

उपकृतमनेन सुहृदयमिति दुर्जनेष्वस्ति न क्वचिदपेक्षा ।
होत्रा सह स्वमाश्रयमुद्वृत्तोग्निर्दहत्येव ॥

एता रविगुप्तस्य.

417

उपकृतिरेव खलानां दोषस्य गरीयसो भवति हेतुः ।
अनुकूलाचरणेन हि कुप्यन्ति व्याधयोत्यर्थम् ॥

418

न परं फलति हि किंचित्खल एवानर्थमावहति यावत् ।
मारयति सपदि विषतरुराश्रयमाणं श्रमापनुदे ॥

419

स्वार्थनिरपेक्ष एव हि परोपघातोसतां व्यसनमेव ।
अशनायोदन्या वा विरमति फणिनो न दन्दशतः ॥

एताः प्रकाशवर्षस्य.

420

एकीभावं गतयोर्जलपयसोर्मित्रचेतसोश्चैव ।
व्यतिरेककृतौ शक्तिर्हंसानां दुर्जनानां च ॥

दामोदरगुप्तस्य.

421

शल्यमपि स्खलदन्तः सोढुं शक्येत हालहलदिग्धम् ।
धीरैर्न पुनरकारणकुपितखलालीकदुर्वचनम् ॥

भट्टरुद्रस्य.

422

मृगमीनसज्जनानां तृणजलसंतोषविहितवृत्तीनाम् ।
लुब्धकधीवरपिशुना निष्कारणवैरिणो जगति ॥

भर्तृहरेः.

423

प्रारम्भतोतिविपुलं भृशकृशमन्ते विभेदकृन्मलिनम्
महिषविषाणमिवानृजु परुषं भयदं खलप्रेम ॥

424

पात्रमपात्रीकुरुते दहति गुणान्स्नेहमाशु नाशयति ।
अमले मलं प्रयच्छति दीपज्वालेव खलमैत्री ॥

425

समर्पिताः कस्य न तेन दोषा
हठाद्गुणा वा न हृताः खलेन ।
तथापि दोषैर्न वियुज्यतेसौ
स्पृष्टोपि नैकेन गुणेन चित्रम् ॥

श्रीजयवर्धनस्य.

426

आराध्यमानो बहुभिः प्रकारै-
र्नाराध्यते नाम किमत्र चित्रम् ।
अयं त्वपूर्वः प्रतिभाविशेषो
यत्सेव्यमानो रिपुतामुपैति ॥

427

विद्वानुपालम्भमवाप्य दोषा-
न्निवर्ततेसौ परितप्यते च ।
ज्ञातस्तु दोषो मम सर्वथेति
पापो जनः पापतरं करोति ॥

शौण्डस्य.

428

एवमेव नहि जीव्यते खला-
त्तत्र का नृपतिवल्लभे कथा ।
पूर्वमेव हि सुदुःसहो नलः
किं पुनः प्रबलवायुनेरितः ॥

प्रकाशवर्षस्य.

429

अमरैरमृतं न पीतमब्धे-
र्न च हालाहलमुल्बणं हरेण ।

विधिना निहितं खलस्य वाचि
इयमेतद्बहिरेकमन्तरन्यत् ॥

भा॰ अमृतदत्तस्य.

430

निमित्तमुद्दिश्य हि यः प्रकुप्यति
ध्रुवं स तस्यापगमे प्रसीदति ।
अकारणद्वेषि मनो हि यस्य वै
कथं परस्तं परितोषयिष्यति ॥

कस्यापि.

431

इतरदेव बहिर्मुखमुच्यते
हृदि तु यत्स्फुरतीतरदेव तत् ।
चरितमेतदधीरवितारकं
धुरि पयःप्रतिबिम्बमिवासताम् ॥

432

क्व पिशुनस्य गतिः प्रतिहन्यते ।
दशति दृष्टमपि श्रुतमप्यसौ ।
अतिसुदुष्करमव्यतिरिक्तदृ-
क्श्रुतिभिरप्यथ दृष्टिविषैरिदम् ॥

एतौ भट्टकल्लटस्य.

433

गजतुरगशतैः प्रयान्तु मूर्खा
धनरहिता विबुधाः प्रयान्तु पद्भ्याम् ।
गिरिशिखरगतापि काकपाली
पुलिनगतैर्न समेति राजहंसैः ॥

434

कुपयति प्रियवचनैरादरमुपदर्शयन्खलीकुरुते ।
उत्कर्षयंश्च लघयति मूर्खसुहृत्सर्वथा वर्ज्यः ॥

435

प्रकटमपि न संवृणोति दोषं
गुणलवलम्पट एव साधुवर्गः ।
अतिपरुषरुषं विनापि दोषैः
पिशुनशुनां रुषतां प्रयाति कालः ॥

हरगुप्तस्य.

436

यदा विगृह्णाति तदा हतं यशः
करोति मैत्रीमथ दूषिता गुणाः ।
स्थितिं समीक्ष्योभयथा परीक्षकः
करोत्यवज्ञोपहतं पृथग्जनम् ॥

भारवेः.

437

इष्टो वा सुकृतशतोपलालितो वा
श्लिष्टो वा व्यसनशताभिरक्षितो वा ।
दौःशील्याज्जनयति नैव जात्वसाधु-
र्विस्रम्भं भुजग इवाङ्कमध्यसुप्तः ॥

कस्यापि.

438

रूक्षं विरौति परिकुप्यति निर्निमित्तं
स्पर्शेन दूषयति वारयति प्रवेशम् ।
लज्जाकरं दशति नैव च तृप्यतीति
कौलेयकस्य च खलस्य च को विशेषः ॥

श्रीशिवस्वामिनः.

439

पादाहतोथ दृढदण्डविघट्टितो वा
यं दंष्ट्रया दशति तं किल हन्ति सर्पः ।
कोप्यन्य एव पिशुनोद्य भुजंगधर्मा
कर्णे परं स्पृशति हन्त्यपरं समूलम् ॥

कस्यापि.

440
युक्तं यया किल निरन्तरलब्धवृत्ते-
रस्याभिमानतमसः प्रसरं निरोद्धुम् ।
विद्वत्तया जगति तामवलम्ब्य केचि-
त्तन्वन्त्यहंकृतिमहो शतशाखमान्ध्यम् ॥

मनोरथस्य.

441
नन्वाश्रयस्थितिरियं तव कालकूट
केनोत्तरोत्तरविशिष्टपदोपदिष्टा ।
प्रागर्णवस्य हृदये वृषलक्ष्मणोऽथ
कण्ठेऽधुना वससि वाचि पुनः खलानाम् ॥

भट्टनन्दनस्य.

442
प्रायः स्वभावमलिनो महतां समीपे
तिष्ठन्खलः प्रकुरुतेऽर्थिजनोपघातम् ।
शीतार्दितैः सकललोकसुखावहोऽपि
धूमे स्थिते नहि सुखेन निषेव्यतेऽग्निः ॥

443
धूमः पयोधरपदं कथमप्यवाप्य
वर्षाम्बुभिः शमयति ज्वलनस्य तेजः ।
दैवादवाप्य कलुषप्रकृतिर्महत्त्वं
प्रायः स्वबन्धुजनमेव तिरस्करोति ॥

444
उल्लासिताखिलखलस्य विशृङ्खलस्य
प्राग्जातविस्मृतनिजाधमकर्मवृत्तेः ।
दैवादवाप्तविभवस्य गुणद्विषोऽस्य
नीचस्य गोचरगतैः सुखमास्यते कैः ॥

केषांचित्.

445

नाश्चर्यमेतदधुना हतदैवयोगा-
दुर्धःस्थितिर्यदधमो न महानुभावः ।
रथ्याकलङ्कशतसंकरसंकुलोपि
पृष्ठे भवत्यवकरो न पुनर्निधानम् ॥

भट्टवासुदेवस्य.

446

प्रसह्य मणिमुद्धरेन्मकरवक्त्रदंष्ट्रान्तरा-
त्समुद्रमपि संतरेत्प्रचलदूर्मिमालाकुलम् ।
भुजंगमपि कोपितं शिरसि पुष्पवद्धारये-
न्न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥

447

लभेत सिकतासु तैलमपि यत्नतः पीडय-
न्पिबेच्च मृगतृष्णिकासु सलिलं पिपासार्दितः ।
कदाचिदपि पर्यटञ्शशविषाणमासादये-
न्न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥

448

अरण्यरुदितं कृतं शवशरीरमुद्वर्तितं
स्थलेऽब्जमवरोपितं सुचिरमूषरे वर्षितम् ।
श्वपुच्छमवनामितं बधिरकर्णजापः कृतः
कृतान्धमुखमण्डना यदबुधो जनः सेवितः ॥

एते भर्तृहरेः.

449

वृथा दुग्धोनड्वान्स्तनभरनता गौरिति चिरं
परिष्वक्तः षण्ढो युवतिरिति लावण्यरहिता ।
कृता वैदूर्याशा विकचकिरणे काचशकले
मया मूढेन त्वां कृपणमगुणज्ञं प्रणमता ॥

450

स्वपक्षच्छेदं वा समुचितफलभ्रंशमथवा
स्वमूर्तेर्भङ्गं वा पतनमशुचौ नाशमथवा ।
शरः प्राप्नोत्येनान्हृदयपथसंस्थोऽपि धनुष
ऋजोर्वक्राश्लेषाद्भवति खलु सुव्यक्तमशुभम् ॥

451

गुणानां सा शक्तिर्विपदमनुबध्नन्ति यदमी
प्रसन्नस्तद्वेधा मम यदि न नैर्योगमकरोत् ।
विषण्णं दौर्गत्यादिति गुणिनमालोक्य विगुणः
करोति स्वे गेहे ध्रुवमतिसमृद्ध्योत्सवमसौ ॥

केषामपि.

452

अवेक्ष्य स्वात्मानं विगुणमपरानिच्छति तथा
फलत्येतच्चो चेद्विलपति न सन्तीह गुणिनः ।
निमार्ष्टुं शत्रुं वा परिभवितुमुद्वाच्छति ततो-
प्यहो नीचे रम्या सगुणविजिगीषा विधिकृता ॥

वल्लभदेवस्य.

453

यदि परगुणा न क्षम्यन्ते यतस्व तदर्जने
नहि परयशो निन्दाव्याजैरलं परिमार्जितुम् ।
विरमसि न चेदिच्छाद्वेषप्रसक्तमनोरथो
दिनकरकरान्पाणिच्छत्रैर्नुदञ्छ्रममेष्यसि ॥

महेन्द्रस्य.

454

प्रकृष्टे संपर्के मणिभुजगयोर्जन्मजनिते
मणिर्नाहेर्दोषान्भजति न च सर्पो मणिगुणान् ।
असाधुः साधुर्वा भवति ननु जात्यैव पुरुषो
नसङ्गाद्दौर्जन्यं न च सुजनता कस्यचिदपि ॥

455

न विषममृतीकर्तुं शक्यं प्रयत्नशतैरपि
त्यजति कटुतां न स्वां निम्बः स्थितोपि पयोह्रदे ।
गुणपरिचितामार्यां वाणीं न जल्पति दुर्जन-
श्चिरमपि बलाध्माते लोहे कुतः कनकाकृतिः ॥

456

वरमहिमुखे क्रोधाविष्टे करौ विनिवेशितौ
विषमपि वरं पीत्वा सुप्तं कृतान्तनिवेशने ।
गिरिवरतटान्मुक्त आत्मा वरं शतधा कृतो
न तु खलजनावाप्तैरर्थैः कृतं हितमात्मनः ॥

457

वर्णस्थं गुरुलाघवं न गणयत्याशङ्कते न क्वचि-
द्रूपं नैव परीक्षते न पुरुषं वृत्तेषु वार्ता कुतः ।
कष्टं नायशसो बिभेति महतो नैवापशब्दान्नरा-
न्मृत्युर्मूर्खकविः खलः कुनृपतिश्चौरश्च तुल्यक्रियाः ॥

458

सिंहो व्याकरणस्य कर्तुरहरत्प्राणान्प्रियान्पाणिने-
र्मीमांसाकृतमुन्ममाथ तरसा हस्ती मुनिं जैमिनिम् ।
छन्दोज्ञाननिधिं जघान मकरो वेलातटे पिङ्गल-
मज्ञानाहतचेतसामतिरुषां कोर्थस्तिरश्चां गुणैः ॥

एते कस्यापि.

459

वन्द्यान्निन्दति दुःखितानुपहसत्याबाधते बान्धवा-
ञ्छूरान्द्वेष्टि धनच्युतान्परिभवत्याज्ञापयत्याश्रितान् ।
गुह्यानि प्रकटीकरोति घटयत्यन्येन वैराशयं
ब्रूते शीघ्रमवाच्यमुज्झति गुणान्गृह्णाति दोषान्खलः ॥

प्रकाशवर्षस्य.

460

हसति लसति हर्षाच्चीत्रदुःखे परेषां
स्खलति गलति मोहादात्मनः क्लेशलेशे ।
नदति वदति निन्द्यं मानिनां किं च नीचः
परुषवचनमल्पं श्रावितो हन्तुमेति ॥

व्यासदासस्य.

461

यदि सत्सङ्गनिरतो भविष्यसि भविष्यसि ।
अथासज्जनगोष्ठीषु पतिष्यसि पतिष्यसि ॥

कस्यापि.

462

कर्णे तत्कथयन्ति दुन्दुभिरवै राष्ट्रे यदुद्घोषितं
तत्रस्वाङ्गतया वदन्ति करुणं यस्मात्त्रपावान्भवेत् ।
आद्यन्ते तदुदीर्यते यदरिणाप्युग्रं न मर्मान्तकृ-
द्ये केचित्तनु शाठ्यमौग्ध्यनिधयस्ते भूभृतां रञ्जकाः ॥

463

भण्डस्ताण्डवमण्डपे चटुकथावीथीषु कन्थाकवि-
र्गोष्ठश्वा स्वगृहाङ्गणे शिखरिभूगर्ते खटाखुः स्फुटम् ।
पिण्डीशूरतया विटश्च पटुतां भूभृद्गृहे गाहते
गच्छन्ति हृदकूटकच्छपतुलां चित्रं ततोऽन्यत्र ते ॥

एतौ कह्लणस्य.

464

जाड्यं ह्रीमति गण्यते व्रतरुचौ दम्भः शुचौ कैतवं
शूरे निर्घृणता ऋजौ विमतिता दैन्यं प्रियालापिनि ।
तेजस्विन्यवलिप्तता मुखरता वक्तर्यशक्तिः स्थिरे
तत्को नाम गुणो भवेद्गुणवतां यो दुर्जनैर्नाङ्कितः ॥

भर्तृहरेः.

465

आखुः कैलासशैलं तुलयति करटस्तार्क्ष्यमांसाभिलाषी
बभ्रुर्लाङ्गूलमूलं चलयति चपलस्तक्षकाहिं जिघांसुः ।

भेकः पारं यियासुर्भुजगमपि महावस्मरस्याम्बुराशेः
प्रायेणासन्नपातः स्मरति समुचितं कर्म न क्षुद्रकर्मा ॥
कस्यापि.

466
अगुणकणो गुणराशिर्द्वयमिह दैवात्खलमुखे पतितम् ।
प्रसरति तैलमिवैकः सलिले घृतवज्जडत्वमेत्यन्यः ॥

अथ कदर्याः

467
शरणं किं प्रपन्नानि विषवन्मारयन्ति किम् ।
न त्यज्यन्ते न भुज्यन्ते कृपणेन धनानि यत् ॥

468
कृपणेन समो दाता न भूतो न भविष्यति ।
अस्पृशन्नेव वित्तानि यः परेभ्यः प्रयच्छति ॥

469
या विपत्तिर्धनापाये नवा भोगिवदान्ययोः ।
प्रज्ञापकर्षात्प्रागेव प्राप्ता हि कृपणेन सा ॥

470
त्यागोपभोगशून्येन धनेन धनिनो यदि ।
भवामः किं न तेनैव धनेन धनिनो वयम् ॥

471
गृहमध्यनिखातेन धनेन रमते यदि ।
स तु तेनानुसारेण रमते किं न मेरुणा ॥

472
किंशुके किं शुकः कुर्यात्फलितेपि बुभुक्षितः ।
अदातरि समृद्धेपि किं कुर्युरुपजीविनः ॥
एते केषामपि.

473
दानोपभोगवन्ध्या या सुहृद्भिर्या न भुज्यते ।
पुंसां यदि हि सा लक्ष्मीरलक्ष्मीः कतमा भवेत् ॥
वररुचेः.

474

अतिसंचयकर्तॄणां वित्तमन्यस्य कारणम् ।
अन्यैः संचीयते यत्नादन्यैश्च मधु पीयते ॥

475

यद्ददासि विशिष्टेभ्यो यदाश्नासि दिने दिने ।
तत्ते वित्तमहं मन्ये शेषं कस्यापि रक्षसि ॥

476

विडम्बनैव पुंसि श्रीः परप्रणयपांसुले ।
कान्तिं कामिह कुर्वीत कुणौ कटककल्पना ॥

477

कृत्वोपकारं यस्तस्माद्वाञ्छति प्रत्युपक्रियाम् ।
दीनस्तृष्णाविधेयत्वाद्वान्तमप्युपलेढि सः ॥

478

दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य ।
यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य तृतीया गतिर्नाशः ॥

479

दानं भोगं च विना धनसत्तामात्रकेण चेद्धनिनः ।
वयमपि किमिति न धनिनस्तिष्ठति नः काञ्चनो मेरुः ॥

480

धनिनोऽप्यदानभोगा गण्यन्ते धुरि महादरिद्राणाम् ।
हन्ति न यतः पिपासामतः समुद्रोऽपि मरुरेव ॥

481

अभ्युपयुक्ताः सद्भिर्गतागतैरहरहः सुनिर्विण्णाः ।
कृपणजनसंनिकर्षं संप्राप्यार्थाः स्वपन्तीव ॥

482

उपभोगकातराणां पुरुषाणामर्थसंचयपराणाम् ।
कन्यारत्नमिव गृहे तिष्ठन्त्यर्थाः परस्यार्थे ॥

483

ते मूर्खतरा लोके येषां धनमस्ति नास्ति च त्यागः ।
केवलमर्जनरक्षणवियोगदुःखान्यनुभवन्ति ॥

केषामपि.

484

कृपणसमृद्धीनामपि भोक्तारः सन्ति केचिदतिनिपुणाः ।
जलसंपदोम्बुराशेर्यान्ति लयं शश्वदौर्वाग्नौ ॥

प्रकाशवर्षस्य.

485

ग्रामानपि न लभन्ते भोगान्भोक्तुं स्वकर्मभिः कृपणाः ।
मुखरोगः किल भवति द्राक्षापाके बलिभुजां हि ॥

रविगुप्तस्य.

486

न निर्ययासन्ति कदर्यहस्ता-
द्धनानि पांसोरिव तैललेशाः ।
दैवात्कदाचिद्विनियोक्तुरेव
निर्गन्तुमिच्छन्त्यसुभिः सहैव ॥

487

संचितं क्रतुषु नोपयुज्यते
याचितं गुणवते न दीयते ।
तत्कदर्यपरिरक्षितं धनं
चौरपार्थिवगृहेषु गच्छति ॥

488

वरममी तरवो वनगोचराः
शकुनिसार्थविलुप्तफलश्रियः ॥
न तु धनाढ्यगृहाः कृपणाः फणा-
निहितरत्नभुजंगमवृत्तयः ॥

489

सुसंवृतैर्जीवितवत्सुरक्षितै-
र्निजेपि देहे कृतयन्त्रणस्य न ।

तवानुमार्गं व्रजतो भवान्तरे
शतैर्धनैः पञ्चपदी न पूरिता ॥

490

अहो धनानां महती विदग्धता
सुखोषितानां कृपणस्य वेश्मनि ।
व्रजन्ति न त्यागदशां न भोग्यतां
परां च कांचित्प्रथयन्ति निर्वृतिम् ॥

केषामपि.

491

न शान्तान्तस्तृष्णा धनलवगणवाप्तिव्यतिकरैः
क्षतच्छायः कायश्चिरविरसरूक्षाशनतया ।
अनिद्रा मन्दाग्निर्नृपसलिलचौरानलभया-
त्कदर्याणां कष्टं स्फुटमधनकष्टादपि परम् ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

492

एकैकातिशयालवः परगुणज्ञानैकवैज्ञानिकाः
सन्त्येते धनिकाः कलासु सकलास्वाचार्यचर्याचणाः ।
अप्येते सुमनोगिरां निशमनाद्विभ्यत्यतो आनया
धूते मूर्धनि कुण्डले कृपणतः क्षीणे भवेतामिति ॥

493

गीतिं न प्रकटीकरोति सुहृदि द्रव्यव्ययाशङ्कया
भीतः प्रत्युपकारकारणभयाच्चाकृष्यते सेवया ।
मिथ्या जल्पति वित्तमार्गणभयात्स्तुत्यापि न प्रीयते
कीनाशो विभवव्ययव्यतिकरत्रस्तः कथं प्राणिति ॥

नहपाणस्य.

494

मत्वा सारं गुणानां शिरसि यदि शशी स्थापितो दैवयोगा-
दीशेन क्षीणबिम्बः सकलमुपनयं किं न नीतः क्षणेन ।

मिथ्यैवं ख्यापयन्तो गुणिनि सरलतां लोकभक्त्यर्थमुच्चै-
राढ्याः कुर्वन्ति वित्तव्ययचकितधियो मानमर्थेन शून्यम् ॥
कस्यापि.

अथोदाराः

495
ब्रह्माण्डमण्डलीमात्रं किं लोभाय मनस्विनः ।
शफरीस्फुरितैर्नाब्धेः क्षुब्धता जातु जायते ॥
नर्रहरे:.

496
नाल्पीयसि निबध्नन्ति पदमुन्नमचेतसः ।
येषां भुवनलाभेऽपि निःसीमानो मनोरथाः ॥

497
पुंसामुन्नतचित्तानां सुखावहमिदं द्वयम् ।
सर्वसङ्गनिवृत्तिर्वा विभूतिर्वा सुविस्तरा ॥
एतौ कयोरपि.

498
अयं बन्धुः परो वेति गणना लघुचेतसाम् ।
पुंसामुदारचित्तानां वसुधैव कुटुम्बकम् ॥
महोदयस्य.

499
जरामरणदौर्गत्यव्याधयस्तावदासताम् ।
जन्मैव किं न धीरस्य भूयो भूयस्त्रपाकरम् ॥

500
परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।
स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिम् ॥

501
अपि नाम स दृश्येत पुरुषातिशयो भुवि ।
गर्वोच्छूनमुखा येन धनिनो नावलोकिताः ॥

502

पृथ्वी पृथ्वी गुणा मान्याः सन्ति भूपा विवेकिनः ।
पराभवापदं यान्ति कस्मादुन्नतबुद्धयः ॥

503

अदृष्टमुखभङ्गस्य युक्तमन्धस्य याचितुम् ।
अहो बत महत्कष्टं चक्षुष्मानपि याचते ॥

एते केषामपि.

504

दारिद्र्यानलसंतापः शान्तः संतोषवारिणा ।
याचकाशाविघातान्तर्दाहं को नाम पश्यतु ॥

भट्टप्रद्युम्नस्य.

505

परिपूर्णगुणाभोगगरिमोद्गार एव सः ।
त्रिजगत्स्पृहणीयेस्मिन्न रुचिर्द्रविणेपि यत् ॥

धर्मदत्तस्य.

506

विद्ययैव मदो येषां कार्पण्यं च धने सति ।
तेषां दैवाभिशप्तानां सलिलादग्निरुत्थितः ॥

507

किं तया क्रियते लक्ष्म्या या वधूरिव केवला ।
या न वेश्येव सामान्या पथिकैरपि भुज्यते ॥

विक्रमादित्यस्य.

508

त्यागो गुणो वित्तवतां वित्तं त्यागवतां गुणः ।
परस्परवियुक्तौ तु वित्तत्यागौ विडम्बना ॥

509

कुसुमस्तबकस्येव द्वयी वृत्तिर्मनस्विनः ।
मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य शीर्यते वन एव वा ॥

510
नृणां धुरि स एवैको यः कश्चित्त्यागपाणिना ।
निर्मार्ष्टि प्रार्थनापांसुधूसरं मुखमर्थिनाम् ॥

511
आकारमात्रविज्ञानसंपादितमनोरथाः ।
धन्यास्ते ये न शृण्वन्ति दीनाः प्रणयिनां गिरः ॥

512
बुद्धिर्या सत्त्वरहिता क्लीबत्वं तत्केवलं मलम् ।
सत्त्वं चानयसंपन्नं तत्पशुत्वं न पौरुषम् ॥

कवेरपि.

513
कामं प्रियानपि प्राणान्विमुञ्चन्ति मनस्विनः ।
इच्छन्ति न त्वमित्रेभ्यो महतीमपि सत्क्रियाम् ॥

भर्तुः.

514
अत्यद्भुतमिमं मन्ये स्वभावममनस्विनः ।
यदुपक्रियमाणोपि प्रीयते न विलीयते ॥

आरराजानकस्य.

515
प्रत्युपकुर्वत्पूर्वं कृतोपकारमपि लज्जयति चेतः ।
यस्तु विहितोपकारादुपकारः सोधिको मृत्योः ॥

516
प्रत्युपकुर्वन्बह्वपि न भवति पूर्वोपकारिणा तुल्यः ।
एकोनुकरोति कृतं निष्कारणमेव कुरुतेन्यः ॥

517
जीवञ्जीवयति हि यो ज्ञातिजनं परिजनं च सुहृदश्च ।
तस्य सफला गृहश्रीर्धिगनुपजीव्यां धनसमृद्धिम् ॥

518
यच्छञ्जलमपि जलदो वल्लभतामेति सर्वलोकस्य ।
नित्यं प्रसारितकरः सवितापि भवत्यचक्षुष्यः ॥

519

नाप्तं यत्केनचिदपि मनोरथा अपि यतो निवर्तन्ते ।
तद्यदि न लभ्यतेऽन्यन्मनस्विनः किमभिमानफलम् ॥

520

घटनं विघटनमथवा कार्याणां भवति विधिनियोगेन ।
उचितेऽनुचिते कर्मणि वृत्तिनिवृत्ती ममायत्ते ॥

521

कल्पस्थायि न जीवितमैश्वर्यं नाप्यते च यदभिमतम् ।
लोकस्तथाप्यकार्यं कुरुते कार्यं किमुद्दिश्य ॥

एते केषामपि.

522

धनबाहुल्यमहेतुः कोपि निसर्गेण मुक्तकरः ।
प्रावृषि कस्याम्बुमुचः संपत्तिः किमधिकाम्बुनिधेः ॥

प्रकाशवर्षस्य.

523

उत्पादिता स्वयमियं यदि तत्तनूजा
तातेन वा यदि तदा भगिनी खलु श्रीः ।
यद्यन्यसंगमवती च तदा परस्त्री
तत्त्यागबद्धमनसः सुधियो भवन्ति ॥

भर्तृहरेः.

524

द्रविणार्जनजः परिश्रमः
फलितोप्यस्य जनस्य नीरसः ।
द्रविणार्जनमात्मतुष्टये
परमावर्जयितुं गुणार्जनम् ॥

ज्यौतिषिकनडनास्करस्य.

525

यः प्रशंसति नरो नरमन्यं
देवतासु वरदासु सतीषु ।

मुग्धधीर्धनलवस्पृहयालु-
स्तं नृशंसमहमाद्यमवैमि ॥

आनन्दवर्धनस्य.

526

यथा शरीरं किल जीवितेन
विनाकृतं काष्ठमिवावभाति ।
तथैव तज्जीवितमप्यवैमि
लोकोत्तरेण स्फुरितेन शून्यम् ॥

वाक्कुकस्य.

527

सन्तोऽपि सन्तः क किरन्तु तेजः
क नोज्ज्वलन्तु क नु न प्रथन्ताम् ।
विधाय रुद्धा ननु वेधसैव
ब्रह्माण्डकोशे घटदीपकल्पाः ॥

दिविरधर्मवत्तस्य.

528

कदर्थितस्यापि हि धैर्यवृत्ते-
र्न शक्यते सत्त्वगुणः प्रमार्ष्टुम् ।
अधोमुखस्यापि कृतस्य वह्ने-
र्नाधः शिखा यान्ति कदाचिदेव ॥

529

जातश्च नाम न विनङ्क्ष्यति चेत्ययुक्त-
मुत्पाद एव नियमेन विनाशहेतुः ।
तुल्ये च नाम मरणव्यसनोपतापे
मृत्युर्वरं परहितावहिताशयस्य ॥

एतौ भदन्ताश्वघोषस्य.

530

इयत्यप्येतस्मिन्निरवधिमहत्यध्वनि गुणा-
स्त एवामी हित्वा जरडजरठा यान्ति गणनाम् ।

अहो ग्राम्यो लोकः स न परममीभिः कृतधृतिः
स्मयस्तब्धो यावत्कलयति समयं तृणमिदम् ॥

भदन्तादित्यवर्मणः.

531

स्वचित्तपरिचिन्तयैव परितापमात्मन्यमी
न बिभ्रति मनस्विनो यदमुना न तावत्क्षतिः ।
अहर्निशमिहैव ये परमनोनुवृत्त्या पुन-
र्वहन्ति विजिगीषुतां किमिव तेनुकम्पास्पदम् ॥

532

विपुलहृदयैरन्यैः कैश्चिज्जगज्जनितं पुरा
विधृतमपरैर्दत्तं चान्यैर्विजित्य तृणं यथा ।
इह हि भुवनान्यन्ये धीराश्चतुर्दश भुञ्जते
कतिपयपुरस्वाम्ये पुंसां क एष मदज्वरः ॥

533

अभुक्तायां यस्यां क्षणमपि न यातं नृपशतै-
र्भुवस्तस्या लाभे क इव बहुमानः क्षितिभुजाम् ।
तदंशस्याप्यंशे तदवयवलेशेपि पतयो
विषादे कर्तव्ये विदधति जडाः प्रत्युत मुदम् ॥

एते भर्तृहरेः.

534

परेषां चेतांसि प्रतिदिवसमाराध्य बहुधा
प्रसादं किं नेतुं विशसि हृदय क्लेशकलिलम् ।
प्रसन्ने त्वय्येव स्वयमुदितचिन्तामणिगुणे ।
विविक्तः संकल्पः किमभिलषितं पुष्यति न ते ॥

शङ्कुकस्य.

535

विनाप्यर्थैर्धीरः स्पृशति बहुमानोन्नतिपदं
परित्यक्तोप्यर्थैः परिभवपदं याति कृपणः ।

स्वभावेनोद्भूतां गुणसमुदयावाप्तिविपुलां
द्युतिं सैंहीं न श्वा धृतकनकमालोऽपि लभते ॥

कस्यापि.

536

भुज्यन्ते स्वगृहस्थिता इव सुखं यस्यार्थिभिः संपदः
पट्वी यस्य मतिस्तमःप्रहतये ह्यावेव तौ प्राणितः ।
यस्त्वात्मंभरिरुन्नतेऽपि विभवे हीनश्च विद्वत्तया
तस्यालेख्यमणेरिवाकृतिभृतः सत्ताप्यसत्ता ननु ॥

हरिहरस्य.

537

आधाराय धरावकाशविधयेऽप्याकाशमालोकने
भास्वानात्ममहत्त्वसाधनविधावन्ये गुणाः केचन ।
इत्यस्मिन्नुपकारकारिणि सदा वर्गे परं दुस्त्यजे
दैन्यव्रीडकलङ्कमुज्झतु कथं चेतो महाचेतसाम् ॥

भूमिधरस्य.

538

नित्यं या गुरुभृत्यबन्धुसुजनैर्न स्वेच्छया भुज्यते
पश्यन्ति स्पृहयालवो न रिपवो यां विक्रमासादिताम् ।
यस्याः साधुपरिक्षयेण सुहृदां नाशेन वा संभवो
नो संपद्विपदेव सा गुणवतां प्रीतिस्तया कीदृशी ॥

539

न्याय्यं मार्गमनुज्झतः सुकृतिनो दैवाद्भवन्त्यापदो
यास्ताः सन्तु बलेरिवादिपुरुषायोर्वीं स्वयं यच्छतः ।
शक्रस्येव जुगुप्सितैः सुबहुभिर्निन्द्यैर्भृशं कर्मभि-
र्देवानामुपरि प्रभुत्वमपि मे मा भूत्त्रपाकारणम् ॥

कवेरपि.

540

शय्या शाद्वलमासनं शुचिशिला सद्म द्रुमाणामधः
शीतं निर्झरवारि पानमशनं कन्दाः सहाया मृगाः ।

इत्यप्रार्थितसर्वलभ्यविभवे दोषोयमेको वने
दुष्प्रापार्थिनि यत्परार्थघटनावन्ध्यैर्वृथा स्थीयते ॥
श्रीहर्षस्य.

541

अल्पीयसामेव हि जन्मभूमे-
स्त्यागः प्रमादो विदुषां न सोस्ति ।
स्थानादपेता मणयो व्रजन्ति
राज्ञां शिरः काकमुखानि भेकाः ॥

542

शूराश्च कृतविद्याश्च रूपवत्यश्च योषितः ।
यत्र यत्र गमिष्यन्ति तत्र तत्र कृतालयाः ॥
कयोरपि.

543

रुद्रोद्रिं जलधिं हरिर्दिविषदो दूरं विहायः श्रिता
भोगीन्द्राः प्रबला अपि प्रथमतः पातालमूले स्थिताः ।
लीना पद्मवने सरोजनिलया मन्येर्थिसार्थाद्भिया
दीनोद्धारपरायणाः कलियुगे सत्पूरुषाः केवलम् ॥

544

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः
प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ति मध्याः ।
विघ्नैः सहस्रगुणितैरपि हन्यमानाः
प्रारब्धमुत्तमगुणा न परित्यजन्ति ॥

अथान्यापदेशाः

तत्रादौ

सूर्येन्दुवर्णनम्.

545

प्रसरद्भिः करैर्यस्य विकसन्ति न सद्गुणाः ।
तस्य दोषाकरस्येयं कथं नित्यास्ति पूर्णता ॥
शङ्कुकस्य.

546

क्षीणः क्षीणः समीपत्वं पूर्णः पूर्णोऽतिदूरताम् ।
उपैति मित्राद्यच्चन्द्रो युक्तं यन्मलिनः सदा ॥

547

कथं न लज्जितस्तादृक्सविता तेजसां निधिः ।
ब्रह्माण्डखण्डिकां प्राप्य कुर्वन्पादप्रसारिकाम् ॥

कयोरपि.

548

रवेरेवोदयः श्लाघ्यः कोऽन्येषामुदयग्रहः ।
न तमांसि न तेजांसि यस्मिन्नभ्युदिते सति ॥

549

किमनेन न पर्याप्तं कान्तत्वं शशलक्ष्मणा ।
सुसंतप्तापि नलिनी यद्विश्वासमुपागमत् ॥

550

करान्प्रसार्य रविणा दक्षिणाशावलम्बिना ।
न केवलमनेनात्मा दिवसोऽपि लघूकृतः ॥

551

वर्तते येन पातङ्गिः षण्मासान्द्वौ च वत्सरौ ।
राशिः स एव चन्द्रस्य न याति दिवसत्रयम् ॥

एते भट्टनारायणस्य.

552

शिरसा धार्यमाणोऽपि सोमः सोमेन शंभुना ।
तथापि कृशतां धत्ते कष्टः खलु पराश्रयः ॥

कस्यापि.

553

कथं स दन्तरहितः सूर्यः सूरिभिरुच्यते ।
यो मीनराशिं भुक्त्वैव मेषं भोक्तुं समुद्यतः ॥

ध° याजकस्य.

554

पतनु वारिणि यातु दिगन्तरं
विशतु वह्निमथो व्रजतु क्षितिम् ।
रविरसावियतास्य गुणेषु का
सकललोकचमत्कृतिषु क्षतिः ॥

भट्टभल्लटस्य.

555

तत्तावदेव शशिनः स्फुरितं महीयो
यावन्न तीक्ष्णरुचिमण्डलमभ्युपैति ।
अभ्युद्यते सकलधामनिधौ च तस्मि-
न्निन्दोः सिताभ्रशकलस्य च को विशेषः ॥

प्रकाशवर्तस्य.

556

सद्वृत्तयः सदसदर्थविवेकिनो ये
ते पश्य कीदृशममुं समुदाहरन्ति ।
चौरासतीप्रभृतयो ब्रुवते यदस्य
तद्दूषणे यदि कृतं तदहस्करेण ॥

भट्टभल्लटस्य.

557

एकैव सामृतमयी सुतरामनर्घा
काप्यस्त्यसौ शशधरस्य कला ययैव ।
आरोपितो गुणविदा परमेश्वरेण
चूडामणौ न गणितोऽस्य कलङ्कदोषः ॥

कस्यापि

558

उद्यन्त्यमूनि सुबहूनि महामहांसि
चन्द्रोऽप्यलं भुवनमण्डलमण्डनाय ।
सूर्यादृते न तदुदेति न चास्तमेति
येनोदितेन दिनमस्तमितेन रात्रिः ॥

559

लोकानन्दाद्विरमति न यः क्षीयमाणोपि भूयः
स्वःस्थे तस्मिन्किल दिनमुखं नूतनं नाभविष्यत् ।
दैवं कीदृक्कथमपि यथा भर्तुमात्मानमेव
व्ययः कालं गमयति सखे सोप्ययं पश्य चन्द्रः ॥

एतौ आनन्दवर्धनस्य.

560

क्षीणश्चन्द्रो विशति तरणेर्मण्डलं मासि मासि
लब्ध्वा कान्तिपुनरपि कलां दूरदूरानुवर्ती ।
संपूर्णश्चेत्कथमपि तथा स्पर्धयोदेति भानो-
र्नो दौर्जन्याद्विरमति जडो नापि दैन्याद्व्यरंसीत् ॥

धाराधरस्य.

561

पादन्यासं क्षितिधरगुरोर्मूर्ध्नि कृत्वा सुमेरोः
क्रान्तं येन क्षपिततमसा मध्यमं धाम विष्णोः ।
सोयं चन्द्रः पतति गगनादल्पशेषैर्मयूखै-
र्दूरारोहो भवति महतामप्युपभ्रंशनिघ्नः ॥

कालिदासस्य.

562

क्व तत्तेजस्तादृग्ज्वलनमहसो नाशपिशुनं
पराभूतिः क्वासौ विसदृशनराद्राहुशिरसः
विधेर्योगादेतत्समुचितमिदं तु व्यथयति
त्रपाहीनो मित्रात्तदपि गगने यद्विहरति ॥

कनकाकस्य.

563

प्रातः पूष्णो भवति महते नोपतापाय यस्मा-
त्कालेनास्तं क इव न गता यान्ति यास्यन्ति चान्ये ।
एतावत्तु व्यथयति यदालोकबाह्यैस्तमोभि-
स्तस्मिन्नेव प्रकृतिमहति व्योम्नि लब्धोवकाशः ॥

भट्टनल्लटस्य.

564

आ सर्गात्प्रतिवासरं रसशतैर्या बोधिता पोषिता
कल्पान्तावसरेथ सैव पृथिवी स्वैरेव दग्धा करैः ।
कृत्वेत्थं किमपि स्वकर्म नियतेः पूर्वापरोपप्लुतं
कष्टं सोपि दिनान्तवीतकिरणस्तिग्मांशुरस्तं गतः ॥

भवानीनन्दनस्य.

565

येनोन्मथ्य तमांसि मांसलघनस्पर्धीनि सर्वं जग-
च्चक्षुष्मत्परमार्थतः कृतमिदं देवेन तिग्मत्विषा ।
तस्मिन्नस्तमिते विवस्वति कियान्क्रूरो जनो दुर्जनो
यद्बध्नाति धृतिं शशाङ्कशकलालोकेथ दीपेथवा ॥

कस्यापि.

566

शोच्यस्तावदुमापतिः प्रभुतया यो मूर्ध्नि गङ्गोक्षिते
सच्छिद्रं नृशिरःकपालममलं चन्द्रं च धत्ते समम् ।
चन्द्रः शोच्यतरस्ततः परिभवेप्येवंविधे यः सति
ज्योत्स्नाहासविकासपाण्डुरवपुर्मुख्यां मुदं पुष्यति ॥

567

पूर्णं वीचिभुजैः स्ववृद्धिरभसादिन्दुं समालिङ्गति
क्षीणं दूरत एव मुञ्चति पिता भूत्वा जलानां निधिः ।
प्रक्षीणस्य तु येन तस्य वसुना कृत्वा क्रमेणोदयं
पूर्णत्वे च दवीयसि स्थितमहो मित्राय तस्मै नमः ॥

568

ध्वान्तेन प्रथितैर्महक्षितिपतेर्दैवस्य दूरस्थितेः
सचक्रप्रमदावहाभ्युदितता कैर्नाम नाकाङ्क्षिता ।
एतेनाभ्युदितेन संप्रति पुनः कष्टं तथा चेष्टितं
लोकस्तीक्ष्णकरोयमित्यभिमुखं नैनं यथा प्रेक्षते ॥

569.

दृष्ट्वैव यं करसहस्रहतान्धकारं
भीत्यापयान्त्यनुदिनं शतशः पिशाचाः ।
क्षीणे विधौ हरिविलूनकरोति चित्रं
गृह्णाति तं द्युमणिमभ्रपिशाच एकः ॥

570

तमोग्रस्तं जगत्सर्वं त्रातुं भानुः सदोद्यतः ।
तं तु त्रातुं तमोग्रस्तं जगत्येकोपि न क्षमः ॥

571

रात्रौ गुणनिधेः पद्मात्कुमुदं यदनक्षरम्
प्राप्ता लक्ष्मीः स महिमा राज्ञो जडनिधेर्ध्रुवम् ॥

572

आभाति चन्द्ररहिता न कदापि रात्रि-
श्चन्द्रोपि रात्रिरहितो गतकान्तिरेव ।
किं कारणं यदनयोः प्रतिमासमेको
जातो निरन्तरतया परिरम्भयोगः ॥

573

गगनशयनलीनां रात्रिमुत्सृज्य चन्द्रो
व्रजति धवलपक्षे कृष्णपक्षे तु रात्रिः ।
अपसरति यदीन्दोर्व्योमतल्पे प्रसुप्ता-
त्त्रुटति तदनयोः किं तावता दम्पतित्वम् ॥

574

आशाः प्रकाशयति यस्तिमिराणि भङ्क्त्वा
बोधं दृशां दिशति भूरिगुणोऽप्यभीष्टः ।
खेदाय यस्य न परोपकृतिप्रवृत्त्याटद्या
धीमानमस्यति न कस्तमिनं प्रशस्यम् ॥

द्युतिधरस्य.

575

विचारस्तथ्यो वा भवतु वितथो वा किमपरं
तथाप्युच्चैर्धाम्नो भवति बहुजल्पो जनरवः ।
तुलोत्तीर्णस्यापि प्रथितमहिमध्वस्ततमसो
रवेस्तादृक्तेजो न भवति हि कन्यां गत इति ॥

576

उडुगणपरिवारो नायकोऽप्योषधीना-
ममृतमयशरीरः कान्तियुक्तोऽपि चन्द्रः ।
भवति विगतरश्मिर्मण्डलं प्राप्य भानोः
परसदननिविष्टः को लघुत्वं न याति ॥

कस्यापि.

577

उच्चैः सत्फलदो यथायमहमप्येतावृगेतावता
स्पर्धां मन्द मदोद्धतः स्वजनकेनार्केण मा मा कृथाः ।
दूरादेव भवादृशोऽस्य महसा ध्वस्ताः समस्ताः स्वयं
नैवेच्छत्ययमत्ययं गुणिसखः कस्यापि तेजोनिधिः ॥

प° श्रीवकस्य.

578

तुल्या सुखस्थितिरमुष्य ममेति राज्ञि
स्पर्धां निजेऽपि जनके जनकेलिहेतौ ।
मा राजनन्दन कृथाः स हि सर्वलोक-
ध्वान्तान्तकृद्रविरिशाहस्तपवित्रितात्मा ॥

भाराध्यकर्पूरस्य.

579

मात्सर्येण जडद्रुहान्विसदृशो भूमध्वजे योग्यतां
ज्ञात्वा स्वां विदधत्स्विषं दिनपतिर्हास्यप्रशान्त्युन्मुखः ।
दैवं वेत्ति न यः शिखी स परतो नामास्तु तत्संभवाः
स्युर्दीपा अपि यद्दशेन जगतां तिग्मांशुविस्मारकाः ॥

कहूणस्य.

580

पद्मा ये मदनुव्रता दधति ते क्लान्ति तुषाराहता
येऽप्येते दिवसा मदेकशरणाः कार्श्यं परं यान्ति ते ।
गच्छन्नित्थमसौ समाश्रितजनप्रीत्येव दूरां दिशं
हेमन्ते भगवानहर्पतिरहो लोके गतः सेव्यताम् ॥

अथ प्राणिनः

तत्र सिंहाः

581

नाभिषेको न संस्कारः सिंहस्य क्रियते वने ।
विक्रमार्जितसत्त्वस्य स्वयमेव मृगेन्द्रता ॥

582

एकोऽहमसहायोऽहं कृशोऽहमपरिच्छदः ।
स्वप्नेऽप्येवंविधा चिन्ता मृगेन्द्रस्य न जायते ॥

कस्यापि.

583

मत्तेभकुम्भनिर्भेदकठोरनखराशनिः ।
मृगारिरिति नाम्नैव लघुत्वं याति केसरी ॥

584

पतन्ति नैव मातङ्गकुम्भपाटनलम्पटाः ।
वल्गत्स्वपि कुरङ्गेषु मृगारेर्नखराः खराः ॥

एतौ श्रीभाकरस्य.

585

किं कुर्मः क उपालभ्यो यत्रेदमसमञ्जसम् ।
काकिण्यपि न सिंहस्य मूल्यं कोटिस्तु दन्तिनः ।

श्रीमुक्तापीडस्य.

586

लीलादलितधृष्टेभकुम्भपीठस्य निर्भयैः ।
कथं केसरिणः क्रान्तं सुप्तस्यापि मृगैः पदम् ॥

पुण्यस्य.

587

मत्तेभकुम्भनिर्भेदरुधिरारुणपाणिना ।
हरिणा हरिणः स्पर्धां वराकः कुरुते कथम् ॥

588

तावद्गर्जति मातङ्गो वने मदभरालसः ।
शिरोविलग्नलाङ्गूलो यावन्नायाति केसरी ॥

589

शौर्यदर्पबलाध्मातध्वस्तगण्डान्तशोभिनः ।
सटामुत्पाट्य सिंहस्य किं नराः सुखमासते ॥

590

कोपादेकतलाघातनिपतन्मत्तदन्तिनः ।
हरेर्हरिणयुद्धेस्य कियान्व्याक्षेपविस्तरः ॥

591

यावदस्थिषु संलग्नाः कराः केसरिणः क्षणम् ।
यूथस्य प्राणितं तावत्तदरण्यनिवासिनः ॥

592

सगर्वगर्जद्गजगण्डमण्डली-
विखण्डनोड्डामरविक्रमक्रमः ।
अनन्तविश्रान्तकुरङ्गसंगर-
प्रसङ्गमङ्गीकुरुते कथं हरिः ॥

एते केषामपि.

593

सिंहः शिशुरपि निपतति मदमलिनकपोलभित्तिषु गजेषु ।
प्रकृतिरियं सत्त्ववतां न खलु वयस्तेजसो हेतुः ॥

श्रीवज्रायुधस्य.

594

एकाकिनि वनवासिन्यराजलक्ष्मण्यनीतिशास्त्रज्ञे ।
सत्त्वोच्छ्रिते मृगपतौ राजेति गिरः परिणमन्ति ॥

595

सिंहः करोति विक्रममलिझांकाराङ्किते करे करिणः ।
न पुनर्नखमुखविलिखितभूधरकुहरस्थिते नकुले ॥

596

समदकरिकुम्भदारणमदपङ्कच्छुरितकेसरसटस्य ।
सिंहस्य क इव वक्त्रे करतलमाधातुमुत्सहते ॥

केषामपि.

597

निध्नयहेतु करिपोतशतेषु मोहा-
द्वल्गत्सु बालिशतया पुरतोऽप्यटत्सु ।
मत्तेभकुम्भदलनोचितचित्तवृत्तेः
सिंहस्य लोचननिमीलनमेव युक्तम् ॥

श्रीभाकस्य.

598

दृष्ट्वैव रोषवशघूर्णितकेसरांस-
मायान्तमन्तकसमं पुरतो मृगारिम् ।
मांसं चिखादिषुभिरेत्य पतत्रिपूगै-
र्भ्रान्तं मदान्धगजयूथपमस्तकेषु ॥

ललितानुरागस्य.

599

यः केसरी खरनखक्रकचोग्रपाणि-
निर्दारितेभवरकुम्भसमुद्भवेन ।
नव्येन शोणितचयेन निरस्ततृष्णो
नित्यं बभूव धिगहोद्य तृणेन सोर्थी ॥

600

चित्रं वपुः परवधप्रवणा च बुद्धि-
स्तिर्यक्तयैव कथितः सदसद्विवेकः ।
इत्थं न किंचिदपि साधु मृगाधिपस्य
तेजस्तु तत्स्फुरति येन जगद्वशकम् ॥

601

सिंहोस्तु शत्रुरथवाधिपतिर्मृगाणां
शंसास्पदं तदपि न द्वयमेव मन्ये ।
तस्य स्फुरत्करजवज्रशिरोभिघात-
हेलानिपातितमतङ्गजजङ्गमाद्रेः ॥

एते केषामपि.

602

प्रेङ्खन्मयूखनखपातशिखानिखात-
विख्यातवारणगणस्य हरेर्गुहायाम् ।
क्रोष्टा निकृष्टतरमातुलदृष्टिनष्ट-
धाष्टर्यो निविष्ट इति कष्टमिहाद्य दृष्टम् ॥

उपाध्यायभल्लटस्य.

603

मत्तेभकुम्भदलनाकुललोलवल्ग-
दन्तः क्वणत्करजवज्रशिखाभिघातः ।
किं केसरी जगति माननिधिस्तृणेन
प्राणात्ययेपि कुरुते स्वशरीरयात्राम् ॥

भट्टवासुदेवस्य.

604

विश्वस्य स्थितये धनुर्धरतया गर्जन्तमुच्चैः पदे
मेघं दन्तिमदान्तदुर्ललितधीर्मा सिंह लालङ्घिपीः ।
अस्माद्वज्रविदारितक्षितिभृतो मा पाति वर्षोपलै-
र्झम्पालम्पटभावभाविपतनाच्चिन्त्योङ्गभङ्गः स्वयम् ॥

श्रीराजानकजोनराजस्य.

605

खरनखरनिखातोत्तुङ्गमातङ्गकुम्भ-
स्थलविगलितमुक्तालंकृतक्ष्मातलस्य ।
हरति हरिणवृन्दं किं हरेर्वैरमाजौ
मिलितमपि समन्तादेककार्येण कृत्स्नम् ॥

कस्यापि.

606

अनुकृतगण्डशैलमदमण्डितगण्डतट-
भ्रमदलिमण्डलीनिबिडगुंगुमघोषजुषः ।
दलयति हेलयैव हरिरुग्रकरान्करिण-
स्त्रिजगति तेज एव गुरु नो विकृताकृतिता ॥

भट्टवासुदेवस्य.

607

शैलश्रेणिगुहागृहेषु निवसन्ग्रीवाजिनाडम्बरै-
र्व्याजोर्जितविक्रमो मृगपतिर्वीरेन्द्र मा कुप्यताम् ।
अस्मात्कुञ्जरकुम्भसंभववसापानैकहेवाकिनो
यल्लब्धं व्यसनाकुलेन मनसा स्वेनैव तच्चिन्त्यताम् ॥

प॰ मल्लकस्य.

608

कश्मीरान्गन्तुकामस्य मीरशाहाख्यभूपतेः ।
शाहावुद्दीनभूमीन्द्रः प्राहिणोदिति लेखकम् ॥

609

किमेवमविशङ्कितः शिशुकुरङ्ग लोलक्रमं
परिक्रमितुमीहसे विरम नैव शून्यं वनम् ।
स्थितोऽत्र गजयूथनाथमथनोच्छलच्छोणित-
च्छटापटलभासुरोत्कटसटाभरः केसरी ॥

भा॰ अमृतदत्तस्य.

610

कठोरनखराहतद्विरदकुम्भपीठस्थली-
लुठद्रुधिररञ्जितोज्ज्वलितकेसरः केसरी ।
गभीररवकातरानुरतरातुरव्याहतैः
पतन्हरिणकैः समं समरभूमिकां लज्जते ॥

611

चरत वृषभा जालीमांसं यथेच्छमभीरवः
पिबत नलिनीकच्छेष्वच्छं पुनर्महिषाः पयः ।

वहत करिणो भूयः शोभां मदेन कपोलयो-
रसहनतया दूरीभूतो विधेर्बत केसरी ॥

612

लब्धा डम्बरमम्बरे जलधरं गर्जन्तमालोक्य य-
द्दूरादुच्छलितोसि सिंह महतां तेनैव खिन्नं मनः ।
यस्त्वासारभयेन संप्रति दरीसांमुख्यमालम्बसे
तद्दृष्ट्वैव वयं ह्रिया किमपरं पातालमूलं गताः ॥

केषामपि.

613

यस्यानेकमदान्धवारणघटाकुम्भस्थलीभेदन-
व्यापारैकविनोददुर्ललितया कालोगमच्छीलया ।
उद्गर्जज्जलभारवामनघनस्पर्धी स एवाधुना
सिंहः पञ्जरपातपुञ्जिततनुर्धत्ते दशामीदृशीम् ॥

614

क्षुत्क्षामोपि जराकृशोपि शिथिलप्राणोपि कष्टां दशा-
मापन्नोपि विपन्नधीधृतिरपि प्राणेषु नश्यत्स्वपि ।
दर्पाध्मातकरीन्द्रकुम्भदलनप्रेङ्खन्नखाग्राशनिः
किं जीर्णं तृणमत्ति मानमहतामग्रेसरः केसरी ॥

एतौ रतिसेनस्य.

615

नास्योच्छ्रायवती तनुर्न दशनौ नो दीर्घदीर्घः करः
सत्यं वारण नैव केसरिशिशुस्त्वाडम्बरैः स्पर्धते ।
तेजोबीजमसत्तमस्य हृदये न्यस्तं पुरा वेधसा
तादृक्तादृशमेव येन सुतरां भोज्यं पशुं मन्यते ॥

आनन्दवर्धनस्य.

616

माद्यन्मातङ्गकुम्भस्थलबहलवसावासनाविस्रगन्ध-
व्यासङ्गव्यक्तमुक्ताफलशकलसत्केसरालीकरालः ।

व्याधीवैधव्यवेधाः स्वभुजबलमदमस्ततेजस्विधामा
विभ्यत्सारङ्गसार्थः सततमसहनः केसरी केन दृष्टः ॥

617

कः कः कुत्र न घुर्घुरायितघुरीघोरो घुरेत्सूकरः
कः कः कं कमलाकरं विकमलं कर्तुं करी नोद्यतः ।
के के कानि वनान्यरण्यमहिषा नोन्मूलयेयुर्यतः
सिंहीस्नेहविलासबद्धवसतिः पञ्चाननो वर्तते ॥

618

आ बाल्यादपि यो विदारितमदोन्मत्तेभकुम्भस्थली-
स्थालीमध्यकवोष्णरक्तरसवन्मुक्तापुलाकप्रियः ।
हस्तस्तस्य कथं प्रसर्पतु पुरः कृच्छ्रेऽप्यवस्थान्तरे
गर्तावर्तविवर्तमानशशकप्राणापहारे हरेः ॥

619

रक्ताक्तयन्नखरकोटिनिभादिभानां
यूथाः पलाशवनतोऽपि पलाय्य जग्मुः ।
सिंहस्य तस्य जरतो विषमा दशा य-
द्गोमायवैरवयवैरपि नास्ति वृत्तिः ॥

620

पर्जन्यं प्रति गर्जतः प्रतिनिधीन्विन्ध्यस्य वातोद्धता-
नम्भोधीनिव धावतः सरभसं हत्वा रणे वारणान् ।
वृक्षाद्वृक्षमुपेयुषोऽल्पवपुषः शाखामृगस्योपरि
क्रुद्धः सोऽपि भवानहो बत गतः पञ्चास्य हास्यां दशाम् ॥

अज्ञुनस्य.

621

हुंकारैः स्तनितानुकारचतुरैर्न्यक्कारमाकारिन-
क्षोणीभृच्छिखरश्रियो गजघटा नीत्वा मदाटोपिनीः ।
सिंहः संहतभावतो दशदिशः क्लिश्यन्तु दुर्वाशिनो
गोमायुष्वपि विश्वविश्वविदितप्रौढिः किमुद्यच्छते ॥

रा° जोनराजस्य.

अथ गजाः

622

करिकलभ विमुञ्च लोलतां
चर विनयव्रतमाननताननः ।
मृगपतिनखकोटिभङ्गुरो
गुरुरुपरि क्षमते न तेऽङ्कुशः ॥

बाणभट्टस्य.

623

केलिं कुरुष्व परिभुङ्क्ष्व सरोरुहाणि
गाहस्व शैलतटनिर्झरिणीपयांसि ।
भावानुरक्तकरिणीकरलालिताङ्ग
मातङ्ग मुञ्च मृगराजरणाभिलाषम् ॥

आनन्दवर्धनस्य.

624

उच्छृङ्खलेन निरपेक्षतयोन्मदेन
येनाकुलीकृतमिदं करिणा बभूव ।
दत्त्वा पदं शिरसि हस्तिपकार्भकेण
मन्दः कथं गमित एष वशं प्रसह्य ॥

प्रकाशवर्षस्य.

625

विन्ध्याद्रिसानुतरुपुष्पपतत्परागसंपुञ्जपुञ्जितकरः करियूथसेव्यः ।
योभूत्स एव नृनिदेशकरः करीन्द्रो
जातः कथं किमथवा प्रभुरत्र कालः ॥

श्रुतधरस्य.

626

अन्तःसमुत्थविरहानलतीव्रताप-
संतापिताङ्ग करिपुङ्गव मुञ्च शोकम् ।

धात्रा स्वहस्तलिखितानि ललाटपट्टे
को वाक्षराणि परिमार्जयितुं समर्थः ॥

कस्यापि.

627

भो भोः करीन्द्र दिवसानि कियन्ति ताव-
दस्मिन्मरौ समतिवाहय कुत्रचित्त्वम् ।
रेवाजलैर्निजकरेणुकरप्रयुक्तै-
र्भूयः शमं गमयितासि निदाघकाले ॥

गोविन्दराजस्य.

628

अस्मिञ्जडे जगति को नु बृहत्प्रमाण-
कर्णः करी ननु भवेद्दुरितस्य पात्रम् ।
इत्यागतं तमपि योलिनमुन्ममाथ
मातङ्ग एव किमतः परमुच्यतेसौ ॥

भट्टवासुदेवस्य.

629

न गृह्णाति ग्रासं नवकमलकिंजल्किनि जले
न पङ्केराह्लादं व्रजति बिसभङ्गार्धशकलैः ।
ललन्तीं प्रेमार्द्रामपि विषहते नान्यकरिणीं
स्मरन्दावभ्रष्टां हृदयदयितां वारणपतिः ॥

630

लतान्तान्नादत्ते शशिशकलशीतं न च जलं
भ्रमद्भृङ्गासङ्गाः परिहरति कान्ताः कमलिनीः ।
दधद्गाराकारं करमपि करी जातविरहो
वितन्वन्नुच्छ्वासान्क्षणमपि वनान्ते न रमते ॥

631

नदीवप्रान्भित्त्वा किसलयवदुत्पाट्य च तरू-
न्मदोन्मत्ताञ्जित्वा करचरणदन्तैः प्रतिगजान् ।

जरां प्राप्यानार्यां तरुणजनविद्वेषजननीं
स एवायं नागः सहति कलभेभ्यः परिभवम् ॥

632

वरमियमङ्कुशक्षतिरलक्षितमापतिता
विनयविधित्सया शिरसि ते गजयूथपते ।
न पुनरपश्चिमा करजवज्रशिखाभिहतिः
प्रसभसमुत्थितस्य निशिता वनकेसरिणः ॥

भट्टबाणस्य.

633

स्वाधीनां प्रविहाय शैलकटकप्रान्ते करेणुं वने
यत्ते नागरिकाजने निपतितं सद्भावशून्ये मनः ।
तस्यैतद्दृढरज्जुबन्धनवधव्यापारखेदात्मकं
हे मत्तद्विप कर्मणः परिणतं रागानुरूपं फलम् ॥

634

क्वाकारो गिरिसन्निभः क्व च गतिर्वेगेन लीला च सा
हेलाकुड्मलितेक्षणाः क्व नु दृशस्तद्वा क्व ते बृंहितम् ।
वप्राघातरसः क्व ते क्व च करः कष्टं यदेवंविधं
त्वामारुह्य शिशुः पदा परवशं संचारयत्याज्ञया ॥

635

पादाघातविघूर्णिता वसुमती त्रासालसाः पक्षिणः
पङ्काङ्कानि सरांसि गण्डकषणक्षोदक्षताः शाखिनः ।
प्राप्येदं करिपोतकैर्विधिवशाच्छार्दूलशून्यं वनं
तत्तन्नाम कृतं विशृङ्खलतया वक्तुं न यत्पार्यते ॥

एते केषामपि

636

पुण्ड्रेक्षूनपि भक्षयन्घृतभृतो मांसौदनादीनपि
प्रावृण्वन्विविधाः कुथा अपि वहन्नक्षत्रमाला अपि ।

कर्णे चामरमालिकामपि दधन्ती तथापि स्मर-
न्वैन्ध्यीनां वनसल्लकीवनभुवामास्ते सदा दुःखितः ॥

कस्यापि.

637

नीवारप्रसवाग्रमुष्टिकवलैर्यो वर्धितः शैशवे
पीतं येन सरोजपत्त्रपुटके होमावशेषं पयः ।
तं दृष्ट्वा मदमन्थरालिवलयव्यालुप्तगण्डं गजं
सोत्कण्ठं सभयं च पश्यति मुहुर्दूरे स्थितस्तापसः ॥

भर्तोः.

638

दन्ते न्यस्य करं प्रलम्बितशिराः संमील्य नेत्रद्वयं
किं त्वं वारण तप्यसे गणिकया को नाम नो वञ्चितः ।
ग्रासं शान्तमना गृहाण सततं शोकोधुना त्यज्यतां
ये मत्ता अविवेकिनश्चलधियस्ते प्राप्नुवन्त्यापदम् ॥

639

पत्युर्यत्कवलावशेषपतितग्रासेन वृत्तिः कृता
पीतं यच्च करावगाहकलुषं तत्पीतशेषं पयः ।
प्राणान्पूर्वतरं विहाय तदिदं प्राप्तं करिण्या फलं
यद्बन्धार्पणकातरस्य करिणः क्लिष्टं न दृष्टं मुखम् ॥

एतौ कयोरपि.

640

घासग्रासं गृहाण त्यज गजकलभ प्रेमबन्धं करिण्याः
पाशग्रन्थिव्रणानामभिमतमधुना देहि पङ्कानुलेपम् ।
दूरीभूतास्तवैते शबरवरवधूविभ्रमोद्भ्रान्तरम्या
रेवाकूलोपकण्ठद्रुमकुसुमरजोधूसरा विन्ध्यपादाः ॥

हस्तिपकस्य.

641

लाङ्गूलचालनमधश्चरणावपातं
भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनं च ।

श्वा पिण्डदस्य कुरुते गजपुङ्गवस्तु
धीरं विलोकयति चाटुशतैश्च भुङ्क्ते ॥
कस्यापि.

642

यद्विन्ध्यः शिखरी तदन्तरपि यत्पीलुप्रियः पिप्पलः
सोत्कण्ठा रभसागमादभिपतन्रेणुः करेणुश्च यत् ।
तत्किं भद्रतया स्मरत्यपि करी दैवं हि सर्वंकषं
तन्मृत्योरपि दुःसहं तु यदयं मन्दो धुरि स्थापितः ॥

643

मध्येविन्ध्यमुदूर्मिनार्मदनदीवातूलवातावली-
हेलोद्धूलितमल्लिकाकिसलयैर्यो वृद्धिमभ्यागतः ।
सोयं दैववशाद्दशाविरहितः शूत्कारकारी करी
निर्भज्यद्दजरज्जुपाशविवशः कष्टं किमाचेष्टताम् ॥

644

हे गन्धकुञ्जर महागिरिकुञ्जराजि-
मद्यापि मा स्मर सलीलनिमीलिताक्षः ।
मुञ्चाभिमानमधुना भज वर्तमानं
वक्रं विधेरुपरि शासनमङ्कुशं च ॥
जह्लणस्य.

645

स्वच्छस्वादुजला विहाय सरितो हर्तुं तृषं दुःसहां
मा मत्त द्विरदाक्षि निक्षिप शरत्कृष्टे तडागाम्बुनि ।
पीतेस्मिन्सकलेपि गच्छति न ते शान्तिं पिपासा जले
पामस्यैकगतेरमुष्य नियतं स्याज्जीविते संशयः ॥
कस्यापि.

अथ मृगवर्णनम्

646

दूर्वाङ्कुरतृणाहारा धन्यास्तात वने मृगाः ।
विभवोन्मत्तचित्तानां न पश्यन्ति मुखानि यत् ॥

647

अमृता विगतप्राणा सान्तःशल्याकृतव्रणा ।
अबद्धा निश्चलेवास्ते कूटसंस्थे मृगे मृगी ॥

कबीरपि.

648

रज्ज्वा दिशः प्रवितताः सलिलं विषेण
पाशैर्मही हुतभुजा ज्वलिता वनान्ताः ।
व्याधाः पदान्यनुसरन्ति गृहीतबाणाः
कं देशमाश्रयति यूथपतिर्मृगाणाम् ॥

मुक्तापीडस्य.

649

द्रुततरमितो गच्छ प्राणैः कुरङ्ग वियुज्यसे
किमिति वलितग्रीवं स्थित्वा मुहुर्मुहुरीक्षसे ।
विदधति हतव्याधानां ते मनागपि नार्द्रतां
कठिनमनसामेषामेते विलोचनविभ्रमाः ॥

650

स्थलीनां दग्धानामुपरि मृगतृष्णामनुसरं-
स्तृषार्तः सारङ्गो विरमति न खिन्नेपि मनसि ।
अजानानस्तत्त्वं न स मृगयतेन्यत्र सरसी-
मभूमौ प्रत्याशा न च फलति विघ्नं च कुरुते ॥

651

हे सारङ्ग तृणान्यशान सलिलैः प्राणान्पुषाणाथवा
यद्वा स्याः पवनाशनस्तदपि ते साविष्कृतिं प्राणितम् ।
येनेयं भवतोच्छ्वसत्कुवलयप्रस्तारचारुद्युति-
र्दृष्टिर्वित्तमदोद्धताक्षिणि मुखे मूर्खस्य नायासिता ॥

652

अल्पीयःस्खलनेन यत्र पतनं कृच्छ्रेण यत्रोन्नति-
र्द्वारे वेत्रलतावितानगहने कष्टः प्रवेशक्रमः ।

हे सारङ्ग मनोरमा वनभुवस्त्यक्त्वा विशेषार्थिना
किं भूभृत्कटकस्थितिव्यसनिना व्यर्थं खुराः शातिताः ॥
कस्यापि.

653

नैतास्ता मलयस्य काननभुवः स्वच्छस्रवन्निर्झरा-
स्तृष्णा यासु निवर्तते तनुभृतामालोकमात्रादपि ।
रूक्षध्वाङ्क्षपरिग्रहो मरुरयं स्फारीभवद्भ्रान्तय-
स्ता एता मृगतृष्णिका हरिण हे नेदं पयो गम्यताम् ॥
सातलस्य

654

त्यक्तं जन्मवनं तृणाङ्कुरवती मातेव मुक्ता स्थली
विस्रम्भस्थितिहेतवो न गणिता बन्धूपमाः पादपाः ।
बालापत्यवियोगदुःखविधुरा नापेक्षिता सा मृगी
मार्गन्तः पदवीं तथाप्यकरुणा व्याधा न मुञ्चन्त्यमी ॥

655

छित्त्वा पाशमपास्य कूटरचनां भक्त्वा बलाद्वागुरां
पर्यस्ताग्निशिखाकलापजटिलान्निर्गत्य दूरं वनात् ।
व्याधानां शरगोचरादपि जवेनोत्प्लुत्य धावन्मृगः
कूपान्तः पतितः करोति विधुरे किं वा विधौ पौरुषम् ॥
एतौ मुक्तापीडस्य.

656

स्वैरी भ्राम्यसि नाथ काम्यसि परद्वाराणि नोत्ताम्यसि
नाद्यानामनिमित्तकोपकुटिलालापं मुखं पश्यसि ।
मुञ्चस्येकमपि क्षणं प्रकटितप्रेमां च न प्रेयसीं
हे सारङ्ग तवातिसुन्दरमिदं केनोपदिष्टं व्रतम् ॥
कस्यापि.

657

स्वच्छन्दं हरिणेन या विहरता दैवात्समासादिता
भङ्गप्लुतदुग्धबिन्दुविसरा शालेर्नवा मञ्जरी ।

निःश्वासानलदग्धकोमलतृणप्रख्यापितान्तर्व्यथ-
स्तामेव प्रतिवासरं मुनिरिव ध्यायन्वने शुष्यति ॥

धर्मकीर्तेः.

658

सारङ्गो न लतागृहेषु रमते नो पांसुले भूतले
नो रम्यासु वनोपकण्ठहरितच्छायासु शीतास्वपि ।
तामेवायतलोचनामनुदिनं ध्यायन्मुहुः प्रेयसीं
शैलेन्द्रोदरकंदरेषु गतधीः शृङ्गारिवेषः स्थितः ॥

659

शृङ्गेणाङ्गं मृगाणां कषति परिचयप्राप्तये निःस्पृहाणां
मन्दस्वच्छन्दचारी परिहरति भयादालयं यूथपस्य ।
दृष्टास्तिष्ठत्यलक्ष्यो झगिति निपतितैस्तत्कुरङ्गीकटाक्षैः
सारङ्गो दुःखमास्ते विधुरविधिवशादन्ययूथप्रविष्टः ॥

660

आदाय मांसमखिलं स्तनवर्जमङ्गा-
न्मां मुञ्च वागुरिक याहि कुरु प्रसादम् ।
अद्यापि घासकवलग्रसनानभिज्ञो
मन्मार्गवीक्षणपरस्तनयो मदीयः ॥

कस्यापि.

661

पुरो रेवा पारे गिरिरतिदुरारोहशिखरः
सरः सव्ये वामे दवदहनदाहव्यतिकरः ।
धनुष्पाणिः पश्चाच्छबरहतको धावतितरां
न यातुं न स्थातुं हरिणशिशुरेष प्रभवति ॥

श्रीजयापीडस्य.

662

क क्रीडति क चरति क करोति वृत्तिं
वारि क नाम पिबति स्वपिति क नाम ।

इत्थं मृगं निरपराधमबाधमानं
व्याधोनुधावति वधाय धनुर्दधानः ॥

663

चन्द्रः सुधांशुरयमत्रिसुतो द्विजेशः
पुण्यैरवापि शरणाय मयेति तोषम् ।
मुग्धैणशाव भज मा त्यज पापमेनं ॥
मीनं प्रभुज्य सहसा कृतमेषभोगम् ॥

प॰ पाजकस्य.

अथ करभाः

664

करभ यदि कदाचिद्भ्रमन्दैवयोगा-
न्मधुकरकुलतस्त्वं प्रापयेथा मधूनि ।
विरम विरम तेभ्यः सन्ति शष्पाण्यरण्ये
प्रथममुखरसास्ते शोषयन्त्येव पश्चात् ॥

कस्यापि.

665

विकचकुमुदैः फुल्लाम्भोजैः सरोभिरलंकृतां
मरकतमणिश्यामां शष्पैर्विहाय वनस्थलीम् ।
स्मरति करभो यद्वृक्षाणां चरन्मरुधन्वनां
परिचयरतिः सा दुर्वारा न सा गुणवैरिता ॥

जीवनागस्य.

666

करभदयिते यत्तत्पीतं सुदुर्लभमेकदा
मधु वनगतं तस्यालाभे विरौषि किमुत्सुका ॥
कुरु परिचितैः पीलोः पत्रैर्धृतिं मरुगोचरे
जगति सकले कस्यावाप्तिः सुखस्य निरन्तरा ॥

667

करभदयिते योऽसौ पीलुस्त्वया मधुलुब्धया
व्यपगतघनच्छायस्त्यक्तो न सादरमीक्षितः ।
चलकिसलयः सोऽपीदानीं प्ररूढनवाङ्कुरः
करभदयितावृन्दैरन्यैः सुखं परिभुज्यते ॥

668

करभ किमिदं दीर्घोच्छ्वासैः क्षिणोषि शरीरकं
विरम शठ हे कस्यात्यन्तं सखे सुखमागतम् ।
चर किसलयं स्वस्थः पीलोर्विमुञ्च मधुस्पृहां
पुनरपि भवान्कल्याणानां भविष्यति भाजनम् ॥

केषामपि.

669

करभ रभसात्क्रोष्टुं वाञ्छस्यहो श्रवणज्वरः
शरणमथवानृज्वी दीर्घा तवैव शिरोधरा ।
पृथुगलबिलावृत्तिभ्रान्तोद्धरिष्यति वाङ्खा-
दियति समये को जानीते भविष्यति कस्य किम् ॥

भट्टभल्लटस्य.

670

तथा संतुष्टः सञ्जलतृणशमीपीलुबदरै-
श्चरन्स्वस्थोरण्ये करभशिशुकः शोकरहितः ।
कृतो मध्वास्वादप्रवणहृदयो मुग्धविधिना
यथा नान्यद्भुङ्क्ते न पिबति न शेते न रमते ॥

671

यस्यासीन्नवपीलुपल्लवदरग्रासोऽपि संतुष्टये
दीर्घाध्वन्यनुगम्यते न पदवी यस्य स्वयूथैरपि ।
सोऽयं संप्रति याति बालकरभः क्षीणोद्यमः क्षामतां
मन्ये नूनमनेन दैवहतकेनास्वादितं भ्रामरम् ॥

672
पीलूनां हि फलं कषायरहितं रोमन्थयित्वा मरौ
शाखाग्रं यदखादि चारु करभीवक्त्रार्पितं प्रेमतः ।
तत्स्मृत्वा करभेन खेदविधुरं दीर्घं तथा कूजितं
प्राणानामभवत्तदेव सहसा प्रस्थानतूर्यं यथा ॥

एते केषांचित्.

673
क्रमेलकं निन्दति कोमलेच्छुः
क्रमेलकः कण्टकलम्पटस्तम् ।
प्रीतौ तयोरिष्टभुजोः समायां
मध्यस्थता नैकतरोपहासः ॥

नैषधकर्तुः.

अथ खगाः

तत्रादौ

मयूराश्चातकाश्च.

674
एक एव खगो मानी वने वसति चातकः ।
पिपासितो वा म्रियते याचते वा पुरंदरम् ॥

कस्यापि.

675
अयि चकितमुग्धचातक मरुभुवि धावसि मुधा किमुद्ग्रीवम् ।
ग्रीष्मे दवाग्निवलितस्तापिच्छोयं न विद्युत्वान् ॥

भट्टवासुदेवस्य.

676
पिपासुरप्येव जलं शिखण्डी
प्रतीक्षते प्राणसमां पिबन्तीम् ।
नूनं प्रियास्नेहनिबद्धदृष्टिः
स्वल्पं पयः पश्यति निम्नगासु ॥

677
अभ्युन्नतिव्यसनिनः शिरसोधुनैव
स्वस्यैव चातकशिशुः प्रणयं विधत्ताम् ।

अस्यैतदिच्छति नहि प्रततासु दिक्षु
ताः स्वच्छशीतमधुराः क नु नाम नापः ॥

भट्टभल्लटस्य.

678

केकाः कला वनभुवस्तिलकायमानो
बर्हः कलापमहिमैव शिखण्डिनोस्य ।
दुर्लक्षणं ननु विहायसि वायसादि-
क्षुण्णेप्ययं चटकतुल्यगतिर्न जातः ॥

भ° जयवर्धनस्य.

679

नीलाब्जपुञ्जरजसारुणितान्विमुच्य
स्वच्छान्सुधाधिकरसानपि वारिराशीन् ।
यच्चातकः पिबति वारिधरोदबिन्दू-
न्मन्ये तदानतिभयाच्छिरसोभिमानी ॥

680

भूमिस्थमम्बु यदि चातक पातुमिच्छेः
कण्ठव्रणं प्रकटयेस्तदयोग्यतां च ।
दिव्याम्बुपाननियमस्तव मोहयेत्कं
दोषोपि संवृतिमतां भजते गुणत्वम् ॥

भट्टसारस्वतस्य.

681

किं नैव सन्ति नवतामरसावतंसा
हंसावलीवलयिनो जलसंनिवेशाः ।
कोपि ग्रहो गुरुरयं बत चातकस्य
पौरंदरीं यदभिवाञ्छति वारिधाराम् ॥

682

किं दूरेण पयोधरा उपरि किं नान्ये रटन्तः भुना
निम्नाः पापतया स्वकुक्षिषु गताः किं नाम पक्षाः क्षयम् ।

रभ्यं वा गगने न किं विहरणं किं तुमकाकावली-
पर्यायप्रतिपत्तिलाघवभयाद्भूमौ स्थिता बर्हिणः ॥

केषामपि.

683

नो ताण्डवेन नयनामृतनिर्झरेण
केकारवेण न च कर्णरसायनेन ।
बर्हेण चापि सुरचापरुचा तवाय-
मेतुर्न तुष्यति शिखिन्वधमन्तरेण ॥

कस्यापि

684

चातक तात कियद्भवता पातकमतुलमकारि ।
नवजलदादपि चञ्चुपुटे यत्तव न पतति वारि ॥

685

जलकणवितरणरहितः प्रकटितधवलितवेषः ।
चातक रटसि वृथा किं जलदः शारद एषः ॥

चर्पटीनाथस्य.

686

सन्ति कूपाः स्फुरद्रूपाः परितः सरितः शुभाः ।
तथापि चातकस्यैकः फलदो जलदोदयः ॥

687

केकानिभाद्धटयसे पटुचाटुकानि
चञ्चत्कलापमपि नृत्यसि रञ्जनाय ।
हे चातक प्रयतसे जलदं प्रतीत्थं
बिन्दुं जलस्य लभसे न च लज्जसे च ॥

688

बाहत्वमीश्वरसुतस्य विधाय बर्हि-
न्मम्लायितः स निजपक्षकलाप एव ।
नाराधितः स भवता पुरुषोत्तमः किं
यस्ते तृषं प्रशमयेत्कचमेघवर्षैः ॥

अथ हंसाः सारसाश्च

689

वसतोतिशयप्रीत्या मानसोचितसंस्थितेः ।
पल्वलाम्भसि हंसस्य हंसतैव विकल्प्यते ॥

690

पिबन्ति मधु पद्मेभ्यो भृङ्गाः केसरधूसराः ।
हंसाः शैवालमश्नन्ति धिग्दैवमसमञ्जसम् ॥

कयोरपि.

691

यदि नाम दैवयोगाज्जगदसरोजं कदाचिदपि जातम् ।
अवकरनिकरं विकिरति तत्किं कृकवाकुरिव हंसः ॥

भट्टवासुदेवस्य.

692

कटु रटति निकटवर्ती वाचाटष्टिट्टिभः पटुर्यत्र ।
अपसरणमेव शरणं मौनं वा तत्र हंसस्य ॥

693

अस्ति यद्यपि सर्वत्र नीरं नीरजमण्डितम् ।
रमते न मरालस्य मानसं मानसं विना ॥

कस्यापि.

694

क्षुधितोपि पद्मखण्डे जहाति रजसावृतं हि किंजल्कम् ।
गुणिनि कृतपक्षपातो बिसं तु बहु मन्यते हंसः ॥

भट्टमुक्तिकोशकस्य.

695

तरलयसि दृशं किमुत्सुका-
मकलुषमानसवासलालिते ।
अवतर कलहंसि वापिकां
पुनरपि यास्यसि पङ्कजालयम् ।

भट्टबाणस्य.

696

भृङ्गाङ्गनाजनमनोहरहारिगीत-
राजीवरेणुकणकीर्णपिशङ्गतोयाम् ।
रम्यां हिमाचलनदीं प्रविहाय हंस
हे हे हताश वद कां दिशमुत्सुकोसि ॥

697

हे हंस मेलितपयःसलिलं विवेक्तुं
शक्तस्य संप्रति मतिः क नु तेद्य याता ।
कासारवारिणि कलां पतितां यदिन्दो-
रादातुमिच्छसि बिसाङ्कुरवाञ्छया त्वम् ॥

698

शीतांशुशेखरशिरोरुहसंश्रितानि
पुण्यानि पावितजगन्ति मनोरमाणि ।
भ्रान्त्वा चिरं सुरसरित्सलिलानि दैवा-
ल्लब्धानि हातुमिह वाञ्छसि नासि हंसः ॥

699

स्थित्वा चिरं नभसि निश्चलतारकेण
मातङ्गसङ्गकलुषां नलिनीं निरीक्ष्य ।
उत्पन्नमन्युपरिघर्घरनिःस्वनेन
हंसेन साश्रु परिवृत्य गतं न लीनम् ॥

700

येनोज्झितं सहचरीवदनोपनीतं
रम्यं मृणालशकलं हिमशङ्खशुभ्रम् ।
सोयं खगो हतविधे तव चेष्टितेन
शैवालनाललवलम्पटतां विधत्ते ॥

701

रटसि कटु किमुच्चैर्वायस स्पर्धया मे
विहगहतक विशारक्तवकान्तरालः ।

विततधवलपक्षाक्षेपविक्षोभिताम्भाः
कमलवनविहारी सारसोहं न काकः ॥

702

हंसोध्वगः श्रममपोहयितुं दिनान्ते
कारण्डकाकबकभासवनं प्रविष्टः ।
मूकोयमित्युपहसन्ति लुनन्ति पक्षा-
न्नीचाश्रयो हि महतामवमानभूमिः ।

एते केषामपि.

703

क्व कठिनमहो पीलोः पत्त्रं मृदुः क्व बिसाङ्कुरः
क्व कटु लवणं कौपं चाम्भः क्व तामरसासवः ।
क्व कुसुमरजो हृद्यं रूक्षाः क्व चोषरपांसवः
क्व मरुविषयो ध्वाङ्क्षक्षेत्रं क्व हंस भवादृशाः ॥

श्रीभण्डकस्य.

704

भो राजहंस किमिति त्वमिहागतोसि
योसौ बकः स इह हंस इति प्रतीतः ।
तद्गम्यतां त्वरितमेव ततः प्रभाते
यावद्वदन्ति बक एष न मूढलोकाः ॥

705

अये वापीहंसा निजवसतिसंकोचपिशुनं
कुरुध्वं मा चेतो वियति वहतो वीक्ष्य विहगान् ।
अमी ते सारङ्गा भुवनमहनीयव्रतभृतो
निरीहाणामेषां तृणमिव भवन्त्यम्बुनिधयः ॥

706

तरौ तीरोद्भूते क्वचिदपि दलाच्छादिततनुः
पतद्धारासारां गमय विषमां प्रावृषमिमाम् ।
निवृत्तायां स्वस्यां सरसि सरसोत्फुल्लनलिने
स एव त्वं हंसः पुनरपि विलासास्त इह ते ॥

707

गतं तद्गाम्भीर्यं जलमपि वृतं जालकशतैः
सखे हंसोत्तिष्ठ प्रथममनुतो दग्धसरसः ।
स यावत्पङ्काम्भःकलुषितवपुर्भूरिविलप-
न्न काको वाचाटश्चरणयुगलं मूर्ध्नि कुरुते ॥

708

स्पृशति न बिसं चञ्च्वा भूयस्तया सह खण्डितं
पिबति न जलं याति स्वप्नुं न शैवलजालकम् ।
कमलकलिकाभङ्गक्रीडां करोति न सारसः
क्वणति करुणं शोकमग्नः प्रियाविरहाकुलः ॥

709

सरसि बहुशस्ताराछायां दशन्परिवञ्चितः
कुमुद विटपान्वेषी हंसो निशास्वविचक्षणः ।
दशति न पुनस्ताराशङ्की दिवापि सितोत्पलं
कुहकचकितो लोकः सत्येऽप्यपायमपेक्षते ॥

एते केषामपि.

710

मुक्ताभानि पयांसि भङ्गविलसद्दुग्धा बिसग्रन्थयः
स्फीतास्तामरसासवा विहरणक्रीडासहं सैकतम् ।
सन्त्येव प्रतिदेशमत्रविषमे हे हंस पङ्काङ्किते
धृष्टोकुट्टबके जरत्सरसि ते कोयं निवासग्रहः ॥

श्रीशिवस्वामिनः

711

आपूर्येत पुनः स्फुरच्छफरिकासारोर्मिभिर्वारिभि-
र्भूयोपि प्रविभज्यमाननलिनं पश्येम तोयाशयम् ।
इत्याशाशतलन्तुबद्धहृदयो नक्तंदिनं दीनधीः
शुष्यत्यातपशोषितस्य सरसस्तीरे जरत्सारसः ॥

712

तावद्दोलितपङ्कजच्युतरजःपिङ्गाङ्गरागोज्ज्वलो
यः शृण्वन्कलकूजितं मधुलिहां संजातहर्षोत्सवः ।
कान्ताचञ्चुपुटापवर्जितबिसग्रासग्रहेष्वक्षमः
सोयं संप्रति हंसको मरुगतः कष्टं तृणं वाञ्छति ॥

713

यां स्मृत्वा सहसैव मानससरस्त्यक्त्वा विशेषार्थिन-
स्तामेवोत्सुकचेतसः कमलिनीं दृष्ट्वा बकाध्यासिताम् ।
लीयन्ते विगताभिमानलघवस्तत्रैव भूयोपि ये
हंसास्ते न भवन्ति हंसधवलाः प्रायो बका एव ते ॥

केषामपि.

714

यामालिङ्गय बका रटन्ति कटुकं दीर्घोच्छ्वसत्कंधरा
यस्यामंसतटावघट्टितजलं वल्गन्त्यमी मद्गवः ।
या शश्वन्मलिनात्मकैरपि बकैर्नक्तंदिनं सेव्यते
सा हंसेन मनस्विना कमलिनी युक्तं यदि त्यज्यते ॥

अर्थवर्मणः.

715

रूपं हारि मनोहरा सहचरी पानाय पाद्मं मधु
क्रीडा चाप्सु सरोरुहेषु वसतिस्तेषां रजो मण्डनम् ।
वृत्तिः साधुमता बिसेन सुहृदश्चाकस्वनाः षट्पदाः
सेवादैन्यविमाननाविरहितो हंसः सुखं जीवति ॥

यशःस्वामिनः.

716

मत्स्या अपि हि जानन्ति क्षीरनीरविवेचनम् ।
प्रसिद्धं राजहंसानां यशः पुण्यैरवाप्यते ॥

717

क्रुद्धोलूकनखप्रपातविगलत्पक्षा अपि स्वाश्रयं
ये नोज्झन्ति पुरीषपुष्टवपुषस्ते केचिदन्ये द्विजाः ।

ये तु स्वर्गतरङ्गिणीबिसलतालेशेन संवर्धिता
गङ्गानीरमपि त्यजन्ति कलुषं ते राजहंसाः कुतः ॥

कस्यापि.

अथ कोकिलाः

718

समुद्गिरसि वाचः किं पुंस्कोकिल सुकोमलाः ।
अस्मिञ्जडपाषाणगुरुनिर्घोषभैरवे ॥

भा॰ अमृतदत्तस्य.

719

काकैः सह विवृद्धस्य कोकिलस्य कला गिरः ।
खलसङ्गेऽपि नैष्ठुर्यं कल्याणप्रकृतेः कुतः ॥

तक्षकस्य.

720

श्रोत्रोत्सवं तव कलं कलकण्ठ कोऽत्र
नादं शृणोति रतिविग्रहसंधिदूतम् ।
दावाग्निदग्धघनपादपकोटरान्त-
राविर्भवत्कटुरवासु वनस्थलीषु ॥

कस्यापि.

721

मूकीभूय तमेव कोकिल मधुं बन्धुं प्रतीक्षस्व हे
हेलोल्लासितमालतीपरिमलामोदानुकूलानिलम् ।
यत्रैतास्तव सूक्तयः सफलतामायान्त्यमी तूल्लस-
त्पांसूत्तम्भभृतो निदाघदिवसाः संतापसंधायिनः ॥

भट्टवृद्धेः.

722

भ्रातः कोकिलकूजितैरलमलं नार्घन्ति यस्माद्गुणा-
स्तूष्णीमास्व विशीर्णपर्णनिचयच्छन्नः क्वचित्कोटरे ।
उद्यानद्रुमवाटिकाकटुरटत्काकावलीसंकुलः
कालोऽयं शिशिरस्य संप्रति सखे नायं वसन्तोत्सवः ॥

723

क्वचिज्झिल्लीनादः क्वचिदतुलकाकोलकलहः
क्वचित्कङ्कारावः क्वचिदपि कपीनां कलकलः ।
क्वचिद्घोरः फेरुध्वनिरयमहो दैवघटना
कथंकारं तारं क्वणतु चकितः कोकिलयुवा ॥

अथ भ्रमराः

724

केतकीकुसुमं भृङ्गः पीड्यमानोपि सेवते ।
दोषाः किं नाम कुर्वन्ति गुणापहृतचेतसः ॥

कस्यापि

725

कृत्वापि कोषपानं भ्रमरयुवा पुरत एव कमलिन्याः ।
अभिलषति बकुलकलिकां मधुलिहि मलिने कुतः सत्यम् ॥

726

मदनमवलोक्य निष्फलमनित्यतामपि च बन्धुजीवानाम् ।
गुरुमुपगम्य भ्रमरः संप्रति जातो जपासक्तः ॥

727

भ्रमर भ्रमता दिगन्तराणि
क्वचिदासादितमीक्षितं श्रुतं वा ।
वद सत्यमपास्य पक्षपातं
यदि जातीकुसुमानुकारि पुष्पम् ॥

728

कमलं भवनं रजोऽङ्गरागो
मधु पानं मधुराः प्रियाप्रलापाः ।
शयनं मृदु केसरोपधानं
भ्रमरस्याम्भसि का न राजलीला ॥

729

पतितमुत्पतितं स्थितमक्रियं
सकरुणं क्वणितं गतमागतम् ।
कमलिनीमलिना तुहिनाहतां
नहि तदस्ति विलोक्य न यत्कृतम् ॥

कस्यापि.

730

कमलिनीमलिनी दयितं विना
न सहते सह तेन निषेविताम् ।
तमधुना मधुना निहितं हृदि
स्मरति सा रतिसारमहर्निशम् ॥

भट्टरुद्रटस्य.

731

मदं न लिप्सेत शिलीमुखो यदि
द्विपान्न कर्णाग्रनिपातमाप्नुयात् ।
परोपसर्पी सुखलेशलिप्सया
नरो भवत्येव पराभवास्पदम् ॥

732

मधुकर बहुशस्त्वया निरस्ताः
कुसुमलतास्तृणवत्सुपुष्पितायाः ।
फलमनुभव कण्टकावृताभ्य-
स्तदिदमपत्रप केतकीलताभ्यः ॥

733

फुल्लेषु यः कमलिनीकमलोदरेषु
चूतेषु यो विलसितः कलिकान्तरस्थः ।
पश्याद्य तस्य मधुपस्य शरद्व्यपाये
कृच्छ्रेण वेणुविवरे दिवसाः प्रयान्ति ॥

734

पुष्पासवं सुरभि गन्धिरजोङ्गरागः
पीत्वा लतासु मधुपः कमले निषण्णः ।
बद्धोधुना शशिकरैः करुणं विरौति
संतोषहीनमिह कं न भजन्त्यनर्थाः ॥

एते केषांचित्.

735

अन्यासु तावदुपमर्दसहासु भृङ्ग
लोलं विनोदय मनः सुमनोलतासु ।
मुग्धामजातरजसं कलिकामकाले
बालां कदर्थयसि किं नवमालिकायाः ॥

विकटनितम्बायाः.

736

ऐरावणाननमदाम्बुकणावपात-
संसक्ततामरसरेणुपिशङ्गिताङ्गः ।
चण्डानिलाहततुषारविशीर्णपक्षः
क्षीणः क्षितौ मधुकरो विवशोत्र शेते ॥

भट्टनायकस्य.

737

सोत्कः परिभ्रमसि किं व्यवपातिधैर्यः
कूजन्द्विरेफ करुणं कुसुमासवार्थी ।
अन्यासु पादपलतासु धृतिं बधान
भग्ना हि सा कुसुमिता सहकारवल्ली ॥

धर्मकीर्तेः.

738

स्वामोदवासितसमस्तदिगन्तराला
रक्ता मनोहरमुखा सुकुमारमूर्तिः ।
सेव्या सरोजकलिका तु यदैव जाता
नीतस्तदैव विधिना मधुपोन्यदेशम् ॥

कस्यापि.

739

जात्युज्ज्वले मधुरकोमलवाग्विलासौ
द्वौ पुष्करे मधुकरौ युगपत्प्रविष्टौ ।
एकस्तयोर्मधुभराकुलपूर्णदेहः
कष्टे विधौ न रजसापि युतो द्वितीयः ॥

चाटस्य.

740

मधुकरगणश्चूतं त्यक्त्वा गतो नवमालिकां
पुनरपि गतो रक्ताशोकं कदम्बतरुं ततः ।
तदपि सुचिरं स्थित्वा तेभ्यः प्रयाति सरोरुहं
परिचितगुणद्वेषी लोको नवं नवमीहते ॥

741

लिखितकमले सौन्दर्येण प्रकामहृतात्मना
किमिव न कृतं तत्र भ्रान्त्वा मधुस्पृहयालिना ।
अधिगतरसः सोभूत्तस्मान्मनागपि नाल्पधी-
र्धुरि तु लिखितस्तृष्णान्धानां जनेन विवेकिना ॥

742

भ्रमति बकुले मन्दं कुन्दे न विन्दति निर्वृतिं
प्रकृतिसुरभौ रक्ताशोके न याति विशोकताम् ।
सुरभिकुसुमामोदोत्कण्ठापनीतमना वने
वहति तनुतामङ्गे भृङ्गः स्मरन्नवमालिकाम् ॥

743

स्पृशति शनकैश्चुम्बत्यङ्गैः करोति निपीडनं
चरणपतनं मुद्राभेदं विधातुमपीहते ।
समयमुचितं चित्तौत्सुक्यात्प्रतीक्षितुमक्षमो
मधुकरयुवा पुण्यैर्लब्ध्वा नवां नवमालिकाम् ॥

744

हिमोत्सन्नां दृष्ट्वा हृतकमलनालां कमलिनीं
द्विरेफाः संवृत्ताः सपदि गजगण्डप्रणयिनः ।
अहो धिग्भूतानां प्रकृतिरियमप्रत्ययकरी
न कश्चित्क्षीणार्थे प्रथमगुणगन्धं गणयति ॥

745

किमामोदभ्रान्त्या भ्रमसि सुचिरं भृङ्ग ननु हे
न जानीषे तत्त्वं प्रतपतितरां ग्रीष्मसमयः ।
स्थितं शून्यं पुष्पैः प्रकटविटपं पश्य विपिनं
गतः सौरभ्याढ्यः प्रकृतिसुभगश्चैत्रविभवः ॥

746

केनाघ्रातमुदारमस्य कुसुमं कैश्चुम्बितं केसरं
पीतः केन रसोस्य केन रजसा चोद्वेल्लितं केन वा ।
हे हे मुग्धमधुव्रत व्रज जवादन्यांस्तरून्पुष्पिता-
नुत्तालेत्र वृथैव पिप्पलतरौ किं किंचिदासाद्यते ।

747

प्रत्ययोत्र यथासुखं मधुरसः पातव्य इत्युत्सुक-
स्तृष्णाविभ्रमविप्रलब्धहृदयस्तत्त्वावबोधं विना ॥
निर्विण्णोप्यफलभ्रमो न विरमत्यालेख्यपद्माकरे
दुर्बुद्धिर्व्यसनी तथापि मधुपस्तृष्णाशयोद्भ्राम्यति ॥

748

यस्याः संगमवाञ्छया न गणिता वाप्यो विनिद्रोत्पला
यामालिङ्ग्य समुत्सुकेन मनसा यातः परां निर्वृतिम् ।
भग्नां तामवलोक्य चन्दनलतां भृङ्गेण यज्जीव्यते
धैर्यं नाम तदस्तु तस्य न पुनः स्नेहानुरूपं कृतम् ॥

749

येनामोदिनि केसरस्य मुकुले पीतं मधु स्वेच्छया
नीता येन निशा शशाङ्कधवला पद्मोदरे शारदे ।

भ्रान्तं येन मदप्रवाहमलिने गण्डस्थले दन्तिनां
सोऽयं भृङ्गयुवा करीरविटपे बध्नातु तुष्टिं कुतः ॥

केषामपि.

750

मा भून्नाम सहामुनैव निधनं दैवात्कथंचित्पुन-
स्तृष्णा वा हतजीविते यदि तदा किं पुष्पशून्यं जगत् ।
येनैवोन्मथितः स एव दयितः पद्माकरो निर्दयं
दानाम्भःस्पृहयानुयात्यलिरहो लोलस्तमेव द्विपम् ॥

शङ्कुकस्य.

751

सोऽपूर्वो रसनाविपर्ययविधिस्तत्कर्णयोश्चापलं
दृष्टिः सा मदविस्मृतस्वपरदिक्किं भूयसोक्तेन वा ।
सर्वं निश्चितवानसि भ्रमर हे यद्वारणोऽद्याप्यसा-
वन्तःशून्यकरो निषेव्यत इति भ्रातः क एष ग्रहः ॥

भट्टमल्लटस्य.

752

रे रे भृङ्ग मदान्धवारणचलत्कर्णानिलान्दोलन-
क्लेशक्लान्ततनो मुधैव भवता दुःखं किमित्यास्यते ।
उत्कूजत्समदद्विरेफवलयव्यालुप्तकोशश्रियः
सामोदाः प्रकटाशयाः प्रतिपदं सन्त्येव पद्माकराः ॥

मुखविष्णोः.

753

गन्धाढ्यां नवमालिकां मधुकरस्त्यक्त्वा गतो यूथिकां
तां त्यक्त्वापि गतः स चन्दनतरुं तस्मात्सरोजं गतः ।
बद्धस्तत्र निशाकरेण सुचिरं क्रन्दत्यसौ मन्दधीः
संतोषेण विना पराभवशतं प्राप्नोति लुब्धो जनः ॥

754

रात्रिर्गमिष्यति भविष्यति सुप्रभातं
भास्वानुदेष्यति हसिष्यति पद्मिनी च ।

एवं विचिन्तयति कोषगते द्विरेफे
हा हन्त हन्त नलिनीं गज उन्ममाथ ॥

755

भ्रमन्वनान्ते वनमञ्जरीषु
न षट्पदो गन्धफलीमजिघ्रत् ।
सा किं न रम्या स च किं न रन्ता
बलीयसी केवलमीश्वरेच्छा ॥

एते केषामपि.

756

अङ्के वृद्धिमुपागतं शिशुतया सर्वाङ्गमालिङ्गितं
मत्स्यः श्रीपरिरम्भनिर्भरतरव्याकोशकोषोन्मुखैः ।
आशाभिः परिपीयमानमनिशं निःस्पन्दमिन्दिन्दिरै-
र्दूरादेव निमेषशून्यनयनः पद्मं समुद्वीक्षते ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

अथ बकाः

757

जीवतो निगिरन्मत्स्यान्मुनिवद्दृश्यते बकः ।
मृतानपि न गृध्रस्तु धिगाकारमुनीन्द्रताम् ॥

कस्यापि.

758

नालेनेव स्थित्वा पादेनैकेन कुञ्चितग्रीवम् ।
जनयति कुमुदभ्रान्तिं वृद्धबको बालमत्स्यानाम् ॥

वृद्धे.

759

एष बकः सहसैव विपन्नः
शाठ्यमहो क नु तद्गतमस्य ।
साधु कृतान्तक कश्चिदपि त्वां
वञ्चयितुं न कुतोऽपि समर्थः ॥

कस्यापि.

760

निजकुलोचितचेष्टितमात्मनो
यदपहाय यियाससि हंसताम् ।
बक चर व्रतमेव तथापि ते
फलति तत्तदिदं यततां नृणाम् ॥

भट्टगोविन्दराजस्य.

761

न कोकिलानामिव मञ्जु कूजितं
न लब्धलास्यानि गतानि हंसवत् ।
न बर्हिणानामिव चित्रपक्षता
गुणस्तथाप्यस्ति बके बकव्रतम् ॥

भा° श्रीजयवर्धनस्य.

762

तद्वैदग्ध्यं समुदितपयस्तोयतत्त्वं विवेक्तु-
मालापास्ते स च मृदुपदन्यासहृद्यो विलासः ।
आस्तां तावद्बक यदि तथा वेत्सि किंचिच्छुथाशं
तूष्णीमेवासितुमयि सखे त्वं कथं मे न हंसः ॥

भट्टभल्लटस्य.

763

कस्त्वं लोहितलोचनास्यचरणो हंसः कुतो मानसा-
त्किं तत्रास्ति सुवर्णपङ्कजवनान्यम्भः सुधासंनिभम् ।
मुक्ताशुक्तिरथास्ति शङ्खनिचयो वैदूर्यरोहाः क्वचि-
च्छम्बूकाः किमु सन्ति नेति च बकैराकर्ण्य हीहीकृतम् ॥

अथ काकाः

764

तुल्यवर्णच्छदः कृष्णः कोकिलैः सह संगतः ।
केन विज्ञायते काकः स्वयं यदि न भाषते ॥

वाल्मीकेः.

765

आत्मकृतादपि विरुतं कुर्वाणाः स्पर्धया सह मयूरैः ।
किं जानन्ति वराकाः काकाः केकारवान्कर्तुम् ॥

कस्यापि.

766

कृष्णं वपुर्वहतु चुम्बतु सत्फलानि
रम्येषु संचरतु चूतवनान्तरेषु ।
पुंस्कोकिलस्य चरितानि करोतु नाम
काकः किल ध्वनिविधौ ननु काक एव ॥

भा° जयवर्धनस्य.

767

संप्राप्य कोकिलकुलैः कमनीयकान्तिः
कान्तस्वरैरपि बलात्खलु संनिकर्षम् ।
वैधुर्यभाजि हतवेधसि किं वराकः
काकः करोत्वनुकृतिं न ययौ यदेषाम् ॥

गोविन्दराजस्य.

768

इयं पल्ली भिल्लैरनुचितसमारम्भरसिकैः
समन्तादाक्रान्ता विषविषमबाणप्रणयिभिः ।
तरोरस्य स्कन्धे गमय समयं कीर निभृतं
न वाणी कल्याणी तदिह मुखमुद्रैव शरणम् ॥

769

किरति मुखगृहीतं भुक्तशेषं पुरीषं
विलिखति चरणाग्रैर्देवतानां शिरांसि ।
व्रजति च हतमानः साधुमूर्धस्वशङ्कः
किमिव न कुरुते खं प्राप्य काको वराकः ॥

770

दौर्भाग्यं वचसां तनोर्मलिनता चेष्टास्वहो चापलं
शङ्कायास्तदुपज्ञतेव विदिता वृत्तिस्त्ववाच्यैव सा ।

इत्थं दुष्कृतशाखिनः फलमिव स्फीतं तथाप्यातुरः
काकः कोकिललाञ्छनच्छविरुचा कष्टं मुहुर्मूर्छति ॥

वासुदेवस्य.

771

नृत्यन्तः शिखिनो मनोहरममी श्रव्यं पठन्तः शुका
वीक्ष्यन्ते न त एव खल्विह रुषा वार्यन्त एवाथवा ।
पान्थस्त्रीगृहमिष्टलाभकथनाल्लब्धान्वयेनामुना
संप्रत्येतदनर्गलं बलिभुजा मायाविना भुज्यते ॥

772

रे रे ध्वाङ्क्ष विरूक्षतास्तु वचसः काणाक्षिता क्षम्यते ।
लौल्यं नाम तवेति कात्र गणना भाण्डं विभूषैव ते ।
सर्वं सोढमिदं स्वभावविहितं वह्नेरिवौष्ण्यं हि ते
यत्त्वेवं विगुणस्य कापि भवतो ग्रीवा न तत्सह्यते ॥

773

काकः कोकिलमुन्नमय्य कुरुते चूते फलास्वादनं
भुङ्क्ते राजशुकं निवार्य कुररः क्रीडापरो दाडिमम् ।
घूको बर्हिणमस्य शाखिशिखरे शेते सजानिः सुखं
हा जातं विपरीतमद्य विपिने श्येने परोक्षं गते ॥

कस्यापि.

774

किं केकीव शिखण्डमण्डिततनुः किं कीरवत्पाठकः
किं पुंस्कोकिलवत्स्वनेन मधुरः किं हंसवत्सद्गतिः ।
किं सामान्यशकुन्तशावक इव क्रीडाविनोदाकरः
काकः केन गुणेन काञ्चनमये व्यापारितः पञ्जरे ॥

775

उत्पत्तिर्मरुतां प्रभोर्युगदिने प्रख्याप्यविश्वोत्सवे
पुण्याहश्रुतिषु प्रसिद्धिरधिका पूर्णं वयः पौरुषम् ।
काकुत्स्थेन समं सपत्नकलहो दैवज्ञता तादृशी
काकस्तेन गुणेन काञ्चनमये व्यापारितः पञ्जरे ॥

776

आद्यः प्रवेशसमयः स कलेर्युगस्य
प्राप्तस्तिरस्कृतबहूदकहंससार्थः ।
आहूय सादरतया तपसोऽन्तिमोऽह्नि
काणो द्विजः प्रतिगृहं बत यत्र पूज्यः ॥

अथ कीटमणयः

777

सूर्यादन्यत्र यच्चन्द्रेऽप्यर्थसंस्पर्शि तत्कृतम् ।
खद्योत इति कीटस्य नाम तुष्टेन केनचित् ॥

778

घनसंतमसमलीमसदशदिशि निशि यद्विराजसि तदन्यत् ।
कीटमणे दिनमधुना तरणिकरान्तरितचारुसितकिरणम् ॥

भल्लटस्य.

779

जर्जरतृणाग्रमदहन्सर्षपकणमप्रकाशयन्नूनम् ।
कीटत्वमात्मतन्त्रः खद्योतः ख्यापयन्भाति ॥

780

भ्राजिष्णवो नभसि भूरिहतान्धकार-
स्वल्पप्रभाः स्वतनुमात्रनिबद्धभासः ।
खद्योतकाः प्रकटतीव्रगुरुप्रभावा-
स्तावन्न सप्ततुरगः समुदेति यावत् ॥

किशोरकस्य.

781

युष्मादृशः कृपणकाः क्रिमयोऽपि यस्यां
भान्ति स्म संतमसमग्नगमन्निशासौ ।
सूर्यांशुदीप्रदशदिग्दिवसोऽधुनात्र
भात्यत्र नेन्दुरपि कीटमणे किमु त्वम् ॥

782

इन्दुः प्रयास्यति विनङ्क्ष्यति तारकश्रीः
स्थास्यन्ति लीढतिमिरा न मणिप्रदीपाः ।
अन्यं समयमपि कीटमणे भविष्य-
दुन्मेषमेष्यति भवानिति दूरमेतत् ॥

कयोरपि.

783

सत्त्वान्तः स्फुरिताय वा कृतगुणाध्यारोपतुच्छाय वा
तस्मै कातरमोहनाय महसो लेशाय मा स्वस्ति भूत् ।
यच्छायास्फुरणारुणेन खचता खद्योतनाम्नामुना
कीटेनाहितयापि जङ्गममणिभ्रान्त्या विडम्ब्यामहे ॥

भल्लटस्य.

अथ वृक्षाः

784

प्रत्यग्रैः पर्णनिचयैस्तरुर्यैरेव शोभितः ।
जहाति जीर्णास्तानेव किं वा चित्रं कुजन्मनः ॥

उपाध्यायोद्दयस्य.

785

यथापल्लवपुष्पाढ्या यथापुष्पफलर्द्धयः ।
यथाफलर्द्धिस्वारोहा हा मातः क्वागमन्द्रुमाः ॥

786

साध्वेव तद्विधावस्य वेधाः क्लिष्टो न यन्मुधा ।
स्वरूपाननुरूपेण चन्दनस्य फलेन किम् ॥

भल्लटस्य.

787

मया बदरलुब्धेन वृक्षाणामनभिज्ञया
वने कण्टकसादृश्यात्खदिरः पर्युपासितः ॥

788

महानरुर्वा भवति समूलो वा विनश्यति ।
नाङ्कुरप्रक्रियामेति न्यग्रोधकणिकाङ्कुरः ॥

789

पुष्पपत्त्रफलच्छायामूलवल्कलदारुभिः ।
धन्या महीरुहा येषां विमुखा यान्ति नार्थिनः ॥

790

पतत्यङ्गारवर्षे वा वाति वा प्रलयानिले ।
तालः स्तब्धतयारब्धस्तथैव सह नश्यति ॥

791

छायावन्तो गतव्यालाः स्वारोहाः फलदायिनः ।
मार्गद्रुमा महान्तश्च परेषामेव भूतये ॥

792

अगतीनां खलीकाराद्दुःखं नैवोपजायते ।
भवन्त्यशोकाः प्रायेण साङ्कुराः पादताडिताः ॥

केषामपि.

793

यद्यपि चन्दनविटपी विधिना फलकुसुमवर्जितो विहितः ।
निजवपुषैव परेषां तथापि संतापमपहरति ॥

महादित्यकस्य.

794

प्राप्ते वसन्तमासे वृद्धिं प्राप्नोति सकलवनराजिः ।
यन्न करीरे पत्त्रं तत्किं दोषो वसन्तस्य ।

795

फलितघनविटपविघटितपटुदिनकरमहसि लसति कल्पतरौ ।
छायार्थी कः पशुरपि भवति जरद्वीरुधां प्रणयी ॥

भल्लटस्य.

796

फलकुसुमकिसलयोज्ज्वलविटपशतान्तरिततरणिकिरणौघे ।
मार्गतरौ निकटस्थे कः पथिकः क्लान्तिमनुभवति ॥

भा° अमृतदत्तस्य.

797

दूरीकृतस्वार्थलवा जनस्य
समुद्यता ये भुवि तापशान्त्यै ।
द्रुमास्त एवागतिका न विद्मः
प्रजापतेराशयलेशमत्र ॥

प्रकाशवर्षस्य.

798

चन्दने विषधरान्सहामहे
वस्तु सुन्दरमगुप्तिमत्कुतः ।
रक्षितुं वद किमात्मसौष्ठवं
संचिताः खदिर कण्टकास्त्वया ॥

भल्लटस्य.

799

आर्थित एव मिथः कृतशृङ्खलो-
विषधरैरधिरुह्य महाजडः ।
मलयजः सुमनोभिरनाश्रितो
यदत एव फलेन न युज्यते ॥

800

यत्किंचनानुचितमप्युचितानुबन्धि
किं चन्दनस्य न कृतं कुसुमं फलं वा ।
लज्जामहे भृशमपक्रम एव यातु-
स्तस्यान्तिकं परिगृहीतबृहत्कुठारः ॥

भल्लटस्य.

801

हे बालचम्पकतरो तरुणीकपोल-
लावण्यचुम्बनसुखोचितचारुपुष्प ।
किं पुष्पितेन विजहीहि विकासहास-
मुद्दामपामरगणा मरुभूमिरेषा ॥

नरेन्द्रस्य.

802

अन्तःप्रतप्तमरुसैकतदह्यमान-
मूलस्य चम्पकतरोः क विकासचिन्ता ।
प्रायो भवत्यनुचितस्थितिदेशभाजां
श्रेयः स्वजीवपरिपालनमात्रमेव ॥

803

दौर्जन्यमात्मनि परं प्रथितं विधात्रा
भूर्जद्रुमस्य विफलत्वसमर्पणेन ।
किं चर्मभिर्निशितशस्त्रशतावकृत्तै-
राशां न पूरयति सोर्थिपरम्पराणाम् ॥

गोविन्दराजस्य.

804

किं कण्टकैकरसिकेन फलद्विषा किं
वैरस्यसीमनि किमु स्थिरकौतुकेन ।
छायाविलासविमुखेन सतां किमङ्ग
धात्रा खलेन खदिरद्रुम एव सृष्टः ॥

वामनस्य.

805

लब्धं चिरादमृतवत्किममृत्यवे स्या-
द्दीर्घं रसायनवदायुरुत प्रदद्यात् ।
एतत्फलं यदयमध्वगशापदग्धः
स्तब्धः फलं फलति वर्षशतेन तालः ॥

भल्लटस्य.

806

हे वृक्ष शोभित महाफलभारलक्ष्म्या
क्षुत्तापशान्तिजनकैकजगत्प्रसिद्ध ।
त्वत्तो मया कथमपीदमधो निरस्त-
मेकं फलं शकुनिखण्डितमल्पमात्रम् ॥

कस्यापि.

807

अत्यन्तशीतलतया सुभगस्वभाव
सत्यं न कश्चिदपि ते तरुरस्ति तुल्यः ।
छायार्थिनामपि पुनर्विकटद्विजिह्व-
सङ्गेन चन्दन विषद्रुमनिर्विशेषः ॥

भा॰ अमृतदत्तस्य.

808

कथमियति वनान्ते कश्चिदेको न तादृ-
ग्वरवनतरुरुच्चैः पुष्पवल्लीफलाढ्यः ।
जगदसुखविधातुर्दग्धधातुर्नियोगा-
द्बवखदिरपलाशाः केवलं वृद्धिभाजः ॥

809

शाखासंततिसंनिरुद्धगगनाभोगस्य लब्ध्वा तरो-
श्छायां यस्य भवद्भिरेव शमिता घर्मापदोनेकशः ।
भोः पान्था ननु दृश्यतां विधिगतिस्तस्यैव कालक्षय-
प्रक्षीणस्य तलेद्य तप्तसिकताङ्गारैः परं दह्यते ॥

कयोरपि.

810

चित्रैर्यस्य पतत्त्रिभिर्दशदिशो भ्रान्त्वा समेतैः सुखं
विश्रान्तं शयितं प्रभुक्तमुषितं स्कन्धे फलैः प्रश्रिते ।
तस्यैवोन्मथितस्य दुष्टकरिणा मार्गद्रुमस्याधुना
कारीषाय कषन्ति शोषपरुषां गोपालबालास्त्वचम् ॥

शिवस्वामिनः.

811

संतोषः किमशक्तता किमथवा तस्मिन्नसंभावना
लोभैवाथ न काननस्थितिरियं भ्रंशेष एवाथवा ।
आस्तां खल्वनुरूपया सफलया पुष्पश्रिया दुर्विधे
संबन्धोननुरूपयापि न कृतः किं चन्दनस्य त्वया ॥

812

सन्मूलः प्रथितोन्नतिर्घनलसच्छायः स्थितः सत्पथे
सेव्यः सद्भिरितीदमाकलयता तालोध्वगेनाश्रितः ।
पुंसः शक्तिरियत्यसौ स तु फलेदद्याथवा श्वोथवा
काले क्वाप्यथवा कदाचिदथवा नेत्यत्र वेधाः प्रभुः ॥

813

यज्जातोसि चतुष्पथे घनलसच्छायोसि किं छायया
संयुक्तः फलितोसि किं यदि फलैः पूर्णोसि किं संनतः ।
हे सद्वृक्ष सहस्व संप्रति सखे शाखाशिखाकर्षण-
क्षोभामोटनभञ्जनानि जनतः स्वैरेव दुश्चेष्टितैः ॥

भदन्तज्ञानवर्मणः.

814

सुस्कन्धस्य विसारिसौरभगुणाक्रान्ताखिलाशस्य ते
तन्वीचारुपयोधरान्तरकृतस्पर्शस्य गोप्याकृतेः ।
दोषः कोपि भुजंगसंगमकृतः प्रोद्भूत एषोधुना
येन त्वां परिहृत्य चन्दनतरो यान्त्यध्वगा दूरतः ॥

कस्यापि.

815

छिन्नस्तप्तसुहृत्स चन्दनतरुर्यूयं पलाय्यागता
भोगाभ्याससुखासिकाः प्रतिदिनं ता विस्मृतास्तत्र वः ।
दंष्ट्राकोटिविषोल्कया प्रतिकृतं तस्य प्रहर्तुर्न चे-
त्किं तेनैव सह स्वयं न निधनं याताः स्थ भो भोगिनः ॥

816

त्वन्मूले पुरुषायुषं गतमिदं कालेन संशुष्यतां
क्षोदीयांसमपि क्षणं परमतः शक्तिः कुतः प्राणितुम् ।
तत्स्वस्त्यस्तु विवृद्धिमेहि महतीमद्यापि का नस्त्वरा
कल्याणैः फलितासि तालविटपिन्पुत्रेषु पौत्रेषु वा ॥

एतौ भट्टभल्लटस्य.

817

छायास्यैव घना सुगन्धिरयमेवापन्नतापच्छिदा-
मर्थेस्यैव गुणग्रहः सगुणता किं चन्दनस्योच्यताम् ।
आ मूलात्पुनरेष बद्धवृतिभिर्व्यालैस्तथा दूषितो
जाने येन वरं धवोथ खदिरोप्यन्योथवा न त्वयम् ॥

धोंभाकस्य.

818

न भ्राप्यानि फलानि पल्लवकृता छाया न वाञ्छापि सा
नो पुष्पं सुमनोहरं न विहगाः शब्दामृतस्यन्दिनः ।
काकव्रातपुरीषनिर्भरजरन्मूर्तेरशुद्धात्मनो
निःस्तब्धस्य तरोरधः कथमहो सृष्टोसि दुर्वेधसा ॥

819

नास्य स्वादुफलं न चारु कुसुमं न स्निग्धपर्णा लता
न च्छाया क्रमहारिणी न च कलकाणास्तथा पत्रिणः ।
एषोसौ खदिरद्रुमः किमथवा पान्थेन दृष्टस्त्वया
तत्किं पान्थ कठोरकण्टकमुखैर्गात्रक्षतार्थी भवान् ॥

भट्टवृद्धेः

820

स्निग्धाः पल्लविनः प्रकामविटपव्याविद्धचण्डातपा
नम्राः स्वादुफलाः समाश्रितजनक्षुत्तापविच्छेदिनः ।
दग्धास्ते तरवः प्रयान्तु पथिकास्तेष्वेव मार्गेष्वमी
रूक्षाः कण्टकिनः ससर्पविवरा भूयः प्ररूढा द्रुमाः ॥

821

छाया नात्मन एव या कथमसावन्यस्य निष्प्रग्रहा
ग्रीष्मोष्मापदि शीतलस्तलभुवि स्पन्दोनिलादेः कुतः ।
वार्ता वर्षशते गते किल फलं भावीति वर्तेव सा
द्राघिम्णा मुषिताः कियच्चिरमहो तालेन बाला वयम् ॥

822

कस्त्वं भोः कथयामि दैवहतकं मां विद्धि शाखोटकं
वैराग्यादिव वक्षि साधु विदितं कस्मादिदं कथ्यते ।
वामेनात्र वटस्तमध्वगजनः सर्वात्मना सेवते
न च्छायापि परोपकारकृतये मार्गस्थितस्यापि मे ॥

823

आमोदैर्मरुतो मृगाः किसलयैर्लम्बैस्त्वचा तापसाः
पुष्पैः षट्चरणाः फलैः शकुनयो घर्मार्दिताश्छायया ।
स्कन्धैर्गन्धगजाश्च विभ्रमरुजाः शश्वद्विभक्तास्त्वया
प्राप्तस्त्वं द्रुम बोधिसत्त्वपदवीं सत्यं कुजाताः परे ॥

824

आम्यद्भृङ्गभरावनम्रकुसुमच्योतन्मधूद्गन्धिषु
च्छायावत्सु तलेषु पान्थनिवहा विश्रम्य गेहेष्विव ।
नित्यं निर्झरवारिवारिततृषस्तृप्यन्ति येषां फलै-
स्ते नन्दन्तु फलन्तु यान्तु च परामभ्युन्नतिं पादपाः ॥

825

हे हे मण्डितमार्ग मार्गविटपिश्रेण्याः समाः शाश्वती-
र्व्याप्यावृणु दिक्तटानि विटपैः सालैश्चुचुम्बाम्बरम् ।
मूले विभ्रमणाशयैव लुठिता यत्र त्वया केवलं
घर्मार्तैः परिमोचिताः फलशतैर्यावद्वयं तर्पिताः ॥

826

वृद्धिर्यस्य तरोर्मनोरथशतैराशावता प्रार्थिता
जातोसौ सरसः प्रवालफलदः सर्वाश्रितापाश्रयः ।
नानादेशसमागतैरविदितैराक्रान्तमन्यैः खगै-
स्तं लब्धावसरोपि वृद्धशकुनिर्दूरे स्थितो वीक्षते ॥

827

दावाग्निप्लोषदुःखं खरपवनजलक्लेशमर्काच्च तापं
मातङ्गाकर्षणानि व्यसनमपि गुरु प्राप्नुवन्तोपि वचात्

दारुच्छायाफलानि त्वचमपि कुसुमं मञ्जरीः पल्लवान्वा
नार्थिभ्यो वारयन्ति प्रतिदिवसमहो साधु वृत्तं तरूणाम् ॥

828

हंसाः पद्मवनाशया बलिभुजो गृध्राश्च मांसाशया
पान्थाः स्वादुफलाशया मधुलिहः सौरभ्यगन्धाशया ।
दूरान्निष्फलरक्तपुष्पनिचयैर्निःसार रथ्योन्नते
रे रे शाल्मलिपादप प्रतिदिनं के न त्वया वञ्चिताः ॥

829

भ्रातर्भीममरुभ्रमश्रमशमव्यापारपारंगमं
मत्वा चन्दनपादपं पथिक मा विश्रान्तये शिश्रियः ।
एतस्यान्तिकवर्तिभिर्घनविषज्वालावलीभीषणै-
राश्वस्य स्मृतिशेषतां विषधरैर्नीताः कियन्तोऽध्वगाः ॥

830

उच्चैर्यो मधुपानलुब्धमनसां भृङ्गाङ्गनानां गणै-
रुद्गीतो रचितालयः खगकुलैर्देशान्तरादागतैः ।
आसीद्यश्च निषेवितोऽध्वगशतैर्ग्रीष्मोष्मतान्तिच्छिदे
सोऽयं संप्रति दुर्मदेन दलितश्छायातरुर्दन्तिना ॥

831

भुक्तं स्वादुफलं कृतं च शयनं शाखाग्रजैः पल्लवै-
स्त्वच्छायापरिशीतलं च सलिलं पीतं विनीतः क्रमः ।
विश्रान्तं सुचिरं ततोऽपि मनसा प्राप्ता परा निर्वृति-
स्त्वं सन्मार्गतरुर्वयं च पथिका भूयात्पुनः संगमः ॥

अथ मेघाः

832

अस्त्येव भूभृतां मूर्ध्नि दिवि वा द्योततेऽम्बुदः ।
मरुद्भिर्भज्यमानोऽपि स किमेति रसातलम् ॥

पुण्यस्य.

833

अम्बुदः कृतपदो नभस्तले
तोयपूरपरिपूरितोदधिः ।
गोष्पदस्य भरणेऽप्यशक्तिमा-
नित्यसत्यमभिधीयते कथम् ॥

महर्षेः.

834

एतदत्र पथिकैकजीवितं
पश्य शुष्यति कथं महत्सरः ।
धिग्बुधाम्बुधर रुद्धसङ्गति-
र्बाधिता किमिह हङ्गवाहिनी ॥

प्रकाशवर्षस्य.

835

स्वार्थानपेक्षं जनतापशान्त्यै
नित्योदिताः सन्ति पयोमुचोमी ।
विवर्षिणस्तानवगृह्णते ये
सन्त्येव ते केपि महानुभावाः ॥

836

क्व दृष्टमन्धेन बलाहकेन
घ्रातुं गवा यत्र तृणं निघृष्टम् ।
महातरुर्बन्धुरिवाध्वगाना-
माग्नात्वपश्यायकणैर्दरिद्रः ॥

कस्यापि.

837

उत्तुङ्गशैलशिखराश्रयणेन केचि-
दुद्दामवीचिवलिताः सरितो भवन्ति ।
अन्ये पुनर्जलकणास्तृणलोष्टपाता-
दम्भोमुचां पयसि न क्षयमाप्नुवन्ति ॥

कस्यापि.

838

यत्रोषितोसि चिरकालमकिंचनः स-
मर्णःप्रतिग्रहधनग्रहणाधमर्णः ।
निर्लज्ज गर्जसि समुद्रतटेपि तत्र
धृष्टोधमस्तव समो घन नैव दृष्टः ॥

839

आस्यं निरस्य रसितैः सुचिरं विहस्य
गात्रान्तरेषु घन वर्षसि चातकस्य ।
तच्चञ्चुकोटिकुटिलायतकंधरस्य
प्राणात्ययोस्य भवतः परिहासमात्रम् ॥

जल्हणस्य.

840

आक्रम्योच्चैः शिरसि वसतिर्भूभृतामुन्नतानां
तोयादानं तदपि जलधेर्लोकसंतापशान्त्यै ।
दीर्घा छाया प्रकृतिमहति व्योम्नि चाभोगबन्धो
हे हे मेघ स्पृहयति न ते कः किलेत्थं व्रताय ॥

841

कृत्वा चुम्बनमम्बरेतिगहने विद्योत्य विद्युल्लता
जाड्याद्गुर्जितगर्जितेन बहुधा स्पर्धां च कृत्वा घनैः ।
तत्पश्चान्नयता रजोपि न शमं भूमौ घनेनामुना
हासायैव कृतं यथोन्नतिभृतः सर्वे चिरं लज्जिताः ॥

वृद्धे.

842

साधूत्पातघनौघ साधु सुधियां ध्येयं धरायामिदं
कोन्यः कर्तुमलं तवैव घटते कर्मेदृशं दुष्करम् ।
सर्वस्योपयिकानि यानि कतिचित्क्षेत्राणि तत्राशनिः
सर्वानौपयिकेषु दग्धसिकतारण्येष्वपां वृष्टयः ॥

843

भेकैः कोटरशायिभिर्मृतमिव क्ष्मान्तर्गतं कच्छपैः
पाठीनैः पृथुपङ्ककुट्टलुठितैर्यस्मिन्मुहुर्मूर्छितम् ।
तस्मिञ्छुष्कसरस्यकालजलदेनागत्य तच्चेष्टितं
येना कुण्डनिमग्नवन्यकरिणां यूथैः पयः पीयते ॥

शालिणाल्वस्य.

844

पङ्कभृतो लघुगुणैरपि बद्धमूल-
मापादितानि सहसैव तृणैः शिरांसि ।
अम्भोमुचः प्रचुरवर्षविशृङ्खलस्य
तच्चेष्टितं दुरवधारगतेर्जलस्य ॥

श्रीजयवर्धनस्य.

845

कृच्छ्रादन्ते विरलविरलान्वारिबिन्दून्प्रवृष्टो
गर्जत्येकः सरभसतरं पश्य तन्मात्रलाभात् ।
नृत्यत्यन्योऽप्यतुलमहिमश्लाघ्यभूमिर्न जाने
मध्यादाभ्यां विपुलहृदयश्चातकः किं नु मेघः ॥

कस्यापि.

846

गतास्ते जीमूताः स्फुरदलिकुलश्यामवपुषः
श्रिया येषां लोके स्थलजलविभागोऽप्यपहृतः ।
वृथा तृष्णान्धः किं भ्रमसि विधुरश्चातकशिशो
शरज्जीमूतोऽयं कुत इह पयोबिन्दुरपि ते ॥

विश्रान्तिवर्मणः.

847

पश्यामः किमयं विचेष्टत इति स्वल्पाभ्रसिद्धिक्रियै-
र्दर्पाद्दूरमुपेक्षितेन बलवत्कर्मेरितैर्मन्त्रिभिः ।
लब्धात्मप्रसरेण रक्षितुमथाशक्येन मुक्ताशनिं
स्फीतस्तावदहो घनेन रिपुणा दग्धो गिरिग्रामकः ॥

भट्टगलदस्य.

848

गर्जित्वा बहु संनिरुध्य गगनं प्रच्छाद्य दिङ्मण्डलं
संपाद्योद्दलितेन्द्रनीलशकलश्यामाभिरामं वपुः ।
प्राप्ते वारिधरागमेऽपि सलिलं तत्त्यक्तमम्भोमुचा
चञ्चूश्चातकपोतकस्य सकला सिक्ता न येन स्वयम् ॥

कस्यापि.

849

अत्रोत्पातघनेन मन्त्रिविकले शून्याम्बरव्यापिना
धृष्टस्वप्रकृतिक्रियासमुचिते ग्रामे तथा जृम्भितम् ।
रथ्याकर्दमवाहिनामतिशुचिस्वच्छात्मनामन्तरं
नाप्यज्ञायि जनैर्यथौघपयसां स्रोतोजलानामपि ॥

भट्टवृद्धेः.

850

रे मेघाः स्वशरीरदानगुरु किं बौद्धं यशो न श्रुतं
युष्माभिः किमु पारिजातचरितं नाकर्णितं वा क्वचित् ।
येनैतत्सुखलभ्यमम्बु ददतां युष्माकमुद्गर्जतां
नो लज्जाप्यभिजायतेतिरभसाद्व्योम्न्युद्धतं धावताम् ॥

कलशकस्य.

851

स्थाने वर्षति नैव गर्जति वृथा क्लान्तिं हरत्यञ्जसा
क्षेत्राणां परितापजर्जररुचां क्षेमंकरः क्ष्मातले ।
यद्भद्रकसान्द्रतां हृदि दधात्यन्यत्करोत्युल्लस-
न्सन्मेघोयममोघदर्शनघनस्निग्धच्छविर्वर्धताम् ॥

852

नो गर्जत्यम्बुराशिस्त्रिजगदधिपतिप्रार्थितार्थप्रदान-
व्यापारस्फीतकीर्तिः स्फुरदनलशिखानर्घरत्नैकपूर्णः ।
तत्तोयस्तोकमात्रव्यपहृतविकृतिः प्राकृतोयं प्रकृत्या
शून्ये क्षिप्ताम्बु गर्जत्यगणितनिधनो वारिवाहः सगर्वम् ॥

एतावन्मात्रवर्धनस्य.

अथ समुद्रः

853

न पालयति मर्यादां वेलाख्यामम्बुधिस्तथा ।
तृष्यतां नोपकर्तव्यमितीमामपरां यथा ॥

भा॰ अमृतदत्तस्य.

854

गवादीनां पयोन्येद्युः सद्यो वा दधि जायते ।
क्षीरोदधेस्तु नाद्यापि महतां विकृतिः कुतः ॥

855

यद्यपि स्वच्छभावेन दर्शयत्युदधिर्मणीन् ।
तथापि जानुदघ्नोयमिति चेतसि मा कृथाः ॥

856

यस्याम्बुकणिकाप्यास्ये न पतत्यर्थिनां क्वचित् ।
कष्टमम्भोनिधिः सोपि नदीन इति कथ्यते ॥

857

यातु नाशं समुद्रस्य महिमा स भुवि श्रुतः ।
वाडवः क्षुत्पिपासार्तो येनैकोपि न तर्पितः ॥

858

अमृतरसविसरवितरणमरणोत्तारितसुरे सति पयोधौ ।
कस्य स्फुरन्ति हृदये भीष्मतडाका भुवि वराकाः ॥

एते केषांचित्.

859

यदयं शशिशेखरो हरो
हरिरप्येष यदीशिता श्रियः ।
अमरा अपि यत्सुरा अमी
तदिमास्तस्य विभूतिविप्रुषः ॥

रत्नाकरस्य.

860

क्षारतैव हि गुणस्तथास्ति ते
येन न व्रजति कश्चिदन्तिकम् ।
भीषणाकृति बिभर्षि यादसां
चक्रमर्णव किमर्थमग्रतः ॥

प्रकाशवर्षस्य.

861

अपास्य लक्ष्मीहरणोत्थवैरिता-
मचिन्तयित्वा च तदद्रिमन्थनम् ।
ददौ निवासं हरये महोदधि-
र्विमत्सरा धीरधियां हि वृत्तयः ॥

कस्यापि.

862

जितेन्दुभासो नयतां मणीनध-
स्तृणानि मूर्ध्ना बिभृतां जलेश्वरः ।
प्रभोर्न कश्चित्प्रभुरस्ति तत्त्वतो
रत्नानि रत्नानि तृणं तृणं पुनः ॥

पुञ्जस्य.

863

ग्रीष्मं क्षिपन्तु जलदागममर्थयन्तां
ते संकटप्रकृतयः कृपणास्तडागाः ।
अम्भोधेस्तु मुग्धशफरीचटुलाचलेन्द्र-
निष्कम्पकुक्षिपयसो ह्ययमप्यचिन्त्यम् ॥

कस्यापि.

864

ग्रावाणो मणयो हरिर्जलचरो लक्ष्मीः पयोमानुषी
मुक्तौघः सिकता प्रवाललतिकाः शैवालमम्भः सुधा ।
तीरे कल्पमहीरुहाः किमपरं नामापि रत्नाकरो
दूरात्कर्णरसायनं निकटतस्तृष्णापि नो शाम्यति ॥

कस्यापि.

865

आस्तां क्लमापहरणं जलधेर्जलेन
दूरे दवाग्निपरिदीपितमानसानाम् ।
एतावदस्तु यदि तोयकणैर्न जिह्वा
दन्दह्यते द्विगुणतां च न याति तृष्णा ॥

रत्नाकरस्य.

866

रत्नान्यमूनि मकरालय मावमंस्थाः
कल्लोलवेल्लितदृषत्परुषप्रहारैः ।
किं कौस्तुभेन विहितो भवतो न नाम
याच्ञाप्रसारितकरः पुरुषोत्तमोपि ॥

भा॰ त्रिविक्रमस्य.

867

लज्जामहे वयमहो भृशमप्यनेके
सांयात्रिकाः सलिलराशिममी विशन्ति ।
स्कन्धाधिरोपितनदीयतटोपकण्ठ-
कौलेयकाम्बुदृतयो यदुदीर्णतृष्णाः ॥

प्रकाशवर्षस्य.

868

आ स्त्रीशिशुप्रथितयैष पिपासितेभ्यः
संरक्ष्यतेम्बुधिरपेयतयैव दूरात् ।
दृष्ट्वा करालमकरालिकरालिताभिः
किं भाययस्यपरमूर्मिपरम्पराभिः ॥

नल्लदस्य.

869

धिग्धिग्धिगम्बुधिममी निरपत्रपस्य
यस्याध्वगा मरुभुवीव नितान्ततान्ताः ।
तृड्दाहशुष्कगलनिर्गतदीर्घजिह्वा
दीना विवर्तितदृशोनुतटं प्रयान्ति ॥

870

निर्मथ्यते यदि सुरासुरसैन्यसंघै-
रापूर्यते यदि जलैर्जलदापगाभिः ।
पेपीयते च वडवामुखवह्निना चे-
न्न क्षुभ्यति स्म जलधिर्न तनुत्वमेति ॥

871

मैनाकादिभिरद्रिभिर्मघवतः संत्रस्य यत्रास्यते
चण्डार्चिर्भगवानुदेति च यतो यत्रास्तमभ्येति च ।
शेते क्वापि निलीय यस्य जगतां कुक्ष्येकदेशे पति-
र्गाम्भीर्यश्रियमस्य कस्तुलयितुं वारां निधेरर्हति ॥

872

उपकृतवता श्रीरत्नाभ्यां हरेः शशिलेखया
मनसिजरिपोः पीयूषेणाप्यशेषदिवौकसाम् ।
कथमितरथा तेन स्थेयं यशोभरमन्थरं
यदि न मथनायासं धीरः सहेत पयोनिधिः ॥

एते केषांचित्.

873

विषमभिमुखं मुक्तं रौद्रं दिशो दश संश्रिताः
शशितरुमणिप्रायैः प्रायः प्रलोभनमाहितम् ।
किमिव न कृतं मन्थारम्भे शठेन पयोधिना
तदपि निपुणैर्नास्य क्षान्तं सुरैरमृतं विना ॥

874

यदिह भवतो गाम्भीर्येण प्रयाति महत्तया-
प्यनुचितगुणारम्भः कालः किमेतदनन्तरम् ।
अयि जलनिधे किं कल्लोलैरलब्धसमाप्तिभि-
र्विरम सरितामेतत्तोयं न तेऽस्ति मनागपि ॥

एतौ शङ्कुकस्य.

875

समाश्रित्योत्सङ्गं विपुलवदनस्यास्य वसतः
क्षणेनैकस्यान्तर्ज्वलितवपुषो यत्क्षणमपि ।
न तृष्णामौर्वाग्नेरपनयति पुष्टेऽपि विभवे
नृशंसस्याम्भोधेर्व्रजतु विलयं सोऽस्य महिमा ॥

876

अहो बत सरित्पतेरिदमनार्यरूपं परं
यदुज्ज्वलरुचीन्मणीन्सुचिरचर्चितास्थागुणान् ।
जडैरनुपयोगिभिः परत एत्य लब्धास्पदैः
क्षिपत्यनिशमूर्जितैर्झगिति तन्मयत्वं गतः ॥

कवेरपि.

877

इहैकचुडालोऽभ्यजनि कलशाद्यस्य सकलैः
पिपासोरम्भोभिश्चुलुकमपि नो भर्तुमशकः ।
स्वमाहात्म्यश्लाघागुरुगहनगर्जाभिरभितः
कुपित्वा किं भासि श्रुतिकुहरमध्ये किमिति नः ॥

भल्लटस्य.

878

रूक्षं क्षारमपेयमत्र सलिलं लब्ध्वा परं तप्यते
व्यालग्राहभियावगाहनमपि स्वस्थेन नासाद्यते ।
तत्किं पान्थ पयोधिनामनि मरौ तृष्णाविमूढो भवा-
नन्तर्निह्नुतिनाशितामलमणिव्राते मुधा धावसि ॥

वृद्धेः.

879

सर्वासां त्रिजगत्यपामियमसावाधारता तावकी
प्रोल्लासोऽयमसौ तवाम्बुनिलये सेयं महासत्त्वता ।
सेवित्वा बहुभङ्गभीषणतनुं त्वामेव वेलाचल-
ग्रावस्रोतसि पाप तापकलहो यत्कापि निर्वाप्यते ॥

भल्लटस्य.

880

कल्लोलैर्विकिरत्वसौ गिरिवरान्वेलाविलासोत्थितैः
शब्दैर्वा बधिरीकरोतु ककुभो धत्तां च विस्तीर्णताम् ।
पान्थानां रवितापतप्तवपुषां तृष्णातिरेकच्छिदः
किं साम्यं प्रतनोः करोतु सरसोप्यब्धिः कृताडम्बरः ॥

881

दत्तं येन सुधानिधानमसमं सत्त्वाधिकेनार्थिने
श्रीवासोपि महामणिर्विधुरसौ कल्पद्रुमो गौस्तथा ।
शापात्क्षारजलस्तथापि जलधिः प्राप्तायशा इत्यहो
लोकोयं तृणवद्गुणं विगणयन्दोषग्रहैकाग्रधीः ॥

एतौ कलशकस्य.

882

हा कष्टं तटवासिनोपि विफलप्राग्भारमालोक्य मा-
मन्यत्रैव पिपासवः प्रतिदिनं गच्छन्त्यमी जन्तवः ।
इत्थं व्यर्थजलातिभारवहनप्रोद्भूतखेदादिव
स्वां मूर्तिं वडवानले जलनिधिर्मन्ये जुहोत्यन्वहम् ॥

883

मर्यादापरिपालनेन महतां क्षोणीभृतां रक्षणा-
द्विभ्रान्त्या मधुसूदनस्य सुचिरं यत्किंचिदासादितम् ।
गाम्भीर्योचितमात्मनो जलधिना मन्थव्यथासंभ्रमा-
द्देवेभ्योर्पयतामृतं द्रुतमहो सर्वं तदुत्पुंसितम् ॥

884

आश्चर्यं वडवानलः स भगवानाश्चर्यमम्भोनिधि-
र्यत्कर्मातिशयं विचिन्त्य मनसः कम्पः समुत्पद्यते ।
एकस्याश्रयघस्मरस्य पिबतस्तृप्तिर्न जाता जलै-
रन्यस्यापि महात्मनो न वपुषः स्वल्पोपि जातः श्रमः ॥

885

नोद्वेगं यदि यासि यद्यवहितः कर्णं ददासि क्षणं
त्वां पृच्छामि यदम्बुधे किमपि तन्निश्चित्य देह्युत्तरम् ॥

नैराश्यानुशयातिमात्रनिशितं निःश्वस्य यद्दृश्यसे
तृष्यद्भिः पथिकैः कियत्तदधिकं स्यादौर्वदाहादतः ॥

886

इतः स्वपिति केशवः कुलमितस्तदीयद्विषा-
मितश्च शरणार्थिनां शिखरिणां गणाः शेरते ।
इतश्च वडवानलः सह समस्तसंवर्तकै-
रहो विततमूर्जितं भरसहं च सिन्धोर्वपुः ॥

887

वैकुण्ठाय श्रियमभिनवं शीतभानुं भवाय
प्रादादुच्चैःश्रवसमपि वा वज्रिणे तत्क गण्यम् ।
तृष्णार्ताय स्वमपि मुनये यद्ददाति स्म देहं
कोन्यस्तस्माद्भवति भुवनेष्वम्बुधेर्बोधिसत्त्वः ॥

888

रत्नोज्ज्वलाः प्रविकिरल्लँहरीः समीरै-
रब्धिः क्रियेत यदि रुद्धतटाभिमुख्यः ।
दोषोऽर्थिनः स खलु भाग्यविपर्ययाणां
दातुर्मनागपि न तस्य तु दातृतायाः ॥

889

अन्तर्ये सततं लुठन्त्यगणितास्तानेव पाथोधरै-
राचानापतनस्तरङ्गवलयैरालिङ्ग्य गृह्णन्नसौ ।
व्यक्तं मौक्तिकरत्नतां जलकणान्संप्रापयत्यम्बुधिः
प्रायोन्येन कृतादरो लघुरपि प्राप्नोर्च्यते स्वामिभिः ॥

कह्लणस्य.

890

स्वस्त्यस्तु विद्रुमलताद्रुमनोमणिभ्यः
कल्याणिनी भवतु मौक्तिकशुक्तिपङ्क्तिः ।
प्राप्तं मया सकलमेव फलं पयोधे-
र्यद्दारुणैर्जलचरैर्न विदारितोस्मि ॥

891

आदाय वारि परितः सरितां मुखेभ्यः
किं तावदर्जितमनेन दुरर्णवेन ।
क्षारीकृतं च वडवादहने हुतं च
पातालकुक्षिकुहरे विनिवेशितं च ॥

अथ मणयः

892

कालप्राप्तं महारत्नं यो न गृह्णात्यबुद्धिमान् ।
अन्यहस्तगतं दृष्ट्वा पश्चात्स परितप्यते ॥

भनककस्य.

893

भिद्यतेनुप्रविश्यान्तर्यो यथारुच्युपाधिना ।
विशुद्धिः कीदृशी तस्य जडस्य स्फटिकाश्मनः ॥

भल्लटस्य.

894

स्फटिकस्य गुणो योसौ स एवायाति दोषताम् ।
धत्ते स्वच्छतया छायां यस्तां मलवतामपि ॥

895

येन पाषाणखण्डस्य मूल्यमल्पं वसुंधरा ।
अनस्तमितसारस्य तेजसस्तद्विजृम्भितम् ॥

896

शुष्कतनुतृणलवाग्रं गृह्णाति धनाशयान्यदीयं यः ।
मूढास्तृणमणिमपि तं नियुञ्जते पादरक्षायै ॥

वल्लभदेवस्य.

897

सद्वंशजः साधुगुणः सुवृत्तः
संतापभित्तुल्यगुणोपगूढः ।

कान्तो दृशः पश्य तथापि हारः
क्षिप्तो बहिस्तुङ्गकुचद्वयेन ॥

भट्टप्रभाकरस्य.

898

कनकभूषणसंग्रहणोचितो
यदि मणिस्त्रपुणि प्रतिबध्यते ।
न स विरौति न चापि हि शोभते
भवति योजयितुर्वचनीयता ॥

पञ्चतन्त्रे.

899

मरकतस्य वरं मलिनात्मता
त्यजति जातु निजां प्रकृतिं न यः ।
अमलतां स्फटिकस्य धिगञ्जसा
भजति रूपमुपान्तगतस्य यः ॥

प्रकाशवर्षस्य.

900

अस्मिन्सखे ननु मणित्वमहासुभिक्षे
चिन्तामणे त्वमुपलो भव मा मणिर्भूः ।
अत्रेदृशा हि मणयः प्रभवन्ति लोके
येषां तृणग्रहणकौशलमेव भूषा ॥

कस्यापि.

901

भूमौ पतन्नपि रजः परिधूसरोपि
जात्यन्धदुर्जनजनैरवधीरितोपि ।
त्रैलोक्यवन्दनमहामहिमानमन्त-
श्चिन्तामणिर्नहि जहाति कदाचिदेव ॥

902

चिन्तामणे भुवि न केनचिदीश्वरेण
मूर्ध्ना धृतोसि यदि मा स्म ततो विषीदः ।

नास्त्येव हि त्वदधिरोपणपुण्यबीजं
सौभाग्ययोग्यमिह कस्यचिदुत्तमाङ्गम् ॥

903

चिन्तामणेस्तृणमणेश्च कृतं विधात्रा
केनोभयोरपि मणित्वमदः समानम् ।
नैकोऽर्थितानि ददर्दार्थिजनाय खिन्नो
गृह्णन्नरस्तृणलवं न तु लज्जितोऽन्यः ॥

भल्लटस्य.

904

मनोरथशतैर्वृतो भुवननाथचूडोचित-
स्तृणैरलमधः कृतः कृतपदः क्वचिद्ग्रावसु ।
व्रजत्यपि सचेतसां विषयमीदृशां यो दृशो
लुठत्यचलकंदरे विधुर एष चिन्तामणिः ॥

आनन्दवर्धनस्य.

905

परामृषति सस्पृहं मुहुरपेलवं वीक्षते
महत्किमपि रत्नमित्यसमसंमदं गृह्णते ।
कुतोऽपि परिलेपवच्छविमवाप्य काचोपले
वहत्यतिकदर्थनां बत वराककः पामरः ॥

कल्हणस्य.

906

किरणनिकरैराशाचक्रं चिरं परिपूरय-
न्किमिह गहने भ्रान्त्यर्थं समुल्लसितो भवान् ।
क इह भवतो वेत्त्यत्यन्तं निसर्गमहार्घतां
मरकतमणे दग्धग्रामे हताहरपामरे ॥

भट्टगोविन्दराजस्य.

907

दूरे कस्यचिदेव कोऽप्यकृतधीर्नैवास्य वेत्त्यन्तरं
मानी कोऽपि न याचते मृगयते कोऽप्यल्पमल्पाशयः ।

इत्थं प्रार्थितदानदुर्व्यसनिनो नौदार्यरेखोज्ज्वला
जाता नैपुणदुस्तरेषु निकषा स्थानेषु चिन्तामणेः ॥

भल्लटस्य.

908

ये गृह्णन्ति हठात्तृणानि मणयो ये वाप्ययःपिण्डकां ।
ते दृष्टाः प्रतिधाम दग्धमणयो विच्छिन्नसंख्याश्चिरम् ।
नो जाने किमभावतः किमथवा दैवादिह श्रूयते
नामाप्यत्र न तादृशस्य तु मणे रत्नानि गृह्णाति यः ॥

शङ्कुकस्य.

909

यन्मुक्तामणयोम्बुधेरुदरतः क्षिप्ता महावीचिभिः
पर्यन्तेषु लुठन्ति निर्मलरुचा स्पष्टाट्टहासा इव ।
तत्तस्यैव परिक्षयाज्जलनिधेर्द्वीपान्तरालम्बिनां
रत्नानां तु परिग्रहव्यसनिनः सन्त्येव सांयात्रिकाः ॥

कस्यापि.

910

माणिक्योयं महार्घः क्षितितलमहितो दीप्तिमानुच्चजन्मा
दृष्ट्वैनं नूनमाराद्व्यपसरतितरां कापि दौर्गत्यनीतिः ।
इत्थं भ्रान्तिप्रपञ्चैर्विपदपहतये केनचित्स्थापितः स-
न्नन्ते दृष्टः स एव व्रणशतपरुषः कोपि पाषाणखण्डः ॥

अर्थवर्मणः.

911

यामः स्वस्ति तवास्तु रोहणगिरे मत्तः स्थितिप्रच्युता
वर्तिष्यन्त इमे कथं कथमिति स्वप्नेपि मैवं कृथाः ।
श्रीमंस्ते मणयो वयं यदि भवल्लब्धप्रतिष्ठास्तदा
ते शृङ्गारपरायणाः क्षितिभुजो मौलौ करिष्यन्ति नः ॥

गोविन्दराजस्य.

अथ शङ्खः

912

उच्चैरुच्चरतु चिरं चीरी वर्त्मनि तरुं समारुह्य ।
दिग्व्यापिनि शब्दगुणे शङ्खः संभावनाभूमिः ॥

ना° जयवर्धनस्य.

913

शङ्खोस्थिशेषः स्फुटितो मृतो य-
दुच्छ्वासितेनोच्छ्वसते नु सत्यम् ।
किं तूच्चरत्येव न सोस्य शब्दः
श्रव्यो न यो यो न सदर्थशंसी ॥

भल्लटस्य.

914

प्राणान्विहाय धवलत्वगुणोचितानि
प्राप्तानि यज्जगति वक्रविशेषयोगात् ।
शङ्खैर्महाविभवशब्दविजृम्भितानि
तज्जीवितं सहृदयाः प्रभवन्ति येषाम् ॥

915

धीरः श्रोत्रसुखावहोपि सदृशः सत्यं परं मङ्गलं
क्वापि ग्रामसुराङ्गणे स तु लसन्संध्यासु शङ्खध्वनिः ।
मायन्मेदुरसारमेयसरलग्रीवाप्रदीर्घीभव-
न्नादो नाम कृतानुकारमुदितग्राम्याट्टहासाहतः ॥

जयर्धनस्य.

916

रत्नाकराज्जनिभुवोप्यपचीयमानः
शुष्कास्थिशेषतनुतामपि लम्बमानः ।
श्वासैः सफूत्कृतिभिरप्युपहन्यमानः
शुद्धाशयो वदति मङ्गलमेव शङ्खः ॥

कस्यापि.

917

शङ्खाः सन्ति सहस्रशो जलनिधेर्वीचिच्छटाचालिताः
पर्यन्तेषु लुठन्ति ये दलशतैः कल्माषितक्ष्मातलाः ।
एकः कोपि स पाञ्चजन्य उदभूदाश्चर्यभूतः सतां
यः संवर्तभरक्षमैर्मधुरिपोः श्वासानिलैः पूर्यते ॥

कविरत्नकस्य.

918

सर्वाशापरिपूरि हुंकृतमदो जन्मापि दुग्धोदधे-
र्गोविन्दाननचुम्बि सुन्दरतरं पूर्णेन्दुबिम्बाद्वपुः ।
श्रीरेषा सहजा गुणाः किमपरं भण्यन्त एते हि य-
त्कौटिल्यं हृदि पाञ्चजन्य भवतस्तेनातिलज्जामहे ॥

महेन्दुराजस्य.

अथ पद्माः

919

वरमश्रीकतैवास्तु नेतरश्रीसमानता ।
इति कैरवकोद्रेके कमलं मुकुलायते ॥

जयवर्धनस्य.

920

लक्ष्मीसंपर्करूपोयं दोषः पद्मस्य निश्चितम् ।
यदयं गुणसंदोहधामनीन्दौ पराङ्मुखः ॥

प्रकाशवर्षस्य.

921

अन्तश्छिद्राणि भूयांसि कण्टका बहवो बहिः ।
कथं कमलनालस्य मा भूवन्भङ्गुरा गुणाः ॥

भट्टनल्लटस्य.

922

किं दीर्घदीर्घेषु गुणेषु पद्म
सितेष्ववच्छादनकारणं ते ।

अस्त्येव तान्पश्यति चेदनार्यां
स्तत्रैव लक्ष्मीर्न पदं विधत्ते ।

भल्लटस्य.

923

स्थलकुशेशय संचिनु कण्टका-
न्प्रथय पङ्ककुलोद्भवतां मुदा ।
अपि बधान धृतिं जलसंगमे
व्रजसि येन परास्पदतां श्रियः ॥

924

अक्षेष्वियं व्यसनिता हृदये यदेते
रागो घनो मधुमदोत्कटमाननं च ।
पद्मास्तथापि परमास्पदमेव लक्ष्म्या-
स्तदैन्यमेव किल दुर्भगता यदेभिः ॥

लुट्टकस्य.

925

पद्मादयो बहुगुणा अपि यन्निशासु
नाशं न यान्ति विरहेण दिवाकरस्य ।
तत्पङ्कसंकरजलाशयजन्मजाड्य-
ज्यायोविजृम्भितमिदं त्रिजगत्प्रतीतम् ॥

926

लक्ष्मीं विशेषय कुशेशय कौशलाङ्कां
जृम्भां जहीहि चलतां च विमुञ्च किंचित् ।
आशागतान्यलिकुलानि मुदं नयेह
मित्रे विधौ सति विधत्स्व यथेष्टमेतत् ॥

एतौ धर्मदेवस्य.

927

नित्यं तथा शृणु कुशेशय मद्वचांसि
स्नेहेन यानि भवतः कथयामि किंचित् ।

कान्त्यानया विमलया भ्रमरैर्गुणैर्वा
किं यासि रम्यतमतामुत कण्टकर्द्धैः ॥
भा° श्रीशूरस्य.

928

संकोचमेहि बिसपुष्प जहीहि शोभां
दोषाकरोयमधुना समुदेति पद्य ।
वक्रात्मनि प्रभवति क्रमशो विचिन्त्य
प्रच्छन्नता गुणवतां स्वयमेव योग्या ॥

929

त्रुटद्वहुणोपि बहुकण्टकतां गतोपि
रन्ध्रान्वितोपि हतकर्दमसंभवोपि ।
भृङ्गोपभोग्यविभवोपि तथापि पद्मो
मित्रोदये विकसनं लभते सदैव ॥
कस्यापि.

930

कामं भवन्तु मधुलम्पटषट्पदौघ-
संघट्टघुंघुमघनध्वनयोब्जखण्डाः ।
गायन्नतिभुनिसुखं विधिरेव यत्र
भृङ्गः स कोपि धरणीधरनाभिपद्मः ॥
भट्टवासुदेवस्य.

931

तापापहे सहृदये रुचिरे प्रबुद्धे
मित्रानुरागनिरते धृतसद्गुणौघे ।
स्वाङ्कप्रदानपरितोषितषट्पदेस्मि-
न्युक्तं तवेह कमले कमले स्थितिर्यत् ॥
श्रुतधरस्य.

932

न पङ्कादुद्भूतिर्न जडसहवासव्यसनिता
वपुर्दिग्धं कान्त्या स्थलनलिन रत्नद्युतिमुषा ।

व्यधास्यद्दुर्वेधा हृदयलघिमानं यदि न ते
त्वमेवैकं लक्ष्म्याः परममभविष्यः पदमिह ॥
श्रीजयवर्धनस्य.

933

उत्पन्ना बहवस्तलेषु सरसामम्भोरुहाणां यया
ये यामिन्यधिपानुकारिरमणीवक्त्रोपमानं गताः ।
नाभौ भीममरिपोरजायत महापद्मः स कोप्येककौ
यस्त्रैलोक्यसमुद्भवप्रभवितुर्जन्मावनित्वं गतः ॥

934

पुष्पेन्यत्रावकाशो निपुणमपहृतः सौरभालोभनाभिः
स्वाभोगेन्तःप्रवेशोप्यशिथिलनिविडः कोशभावान्न दत्तः ।
नीत्वा नैराश्यमित्थं गलितगतिरसौ मुग्धबुद्धिः प्रदोषे
पद्मेन श्रीमतापि प्रसभमुभयतो भ्रंशितः पश्य भृङ्गः ॥
कयोश्चित्

935

भ्रातः पङ्कज संकोचः कंचित्कालं विषह्यताम् ।
सैव प्रभाते शोभा ते भाते दिनकरे भवेत् ॥

936

अधोगतिं च संप्राप्य बिसाः पङ्ककलङ्किताः ।
गुणिनो निर्गुणैर्दोषैः कृष्टाः स्वाङ्कुरदर्शिताः ॥

937

तदङ्कुराणि पद्मानि गुणैर्युक्तानि मानिभिः ।
शिरसा धार्यमाणानि मीलितानि जडात्मना ॥

अथ मरुः

938

मरौ नास्त्येव सलिलं कृच्छ्राद्यदपि लभ्यते ।
तत्कटु स्तोकमुष्णं च न करोति वितृष्णताम् ॥
कस्यापि.

939

चटुलचातकचञ्चुपुटात्पत-
ज्जलकणोपि मरोरतिगोचरः ।
स पुनरद्य घनागमबन्धुना
जलधरेण जलैरपरः कृतः ॥

छांदस्य.

940

किं पान्थ निर्मथनसिद्ध्युपयोगिवस्तु-
संभारशालिनि मरौ सुगृहीतनाम्नि ।
संदृश्यतेतिविपरीतमिदं हि तत्र
कूपोस्ति तत्र च जलं यदयत्नलभ्यम् ॥

अमृतदत्तस्य.

941

अस्मिन्मरौ किमपरं वचसामवाच्यं
मा मुञ्च पान्थ मुहुराश्रितवत्सलो भूः ।
एतत्त्वया जललवामिषलालसेन
दृष्टं ज्वलत्परिकरं सिकतावितानम् ॥

जयमाधवसूनोर्लोडकस्य.

942

सत्पादपान्विपुलपल्लवपुष्पभार-
संपत्परीतवपुषः फलभारनम्रान् ।
यो मञ्जुशिञ्जितशकुन्तशताश्रितोरु-
शाखान्मरौ मृगयते न ततोस्ति मुग्धः ॥

सुखवर्मणः.

943

जलतरुतृणशून्यः श्राम्यतामध्वगानां
किमपि किल बताहं नोपकर्तुं समर्थः ।
इति न परमभीक्ष्णं नानुशेते न याव-
च्छठमरुरनृताम्भःप्राप्तये तान्प्रयुङ्क्ते ॥

धौ इत्युच्यमानानन्दस्य.

944

गतमतिजवाद्धान्तं भ्रान्तं समुत्कथिता च भू-
श्चिरतरमथो निःश्वस्याथो सदैन्यमवस्थितम् ।
किमिव न कृतं पान्थेनेत्थं तथापि शठो मरुः
प्रकृतिविरसः कष्टं यातो मनागपि नार्द्रताम् ॥

945

इतः काकानीकं प्रतिभयमितः कौशिककुला-
दितोमी गृध्राद्याः कुलमिदमितः कङ्कवयसाम् ।
श्मशानस्थानेस्मिन्नखिलगुणवन्ध्ये हततरा-
वपि द्विजाः केचिन्न खलु कलवाचः शकुनयः ॥

कस्यचित्

946

किमसि विमतिः किं वोन्मादी क्षणादभिलक्ष्यसे
पुनरपि पुनः प्रेक्षापूर्वा न काचन ते क्रिया ।
स्वयमजलकां जानानोपि प्रविश्य मरुस्थलीं
शिशिरमधुरं वारि प्राप्तुं यदध्वग वाञ्छसि ॥

नरसिंहस्य

947

परार्थे यः पीडामनुभवति भङ्गेपि मधुरो
यदीयः सर्वेषामिह खलु विकारोप्यभिमतः ।
न संप्राप्तो वृद्धिं यदि स भृशमक्षेत्रपतितः
किमिक्षोर्दोषोसौ न पुनरगुणाया मरुभुवः ॥

बल्लालस्य

948

तापः स्वात्मनि संश्रितद्रुमलतादोषोध्वगैर्वर्जनं
सत्यं तीव्रतया तृषस्तव मरो कोसावनर्थोदयः ।
नन्वर्थः सुमहानयं जललवस्वाम्यस्मयोद्गर्जिनः
संनह्यन्ति यतस्तवोपकृतये धाराधराः प्राकृताः ॥

ईश्वरसूनोर्लोठकस्य

949

एवं चेद्विधिना कृतोस्युपकृतौ कस्यांचिदप्यक्षमः
कामं मोपकृथास्ततस्तत्र मरो वाच्यं न धीरो भव ।
किं त्वारान्मृगतृष्णयोपजनयन्नम्भोमुचां वञ्चनां
प्रेम्णा कर्षसि तर्षमूर्छितधियोप्यन्यानतः शोच्यसे ॥

भा° भक्ततदत्तस्य.

950

आम्राः किं फलभारनम्रशिरसो रम्याः किमूष्मच्छिदः
सच्छायाः कदलीद्रुमाः सुरभयः किं पुष्पिताश्चम्पकाः ।
एतास्ता निरवग्रहोग्रकरभोल्लीढावरूढाः पुनः
शम्यो भ्राम्यसि मूढ निर्मरुति किं मिथ्यैव मर्तुं मरौ ॥

भल्लटस्य.

अथ संकीर्णवस्तुपद्धतिः

951

जलान्तराणि शभ्रेषु तिष्ठन्तु क्वापि यान्तु वा ।
सुरसिन्धुप्रवाहस्य सृतौ रत्नाकरोवधिः ॥

952

कान्तः शून्यो नडः कैक्षुस्तथापि सदृशाकृती ।
विवेकशून्यमनसां विप्रलम्भाय निर्मितौ ॥

953

नास्य भारग्रहे शक्तिर्न च वाहगुणः कृषौ ।
देवागारबलीवर्दस्तथाप्यश्नाति शोभनम् ॥

954

नक्रः स्वस्थानमासाद्य गजेन्द्रमपि कर्षति ।
स एव प्रच्युतः स्थानाच्छुनापि परिभूयते ॥

955

वरमुन्नतलाङ्गूलात्सटाधूननभीषणात् ।
सिंहात्पादप्रहारोपि न सृगालाधिरोहणम् ॥

केषामपि.

956

गन्धैकसारो विफलः सेव्यश्चन्दनपादपः ।
भुजंगाः पवनाहाराः सेवकाः सदृशो विधिः ॥

लट्टकस्य.

957

क्व गतो मृगो न जीवत्यनुदिनमश्नंस्तृणानि विविधानि ।
स्वयमाहतगजभोक्तुः सिंहस्य तु दुर्लभा वृत्तिः ॥

भट्टार्कस्य.

958

वक्रमशय्यासंस्थितमन्तःकोटरमनेकदुर्ग्रन्थि ।
प्रगुणीकर्तुं शक्तो दुर्दारु न विश्वकर्मापि ॥

कस्यापि.

959

न तदनुकृतं मनागपि न वा जलं सुचिरसेवितैः शीतम् ।
अन्धीकृते कुदीपैः प्रत्युत धूमेन मे नयने ॥

प्रकाशवर्षस्य.

960

उत्सन्नमापणममुं द्रक्ष्यामो निर्मलैः कदा नयनैः ।
चिन्तामणिकाचकणौ विपरीतगुणागुणौ यत्र ॥

भट्टवासुदेवस्य.

961

उज्ज्वलचम्पकमुकुलाशङ्कितया यः प्रदीपकं स्पृशति ।
कज्जलकलङ्कदाहं मुक्त्वान्यत्तस्य किं घटताम् ॥

कस्यापि.

962

शिखरी चितशिखरशिखः स्फुरदौर्वशिखाकदम्बकोम्बुनिधिः ।
कस्यापि लङ्घनीयौ न तु नगरावकरनिकरोयम् ॥

भट्टवृद्धेः

963

फणमणिभास्वरगुरुतरसमर्थबहुमस्तके शेषे ।
कः क्षितिभरमुद्वोढुं प्रार्थयते कृपणफणिकीटान् ।

964

यत्नादपि कः पश्येच्छिखिनामाहारनिःसरणमार्गम् ।
यदि जलदनिनदमुदितास्त एव मूढा न नृत्येयुः ॥

कयोरपि.

965

शरदि समयनिशाकरकरशतहततिमिरसंचया रजनी ।
जलदान्तरितार्कामपि दिवसच्छायां न पूरयति ।

विद्याधिपतेः

966

मृदुसुभगपरिकररुचोप्यनुचितमिदमेकमेव मदनस्य ।
यदनेन कृतः केतौ मकरो दंष्ट्राकरालमुखः ॥

भा° अङ्गुलदत्तस्य.

967

हेमकार सुधिये नमोस्तु ते
दुस्तरेषु बहुशः परीक्षितुम् ।
काञ्चनाभरणमश्मना समं
यत्त्वयैतदधिरोप्यते तुलाम् ॥

968

वृत्त एव स घटोन्धकूप य-
स्त्वत्प्रसादमपनेतुमक्षमः ।
मुद्रितं त्वधमचेष्टितं त्वया
तन्मुखाम्बुकणिकाः प्रतीच्छता ॥

969

शतपदी सति पादशते क्षमा
यदि न गोष्पदमप्यतिवर्तितुम् ।
किमियता द्विपदस्य हनूमतो
जलधिविक्रमणे विवदामहे ॥

970

न गुरुवंशपरिग्रहशौण्डता
न च महागुणसंग्रहणादरः ।

फलविधानकथापि न मार्गणे
किमिह लुब्धकबाल गृहेधुना ॥

971

तृणमणेर्मनुजस्य च तद्वतः
किमुभयोर्विपुलाशयतोच्यते ।
ननु तृणाग्रलवाश्रयवैर्ययो-
रवसिते ग्रहणप्रतिपादने ॥

972

भ्रातः सुवर्णमयरूपकतारचित्रा-
लंकारयत्नघटनासु सुवर्णकार ।
दूरीकुरु श्रममिहाद्य सुवर्णपात्रे
दुर्वर्णयोजयितुरस्ति महार्घलाभः ।

प° पाजकस्य.

973

तनुतृणाग्रधृतेन हृतश्चिरं
क इह येन न मौक्तिकशङ्कया ।
स जलबिन्दुरतो विपरीतदृ-
ग्जगदिदं वयमत्र सचेतनाः ॥

974

रे दन्दशूक तदयुक्तमपीश्वरस्त्वां
वाल्लभ्यतो नयति नूपुरधाम सत्यम् ।
आवर्जितालिकुलसत्कृतिमूर्छितानि
किं शिञ्जितानि भवतः क्षम एव कर्तुम् ॥

एतौ भल्लटस्य.

975

सुवर्णकार श्रवणोचितानि
वस्तूनि विक्रेतुमिहागतोसि ।
अद्यापि नाभावि यदत्र पल्लयां
पल्लीपतिर्नूनमविद्धकर्णः ॥

976

नानुन्नतान्क्षितिभृतो ननु रूपयामः
पक्षक्षयव्यतिकरे मथितं तदोजः ।
युक्तं किमौर्वशिखिनः परिकोपितस्य
तेजस्विनोप्युदधिनिर्मथनं विसोढुम् ॥

जयवर्धनस्य.

977

चित्रं कियद्यदयमम्बुधिरम्बुदौघ-
सिन्धुप्रवाहपरिपूर्णतया महीयान् ।
त्वं त्वर्थिनामुपकरोषि यदल्पकूप
निष्पीड्य कुक्षिकुहरं हि महत्त्वमेतत् ॥

वल्लभदेवस्य.

978

धिग्वाडवं दहनमार्थितया विपक्ष-
मभ्येति यः स्वजठरप्रतिपूरणाय ।
धिग्वारिराशिमपि यस्तु तथाविधस्य
शत्रोर्जलैरपि न पूरयतेभिलाषम् ॥

979

शावान्कुलायकगतान्परिपातुकामा
नद्याः प्रगृह्य लघु पक्षपुटेन तोयम् ।
दावानलं किल सिषेच मुहुः कपोती
स्निग्धो जनो न खलु चिन्तयते स्वपीडाम् ॥

980

काकः स्वभावचपलः परिशुद्धवृत्ति-
र्लब्ध्वा बलिं स्वजनमाह्वयते परांश्च ।
चर्मास्थिमांसवति हस्तिकलेवरेपि
श्वा द्वेष्टि हन्ति च परान्कृपणस्वभावः ॥

केषामपि.

981

आदायि वारि यत एव जहाति भूय-
स्तत्रैव यः स जलदः प्रथमो जडानाम् ।
वान्तं प्रतीप्सति तदेव तदेव यस्तु
स्रोतःपतिः स निरपत्रपसार्थवाहः ॥

प्रकाशवर्षस्य.

982

बुध्यामहे न बहुधापि विकल्पमानाः
कैर्नामभिर्व्यपदिशाम महामतींस्तान् ।
येषामशेषभुवनाभरणस्य हेम्न-
स्तत्त्वं विवेक्तुमुपलाः परमं प्रमाणम् ॥

भल्लटस्य.

983

न म्लानितान्यखिलधामवतां मुखानि
नास्तं तमो न च कृतो भुवनोपकारः ।
सूर्यात्मजोऽहमिति केन गुणेन लोका-
न्प्रत्याययिष्यसि शने शपथं विना त्वम् ॥

छायस्य.

984

संरक्षितुं कृषिमकारि कृषीवलेन
पश्यात्मनः प्रतिकृतिस्तृणपूरुषोयम् ।
स्तब्धस्य निष्क्रियतयास्तभियोस्य नून-
मत्स्यन्ति गोमृगगणाः पुनरेव सस्यम् ॥

985

कस्यानिमेषविततं नयने दिवौको-
लोकादृते जगति ते अपि वै गृहीत्वा ।
पिण्डे प्रसारितमुखेन तिमे किमेत-
द्दृष्टं न बालिश विशद्बडिशं त्वयान्तः ॥

986

आ जन्मनः कुशलमण्वपि ते कुजन्म-
न्पांसो त्वया यदि कृतं वद तत्त्वमेतत् ।
उत्थापितोस्यनलसारथिना यदर्थं
दुष्टेन तत्कुरु कलङ्कय विश्वमेतत् ॥

987

पुंस्त्वादपि प्रविचलेद्यदि यद्यधोपि
यायाद्यदि प्रणयनेन महानपि स्यात् ।
अभ्युद्धरेत्तदपि विश्वमितीदृशीयं
केनापि दिक्प्रकटिता पुरुषोत्तमेन ॥

988

स्वल्पाशयः स्वकुलशिल्पविकल्पमेव
यः कल्पयन्स्खलति काचवणिक्पिशाचः ।
मस्तः स कौस्तुभमणीन्द्रसपत्नरत्न-
निर्यत्नगुम्फपटुवैकटिकैर्ययान्तः ॥

एते भल्लटस्य.

989

देवी क्व दुर्गतिहरा भगिनी भवानी
देवो हरः क्व भगिनीपतिरार्तबन्धुः ।
अम्भोनिधौ क्व शरणागतवृत्तिदैन्यं
मैनाक नाकथयितव्यमिदं त्वया नः ॥

अमृतदत्तस्य.

990

तुङ्गात्मतास्तशिखरस्य वृथैव भानो-
र्नालम्बिनी भवति यास्तमये प्रपित्सोः ।
श्लाघ्यः स तामरसनालगुणोपि दैत्य-
भीत्या यमेत्य मरुतां पतिराललम्बे ॥

991

गृहं श्मशानं गजचर्म चाम्बरं
विलेपनं भस्म वृषश्च वाहनम् ।
कुबेर हे वित्तपते न लज्जसे
प्रियस्य ते सख्युरियं दरिद्रता ॥

992

नैकत्र शक्तिविरतिः क्वचिदस्ति सर्वे
भावाः स्वभावपरिनिष्ठिततारतम्याः ।
आकल्पमौर्वदहनेन निपीयमान-
मम्भोधिमेकचुलकेन पपावगस्त्यः ॥

993

विष्णुर्बिभर्ति भगवानखिलां धरित्रीं
तं पन्नगस्तमपि तत्सहितं पयोधिः ।
कुम्भोद्भवस्तमपिबत्खलु हेलयैव
सत्यं न कश्चिदवधिर्महतां महिम्नः ॥

कस्यापि.

994

आरोपितः पृथुनितम्बतटे तरुण्या
कण्ठे च बाहुलतया निबिडं गृहीतः ।
उत्तुङ्गपीनकुचनिर्भरपीडितोयं
कुम्भः करीषदहनस्य फलानि भुङ्क्ते ॥

अमृतवर्धनस्य.

995

आबद्धकृत्रिमसटावलितांसभित्ति-
रारोप्यते मृगपतेः पदवीं यदि श्वा ।
मत्तेभकुम्भतटपाटनलम्पटस्य
नादं करिष्यति कथं हरिणाधिपस्य ॥

भल्लटस्य.

996

मुखमपि परिशिष्टं यस्य तेजःप्रसूतिं
खरकिरणमथेन्दुं ग्रासपात्रीकरोति ॥
यदि किल वपुरस्य प्राभविष्यत्समग्रं
किमिव किमिव राहुर्नाकरिष्यत्तदानीम् ॥

कलशकस्य.

997

यत्पुष्पपल्लवफलाहितसाम्यमोहै-
र्न ज्ञायते शुक तव स्थितिरस्थितिर्वा ।
तद्दाडिमं त्यजसि नैव फलाशया त्व-
मर्थातुरो न गणयत्यपकर्षदोषम् ॥

कस्यापि.

998

वरमिह रवितापैः किं न शीर्णासि गुल्मे
किमु दवदहनैर्वा सर्वदाहं न दग्धा ।
यदहृदयजनौघैर्वृन्तपर्णानभिज्ञै-
रितरकुसुममध्ये मालति प्रोज्झितासि ॥

भट्टगोविन्दराजस्य

999

किमिदमुचितं शुद्धेः स्पष्टं सपक्षसमुन्नतेः
फलपरिणतेर्युक्तं प्राप्तुं गुणप्रणयस्य ते ।
क्षणमुपगतः कर्णोपान्तं परस्य पुरः स्थिता-
न्विशिख निपतन्क्रूरं दूरान्नृशंस निहंसि यत् ॥

भल्लटस्य.

1000

स हेमालंकारः क्षितिपतनलग्नेन रजसा
तथा दैन्यं नीतो नरपतिशिरःश्लाघ्यविभवः ।
यथा लोष्टभ्रान्तिव्यवहितविवेकव्यतिकरो
विलोक्यैनं लोकः परिहरति पादक्षतिभयात् ॥

1001
आहूतेषु विहंगमेषु मशको नायान्पुरोवार्यते
मध्ये वा धुरि वा वसंस्तृणमणिर्धत्ते मणीनां रुचम् ।
खद्योतोपि न कम्पते प्रचलितुं मध्येपि तेजस्विनां
धिक्सामान्यमचेतनं प्रभुमिवानामृष्टतत्त्वान्तरम् ॥

1002
एवं चेत्सरसस्वभावपरता जाड्यं किमेतादृशं
यद्यस्त्येव निसर्गतः सरलता किं ग्रन्थिमत्तेदृशी ।
मूलं चेच्छुचि पङ्कजश्रुतिरियं कस्माद्गुणा यद्यमी
किं छिद्राणि सखे मृणाल भवतस्तत्त्वं न मन्यामहे ॥

1003
त्वं भोगी यदि कुण्डली यदि भवांस्त्वं चेद्भुजंगः सखे
धत्से चेन्मुकुटं सरलभुजग स्वस्त्यस्तु ते किं ततः ।
अस्थाने यदि कञ्चुकं त्यजसि तन्नास्माकमत्र स्पृहा
किं तु क्रूरविषोल्कया दहसि यद्भ्रातः क एष महः ॥
पं॰ जगद्धरस्य.

1004
मौलौ सन्मणयो गृहं गिरिगुहा त्यागः किलात्मत्वचो
निर्यत्नोपनतैश्च वृत्तिरनिलैरेकत्र चर्येदृशी
अन्यत्रानृजु वर्त्म वाग्द्विरसना दृष्टौ विषं दृश्यते
यादृक्तामनु दीपको ज्वलति किं भोगिन्सखे किन्विदम् ॥

1005
भूयांस्यस्य मुखानि नाम विदितैवास्ते महासत्त्वता
कद्रूः प्राक्प्रसवोयमत्र कुपिते चिन्त्यं ययेदं जगत् ।
त्रैलोक्याद्भुतमीदृशं तु चरितं शेषस्य येनास्य सा
प्रोन्मृज्येव निवर्तिता विषधरज्ञानेपि दुर्वर्णिका ॥

1006
किं तेन हेमगिरिणा रजताद्रिणा वा
यस्याश्रयेण तरवस्तरवस्त एव ।

मन्यामहे मलयमेव यदाश्रितानि
शाखोटनिम्बकुटजान्यपि चन्दनानि ॥

1007

यान्दिग्ध्वैव कृता विषेण कुसृतिर्येषां कियद्गण्यते
लोकं हन्तुमनागसं द्विरसना रन्ध्रेषु ये जाग्रति ।
व्यालास्तेपि दधत्यमी सदसतोर्मूढा मणीन्मूर्धभि-
र्नौचित्याद्गुणशालिनां क्वचिदपि भ्रंशोस्त्यलं चिन्तया ॥

1008

तत्सत्यस्त्वतया धृतो न तु कृतः सम्यक्स्वतन्त्रो भया-
दस्वस्थस्तान्प्रतिघातयेदिति यथाकामं न संपोषितः ।
संशुष्यन्वृषदंश एष कुरुतां मूकः स्थितोप्यत्र किं
गेहे किं बहुनाधुना गृहपतेश्चौराश्चरन्त्याखवः ॥

1009

स्वात्मीयान्न ददासि चेत्फणमणीन्मा दाः परार्थं परै-
र्यत्किंचिन्निहितं रुणत्सि किमिदं निध्यादि दुष्टाशय ।
एतत्तावदलं भवन्तमपरं पृच्छामि कस्मादहे
फूत्कारैर्विषवह्निवेगगुरुभिर्दन्दह्यसेमुं जनम् ॥

1010

निःसाराः सुतरां लघुप्रकृतयो योग्या न कार्ये क्वचि-
च्छुष्यन्तोद्य जरत्तृणाद्यवयवाः प्राप्ताः स्वतन्त्रेण ये ।
अन्तःसारपराङ्मुखेण धिगहो ते मारुतेनामुना
पश्यात्यन्तचलेन वर्त्म महतामाकाशमारोपिताः ॥

1011

ये जात्या लघवः सदैव गणनां याता न ये कुत्रचि-
त्पद्भ्यामेव विमर्दिताः प्रतिदिनं भूमौ निलीनाश्चिरम् ।
उत्क्षिप्ताश्चपलाशयेन मरुता पश्यान्तरिक्षे सखे
तुङ्गानामुपरि स्थितिं क्षितिभृतां कुर्वन्त्यमी पांसवः ॥

1012

अनीर्ष्याः श्रोतारो मम वचसि चेद्वच्मि तदहं
स्वपक्षाद्भेतव्यं बहु न तु विपक्षात्प्रभवतः ।
तमस्याक्रान्ताशे कियदपि हि तेजोव्ययविनः
स्वशक्त्या भासन्ते दिवसकृति सत्येव न पुनः ॥

1013

सांमुख्यं वस्तुजातं नयति ननु विदीशस्य यद्दर्शनाद्यं
नेत्रद्वन्द्वं किलैतद्विमलमिति ततोन्याङ्गसङ्गं विहाय ।
घ्राणं वंशाभिरामं परिमलनिरतं चक्षुषोर्मध्यभागे
नित्यं लीनं न चास्मिन्मृगासि नयनयोः श्वासमामुञ्च खिन्ने ॥
प॰ प्रद्युम्नकस्य.

1014

एतत्तस्य मुखात्कियत्कमलिनीपत्त्रे कणं पाथसो
यन्मुक्ताफलमित्यमंस्त स जडः शृण्वन्यदस्मादपि ।
अङ्गुल्यग्रलघुक्रियाप्रविलयिन्यादीयमाने शनै-
स्तत्रोड्डीय गते हहेत्यनुदिनं निद्राति नान्तःशुचा ॥

1015

आस्तेत्रैव सरस्यहो बत कियान्संतोषपक्षग्रहो
हंसस्यास्य मनाङ्न धावति मतिः श्रीधाम्नि पद्मे क्वचित् ।
सुप्तोद्यापि विबुध्यते न तदितस्तावत्प्रतीक्षामहे
वेलामित्युषसि प्रिया मधुलिहः सोढुं त एव क्षमाः ॥

1016

वाताहारतया जगद्विषधरैराश्वास्य निःशोषितं
ते ग्रस्ताः पुनरभ्रतोयकणिकातीव्रव्रतैर्बर्हिभिः ।
तेपि क्रूरचमूरुचर्मवसनैर्नीताः क्षयं लुब्धकै-
र्दम्भस्य स्फुरितं विदन्नपि जनो जाल्मो गुणानीहते ॥

1017

नामाप्यन्यतरोर्निमीलितमभूत्तत्तावदुन्मीलितं
प्रस्थाने स्खलतः स्ववर्त्मनि विधेरन्यैर्गृहीतः करः ।

लोकश्चायमदृष्टदर्शनदशादृग्वैशसादुद्धृतो
युक्तं कार्त्तिक लूनधान्यदसितामामालिमाकालिकीम् ॥

1018

ऊढा येन महाधुरः सुविषमे मार्गे सदैकाकिना
सोढो येन कदाचिदेव न निजे गोष्ठेन्यशौण्डध्वनिः ।
आसीद्यश्च गवां गणस्य तिलकस्तस्यैव संप्रत्यहो
धिक्कष्टं धवलस्य जातजरसो गोः पण्यमुद्धोष्यते ॥

1019

भेकेन क्वणता सरोषपरुषं यत्कृष्णसर्पानने
दातुं कर्णचपेटमुज्झितभिया हस्तः समुल्लासितः ।
यच्चाधोमुखमक्षिणी पिदधता नागेन तत्र स्थितं
तत्सर्वं विषमन्त्रिणो भगवतः कस्यापि लीलायितम् ॥

1020

नित्यं तीर्थे निवासः प्रकृतिरतितरां स्निग्धमुग्धस्वभावा
वृत्तिर्दैवाद्धि बके गगननिपतितैर्निर्मलैर्वारिलेशैः ।
इत्थं तत्त्वं विलोक्य प्रकटमिह तिमे मुग्धलोकेन लोके
साधुत्वं दर्शितं ते बहिरबहिरमी कण्टकाः केन दृष्टाः ॥

1021

मृत्योरास्यमिवाततं धनुरमी चाशीविषाभाः शराः
शिक्षा सापि जितार्जुना प्रतिभयं सर्वाङ्गनिम्ना गतिः ।
अन्तः क्रौर्यमहो शठस्य मधुरं हा हारि गेयं मुखे
व्याधस्यास्य यथा भविष्यति तथा मन्ये वनं निर्मृगम् ॥

एते भल्लटस्य.

1022

धिग्व्योम्नो महिमानमेतु दलशः प्रोच्चैस्तदीयं पदं
निन्द्यां दैवगतिं प्रयात्वभवनिस्तस्यास्तु शून्यस्य वा ।
येनोत्क्षिप्तकरस्य नष्टमहसः श्रान्तस्य संतापिनो ।
मित्रस्यापि निराश्रयस्य न कृतं धृत्यै करालम्बनम् ॥

कस्यापि.

1023

दिग्दाहैकरते वनान्तकर ते ज्वाला न मे रोचते
दग्धुं स्वाश्रयमुद्यतस्य भवतो नेच्छन्ति वृद्धिं जनाः ।
मूलान्यस्य महीभृतो दलयितुं दुर्वेधसा निर्मितः
को वा न त्वयि शङ्कते खल जगत्खेदावहे दाव हे ॥

अमृतवर्धनस्य

1024

क्षुत्क्षामेण कथं कथंचिदनिशं गात्रं कृशं बिभ्रता
भ्रान्तं येन गृहे गृहे गृहवतामुच्छिष्टपिण्डार्थिना ।
अस्थ्नः खण्डमवाप्य दैवपतितं शून्यां त्रिलोकीमिमां
मन्वानो भिषहो स एव सरमापुत्रोद्य सिंहायते ॥

भट्टापराजितस्य

1025

शुष्कस्नायुवसावसेकमलिनं निर्मांसमप्यस्थि गोः
श्वा लब्ध्वा परितोषमेति न तु तत्तस्य क्षुधः शान्तये ।
सिंहो जम्बुकमङ्कमागतमपि त्यक्त्वा निहन्ति द्विपं
सर्वः कृच्छ्रगतोपि वाञ्छति जनः सत्त्वानुरूपं फलम् ॥

पञ्चतन्त्रे

1026

कालुष्यं पयसां विलोक्य शनकैरुड्डीय हंसा गता
धाराजर्जरकेसरास्फुटदलाः पद्मा निमग्ना जले ।
सा सर्वर्तुसुखावतारपदवी छन्ना तृणैर्नूतनैः
कष्टं तादृगपि स्वभावविमलं वृष्ट्यैव नष्टं सरः ॥

भट्टवृद्धेः

1027

ये संतोषसुखप्रबुद्धमनसस्तेषामभिन्नो मुदो
येप्येते धनलोभसंकुलधियस्तेषां तु दूरे नृणाम् ।
इत्थं कस्य कृते कृतः स विधिना तादृक्पदं संपदां
स्वात्मन्येव समाप्तहेममहिमा मेरुर्न मे रोचते ॥

डक्कसूनोर्विद्याधरस्य

1028

द्रव्याणामधरोत्तरव्यतिकरो भग्नाशयानामधो
बीजानां नयनं स्वयं च निजवच्छिद्रक्रियान्वेषणम् ।
व्यूहाबन्धविधायिभिर्गतभयैर्मुग्धप्रसूनार्भकं
शून्यं प्राप्य निवासमाखुभिरहो किं किं न यद्व्याकुलम् ॥

धर्मदत्तस्य.

1029

अन्योन्यस्य लयं भयादिव महाभूतेषु यातेष्वलं
कल्पान्ते परमेक एव स तरुः स्कन्धोचयैर्जृम्भते ।
विन्यस्य त्रिजगन्ति कुक्षिकुहरे देवेन यस्यास्यते
शाखाग्रे शिशुनेव सेवितजलक्रीडाविलासालसम् ॥

त्रिविक्रमस्य.

1030

त्रैलोक्योपकृतिप्रसक्तमनसो देवस्य शंभोः प्रिया
जाता शैलकुले वरैरभिमतैरानन्दयन्ती सुरान् ।
म्लेच्छानामपि वाञ्छितार्पणपरा स्वस्यास्पदस्याम्बिका
विन्ध्यस्योन्नतिमातनोति न निजां दैवस्य कीदृग्बलम् ॥

भा० अमृतदत्तस्य.

1031

किं त्वं हालिक मूढधीर्हतफले मा मा कृथा लाङ्गले
क्षेत्रं नैव भवत्यधः कठिनता नैवात्र दृष्टा त्वया ।
उञ्छोपि न जायतेत्र विरम क्लेशः फलं केवलं
निर्बीजा बहवो गताश्च सततं दृष्टाः श्रुता वा न किम् ॥

कस्यापि.

1032

कोयं भ्रान्तिप्रकारस्तव पवन घनावस्करस्थानजातं
तेजस्विव्रातसेव्ये नभसि नयसि यत्पांसुपूरं प्रतिष्ठाम् ।
यस्मिन्नुत्थाप्यमाने जननयनपथोपद्रवस्तावदास्तां
केनोपायेन सह्यो वपुषि मलिनतादोष एष त्वयैव ॥

भा० अमृतदत्तस्य.

1033

जातः कूर्मः स एकः पृथुभुवनभरायार्पितं येन पृष्ठं
श्लाघ्यं जन्म ध्रुवस्य भ्रमति नियमितं यत्र तेजस्विचक्रम् ।
संजातव्यर्थपक्षाः परहितकरणे नोपरिष्टान्न चाधो
ब्रह्माण्डोदुम्बरान्तर्मशकवदपरे जन्तवो जातनष्टाः ॥

कस्यापि.

1034

कटु रटसि किमेवं कर्णयोः कुञ्जरारे-
रविदितनिजबुद्धे किं न विज्ञानमस्ति ।
शिखरतरकरदंष्ट्राटङ्कनिर्भिन्नकुम्भं
मशक गलकरन्ध्रे हस्तियूथं ममज्ज ॥

कस्यापि.

1035

उद्गर्जन्कुटिलस्तटाश्रयतरुप्रोन्मूलनोड्डामरो
मा गर्वीः सरितः प्रवाह जलधिं प्रक्षोभयामीति भोः ।
स्वां सत्तां यदि वाञ्छसि भ्रम मरुष्वेवाःस्व तत्रैव वा
दूरे वाडववह्निरत्र तु महासत्त्वैर्विशन्पीयसे ॥

1036

स्थैर्यं तुङ्गशिरा जगत्स्थितिकृते वेलामहीभृच्छ्रितो
दूराश्लेरणया कलावत इमं क्रान्तुं जलानां पते ।
मिथ्या वाञ्छसि किं ततस्तव परं स्याद्गलसत्त्वक्षयो
नूनं घट्टनमाप्य पादतलगस्त्वस्यैव चान्ते लुठेः ॥

1037

आन्दोलयस्यविरतं गगनार्कमङ्के
तारागणं च शशिनं च तथेतराणि ।
तेजांसि भासुरतडित्प्रभृतीनि साधो
चित्रं तथापि न जहासि यदान्ध्यमन्तः ॥

अथ शृङ्गारपद्धतिः

तत्रादौ

विप्रलम्भः

1038

अयं स भुवनत्रयप्रथितसंयमः शंकरो
बिभर्ति वपुषाधुना विरहकातरः कामिनीम् ।
अनेन किल निर्जिता वयमिति प्रियायाः करं
करेण परिपीडयञ्जयति जातहासः स्मरः ॥

1039

भ्रूशाङ्गोकूटमुक्ताः कुवलयमधुपश्योमलक्ष्मीमुषो ये
क्षीबा ये कृष्णशारा नरहृदयभिदस्तारकक्रूरशल्याः ।
ते दीर्घापाङ्गपुङ्खाः स्मितविषविषमाः पक्ष्मलाः स्त्रीकटाक्षाः
पायासुर्वोतिवीर्यास्त्रिभुवनजयिनः पञ्चबाणस्य बाणाः ॥

तत्रादौ विप्रलम्भशृङ्गारे

दयितगमनपद्धतिः

1040

गच्छ गच्छसि चेत्कान्त पन्थानः सन्तु ते शिवाः ।
ममापि जन्म तत्रैव भूयाद्यत्र गतो भवान् ॥

1041

हस्तमाक्षिप्य यातोसि बलादिति किमद्भुतम् ।
हृदयाद्यदि निर्यासि पौरुषं गणयामि ते ॥

1042

यामीति प्रियपृष्टायाः प्रियायाः कण्ठलग्नयोः ।
वचोजीवितयोरासीत्पुरोनिःसरणे रणः ॥

1043

अदृष्टे दर्शनोत्कण्ठा दृष्टे विच्छेदभीरुता ।
नादृष्टेन न दृष्टेन भवता लभ्यते सुखम् ॥

1044

स्मर्तव्योहं त्वया कान्ते न स्मरिष्याम्यहं तव ।
येन त्वां संस्मरिष्यामि हृदयं तत्त्वया हृतम् ॥

1045

लज्जां विहाय रुदितं विधृतः पटान्ते
मा गास्त्वमित्युदितमङ्गुलयो मुखेस्ताः ।
स्थित्वा पुरः पतितमेव निवर्तनाय
प्राणेश्वरे व्रजति किं न कृतं कृशाङ्ग्या ॥

केषामपि.

1046

अलमलमनुगम्य प्रस्थितं प्राणनाथं
प्रथमविरहशोके न प्रतीकार एषः ।
सपदि रमणयात्रा श्रेय इत्यारटन्त्या
चरणपतनपूर्वं सा निरुद्धेव कान्त्या

मायस्य.

1047

कृतकमधुराचारे त्यक्त्वा रुषा परुषीकृते
चरणपतनप्रत्याख्यानप्रकोपपराङ्मुखे ।
व्रजति रमणे निःश्वस्योष्णं स्तनाहितहस्तया
नयनसलिलच्छन्ना दृष्टिः सखीषु निपातिता ॥

अमरुकस्य.

1048

प्रहरविरतौ मध्ये वाह्नस्ततोपि परेण वा
किमुत सकले याते वाह्नि प्रिय त्वमिहैष्यसि ।
इति दिनशतप्राप्यं देशं प्रियस्य यियासतो
हरति गमनं बालालापैः सबाष्पझलज्झलैः ॥

झलज्झलिकावासुदेवस्य.

1049

मा याहीत्यपमङ्गलं व्रज किल स्नेहेन शून्यं वच-
स्तिष्ठेति प्रभुता यथारुचि कुरुष्वैवाप्युदासीनता ।

नो जीवामि विना त्वयेति वचनं संभाव्यते वा न वा
तन्मां शिक्षय नाथ यत्समुचितं वक्तुं त्वयि प्रस्थिते ॥
दाक्षिणात्यस्य कस्यचित्.

1050

यामीत्यध्यवसाय एव हृदये बध्नातु नामास्पदं
वक्तुं प्राणसमासमक्षमघृणेनेत्थं कथं पार्यते ।
उक्तं नाम तथापि निर्भरगलद्बाष्पं प्रियाया मुखं
दृष्ट्वापि प्रवसन्त्यहो धनलवप्राप्तिस्पृहा मादृशाम् ॥
मोरिकायाः.

1051

या बिम्बौष्ठरुचिर्न विद्रुममणिः स्वप्नेपि तां दृष्टवा-
न्हासश्रीः सुदृशस्तपोभिरपि किं मुक्ताफलैः प्राप्यते ।
तत्कान्तिः शतशोपि वह्निपतनैर्हेम्नः कुतः सेत्स्यति
त्यक्त्वा रत्नमयीं प्रयासि दयितां कस्मै धनायाध्वग ॥
श्रीशिवस्वामिनः.

1052

आयाते श्रुतिगोचरं प्रियतमप्रस्थानकाले पुर-
स्तल्पान्तःस्थितया तदाननमलं दृष्ट्वा चिरं मुग्धया ।
सोच्छ्वासं दृढमन्युनिर्भरगलद्बाष्पाम्बुधौतं तया
स्वं वक्त्रं विनिवेश्य भर्तृहृदये निःशब्दकं रुद्यते ॥
कस्यापि.

1053

मा गच्छ प्रमदाप्रिय प्रियशतैर्भूयस्त्वमुक्तो मया
बाला प्राङ्गणमागतेन भवता प्राप्नोति निद्रां पराम् ।
किं चान्यत्कुचभारपीडनसहैर्यत्नप्रबद्धैरपि
त्रुट्यत्कञ्चुकजालकैरनुदिनं निःसूत्रमस्मद्गृहम् ॥
मोरिकायाः.

1054

आपृष्टासि विनिर्गतोध्वगजनस्तन्वाङ्गि गच्छाम्यहं
स्वल्पैरेव दिनैर्ममागतिरिति ज्ञात्वा शुचं मा कृथाः ।

इत्याकर्ण्य वचः प्रियस्य सहसा तन्मुग्धयानुष्ठितं
येनाकाण्डसमाप्तसर्वकरणक्लेशः कृतोन्यो जनः ॥

1055

लीलाक्ष्या गुरुसंनिधौ मम कृतं नो वक्रमन्यादृशं
संलापाक्षपया न चातिकरुणाः कर्तुं नवा पारिताः ।
प्रस्थानाभिमुखस्य संततगलद्बाष्पौघया मुग्धया
दीर्घोष्णश्वसितैरसह्यमदनव्याधिः समावेदितः ॥

1056

आ दृष्टिप्रसरात्प्रियस्य पदवीमुद्वीक्ष्य निर्विण्णया
विच्छिन्नेषु पथिष्वहःपरिणतौ ध्वान्ते समुत्सर्पति ।
दत्त्वैकं सशुचा गृहं प्रति पदं पान्थस्त्रियास्मिन्क्षणे
मा भूदागत इत्यमन्दवलितग्रीवं पुनर्वीक्षितम् ॥

अमरुकस्य.

1057

लग्ना नांशुकपल्लवे भुजलता न द्वारदेशोर्पिता
नो वा पादयुगे मुहुर्निपतिता तिष्ठेति नोक्तं वचः ।
काले केवलमम्बुदालिमलिने गन्तुं समभ्युद्यत-
स्तन्व्या बाष्पजलौघपूरितनदीपूरेण रुद्धः पतिः ॥

1058

वस्त्रान्ते करपल्लवेन विधृतः साश्रं चिरं वीक्षितो
मा गास्त्यक्तघृणेति मोहकरुणं बध्वाञ्जलिं याचितः ।
उत्सृज्यैवमुपस्थितामपि यदा गन्तुं प्रवृत्तः शठः
पूर्वं प्राणपरिग्रहो दयितया मुक्तस्ततो वल्लभः ॥

1059

गन्तव्यं यदि नाम निश्चितमहो गन्तासि केयं त्वरा
द्वित्राण्येव पदानि तिष्ठतु भवान्पश्यामि यावन्मुखम् ।
संसारे घटिकाप्रणालविगलद्वारा समे जीविते
को जानाति पुनस्त्वया सह मम स्याद्वा न वा संगमः ॥

1060

लोलैर्लोचनवारिभिः सशपथैः पादप्रणामैः परै-
रन्यास्ता विनिवारयन्ति कृपणाः प्राणेश्वरं प्रस्थितम् ।
पुण्याहं व्रज मङ्गलं सुदिवसं प्रातः प्रयातस्य ते
यत्स्नेहोचितमीहितं प्रिय गृहात्तन्निर्गतः श्रोष्यसि ॥

1061

आयास्यस्यवधावपर्यवसिते गत्वेति संभाव्यते
संप्राप्ते त्वयि तानि तान्यपि सुखान्यद्यापरोक्षाणि नः ।
किं तु ज्ञात वियोगवेदनमिदं सद्यस्त्वयि प्रस्थिते
चेतः किं नु करिष्यतीत्यविदितं सम्यङ्न निर्धीयते ॥

1062

मुग्धे प्रेषय यामि यान्ति पथिकाः कालोवधेर्वध्यता-
मुद्विग्ना किमकाण्ड एव भवती तूर्ष्णीं किमेवं स्थिता ।
इत्युक्त्वोपनतां प्रियेण दयितामालिङ्ग्य तादृक्कृतं
दत्तो येन समस्तपान्थविरहिप्राणान्तकृड्डिण्डिमः ॥

1063

दूरं सुन्दरि निर्गतासि नगरादेष द्रुमः क्षीरवा-
नस्मादेव निवर्त्यतामिति शनैरुक्त्वाध्वगेन प्रियाम् ।
गाढालिङ्गनमन्थरस्तनतटाभोगस्फुरत्कञ्चुकं
वीक्ष्योरस्तलमश्रुपूरितदृशा प्रस्थानभङ्गः कृतः ॥

एते केषामपि

1064

यास्यामीति गिरः श्रुता अवधिरप्यारोपितश्चेतसि
गेहे यत्नवती भविष्यसि सदेत्येतत्समाकर्णितम् ।
बाले मा शुच इत्युदीरितवतः पत्युर्निरीक्ष्याननं
निःश्वस्य स्तनपायिनि स्वतनये दृष्टिश्चिरं पातिता ॥

श्रीरनागस्य

अथ विरहिण्यवस्था

1065

रामा नितान्तरक्तेन लोचनानन्दकारिणम् ।
उवाह मनसा कान्तं पाणिना मुखपङ्कजम् ॥

1066

दीनायां दीनवदनो रुदत्यां साश्रुलोचनः ।
पुरः सखीजनस्तस्याः प्रतिबिम्बवदाबभौ ॥

1067

दह्यमानेपि हृदये मृगाक्ष्या मन्मथाग्निना ।
स्नेहस्तथैव यत्तस्थौ तदाश्चर्यमिवाभवत् ॥

शकवृद्धेः

1068

तस्याः स्तनान्तरन्यस्तं चन्दनं तापशोषितम् ।
मनोभवाग्निदग्धस्य बभौ भस्मेव चेतसः ॥

कस्यापि

1069

तापोपशमदक्षाणि मृणालानि नतभ्रुवः ।
नाभूवन्दीर्घसूत्रेभ्यः प्रार्थितं लभ्यते कुतः ॥

भट्टवृद्धेः

1070

विरमत विरमत सख्यो नलिनीदलतालवृन्तपवनेन ।
हृदयगतोयं वह्निर्झटिति कदाचिज्ज्वलत्येव ।

कस्यापि

1071

अपसारय घनसारं कुरु हारं दूर एव किं कमलैः ।
अलमलमालि मृणालैरिति वदति दिवानिशं बाला ॥

दामोदरगुप्तस्य

1072

लिखति न गणयति रेखा निर्भरबाष्पाम्बुधौतगण्डतला ।
अवधिदिवसावसानं माभूदिति शङ्किना बाला ॥

मोरिकायाः

1073

विकासिपद्मास्तरणे निरस्तं
तत्पाणिपद्मद्वयमायताक्ष्याः ।
व्यक्तिं ययौ संततविस्तृतेन
सकज्जलेनाश्रुजलेन सिक्तम् ॥

गङ्गाधरस्य.

1074

न निष्ठुरत्वं हृदयं वियोगे
न सौकुमार्यं च बिभर्ति तस्याः ।
विभिद्यमानं स्मरमार्गणैर्य-
न्न दार्ढ्यमाप्नोति न दीर्यते च ॥

रत्नाकरस्य.

1075

वियोगिनी चन्दनपङ्कपाण्डु-
र्मृणालिकाहारनिबद्धजीवा ।
बाला चलाम्भःकणदन्तुरेषु
हंसीव शिश्ये नलिनीदलेषु ॥

बाणस्य.

1076

विवृद्धतापोपशमार्थमङ्के
न्यस्तं यदिन्दीवरदाम तस्याः ।
मुक्तेषुणा पञ्चशरेण भाति
व्यापारितं धौतमिवासिपत्त्रम् ॥

1077

उद्भाव्यमानो नलिनीपलाशैः
समीरणस्तद्धृदयास्पदस्य ।
करोति दाहस्य निवारणं नु
संधुक्षणं वा स्मरपावकस्य ॥

देवगुप्तस्य.

1078

परिच्युतस्तत्कुचभारमध्या-
त्किं शोषमायासि मृणालहार ।
न सूत्रतन्तोरपि तावकस्य
तत्रावकाशो भवतः किमु स्यात् ॥

श्रीहर्षस्य.

1079

मन्मथाग्निपरितप्तमनस्का
चन्दनेन किमु लिम्पसि गात्रम् ।
किं न वेत्सि बहिरङ्गविधाना-
दन्तरङ्गविधिरेव बलीयान् ॥

कस्यापि.

1080

नलिनीदलमाहितं सखीभिः
परितापोपशमाय यद्यदङ्गे ।
अकृतप्रतिकारलज्जयेव
क्षणतो म्लानिमुपैति तत्तदस्याः ॥

श्रीविभाकरवर्मणः

1081

प्रियवियोगकृशे प्रमदाजने
कृपणशूर विमुञ्चसि सायकान् ॥
पशुपतेर्यदि लोचनगोचरं
व्रजसि मन्मथ दास्यमुपैमि ते ॥

कस्यापि.

1082

किमनया कथया कथयाथवा
समुपयामि न याम्युत यामि वा ।
स्वपिमि किं स्वपिमीति मनस्विनी
मनसिजेन मुहुर्ललिता कृता ॥

1083

धृतमपि मधु पारितं न पातुं
नयनसुखोऽपि न वीक्षितः शशाङ्कः ।
श्रुतिसुखमपि न श्रुतं च गीतं
गतवति भर्तरि भर्तृदेवताभिः ॥

1084

कर्पूरचन्दनरजो धवलं वहन्ती-
माद्यानचन्दनविलेपनमङ्गमङ्गम् ।
अन्तर्गतस्य दहतो महतः स्मराग्ने-
र्दग्धस्य संक्षयवशादिव भस्मशेषम् ॥

भट्टगोविन्दस्वामिनः

1085

कण्ठग्रहे शिथिलतां गमिते कथंचि-
द्यो मन्यते मरणमेव सुखाभ्युपायम् ।
गच्छन्स एष न बलाद्विधृतो युवाभ्या-
मित्युज्झिते भुजलते वलयैरिवास्याः ॥

कङ्कणस्य

1086

स्मर्तुं वियोगिदयिता दिवसस्य यां यां
रेखां चकार भुवि ताम्ररुचा करेण ।
तां तामरालचलपक्ष्मशिखाविमुक्तै-
र्मुक्ताफलद्युतिभिरश्रुभिरुन्ममार्ज ॥

1087

हारो जलार्द्रवसनं नलिनीदलानि
प्रालेयशीकरमुचश्च हिमांशुभासः ।
यस्येन्धनानि सरसानि च चन्दनानि
निर्वाणमेष्यति कथं स मनोभवाग्निः ॥

बाणकवेः

1088

सर्वात्मना प्रभवतापि मनोभवेन
संदर्शितं परमकौशलमायताक्ष्याः ।
लावण्यविभ्रमविलासविचेष्टितानि
नैवेक्षितानि गमिता च तनुस्तनुत्वम् ॥

भट्टावलोकितस्य.

1089

संत्यज्यैतां प्रथमविरहत्रासभीतां कृतघ्नै-
र्यातं सर्वैः स्मृतिमतिमनोविभ्रमैर्लीलया च ।
नूनं स्नेहात्किमपि गहनं निःश्वसद्भिर्वराक्याः
प्राणैः कण्ठे निभृतनिभृतं लीनमेवं विचिन्त्य ॥

जयमाधवसुनोर्लोडकस्य.

1090

प्रयातेऽस्तं भानौ श्रितशकुनिलीढेषु तरुषु
स्फुरत्संध्यारागे शशिनि शनकैरुल्लसति च ।
प्रियप्रत्याख्यानद्विगुणविरहोत्कण्ठितदृशा
तदारब्धं तन्व्या मरणमपि यत्रोत्सवपदम् ॥

लुडकस्य.

1091

तन्वङ्ग्या गुरुसंनिधौ नयनयोर्यद्बाष्पमुत्तम्भितं
तेनान्तर्गलितेन मन्मथशिखी सिक्तो वियोगोद्भवः ।
मन्ये तस्य निरस्यमानकिरणस्यैषा मुखेनोद्गता
श्वासायासशतागतालिसरणिव्याजेन धूमावली ॥

कस्यापि.

1092

वक्त्रे या मृगनाभिपङ्करचनां खिन्नेव धत्ते परं
यस्याः सान्द्रमुरःस्थले निपतितं भारायते चन्दनम् ।
अङ्गान्यप्यतिपेलवा वहति या क्लेशेन तस्यामपि
न्यस्तः शोकभरोऽपरः कथमहो निस्त्रिंशता वेधसः ॥

श्रीभानुपेणस्य.

1093

नितम्बप्राग्भारो गुरुरवधिरेखां न तु गतः
कृशो मध्यः किंचित्तदपि तनिमानं मृगयते ।
स्तनाभोगः स्तोको न तु विरलवृत्तिस्तु कलया
विलासैस्तन्वङ्ग्याः स्फुरितमिव विभ्रान्तमिव च ॥

कस्यापि.

1094

काचित्पुरा विरहिणी परिवृद्धिहेतो-
र्यस्यै दिदेश सलिलं नवमालिकायै ।
सा पुष्पितेव जलमश्रुवशाद्वियोगे
तस्यै प्रदाय कथमप्यनृणीबभूव ॥

अथ सखीप्रश्नाः

1095

गोपायन्ती विरहजनितं दुःखमग्रे गुरूणां
किं त्वं मुग्धे नयनविसृतं बाष्पपूरं रुणत्सि ।
नक्तं नक्तं नयनसलिलैरेष आर्द्रीकृतस्ते
शय्यैकान्तः कथयति दशामातपे दीयमानः ॥

1096

मुखं पाण्डुच्छायं नयनयुगलं बाष्पधवलं
तनुः क्षामक्षामा गतमविशदं धैर्यविगमः ।
ह्रियं मुक्त्वा मूढे कथयसि न मे सारवचना-
न्यवस्था येनेयं तव सखि मुहूर्तेन रचिता ॥

कस्यापि.

1097

चटुलनयने शून्या दृष्टिः कृता खलु केन ते
क इह सुकृती द्रष्टव्यानामुवाह धुरं पराम् ।
यमभिलिखितप्रख्यैरङ्गैर्न मुञ्चसि चेतसा
वदनकमलं पाणौ कृत्वा निमीलितलोचना ॥

भगरकस्य.

1098

अलसवलितैः प्रेमार्द्रार्द्रैर्मुहुर्मुकुलीकृतैः
क्षणमभिमुखैर्लज्जालोलैर्निमेषपराङ्मुखैः ।
हृदयनिहितं भावाकूतं वमद्भिरिवेक्षणैः
कथय सुकृती कोयं मुग्धे त्वयाद्य विलोक्यते ॥

कस्यापि.

1099

अन्योन्यग्रथिताङ्गुलिनमत्पाणिद्वयस्योपरि
न्यस्योच्छ्वासविकम्पिताधरदलं निर्वेदशून्यं मुखम् ।
आमीलन्नयनान्तवान्तसलिलं श्लाघ्यस्य निन्द्यस्य वा
कस्येदं दृढसौहृदं प्रतिदिनं दीनं त्वया स्मर्यते ॥

अमरुकस्य.

1100

आसन्नामवलम्ब्य केसरलतामेकेन पुष्पोज्ज्वलां
सव्यं निःसहया नितम्बफलके कृत्वा कराम्भोरुहम् ।
उद्ग्रीवं वद दुर्दिनेव चरणावुन्नम्य मार्गस्त्वया
बालोद्भ्रान्तमृगेक्षणे सुकृतिनः कस्यायमालोक्यते ॥

1101

बाले नाथ कृशासि किं ज्वरवशात्कस्मादपथ्याज्ज्वरो
जीर्णो नैव मया सरोजनयने किं तत्र यत्पार्यते ।
वक्तुं ब्रूहि विमुक्तलज्जमधुना तस्यापरारागिणः
प्रेङ्खत्पूर्णशशाङ्कतुल्यवदनं कंदर्पकान्तं वपुः ॥

1102

अभ्यस्तेपि नितम्बभारफलके खेदालसेयं गतिः
किंचित्संवलिता न पक्ष्मविरलालोका दृशोन्तर्गताः ।
तन्मन्ये निभृतं त्वयाद्य हृदये कश्चिद्धृतो वल्लभो
निश्वासाः कथमन्यथा द्विगुणतामेते तवैवं गताः ॥

केषामपि.

1103

पाण्डुच्छायं क्षामं वक्त्रं कमलमुखि लुलितमलकं करे स्थितमाननं
शून्यालोका दीना दृष्टिः शिखरमभिपतितरशना तनुस्तनुतां गता ।
ध्यानैकाग्रा मन्दा बुद्धिर्मदजननि रहसि रमसे करोषि न सत्कथां
को नामायं रम्यो व्याधिस्तव सुतनु कथय किमिदं न खल्वसि नातुरा ॥

वररुचेः

1104

को धन्यः सखि सुस्थितेन मनसा को वेधसा निर्मितः
कः प्रेयान्मदनस्य कस्य फलितः प्राचीनकर्मद्रुमः ।
इत्थं यस्य कृते दिवानिशमविश्रान्तैः स्खलद्वारिभि-
र्नीनाशोचनगद्गदैः क्षपयसे वक्षोजलिङ्गद्वयम् ॥

कस्यापि.

अथ विरहिणीप्रलापाः

1105

रोदितुं नैव जानामि नैव जानामि शोचितुम् ।
स्वच्छन्दमश्रु पतति सत्यं सत्यं न रोदिमि ॥

1106

अद्यापि हि नृशंसस्य पितुस्ते दिवसो गतः ।
तमसा पिहितः पन्था एहि पुत्रक शेवहे ॥

1107

चक्षुः किं कम्पसे मूढ त्वयि दीनेऽश्रुवाहिनि ।
यो मां त्यक्त्वा गतः सोऽद्य कथमेष्यति सस्फुरे ॥

1108

अयि लङ्घितमर्याद स्मर स्मर हरानलम् ।
दग्धं दग्धुमयुक्तं ते जनं विरहकातरम् ॥

1109

स्वयमज्ञातदुःखो यद्धुनोतीति न विस्मयः ।
त्वं पुनः प्राप्तदाहो यद्दहसीति किमुच्यताम् ॥

केषांचित्.

1110

अहं नश्यामि मानेन मानेन कलहं कुथाः ।
विरोधमेत्य कान्तेन कान्ते न परितप्यते ॥

जीवनागस्य.

1111

हृदय स्थीयतां सम्यक्किमेवं परितप्यते ।
वल्लभस्ते जनो योसौ न भवांस्तस्य वल्लभम् ॥

1112

यत्पराधीनयोः प्रेम दैवात्समुपजायते ।
तत्रानुत्सृज्य लज्जां वा जीवितं वा कुतः सुखम् ॥

एतौ वीरभद्रस्य.

1113

अरतिरियमुपैति मां न निद्रा
प्रथयति तस्य मनो गुणान्न दोषान् ।
विरमति रजनी न संगमाशा
व्रजति तनुस्तनुतां न चानुरागः ॥

1114

वरमसौ दिवसो न पुनर्निशा
ननु निशैव वरं न पुनर्दिनम् ।
उभयमप्यथवा व्रजतु क्षयं
प्रियतमेन न यत्र समागमः ॥

1115

रथ्यारजोरुणित धूसरिताङ्गयष्टे
कच्चित्पितुः स्मरसि पुत्रक निर्घृणस्य ।
उक्त्वैवमङ्कगतमर्भकमायताक्ष्या
पान्थस्त्रिया प्ररुदितं करुणं दिनान्ते ॥

1116

अनृतमनृतमेतद्यत्सुधासूतिरिन्दु-
र्नियतमयमनार्यो निर्गतः कालकूटात् ।

हृदयदहनदक्षा दारुणा चान्यथेयं
वद सखि मधुरत्वे मोहशक्तिः कुतोस्य ॥

1117

अनुदिनमतितीव्रं रोदिषीति त्वमुच्चैः
सखि किल कुरुषे त्वं वाच्यतां मे मुधैव ।
हृदयमिदमनङ्गाङ्गारसङ्गाद्विलीय
प्रसरति बहिरम्भः सुस्थिते नैतदश्रु ॥

एते केषामपि.

1118

सखि स सुभगो मन्दस्नेहो ममेति न मे व्यथा
विधिविरचितं यस्मात्सर्वो जनः सुखमश्नुते ।
मम तु सततं संतापोयं जने विमुखेपि य-
त्क्षणमपि हतव्रीडं चेतो न याति विरागताम् ॥

कस्यापि.

1119

आलि कल्पय पुरः करदीपं
चन्द्रमण्डलमिति प्रथितेन ।
नन्वनेन पिहितं मम चक्षु-
र्मधुपाण्डुरतमोगुलकेन ॥

1120

कोटरे तिमिरमेव कलङ्क-
च्छद्मना वहति हन्त शशाङ्कः ।
यत्कणैरिव विलुम्पति दृष्टिं
मादृशां दयितदीपवियोगे ॥

1121

कालकूटमिह निन्दति लोको
येन शंभुरजरामर एव ।
अन्तकं विरहिणीषु सुधांशुं
स्तौत्यमुं तु विरलो हि विवेकः ॥

1122

कालकूटमधुनापि निहन्तुं
हन्त नो वहसि लाञ्छनभङ्ग्या ।
यद्भयादिव निगीर्णमपि त्वा-
माशु मुञ्चति सुधाकर राहुः ॥

1123

अंशवस्तव निशाकर नूनं
कल्पितास्तरुणकेतकखण्डैः ।
येन पाण्डुरतरद्युतयो नः
कण्टकैरिव तुदन्ति शरीरम् ॥

1124

अम्बुधेरुदगमद्विधुभङ्ग्या
नूनमौर्वशिखिभास्मनपिण्डः ।
यत्किलास्य घटते नहि तृप्तिः
खण्डिताजनदृगम्बुसरिद्भिः ॥

1125

रात्रिराज सुकुमारशरीरः
कः सहेत तव नाम मयूखान् ।
स्पर्शमाप्य सहसैव यदीयं
चन्द्रकान्तदृषदोपि गलन्ति ॥

1126

युक्तमाह दयितो मम वक्त्रं
पङ्कजं रहसि चाटुकथासु ।
संस्तवं रुचिभिरस्य हिमांशोः
प्राप्य कामपि रुजं यदुपैति ॥

1127

पद्मनाभ करुणां कुरु भूयो
विग्रहेण परिपूरय राहुम् ।

येन तज्जठरकोटरशायी
जात्वयं विधुरयेन्न विधुर्नः ॥

एते मङ्खकस्य

1128

द्विजपतिग्रसनाहितपातक-
प्रभवकुष्ठसितीकृतविग्रहः ।
विरहिणीवदनेन्दुजिघत्सया
स्फुरति राहुरयं न निशाकरः ॥

1129

वद विधुंतुदमालि मदीरितै-
स्त्यजसि किं द्विजराजभिया रिपुम् ।
किमु दिवं पुनरेति यदीदृशः
पतित एष निपेव्य हि वारुणीम् ॥

1130

स्वरिपुतीक्ष्णसुदर्शनविभ्रमा-
त्किमु विधुं ग्रसते स विधुंतुदः ।
निपतितं वदने कथमन्यथा
बलिकरम्भनिभं निजमुज्झति ॥

1131

कुरु करे गुरुमेकमयोघनं
बहिरितो मकुरं च कुरुष्व मे ।
विशति तत्र यदैव विधुस्तदा
सखि सुखादहितं जहि तं द्रुतम् ॥

1132

दहनजा न पृथुर्दवथुव्यथा
विरहजैव पृथुर्यदि नेदृशम् ।
दहनमाशु विशन्ति कथं स्त्रियः
प्रियमपासुमुपासितुमुद्धुराः ॥

1133

निशि शशिन्भज कैतवभानुता-
मसति भास्वति तापय पाप माम् ।
अहमहन्यवलोकयितास्मि हे
पुनरहर्पतिनिर्धुतदर्पताम् ॥

1134

त्वमिव कोपि परापकृतौ कृती
न ददृशे न च मन्मथ शुश्रुवे ।
स्वमदहो दहनाज्ज्वलतात्मना
ज्वलयितुं परिरभ्य जगन्ति यः ॥

1135

असमये मतिरुन्मिषति ध्रुवं
करगतैव गता यदियं कुहूः ।
पुनरुपैति निबध्य निधास्यते
सखि विधोर्न पुनर्मुखमीक्ष्यते ॥

एते नैषधकर्तुः

1136

प्रकृतिसरलं पश्यत्येवं तथापि न सस्पृहं
मधुरमधुरं वक्ति प्रेयान्पुरेव न नर्मतः ।
घटयति घनं कण्ठाश्लेषं तथापि न भावतः
सखि स भजते मामप्येवं तथापि न जीव्यते ॥

1137

चरणपतनं सान्त्वालापा मनोहरचाटवः
पुलकिततनोर्गाढाश्लेषो हठाच्च कचग्रहः ।
इति बहुफलो मानारम्भस्तथापि हि नोत्सहे
हृदयदयितः कामं प्रेयान्करोम्यहमत्र किम् ॥

एतौ पुण्ड्रकस्य

1138

इदं कृष्णं कृष्णं प्रियतम ननु श्वेतमथ किं
गमिष्यामो यामो भवतु गमनेनाथ भवतु ।

पुरा येनैवं मे चिरमनुसृता चित्तपदवी
स एवान्यो जातः सखि परिचिताः कस्य पुरुषाः ॥

कस्यापि.

1139

परिष्वक्तस्तावद्गुरुजनभयाद्बूति न मया
न चोक्तस्तिष्ठेति प्रियगमनबाष्पार्द्रगलया ।
द्रुतं गच्छामीति प्रियसखि सुदृष्टोपि न कृतो
निरुद्धो यावन्मे नयनसलिलैर्दृष्टिविषयः ॥

अस्थिनङ्कस्य.

1140

गतोस्तं घर्मांशुर्व्रज सहचरीनीडमधुना
सुखं भ्रातः सुप्याः सुजनचरितं वायस कृतम् ।
मयि स्नेहाद्बाष्पस्थगितनयनायामपघृणो
रुदत्यां यो यातस्त्वयि स विलपत्येष्यति कथम् ॥

शिवस्वामिनः.

1141

गते प्रेमाबन्धे हृदयबहुमानेपि गलिते
निवृत्ते सद्भावे जन इव जने गच्छति पुरः ।
तथा चैवोत्प्रेक्ष्य प्रियसखि गतांस्तांश्च दिवसा-
न्न जाने को हेतुर्दलति शतधा यन्न हृदयम् ॥

विज्जाकायाः.

1142

मया बद्धा वेणी निवसितमशुक्लं च वसनं
श्रुताः शोचन्तीनां परिजनसखीनामपि गिरः ।
निवृत्तास्ते दृष्टा गतमनुगता येस्य सुहृद-
स्तथाप्येते प्राणा दयितमनुयाता न कृपणाः ॥

भदन्तधीरनागस्य.

1143

कथमपि सखि क्रीडाकोपाद्व्रजेति मयोदिते
कठिनहृदयस्त्यक्त्वा शय्यां बलाद्गत एव सः ।

इति सरभसं ध्वस्तप्रेम्णि व्यपेतघृणे स्पृहां
पुनरपि हतव्रीडं चेतः करोति करोमि किम् ॥

कस्यापि.

1144

भ्रातः पान्थ व्रजसि यदि हे तां दिशं पुण्यभाजो
वक्तासीत्थं कठिनहृदयं तं जनं किं यथेति ।
पृष्टा यावत्कथयति च सा वाञ्छितं नैव बाला
तावत्सर्वैर्वदनकमलं रुद्धमश्रुप्रवाहैः ॥

हर्षदत्तस्य.

1145

भ्रातः पान्थ पथि त्वया नु पथिकः कश्चित्समासादितो
बालेनैकशतानि कीदृश इति प्रख्यायतां वल्लभः ।
यं दृष्ट्वा प्रमदाजनस्य भवतः स्फारे मुदा लोचने
स ज्ञेयो दयितो ममेति पथिकायावेद्य मोहं गता ॥

1146

तैलाक्तानलकान्कपोलपतितानुत्क्षिप्य कर्णान्तिकं
वस्त्रार्धेन विलम्बिना सरभसं प्रच्छाद्य पीनौ स्तनौ ।
बाला वायसमेवमाह रुदती दास्यामि यत्ते प्रियं
चूतात्केसरपादपं व्रज शनैर्यद्येति मे वल्लभः ॥

1147

संपूर्णानि दिनानि तानि जलदश्यामं नभो वर्तते
मर्तव्यव्यवसायिनीमपि सतीं प्राणा न मुञ्चन्ति माम् ।
वाल्लभ्यं क्व नु नाम तत्क्व विरहे तस्याधुना जीव्यते
तत्सत्यं सखि लज्जितास्मि वितथेनानेन बाष्पाम्बुना ॥

1148

आस्तां विश्वसनं सखीषु विदिताभिप्रायसारे जने
तत्राप्यर्पयितुं दृशं स्वरुचितां शक्नोमि न व्रीडया ।
लोकोऽप्येष परोपहासचतुरः सूक्ष्मेङ्गितज्ञोऽप्यलं
मातः कं शरणं व्रजामि हृदये जीर्णोऽनुरागज्वरः ॥

1149

धन्या सा विरहे सखीजनपुरस्त्यक्त्वा त्रपां निर्वृता
निःश्वासं न परं विमुञ्चति कथाः कृत्वापि या रोदिति ।
पापायाः सभियः सदा गुरुजने शङ्काकुलायास्तु मे
दीपज्वालनहेतुना निशि परं निःश्वासमोक्षः क्षणम् ॥

1150

यात्रामङ्गलसंनिधानरचनाव्यग्रे सखीनां गणे
बाष्पाम्भःपिहितेक्षणे गुरुजने तद्वत्सुहृन्मण्डले ।
प्राणेशस्य मदीक्षणार्पितदृशः कृच्छ्रादपक्रामतः
किं व्रीडाहतया मया भुजलतापाशो न कण्ठेऽर्पितः ॥

1151

प्रस्थानं वलयैः कृतं प्रियसखैर्बाष्पैरजस्रं गतं
धृत्या न क्षणमासितं व्यवसितं चित्तेन गन्तुं पुरः ।
गन्तुं निश्चितचेतसि प्रियतमे सर्वे समं प्रस्थिता
गन्तव्ये सति जीवितप्रियसुहृत्सार्थः किमु त्यज्यते ॥

एते केषामपि.

1152

उत्कम्पोपि सकम्प एव हृदये चिन्तापि चिन्तान्विता
निःश्वासा अपि निःश्वसन्ति निभृतं बाष्पोपि बाष्पायते ।
कान्तस्य स्मरणे स्मराहितमतेः कष्टं हि रक्तात्मनः
प्ररोहा इव निःसरन्ति हृदये दुःखस्य धिग्वल्लभम् ॥

वार्थटस्य.

1153

यास्यामीति समुद्यतस्य वदतो विस्रब्धमाकर्णितं
गच्छन्दूरमुपेक्षितो मुहुरसौ व्यावृत्य पश्यन्नपि ।
तच्छून्ये पुनरागतास्मि शयने प्राणास्त एव स्थिताः
सख्यस्तिष्ठत जीवितव्यसनिनी दम्भादहं रोदिमि ॥

1154

पुष्पैरेव शरैः स्मरेण जनितः शीतांशुना वर्धितः
प्रालेयाचलसंनिधानशिशिरैः श्वासानिलैः पोषितः ।
आलापेन परामृतद्रवमयेनाप्यायितः कोकिलैः
संतापो मम सोयमस्य कतरः शीतोपचारक्रमः ॥

कस्यापि.

1155

योसावाननवीक्षणैकरसिको नित्यं ममासीज्जनः
प्राणानामपि नान्यसक्तमनसो यस्याहमालम्बनम् ।
सख्यः पश्यत तस्य संप्रति कथं वार्तापि न श्रूयते
जीव्येतापि च चित्रमेतदपरं शोके कथा वर्तते ॥

कयोरपि.

1156

दुर्वाराः स्मरमार्गणाः प्रियतमो दूरे मनोत्युत्सुकं
गाढं प्रेम नवं वयोतिकठिनाः प्राणाः कुलं निर्मलम् ।
स्त्रीत्वं धैर्यविरोधि मन्मथसुहृत्कालः कृतान्तोक्षमो
नो सख्यश्चतुराः कथं नु विरहः सोढव्य इत्थं शठः ॥

भट्टशङ्कुकस्य.

1157

निःश्वासा वदनं दहन्ति हृदयं निर्मूलमुन्मथ्यते
निद्रा नैति न दृश्यते प्रियमुखं नक्तंदिनं रुद्यते ।
अङ्गं शोषमुपैति पादपतितः प्रेयांस्तदोपेक्षितः
सख्यः कं गुणमाकलय्य दयिते मानं वयं कारिताः ॥

1158

उत्कम्पो हृदये स्खलन्ति वचनान्यावेगलोलं मनो
गात्रं सीदति चक्षुरश्रुकलुषं चिन्ता मुखं शुष्यति ।
यस्यैषा सखि पूर्वरङ्गरचना मानः स मुक्तो मया
धन्यास्ता अपि योषितः क्षितितले यासामयं संमतः ॥

1159

अद्यारभ्य यदि प्रिये पुनरहं मानस्य वान्यस्य वा
गृह्णीयां विषरूपिणः शठमतेर्नामापि संक्षोभिणः ।
तत्तेनैव विना शशाङ्ककिरणस्वच्छाट्टहासा निशा-
प्येको वा दिवसः पयोदमलिनो यायान्मम प्रावृषि ॥

1160

मानव्याधिनिपीडिताहमधुना शक्नोमि तस्यान्तिकं
नो गन्तुं न सखीजनोस्ति चतुरो यो मां बलान्नेष्यति ।
मानी सोपि जनो न लाघवभयादभ्येति मातः स्वयं
कालो याति चलं च जीवितमिति क्षुण्णं मनश्चिन्तया ॥

1161

मुग्धे मुग्धतयैव नेतुमखिलः कालः किमारभ्यते
मानं धत्स्व धृतिं बधान ऋजुतां दूरीकुरु प्रेयसि ।
सख्यैवं प्रतिबोधिता प्रतिवचस्तामाह भीतानना
नीचैः शंस हृदि स्थितो हि ननु मे प्राणेश्वरः श्रोष्यति ॥

अमरुकस्य.

1162

सख्यः किं परुषैर्विमुञ्चत रुषं तस्यापराधः सकृ-
त्क्षन्तव्यश्चपलस्य मां प्रति पुनः कर्ता प्रियो नाप्रियम् ।
इत्थं मानपरिग्रहव्यतिकराद्भीता तथा प्रत्युत
प्रारब्धानुनया यथा परिजनेनैवाकुला हस्यते ॥

विग्रहराजस्य.

1163

यावन्नो सखि गोचरं नयनयोरायाति तावद्द्रुतं
गत्वा ब्रूहि यथाद्य ते दयितया मानः समालम्बितः ।
दृष्टे धूर्तविचेष्टिते तु दयिते तस्मिन्नवश्यं मम
स्वेदाम्भः प्रतिरोधनिर्भरतनोः स्मेरं मुखं जायते ॥

वृत्तकस्य.

1164

आकृष्यादावमन्दग्रहमलकचयं वक्रमासज्य वक्त्रे
कण्ठे लग्नस्वकण्ठः प्रभवति कुचयोर्दत्तगाढाङ्गसङ्गः ।
बद्धासक्तिर्नितम्बे पतति चरणयोर्यः स तादृक्प्रियो मे
बाले लज्जा निरस्ता नहि नहि सरले चोलकः किं त्रपाकृत् ॥

कस्यापि

1165

मातर्नो सन्ति तस्मिञ्छिशिरजलकणाकर्षिणो गन्धवाहा
विद्युद्भासा सिताङ्गाः प्रचुरतरपयःस्यन्दिनो वा घनौघाः ।
केका वा बर्हिणानां गिरिवरशिखरस्थायिनां वा निशीथे
येनासौ जीवितेशः स्मरति परिजनस्यास्य नै दुःखितस्य ॥

विक्रमादित्यस्य

अथ सखीवाच्यता

1166

या कामुककरस्पृष्टा न कृतार्थैव लक्ष्यते ।
सा गौरिव तरौ बद्धा यवसैः किं न चार्यते ॥

1167

समयोचितकोपविभ्रमा
भव भीरु प्रविमुञ्च मार्दवम् ।
मधुरैकरसः प्रियः सदा
विरलः स्यात्सरले न वा पुनः ॥

1168

जघनमुन्नतमाकुलमेखलं
मुखमपाङ्गविसर्पिततारकम् ।
इदमपोह्य गतो यदि निर्घृणो
ननु वरोरु स एव हि वञ्चितः ॥

1169

पादानते प्रणयपेशलवाचि कान्ते
त्यक्तस्त्वया यदतिकोपनया न मन्युः ।

तीव्रानुतापगलितः स्वयमेव मन्ये
निर्याति ते तदयमश्रुभरच्छलेन ।

1170

अनालोच्य प्रेम्णः परिणतिमनादृत्य सुहृद-
स्त्वयाकाण्डे मानः किमिति सरले संप्रति धृतः ।
समाकृष्टा ह्येते प्रलयदहनोद्भासुरशिखाः
स्वहस्तेनाङ्गारास्तदलमधुना तस्य रुदितैः ॥

केषांनपि॰

1171

सखि विवृणुते संतापस्ते तनुस्तनुतां गता
कठिनहृदये धैर्यक्षेपाद्गतिर्गलितक्रमा ।
कथय विषमामन्तर्दाहव्यथां सहते न तां
मदनदहनज्वालावल्लीविलीढमिदं मनः ॥

दर्शनीयस्य.

1172

कस्माद्दोर्लतिके निधाय न चिरं द्वारोपरोधः कृतो
लग्ना वा किमु न स्थितापि रुदती रुद्धोत्तरीयांशुका ।
कालेस्मिन्कुसुमाकरे द्विगुणितप्रेम्णि प्रिये रागिणां
गच्छन्नयत एव मूढहृदये मुक्तस्त्वया वल्लभः ॥

दोर्लतिकादर्शनीयस्य.

1173

आयाते रभसाद्यदि प्रियतमे प्रत्युद्गता नो चिरं
नो वा मण्डलितोन्नतस्तनतटं गाढं समालिङ्गितः ।
आश्लिष्य स्वभुजावलम्बमथवा प्रेमार्द्रया नो गिरा
संभाष्याभिहितो हतासि सरले स्वैरेव दुश्चेष्टितैः ॥

रत्नाचिवस्य.

1174

कान्तः पुत्रि हठाद्गतश्चरणयोर्न त्वं निपत्य स्थिता
बद्धो मेखलयानया रतिरहःसख्या न वा फूत्कृतम् ।

का लज्जा मुषितासि किं प्रकटितैरेभिर्विलक्षस्मितै-
राः पापे विरहानलस्य न शिखा जानासि मर्मच्छिदः ॥

कस्यापि.

1175

नार्याः सा रतिशून्यता नयनयोर्यद्दृष्टिपाते स्थितः
कामी प्राप्तरतार्थ एव न भवत्यालिङ्गितुं वाञ्छति ।
आश्लेषादपि यापरं मृगयते धिक्कामयोग्यां स्त्रियं
श्रोणीगोचरमागतो रतिफलं प्राप्नोति तिर्यङ् किम् ॥

विज्जिकायाः

1176

चपलहृदये किं स्वातन्त्र्यात्तथा गृहमागत-
श्चरणपतितः प्रेमार्द्रार्द्रः प्रियः समुपेक्षितः ।
तदिदमधुना यावज्जीवं निरस्तसुखोदया
रुदितशरणा दुर्जातानां सहस्व रुषां फलम् ॥

अमरुकस्य.

1177

किञ्चित्याग्रनखेन बाष्पसलिलं विक्षिप्य विक्षिप्य हे
किं त्वं रोदिषि कोपने बहुतरं विक्षिप्य रोदिष्यसि ।
यस्यास्ते पिशुनोपदेशवचनैर्मानेतिभूमिं गते
निर्विण्णोऽनुनयं प्रति प्रियतमो मध्यस्थतामेष्यति ॥

कस्यापि.

1178

भज्यन्ति यानि विरहे विदलन्ति यानि
योगे प्रियेण सखि किं वलयैः फलं तैः ।
नैवास्ति यैर्विपदि संपदि चोपयोग-
स्तैः संगमं न खलु वाञ्छति कोऽपि मर्त्यः ॥

उत्प्रेक्षावल्लभस्य.

अथ दूतीप्रेषणम् ॥

1179

अद्य भौमदिनं सत्यं सत्यमप्रस्तुतं तव ।
तथापि दूति गन्तव्यं नार्तः कालमपेक्षते ॥

1180

संपदो जलतरङ्गविलोला
यौवनं त्रिचतुराणि दिनानि ।
शारदाभ्रपरिपेलवमायु-
र्गच्छ दूति वद सत्वरमेतत् ॥

कस्यापि

1181

उच्यतां स वचनीयमशेषं
नेश्वरे परुषता सखि साध्वी ।
आनयैनमनुनीय कथं वा
विप्रियाणि जनयन्ननुनेयः ॥

1182

द्वारि चक्षुरधिपाणि कपोलौ
जीवितं त्वयि कुतः कलहोस्याः ।
कामिनामिति वचः पुनरुक्तं
प्रीतये नवनवत्वमियाय ॥

भारवेः

1183

कृतसरसमृणालीसूत्रसंधानबन्धः
कुचमुकुलमुखाङ्कश्चन्दनोपात्तमुद्रः ।
स्मरशबरशराणामेव लक्ष्यीभवन्तीं
कथयति खलु लेखस्तामनुद्घाटितोपि ॥

कस्यापि

1184

सोपालम्भकृतप्रणाममलसैः श्वासानिलैर्लाञ्छितो
बाष्पोत्खातकपोलचन्दनरसेनाक्षिप्रवाह्याक्षरः ।

स्विन्नाग्राङ्गुलिना करेण लिखितो व्यामृष्टवर्णावलि-
र्लेखः शेषमवाचितोपि कथयत्यङ्केषु तस्या व्यथाम् ॥

वज्रवर्मणः.

1185

पत्त्रं न श्रवणेस्ति बाष्पगुरुणोर्नो नेत्रयोः कज्जलं
रागो पूर्व इवाधरे चरणयोस्तन्व्या न चालक्तकः ।
वार्तोच्छित्तिषु निष्ठुरेति भवता मिथ्यैव संभाव्यते
सा लेखं लिखतु च्युतोपकरणा न्यायेन केनाधुना ॥

अमरुकस्य.

1186

जीवामीति वियोगिनी यदि लिखेदत्रैव वृत्ताः कथा
अद्य श्वोथ मरिष्यतीति मरणे कालात्ययः किं कृतः ।
आगन्तव्यमिहेति मां प्रति सखे संभावना निष्फला
भ्रातः संप्रति याहि नास्ति लिखितं तद्ब्रूहि यत्ते क्षमम् ॥

लोडितकस्य.

1187

यस्मिन्बाष्पतरङ्गिताश्रुकलुषा दृष्टिर्न सिद्धिं गता
यो हस्तेन विवर्तमानवलयेनालिङ्गितो न स्थितः ।
येन स्त्रीहृदयस्य पद्ममृदुनः संभावितो नात्ययो
भो गत्वापि किमश्मसारहृदये त्वं दूति वक्तुं क्षमा ॥

कस्यापि.

1188

दूति त्वं तरुणी युवा स चपलः श्यामास्तमोभिर्दिशः
संदेशः सरहस्य एव विपिने संकेतकावासकः ।
भूयो भूय इमे वसन्तमरुतश्चेतो हरन्त्यन्यतो
गच्छ क्षेमसमागमाय निपुणे रक्षन्तु ते देवताः ॥

शीलाभट्टारिकायाः.

1189

संदिष्टस्वजनात्ममानवदिमामप्रस्मरन्त्या त्वया
शीतस्नानमिव प्रियं प्रति सखे कार्यः प्रयाणोद्यमः ।

मन्युस्तन्मनसो मितंपचगृहादर्थीव कार्यो बहि-
र्विप्रस्येव हि भोजनार्थमटतः कालस्य तूर्णा गतिः ॥

अथ विरहिणां प्रलापाः

1190

वाहि वात यतः कान्ता तां स्पृष्ट्वा मामपि स्पृश ।
वहेतत्कामयानस्य शक्यमेतेन जीवितुम् ॥

1191

वहेतत्कामयानस्य नैतदल्पं विजानतः ।
यदहं सा च वामोरूरेकां धरणिमाश्रितौ ॥

1192

हारोपि नार्पितः कण्ठे संभोगस्पर्शभीरुणा ।
आवयोरन्तरे जाताः पर्वताः सरितो द्रुमाः ।

1193

न मे दुःखं प्रिया दूरे न मे दुःखं हतेति सा ।
एतदेवानुशोचामि वयस्तत्रातिवर्तते ॥

1194

कदा न्वहं सुदन्तोष्ठं मुखं पद्मदलेक्षणम् ।
ईषदुन्नाम्य पास्यामि रसायनमिवोत्तमम् ॥

कृते भगवद्वाल्मीकिमुनेः

1195

प्रियामुखं तत्संस्मृत्य दीर्घचारुविलोचनम् ।
न याति शतधा येन मनस्तेन नपुंसकम् ॥

1196

प्राणानां च प्रियायाश्च मुदाः सादृश्यकारिणः ।
प्रिया कण्ठगता रत्यै प्राणा मरणहेतवः ॥

कस्यापि.

1197

प्रियाविरहितस्याद्य हृदि चिन्ता समागता ।
इति मत्वा गता निद्रा के कृतघ्नमुपासते ॥

शीलाभट्टारिकायाः

1198

क्षणभङ्गि जगत्सर्वमिति तथ्यं मुनेर्वचः ।
कोन्यथा हरिणाक्षीणां सहेत विरहव्यथाम् ॥

कस्यापि

1199

स्फुटमाचक्षते तज्ज्ञाः शब्दानामिह नित्यताम् ।
प्रिययोक्ता यदद्यापि हृदि तिष्ठन्ति मे गिरः ॥

1200

पदे वाक्ये प्रमाणे च परां निष्ठामुपागता ।
अतो विद्वज्जनस्यास्य स्पृहणीया मृगेक्षणा ॥

1201

मध्येनैकेन तन्वङ्ग्याः क्षामेण क्षपिता वयम् ।
उन्नतं कुचयुग्मं तु न जाने किं करिष्यति ॥

केषामपि

1202

नूनं यां पश्यतो मेभून्निमेषो विघ्नकारकः ।
स्वप्नेपि दुर्लभा साद्य जीवामि कथमाः सखे ॥

1203

निर्दयं हृदयं तन्व्या दुर्वारा मारमार्गणाः ।
जीवितं वज्रकठिनं हा हा दुःखपरम्परा ॥

1204

उत्कण्ठितं मनो बाला सुदूरस्था नवं वयः ।
विधिर्वामो रिपुः कामो हा हा दुःखपरम्परा ॥

एतौ रैणकस्य

1205

अनया जघनाभोगगुरुमन्थरयातया ।
अन्यतोपि व्रजन्त्या मे हृदये निहितं पदम् ॥

1206

मनः प्रकृत्यैव चलं दुर्लक्ष्यं च तथापि मे ।
अनङ्गेन कथं विद्धं समं सर्वशिलीमुखैः ॥

एतौ श्रीहर्षदेवस्य.

1207

अन्तर्मलीमसे वक्रे चले कर्णान्तसर्पिणि ।
तस्या नेत्रयुगे दृष्टे दुर्जने च कुतः सुखम् ॥

कस्यापि.

1208

दिव्यचक्षुरहं जातः सरागेणापि चेतसा ।
इहस्थो येन पश्यामि देशान्तरगतां प्रियाम् ॥

धैर्यमित्रस्य.

1209

रूपातिशयकर्तृणां प्रतिच्छन्दो हि कारणम् ।
विलोलनयनां धात्रा सृजता किं निरीक्षितम् ॥

1210

माधुर्यं मृगशावाक्ष्या यदि धात्रा विनिर्मितम् ।
तदित्युक्तिविरुद्धेन लावण्येन किमुच्छ्रितम् ॥

1211

गतानि हन्त हंसीनां हरन्ती हरिणेक्षणा ।
करोति मामगतिकमहो स्त्रीवृत्तमद्भुतम् ॥

एते केषामपि.

1212

सा यौवनमदोन्मत्ता वयमस्वस्थचेतसः ।
तस्या लावण्यमङ्गेषु दाहोस्मासु विजृम्भते ॥

अमरुकस्य.

1213

यतो यतः क्षिपत्यक्षि क्षिप्रमायतलोचना ।
ततस्ततः प्रक्षिपति पञ्च पञ्चशरः शरान् ॥

1214

एतत्कान्तमिदं कान्तमित्यावसथतृष्णया ।
तस्या भ्रमति सर्वाङ्गं मन्ये मुग्ध इव स्मरः ॥

1215

मध्यदेशात्पुनः काञ्चीदेशं गच्छद्भिराकुलैः ।
तस्या वपुषि लोकस्य लोचनैः पथिकायितम् ॥

1216

प्रियादर्शनमेवास्तु किमन्यैर्दर्शनान्तरैः ।
प्राप्यते येन निर्वाणं सरागेणापि चक्षुषा ॥

1217

अपूर्वः कोपि तन्वङ्ग्या मम मार्गः प्रदर्शितः ।
योगं चिन्तयतो येन राग एव विवर्धते ॥

1218

दूरस्था यस्य दयिता नवा पीनपयोधरा ।
तस्य संतापशमने न वापी न पयोधराः ॥

1219

आभोगिनौ मण्डलिनौ तत्क्षणोन्मुक्तकञ्चुकौ ।
वरमाशीविषौ स्पृष्टौ न तु तन्व्याः पयोधरौ ॥

1220

विहारो मृगशावाक्ष्याः सुगताधिष्ठितो यदि ।
कथं वसति तत्रैव स्मरो विततकार्मुकः ॥

1221

सखे समं प्रयातेषु समस्तेष्विन्द्रियेषु मे ।
मनो गृहीतं तन्वङ्ग्या कस्यचित्किंचिदीप्सितम् ॥

1222

यो यः पश्यति तन्नेत्रे रुचिरे वनजायते ।
तस्य तस्यान्य नेत्रेषु रुचिरेव न जायते ॥

1223

कथं मुग्धे कथं वक्रे कान्तायास्ते विलोचने ।
कथं जनानुरागाय कथं जनविपत्तये ॥

1224

मम कामशरासारवर्षिणे चेतसि स्थिता ।
कथं सलवणा तन्वी संतापं न करिष्यति ॥

1225

स्मृता भवति तापाय दृष्टा चोन्मादवर्धिनी ।
स्पृष्टा भवति मोहाय सा नाम दयिता कथम् ॥

1226

मां प्राप्य दैवहतकं मुनेरप्यनृतं वचः ।
यतः प्रियावियोगेन क्षणभङ्गो न दृश्यते ॥

1227

नूनमाज्ञाकरस्तस्याः सुभगो मकरध्वजः ।
यतस्तन्नेत्रसंचारसूचितेषु प्रवर्तते ॥

1228

एहि गच्छ पतोत्तिष्ठ वद मौनं समाचर ।
इति विश्वस्तसारङ्गनेत्रया को न वञ्चितः ॥

1229

यस्य केशेषु जीमूता नद्यः सर्वाङ्गसंधिषु ।
कुक्षौ समुद्राश्चत्वारः स जयेद्विरहानलम् ॥

1230

येनाक्षरसमाम्नायमधिगम्य महेश्वरात्
कृत्स्नं व्याकरणं प्रोक्तं स तन्व्याः कथयेद्गुणान् ॥

1231

यदि नामास्य कायस्य यदन्तस्तद्बहिर्भवेत् ।
अयत्नेनैव तन्वङ्गी बहिर्दृश्येत सर्वदा ॥

1232

नपुंसकमिति ज्ञात्वा त्वां प्रति प्रेषितं मया ।
मनस्तत्रैव रमते हताः पाणिनिना वयम् ॥

एते केषांचित्.

1233

गुरुणा स्तनभारेण मुखचन्द्रेण भास्वता ।
शनैश्चराभ्यां पादाभ्यां रेजे ग्रहमयीव सा ॥

1234

गुरुणा स्तनभारेण सोपदिष्टा तथा तथा ।
यथा तत्क्षणमेवाप्ता तयान्यायसमागतिः ॥

शङ्कुकस्य.

1235

सति प्रदीपे सत्यग्नौ सत्सु तारामणीन्दुषु ।
विनामे मृगशावाक्ष्यास्तमोभूतमिदं जगत् ॥

अमरुकस्य.

1236

मुखेन चन्द्रकान्तेन महानीलैः शिरोरुहैः ।
पाणिभ्यां पद्मरागाभ्यां रेजे रत्नमयीव सा ॥

1237

क्षिपतोऽप्यन्यतश्चित्तं सैव सारङ्गलोचना ।
शङ्केव कृतपापस्य हृदयान्नापसर्पति ॥

कस्यापि.

1238

यः प्रदोषः प्रदोषोऽसौ कालः कालः किमुच्यते ।
दोषा दोषाकरवती विना तन्व्याः समागमात् ॥

1239

एकमुत्कण्ठया व्याप्तमन्यद्दयितया हृतम् ।
चेतनां हृदयं धत्ते कियन्ति हृदयानि मे ॥

विचित्रपदाः.

1240

नियतं यदि नास्माकं निसर्गविधुरो विधिः ॥
किमिन्दुवदना नीता क्षणं नयनगोचरम् ॥

गोविन्दस्वामिनः.

1241

यदि सा चारुसर्वाङ्गी चित्ते वसति मे प्रिया ।
तत्कथं शून्यचित्तोऽहमहो विधिविपर्ययः ॥

कस्यापि.

1242

दिक्षु भूमौ तथा व्योम्नि सर्वत्रैव विभाव्यते ।
स्मर्यते प्राणसंदेहे तन्वी नारायणायते ॥

भा° विनीतदेवस्य.

1243

अहो अर्हं नमो मह्यं यदहं वीक्षितोऽनया ।
बालया त्रस्तसारङ्गचपलायतनेत्रया ॥

1244

तावदेवामृतमयी यावल्लोचनगोचरे ।
चक्षुष्पथादतीता तु विषादप्यतिरिच्यते ॥

1245

एकतो दिवसान्बाला गणयत्येकतोऽन्तकः ।
न विद्मः प्रथमं कस्य यास्यामो वयमन्तिकम् ॥

कयोरपि.

1246

मर्मव्यपक्षनिःक्षिप्ता यदि नाम विधेर्वयम् ।
उपायाः किमु नान्ये स्युर्दर्शिता यन्मृगेक्षणा ॥

भदन्तकम्बलकस्य.

1247

तन्वङ्ग्या विप्रयुक्तस्य दिवसा यान्ति ये मम ।
निर्भागस्तानपि यमः प्रायेण गणयिष्यति ॥

1248

विरहे मृगशावाक्ष्या तयैवोपकृतं मम ।
यदन्यस्त्रीपरिष्वङ्गप्रार्थनाशल्यमुद्धृतम् ॥

1249

मूढाः संयोगमिच्छन्ति वियोगस्तु मयेष्यते ।
एकैव संगमे बाला वियोगे तन्मयं जगत् ॥

केषामपि.

1250

एकैव संगमे बाला वियोगे तन्मयं जगत् ।
कृतोपकार एवायं वियोगः केन निन्द्यते ॥

1251

यदि स्मरामि तन्वङ्गीं जीविताशा कुतो मम ।
अथ विस्मृत्य जीवामि जीवितव्यसनेन किम् ॥

एतौ दीपकस्य.

1252

अपेहि हृदयाद्वा मे वामे दर्शनमेहि वा
अदूरविरहोत्कण्ठादुःखं दुःखेन सह्यते ॥

कस्यापि.

1253

स मे समासमो मासो सा मे माससमा समा ।
यो यातया तया याति या यात्यायातया तया ॥

चतुरक्षरः ॥ वाचनस्य

1254

सा दृष्टा यैर्न वा दृष्टा मुषिताः सममेव ते ।
हृतं हृदयमेकेषामन्येषां चक्षुषः फलम् ॥

शकवृत्तस्य.

1255

यदि प्रियावियोगेपि रुद्यते दीनदीनकम् ।
तदिदं दग्धमरणमुपयोगं क यास्यति ॥

दग्धमरणस्य.

1256

कामिनीकायकान्तारे कुचपर्वतदुर्गमे ।
मा संचर मनःपान्थ तत्रास्ति स्मरतस्करः ॥

कस्यापि.

1257

मनःशुक निवर्तस्व कामिनीगण्डदाडिमात् ।
कामव्याधेन विन्यस्तं तत्रास्त्यलकजालकम् ॥

राजानकाह्लादकस्य.

1258

मनोभृङ्ग निवर्तस्व कामिनीवदनाम्बुजात् ।
मदनेन्दौ समुदिते बन्धनं प्राप्स्यसि ध्रुवम् ॥

रैलपकस्य.

1259

अयि हृदय दयां मयि कुरु कुरङ्गनयनां विना बधान धृतिम् ।
टसदिति झटिति स्फुट वा स्फुटमिदमुक्तं गतिर्नान्या ॥

कस्यापि.

1260

पाण्डुरसि निशि न शेषे प्रतिदिनमाविष्करोषि तनिमानम् ।
वयमिव किं त्वमपि सखे शशाङ्क तामेव चिन्तयसि ॥

हरगणस्य.

1261

कान्ता ददाति मदनं मदनः संतापमनुपमं च ।
संतापो मरणमहो तथापि शरणं नृणां सैव ॥

1262

अलसयति गात्रमधिकं भ्रमयति चेतस्तनोति संतापम् ।
मोहं च मुहुः कुरुते विषविषमं वीक्षितं तन्व्याः ॥

भट्टकर्णोटकस्य.

1263

निर्विण्णे निर्विण्णा मुदिते मुदिता समाकुलाकुलिते ।
प्रतिबिम्बसमा कान्ता संक्रुद्धे केवलं भीता ॥

1264

यावद्वाञ्छितसुरतव्यायामसहाविरुद्धसंयोगा ।
चित्तानुवृत्तिकुशला पुण्यवतामेव जायते जाया ॥

दामोदरगुप्तस्य.

1265

नूनमयं मे शापः कान्ताविरहो रसायनीभूतः ।
वर्षसहस्राभ्यधिकान्नयामि कथमन्यथा दिवसान् ॥

1266

अवलोकनमपि सुखयति कुवलयदलचारुचपलनयनायाः ।
किं पुनरलकचलद्युति सरभसमालिङ्गनं तन्व्याः ॥

1267

चारुमधुव्रतनयनमधरदलं दशनकेसरं तस्याः ।
मुखकमलमनुस्मरतः स्मरहरमनसः कुतो निद्रा ॥

1268

स्तनयुगमत्युत्तुङ्गं निम्नो मध्यः समुन्नतं जघनम् ।
इति विषये हरिणाक्ष्या वपुषि नवे क इव न स्खलति ॥

1269

उपप्लवोसौ किमु राजपुत्री
ज्योत्स्नाद्रवोसावुत वज्रपातः ।
अलं तया सैव हि जीवितं मे
धिङ्मामहं वा चरितार्थ एकः ॥

1270

यदा प्रकृत्यैव जनस्य रागिणो
ज्वलेत्प्रदीप्तो हृदि मन्मथानलः ।
तदत्र भूयः किमनर्थपण्डितैः
कुकाव्यगव्याहुतयो निपातिताः ॥

एते केषामपि.

1271

त्यागो हि सर्वव्यसनानि हन्ती-
त्यलीकमेतद्भुवि संप्रतीतम् ।
जातानि सर्वव्यसनानि तस्या-
स्त्यागेन मे मुग्धविलोचनायाः ॥

शूद्रकस्य.

1272

कालक्रमं प्रत्यकथैव ताव-
त्क्षणं वियोगो मरणेन तुल्यः ।
प्रियामुखोद्वीक्षणलालसाना-
मक्ष्णोर्निमेषोपि हि विघ्नभूतः ॥

कस्यापि.

1273

मुहुरङ्गुलिसंवृताधरोष्ठं
प्रतिषेधाक्षरविक्लवाभिधानम् ।
मुखमंसविवर्ति पक्ष्मलाक्ष्याः
कथमप्युन्नमितं न चुम्बितं नु ॥

कालिदासस्य.

1274

अयि वरोरु हतस्मरदीपिके
यदि गतासि मदीक्षणगोचरात् ।
असमसायकसायककीलिता
वद गमिष्यसि मे हृदयात्कथम् ॥

वसुनागस्य.

1275

कुङ्कुमपङ्ककलङ्कितदेहा
गौरपयोधरलम्बितहारा ।
नूपुरहंसरणत्पदपद्मा
कं न वशीकुरुते भुवि रामा ॥

1276

सनूपुरालक्तकपादताडितो
द्रुमोपि यासां विकसत्यचेतनः ।
तदङ्गसंस्पर्शरसद्रवीकृतो
विलीयते यन्न नरस्तदद्भुतम् ॥

1277

चन्द्रश्चण्डकरायते मृदुगतिर्वातोपि वज्रायते
माल्यं सूचिकुलायते मलयजालेपः स्फुलिङ्गायते ।
आलोकस्तिमिरायते विधिवशात्प्राणोपि भारायते
हा हन्त प्रमदावियोगसमयः कल्पान्तकालायते ॥

1278

अद्यापि तां सुरतलब्धयशःपताकां
लम्बालकां विरहपाण्डुरगण्डभित्तिम् ।
स्वप्नेपि लोलनयनां क्षणदृष्टनष्टां
विद्यां प्रसादगुणितामिव संस्मरामि ॥

एते केषांचित्

1279

लग्ने महाविरहवह्निशिखावलीभि-
रापाण्डुरस्तनघने हृदये प्रियायाः ।
मन्मार्गवीक्षणनिवेशितदीनदृष्टे-
र्नूनं छमच्छमिति बाष्पकणाः पतन्ति ॥

छमच्छनिकारवस्य

1280

निद्रार्धमीलितदृशो मदमन्थराया
नाप्यर्थवन्ति न च यानि निरर्थकानि ।
अद्यापि मे मृगदृशो मधुराणि तस्या-
स्तान्यक्षराणि हृदये किमपि ध्वनन्ति ॥

कलशकस्य

1281
अम्भोजगर्भसुकुमारतनुस्तदासौ
कण्ठग्रहप्रसमरापघने निलीय ।
सद्यः पतन्मदनमार्गणरन्ध्रमार्गै-
र्नूनं मम प्रियतमा हृदये प्रविष्टा ॥

श्रीहर्षदेवस्य.

1282
तीक्ष्णं कटाक्षविशिखं मयि पातयन्ती
मर्माणि मुग्धवदना न तथा दुनोति ।
क्रोधात्सवेपथु यथा प्रतिसंहरन्ती
पातादसह्यतरमुद्धरणे हि शल्यम् ॥

कस्यापि.

1283
कचग्रहोत्तानितमर्धकुड्मलं
त्रपाचलत्तारकमन्दलोचनम् ।
बलाद्गृहीताधरवेदनाकुलं
कदा पिबेयं ननु तत्प्रियामुखम् ॥

वसुनागस्य.

1284
तत्तादृशं सकलचन्द्रकलाकलाप-
लावण्यनिर्मितमिवायतलोचनायाः ।
रूपं प्रविश्य हृदयं दहतीव मन्ये
वामे विधौ न खलु यो विपदां न पन्थाः ॥

1285
पीतो यदाप्रभृति कामपिपासितेन
तस्या मयाधररसः प्रचुरः प्रियायाः ।
तृष्णा तदाप्रभृति मे द्विगुणत्वमेति
लावण्यमस्ति बहु तत्र किमत्र चित्रम् ॥

कवेरपि.

1286
बाला च सा विदितपञ्चशरप्रपञ्चा
तन्वी च सा स्तनभरोपचिताङ्गयष्टिः ।
लज्जां समुद्वहति सा सुरतावसाने
हा कापि सा किमिव किं कथयामि तस्याः ॥
भासस्य.

1287
नूनं हि ते कविवरा विपरीतवाचो
ये नित्यमाहुरबला इति कामिनीनाम् ।
याभिर्विलोलतरतारकदृष्टिपातैः
शक्रादयोपि विजिता अबला कथं ताः ॥

1288
लम्बालकं विरहपाण्डुरगण्डभित्ति
मुग्धं मनोहरमनङ्गगृहं प्रियायाः ।
पक्ष्मान्तवान्तघनबाष्पजलार्द्रगण्डं
ध्यायन्मुखं हृदय यासि न खण्डखण्डम् ।

1289
कान्तामुखं सुरतकेलिविमर्दखेद-
संजातघर्मकणविच्छुरितं रतान्ते ।
आपाण्डुरं तरलतारनिमीलिताक्षं
संस्मृत्य हे हृदय किं शतधा नयासि ॥

1290
बाष्पाविलेन निभृतेन सुदीनदीन-
मुन्मीलितेन शनकैररुणेन गाढम् ।
निःश्वस्य लोचनयुगेन निमीलितं त-
त्तन्व्याः सदा गुरुसमक्षमहं स्मरामि ॥

1291
अद्यापि तत्प्रचलकुण्डलघृष्टगौरं
वक्त्रं स्मरामि विपरीतरताभियोगे ।

आन्दोलनश्रमजलस्फुटसान्द्रबिन्दु-
मुक्ताफलप्रकरविच्छुरितं प्रियायाः ॥

बिह्लणस्य.

1292

मत्तेभकुम्भपरिणाहिनि कुङ्कुमार्द्रे
कान्तापयोधरतटे रतिखेदखिन्नः ।
वक्षो निधाय भुजपञ्जरमध्यवर्ती
धन्यः क्षपां क्षपयति क्षणलब्धनिद्रः ॥

1293

आ कर्णमूलमपकृष्य धनुः सबाणं
मय्येव किं प्रहरसि स्मर बद्धकोपः ।
तस्यां मुहुः क्षिप शरान्हरिणेक्षणायां
तन्मन्मथोऽपि भव मन्मथ एव मा भूः ॥

1294

प्राप्ते निदाघसमये मदनाग्नितापो
निर्वापितो मम यया हि सुशीतलाङ्ग्या ।
सान्तर्गता दहति मां तरलायताक्षी
वामे विधौ प्रियतमापि विपक्षभूता ॥

1295

नभसि जलदलक्ष्मीं साश्रया वीक्ष्य दृष्ट्या ।
प्रवससि यदि कान्तेत्यर्धमुक्त्वा कथंचित् ।
मम पटमवलम्ब्य प्रोल्लिखन्ती धरित्रीं
यदनु कृतवती सा तत्र वाचो निवृत्ताः ॥

1296

विरहपवनवेगात्कम्पिताभिः शिखाभि-
र्दहति मम शरीरं निर्घृणो मन्मथाग्निः ।
अपसर मृगनेत्रे दह्यमानात्पतूर्णं
हृदयहनकगेहाद्धसे त्वं न यावत् ॥

कस्यापि.

1297

अलसवलितमुग्धस्निग्धनिःस्पन्दमन्दै-
रभसविकसितान्तर्विस्मयस्मेरतारैः ।
हृदयमशरणं मे पक्ष्मलाक्ष्याः कटाक्षै-
रपहृतमपविद्धं पीतमुन्मूलितं वा ॥

भवभूतेः

1298

तव कुसुमशरत्वं शीतलत्वं हिमांशो-
र्द्वयमिदमयथार्थं दृश्यतेऽस्मद्विधेषु ।
विसृजति हिमगर्भैरग्निमिन्दुर्मयूखै-
स्त्वमपि कुसुमबाणान्वज्रसारीकरोषि ॥

1299

ललितललितैरत्युत्पन्नैर्विलोक्य विलोकितै-
र्गुरुजनभयान्मन्दं मन्दं व्रजत्यवगण्य माम् ।
कतिपयपदन्यासं कृत्वा समुत्सुकमानसा
झटिति वलितग्रीवं बाला मुहुर्मुहुरीक्षते ॥

कस्यापि

1300

हेलोत्तानितवामहस्तपिहितस्मेरास्यमुद्राङ्गुलि-
च्छिद्रान्तर्दरदृश्यमानविकसद्दन्तांशुसंशोभितम् ।
पादाङ्गुष्ठविलिख्यमानवसुधं किंचिन्नमत्कंधरम् ।
साचिक्षिप्तदृशो न मोहयति कं संभाषणं सुभ्रुवः ॥

1301

न्यक्कारेण बहिः प्रियेण हृदये गूढार्थसंस्तुविना
साकूतेन विदग्धनर्मवचसां संजातमिथ्याक्रुधाम् ।
बालानां हसितानुविद्धरुदितश्रीमन्मुखीनां गिरः
कार्कश्येऽप्यविलुप्तमार्दवजुषः कुर्वन्ति कं नोत्सुकम् ॥

1302

नैरन्तर्यमुपैति गात्रलतिका छन्नैव यत्रांशुकैः
शुष्यन्नेव बिभर्ति मूर्तिमधरो यस्मिन्नसस्यन्दिनीम् ।
यस्मिन्विस्मृतमेव खलु विहितं कंदर्पतन्त्रं भवे-
न्मन्ये तस्य रतस्य चर्वितरसैः प्राप्तं फलं जन्मनः ॥

1303

संदष्टेधरपल्लवे सचकितं हस्ताग्रमाधुन्वती
मा मा मुञ्च शठेतिकोपवचनैरानर्तितभ्रूलता ।
सीत्काराञ्चितलोचना सरभसं यैश्चुम्बिता मानिनी
प्राप्तं तैरमृतं वृथैव मथितो मूढैः सुरैः सागरः ॥

1304

आलोलामलकावलीं विलुलितां बिभ्रच्चलत्कुण्डलं
किंचिन्मृष्टविशेषकं तनुतरैः स्वेदाम्भसः शीकरैः ।
तन्व्या यत्सुरतान्ततान्तनयनं वक्त्रं रतिव्यत्यये
तत्त्वां पातु चिराय किं हरिहरब्रह्मादिभिर्दैवतैः ॥

1305

रतक्रीडा रण्डां रमयति चिरब्रह्मचरणा-
न्नवीनत्वात्कन्यामपि च पतिवर्ती भयवशात् ।
विना त्वेतैर्वेश्या बहुलजनसंभोगरसवि-
च्छेवेद्यस्य प्रीता ननु सुभगवाच्यः स पुरुषः ॥

1306

यः कंदर्पवसन्तयोरविरहो लोकप्रसिद्ध्या स्थित-
श्चित्तोन्माथिनि कामिनां स वपुषि व्यक्तं बतालक्ष्यते ।
यन्मुग्धाब्जमनोहरं स्तनयुगं बाहू लतालासिनौ
रोमाली भ्रमरावलिः किसलयाकारा नखश्रेणयः ॥

1307

तारुण्योष्मणि यत्पयोधरभरः कामप्युपैत्युन्नतिं
तस्मिन्नुन्नतिभाजि यन्मुखशशी भाति प्रसीदद्युतिः ।

तस्मिन्भाति यदीक्षणाम्बुजयुगं धत्ते विकासश्रियं
तन्मोहाय न कल्पतेऽद्भुतमिदं कस्य स्वरूपं तव ॥

1308

त्रिभिर्नेत्रैः कोपाकुलितहृदयो यं पशुपतिः
प्रयत्नेनाधाक्षीत्क्षपणमुररीकृत्य तपसः ।
हसन्तीनां हेलालसमभिपतत्पक्ष्मलदृशां
तृतीयो दृग्भागो झटिति तमनङ्गं जनयति ॥

1309

दृशा दग्धं मनसिजं जीवयन्ति दृशैव याः ।
विरूपाक्षस्य जयिनीस्ताः स्तुवे वामलोचनाः ॥

1310

हर हर करुणापराङ्मुखोयं
गणयति तान्यपि वासराणि वेधाः ।
कुवलयनयनास्तनान्तरेषु
क्षणमपि येषु न शेरते युवानः ॥

केषामपि·

1311

तरुणी रमणी रतिरम्यतरा
प्रमदा समदा सुखदा च सदा ।
दयिता यदि सा हृदये वसति
क्व जपः क्व तपः क्व समाधिविधिः ॥

कस्यापि·

1312

स्वप्नेन प्रापितायाः शतिरजनि तव श्रीषु मग्नाः कटाक्षाः
श्रोत्रे गीतामृताब्धौ त्वगपि तनुतनूमञ्जरीसौकुमार्ये ।
नासा श्वासाधिवासेऽधरमधुनि रसज्ञा चरित्रेषु चित्तं
तन्नस्तन्वङ्गि कैश्चिन्न करणहरिणैर्वागुरा लङ्घितासि ॥

श्रीहर्षस्य·

1313

पाणौ मा कुरु चूतसायकममुं मा चापमारोपय

क्रीडानिर्जितविश्व मूर्छितजनाघातेन किं पौरुषम् ।

तस्या एव मृगीदृशो मनसिज प्रेङ्खत्कटाक्षेक्षण-

श्रेणीजर्जरितं मनागपि मनो नाद्यापि संधुक्षति ॥

1314

हृदि बिसलताहारो नायं भुजङ्गमनायकः

कुवलयदलश्रेणी कण्ठे न सा गरलद्युतिः ।

मलयजरजो नेदं भस्म प्रियारहिते मयि

प्रहर न हरभ्रान्त्यानङ्ग क्रुधा किमु धावसि ॥

एतौ जयदेवस्य.

1315

अस्माकमस्मान्मदनापमृत्यो-

स्त्राणाय पीयूषरसोपि नासौ ।

सुधारसादप्यधिकं प्रयच्छ

प्रसीद तन्वङ्गि निजाधरं नः ॥

1316

दयस्व किं घातयसि त्वमस्मा-

ननङ्गचण्डालशरैरदृश्यैः ।

भिन्ना वरं तीक्ष्णकटाक्षबाणैः

प्रेम्णस्तव प्रेमरसात्पवित्रैः ॥

एतौ श्रीहर्षस्य.

1317

शशिमुखि विमुखी वियोगरोगा-

कुलिततनौ मयि चेत्तनोषि मानम् ।

कथय कथमखर्वगर्वशर्वा-

हितनिहितेषुगणान्सहे वराकः ॥

1318

कदाधरदले बाले दन्तकेसरशोभिते ।

भवामि त्वन्मुखाम्भोजे रसिको मधुपो यथा ॥

1319

धीशालिनां वचनपुण्ड्रकगोलकैः किं
तन्व्या वियोगविषमूर्छितचेतसो मे ।
ब्रूते जनो निगडबन्धनमस्य योग्यं
चेतो हठाद्व्रजति पादनिबन्धनं किम् ॥

1320

अपूर्वोयं कान्ते ज्वलति मुखदीपस्तव चिरं
तमो द्रष्टॄणां यो जनयतितरां याति सुतनो ।
अधस्ताद्यत्रेयं बत सुरभिधूमालकतति-
र्यदीया वर्तिव ज्वलयति पतंगानिव जनान् ॥

1321

मनश्चकोर को राकाशीतांशुरिति तन्मुखे ।
भ्रमो जिताब्जेपि दिवा द्युतिमांश्चन्द्रमाः कथम् ॥

एते रैल्पकस्य.

1322

प्रसादपरतन्त्रयोर्मधुमदोज्झितव्रीडयो-
श्चिरं मयि निरस्तयोः शिथिलहासहेलाजुषोः ।
प्रियानयनयोस्तदा यदनुभूतमन्तर्मया
सखे विगतवाचिकं तदलमेव किं ब्रूमहे ॥

कलशकस्य.

1323

पुरस्तन्व्या गोत्रस्खलनचकितोहं नतमुखः
प्रवृत्तो वैलक्ष्यात्किमपि लिखितुं दैवहतकः ।
स्फुटो रेखान्यासः कथमपि स तादृक्परिणतो
गता येन व्यक्तिं पुनरवयवैः सैव तरुणी ॥

1324

ततश्चाभिज्ञाय स्फुरदरुणगण्डस्थलरुचा
मनस्विन्या रूढप्रणयगरिमोद्गद्गदगिरा ।

अहो चित्रं चित्रं स्फुटमिति निगद्याश्रुकलुषं
रुषा कामाख्यं मे शिरसि निहितो वामचरणः ॥
दुर्बलकस्य.

1325

कृशासीत्यालीना मलिनवसनासीत्यवनता
चिराद्दृष्टासीति स्तनकलशकम्पं प्ररुदिता ।
परिष्वक्ता यावत्प्रणयपदवीं कामपि गता
ततः सारङ्गाक्ष्या हृदयमिदमापीतमिव मे ॥
कस्यापि.

1326

कृशा केनासि त्वं प्रकृतिरियमङ्गस्य ननु मे
मलाधूम्रा कस्माद्गुरुजनगृहे पाचकतया ।
स्मरस्यस्मान्कच्चिन्नहि नहि नहीत्येवमगम-
त्स्मरोत्कम्पं बाला मम हृदि निपत्य प्ररुदिता ॥
मारुलायाः.

1327

क्वचिन्मोहात्पश्याम्यविरचितलम्बालकमुखीं
क्वचित्संकल्पस्तां सुहृदिव पुरः स्थापयति मे ।
क्वचिद्द्रष्टव्याशा सुखयति मुहूर्तं ह्यनुसृता
नमस्तस्यै यस्या रमयति वियोगोपि हृदयम् ॥

1328

शरीरं क्षामं स्यादसति दयितालिङ्गनसुखे
भवेत्सास्रं चक्षुः क्षणमपि न सा दृश्यत इति ।
तया सारङ्गाक्ष्या त्वमसि न कदाचिद्विरहितं
प्रसक्ते निर्वाणे हृदय परितापं वहसि किम् ॥

1329

विकल्परचिताकृतिं सततमेव तामीक्षसे
सदा समभिभाषसे समुपगूहसे सर्वदा ।
प्रमोदमुकुलेक्षणं पिबसि पाययस्याननं
तथापि च दिवानिशं हृदय हे किमुत्कण्ठसे ॥

1330

प्रसीद प्राणेशे कुरु मम वचः सुन्दरमुखि
त्यजैतत्संतप्तं मदनशिखिना दग्धहृदयम् ।
मदीयं बालत्वं प्रकृतिसुकुमाराङ्गलतिकं
वहन्तीमाशङ्के मदनहुतभुक्तामपि दहेत् ॥

एते केषामपि.

1331

सखे सत्यं सत्यं विरहदहनः कोपि हृदये
ज्वलत्यस्मिन्नर्कंदिनमपि न मे ताम्यति मतिः ।
अलं बालोन्मीलत्कमलकलिकाकोमलतनु-
र्वसत्यस्मिन्कान्ता सुचिरमिति चिन्ता दहति माम् ॥

भट्टवृत्तिकारस्य.

1332

अनाघ्रातं पुष्पं किसलयमलूनं कररुहै-
रनामुक्तं रत्नं मधु नवमनास्वादितरसम् ।
अखण्डं पुण्यानां फलमिव च तद्रूपमनघं
न जाने भोक्तारं कमिव समुपस्थास्यत इति ॥

कालिदासस्य.

1333

अनारब्धाक्षेपं परमकृतबाष्पव्यतिकर-
मनुत्क्रान्तस्तापं हृदयविनिपीतव्यवसितम् ।
कृशाङ्ग्या यत्पापे व्रजति मयि नैराश्यपिशुनं
अधैरङ्गैरुक्तं हृदयमिदमुन्मूलयति तत् ॥

लुट्टकस्य.

1334

इदं किं ते न्यस्तं वलयिनि करे वक्त्रकमलं
न युक्तः कोपोयं प्रणयिनि निरागस्यपि जने ।
ब्रुवाणे मय्येवं श्वसनविषमोत्कम्पितकुचं
मृगाक्ष्यास्तत्कालं नयनजलमेवोत्तरमभूत् ॥

1335

व्रीडायोगाद्वतवचनया संनिपाते गुरूणां
बद्धोत्कम्पं स्तनयुगलके मन्युमन्तर्नियम्य ।
तिष्ठेत्युक्तं किमिव न तया यत्समुत्सृज्य बाष्पं
मय्यासक्तश्चिरविरहिणीहारिनेत्रत्रिभागः ॥

यशःस्वामिनः.

1336

श्यामास्वङ्गं चकितहरिणप्रेक्षिते दृष्टिपातं
गण्डच्छायां शशिनि शिखिनां बर्हभारेषु केशान् ।
उत्पश्यामि प्रतनुषु नदीवीचिषु भ्रूविलासा-
न्हन्तैकस्थं क्वचिदपि न ते भीरु सादृश्यमस्ति ॥

1337

त्वामालिख्य प्रणयकुपितां धातुरागैः शिलाया-
मात्मानं ते चरणपतितं यावदिच्छामि कर्तुम् ।
अस्रैस्तावन्मुहुरुपचितैर्दृष्टिरालिप्यते मे
क्रूरस्तस्मिन्नपि न सहते संगमं नौ कृतान्तः ॥

एतौ कालिदासस्य.

1338

स्वप्नेपि दुर्लभमहो तव दर्शनं मे
चञ्चच्चकोरनयनेस्मि यतो विनिद्रः ।
बाष्पेण रुद्धमपि मार्गनिदर्शनं मे
वामो विधिर्न सहते सुखमल्पमेव ॥

1339

अवधीरणां कृतवती भवती
मयि यत्कुकर्ममहिमा स हि मे ।
यदि चातको न लभतेम्बु घना-
द्वचनीयता भवति काम्बुमुचः ॥

एतौ रैरूपकस्य.

1340

प्रम्लाने नयने विपाण्डुरधरः क्षामं कपोलद्वयं
स्रस्ते बाहुलते शिरोरुहचयो व्यस्तास्थितिः सर्वतः ।
यैवं मद्गमवार्तयापि हि दशामन्त्यां समारोपिता
याते सा मयि जीवतीति वचनं भ्रातर्न संभाव्यते ॥

1341

दूराभोगभरेण भुग्नगतिना स्पृष्टा नितम्बस्थली
धत्ते स्वर्णसरोजकुड्मलतुलां मुग्धं स्तनद्वन्द्वकम् ।
आलापाः स्मितसुन्दराः परिचितभ्रूविभ्रमा दृष्टय-
स्तस्यास्तर्जितशैशवव्यतिकरं रम्यं वयो वर्तते ॥

1342

याताः किं न मिलन्ति सुन्दरि पुनश्चिन्ता त्वया मत्कृते
नो कार्या नितरां कृशासि कथयत्येवं सबाष्पे मयि ।
लज्जामन्थरतारकेण निपतत्पीताश्रुणा चक्षुषा
दृष्ट्वा मां हसितेन भाविमरणोत्साहस्तया सूचितः ॥

अमरुकस्य.

1343

क्वाकार्यं शशलक्ष्मणः क्व च कुलं भूयोपि दृश्येत सा
दोषाणां प्रशमाय मे श्रुतमहो कोपेपि कान्तं मुखम् ।
किं वक्ष्यन्त्यपकल्मषाः कृतधियः स्वप्नेपि सा दुर्लभा
चेतः स्वास्थ्यमुपेहि कः खलु युवा धन्योधरं पास्यति ॥

कालिदासस्य.

1344

उद्वृत्तस्तनभारभङ्गुरमुरो नोत्कञ्चुकं कारिता
संयोगस्तु यथा तथेति सकला नीवी न विस्रंसिता ।
भूयः संगम आवयोः क्व नु भवेदेवं च नोल्लापिता
संभ्रान्तत्वरितेन भीतसुरतेनैवं वयं वञ्चिताः ॥

1345

केशैः केसरमालिकामपि चिरं या बिभ्रती खिद्यति
या गात्रेषु घनं विलेपनमपि न्यस्तं न सोढुं क्षमा ।
दीपस्यापि शिखां न वासभवने शक्नोति या वीक्षितुं
सा तापं विरहानलस्य महतः सोढुं कथं शक्ष्यति ॥

1346

सा बाला वयमप्रगल्भवचसः सा स्त्री वयं कातराः
सा पीनोन्नतिमत्पयोधरभरं धत्ते सखेदा वयम् ।
साक्रान्ता जघनस्थलेन गुरुणा गन्तुं न शक्ता वयं
दोषैरन्यसमाश्रयैरपटवो जाताः स्म इत्यद्भुतम् ॥

1347

यासि त्वं विरहादहं हतमनाः प्राणाः कठोरक्रियाः
कष्टो मन्मथवह्निरेष विषमे मग्नास्मि था संकटे ।
इत्युक्त्वा कठिनस्तनाहतिवशश्याशीर्णबाष्पा प्रिया
यन्मत्कण्ठविलम्बिबाहुलतिकारोदीद्विलीये ततः ॥

1348

त्वं तस्यां यदि नाम रागविधुरं यातं समुत्सृज्य मां
तत्केनाहमिदं किमप्यनुभवाम्यन्तः समुत्कण्ठितम् ।
स्वस्थीभूय ननु क्षणं हृदय हे त्वं भावमाचक्ष्व मे
किं संतापविखण्डितस्य भवतो वृत्तिर्द्विधा जायते ॥

1349

उद्ग्रीवं खलु वीक्षितं वपुरिदं लज्जालसं यत्तदा
गच्छन्त्या सखिसंनिधौ किमपि यन्निर्वर्णकं भाषितम् ।
हे प्राणा विरहेण यात किमिदं नैर्घृण्यमालम्बितं
तत्स्मृत्वा यदि युक्तमासितुमहो यूयं प्रमाणं मम ॥

श्रीकल्याणरत्नस्य.

1350

यास्यामीति वचोनयापि परुषं श्रुत्वा नमय्याननं
पादाङ्गुष्ठतलेन लोचनजलक्लिन्नां लिखन्त्या भुवम् ।

यत्रोक्तोऽहमपि क्व गम्यत इति व्यावृत्य वक्त्रे तया
तन्मे शल्यमिवाद्य मर्मपतितं मृत्योः परं कारणम् ॥

1351

कोपात्कोमललोलबाहुलतिकापाशेन बध्वा दृढं
नीत्वा वासनिकेतनं दयितया तासां सखीनां पुरः ।
भूयो नैवमिति स्खलन्मृदुपदं संसूच्य दुश्चेष्टितं
धन्यो हन्यत एव निह्नुतिपरः प्रेयान्रुदत्या हसन् ॥

अमरुकस्य

1352

चक्षुर्द्रक्ष्यति रूपमन्तिकगतं वक्षः परिष्वक्ष्यते
पर्याप्तं रसना नवाधररसं पानोत्तमं पास्यति ।
श्रोत्रं श्रोष्यति हंसगद्गदकलं काले मितं भाषितं
त्वं चिन्तास्पद मूढ किं नु हृदय प्राप्तावपि प्राप्स्यसि ॥

ईशानदेवस्य

1353

दुःखार्ते मयि दुःखिता भवति या हृष्टे प्रहृष्टा तथा
दीने दैन्यमुपैति रोषपरुषे पथ्यं वचो भाषते ।
कालं वेत्ति कथाः करोति निपुणा मत्संस्तवे रज्यति
भार्या मन्त्रिवरः सखा परिजनः सैका बहुत्वं गता ॥

व्यासस्य

1354

उत्तुङ्गः स्तनभार एष तरले नेत्रे चले भ्रूलते
रागाधिष्ठितमोष्ठपल्लवमिदं कुर्वन्तु नाम व्यथाम् ।
सौभाग्याक्षरमालिकेव लिखिता पुष्पायुधेन स्वयं
मध्यस्थापि करोति तापमधिकं रोमावली केन मे ॥

कस्यचित्

1355

पञ्चत्वं तनुरेतु भूतनिवहाः स्वांशान्विशन्तु प्रभो
धातस्त्वां शिरसा प्रणम्य कुरु मामित्यद्य याचे पुनः ।

वह्वापीषु पयस्तदीयमकुरे ज्योतिस्तदीयालय-
च्छोह्नि व्योम तदीयवर्त्मनि धरां तत्तालवृन्तेनिलम् ॥

दाक्षिणात्यस्य कस्यापि.

1356

कोशद्वन्द्वमियं दधाति नलिनी कादम्बचञ्चुक्षतं
धत्ते चूतलता नवं किसलयं पुंस्कोकिलास्वादितम् ।
इत्याकर्ण्य मिथः सखीजनवचः सा दीर्घिकायास्तटे
चेलान्तेन तिरोदधे स्तनतटं बिम्बाधरं पाणिना ॥

कस्यापि.

1357

भ्रूचापे निहितः कटाक्षविशिखो निर्मातु मर्मव्यथां
कालात्मा कुटिलः करोतु कवरीभारोपि मारोद्यमम् ।
मोहं तावदयं च तन्वि तनुतां बिम्बाधरो रागवा-
न्सद्वृत्तः स्तनमण्डलस्तव कथं प्राणैर्मम क्रीडति ॥

श्रीजयदेवस्य.

1358

तद्वक्त्राब्जजितः प्रसह्य भजते क्षैण्यं क्षपावल्लभ-
स्तद्भ्रूविभ्रमतर्जितं च विनतिं धत्ते धनुर्मान्मथम् ।
तस्याः पेलवपल्लवद्युतिमुषा शोणाधरेणार्दितं
नूनं प्राप्य विरक्ततां वनमहीं बिम्बं समालम्बते ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

1359

संतापी मलयानिलो न रतये सौधस्थिता चन्द्रिका
खेदायैव चिरं द्विरेफचलितोत्फुल्लाम्बुजा दीर्घिका ।
सर्वत्राहितविप्रतीपचरितस्यैवं मनोजन्मनः
केयं वृत्तिरदृष्टरूपविषमप्रस्थायिनी दृश्यते ॥

1360

दृष्टा सा वरबालिका गुरुजनाक्रान्ता वियोगातुरा
वैजन्ये सखि किं कृशासि किमभूत्पीडेति पृष्टा मया ।

सखेदं सभयं विलोक्य मिषतो मत्संनिकर्षांगता-
नङ्को वेत्ति यदित्यवोचदुदितोच्छ्वासं ततो मे व्यथा ॥

1361

ईषन्मन्थरलोललोचनयुगं व्यावर्तितभ्रूलतं
संदष्टाधरवेदनाप्रलपितं हा हेति मन्दाक्षरम् ।
कान्तायाः सुरतावसानसमये दृष्टं मुखं यन्मया
स्वेदार्द्रीकृतपाण्डुगण्डपुलकं तत्केन विस्मार्यते ॥

1362

जाने कोपपराङ्मुखी प्रियतमा स्वप्नेद्य दृष्टा मया
मा मां संस्पृश पाणिनेति रुदती गन्तुं प्रवृत्ता ततः ।
नो यावत्परिरभ्य चाटुकशतैराश्वासयामि प्रियां
भ्रातस्तावदहं शठेन विधिना निद्रादरिद्रः कृतः ॥

निद्रादरिद्रस्य.

1363

रक्ताशोक कृशोदरी क्व नु गता त्यक्त्वानुरक्तं जनं
नो दृष्टेव मयेति कम्पयसि किं वातावधूतं शिरः ।
उत्कण्ठाघटमानषट्पदघटासंघट्टदष्टच्छद-
स्तत्पादाहतिमन्तरेण भवतः पुष्पोद्गमोयं कुतः ॥

वसुनागस्य.

1364

रक्तस्त्वं नवपल्लवैरहमपि श्लाघ्यैः प्रियाया गुणै-
स्त्वामायान्ति शिलीमुखाः स्मरधनुर्मुक्ताः सखे मामपि ।
कान्तापादतलाहतिस्तव मुदे तद्वन्ममाप्यावयोः
सर्वं तुल्यमशोक केवलमहं धात्रा सशोकः कृतः ॥

श्रीयशोवर्मणः

1365

एकः स व्यसनी पुमानचरमैर्निःश्वासवातैः समं
हा मे सा दयितेति यस्य वदतः प्राणाः समं निर्गताः ।

अन्ये तु व्यसनं क्षिपन्ति पशवः कान्तावियोगोद्भवै-
श्चिन्ताग्लानिविषाददैन्यजनितैर्बाष्पैरनाहारिणः ॥

कस्यापि.

1366

यत्त्वन्नेत्रसमानकान्ति सलिले मग्नं तदिन्दीवरं
मेघैरन्तरितः प्रिये तव मुखच्छायानुकारः शशी ।
येपि त्वद्गमनानुकारिगतयस्ते राजहंसा गता-
स्त्वत्सादृश्यविनोदमात्रमपि मे दैवेन न क्षम्यते ॥

श्रीयशोवर्मणः.

1367

नैस्तैर्भ्रातृभिराज्ञया किल तया वृत्ते रतिव्यत्यये
लज्जामन्थरया तया निवसिते भ्रान्त्या मदीयांशुके ।
तत्पट्टांशुकमुद्वहन्नहमपि स्थित्वा यदुक्तोधुना
वेषो युज्यत एष एव हि तवेत्येतन्न विस्मर्यते ॥

अमरुकस्य.

1368

आश्लिष्टापि करोति सा मम तनुं कण्ठग्रहोत्कण्ठितां
दृष्टापि प्रियदर्शना नियमयत्यक्ष्णोर्दिदृक्षां पुनः ।
अन्तश्चेतसि संस्थितापि हृदयं भूयो विशत्येव मे
रूढप्रेमसमागमापि नवतां धत्ते प्रिया प्रत्यहम् ॥

गोपादित्यस्य.

1369

तन्व्या संप्रतिपत्तिदुःसहतरैर्वाक्यैर्विषण्णानने
मय्यन्योन्यपरीक्षणात्परिजने मूकस्मितं कुर्वति ।
तत्पादप्रणतिप्रसङ्गरभसानस्मान्विलोक्याकुलं
धृष्टेत्येतदवादि यन्मृगदृशा तेनाहमाश्वासितः ॥

1370

स्वाधीनेति न चुम्बितातिनिपुणं पीनोधरो नो तृषा
नो तस्या गतिरीक्षिता न हसितं नालिङ्गिता यत्नतः ।

संक्रुद्धापि न तोषिता प्रियतमा मूढेन यावन्मया
तावद्दैवदुरात्मना कथमहं नीतो वियोगं सखे ॥

1371

श्वो गन्तव्यमिति प्रजागरदृशा मां वीक्ष्य यात्रोन्मुखं
बाष्पेणाकुललोचना स्मितवती मन्मङ्गलाशंसिनी ।
श्रुत्वा प्रत्युषसि प्रभातपटहं प्रत्यूषवाताहता
हा रात्रिस्त्वरिता गतेति पतिता कान्ता प्रियस्योरसि ॥

एते कस्यापि.

1372

काञ्चीदामकबन्धनं सललिता कर्णोत्पलैस्ताडना
हेलालिङ्गनविघ्नमाहितरुषा मौनेन निर्भर्त्सनम् ।
किं पूर्वोचितमेतदत्र सहसा विस्मृत्य मन्योर्भरा-
न्मय्युत्कण्ठमनस्यदर्शनपथं यातास्यहो कोपने ॥

1373

तद्रूपामृतपानदुर्ललितया दृष्ट्या क्व विश्रम्यतां
तद्वाक्यश्रवणाभियोगपरयोः श्रव्यं कुतः श्रोत्रयोः ।
एतैस्तत्परिरम्भनिर्भररसैरङ्गैः कथं स्थीयतां
कष्टं तद्विरहेण संप्रति वयं कष्टामवस्थां गताः ॥

1374

सैका दिक्कृतपुण्यतामुपगता यत्रास्ति मुग्धेक्षणा
स्थानं तद्वसुधा बिभर्ति सफलं यत्तत्पदाध्यासितम् ।
धन्यं तन्नभसोन्तरं व्रजति यत्तच्चक्षुषोर्गोचरं
तेभ्यो धन्यतरं ममैव हृदयं यत्तन्मयं वर्तते ॥

1375

पश्यामः किमियं प्रपद्यत इति स्थैर्यं मयालम्बितं
किं मामालपतीत्ययं खलु शठः कोपस्तयाप्याश्रितः ।
इत्यन्योन्यविलक्षदृष्टिचतुरे तस्मिन्नवस्थान्तरे
सव्याजं हसितं मया धृतिहरो बाष्पस्तु मुक्तस्तया ॥

1376

ईर्ष्याहेतोरपराधी यदि भवति ततस्ताड्यते बध्यते वा
मौनेनानेन मानप्रकटनपटुना नीयते किंकरत्वम् ।
इत्थं तस्या मयोक्ते तरलतरदृशाप्यक्षिपालीप्रसक्तं
मुक्तं मुक्ताफलालीधवलरुचि तथा निर्वचो लोचनाम्भः ॥

1377

पादाङ्गुष्ठेन भूमिं किसलयमृदुना सापदेशं लिखन्ती
भूयो भूयः क्षिपन्ती मयि सितशबले लोचने लोलतारे ।
वक्त्रं ह्रीनम्रमीषत्स्फुरदधरपुटं वाक्यगर्भं दधाना
यत्सा नोवाच किंचित्स्थितमपि हृदये तन्मनो मे दुनोति ॥

1378

अद्यापि तन्मनसि संपरिवर्तते मे
रात्रौ मयि क्षुतवति क्षितिपालपुत्र्या ।
जीवेति मङ्गलवचः परिहृत्य पश्चा-
त्कर्णे कृतं कनकपत्त्रमनालपन्त्या ॥

अयं बिह्लणस्य

1379

स्थानान्निर्गत्य दूरं व्रजति मयि चिरं मुक्तकण्ठं रुदित्वा
पश्चान्निर्मृज्य नेत्रे प्रणतिमुपगता वेपमानाङ्गयष्टिः ।
कान्ता यन्मामवोचत्प्रलयघनघटाटोपबद्धान्धकारे
काले कापालिकोऽपि प्रवसति न गृहात्तन्मनो मे दुनोति ॥

कस्यापि

1380

किं बाले मुग्धतेयं प्रकृतिरियमथो रौद्रता किं नु कोपः
किं वा चापल्यमुच्चैर्व्रतमुत किमु ते यौवनारम्भदर्पः ।
यत्केशालापवक्रस्मितललितकुचभ्रूविलासावलम्बैः
स्वस्थो लोकस्त्वदीयैर्मनसि विनिहितैर्दह्यतेमीभिरार्यैः ॥

अमरुकस्य

अथ दूत्युक्तयः

1381
हस्ते कपोलममलं पथि चक्षुर्मनस्त्वयि ।
न्यस्तमास्ते चिरं तस्या मानस्यावसरः कुतः ॥
वररुचेः

1382
प्रकटयति क्षणभङ्गं पश्यति सर्वं जगद्गतं शून्यम् ।
आचरति स्मृतिबाह्यं जाता सा बौद्धबुद्धिरिव ॥

1383
गुणवृद्धिवर्णलोपद्वन्द्वनिपातोपसर्गसंकीर्णा ।
दुर्घटपदवाक्यार्था व्याकरणप्रक्रियेवासौ ॥

1384
अतिपरिगृहीतमौना वर्जितमाल्यानुलेपनस्नाना ।
दूरोत्सारितलज्जा निर्ग्रन्थग्रन्थरचनेव ॥

1385
अस्तमितविषयसङ्गा मुकुलितनयनोत्पला मृदुश्वसिता ।
ध्यायति किमप्यलक्ष्यं नित्यं योगाभियुक्तेव ॥

1386
अनवरतनयनविगलितजललवघटिताक्षसूत्रवलयेन ।
मृत्युंजयमिव जपति त्वद्गोत्रं विरहिणी बाला ॥
कस्यापि

1387
सा सुन्दर तव विरहे सुतनुरियन्मात्रलोचना सपदि ।
एतावतीमवस्थां याता दिवसैरियन्मात्रैः ॥
भट्टरुद्रस्य.

1388
कुमुदामोदी पवनः पिककूजितभृङ्गसार्थरसितानि ।
इयमियती सामग्री घटिता दैवेन तद्विनाशाय ॥
दामोदरगुप्तस्य.

1389

अकृतप्रेमैव वरं न पुनः संजातविघटितप्रेमा ।
उद्धृतनयनो हि यथा ताम्यत्येवं न जात्यन्धः ॥

रविगुप्तस्य.

1390

दुःखदशां प्रविशन्त्यास्तस्याः कण्ठं मुहुर्मुहुर्बाष्पः ।
स्वल्पावशेषजीवितनिर्याणभियेव निरुणद्धि ॥

बाणस्य.

1391

मन्मथशरयातितया याति तया त्वयि सुदूरमध्वानम् ।
अध्वानमेव रुदितं सखे सखेदं सखीषु पुरः ॥

अम्बकस्य.

1392

मौने निषण्णा कृतभूरिरक्षा
खट्वाङ्गलीना दधती जटाश्च ।
सा त्वत्कृते ध्यानपरा वराकी
व्रतं महापाशुपतं प्रपन्ना ॥

1393

स्वदार्थिनी चन्दनभस्मदिग्धा
ललाटलेखाश्रुजलाभिषिक्ता ॥
मृणालचीरं दधती स्तनाभ्यां
स्मरोपदिष्टं चरति व्रतं सा ॥

कयोरपि.

1394

खे खेदमन्दां विनिवेश्य दृष्टि-
मालोक्यशोभातिशयं घनानाम् ।
नेदीयसा सा मरणेन किंचि-
दाश्वासिता प्राणिति मा स्म भैषीः ॥

शकवृद्धस्य.

1395

मूर्छानुबन्धश्वसितप्रलाप-
प्रजागरोत्कम्पविजृम्भणानि ।
फलान्यवाप्तानि तया सुखार्थ-
मात्मार्पणं त्वय्यपि नाम कृत्वा ॥

रत्नाकरस्य.

1396

प्रियतमस्त्वमिमामनघार्हसि
प्रियतमा च भवन्तमिहार्हति ।
नहि विभाति निशारहितः शशी
न च विभाति निशापि विनेन्दुना ॥

मोरिकायाः.

1397

झगिति वीक्ष्य न यः पुनरीक्षितो
वरमवीक्षित एव स तादृशः ।
व्रजति वल्लभतां च सुदुर्लभो
विषमहो बहलामृतमिश्रितम् ॥

1398

स्वप्नान्तरे समुपलभ्य च सा भवन्तं
मिथ्योपगूहनविषक्तभुजावबुध्य ।
दृष्टोसि यत्र शयनेद्य तदध्यशेत
मुग्धा पुनः पुनरलीकनिमीलिताक्षी ॥

1399

तस्या महाशिखरवह्निशिखाकलाप-
तप्ते स्थितोसि हृदये सततं प्रियायाः ।
प्रालेयसीकरसमे हृदि सा कृपालो
बाला क्षणं वसति नैव खलु त्वदीये ॥

एते केषामपि.

1400

ये निर्दहन्ति दशनश्वसितावलोकैः
क्रूरा द्विजिह्वकुटिलाः क्व विलासिनस्ते ।
भीष्मोष्मभिः स्मरणमात्रविषैस्तवेय-
मव्याल मारयति कापि भुजंगभङ्गिः ॥

भट्टवासुदेवस्य

1401

बाला तन्वी मृदुरियमिति त्यज्यतामत्र शङ्का
दृष्टा काचिद्भ्रमरभरतो मञ्जरी भग्नपुष्पा ।
तस्मादेषा रहसि भवता निर्दयं पीडनीया
मन्दाक्रान्ता विसृजति रसं नेक्षुयष्टिः कदाचित् ॥

विकटनितम्बायाः

1402

किं धृष्टेन द्रुततरमितो गम्यतां सा प्रिया ते
दृष्टा भ्रान्तादिवसमखिलं साक्षमेकं मयैव ।
पान्थे पान्थे त्वमिति रभसोद्ग्रीवमालोकयन्ती
दृष्टे दृष्टे न भवति भवानित्युदस्रं वलन्ती ॥

1403

विमुञ्चन्त्या प्राणांस्तव विरहदुःखासहनया
तया संदिष्टं ते कठिनहृदयापश्चिममिदम् ।
अपत्यं बालैका मम विधिहतायाः सलिलदा
यथा नेयं सेवाव्यसनरुचये दीयत इति ॥

ब्रह्मयशःस्वामिनः

1404

त्वां ध्यात्वा विजने प्रयाति सहसा भित्त्या निकामं हता
संज्ञां प्राप्य कथं गतो गतघृणः प्रत्येकमाभाषते ।
किं वा यत्न करोति दैवहतिका प्रामाणिकस्त्वं तु ता-
मुन्मत्तामपहाय साधुचरितास्त्वन्यासु मध्ये स्थितः ॥

1405

हस्तन्यस्तकपोलया दयितया तिर्यङ्नतग्रीवया
नासाग्रस्थितनेत्रवारिविसरैः संसिच्यमानाङ्गया ।
मन्युस्तम्भितबाष्पगद्गदगिरा प्रोच्चारितार्धाक्षरं
संदिष्टं तव यत्तया सकरुणं वक्तुं न तत्पार्यते ॥

1406

ग्रीष्माभा श्वसितैर्घनोद्गतिनिभा स्थूलाश्रुभिः संततैः
क्षामा पाण्डुपयोधरा शरदियं हेमन्तवत्कम्पितैः ।
विन्नस्ताननपङ्कजा शिशिरवत्स्वेदैर्मधुश्रीरहो
तस्यास्त्वद्विरहेण कौतुककृता सर्वर्तवो दर्शिताः ॥

हरिगणस्य.

1407

अच्छिन्नं नयनाम्बु बन्धुषु कृतं तापः सखीष्वाहितो
न्यस्तं दैन्यमशेषतः परिजने चिन्ता गुरुभ्योर्पिता ।
अद्य श्वः किल निर्वृतिं व्रजति सा श्वासैः परं खिद्यते
विस्रब्धो भव विप्रयोगजनितं दुःखं विभक्तं तया ॥

अमरुकस्य.

1408

किं वा बाहुलताकवाटफलकैर्नैवार्गला कल्पिता
किं वा प्रावरणाञ्चले न विधृतः किं वा न मिथ्या क्षुतम् ।
किं पादेषु निपत्य नातिकरुणं नोत्कण्ठया क्रन्दितं
गेहादुच्चलिते किमन्यदबलालोकः करोतु प्रिये ॥

श्रीदामरस्य.

1409

भ्रातः पान्थ गृहं व्रज द्रुततरं दृष्टा मया ते प्रिया
त्वद्वार्ताश्रवणोत्सुका प्रतिपथं पान्थं समेत्यादरात् ।
बाष्पव्याकुलकण्ठगद्गदतया वक्तुं न शक्ता सती
सोच्छ्वासं स्फुटिताधरं च वलितग्रीवं चिरं रोदिति ॥

कस्यापि.

1410

नेत्रे त्वन्मार्गलोले गलदलसलसद्वारिधाराकराले
श्वासायासभ्रमार्तं स्फुरदधरदलं लोलुपं त्वन्मुखाब्जे ।
चेतश्चिन्तैकतानं त्वयि कृतमथवा सर्वमेव त्वयात्तं
शेषः शोकः कृशाङ्ग्यास्तमपि विधिहता चेष्टते ते प्रदातुम् ॥

भट्टगोविन्दराजस्य.

1411

दाहोम्भः प्रसृतिंपचः प्रचयवान्बाष्पः प्रणालोचितः
श्वासाः प्रेङ्खितदीप्रदीपलतिकाः पाण्डिम्नि मग्नं वपुः ।
किंचान्यत्कथयामि रात्रिमखिलां त्वन्मार्गवातायने
हस्तच्छत्रनिरुद्धचन्द्रमहसस्तस्याः स्थितिर्वर्तते ॥

राजशेखरस्य.

1412

किंजल्कामोदमाद्यन्मधुकरमधुरे साधुना माधवेस्मि-
न्नास्तां दूरेण तावद्विरहहुतभुजा दह्यमाना वराकी ।
क्षामक्षामामिमां स्त्रां तनुमतिचपल प्रेक्षसे किं स्वयं नो
कोयं मानग्रहस्ते कुरु वचनमिदं दूतिकायाः प्रयाहि ॥

शशिवर्धनस्य.

1413

स्वप्नेपि नाथ सुखदं मुखदर्शनं ते
बालाकुला न लभते विरहाद्विनिद्रा ।
त्वन्मार्गवीक्षणसुखं परमेव तस्या
आसीद्यदश्रुनिवहेन निवारितं तत् ॥

प॰ श्रीवकस्य.

1414

माल्यं शल्यं गृहकमलिनीकूलमेतत्कुकूलं
वल्ली भल्ली हिमरसमयी वापिका तापिकापि ।
वातः पातः खरशरभरस्योन्मृणाली मृणाली
सारङ्गाक्ष्या रमणविरहे हन्त हारः प्रहारः ॥

1415
आहारे प्रति यत्कथापि शमिता यन्मौनमुद्रा मुखे
यच्चक्षुर्विनिमीलनं तनुलता यत्तानवे वर्तते ।
एकान्ते यदवस्थितिर्यदपि च ध्यानैकतानं मन-
स्तन्मन्ये सुभग त्वदर्थमनया तप्येत तीव्रं तपः ॥

दंती:

अथ सखीप्रश्नाः

1416
उज्ज्ञापयन्त्या दयितस्य दूतीं
बध्वा विभूषां च निवेशयन्त्याः ।
प्रसन्नता कापि मुखस्य जज्ञे
वेषश्रिया नु प्रियवार्तया नु ॥

शिवस्वामिनः

1417
मर्मणि स्पृशति भाषते प्रियं
प्रेम संस्मरति रन्ध्रमीक्षते ।
ईदृशस्य बहुचित्रकारिणो
विक्रियापि न शठस्य लक्ष्यते ॥

1418
अलमलमघृणस्य तस्य नाम्ना
पुनरपि सैव कथा गतः स कालः ।
कथय कथय वा तथापि दूति
प्रतिवचनं द्विषतोपि माननीयम् ॥

एतौ वासुदेवस्य.

1419
निःस्पन्दलोचनविलोकितकान्तदूत्यां
विन्यस्तहाररशनागुणभूषणायाम् ।
केयूरनूपुरविपर्ययभाजि जाता
कान्तिर्नवैव दयिताहितलोचनायाम् ॥

गोविन्दराजस्य.

1420

कथय निपुणं कस्मिन्दृष्टः कथं नु कियच्चिरं
किमभिलषितं किं तेनोक्तं कदा स इहैष्यति ।
इति बहुविधप्रेमालापप्रकल्पितविस्तराः
प्रियतमकथाः स्वप्नेऽप्यर्थे प्रयान्ति न नेष्टताम् ॥

1421

नायातः सखि निर्दयो यदि शठस्त्वं दूति किं दूयसे
स्वच्छन्दं बहुवल्लभः स रमते किं तत्र ते दूषणम् ।
पश्याद्य प्रियसंगमाय दयितस्याकृष्यमाणं गुणै-
रुत्कण्ठार्तिभरादिव स्फुटदिदं चेतः स्वयं यास्यति ॥

1422

आनेन्यासहितं विलोक्य कुटिलं तं कूटवेषं त्वया
प्रत्यक्षागसि निह्नवासहनया कोपेन दष्टोधरः ।
श्वासायासविसंस्थुला न च कुचोत्कम्पं विमुञ्चस्यहो
मोहाद्दुःसहविप्लवे चपलया किं प्रेषिता त्वं मया ॥

क्षेमेन्द्रस्य

1423

निःशेषच्युतचन्दनं स्तनतटं निर्मृष्टरागोऽधरो
नेत्रे दूरमनञ्जने पुलकिता तन्वी तवेयं तनुः ।
मिथ्यावादिनि दूति बान्धवजनस्याज्ञातपीडागमा
वापीं स्नातुमितो गतासि न पुनस्तस्याधमस्यान्तिकम् ॥

कस्यापि

1424

किं त्वं दूति गता गतास्मि सुभगे तस्यान्तिकं कामिनः
किं दृष्टः सुचिरं करोति किमसौ वीणाविनोदक्रियाम् ।
सौभाग्योदयगर्वितः किमवदन्नैवोत्तरं दत्तवा-
न्किं गर्वासहि बाष्पगद्गदतया धूर्तस्य माया हि सा ॥

अथोपहासाः

1425

नाथातः सामदानाभ्यामिति भेदेपि दर्शिते ।
साधु यद्दुर्विनीतस्य त्वया दण्डो निपातितः ॥

1426

विहारः कण्ठदेशोयं कषाये तव लोचने ।
मुखं विगतरागं च दूति प्रव्रजितासि किम् ॥

1427

अनेन वीतरागेण बुद्धेनेवाधरेण ते ।
दूति निर्व्याजमाख्याता सर्ववस्तुषु शून्यता ॥

1428

किं त्वं निगूहसे दूति स्तनौ वक्त्रं च पाणिना ।
खण्डिता एव शोभन्ते शूराधरपयोधराः ॥

1429

दूति किं तेन पापेन शास्त्रातिक्रमकारिणा ।
पञ्च पञ्चनखा भक्ष्याः षष्ठी त्वं येन भक्षिता ॥

1430

पार्श्वाभ्यां सप्रहाराभ्यामधरे व्रणखण्डिते ।
दूति सङ्ग्रामयोग्यासि न योग्या दूतिकर्मणि ॥

1431

नखदन्तक्षतक्षामे क्षन्तव्यं दूति मे त्वया ।
अक्षौहिण्यो दशाष्टौ च मित्त्रार्थे निधनं गताः ॥

1432

त्वया कर्म कृतं दूति यत्तदन्येन दुष्करम् ।
शरणागतविध्वंसी छिद्रान्वेषी निपातितः ॥

1433

क्षामा तनुर्गतिः खिन्ना नेत्रे तरलतारके ।
वागस्पष्टा श्वयं यासो दूति त्वं ज्वरितासि किम् ।

1434

बहुनात्र किमुक्तेन दूति मत्कार्यसिद्धये ।
स्वमांसान्यपि दत्तानि वस्तुष्वन्येषु का कथा ॥

वररुचेः

1435

वेल्लितालकसमृद्धि ललाटं
पाटलद्युति कपोलयुगं च ।
वेपते तनुरियं तव जाने
ताडितेव भवती रमणेन ॥

जयमाधवस्य

1436

सवेपथुं कण्टकिनीं स्खलद्गतिं
कलं क्वणन्तीं शयनैकतत्पराम् ।
अशेषगात्रप्रभविष्णुतां गतः
कथं ज्वरस्त्वां वनजाक्षि मोक्ष्यति ॥

कस्यापि

1437

रजन्यामन्यस्यां सुरतपरिवर्तादनुचितं
मदीयं यद्वासः कथमपि हृतं तेन सुहृदा ।
त्वया प्रत्यानीतं स्वनिवसनदानात्पुनरिदं
कुतस्त्वादृग्दूति स्खलितशमनोपायनिपुणा ॥

वीजकस्य

1438

नायातो यदि तादृशं स शपथं कृत्वापि दूति प्रिय-
स्तत्किं कोपनया त्वया स्वदशनैरस्याधरः खण्डितः ।
स्वेदाम्भःकणदायि वेपितमिदं त्यक्त्वा भज स्वस्थतां
लोकः कस्य सखि स्वभावकुटिलस्यान्तर्गतं ज्ञास्यति ॥

कस्यापि

1439

रोमाञ्चं वहसि श्वसिस्यतितरां ध्यानं किमप्याश्रिता
दृष्टिस्ते भ्रमति प्रचण्डचपले व्यक्तं च ते सीत्कृतम् ।
तं दृष्ट्वा किल बन्धकीव सुरतव्यापारदक्षं जनं
किं दूति ज्वरितासि पापमथवा स्पृष्ट्वा भवन्त्यापदः ॥

कस्यापि.

1440

श्वासाः किं त्वरितागतैः पुलकिता कस्मात्प्रसादः कृतः
स्रस्ता वेण्यपि पादयोर्निपतनान्नीवी गमादागमात् ।
स्वेदार्द्रं मुखमातपेन गलितं क्षामा किमत्युक्तिभि-
र्दूति म्लानसरोरुहद्युतिधरस्यौष्ठस्य किं वक्ष्यसि ॥

शीलाभट्टारिकायाः.

1441

कस्माद्दूति श्वसिषि निभृतं सत्वरावर्तनेन
भ्रष्टो रागः किमधरदले प्रार्थनाभिस्त्वदर्थम् ।
स्रस्ता चेयं किमलकततिस्तत्पदालुण्ठनेन
वासस्तस्य त्वयि वद कथं प्रत्ययार्थं तवैव ॥

कस्यापि.

1442

स्वेदः कस्मात्तव पथि मनस्तापसंतापदोषा-
दोष्ठो दष्टस्तव भवति किं प्रार्थनाभङ्गरोषात् ।
गण्डे नष्टः किमयि तिलकस्त्वद्व्यथोक्तौ रुदत्याः
पुंसो वासः किमममलमलं दुर्जनाद्रक्षितुं स्वम् ॥

पु° जोनकस्य.

1443

कस्माद्भग्नाः सुमुखि वलया मार्गपातान्निशायां
किं ते वक्त्रं विगतरचनं क्षालितं धूलिपूर्णम् ।
ओष्ठे रागः किमपि गलितस्त्वद्व्यथोच्छ्वासवाते-
स्तद्वासः किं हृतमिति मया वस्त्रलोभात्किलेति ॥

पु° श्रीबकस्य.

1444

मत्कार्यसिद्ध्यै तव हन्त यान्त्या
मार्गे पुरोभूत्परुषः समीरः ।
यद्वाहतेयं लुलितालकत्वं
पर्यस्तबन्धः कवरीनिवेशः ॥

1445

संस्पृश्य तं दुश्चरितैकबन्धुं
सखि त्वया किं विहितोवगाहः ।
आर्द्राणि गात्राणि तवासते य-
द्वत्से च यन्निस्तिलकं ललाटम् ॥

1446

केन क्रमेण स्विदथाद्वितीया
तेनाधिकं सुन्दरि भायिताभूः ।
यच्छाम्यति व्याकुलितेक्षणाया
नाद्यापि ते कम्पकलानुबन्धः ॥

1447

स्व एव कस्तूरिकपङ्कजन्मा
दोषं ध्रुवं ते व्यथिताङ्गरागः ।
बिभर्ति यत्सौरभसङ्गिभृङ्ग-
दंशव्रणैर्भङ्गुरमङ्गमङ्गम् ॥

1448

नखानखि प्रस्तुत आस्त तस्य
केनापि सार्धं किमु संप्रहारः ।
यद्वारणार्थं सहसा विशन्ती
त्वं तन्नखोल्लेखपथं गतासि ॥

प॰ मल्लुकस्य.

अथ स्त्रीविलोकनम्

1449
स्त्रीति नामापि मधुरं कं न कुर्यात्स्मरातुरम् ।
किमुतौदार्यचातुर्यप्रसादमधुरं वचः ॥

1450
अमृतस्येव कुण्डानि सुखानामिव राशयः ।
रतेरिव निधानानि योषितः केन निर्मिताः ॥

1451
स्त्रीत्येव गलितं धैर्यं सुरूपेति किमुच्यते ।
कष्टं सहृदया सा चेत्सस्पृहेत्यतिदुःसहम् ॥

भर्तृसारस्वतस्य.

1452
किं नु लीना विलीना किं सुप्ता किं नु मृता नु किम् ।
परिष्वक्तैव कुरुते सा मे शङ्काशतं प्रिया ॥

1453
अकृत्रिमप्रेमरसा विलासालसगामिनी ।
असारे दग्धसंसारे सारं सारङ्गलोचना ॥

1454
अभ्यासः कर्मणां सत्यमुत्पादयति कौशलम् ।
विधिना तावदभ्यस्तं यावत्सृष्टा मृगेक्षणा ॥

केषामपि.

1455
अस्याः कान्तस्य रूपस्य सर्वौपम्यातिशायिनः ।
एकैव गच्छेत्सादृश्यं स्वच्छाया दर्पणाश्रिता ॥

मणिभद्रस्य.

1456
मारयन्त्या जनं त्वस्या निरागसमवज्ञया ।
मातङ्गानां गतिर्यादृक्तादृगासीदसंशयम् ॥

शाकवृद्धेः

1457

धाता यदि न चक्षुष्मान्केनेयं निर्मितेदृशी ।
अथ चेदृष्टिरस्त्यस्य को हेतुरपरिग्रहे ॥

कस्यापि.

1458

अमृतरससारभूतः सकलकलो मकरकेतुसर्वस्वम् ।
अखिलजननयनसुखकृत्कथमिन्दुर्वासरेऽभ्युदितः ॥

शशिवर्धनस्य.

1459

निःस्वसङ्गमङ्गैर्मदनानलोत्थं
संतापहालाहलपाण्डुगौरैः ।
बद्धापि संदश्य तनोति जीव-
मजातपूर्वेयमहो भुजंगी ॥

गोविन्दस्वामिनः.

1460

अस्याः सर्गविधौ प्रजापतिरभूच्चन्द्रो न संभाव्यते
नो देवः कुसुमायुधो न च मधुर्दूरे विरिञ्चिः प्रभुः ।
एतन्मे मतमुत्थितेयममृतात्कान्तिस्स्वयं सिन्धुना
या मन्थाचललोडितेन हरये दत्त्वा श्रियं रक्षिता ॥

1461

भास्वद्बिम्बाधरा कृष्णकेशी सितकरानना ।
हरिमध्या शिवाकारा सर्वदेवमयीव सा ॥

कह्लणस्य.

1462

जनमजितमपीच्छता विजेतुं
निशितदशार्धशरं धनुर्विमुच्य ।
अतिरभसतयोद्यता स्मरेण
ध्रुवमसियष्टिरिहाङ्गनाभिधाना ॥

मेण्ठकस्य.

1463

किं कौमुदीः शशिकलाः सकला विचूर्ण्य
संयोज्य चामृतरसेन पुनः प्रयत्नात् ।
कामस्य घोरहरहुंकृतिदग्धमूर्तेः
संजीवनौषधिरियं विहिता विधात्रा ॥

भट्टेन्दुराजस्य.

1464

एकान्तसुन्दरविधानजडः क्व धाता
सर्वाङ्गकान्तिचतुरं क्व नु रूपमस्याः ।
मन्ये महेश्वरभयान्मकरध्वजेन
प्राणार्थिना युवतिरूपमिदं गृहीतम् ॥

कस्यापि.

1465

किं सुन्दरैरिदमतोऽथ बहूनि तानि
वेधाः करोति बत नैव विवेचयामः ।
लावण्यमत्र किमु मूर्तमिदं नु तद्वा
निर्माणशिष्टममृतं वपुषः किमस्याः ॥

कलशस्य.

1466

अमृतममृतं चन्द्रश्चन्द्रस्तथाम्बुजमम्बुजं
रतिरपि रतिः कामः कामो मधूनि मधून्यपि ।
इति न भजते वस्तु प्रायः परस्परसंकरं
तदियमबला लक्ष्मीं धत्ते कुतः सकलात्मिकाम् ॥

रा° श्रीविजयपालस्य.

1467

अस्याः सर्गविधौ प्रजापतिरभूच्चन्द्रो नु कान्तिप्रदः
शृङ्गारैकरसः स्वयं नु मदनो मासो नु पुष्पाकरः ।
वेदाभ्यासजडः कथं स विषयव्यावृत्तकौतूहलो
निर्मातुं प्रभवेन्मनोहरमिदं रूपं पुराणो मुनिः ॥

कालिदासस्य.

1468

लक्ष्मीः स्याद्यदि तादृशी मधुरिपुर्मूर्ध्ना वहेत्तो रमां
गौरी वा सकलं हरेत्पशुपतेर्नार्धं शशाङ्काङ्कितम् ।
सीता वा नलकूबराच्च गणयेद्भीतिं स रक्षःपतिः
पश्येत्तां कमलासनो यदि भवेन्न ब्रह्मचारी पुनः ॥

1469

निर्मातुं कुशलोऽप्यदृष्टविषये रूपे न जातु क्षमो
दृष्ट्वा वस्तु करोति तत्प्रतिकृतिं संदर्शनानुक्रमात् ।
तां सृष्ट्वाप्यसमानरूपचरितां नान्या कृता तादृशी
धात्रा यत्सुकरं तदेव न कृतं यद्दुष्करं तत्कृतम् ॥

1470

पीनेन स्तनमण्डलेन गुरुणा सैका नितम्बेन च
द्वाभ्यां मन्दगतिः कृता यदि जनास्तन्वी न तत्कौतुकम् ।
एतत्पश्यत चित्रमत्र सहसा यद्बालयाप्येकया
द्रष्टारः सकला निरुद्धगतयो निःसङ्गगात्राः कृताः ॥

केषामपि

1471

किं तारुण्यतरोरियं रसभरोद्भिन्ना नवा मञ्जरी
लीलाप्रोच्छलितस्य किं लहरिका लावण्यवारां निधेः ।
उद्गाढोत्कलिकावतां स्वसमयोपन्यासविश्रम्भिणः
किं साक्षादुपदेशयष्टिरथवा देवस्य शृङ्गारिणः ॥

बन्धोः.

1472

लावण्यद्रविणव्ययो न गणितः क्लेशो महान्स्वीकृतः
स्वच्छन्दस्य सुखं जनस्य वसतश्चिन्तानलो दीपितः ।
एषापि स्वयमेव तुल्यरमणाभावाद्वराकी हता
कोऽर्थश्चेतसि वेधसा विनिहितस्तन्व्यास्तनुं तन्वता ॥

धर्मकीर्तेः.

1473

असामान्योल्लेखं विरसहतहेवाकिनमलं
विधिं वन्दे निन्दाम्युत बत न जाने किमुचितम् ।
अनर्घं निर्माणं ललिततनु यस्येह भवती
न यः कृत्वापि त्वां परिहरति सर्गव्यसनिताम् ॥

भुक्तिकलशस्य.

1474

येनेयं ग्लपिताखिलान्यललनासौन्दर्यरम्याकृतिः
शिल्पोत्कर्षवशाद्विशालनयना निष्पादिता वेधसा ।
वक्त्राम्भोजविलोकनोत्थमदनव्याधिः स मन्ये मृतो
येनास्याः सदृशी न काचिदपरा स्रष्टुं पुनः पारिता ॥

कस्यापि.

1475

इन्दोः संक्षयरक्षिणाक्षतसुधा किं वेधसा निर्मिता
किं धैर्यापहरा हरस्य विहिता कामेन कान्ता तनुः ।
किं तारुण्यवसन्तकान्तिललिता शृङ्गारसिक्ता लता
किं लावण्यतरङ्गिणी पुनरियं जन्मान्तरात्मा रतिः ॥

अथ स्त्रीप्रशंसा

1476

जये धरित्र्याः पुरमेव सारं
पुरे गृहं सद्मनि चैकदेशः ।
तत्रापि शय्या शयने वरस्त्री
रत्नोज्ज्वला राज्यसुखस्य सारम् ॥

1477

क्रतुं धनानां फलमभ्युमाहुः
फलं क्रतूनामविवादि पुण्यम् ।
पुण्यस्य पूर्णं फलमिन्द्रलोको
हिरष्टवर्षाः स्त्रिय एव नाकः ॥

1478

इमे पद्मे नाम्भः पुलिनतटमेतच्च तटिनी
खमेतन्न व्याप्तिः स्तबकयुगमेतन्न लतिका ।
प्रवालोयं नाब्धिः शिशिरकिरणोयं न रजनी
घनोयं न प्रावृट्टिव शिव विधेः शिल्परचना ॥

सार्वभौमस्य.

1479

तमस्तोमः पूर्वं तदनु सकलः शीतकिरण-
स्ततः कोकद्वन्द्वं तदपि न वियुक्तं प्रतिनिशम् ।
अनम्भस्यावर्तः कनककदलीकाण्डयुगलं
सदावाची पद्मो शिव शिव विधेः शिल्परचना ।

कस्यापि.

अथ स्त्रीरूपवर्णनम्

तत्रादौ

केशाः

1480

अस्या मनोहराकारकवरीभारतर्जिताः ।
लज्जयेव वने वासं चक्रुश्चमरबर्हिणः ॥

वररुचेः.

1481

स्नेहं परित्यज्य निपीय धूमं
कान्ताकचा मोक्षपथं प्रपन्नाः ।
नितम्बसङ्गात्पुनरेव बद्धा
अहो दुरन्ता विषयेषु सक्तिः ॥

1482

किंजल्केन व्यपनुदति नो यस्तृषं पद्मखण्ड-
स्त्वत्कान्त्यासौ भवति विफलश्रीरनु मा मिमीलः ।
एवं वक्तुं मधुकरभरः प्रार्थनापूर्वमस्या-
श्चन्द्रभ्रान्त्या मुखमुपगतो न त्वयं केशपाशः ॥

1483

अस्मद्वैरी शशभृदमुना जीयते ह्यन्धकारः
सारङ्गाक्ष्या मुखमनुगतः केशपाशच्छलेन ।
तं संश्रुत्य प्रगलितमहाः शीतरश्मिस्तदैव
प्राप्तः सेवाघटनविधये मालतीदामभङ्ग्या ॥

केषामपि.

1484

विकचकचपताकः किंचिदाकुञ्चितोऽयं
कुचकलशनिवेशी शोभते श्यामलाक्ष्याः ।
मधुरसपरिपोषादीषदुत्फुल्लकोषे
कमल इव निलीनः पेटकः षट्पदानाम् ॥

पुष्पकस्य.

1485

चिकुरप्रकरा जयन्ति ते
विदुषी मूर्धनि सा बिभर्ति यान् ।
पशुनाप्यपुरस्कृतेन त-
त्तुलनामिच्छति चामरेण कः ॥

1486

अस्याः कचानां शिखिनश्च किं नु
विधिं कलापौ विमतेरगाताम् ।
तेनाद्यमेभिः किमपूजि पुष्पै-
रभ्यर्चि दत्वा स किमर्धचन्द्रम् ॥

एतौ श्रीहर्षस्य.

अथ ललाटम्.

1487

अस्या ललाटे लिखिता सखीभि-
र्विभाव्यते चन्दनपत्त्रलेखा ।
आपाण्डुरक्षामकपोलभित्ते-
रनङ्गबाणव्रणपङ्क्तिकेव ॥

1488

भाले तिलकलेखेयं बाले भल्लीव राजते ।
भ्रूलताचापमाकृष्य न जाने कं हनिष्यसि ॥

1489

ललाटतटमष्टमीशशधरोपमं ते प्रिये
शितीकरणपट्टतां मदनमार्गणानां गतम् ।
कलाङ्कषणोद्भवो यदयमत्र कस्तूरिका-
विशेषकमिषात्स्फुरत्यतिमनोरमः कालिमा ॥

अथ भ्रुवौ

1490

असितात्मा समुत्पन्नः समाविष्कृतचापलः ।
निसर्गकुटिलस्तस्या भ्रूविक्षेपः खलायते ॥

ऊर्जितस्य.

1491

तस्याः शलाकाञ्जननिर्मितेव
कान्तिर्भ्रुवोरानतलेखयोर्या ।
तां वीक्ष्य लीलाचतुरामनङ्गः
स्वचापसौन्दर्यमदं मुमोच ॥

कालिदासस्य.

अथ चक्षुषी

1492

मुखपद्मे कथं तस्या जातमिन्दीवरद्वयम्
अथवा साधुनाशाय भवत्युत्पातलक्षणम् ॥

1493

यदसौ मृगशावाक्षी पुण्डरीकेक्षणा कथम् ।
विरोधिसंगमो नूनं साधुनाशाय कल्पते ॥

1494

न केवलं तवैवेते नेत्रे कर्णान्तसर्पिणी ।
अतिदीर्घतया कस्य न कर्णोपान्तमागते ॥

1495

कुसुमे कुसुमोत्पत्तिः श्रूयते न च दृश्यते ।
बाले तव मुखाम्भोजे दृष्टमिन्दीवरद्वयम् ॥

1496

अतः परमगम्योयं पन्था विश्रम्यतामिति ।
प्रत्यक्षियुगलं तस्याः कर्णौ वक्तुमिवागतौ ॥

केषांनपि.

1497

अन्तर्मलीमसे वक्रे चले कर्णान्तसर्पिणि ।
अस्या नेत्रयुगे दृष्टे दुर्जने च कुतः सुखम् ॥

1498

निमेषेण नता लोकं कृष्णेन स्निग्धचारुणा ।
कर्णान्तं गच्छता तस्या लोचनेनार्जुनायितम् ॥

भट्टवृद्धेः.

1499

प्रवातनीलोत्पलनिर्विशेष-
मधीरविप्रेक्षितमायताक्ष्याः ।
तया गृहीतं नु मृगाङ्गनाभ्य-
स्ततो गृहीतं नु मृगाङ्गनाभिः ॥

कालिदासस्य.

1500

त्वदृशोर्जनयन्ति सान्त्वनां
खुरकण्डूयनकैतवान्मृगाः ।
जितयोरुदयत्प्रमीलयो-
स्तदखर्वेक्षणशोभया भयात् ॥

श्रीहर्षस्य.

अथ कर्णौ

1501

यत्पूर्वं पवनाग्निशस्त्रसलिलैश्चीर्णं तपो दुश्चरं
तस्यैतत्फलमीदृशं परिणतं यज्जातरूपं वपुः ।
मुग्धापाण्डुकपोलचुम्बनसुखं सङ्गश्च रत्नोत्तमैः
प्राप्तं कुण्डल वाञ्छसे किमपरं यन्मूढ दोलायसे ॥

कस्यापि.

अथ नासा

1502

नासादसीया तिलपुष्पतूणं
जगत्त्रये न्यस्तशरत्रयस्य ।
श्वासानिलामोदभरानुमेयां
दधद्द्विबाणीं कुसुमायुधस्य ॥

श्रीहर्षस्य.

1503

अस्याः कुशेशयदृशः शशिशुभ्रशुभ्रं
नासाग्रवर्ति नवमौक्तिकमात्तकान्ति ।
कैलासमानससरोवरराजहंस्या
निःक्षिप्तमण्डमिव जागति पुण्डरीके ॥

1504

मुक्ताफलं शशिसमस्य मुखस्य तस्या
हेमोर्मिकान्तगतमञ्चति नासिकान्ते ।
नीहारबिन्दुरिव केसरचक्रमध्ये
पद्मस्य तुङ्गतरकोषजुषो नलिन्याः ॥

प° शौनकस्य.

1505
अन्योन्यलावण्यविलोकनान्तं
नेत्रद्वयं स्यात्सततं किलास्याः ।
इत्येव नासा विहिता विधात्रा
मध्ये तयोर्दर्शनविघ्नकर्त्री ॥

1506
अस्या मुखं हिमरुचिर्ननु यद्विधात्रा
संपूर्य सर्वमवशेषतयात्र मुक्तः ।
आद्यानतामुपगतोस्य रुचा चकास्ति
नासाग्रमौक्तिकमिषादमृतस्य बिन्दुः ॥

एतौ प॰ श्रीबकस्य.

अथाधरवर्णनम्

1507
तवैष विद्रुमच्छायो मरुमार्ग इवाधरः ।
करोति कस्य नो मुग्धे पिपासाकुलितं मनः ।

1508
अल्पेनापि सुरक्तेन साधनेन प्रयोजनम् ।
ओष्ठद्वयसहायेन कान्तास्येन जगज्जितम् ॥

1509
सर्वस्यैव हि रत्नस्य व्रणैर्घः परिहीयते ।
दयिताधररत्नं तु व्रणितं यात्यनर्घताम् ॥

केषामपि.

1510
द्विजसंगतिमासाद्य सर्वो रागाद्विमुच्यते ।
रक्तस्तथापि तन्वङ्ग्या बिम्बोष्ठः केन हेतुना ॥

लक्ष्मणस्य.

1511
रसवदमृतं कः संदेहो मधून्यपिनान्यथा
मधुरमथ किं चूतस्यापि प्रसन्नरसं फलम् ।

सकृदपि पुनर्मध्यस्थः सन्रसान्तरविज्जनो
वदत यदिहास्त्यन्यत्स्वादु प्रियादशनच्छदात् ॥

कस्यापि.

1512

अस्माकमस्मान्मदनापमृत्यो-
स्त्राणाय पीयूषरसोपि नासौ ।
सुधारसादप्यधिकं प्रयच्छ
प्रसीद वैदर्भि निजाधरं नः ॥

श्रीहर्षस्य.

अथ मुखम्

1513

विधायापूर्वपूर्णेन्दुमस्या मुखमभूद्ध्रुवम् ।
धाता निजासनाम्भोजविनिमीलनदुःस्थितः ॥

श्रीहर्षदेवस्य.

1514

अस्या मुखेन लोकानां हतपङ्कजकान्तिना ।
निशासु नाशिता निद्रा कुमुदानामिवेन्दुना ॥

शकवृद्धेः.

1515

प्रियानेत्रमुखच्छायाहृतलावण्यशोभयोः ।
समानदुःखयोरैक्यं युक्तं यन्मृगचन्द्रयोः ॥

कस्यापि.

1516

कमलमनम्भसि कमले कुवलये तानि च कनकलतिकायाम् ।
सा च सुकुमारसुभगेत्युत्पातपरम्परा केयम् ॥

शंकरगणस्य.

1517

तस्या मुखस्यातिमनोहरस्य
कर्तुं न शक्तः सदृशं प्रियायाः ।

अद्यापि शीतद्युतिरात्मबिम्बं
निर्माय निर्माय पुनर्भिनत्ति ॥

श्रीहर्षस्य.

1518

प्रसन्नसंपादितचारुकान्ति-
र्जितोपि कान्तामुखशोभयायम् ।
धृष्टः शशाङ्कः पुनरभ्युदेति
लज्जा कुतोन्तर्मलिनाशयानाम् ॥

1519

भयमुज्झ जहासि किं स्वशोभां
दयितावक्त्रमिदं न पद्म चन्द्रः ।
अयि नालिक किं दिवापि भाति
स्वयमप्यस्य किमस्ति वा कलङ्कः ॥

कयोरपि.

1520

चित्रं यदेव गुणवृन्दविमर्ददक्षं
पुंसः सखे निखिलदोषवितानधाम ।
मौग्ध्यं तदेव दयितावदने नितान्तं
जातं विभूषणमनेकगुणातिशायि ॥

गोविन्दराजस्य.

1521

यदधरगतमादधाति तृष्णां
दिशति न यच्चषकोत्पलस्य निद्राम् ।
किमपि तदमृतं सकोपि चन्द्रो
वदनमयः श्रियमातनोति तन्व्याः ॥

रत्नाकरस्य.

1522

सुविहितमभिधानं वेधसा साधु यत्ना-
न्मधुलिहि हतबुद्धौ भृङ्ग इत्येतदेकम् ।

स्फुरदधरकटाक्षे क्षिप्रसौभाग्यदायि-
न्यलकरुचिनि वक्त्रे पङ्कजं शङ्कते यः ॥

गोविन्दराजस्य.

1523

कोषः स्फीततरः स्थितानि परितः पत्राणि दुर्गं जलं
मैत्रं मण्डलमुज्ज्वलं चिरमधो नीतास्तथा कण्टकाः ।
इत्याकृष्टशिलीमुखेन रचनां कृत्वा तदप्यद्भुतं
यत्पद्मेन जिगीषुणापि न जितं मुग्धे त्वदीयं मुखम् ॥

विज्जाकायाः.

1524

श्रीमन्मानसवासि वा हरशिरःशृङ्गाग्रसंसक्ति वा
त्वं नारायणनाभिशायि भव वा स्थानान्तरस्थायि वा ।
नायास्येव हि नालिकाम्बुरुह हे पादोपसेवां विना
भानोर्भासुरभालसितेन्दुवदनावक्त्रोपमापात्रताम् ॥

उपाध्यायधनवर्मणः.

1525

वक्त्रं जेष्यामि चन्द्रः प्रतिदिवसमसौ कान्तिमभ्येति गुर्वीं
नेत्रच्छायां हरिष्याम्यहमिति विकसत्युत्पलं दीर्घिकायाम् ।
कुर्वाणे ते तथापि श्रियमधिकतरां वीक्ष्य लोलेक्षणायां
वैलक्ष्यात्क्षीण एको विशति तदपरं मत्सरे नास्ति भद्रम् ॥

1526

हृतसारमिवेन्दुमण्डलं
दमयन्तीवदनाय वेधसा ।
कृतमध्यबिलं विलोक्यते
धृतगम्भीरखनीखनीलिम ॥

श्रीहर्षस्य.

अथ कण्ठः

1527

कण्ठस्य नाकरोत्कान्तिं मुक्ताभरणता तथा ।
तस्याः स्वभावरम्यस्य मुक्ताभरणता यथा ॥

कस्यचित्.

1528

कण्ठस्य तस्याः स्तनबन्धुरस्य
मुक्ताकलापस्य च निस्तलस्य ।
अन्योन्यशोभाजननाद्बभूव
साधारणो भूषणभूष्यभावः ॥

कालिदासस्य.

अथ बाहू

1529

दयिताबाहुपाशस्य कुतोयमपरो विधिः ।
जीवयत्यर्पितः कण्ठे मारयत्यपवर्जितः ॥

कल्याकस्य.

1530

शब्दवद्भिरलंकारैरुपेतमतिकोमलम् ।
सुवृत्तं काव्यवद्रेजे तद्बाहुलतिकाद्वयम् ॥

1531

सुदीर्घा रागशालिन्यो बहुपर्वमनोरमाः ।
तस्या विरेजुरङ्गुल्यः कामिनां सत्कथा इव ॥

शकवृद्धेः.

1532

करे विभाति तन्वङ्ग्या रणद्वलयसंहतिः ।
मनःकुरङ्गबन्धाय पाशालीव मनोभुवः ॥

अथ स्तनौ

1533

यन्न माति तदङ्गेषु लावण्यमतिसंभृतम् ।
पिण्डीभूतमुरोदेशे तत्पयोधरतां गतम् ॥

1534

तस्या विनापि हारेण निसर्गादेव हारिणौ ।
जनयामासतुः कस्य विस्मयं न पयोधरौ ॥

1535

यत्पयोधरभारेषु मौक्तिकैर्निहितं पदम् ।
तत्प्रच्छादितरन्ध्राणां गुणानामेव चेष्टितम् ॥

1536

किं चित्रमुन्नतश्रीकौ यत्प्रियायाः पयोधरौ ।
तस्या हृदयलाभेन जायते कस्य नोन्नतिः ॥

केषामपि.

1537

किं चित्रं यदि तन्वङ्ग्याः स्तनाभ्यां निर्जितं जगत् ।
एको जयत उद्वृत्तः किं पुनर्द्वौ सुसंहतौ ॥

भट्टप्रभाकरस्य.

1538

उन्नतः प्रोल्लसद्धारः कालागुरुमलीमसः ।
पयोधरभरस्तन्व्याः कं न चक्रेभिलाषिणम् ॥

शाकवृद्धेः.

1539

धृतघनरुचिरद्युतिना विलसद्धारेण बहलपुलकेन ।
दलयति कं नाभिमुखं बाला कुचमण्डलाघेण ॥

विजयवर्मण.

1540

तन्व्याः समुत्तुङ्गकुचापलग्ना
मुक्तावली बन्धमुपैति यत्र ।

तत्रातिरागोल्बणबन्धभाजां
लाभो न किं जीवितमात्रमेव ॥

भट्टप्रभाकरस्य.

1541

जयन्ति कान्तास्तनमण्डलेषु
विटार्पितान्यार्द्रनखक्षतानि ।
लावण्यसंभारनिधानकोषे
मुद्राक्षराणीव मनोभवस्य ॥

कस्यापि.

1542

अन्योन्यमुत्पीडयदुत्पलाक्ष्याः
स्तनद्वयं चारु तथा विवृद्धम् ।
मध्ये यथा श्याममुखस्य तस्य
मृणालसूत्रान्तरमप्यलभ्यम् ॥

1543

दिनेषु गच्छत्सु मधूकपाण्डुरं
तदीयमाश्याममुखं स्तनद्वयम् ।
समुद्गयोर्वारणदन्तकोषयो-
र्बभार कान्तिं गवलापिधानयोः ॥

एतौ कालिदासस्य.

1544

यन्नीयते जगति शस्त्रहता व्रजन्ति
नूनं सुरालयमिति स्फुटमेतदद्य ।
सूच्यग्रमात्रपरिखण्डितविग्रहेण
प्राप्तं यतः स्तनतटं खलु कञ्चुकेन ॥

1545

आनीलचूचुकशिलीमुखमुन्नतैक-
रोमावलीविपुलनालमिदं प्रियायाः ।
प्रोत्तुङ्गपीवरपयोधरपद्मयुग्मं
नाभेरधः कथयतीव महानिधानम् ॥

1546

पुष्पेषोरभिषेकहेमकलशौ हारप्रभावाहिनी-
चक्राह्वौ नवयौवनद्विपपतेः कुम्भौ रतेः कन्दुकौ ।
कोषौ बाहुमृणालिकाकमलयोर्लीलालतासत्फले
पूर्णौ रत्नसमुद्गकौ वहति सा लावण्यकुम्भौ स्तनौ ॥

कस्यापि.

1547

नूनं प्रेयःपरिष्वङ्गगाढपीडनमन्युना ।
जातं कुरङ्गशावाक्ष्याः श्यामवक्त्रं कुचद्वयम् ॥

अथ मध्यभागः.

1548

तत्त्रिविष्टपमाख्यातं तन्वङ्ग्या यद्वलित्रयम् ।
येनानिमिषदृष्टित्वं नृणामप्युपजायते ॥

विशाखदेवस्य.

1549

अय्ययि साहसकारिणि
किं तव चङ्क्रमणेन ।
हसदिति भङ्गमवाप्स्यसि
कुचयुगभारभरेण ॥

विकटनितम्बायाः.

1550

गुरुः प्रकृत्यैव नितम्बभारः
स्तनद्वयं वृद्धिमुपैति चास्याः ।
त्रुट्यामि मध्येन तनीयसेति
काञ्चीरवैः फूत्कृतमायताक्ष्याः ॥

जयमाधवस्य.

1551

अहो प्रमादी भगवान्प्रजापतिः
कृशातिमध्या घटिता मृगेक्षणा ।

यदि प्रमादादनिलेन भज्यते
कथं पुनः शक्ष्यति कर्तुमीदृशम् ॥

1552

हंहो नितम्ब कुचभार विधाय किं मां
मध्यस्थमभ्यधिकमुन्नमतां भवन्तौ ।
इत्थं क्रुधेव करभोरु तवोदरेण
भ्रूभङ्ग एष रचितस्त्रिबलिच्छलेन ॥

कस्यापि.

1553

काञ्चीगुणैर्विरचिता जघनेषु लक्ष्मी-
र्लब्धा स्थितिः स्तनतटेषु च रम्यहारैः ।
नो भूषिता वयमितीव नितम्बिनीनां
कार्श्यं निरर्गलमधार्यत मध्यभागैः ॥

रत्नाकरस्य.

अथ रोमराजिः

1554

आभाति रोमराजिश्चलदलिकुलकोमला विशालाक्ष्याः ।
नाभीविवरान्तर्गतमदनानलधूमलेखेव ॥

कस्यापि.

1555

नाभीह्रदे यद्विधिना न्यधायि
सौन्दर्यसारं हरिणेक्षणायाः ।
घ्रातुं तदेव भ्रमरावलीयं
प्राप्ता नु मन्ये नवरोमराजिः ॥

जयनाथवस्य.

1556

अलमलमतिवृद्ध्या स्थीयतां तस्य पश्य-
स्यकरुण करभोरोर्भज्यते मध्यमेतत् ।

इति गुरुजघनाज्ञाचोदिता रोमराजिः
स्तनयुगमसिताख्या वक्तुमारोहतीव ॥
कस्यापि.

1557

तन्वङ्ग्या गजकुम्भपीनकठिनोत्तुङ्गौ वहन्त्याः स्तनौ
मध्यः क्षामतरोपि यन्न झगिति प्राप्नोति भङ्गं द्विधा ।
तन्मन्ये निपुणेन रोमलतिकोद्भेदापदेशादसौ
निःस्पन्दास्फुटलोहशृङ्खलिकया संदानितो वेधसा ॥
श्रीमम्मटस्य.

1558

अमुष्मिँल्लावण्यामृतसरसि नूनं मृगदृशः
स्मरः शर्वप्लुष्टः पृथुजघनभागे निपतितः ।
यदङ्गाङ्गाराणां प्रशमपिशुना नाभिकुहरे
शिखा धूमस्येयं परिणमति रोमावलिवपुः ॥
रामस्य.

अथ जघनमण्डलम्

1559

तस्याः पद्मपलाशाक्ष्याः स्वपन्त्या जघनं घनम् ।
दृष्ट्वा सखीभिर्याभिस्ताः पुंभावं मनसा ययुः ॥
वाल्मीकेः

1560

स कथं न स्पृहणीयो विषयस्तैस्तन्नितम्बविन्यासः ।
शान्तात्मनापि विहितं विश्वसृजा गौरवं यत्र ॥
दामोदरगुप्तस्य.

1561

नारीनितम्बफलके प्रतिबध्यमाना
हंसीव हेमरशना मधुरं रराास ।

तन्मोचनार्थमिव नूपुरराजहंसा-
श्चक्रन्दुरार्तमुखरं चरणावलग्नाः ॥

माघस्य.

1562

तैस्तैर्गुणैः किल कलास्वपि तासु तासु
तन्व्यास्तथा बत गतो गुरुतां नितम्बः ।
उत्सेधवान्विधुरखण्डनमण्डितोऽपि
शिष्यो यथास्य मदनश्च मदश्च जातः ॥

भट्टवासुदेवस्य.

1563

वपुरनुपमं नाभेरूर्ध्वं विधाय मृगीदृशो
ललितललितैरङ्गन्यासैः पुरा रभसादिव ।
तदनु सहसा खिन्नेनेव प्रजापतिना भृशं
पृथुलपृथुला स्थूलस्थूला कृता जघनस्थली ॥

अमरस्य.

अथोरू

1564

अत्यन्तपरिणाहित्वादतीवश्लक्ष्णतावशात् ।
न कांचिदुपमां रोढुमूरू शक्नोति सुभ्रुवः ॥

1565

नासंहतेन शक्यः पृथुजघनाभोग एष उद्वोढुम् ।
इति मत्वेव मृगाक्ष्याः संहतिमूरुद्वयं भेजे ॥

कयोरपि.

1566

नागेन्द्रहस्तास्त्वचि कर्कशत्वा-
देकान्तशैत्यात्कदलीविशेषाः ।
लब्ध्वापि लोके परिणाहि रूपं
जातास्तदूर्वोरुपमानबाह्याः ॥

कालिदासस्य.

अथ जङ्घे

1567

वृत्तानुपूर्वे च न चातिदीर्घे
जङ्घे शुभे सृष्टवतस्तदीये ।
शेषाङ्गनिर्माणविधौ विधातु-
र्लावण्य उत्पाद्य इवास यत्नः ॥

अस्यैव.

1568

जङ्घे तदीये संतापं यज्जनस्यानुरागिणः ।
जनयांचक्रतुस्तीव्रं तत्र हेतुर्विलोमता ॥

शाकल्ले:

1569

लीलागतिर्यत्र निसर्गसिद्धा
मत्तो न दन्ती मुषितो न हंसः ।
इतीव जङ्घायुगलं तदीयं
चक्रे तुलाकोट्यधिरोहणानि ॥

अथ पादौ

1570

अमूल्यस्य मम स्वर्णतुलाकोटिद्वयं कियत् ।
इति कोपादिवाताम्रं पादयुग्मं मृगीदृशः ॥

1571

त्वद्वक्त्रं नेत्रपद्मप्रकटितमसकृत्स्पर्धितं यन्मयैत-
ज्ज्ञानं तस्मात्क्षयित्वं ग्रहणमलिनता जाड्यमन्तः कलङ्कः ।
तत्सर्वं क्षम्यतां मे पुनरपि न करोम्येवमुक्त्वापि तस्या
गाढं लग्नः शशाङ्कश्चरणनखमणिच्छद्मना पादपद्मे ॥

1572

वक्त्रेन्दुना नखनलक्ष्मभृतायताक्ष्या-
श्चारुस्फुरद्दशनदीधितिमण्डलेन ।
अत्युच्चमञ्चनपयोधररुद्धभासा
पादारविन्दयुगलस्य हृता न लक्ष्मीः ॥

अथ मानः

1573

स्फुरसि बाहुलते किमनर्थकं
त्वमपि लोचन वाम भव स्थिरम् ।
तमहमागतमप्यपराधिनं
न परिरब्धुमलं न च वीक्षितुम् ॥

कस्यापि

1574

स्फुटतु हृदयं कामं कामः करोतु तनुं तनुं
न खलु चपलप्रेम्णा कार्यं पुनर्दयितेन मे ।
इति सरभसं मानाटोपादुदीर्य वचस्तया
रमणपदवी सारङ्गाक्ष्या सशङ्कितमीक्षिता ॥

अमरुकस्य

1575

चलतु तरला धृष्टा दृष्टिः खला सखि मेखला
स्खलतु कुचयोरुत्कम्पान्मे विदीर्यतु कञ्चुकम् ।
तदपि न मया संभाव्योसौ पुनर्दयितः शठः
स्फुटति हृदयं मानेनान्तर्न मे यदि तत्क्षणात् ॥

अमरुकस्य

1576

न्यस्ता दृष्टिः स्तिमितनयना तन्मुखे बाष्पगर्भा
दृष्ट्वा मुग्धस्थितमपि कृतं कोपसंपर्कशंसि ।

यामीत्युक्ते भृशमपटुतामात्मनः ख्यापयन्त्या
मानस्यान्तर्विरचितपदस्थेयमारम्भलीला ॥

भट्टवसः

1577

तदेवाजिह्माक्षे मुखमविशदास्ता गिर इमाः
स एवाङ्गाक्षेपो मयि सरसमाश्लिष्यति तनुम् ।
यदुक्तं प्रत्युक्तं तदपटु शिरः कम्पनपरं
प्रिया मानेनाहो पुनरपि कृता मे नववधूः ॥

कस्यापि.

1578

भ्रूभेदो गुणितश्चिरं नयनयोरभ्यस्तमामीलनं
रोद्धुं शिक्षितमादरेण हसितं मौनेभियोगः कृतः ।
धैर्यं कर्तुमपि स्थिरीकृतमिदं चेतः कथंचिन्मया
बद्धो मानपरिग्रहे परिकरः सिद्धिस्तु दैवे स्थिता ॥

अमरुकस्य.

1579

भ्रूभङ्गो रचितस्तदीक्षणपरे निर्तर्जिते लोचने
गात्रं प्रावृतमंशुकेन सकलं वृत्तिर्गिरां संयता ।
चेतः केवलमाकुलं भ्रमति मे तत्केन वा दृश्यते
गत्वा सत्वरमानय प्रियतमं मानः कृतोयं मया ॥

कस्यापि.

1580

भ्रूभेदे रचितेपि दृष्टिरधिकं सोत्कण्ठमुद्वीक्षते
रुद्धायामपि वाचि सस्मितमिदं दग्धाननं जायते ।
कार्कश्यं गमितेपि चेतसि तनू रोमाञ्चमालम्बते
दृष्टे निर्वहणं भविष्यति कथं मानस्य तस्मिञ्जने ॥

भट्टनारायणस्य.

1581

तद्वक्त्राभिमुखं मुखं विनमितं दृष्टिः कृता चान्यत-
स्तस्यालापकुतूहलाकुलतरे श्रोत्रे निरुद्धे मया ।

हस्ताभ्यां विनिवारितः सपुलकः स्वेदोद्गमो गण्डयोः
सख्यः किं करवाणि यान्ति शतधा यत्कञ्चुके संधयः ॥

1582

प्राणेशे सहसा चिरादुपगते रुद्धे मया लोचने
प्रोक्ते वागपि तत्प्रियार्पणपरा रुद्धा बलादाकुला ।
आमुलकुच हठेन बाहुलतया प्रोद्भिन्नरोमाञ्चया
मातः किं करवाण्यहं यदनयाभ्यासात्समालिङ्गितः ॥

कस्यापि

1583

एकत्रासनसंस्थितिः परिहृता प्रत्युद्गमाद्दूरत-
स्ताम्बूलानयनच्छलेन रभसाश्लेषोपि संविघ्नितः ।
आलापोपि न मिश्रितः परिजनं व्यापारयन्त्यान्तिके
कान्तं प्रत्युपचारतश्चतुरया कोपः कृतार्थीकृतः ॥

पुलिनस्य

1584

अङ्गानामतितानवं कुत इदं कस्मादकस्मादये
मुग्धे पाण्डुकपोलमाननमिति प्राणेश्वरे पृच्छति ।
तन्व्या सर्वमिदं स्वभावत इति व्याहृत्य पक्ष्मान्तर-
व्यापी बाष्पभरस्तया वलितया निःश्वस्य मुक्तोन्यतः ॥

1585

नीत्वोत्सङ्गमुदस्य लम्बमलकं तन्वङ्गि किं त्वं कृशे-
त्यावेगादकृतागसीव दयिते धौर्त्यान्मुहुः पृच्छति ।
नोक्तं किंचन मुग्धया वदनकं त्वासज्य वक्षःस्थले
तस्यांसस्थललम्बिबाहुलतया निःशब्दकं रुद्यते ॥

कस्यापि

1586

प्राणेशप्रथमापराधकरणे सख्या निदेशं विना
नो जानाति सविभ्रमाङ्गवलनावक्रोक्तिसंसूचनम् ।
स्वच्छैरच्छकपोलमूलगलितैः पर्यस्तनेत्रोत्पला
बाला केवलमेव रोदिति गलल्लोलोदकैरश्रुभिः ॥

लीलाचन्द्रस्य

1587

भ्रूभेदो न कृतः कथा न शमिता नोपेक्षितः संभ्रमो
नोक्तं किंचिदसंमतं पुलकिता नालम्बिता वामता ।
अङ्कारोपितया तया दयितया गाढं परिष्वक्तया
लोलैरश्रुभिरीक्षणान्तरगतैर्मन्युः समावेदितः ॥

धर्मकीर्तेः.

1588

पश्यन्ती निजमेव पत्युरधरे दन्तक्षतं दूयते
साशङ्का स्वयमप्यमार्गनिहितान्दृष्ट्वा नखान्खिद्यते ।
मुग्धा सर्वविवेकहारिणि पदे मानस्य तस्मिन्स्थिता
येनात्मैव वृथाविकल्पविधुरो नीतः सपत्नीभुवम् ॥

अर्जुनकुलस्य.

1589

पादे मूर्धनि ताम्रतामुपगते कर्णोत्पले चूर्णिते
छिन्ने हारलतागुणे करतलेऽप्याघातजातव्रणे ।
अप्राप्तप्रियताडनव्यतिकरा हन्तुं पुनश्चेतसा
वाञ्छन्ती मुहुरेव काचिदबला पर्याकुलं रोदिति ॥

कस्यापि.

1590

आशङ्क्य प्रणतिं पटान्तपिहितौ पादौ करोत्यादरा-
द्व्याजेनागतमावृणोति हसितं न स्पष्टमुद्वीक्षते ।
सख्यालापवती प्रकोपपिशुनं पत्या सहाभाषते
तन्व्यास्तिष्ठतु निर्भरप्रणयिता मानोऽपि रम्योदयः ॥

भीमस्य.

1591

ईर्ष्याप्रस्फुरिताधरोष्ठरुचकं वक्त्रं न मे दर्शितं
साधिक्षेपपदा मनागपि गिरो न श्राविता मुग्धया ।
मद्दोषैः सरसैः प्रतापितमनोवृत्त्यापि कोपोनया
काञ्च्या गाढतरावबद्धवसनग्रन्थ्या समावेदितः ॥

नारायणस्य.

1592

काले नीलबलाहके सतडिति प्रीतिप्रदे बर्हिणा-
माश्चर्यं कथयामि वः शृणुत भो यद्वृत्तमस्मिन्गृहे ।
सौभाग्यव्ययशङ्कयैकभवने कान्ताप्रियाभ्यामहो
मानिभ्यां बत रात्रिमेव सकलां चीर्णं व्रतासिव्रतम् ॥

कस्यापि.

अथानुनयः

1593

अयि हस्तगतैः प्राणैरमीभिः कन्दुकैरिव ।
अपर्यन्तरसं मुग्धे कियत्क्रीडितुमिच्छसि ॥

शशिवर्धनस्य.

1594

मुखं ते पादपतिते किंकरे किं करे स्थितम् ।
अयि कामातुरे कोपं कोपने कोपनेष्यति ॥

1595

अनवरतनयनविगलितजललवपरिमुषितपत्त्रलेखान्तम् ॥
करतलनिषण्णमबले वदनमिदं कं न तापयति ॥

कयोरपि.

1596

असमग्रविलोकितेन किं ते
दयितं पश्य वरोरु निर्विशङ्कम् ।
नहि जातु कुशाग्रपीतमम्भः
सुचिरेणापि करोत्यपेततृष्णम् ॥

वृष्णिगुप्तस्य.

1597

मुखपङ्कजरङ्गेऽस्मिन्भ्रूलता नर्तकी तव ।
लीलानृत्तं करोतीति रम्यं रूपकरूपकम् ॥

1598

वीक्षितेन शफरीचटुलेन
प्रापितः खलु दशामहमन्त्याम् ।
किं स्मितेन वद कौमुदिभासा
पिष्टपेषणमिदं तव तन्वि ॥

विद्यापतेः.

1599

यदि वयमपराधिनस्तदानीं
नयनजलैरलिनीलकज्जलाङ्कैः ।
अयि किमियमकाण्ड एव नीता
सशशशशाङ्कदशां कपोलपाली ॥

गोविन्दराजस्य.

1600

सुतनु जहिहि मानं पश्य पादानतं मां
न खलु तव कदाचित्कोप एवंविधोभूत् ।
इति निगदति नाथे तिर्यगामीलिताक्ष्या
नयनजलमनल्पं मुक्तमुक्तं न किंचित् ॥

कस्यापि.

1601

परुषवचनं कोपाताम्रे दृशौ वलितं मुखं
वपुरपि मुधा धत्से चण्डि प्रसाधनवर्जितम् ।
इदमतितरामात्मायासप्रदं तव केवलं
मम पुनरतः पूर्णो हर्षो यदि स्फुरति स्फुटम् ॥

भदन्ततथागतेन्द्रसिंहस्य.

1602

प्रसीदेति ब्रूयामिदमसति कोपे न घटते
करिष्याम्येवं नो पुनरपि भवेदभ्युपगमः ।
न मे दोषोस्तीति त्वमिदमपि हि ज्ञास्यसि मृषा
किमेतस्मिन्वक्तुं क्षममिति न वेद्मि प्रियतमे ॥

श्रीहर्षदेवस्य.

1603

दृष्टा सार्धं दन्तच्छदपरिचयाद्दक्रमरुणं
कृतभ्रूकौटिल्यान्मतिरपि न मुञ्चत्यवनतिम् ।
अहो दीर्घः कोपो मम नयनयोगात्किमपरं
कुचप्रत्यासत्त्या हृदयमपि ते चण्डि कठिनम् ॥

कस्यापि.

1604

नीलाम्भोजं स्वनयनरुचा वक्त्रकान्त्येन्दुबिम्बं
केशैर्भृङ्गान्मधुरवचनैः कोकिलानां रुतानि ।
स्पर्धायोगात्परिभवपदं प्रापय त्वं निकामं
बाधा मुग्धे न पुनरुचितास्मासु ते संश्रितेषु ॥

1605

पादासक्ते सुचिरमिह ते वामता कैव मुग्धे
नर्मासक्ते प्रणयिनि जने कोपराधोपरोधः ।
इत्थं तस्याः परिजनकथाकोमले कोपवेगे
बाष्पोद्भेदैस्तदनु सहसा न स्थितं न प्रवृत्तम् ॥

कयोरपि.

1606

अवश्यं कोपाग्निस्तव सुतनु निर्वास्यति चिरा-
त्स्वशोभामारूढं मुखमपि च ते हास्यति शुचम् ।
भवद्गोष्ठीशून्या मम तु दिवसा यान्ति य इमे
न तेषामावृत्तिः पुनरपि मनो दूयत इति ॥

भट्टकर्णाटस्य.

1607

असद्वृत्तो नायं न च खलु गुणैरेष रहितः
प्रियो मुक्ताहारस्तव चरणमूले निपतितः ।
गृहाणेमं मुग्धे व्रजतु निजकण्ठप्रणयिता-
मुपायो नास्त्यन्यस्तव हृदयसंतापशमने ॥

अमरुकस्य.

1608

परिम्लाने माने मुखशशिनि तस्याः करधृते
मयि क्षीणोपाये प्रणिपतनमात्रैकशरणे ।
तया पक्ष्मान्तान्तःश्वथपुटनिरुद्धेन सहसा
प्रसादो बाष्पेण स्तनतटविशीर्णेन कथितः ॥

1609

कोपापाटललोललोचनयुगा व्यावर्तितभ्रूलता
श्वासानाम्रमुखी वृथा करणकच्छेदे कृथा मा भ्रमम् ।
अच्छाच्छैर्नयनोदबिन्दुनिसरैरासक्तमुक्ताफलं
कुर्वाणा कबरीकलापमखिलं चण्डि क्रुधा शोभसे ॥

कबीरपि.

1610

इन्दीवरेण नयनं मुखमम्बुजेन
कुन्देन दन्तमधरं नवपल्लवेन ।
अङ्गानि चम्पकदलैश्च विधाय वेधाः
कान्ते कथं रचितवानुपलेन चेतः ॥

1611

क्षीणः क्षीणोपि शशी भूयो भूयोपि वर्धते सत्यम् ।
विरम प्रसीद सुन्दरि यौवनमनिवर्ति यातं तु ॥

कस्यापि.

1612

गतप्राया रात्रिः कृशतनु शशी सीदत इव
प्रदीपोयं निद्रावशमुपगतो घूर्णत इव ।
प्रणामान्तो मानस्त्यजसि न तथापि क्रुधमहो
कुचप्रत्यासत्त्या हृदयमपि ते चण्डि कठिनम् ॥

बाणभट्टस्य.

1613

स्निग्धे यत्परुषासि यत्प्रणमति स्तब्धासि यद्रागिणि
द्वेषस्थासि यदुन्मुखे विमुखतां यातासि तस्मिन्प्रिये ।

तद्युक्तं विपरीतकारिणि तव श्रीखण्डचर्चा विषं
शीतांशुस्तपनो हिमं हुतवहः क्रीडामुदो यातनाः ॥

जयदेवस्य.

अथोक्तिप्रत्युक्ती

1614

बाले नाथ विमुञ्च मानिनि रुषं रोषान्मया किं कृतं
खेदोस्मासु न मेपराध्यति भवान्सर्वेपराधा मयि ।
तत्किं रोदिषि गद्गदेन वचसा कस्याग्रतो रुद्यते
नन्वेतन्मम का तवास्मि दयिता नास्मीत्यतो रुद्यते ॥

भट्टकुमारस्य.

1615

स्फुटो वाक्ये रोषः स्फुरति परितोषो नयनयो-
र्विलग्ने भ्रूलेखे विलसति कपोलस्थलमिदम् ।
मुखं तिर्यक्प्रीतिं गमयति हि रोमाञ्चनिचयः
प्रिये दुःसंवादा कृतककुपितस्य स्थितिरियम् ॥

1616

माननिधानधर त्वं गच्छ शिवाः सन्तु तेद्य पन्थानः ।
अमुना बद्धाञ्जलिना हृदयमशेषं निपीतं मे ॥

कस्यापि.

1617

भवतु विदितं व्यर्थालापैरलं प्रिय गम्यतां
तनुरपि न ते दोषोस्माकं विधिस्तु पराङ्मुखः ।
तव यदि तथारूढं प्रेम प्रपन्नमिमां दशां
प्रकृतितरले का नः पीडा गते हतजीविते ॥

भदन्तधर्मकीर्तेः.

1618

वर्षन्ति परं न मेघः क्षणदापि मृगाक्षि विप्रयोगं ते ।
प्रहरति न पञ्चबाणः केवलमबले निमेषोपि ॥

कस्यापि.

1619

कठिनहृदये मुञ्च क्रोधं सुखप्रतिघातकं
लिखति दिवसं यातं यातं यमः किल मानिनि ।
वयसि तरुणे नैतद्युक्तं चले च समागमे
भवति कलहो यावत्तावद्वरं सुभगे रतम् ॥

भासस्य.

1620

कठिनहृदये मुञ्च भ्रान्तिं व्यलीककथाश्रितां
पिशुनवचनैर्दुःखं नेतुं न युक्तमिमं जनम् ।
किमिदमथवा सत्यं मुग्धे त्वयाद्य विनिश्चितं
हृदयनिहितं तन्मे कृत्वा प्रिये सुखमास्यताम् ॥

1621

प्रातः प्रातरिहागतेन जनिता निर्निद्रता चक्षुषो-
र्मन्दाया मम गौरवापनयनादुत्पादितं लाघवम् ।
किं तद्यन्न कृतं त्वया मरणभीस्त्यक्ता मया गम्यतां
दुःखं तिष्ठसि यच्च पथ्यमधुना तन्निर्गतः श्रोष्यसि ॥

1622

तथाभूदस्माकं प्रथममविभिन्ना तनुरियं
ततो नु त्वं प्रेयानहमपि हताशा प्रियतमा ।
इदानीं त्वं नाथो वयमपि कलत्रं किमपरं
मयाप्तं प्राणानां कुलिशकठिनानां फलमिदम् ॥

1623

वरं भ्रूभङ्गास्ते प्रकटितगुरुक्रोधविभवा
वरं सोपालम्भाः प्रणयविमुखा गद्गदगिरः ।
वरं मानाटोपात्प्रसभरचितोनादरविधि-
र्न रुद्धान्तःकोपा कठिनहृदये संवृतिरियम् ॥

1624

अविशदचलं नेत्रप्रान्तावलोकनमस्फुटं
चकितचकिता वाचः स्पर्शः क्वचिज्जनसंकुले ।

इति तव मया प्रेमारम्भे य एव निरीक्षिताः
कठिनमनसो दृष्टा भावास्त एव विरज्यतः ॥

केषामपि.

1625

यदि विनिहिता शून्या दृष्टिः किमु स्थिरकौतुका
यदि विरचितो मौने यत्नः किमु स्फुरितोधरः ।
यदि नियमितं ध्याने चेतः कथं पुलकोद्गमः
कृतमभिनयैर्दृष्टो मानः प्रसीद विमुच्यताम् ॥

अमरुकस्य.

1626

यद्गम्यं गुरुगौरवस्य सुहृदो यस्मिँल्लभन्तेन्तरं
यद्दाक्षिण्यवशाद्भयाच्च सहसा नर्मोपचाराद्यदि ।
यल्लज्जां निरुणद्धि यत्र शपथैरुत्पाद्यते प्रत्यय-
स्तत्किं प्रेम स उच्यते परिचयस्तत्रापि कोपोऽस्ति किम् ॥

1627

कपोले पत्त्राली करतलनिरोधेन मृदिता
निपीतो निःश्वासैरलममृतहृद्योधररसः ।
मुहुः कण्ठे लग्नस्तरलयति बाष्पः स्तनतटं
प्रियो मन्युर्जातस्तव निरनुरोधे न तु वयम् ॥

कयोरपि.

1628

कृतककृतकैर्मायासध्यैस्त्वयास्म्यतिवञ्चिता
निभृतनिभृतैः कार्यालापैर्मयाप्युपलक्षितम् ।
भवतु विदितं नेष्टाहं ते वृथा परिखिद्यसे
ऽहमसहना त्वं निःस्नेहः समेन समं गतम् ॥

भासस्य.

1629

प्रसादे वर्तस्व प्रकटय मुदं संत्यज रुषं
प्रिये शुष्यन्त्यङ्गान्यमृतमिव ते सिञ्चतु वचः ।

निधानं सौख्यानां क्षणमभिमुखं स्थापय मुखं
न मुग्धे प्रत्येतुं प्रभवति गतः कालहरिणः ॥
चन्द्रकस्य.

1630

कोपो यत्र भ्रुकुटिरचना निग्रहो यत्र मौनं
यत्रान्योन्यस्मितमनुनयो दृष्टिपातः प्रसादः ।
तस्य प्रेम्णस्तदिदमधुना वैशसं पश्य जातं
त्वं पादान्ते पतसि न च मे मन्युमोक्षः खलायाः ॥

1631

एवं यथाह भवती मम सर्वदोषाः
कः स्वामिना कुवलयाक्षि सहानुबन्धः ।
एषोञ्जलिर्विरचितः कुरु निग्रहं मे
दासेपराधवति कोवसरः क्षमायाः ॥

1632

त्वं तावद्बहुवल्लभो ननु युवा कान्तः सुखी निर्घृणो
नो जानासि परव्यथां शठमते नैवासि दुःखी यतः ।
किं त्वन्यान्परिपृच्छ मन्मथशरैः पीडामतश्चामिमां
ज्ञाता नो भव येन सज्जनजनैः कापालिको नोच्यसे ॥
एते केचापमपि.

1633

विरहविषमो वामः कामः करोतु तनुं तनुं
दिवसगणनादक्षश्चासौ व्यपेतघृणो यमः ।
त्वमपि वशगो मानव्याधेर्विचिन्तय नाथ हे
किसलयमृदुर्जीवेदेवं कथं प्रमदाजनः ॥
शीलाभट्टारिकायाः

1634

कामव्याधशराहतिर्न गणिता संजीवनी त्वं स्मृता
नो दग्धा विरहानलेन झटिति त्वत्संगमाशामृतैः ।
नीतोयं दिवसो विचित्रलिखितैः संकल्परूपैर्मया
किं चान्यद्धृदये स्थितासि ननु मे तत्र स्वयं साक्षिणी ॥
सूरवर्मणः.

1635

मुक्तो मानपरिग्रहः सह सखीसार्थेन तन्मन्त्रिणा
शक्ता त्वच्चरणप्रसादरहिता नाहं क्षणं प्राणितुम् ।
पश्य त्वं कृशकं शरीरकमिदं यां यामवस्थामगा-
देषाहं तव पादयोर्निपतिता नाथ प्रसीदाधुना ॥

1636

मामालोकय नीलनीरजदलप्रस्पर्धिना चक्षुषा
तन्वोन्नामय सुभ्रु वक्त्रशशिनं ज्योत्स्नारसस्यन्दिनम् ।
हारस्त्वं मम कण्ठदेशनिहितं बाहुद्वयं नीयतां
त्वत्प्राप्तौ विरहव्य यातु कुपितेवेयं वियोगव्यथा ॥

कयोरपि

1637

स्ववपुषि नखलक्ष्म स्वेन कृत्वा भवत्या
कृतमिति चतुराणां दर्शयिष्ये सखीनाम् ।
इति रहसि मया ते भीषितायाः स्मरामि
स्मरपरिमलमुद्राभङ्गसर्वंसहायाः ॥

मुरारेः

1638

स्त्रीपुंसौ प्रविभज्य जेतुमखिलावालोचितौ चित्ययो-
र्नम्रां वेद्मि रतिप्रसूनशरयोश्चापद्वयीं त्वद्भ्रुवौ ।
त्वन्नासाछलनिह्नुतां द्विनलिकीं नालीकमुक्त्यैषिणो-
स्त्वन्निःश्वासततीमधुश्वसनजं वायव्यमस्त्रं तयोः ॥

1639

खण्डक्षोदमृदिस्थले मधुपयः कादम्बिनीतर्पणा-
त्कूटे रोहति दोहदेन पयसां पिण्डेन चेत्पुण्ड्रकः ।
स द्राक्षाद्रवसेचनैर्यदि फलं धत्ते तदा त्वद्गिरा-
मुद्देशाय ततोऽभ्युदेति मधुराधारस्तमप्यत्ययः ॥

1640

उन्मीलद्गुडपाकतन्तुलतया रज्ज्वा भ्रमीरर्जय-
न्दानान्तःभुतशर्कराचलमथः स्वेनामृतान्धाः स्मरः ।
नव्यामिक्षुरसोदधेर्यदि सुधामुत्थापयेत्सा भव-
ज्जिह्वायाः कृतिमाह्वयेत परमां मत्कर्णयोः पारणाम् ॥

1641

स ग्राम्यः स विदग्धसंसदि सदा गच्छत्यपाङ्क्तेयतां
तं च स्रष्टुमपि स्मरस्य विशिखा मुग्धे विगानोन्मुखाः ।
यः किं मध्विति नाधरं तव कथं हेमेति न त्वद्वपुः
कीदृङ्नाम सुधेति पृच्छति न ते दूते गिरं चोत्तरम् ॥

एते श्रीहर्षस्य.

अथ संभोगशृङ्गारः

तत्र षडृतुवर्णनम्

तत्रादौ वसन्तः

1642

यान्ति यच्छरणं नार्यः स्वयमेव प्रियं जनम् ।
तद्वसन्तमदान्धस्य परपुष्टस्य चेष्टितम् ॥

महामनुष्यस्य.

1643

कोकिलश्चूतशिखरे मञ्जरीरेणुपिञ्जरः ।
गदितैर्व्यक्ततामेति कुलीनश्चेष्टितैरिव ॥

कस्यापि.

1644

नेयं विरौति भृङ्गाली मदेन मधुरस्वरा ।
अयमाकृष्यमाणस्य कन्दर्पधनुषो ध्वनिः ॥

आमरस्य.

1645

किंशुकव्यपदेशेन तरुमारुह्य सर्वतः ।
दग्धादग्धमरण्यान्यां पश्यतीव विभावसुः ।

अस्यैव.

1646

जलान्तर्नलिनीनाला हर्षसंजातकण्टकाः ।
मधुरं कोकिलागीतरवं श्रोतुमिवोत्थिताः ॥

1647

परिचुम्बति संश्लिष्य भ्रमरश्चूतमञ्जरीम् ।
नवसंगमसंहृष्टः कामी प्रणयिनीमिव ॥

1648

वने प्रियमपश्यन्ती चिरमन्विष्य कोकिला ।
विरहार्ता प्रविष्टा नु रक्ताशोकं चितामिव ॥

केषामपि.

1649

पूरा नदीनां पुष्पाणि वृक्षाणां शशिनः कलाः ।
क्षीणानि पुनरायान्ति यौवनानि न देहिनाम् ॥

1650

उन्मुक्तमानकलहा रमध्वं दयितान्विताः ।
इतीव मधुरालापाः कोकिला जगदुर्जनान् ॥

सोमस्य.

1651

प्रत्यग्रतिलका सद्यो मधुलक्ष्म्यभिसारिका ।
जातपुष्पशरा चक्रे पदमुद्यानभूमिषु ॥

वररुचेः.

1652

वापीतरङ्गानिलशीतलेषु
दुर्गेष्विवोद्यानतलेषु लीनम् ।
लब्धप्रतापार्कसहायशक्त्या
शनैर्विजिग्ये शिशिरं वसन्तः ॥

1653

मधुप्रसङ्गसंवृद्धरुचिर्द्विज इवांशुमान् ।
दक्षिणाशां परित्यज्य तापमाप पुनः शनैः ॥

अयं सिद्धार्थस्य.

1654

भ्रान्त्वा विवस्वानथ दक्षिणाशा
मालम्ब्य सर्वत्र करप्रसारी ।
कश्चित्कृतो निःस्व इव प्रतस्थे
वसूपलब्ध्यै धनदस्य वासम् ॥

कुमारदासस्य.

1655

कर्णिकारलताः फुल्लकुसुमाकुलषट्पदाः ।
सकज्जलशिखा रेजुर्दीपमाला इवोज्ज्वलाः ॥

इन्द्रदत्तस्य.

1656

चिरं शीतजलावासलब्धसंकोचकण्टकाः ।
निषेवितुमिवोत्तस्थुरातपं कमलाकराः ॥

ईश्वरकृष्णस्य.

1657

एकत्र नास्य रतिरित्यवधूयमानः
कोपादिव श्वसनकम्पविघूर्णितायाः ।
रक्तच्छदं मधुसुगन्धि सरोरुहिण्या
भृङ्गश्चुचुम्ब कमलाननमादरेण ॥

आर्यनहस्य.

1658

नम्रानना नवोद्भूतरजसा स्तबकस्तनी ।
मालती यौवनवती कन्येवोच्छ्वासिनी बभौ ॥

व्यासदासस्य.

1659

इन्दिन्दिरैर्निर्भरगर्भमीष-
दुन्मेषवच्चम्पकपुष्पमासीत् ।
हिरण्मयं शासनलेखहेतोः
सज्जं मषीभाण्डमिव स्मरस्य ॥

1660

विवृण्वता सौरभरोरदोषं
बन्दित्वनं वर्णगुणैः स्पृशन्त्याः ।
विकस्वरे कस्य न कर्णिकारे
घ्राणेन दृष्टेर्ववृधे विवादः ॥

एतौ कर्णिकारमङ्खस्य.

1661

पलाशरक्तार्द्रनखे वसन्त-
कण्ठीरवे मानगजोङ्गनाभ्यः ।
भीतो ययौ साञ्जनबाष्पपङ्क्ति-
च्छलाद्विमुक्तायसशृङ्खलालिः ॥

1662

दिग्दक्षिणार्कं न शशाक हातुं
तत्संगमात्सोपि सदाल्पतापः ।
परस्परं किं नु तयोस्तदानीं
न वेद्मि कः पैशुनमाचचार ॥

1663

ये गात्रे ययुरब्जगोत्पलदृशामङ्गारवर्षप्रथां
ये संभोगरसालसालसवधूनेत्राञ्चलैरञ्चिताः ।
श्रीखण्डाद्रिगुहागृहान्तरभुवः शृङ्गारिषु प्रोच्छल-
त्तापानुग्रहशक्तयो ववृधिरे तेंयवो वायवः ॥

एते मङ्खकस्य.

1664

ज्वलितं कुसुमप्रभया पथिकाङ्गनया विलोक्य सहकारम् ।
दहनभयादिव सिक्तं नयनोज्झितवारिणा हृदयम् ॥

शिविरयशोवर्मलस्य.

1665

अभिनवपल्लवरशना शिशिरतरतुषारजलमङ्गलस्नाता ।
पुष्पवती चूतलता प्रियेव ददृशे फलाभिमुखी ॥

कस्यापि.

1666

सहकारकुसुमकेसरनिकरभरामोदमूर्छितदिगन्ते ।
मधुरमधुविधुरमधुपे मधौ भवेत्कस्य नोत्कण्ठा ॥

कपिलरुद्रकस्य.

1667

मलयानिलललनोल्वणमदकलकलकण्ठकलकलललामः ।
मधुरमधुविधुरमधुपो मधुरयमधुना धिनोति धराम् ॥

रुद्रटस्य.

1668

सितचन्दनधवलकुचा प्रहृष्टनवकर्णिकारचितशोभा ।
हेलोल्लासितमदना कान्तेव वनस्थली भाति ॥

भट्टबीजकस्य.

1669

वक्रेण शिरसि पतता नित्यं रुधिरारुणेन दुर्वाचः ।
मत्तद्विप इव पथिकः किंशुककुसुमाङ्कुशेन धृतः ॥

1670

चेतांसि चपलपक्षैः शिलीमुखैः परिपतद्भिरतिमात्रम् ।
पथिकानां भिन्नानि प्रकटितघनरागरक्तानि ॥

1671

सममेवाकम्प्यन्ते रसवन्ति प्रकटबहलरागाणि ।
नवकिसलयानि मरुता मानवतीनां च हृदयानि ॥

भद्रवृद्धेः.

1672

विधूतभृङ्गावलिकेशपाशा
विलोलपुष्पप्रकरोत्तरीया ।
आलोलिताम्भोजविलोचनश्री-
र्विभाति मत्तेव वसन्तलक्ष्मीः ॥

कस्यापि.

1673

बालेन्दुवक्राण्यविकासभावा-
द्बभुः पलाशान्यतिलोहितानि ।

सद्यो वसन्तेन समागतानां
नखक्षतानीव वनस्थलीनाम् ॥

1674

आमूलतो विद्रुमरागताम्राः
सपल्लवं पुष्पचयं दधानाः ।
कुर्वन्त्यशोका हृदयं सशोकं
निरीक्ष्यमाणा गतवल्लभानाम् ॥

कालिदासस्य.

1675

पिककूजितमत्यन्तं मधुरध्वनितापदम् ।
करोत्युत्कण्ठिताशानां मधुरध्वनि तापदम् ॥

1676

कमलिनीमलिनी दयितं विना
न सहते सह तेन निषेविताम् ।
तमधुना मधुना निहितं हृदि
स्मरति सा रतिसारमहर्निशम् ॥

रुद्रटस्य.

1677

असौ मरुच्चुम्बितचारुकेसरः
प्रसन्नताराधिपमण्डलाग्रणीः ।
वियुक्तरामातुरदृष्टिवीक्षितो
वसन्तकालो हनुमानिवागतः ॥

भट्टबीजकस्य.

1678

आदीप्तवह्निसदृशैरपयातपत्त्रैः
सर्वत्र किंशुकवनैः कुसुमावनम्रैः ।
सद्यो वसन्तसमयेन समागतेयं
रक्तांशुका नववधूरिव भाति भूमिः ॥

कालिदासस्य.

1679

दलानि तासः परिहृत्य पाटला
प्रकाशते पुष्पवती त्वचात्मनः ।
तथापि भृङ्गो न जहाति तां प्रियां
क्व रागिणामालि विवेकसंपदः ॥

1680

उद्दामदक्षिणमरुद्भरचालिताभिः
शाखाभिराकुलतरं रुतवारणाय ।
मा मेति कोकिलकुलं वदतीव वृक्षः
क्षीणं वियोगविधुरं कृपया विलोक्य ॥

श्रुतधरस्य.

1681

यत्तज्जलैरहरहः स्वकरप्रयुक्तैः
संवर्धितोसि सहकार रसोद्यमेन ।
तस्याधुना न सदृशं क्रियते वियोगे
यन्मञ्जरीर्वहसि मन्मथचापमौर्वीः ॥

कस्यापि.

1682

किं हारि दैवहतिके सहकारकेण
संवर्धितेन विषवृक्षक एष पापः ।
यस्मिन्मनागपि विकासविकारभाजि
घोरा भवन्ति मदनज्वरसंनिपाताः ॥

विकटनितम्बायाः.

1683

मञ्जर्यो न विलोकिताः कुसुमिताभूतस्य बाष्पान्धया
नाघ्राताः सखि संततश्वसितया वातास्तदामोदिनः ।
भृङ्गाणामलकावृतश्रवणया नोद्गीतमाकर्णितं
क्षेमेणाद्य विलङ्घितो धृतिहरो दिष्ट्या मधुर्बालया ॥

श्रीविद्याकरवर्मणः.

1684

किं कण्ठे क्रियतामुतानिमिषया दृष्ट्या चिरं वीक्ष्यतां
किं शीर्तं समये तथा मधुलसत्सौगन्ध्यमापीयताम् ।
एतत्स्पर्शसुखामृतेन सुतरामात्मानमाश्वास्यता-
मित्थं मे सितवल्लयाभिनवया वध्वेव चेतो हृतम् ॥

अमृतवर्धनस्य.

1685

संभारो भवता यदर्थमियता क्लेशेन संवर्धित-
स्ते यान्ति प्रियविप्रयोगविधुराः प्राणा ममैतेधुना ।
पुष्प्यत्पादपकुञ्जगुञ्जदलयस्त्वङ्गद्विहंगा अमी
स्वस्थाः सन्तु वसन्त ते रतिपतेरग्रेसरा वासराः ॥

कलशकवाविवर्धनयोः.

1686

कूजत्कोकिलकेलिकल्पितकलक्काणक्वथन्मानसे
प्रोचञ्चूपुरंध्रिमन्द्ररणितस्फारीभवन्मन्मथे ।
स्फूर्जत्पुष्पपरागधूलिधवलव्यालोलमत्तानिले
कालेस्मिन्नहिता त्वया वद कथं प्राणेश्वर प्राणिमि ॥

1687

अध्वन्यस्य वधूर्वियोगविधुरा भर्तुः स्मरन्ती यदि
प्राणानुज्झति कस्य तत्खलु महत्संजायते पातकम् ।
यावन्नो कृतमध्वगेन हृदये तावत्तरोर्मूर्धनि
प्रोद्धुष्टं परपुष्टया तव तवेत्युच्चैर्वचोनेकशः ॥

कस्यापि.

1688

वसन्तप्रारम्भे चिरविरहखिन्ना सहचरी
यदि प्राणान्मुञ्चेदिह तदघभागी भवति कः ।
वयो वा देशो वा कुसुमविशिखो वेति विमृशं-
स्तुहीति प्रत्यक्षं पिकनिकरझांकारमशृणोत् ॥

श्रीराजानकलोलकस्य.

1689

भोः पान्थाः स्वगृहान्न गच्छत मधौ सेवाक्षणो मुच्यतां
मानं मानिनि मुञ्च वल्लभजने कोपानुबन्धेन किम् ।
आयातः कुसुमाकरः क्षपयति प्राणान्वियोगातुरे-
ष्वित्येवं परपुष्टनादपटहो वक्तीव कामाज्ञया ॥

1690

एतस्मिन्दक्षिणाशानिलचलितलतालीनमत्तालिमाला-
पक्षक्षोभावधूतच्युतबहलरजोह्लादिहृद्ये वसन्ते ।
प्रेमस्वेदार्द्रबाहुश्लथवलयरणत्प्रौढसीमन्तिनीनां
मन्दः कण्ठग्रहोपि ग्लपयति हृदयं किं पुनर्विप्रयोगः ॥

कस्यापि.

1691

मौर्व्याः किं मदनस्य संततमिषुव्यापारमभ्यस्यतः
प्रत्यक्षा बत मूर्छनाः किमु मधोः सख्युर्यशो गायतः ।
विस्रस्ता रशनाः स्वयं वनभुवां किं देवतानामिमाः
शिञ्जानाः श्रुतिपेशलाः किमथवा पुष्पंधयश्रेणयः ॥

1692

प्रेयांसं प्रतिलब्धुमात्ततपसः स्यादक्षमाला रते-
र्मूर्तत्वं मृतजीवनी किमु गता तन्मन्त्रवर्णावलिः ।
रत्नस्तम्भगवल्गसाधनविधौ किं वा तयोपाहृता
किं वैषा प्रतिकाननं मधुलिहां पङ्क्तिः परिङ्खति ॥

अथ ग्रीष्मः

1693

निदाघतीव्रसंतापभुग्नरथ्यान्तरस्थयोः ।
अन्योन्यालापसुखिनोर्यूनोश्चन्द्रायते रविः ॥

कस्यापि.

1694

एष सूर्यांशुसंतप्तो मृगः कुतरुमाश्रितः ।
साधुर्भाग्यपरिक्षीणो नीचं प्राप्येव सीदति ॥

1695

न प्रस्रवन्ति गिरयो घोरघर्माभिवर्षिताः ।
वृद्धप्रचुरनारीणां जघनानीव सांप्रतम् ॥

1696

फलितोदुम्बरान्तःस्था कलशब्दापि कोकिला ॥
न भात्यर्थपरेव स्त्री निषण्णा स्थविरोरसि ॥

1697

कोटरान्तःप्रविष्टेन पावकेनेह पादपः ।
कृत्वा साधुरिवाकार्यमन्तर्दाहेन दह्यते ॥

एते महामनुष्यस्य.

1698

परपुरुषादिव सवितुः संप्रति भीताः कराग्रसंस्पर्शात् ।
कुलवध्व इव सलज्जाः प्रविशन्ति गृहोदरं छायाः ॥

शानिलकस्य.

1699

दुःसहसंतापभयात्संप्रति मध्यस्थिते दिवसनाथे ।
छायामिव वाञ्छन्ती छायापि गता तरुतलानि ॥

श्रीमदवन्तिवर्मणः

1700

प्रीतिगतार्थिजनानां विच्छिन्नाशं समूहमवलोक्य ।
स्फुटितमपयसस्तापाद्धृदयमिव तलं तडागस्य ॥

1701

अहमिव शून्यमरण्यं वयमिव तनुतां गतानि सलिलानि ।
अस्माकमिवोच्छ्वासा दिवसा दीर्घाश्च तप्ताश्च ॥

कर्योरपि.

1702

अभिजातजनव्यथावहा
बहलोष्मप्रसरा विदाहिनः ।
खलता इव दृष्टिमागता
भुवि तापाय निदाघवासराः ॥

अमृतवर्धनस्य.

1703

रवेर्मयूखैरभितापितो भृशं
विदह्यमानः पथि तप्तपांसुभिः ।
अवाक्फणोजिह्मगतिः श्वसन्मुहुः
फणी मयूरस्य तले निषीदति ॥

1704

रविप्रभाभिन्नशिरोमणिप्रभो
विलोलजिह्वाद्वयलीढमारुतः ।
विषाग्निसूर्यातपतापितः फणी
न हन्ति मण्डूककुलं तृषातुरः ॥

कस्यापि.

1705

अमी व्यर्थारम्भा दुरधिगमभूभृत्परिसरे
विषक्ता लक्ष्यन्ते वयमिव हताशा जलधराः ।
ममेवान्तश्चेष्टाविफलविपुलाकारविभवाः
स्वभूमौ यान्तीमाः परिणतिमसंख्याश्च सरितः ॥

जयवर्धनस्य.

1706

मध्याह्नार्कक्वथितविरसं पल्वले चाम्बु पीत्वा
दावव्याप्तं वनमशरणं सर्वतः संनिरीक्ष्य ।
संतापेन प्रतिभयवता संनिरुद्धः समन्ता-
द्द्रुमच्छायां विशति महिषो मण्डलीभूतदेहः ॥

वाहुपेनस्य.

1707

विश्लेषो जनितः प्रियैरपि जनैरुज्जृम्भितं नालिकै-
र्मित्रेणापि खरायितं तरलया दीर्घायितं तृष्णया ।
गुर्वी वल्लभता जडैरधिगता दोषाकरः सेव्यते
हा कालः कलिरागतो नहि नहि प्राप्तः स घर्मागमः ॥

यतिमित्रस्य.

1708

सर्वाशारुधि दग्धवीरुधि सदा सारङ्गबद्धक्रुधि
क्षामक्ष्मारुहि मन्दमुन्मधुलिहि स्वच्छन्दकुन्दद्रुहि ।
शुष्यत्स्रोतसि भूरितप्तरजसि ज्वालायमानार्णसि
ग्रीष्मे मासि ततार्कतेजसि कथं पान्थ व्रजञ्जीवसि ॥

1709

दूरादेव कृतोञ्जलिर्न तु पुनः पानीयपानार्थिना
रोमाञ्चोपि निरन्तरं प्रकटितः प्रीत्या न शैत्यादपाम् ।
रूपालोकनविस्मितेन चलितो मूर्धा न शान्त्या तृषा-
मक्षुण्णो विधिरध्वगेन घटितो वीक्ष्य प्रपापालिकाम् ॥

1710

स्वेदाम्भः कणिकाचितेन वपुषा शीतानिलस्पर्शनं
तर्षोत्कर्षजुषा मुखेन शिशिरस्वच्छाम्बुपानादरः ।
दूराध्वक्रमनिःसहैरवयवैश्छायासु विश्रान्तयः
कश्मीरान्परितो निदाघसमये धन्यः परिभ्राम्यति ॥

एते भट्टबाणस्य.

1711

अङ्गुल्यग्रनिरोधनस्तनुतरां धारामियं तन्वती
कर्कर्या न परं पयो निपुणिका दातुं प्रपापालिका ।
विश्लिष्टाङ्गुलिना करेण दधानापीडं शनैः पान्थ हे
निःस्पन्दोर्ध्वविलोचनं त्वमपि हा जानासि पातुं पयः ॥

कस्यापि.

1712

गन्तुं सत्वरमीहसे यदि गृहं व्यालोलवेणीलतां
द्रष्टुं वा स्वकुटुम्बिनीमनुदिनं कान्तां समुत्कण्ठसे ।
तत्तृष्यन्नपि मुग्धमन्थरचलन्नेत्रान्तरुद्धाध्वगा-
मेतां दूरत एव हे परिहर भ्रातः प्रपापालिकाम् ॥

1713

वाताकीर्णे विशीर्णवैरणतृणश्रेणीझणत्कारिणि
ग्रीष्मे सोष्मणि चण्डसूर्यकिरणप्रक्वाथ्यमानार्णसि ।
चित्तारोपितकामिनीमुखशशिज्योत्स्नाहृतक्लान्तयो
मध्याह्नेपि मुदैव यान्ति पथिकाः स्वं देशमुत्कण्ठिताः ॥

1714

तदात्वस्नातानां दरदलितमल्लीकुसुमिनः
कचान्बिभ्राणानां मलयजरसार्द्रार्द्रवपुषाम् ।
निदाघार्कप्लोषग्लपितमहिमानं मृगदृशां
परिष्वङ्गोनङ्गं पुनरपि शनैरङ्कुरयति ॥

एते केषामपि.

1715

ग्रीष्मोष्मप्लोषशुष्यत्पयसि बकभयोद्भ्रान्तपाठीनभाजि
प्रायः पङ्कैकभावं गतवति सरसि स्वल्पतोये लुठित्वा ।
कृत्वा कृत्वा जलार्द्रीकृतमुपरि जरत्कर्पटार्धं प्रपायां
तोयं लब्ध्वापि पान्थः पथि चलति हहा हेतिकुर्वन्पिपासुः ॥

भट्टबाणस्य.

1716

बाले मालेयमुच्चैर्न भवति गगनव्यापिनी नीरदानां
किं त्वं पक्ष्मान्तवान्तैर्मलिनयसि मुधा वक्त्रमश्रुप्रवाहैः ।
एषा प्रोद्वृत्तमत्तद्विपकटकषणक्षुण्णविन्ध्योपलाभा
दावाग्नेः संप्रवृत्ता मलिनयति दिशां मण्डलं धूमलेखा ॥

धाराकदम्बस्य.

1717

कानि स्थानानि दग्धान्यतिशयगहनाः सन्ति के वा प्रदेशाः
किं वा शेषं वनस्य स्थितमिति पवनासङ्गविस्पष्टतेजाः ।
चण्डज्वालावलीढस्फुटिततरुलताग्रन्थिमुक्ताट्टहासो
दावाग्निः शुष्कवृक्षे शिखरिणि गहनेधिष्ठितः पश्यतीव ॥
भीमस्य.

अथ वर्षाः

1718

अतसीपुष्पसंकाशं खं वीक्ष्य जलदागमे ।
ये वियोगेन जीवन्ति न तेषां विद्यते भयम् ॥
विषमादित्यस्य.

1719

इन्द्रगोपैर्बभौ भूमिर्निचितेव प्रवासिनाम् ।
अनङ्गबाणैर्हृद्भेदस्रुतलोहितबिन्दुभिः ॥

1720

सान्द्रनीहारसंवीततोयगर्भगुरूदरा ।
संततस्तनिताभाली निषसादाद्रिसानुषु ॥
वररुचेः.

1721

स्फुरन्तः पिङ्गलाभासो धरण्यामिन्द्रगोपकाः ।
सरक्तवान्ताः पान्थस्त्रीजीवा इव चकासति ॥

1722

भ्रष्टैर्मेघभुकाघातदलितादर्कदाडिमात् ।
फलैरिव मही पिङ्गैः पूरिता हरिगोपकैः ॥
उज्ज्वलवृत्तेः.

1723

अकालजलदच्छन्नमालोक्य रविमण्डलम् ।
चक्रवाकयुगं रौति रजनीभयशङ्कया ॥

1724

गर्ज्ज वा वर्ष वा मेघ मुञ्च वाशनितोमरान् ।
गणयन्ति न शीतोष्णं वल्लभाभिमुखा नराः ॥

1725

हसतीव बलाकाभिर्नृत्यतीव तडिद्भुजैः ।
रोदितीवाम्बुधाराभिरुन्मत्तकमिवाम्बरम् ॥

एते केषामपि.

1726

वनिताचित्तचपला तडिदम्भोदकुक्षिषु ।
न तिष्ठति चिरं लक्ष्मीरपात्राङ्कमिवागता ॥

1727

कलुषं मधुरं चाम्भः सर्वं सर्वत्र सांप्रतम् ।
अनार्जवजनस्येव कृतकव्याहृतं वचः ॥

एतौ महामनुष्यस्य.

1728

सेन्द्रचापैः श्रिता मेघैर्निपतन्निर्झरा नगाः ।
वर्णकम्बलसंवीता बभुर्मत्तद्विपा इव ॥

क्षिताखदेवस्य.

1729

अदृष्टपूर्वमस्माभिर्यदेतद्दृश्यतेऽधुना ।
विषं विषधरैः पीतं मूर्छिताः पथिकाङ्गनाः ॥

कस्यापि.

1730

भृशं शुशुभिरे शुभ्रैर्दिशः कुटजपादपैः ।
मेघरुद्धवियन्मार्गावतीर्णैरिव तारकैः ॥

भदन्तधर्मवृद्धेः.

1731

अब्देभकुम्भे निर्भिन्ने विद्युत्खड्गलताहते ।
स्वच्छमुक्ताफलस्थूला निपेतुस्तोयबिन्दवः ॥

1732
वातैरभ्युदितासारशीताक्रान्त इव क्षणात् ।
ज्वलन्कामानलः पान्थप्रियाहृदयमाविशत् ॥
शारदेवस्य.

1733
व्योम्नि नीलाम्बुदच्छन्ने गुरुवृष्टिभयादिव ।
जग्राह ग्रीष्मसंतापो हृदयानि वियोगिनाम् ॥
वररुचेः.

1734
अस्थिरमनेकरागं गुणरहितं नित्यवक्रदुष्प्रापम् ।
प्रावृषि सुरेन्द्रचापं विभाव्यते युवतिचित्तमिव ॥

1735
उपलक्ष्यवर्णसंकरमपगतगुणयोगमुज्झितस्थैर्यम् ।
पथिकाः समुद्विजन्ते कुदेशमिव वीक्ष्य शक्रधनुः ॥

1736
अविरलधारानिकरं जलदैर्जलमुत्सृजद्भिरतिमात्रम् ।
मानिवधूहृदयेभ्यः कालुष्यमशेषतो मृष्टम् ॥

1737
दयितभुजगेन संप्रति नृत्यचलचारुचन्द्रकिरणेन ।
वल्लभगुहेन कामः प्रदीपितो नीलकण्ठेन ॥

1738
अपगतरजोविकारा घनपटलाक्रान्ततारकालोका ।
लम्बपयोधरभारा प्रावृडियं वृद्धवनितेव ॥
एते वृद्धेः.

1739
धूमानलपवनविषैः पयोधरः सत्यमेव घटितोयम् ।
अन्धयति दहति चलयति निहन्ति कथमन्यथा विरहे ॥
भट्टमाहुण्डकस्य.

1740
आलोडितमाकलयन्कन्दलमुत्कम्पितं मधुकरेण ।
संस्मरति पथिषु पथिको दयिताङ्गुलितर्जनाललितम् ॥
वररुचेः.

1741

नन्दयति कस्य न मनश्चपलैर्घनधूलिधूसरच्छायैः।
आक्रम्य पुत्रकैरिव मलिनीकृतमम्बरं जलदैः ॥

बीजकस्य.

1742

चरितैः कौलेयैरिव जलदैरसितैर्दिशश्छिता वीक्ष्य ।
हंसाः सिता इव गुणाः क्वापि गता लोकमुल्लङ्घ्य ॥

कस्यापि.

1743

आलोकयति पयोधरमुपमान्दिरमभिनवाम्बुभरनीलम् ।
दयितारचितचितानलधूमोद्गमशङ्कया पथिकः ॥

अमरुकस्य.

1744

उपरि घनं घनपटलं तिर्यग्गिरयोऽपि नर्तितमयूराः ।
क्षितिरपि कन्दलधवला दृष्टिं पथिकः क्व पातयतु ॥

भर्तृहरेः.

1745

उपरि पयोधरमाला दूरे दयिता किमेतदापतितम् ।
हिमवति दिव्यौषधयः क्रोधाविष्टः फणी शिरसि ॥

1746

प्रियसखि कः खलु कालः प्रवासिनामतिशयेन कष्टतरः ।
इति वदति पथिकजाया बकेन च प्रावृडित्युक्तम् ॥

1747

अन्यस्मिन्नपि काले दयिताविरहः करोति संतापम् ।
किं पुनरविरलजलधरगुरुतररसितेषु दिवसेषु ॥

केषामपि.

1748

किं गतेन यदि सा न जीवति
प्राणिति प्रियतमा तथापि किम् ।
इत्युदीक्ष्य नवमेघमालिकां
न प्रयाति पथिकः स्वमन्दिरम् ॥

रतिमित्रस्य.

1749

हतमित्रबला विशुद्धयो
जगतः पङ्कविधानहेतवः ।
अवलम्बितनीचवृत्तयः
समतामापुरसद्भिरम्बुदाः ॥

नारायणस्वामिनः.

1750

मलीमसत्वादभिभूय मित्रं
समागता नीचगतिः पयोदैः ।
समीरणोद्धूतरजोनिभेन
नभो जगाहेम्बुभियेव भूमिः ॥

आर्यदेवस्य.

1751

विमलमम्बु निपीय नदीशतैः
सलिलभारनिरन्तरितोदरः ।
क्रममिवानुभवन्नतिपानजं
गिरितटे निषसाद पयोधरः ॥

1752

भुवनदृष्टिनिरोधकरं कृतं
रविकरानुपरुध्य मया तमः ।
विलसितेन निहन्ति मुहुर्मुहु-
स्तडिदितीव ररास रुषा घनः ॥

1753

दिवि निवेशितताम्रविलोचना
नवघनानिलकम्पितकुन्तलाः ।
विससृजुः सह वारिदशीकरै-
र्नयनवारि चिरं पथिकाङ्गनाः ॥

1754

नवविबोधमनोहरकेतकी-
कुसुमगर्भगतः सह कान्तया ।
अविदितानिलवृष्टिभयागमः
सुखमशेत चिराय शिलीमुखः ॥

1755

विषमवृष्टिहतेपि दवानले
भ्रमरधूलिभृतोपि वनावलीः ।
समभिवीक्ष्य कृशानुसमप्रभा
न मुमुचुर्भयमेव मृगाङ्गनाः ॥

एते कुमारदासस्य.

1756

गुणमयोपि स दोष इव क्वचि-
द्भवति यत्कमलाकरसारसाः ।
समुदयेम्बुमुचामभवञ्जग-
त्कुमनुदामपि ममनोभ्रमः ॥

श्रीशिवस्वामिनः.

1757

शिशिरशीकरवाहिनि मारुते
चरति शीतभयादिव सत्वरः ।
मनसिजः प्रविवेश वियोगिनी
हृदयमाहितशोकहुताशनम् ॥

कुमारदासस्य.

1758

अथ मनसिजदिग्जयाभिशंसी
जलधरदुन्दुभिराततान शब्दम् ।
तदनु तदनुजीविभिः कदम्बैः
कवचितमुन्मदषट्पदच्छलेन ॥

जयमाधवस्य.

1759

पयोनिधेर्वाडववह्निमिश्रं
यत्पीतमम्भो बहु वस्मरेण ।
- - - - - - - - - - - -

- - - - - - - - - - - -

1760

मलिनहुतभुग्धूमश्यामैर्दिशो मलिना घनै-
रविरलतृणश्यामा भूमिर्नवोन्नतकन्दला ।
सुरतसुभगो नूनं कालः स एष समागतो
मरणशरणा यस्मिन्नेते भवन्ति वियोगिनः ॥

चीभाकस्य.

1761

रसति तरुणीकेशश्यामे पयोभृति निर्भरं
स्फुरति चपले वारं वारं क्षणद्युतितेजसि ।
उपगुरुजनं मन्ये दैन्यात्पराङ्मुखसुभ्रया
निभृतनिभृतं मन्दोच्छ्वासं तया बत रुद्यते ॥

जीवनागस्य.

1762

विरमत घनाः किं वो वृष्ट्या मुधैव विसृष्टया
व्रजत ककुभं काम्यन्यां मनोरुचितामितः ।
न तदिह वनं नासौ मार्गो न तच्च शिलातलं
विरहगलितैस्तन्व्या नो यद्रुतं नयनाम्बुभिः ॥

1763

शिखिकुलगलप्राप्तच्छायैः पयोदवितानकै-
रभिनवततं दृष्ट्वा व्योम प्रमुग्धदृशा चिरम् ।
प्रथमविरहे सारङ्गाक्ष्या क्षणं तदनुष्ठितं
जगति पथिकैर्दत्तो येन प्रवासजलाञ्जलिः ॥

1764

कुटजकटवो वाता याताः श्रुतं घनगर्जितं
निशि निशि मुधा शून्ये तल्पे कृतः शयनभ्रमः ।
अवधिगणनालेखापूर्णाः कृता गृहभित्तयो
न खलु कठिनाः प्राणा याता न च त्वमिहागतः ॥

कस्यापि.

1765

क्षपाः क्षामीकृत्य प्रसभमपहृत्याम्बु सरितां
प्रताप्योर्वीं कृत्स्नां तरुगहनमुच्छोष्य सकलम् ।
क संप्रत्युष्णांशुर्गत इति समालोकनपरा-
स्तडिद्दीपालोका दिशि दिशि चरन्तीह जलदाः ॥

पाणिनेः.

1766

दिशां हाराकाराः शमितशमभाराः शमवतां
हताध्वव्यापाराः कृतमदविकाराश्च शिखिनाम् ।
असूचीसंचारास्तुहिनकणसारा विरहिणी-
मनःकीर्णाङ्गाराः किरति जलधारा जलधरः ॥

कस्यापि.

1767

बर्हीं रौति बका रटन्ति तडितः शाम्यन्ति न व्याकुला
विक्रोशन्ति घना धना च विलपत्युच्चैर्बलाकावलिः ।
आत्मानं मरुतः क्षिपन्ति सलिलासाराः पतन्त्यग्रतो
मुक्त्वा प्रावृषि साहसैकरसिके याति प्रियामध्वगे ॥

कस्यापि.

1768

देशैरन्तरिता सवैश्च सरितामुर्वीधरैः काननै-
र्यत्नेनापि न याति लोचनपथं कान्तेति जानन्नपि ।
उद्ग्रीवश्चरणार्धरुद्धवसुधः कृत्वाश्रुपूर्णां दृशं
तामाशां पथिकस्तथापि किमपि ध्यायन्मुहुर्वीक्षते ॥

नरसिंहस्य.

1769

किंचिन्मुद्रितपांसवः शिखिकुलैरुत्पक्षमालोकिता
जीर्णावासकुटदरिद्रगृहिणीश्वासानिलैर्जर्जराः ।
एते ते निपतन्ति नूतनघनाम्भोवृष्टुरारम्भिणो
विच्छायीकृतविप्रयुक्तवनितावक्त्रेन्दवो बिन्दवः ॥

कस्यापि

1770

छिद्यन्तां वनराजयः कुसुमिता निर्वास्यतां सर्पभु-
ङ्नीपोद्दामकदम्बरेण सुरभिः संप्रथ्यतां मारुतः ।
हा कष्टं धिगहो न कश्चिदपि मे मूकीकरोत्यम्बुदा-
नित्येवं पथिकाङ्गनाप्रलपितं श्रुत्वेव खं रोदिति ॥

नङ्कुवकस्य

1771

ग्रामेस्मिन्पथिकाय पान्थ वसतिर्नैवाधुना दीयते
रात्रावत्र विहारमण्डपतले पान्थः प्रसुप्तो युवा ।
तेनोद्गीय खलेन गर्जति घने स्मृत्वा प्रियां तत्कृतं
येनाद्यापि करङ्कदण्डपतनाशङ्की जनस्तिष्ठति ॥

कस्यापि

1772

श्रुत्वा बालमृगीविलोलनयना शब्दं घनानां पुरा
भीत्या वक्षसि संस्थितापि निबिडं भूयः समालिङ्गति ।
या वक्त्रादपहृत्य रोपितवती कण्ठे ममैवाननं
सा द्रक्ष्यत्यधुना कथं नु विरहे बाला पयोदावलीम् ॥

दुर्गसिंहस्य

1773

नृत्यच्चन्द्रकिणि कणन्मधुलिहि श्यामायमानक्षितौ
धीरध्वानपयोमुचि प्रविलसत्सौदामिनीदामनि ।
धाराम्भःकणशीतवाहिमरुति प्राणान्पयोदागमे
हा हा हास्यति मुग्धिका नववधूरित्यध्वगः क्रन्दति ॥

वेतालस्य

1774

रात्रौ वारिभरालसाम्बुदरवोद्विग्नेन जाताश्रुणा
पान्थेनात्मवियोगदुःखपिशुनं गीतं तथोत्कण्ठया ।
आस्तां जीवितहारिणः प्रवसनालापस्य संकीर्तनं
मानस्यापि जलाञ्जलिः सरभसं लोकेन दत्तो यथा ॥

भर्गदस्य.

1775

हंसानां गतयो हृता यदि तया कूजन्त्वमी सोत्सुका-
स्तत्केशैर्हृतबर्हकान्तय इमे नृत्यन्तु वा बर्हिणः ।
लावण्यं हृतमस्य दग्धशशिनस्तापं करोत्वेष मे
यूयं गर्जथ यच्चिरागसि मयीत्येतन्न युक्तं घनाः ॥

कस्यापि.

1776

आक्रन्दाः स्तनितैर्विलोचनजलान्यश्रान्तधाराम्बुभि-
स्त्वद्विच्छेदभुवश्च शोकशिखिनस्तुल्यास्तडिद्विभ्रमैः ।
अन्तर्मे दयितामुखं तव शशी वृत्तिः समाप्यावयो-
स्तत्किं मामनिशं सखे जलधर त्वं दग्धुमेवोद्यतः ॥

आनन्दवर्धनस्य.

1777

मेघैर्व्योम नवाम्बुभिर्वसुमती विद्युल्लताभिर्दिशो
धाराभिर्गगनं वनानि कुटजैः पूरैर्वृता निम्नगाः ।
एकां घातयितुं वियोगविधुरां दीनां वराकीं स्त्रियं
प्रावृट्काल हताश वर्णय कृतं मिथ्या किमाडम्बरम् ॥

चीभाकस्य.

1778

सोत्साहा नववारिभारगुरवो मुञ्चन्तु नादं घना
वाता वान्तु कदम्बरेणुशबला नृत्यन्तु सर्पद्विषः ।
मग्नां कान्तवियोगदुःखजलधौ मां वीक्ष्य दीनाननां
विद्युत्किं स्फुरसि त्वमप्यकरुणे स्त्रीत्वेपि तुल्ये सति ॥

1779

निर्णीयाम्बरसीम्नि सूर्यशशभृत्तारा: पदप्राप्तये
मेघो घोररवः पदाधिगमने दानप्रवृत्तस्ततः ।
पश्चात्तापवशादिवाशु तनुते सूर्यं तडिद्रोचिषा
चन्द्रं बालबलाकया करकया ताराः समं सर्वतः ॥

पण्डितपाजकस्य.

1780

आकाशकुण्डे सतडिद्धुताशे
करोति होमं झषकेतुदेवः ।
उच्चाटनायेव वियोगिनीनां
यद्गर्जितं सैष हि मन्त्रपाठः ॥

श्रीराजानकशुगस्य.

1781

अदभ्रमभ्रोपलकुट्टिमेषु य-
च्छितीक्रियन्ते मदनेन मार्गणाः ।
तडिल्लतास्तन्निकषोत्थपावक-
स्फुलिङ्गभङ्गीललितानि बिभ्रति ॥

1782

अनङ्गशस्त्राणि नताङ्गि तीक्ष्णतां
नयत्ययस्कार इवाम्बुदागमः ।
मलीमसाङ्गाररुचां पयोमुचां
तथास्ति मध्ये ज्वलितस्तडिच्छिखी ॥

1783

वान्तूर्बैर्मरुतः स्फुरन्तु तडितो गर्जन्तु धाराधरा
मेघालोकनहर्षुलाः कलरवान्मुञ्चन्तु सर्पारयः ।
सद्यः प्रोषितजीवितेशविरहे या निस्त्रपा प्राणिता
गुर्व्यं सा यदि जायते हतमतिः सर्वापदामास्पदम् ॥

1784

आसारेण न हर्म्यतः प्रियतमैर्यातुं बहिः शक्यते
शीतोत्कम्पनिमित्तमायतदृशा गाढं समालिङ्ग्यते ।
जालैः शीकरशीतलाश्च मरुतो रत्यन्तखेदच्छिदो
धन्यानां बत दुर्दिनं सुदिनतां याति प्रियासंगमे ॥

1785

नीलाम्भोजतमालकज्जलजलश्रीकण्ठकण्ठद्युते
भ्रातर्मेघ महेन्द्रचापरुचिरं व्यासज्य कण्ठे गुणम् ।
स्वैरं गर्ज मुहूर्तकं कुरु दयां सा बाष्पपूर्णेक्षणा
बाला बालमृणालकोमलतनुस्तन्वी न सोढुं क्षमा ॥

1786

दग्धा पूर्वमहं वसन्तसमये चूताङ्कुरैः कोकिलैः
पाप प्रावृषि गर्जितैः किमपरं कर्तव्यमन्यत्त्वया ।
दीना कान्तवियोगदुःखविधुरा क्षामा तनुर्वर्तते
क्षारं प्रक्षिपसि क्षते जलधर प्राणावशेषस्थितेः ॥

एते केषामपि.

1787

भ्रातः पान्थ प्रसीद प्रतिविरम समुत्सृज्य बालामकाण्डे
गन्तुं बाष्पाम्बुपूरप्लुतनयनमुखीं प्रेयसीं ते न युक्तम् ।
वृत्तं ग्रामेऽतिकष्टं यदिह गृहपतेः प्रोषितस्य प्रियाया
मुक्ताक्रन्दांस्त्वमेतान्सलिलवितरणे निर्गतान्पश्य बन्धून् ॥

मद्रकस्य.

1788

भद्रात्र ग्रामके त्वं वससि परिचयस्तेऽस्ति जानासि वार्ता-
मस्मिन्नध्वन्यजाया जलधररसितोत्का न काचिद्विपन्ना ।
इत्थं पान्थः प्रवासावधिदिनविगमापायशङ्की प्रियायाः
पृच्छन्वृत्तान्तमारात्स्थितनिजभवनोऽप्याकुलो न प्रयाति ॥

नीलस्य.

1789

मेघाटोपैः स्तनितसुभगं वीक्ष्य खं हस्तिदन्तैः
कृत्वा पर्णीं शशिकरनिभैश्चामरैश्छादयित्वा ।
कर्पूरैस्तां मृगमदरसैर्भूमिमालिप्य शेते
सैंहे चर्मण्युरसि दयिताबाहुपाशः पुलिन्दः ॥

1790

रटतु जलधरः पतन्तु धाराः
स्फुरतु तडिन्मरुतोपि वान्तु शीताः ।
इयमुरसि महौषधीव कान्ता
सकलभयप्रतिघातिनी स्थिता मे ॥

कर्णोरपेः

अथ शरत्.

1791

बभूव गाढसंतापा मृणालवलयोज्ज्वला ।
उत्केव चन्दनापाण्डुघनस्तनवती शरत् ॥

भट्टबाणस्य.

1792

दर्शयन्ति शरन्नद्यः पुलिनानि शनैः शनैः ।
नवसंगमसव्रीडा जघनानीव योषितः ॥

वाल्मीकिः.

1793

वान्तिकह्लारसुभगाः सप्तच्छदसुगन्धयः ।
वाता नवदलग्लानवधूगमनमन्थराः ॥

1794

वान्ति रात्रौ रतिक्लान्तकामिनीस्वेदनोऽनिलाः ।
ललनालोलधम्मिल्लमल्लिकामोदवासिताः ॥

कर्णोरपेः

1795

शरद्युत्पन्नसंदेहाः सरसो गगनस्य च ।
चातकाः सलिले पेतुश्चक्रवाका नभो ययुः ॥

1796

प्रणयनितयेव शरदा संप्रत्युपजनिततीव्रसंतापः ।
क्षपयित्वा घनसंपदमम्बरशेषः कृतः सविता ॥

एतौ शकवृद्धेः.

1797

काशाः क्षीरनिकाशा दधिशरवर्णानि सप्तपर्णानि ।
नवनीतनिभश्चन्द्रः शरदि च तक्रप्रभा ज्योत्स्ना ।

गण्डगोपालस्य.

1798

विजितमपि पक्ष्मलाक्ष्या बिम्बाधरशोभया वराकमिदम् ।
विकसति बन्धूकमहो रागवतः कीदृशी लज्जा ॥

लोटितकस्य.

1799

अदृश्यद्घनान्धकारेऽथ प्राप्ते वर्षानिशाक्षये ।
शरत्प्रभातवेलेव प्रकाशमनयद्दिशः ॥

1800

रिक्ता विपाण्डुरात्मानो निःशब्दाः प्राप्तलाघवाः ।
त्यक्तपक्षा इव घना न्यस्ततापा दिशो ययुः ॥

औचित्य.

1801

खमिव जलं जलमिव खं हंसश्चन्द्र इव हंस इव चन्द्रः ।
कुमुदाकारास्तारास्ताराकाराणि कुमुदानि ॥

1802

असारो निर्गुणो वक्रश्चित्ररूपतयान्वितः ।
अवाप न चिराद्ध्वंसं शक्रचापः खलो यथा ॥

अवन्तिवर्मणः.

1803

सितद्विजालीरम्याणि न जहुः कस्य वा मनः ।
मुखानि चन्द्रकान्तानि निशानां योषितामिव ॥
शकवर्मणः.

1804

प्रसादयन्त्या शरदा चन्द्रमन्तर्मलीमसम् ।
तीव्रतापः कृतो भास्वान्नवेवालोहितद्युतिः ॥

1805

कलमं फलभारातिगुरुमूर्धतया शनैः ।
विननामान्तिकोद्भूतं समाघ्रातुमिवोत्पलम् ॥
वररुचेः.

1806

मयैवाजन्मसंवृद्धः संपन्नः क नु यास्यति ।
शालेर्वियोगभीत्येव क्षेत्राम्भः कृशतां ययौ ॥

1807

मन्युनेव कृशां ग्रीष्मे वर्षासु रुदितामिव ।
शरत्प्रसादमनयच्छशाङ्कस्य निशाङ्गनाम् ॥

1808

उपकारिणि विक्षीणे शनैः केदारवारिणि ॥
सानुक्रोशतया शालिरभूत्पाण्डुरवाङ्मुखः ॥
वररुचेः.

1809

लवणाम्बुनिधेरम्भः कृत्स्नमुद्गीर्य तोयदाः ।
दधुर्धवलतां भूयः पीतदुग्धार्णवा इव ॥

1810

नीलोत्पलवने रेजुः पादाः श्यामायिता रवेः ।
घनबन्धनमुक्तस्य श्यामिकामलिना इव ॥
बाणस्य.

1811

वनानि तोयानि च नेत्रकल्पैः
पुष्पैः सरोजैश्च विलीनभृङ्गैः ।

परस्परं विस्मयवन्ति लक्ष्मी-
मालोकयां चक्रुरिवादरेण ॥

भट्टस्वामिनः.

1812

मणिप्रभेषु प्रतिबिम्बशोभया
निमग्नया बालशशाङ्कलेखया ।
बिसाङ्कुरो वारिषु वञ्चितात्मना
न राजहंसेन पुनर्विचिच्छिदे ॥

कुमारदत्तस्य.

1813

इयमिदमत्यन्तसमं नीचप्रभविष्णुना शरत्क्रियम् ।
क्षेत्रेभ्योपास्य फलं खलेषु निःक्षिप्यते यस्याम् ॥

1814

शरदि रविरश्मितप्ता बिभ्राणाः शोषमतिशयगुपिताः ।
ज्वरिता इव लक्ष्यन्ते लङ्घनयोग्या महासरितः ॥

एतौ जयगुप्तस्य.

1815

ऐन्द्रं धनुः पाण्डुपयोधरेण
शरद्दधानार्द्रनखक्षताभम् ।
प्रसादयन्ती सकलङ्कमिन्दुं
तापं रवेरभ्यधिकं चकार ॥

पाणिनेः.

1816

स्प्रष्टुं न या कण्टकतीक्ष्णदण्डं
करेण पद्मं रमणी शशाक ।
सैवोत्पलानां विलुलाव खण्डं
धिङ्मार्दवं सर्वनिकारधाम ॥

1817

रक्तच्छदत्वं विकचा वहन्तो
नालं जलैः संगतमादधानाः ।

निरस्य पुष्पेषु रुचिं समग्रां
पद्मा विरेजुः श्रमणा यथैव ॥

शाकवृद्धेः

1818

अथ प्रसन्नेन्दुमुखी सिताम्बरा
समाययावुत्पलपत्त्रलोचना ।
सपङ्कजश्रीरिव गां निषेवितुं
सहंसवालव्यजना शरद्वधूः ॥

महामनुष्यस्य

1819

न तज्जलं यन्न सुचारुपङ्कजं
न पङ्कजं तद्यदलीनषट्पदम् ।
न षट्पदोऽसौ न जुगुञ्ज यः कलं
न गुञ्जितं तन्न जहार यन्मनः ॥

भट्टेः

1820

अक्ष्णोर्विपक्ष इति सानुशयं लुलाव
नीलोत्पलं यदबला कलमस्य गोप्त्री ।
भूयस्तदेव शिरसावहदुन्नतानां
वैरं विरोधिषु दृढं न पराजितेषु ॥

भट्टाचार्यस्य

1821

तीक्ष्णं रविस्तपति नीच इवाचिराढ्यः
शृङ्गं रुरुस्त्यजति मित्त्रमिवाकृतज्ञः ।
तोयं प्रसीदति मुनेरिव चित्तमन्तः
कामी दरिद्र इव शोषमुपैति पङ्कः ॥

भासस्य

1822

नीतोऽस्मि येन महतीं सलिलेन वृद्धिं
संयोजितश्च सततं गुरुणा फलेन ।

तच्छोष्यते दिनकृतेत्यतिचिन्तयेव
शोकानतं कलमशालिवनं विपाण्डु ॥
अर्जुनदेवस्य.

1823

क्वचित्सस्यैराढ्या क्वचन विकचैर्नीरजवनैः
क्वचित्स्वच्छैस्तोयैः क्वचिदपि हंसैः सारसकुलैः ।
क्वचिद्व्योमाभोगैः सुभगशशभृद्बिम्बधवलै-
रहो चेतः पुंसां हरति बहुरूपा शरदियम् ॥

1824

अर्धं सुप्तो निशायां सरभससुरतायाससन्नश्लथाङ्गः
प्रोद्भूतासह्यतृष्णो मधुमदविरतौ हर्म्यपृष्ठे विबुद्धः ।
संभोगक्लान्तकान्ताशिथिलभुजलतावर्जितं कर्करीतो
ज्योत्स्नाभिन्नाच्छधारं न पिबति सलिलं शारदं मन्दभाग्यः ॥
कयोरपि.

1825

पूर्वं वारिधरप्रसङ्गसमयेनापूरितैः कुक्षिभि-
र्या गर्भिण्य इवातिभारगुरवो निःसैन्यतामागताः ।
एताः संप्रति ता विभान्त्यकलुषाः क्षामाभिरामाङ्गिकाः
कूजत्सारसपोतपीतपयसो नद्यः प्रसूता इव ॥
श्रीभोगिवर्मणः.

1826

भोक्तुं भङ्क्त्वा न भुङ्क्ते कुटिलबिसलताकोटिमिन्दोर्वितर्का-
त्ताराकारांस्तृषार्तो न पिबति पयसः स्थूलबिन्दून्दलस्थान् ।
छायां सध्वान्तसंध्येत्यलिकुलशबलां वेत्ति चाम्भोरुहाणां
कान्ताविश्लेषभीरुर्दिनमपि रजनीं मन्यते चक्रवाकः ॥
श्रीशिवस्वामिनः.

अथ हेमन्तः

1827

शरत्कालातपक्रान्तकान्तावक्रेन्दुवल्लभः ।
प्राप्तः सपदि हेमन्तः सामन्तः स्मरभूपतेः ॥

1828

अलभन्त नभःक्षेत्रे तारास्तरलकान्तयः ।
त्विषं तुषारबीजानां नूतनाङ्कुरशालिनाम् ॥

1829

साशङ्केनेव कंदर्पदर्पोष्मपरिचिन्तनात् ।
शीतेन मदिराक्षीणां स्पृश्यते न कुचस्थली ॥

1830

मद्वैरिणः कठोरांशोरियं प्रणयभूरिति ।
रोषादिव तुषारेण निरदह्यत पद्मिनी ॥

1831

समक्षमपि सूर्यस्य पर्यभूयत पद्मिनी ॥
तेजस्विनोपि कुर्वन्ति किं कालवशमागताः ॥

एते बिल्हणस्य.

1832

हिमधवलदन्तकेशी मन्दद्युतितारका बृहत्तिमिरा ।
द्विगुणीभूता रजनी वृद्धेव शनैः शनैर्याति ॥

1833

नगाः सदा शीतसहा जटाधरा
विमुच्य पर्णानि फलानि सांप्रतम् ।
सुखप्रदं माधवमाप्तुमुत्सुका-
स्तपः प्रवृत्ताः किमु सन्ति पादपाः ॥

1834

कम्पप्रदोसौ शिशिरस्तुचौरो
मुष्णाति वृक्षान्हरते किमस्मान् ।

इतीव भीत्या परिपाण्डुराणि
जातानि शुष्काणि तृणानि भूमौ ॥

1835

हरति किमपां भस्मासारं शरद्गसितात्मनां
परिपवनतां नीतैर्मेघैः पुनात्युत चन्द्रिकाम् ।
वमति सुमनःसंदर्भं किं निगीर्णमशेषतः
किरति परितः किं हेमन्तस्तुषारकणोत्करम् ॥

पं° श्रीवकस्य.

1836

हे हेमन्त स्मरिष्यामि याते त्वयि गुणद्वयम् ।
अयत्नशीतलं वारि निशाश्च सुरतक्षमाः ॥

1837

गम्भीरस्यापि सतः संप्रति गुरुशोकपीडितस्येव ।
कूपस्य निशापगमे बाष्पेण निरुध्यते कण्ठः ॥

एतौ बाणकवेः.

1838

आहूतोपि सहायैरेमीत्युक्त्वा विमुक्तनिद्रोपि ।
गन्तुमना अपि पथिकः संकोचं नैव शिथिलयति ॥

भर्तुः.

1839

प्रालेयलेशशिशिरानिलसंप्रयोगः
प्रोत्फुल्लकुन्दमकरन्दहतालिवृन्दः ।
कालोयमापतति कुङ्कुमपङ्कपिङ्ग-
प्रोत्तुङ्गपीवरपयोधरभारभाजाम् ॥

डोहरस्य.

1840

लघुनि तृणकुटीरे क्षेत्रकोणे यवानां
नवयवसपलालस्रस्तरे सोपधाने ।
परिहरति सुगुप्तं हालिकद्वन्द्वमारा-
त्कुचकलशमहोष्माबद्धरेखस्तुषारः ।

कमलायुधस्य.

1841

शुकहरितयवानां सीम्नि नीहारभासः
सपदि विगतनिद्राः क्रौञ्चकान्ताः क्षपान्ते ।
विदधति कमनीयं क्वाणमुद्यत्ककारं
सरलितगलनालीजर्जरस्फाररेफम् ॥

1842

हे पान्थ प्रियविप्रयोगहुतभुग्ज्वालानभिज्ञोसि किं
किं वा नास्ति तव प्रिया गतघृणः किं वासि हीनो धिया ।
येनास्मिन्नवकुङ्कुमारुणरुचिव्यासङ्गधर्मोचिते
कुन्दानन्दितमत्तषट्पदकुले काले गृहान्निर्गतः ॥

1843

प्रोद्यत्प्रौढप्रियंगुद्युतिभृति विदलत्कुन्दमाद्यद्द्विरेफे
काले प्रालेयवातप्रचलविकसितोद्दाममन्दारदाम्नि ।
येषां नो कण्ठलग्ना क्षणमपि तुहिनक्षोददक्षा मृगाक्षी
तेषामायामियामा यमसदनसमा यामिनी याति नूनम् ॥

केषामपि.

1844

छित्त्वा हारलताः किरन्ति गलितव्याकीर्णमुक्ताफलाः
शुष्कं मर्मरयन्ति चन्दनरजो वक्षःस्थलायासकम् ।
शीतं शारदतापतान्तिशमनं यद्यत्समाजह्रिरे
हेमन्ते तदिदं त्यजन्ति तुहिनव्याजेन दिव्याङ्गनाः ॥

1845

शोभां दिक्तरुणीर्नयन्ति विलसन्मुक्ताकलापोज्ज्वलां
क्षौणीमण्डलमावहन्ति निपतत्पुष्पोपकाराञ्चितम् ।
स्वच्छैः प्रोर्णुवते नितान्तधवलैर्वासोभिरुर्वीभृतः
किं हेमन्तमहोचितं हिममुचः कुर्वन्ति नैतेम्बुदाः ॥

1846

प्रयाणव्यापारं तुहिनपतनेनान्तरयति
प्रथिम्ना श्यामानां विपुलयति संभोगसमयम् ।
समाश्लेषं शीतैर्गमयति मरुद्भिर्निबिडतां
हितं हेमन्तोयं किमपि तरुणानां प्रकुरुते ॥

एते श्रीमद्धंसारस्वतस्य.

अथ शिशिरः

1847

अभ्युत्पन्नविलासानां नारीणामिव सांप्रतम् ।
सीत्काराचार्यतां कर्तुमयं प्राप्तो हिमागमः ॥

1848

कारणोत्पन्नकोपापि सांप्रतं जलदागमे ।
निशि शीतापदेशेन गाढमालिङ्गति प्रियम् ॥

एतौ महामनुष्यस्य.

1849

प्रावारैरङ्गारैर्गर्भगृहैस्तनतटैश्च दयितानाम् ।
संतर्जितं समन्तान्निपतति शीतं दरिद्रेषु ॥

1850

संकोचितकरयुगलः प्रगलितदन्तालिकोद्धूषितकायः ।
नद्यवतरणविषण्णो लिखित इवावस्थितः पथिकः ॥

कर्णोरपि.

1851

अंशुकमिव शीतभयात्संस्त्यानत्वच्छलेन हिमधवलम् ।
अम्भोभिरपि गृहीतं पश्यत शिशिरस्य माहात्म्यम् ॥

अमृतवर्धनस्य.

1852

करचरणनासमादौ कर्णौ गृह्णाति रक्ततां गमयन् ।
शीतं गुरुकृतपीडं पश्चादङ्गानि कूर्म इव ॥

बीजकस्य.

1853

द्वारं गृहस्य पिहितं शयनस्य पार्श्वे
वह्निर्ज्वलत्युपरि तूलपटो गरीयान् ।
अङ्केनुकूलमनुरागवशात्कलत्र-
मित्थं करोति किमसौ स्वपतस्तुषारः ॥

बाणस्य.

1854

केशानाकुलयन्दृशौ मुकुलयन्वासो बलादाक्षिप-
न्नातन्वन्पुलकोद्गमं प्रकटयन्नावेगकम्पं गतेः ।
वारं वारमुदारसीत्कृतरवैर्दन्तच्छदं पीडय-
न्प्रायः शैशिर एष संप्रति मरुत्कान्तासु कान्तायते ॥

1855

चुम्बन्तो गण्डभित्तीरलकवति मुखे सीत्कृतान्यादधाना
वक्षःसूत्कञ्चुकेषु स्तनभरपुलकोद्भेदमापादयन्तः ।
ऊरूनाकम्पयन्तः पृथुजघनतटात्स्रंसयन्तोंशुकानि
व्यक्तं कान्ताजनानां विटचरितभृतः शैशिरा वान्ति वाताः ॥

करबाणि.

1856

इन्दुं तण्डुलखण्डमण्डलरुचिं नित्योदितं जातुचि-
द्दर्शे मेघघरट्टघट्टनगलद्देहं विधत्ते विधिः ।
नूनं लोकहितेच्छया किरति यत्संतर्पणं सर्वतः
शुभ्रादभ्रविशिष्टपिष्टरुचिरं भूमौ तुषारं दिवः ॥

प० पाकस्य

1857

पुण्याभो पूर्णवाञ्छः प्रथममगणितप्रोषदोषः प्रदोषे
पान्थः सुप्त्वा यथेच्छं तरलतनुतृणे धामनि ग्रामदेव्याः ।
उत्कम्पी कर्पटार्धे जरति परिजडेदभ्रनिर्भिन्ननिद्रे
वाते वाति प्रकामं हिमकणनिहतः कोणतः कोणमेति ॥

अथ कुसुमोच्चयः

1858

प्रयच्छतोच्चैः कुसुमानि मानिनी
विपक्षगोत्रं दयितेन लम्भिता ।
न किंचिदूचे चरणेन केवलं
लिलेख बाष्पाकुललोचना भुवम् ॥

1859

निपीयमानस्तबका शिलीमुखै-
रशोकयष्टिश्चलबालपल्लवा ।
विडम्बयन्ती ददृशे वधूजनै-
रमन्ददष्टौष्ठकरावधूननम् ॥

1860

करौ धुनाना नवपल्लवाकृती
वृथा कृथा मानिनि मा परिश्रमम् ।
उपेयुषी कल्पलताभिशङ्कया
कथं न्वितस्त्रस्यति षट्पदावलिः ॥

1861

व्यपोहितुं लोचनतो मुखानिलै-
रपारयन्तं किल पुष्पजं रजः ।
पयोधरेणोरसि काचिदुन्मनाः
प्रियं जघानोन्नतपीवरस्तनी ॥

एते भारवेः

1862

मुहुरुपहसितामिवालिनादै-
र्वितरसि नः कलिकां किमर्थमेताम् ।
वसतिमभिगतेन धाम्नि तस्याः
शठ कलिरेव महांस्त्वयाद्य दत्तः ॥

1863

अवचितकुसुमा विहाय वल्ली-
र्युवतिषु कोमलमालभारिणीषु ।
पदमुपदधिरे कुलान्यलीनां
न परिचयो मलिनात्मनां प्रधानम् ॥

1864

विनयति सुदृशो दृशः परागं
प्रणयिनि कौसुममाननानिलेन ।
तदहितयुवतेरभीक्ष्णमक्ष्णो-
र्द्वयमपि रोषरजोभिरापुपूरे ॥

एते माघस्य.

1865

उद्वीक्ष्य प्रथममवस्थितं मृगाक्षी
पुष्पौघं श्रितविटपं ग्रहीतुकामा ।
आरोढुं चरणमदादशोकयष्टे-
रामूलं पुनरपि तेन पुष्पितासौ ॥

1866

अत्रास्मिन्सुरतलतागृहेऽस्ति रम्यं
मालत्याः कुसुममनुच्चितं परेण ।
इत्युक्त्वा मृदु करपल्लवे गृहीत्वा
मुग्धाक्षीं रहसि निनाय कोऽपि धूर्तः ॥

एतौ जयमाधवस्य.

1867

प्रोत्फुल्लचारुकुसुमस्तबकौघनम्रा
येयं धृता रुचिरचूतलता मृगाक्ष्या ।
शङ्केनया विरहिणीवधदुर्मदस्य
कामस्य पूरितमिदं प्रतिपुष्पचापम् ॥

एतत्सुश्लोकस्य.

1868
असंख्यपुष्पोऽपि मनोभवस्य
पञ्चैव बाणार्थमयं ददाति ।
एवं कदर्यत्वमिवावधार्य
सर्वस्वमग्राहि मधोर्वधूभिः ॥

1869
स्वेदाम्भसा पुष्परजोभरैश्च
सर्वत्र पङ्के विहिते वधूनाम् ।
चक्रे निवासं कठिनोन्नतेषु
स्त्रीणां मनोभूः कुचमण्डलेषु ॥

अथ जलकेलिः

1870
उन्मृष्टपत्त्रा लुलितालकान्ताः
कण्ठेषु लग्ना जघनं स्पृशन्तः ।
कुचस्थलीष्वाहतिमादधाना
गता वधूनां प्रियतां जलौघाः ॥

1871
चकाशिरे कण्टकिभिः पलाशै-
र्नितम्बसङ्गोल्लसितोरुकम्पैः ।
कान्तापरिष्वङ्गविरूढसान्द्र-
रोमाञ्चपुञ्जैरिव पद्मखण्डाः ॥

1872
इतोऽङ्गरागस्तिलकं विमृष्टं
लब्धान्तरैरेभिरितीव मत्वा ।
सुसंहतेनेति तदा जलाना-
मदायि मध्यं न कुचद्वयेन ॥

एते जयवर्धनस्य.

1873

सन्दष्टवस्त्रेष्वबलानितम्बे-
ष्विन्दुप्रकाशान्तरितोडुकल्पाः ।
अमी जलापूरितसूत्रमार्गा
मौनं भजन्ते रशनाकलापाः ॥

1874

आसां जलास्फालनतत्पराणां
मुक्ताफलस्पर्धिषु शीकरेषु ।
पयोधरोत्सर्पिषु शीर्यमाणः
संलक्ष्यते न च्छिदुरोऽपि हारः ॥

एतौ कालिदासस्य.

1875

मुग्धाङ्गना कापि सरोजपत्त्रं
विलोलिताम्भःकणिकं निरीक्ष्य ।
प्रसारयामास जवेन पाणिं
ससंभ्रमं मौक्तिकशङ्कयेव ॥

वल्लभदेवस्य.

1876

सततमातपवातनिषेविणः
परिणतं सरसस्तपसः फलम् ।
यदबलाजन एव भुजैरसा-
वुर इवास्य पयः परिषस्वजे ॥

वाहुकस्य.

1877

प्रियकरप्रहिताम्बुकणच्छटा-
छुरणमीलितलोचनयाप्यहो ।
हृदि कयाचिदलक्ष्यमनोभव-
ज्वलनतापरुजा जगृहेतराम् ॥

1878

करौ धुनाना नवपल्लवाकृती
पयस्यगाधे किल जातसंभ्रमा ।
सखीष्वनिर्वाच्यमधार्ष्ट्यदूषितं
प्रियाङ्कसंश्लेषमवाप मानिनी ॥

1879

प्रियेण संग्रथ्य विपक्षसंनिधा-
वुपाहितां वक्षसि पीवरस्तने ।
स्रजं न काचिद्विजहौ जलाविलां
वसन्ति हि प्रेम्णि गुणा न वस्तुनि ॥

1880

तिरोहितान्तानि नितान्तमाकुलै-
रपां विगाहादलकैः प्रसारिभिः ।
ययुर्वधूनां वदनानि तुल्यतां
द्विरेफवृन्दान्तरितैः सरोरुहैः ॥

इमे भारवेः

1881

संक्षोभं पयसि मुहुर्महेभकुम्भ-
श्रीभाजा स्तनयुगलेन नीयमाने ।
विश्लेषं युगमगमद्रथाङ्गनाम्नो-
रुद्वृत्तः क इव सुखावहः परेषाम् ॥

1882

आनन्दं दधति मुखे करोदकेन
श्यामाया दयिततमेन सिच्यमाने ।
ईर्ष्यन्त्या वदनमसिक्तमप्यनल्प-
स्वेदाम्भःस्नपितमजायतेतरस्याः ॥

1883

कान्तानां कुवलयमप्यपास्तमक्ष्णोः
शोभाभिर्न मुखरुचाहमेकमेव ।
संहर्षादलिविरुतैरितीव गायँ-
ल्लोलोर्मौ पयसि महोत्पलं ननर्त ॥

एते माघस्य.

1884

लब्धं सरोभिः फलमम्बुजानां
सङ्गेन कान्तामुखतस्कराणाम् ।
एषामकृष्यन्त वराङ्गनाभि-
र्विलोचनानीव यदुत्पलानि ॥

1885

किमप्यवज्ञातसरोरुहेभ्यः
सरस्तदासां पदपल्लवेभ्यः ।
परीक्षणायेव निसर्गकान्ते-
रलक्तकं वीचिभिराचकर्ष ॥

एतौ बिह्लणस्य.

अथास्तमयः

1886

करसादोम्बरत्यागस्तेजोहानिः सरागता ।
वारुणीसङ्गजावस्था भानुनाप्यनुभूयते ॥

सुरभिचूलस्य.

1887

विलोक्य संगमे रागं पश्चिमाया विवस्वतः ।
कृतं कृष्णं मुखं प्राच्या नहि नार्यो विनेर्ष्यया ॥

पाणिनेः.

1888

दीप्तिमोषधिलेशेषु तापं विरहिणीषु च ।
निःक्षिप्येव जगामास्तं विस्रस्तकिरणो रविः ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

1889

अविज्ञातविशेषस्य सर्वतेजोपहारिणः ।
स्वामिनो निर्विवेकस्य तमसश्च किमन्तरम् ॥

श्रीमदवन्तिवर्मणः.

1890

लिम्पतीव तमोऽङ्गानि वर्षतीवाञ्जनं नभः ।
असत्पुरुषसेवेव दृष्टिर्निष्फलतां गता ॥

विक्रमादित्यस्य.

1891

क्वचिन्मृगशिरःपूर्णं क्वचिदालम्बिकृत्तिकम् ।
क्वचिच्छ्रवणसंकीर्णं नभो व्याधगृहायते ॥

भास्करसेनस्य.

1892

सांध्यरागरुधिरारुणमारा-
न्निष्पपात रविमण्डलमब्धौ ।
क्रूरकालकरवालविलूनं
वासरस्य सहसैव शिरो नु ॥

उभयम्यो:.

1893

रम्यतामुपगते नयनानां
लोहितायति सहस्रमरीचौ ।
आससाद विरहय्य धरित्रीं
चक्रवाकमिथुनान्यभितापः ॥

भारवेः.

1894

अंशुमानपि विपाकपिशङ्गं
रूपमाप परितो दिवसान्ते ।
कः परोत्र न विकारमुपेया-
भीम — — परिवेल्लितमूर्तिः ॥

1895

प्रोज्झ्यमित्रमपवर्जितदोषं
नाशयप्रकटनं मम युक्तम् ।
नूनमेवमवमृष्य तदानीं
मीलितं हृदयमम्बुरुहेण ॥

1896

मित्रमुज्झितवतातिनिराशं
स्वाशयाद्विदितवैभवहीनम् ।
ईदृशेन नभसा महतान्तः
शून्यता प्रकटितातिशयेन ॥

एते जयमाधवस्य

1897

असौ हि संकेतसमुत्सुकाभि-
र्विलासिनीभिर्मदनातुराभिः ।
सरोषदृष्टः स्फुरिताधराभि-
र्नूनं रविर्भीत इवास्तमेति ॥

नरेन्द्रस्य.

1898

अथासससादास्तमनिन्द्यतेजा
जनस्य दूरोज्झितमृत्युभीतेः ।
उत्पत्तिमद्वस्तु विनाश्यवश्यं
यथाहमित्येवमिवोपदेष्टुम् ॥

1899

सरोरुहाक्षीणि निमीलयन्त्या
रवौ गते साधु कृतं नलिन्या ।
अक्ष्णां हि दृष्ट्वापि जगत्समग्रं
फलं प्रियालोकनमात्रमेव ॥

एतौ पाणिनेः

1900

कृतोपकारं प्रियबन्धुमर्कं
मा द्राक्ष्म हीनांशुमधः पतन्तम् ।
इतीव मत्वा नलिनीवधूभि-
र्निमीलितान्यम्बुरुहेक्षणानि ॥

1901

शुद्धमाविलमवस्थितं चलं
वक्रमार्जवगुणान्वितं च यत् ।
सर्वमेव तमसा समीकृतं
धिङ्महत्त्वमसतां हतान्तरम् ॥

कालिदासस्य.

1902

एके वारिनिधौ प्रवेशमपरे लोकान्तरालोकनं
केचित्पावकयोगितां निजगदुः क्षीणेह्नि चण्डार्चिषः ।
मिथ्या चैतदसाक्षिकं प्रियसखि प्रत्यक्षतीव्रातपं
मन्येहं पुनरध्वनीनरमणीचेतोधिशेते रविः ॥

इन्दुलेखायाः.

1903

महद्भिरोघैस्तमसामभिद्रुतो
भयेप्यसंमूढमतिः क्रमन्क्षितौ ।
प्रदीपवेषेण गृहे गृहे स्थितो
विखण्ड्य देहं बहुधेव भास्करः ॥

मेण्ठस्य.

1904

प्रकाश्य लोकान्भगवान्स्वतेजसा
प्रभादरिद्रः सवितापि जायते ।
अहो चला श्रीर्बलमानदामहो
स्पृशन्ति सर्वे हि दशाविपर्यये ॥

पाणिनेः

1905

अयं हि तीव्रेण जगन्ति तेजसा
प्रताप्य भासां पतिरस्तमागतः ।
प्रतापमात्रोपनता विभूतय-
श्चिरं न तिष्ठन्ति परोपतापिनाम् ॥

शंकरगणस्य.

1906

समाहतं यस्य करैर्विसर्पिभि-
स्तमो दिगन्तेष्वपि नावतिष्ठते ।
स एव भास्वाँस्तमसाभिभूयते
स्पृशन्ति कं कालवशेन नापदः ॥

दक्षोकस्य.

1907

परस्परं चञ्चुपुटद्वयार्पितां
बिभर्ति चक्राह्वयुगं मदालसम् ।
नितान्तसंघट्टनकीलकोपमां
वियोगभीत्येव मृणालनालिकाम् ॥

कल्याणि.

1908

यातोस्मि पद्मनयने समयो ममैष
सुप्ता मयैव भवती प्रतिबोधनीया ।
प्रत्यायनामयमितीव सरोरुहिण्याः
सूर्योस्तमस्तकनिविष्टकरः करोति ॥

श्रीहर्षदेवस्य.

1909

अस्तावलम्बिरविबिम्बतयोदयाद्रि-
चूडोन्मिषत्सकलचन्द्रतया च सायम् ।
संध्याप्रनृत्तहरहस्तगृहीतकांस्य-
तालद्वयेव समलक्ष्यत नाकलक्ष्मीः ॥

1910

व्यक्तोपकारममुना स्थगितासु दिक्षु
प्रेयोगृहं सुखमलक्षितमेव यामः ।
धम्मिल्लबन्धरुचिरैरभिसारिकाभिः
प्रेम्णा तमश्चिरमितीव शिरोभिरूहे ॥

1911

आबद्धपद्ममुकुलाञ्जलि याचितोऽसा-
वुत्सृज्य संप्रति गतः कथमंशुमाली ।
अन्तर्निरुद्धमधुपक्वणितैरितीव
स्वप्नायति स्म नलिनी निशि बद्धनिद्रा ॥

1912

अस्ताद्रिपार्श्वमुपजग्मुषि तिग्मभासि
जानीत शीतकिरणोऽभ्युदितो न वेति ।
चारा इवाथ रजनीतिमिरप्रयुक्ता-
श्चेरुश्चिरं चरणभूमिषु चञ्चरीकाः ॥

1913

निष्ठ्यूतकज्जलकरालशिखाशिखण्डै-
रुत्सङ्गवृत्तिमधिगम्य निकेतनानाम् ।
स्नेहानुबन्धिभिरदीपि दिनावसाने
संध्यार्भकैरिव सरागकरैः प्रदीपैः ॥

एते रत्नाकरस्य.

1914

आवेपते भ्रमति रोदिति मोहमेति
कान्तं विलोकयति कूजति दीनदीनम् ।
अस्तं हि भानुमति गच्छति चक्रवाकी
हा जीवितेपि मरणं प्रियविप्रयोगः ॥

1915

दूरागतं दयितमुत्सुकिता नितान्त-
मालिङ्ग्य यातु विरहस्य दुरन्तमन्तम् ।
इत्थं विचिन्त्य भुवनत्रितयैकबन्धु-
रस्तं जगाम भगवाननुकम्पयेव ॥

कयोरपि.

1916

एकेनाक्ष्णा परिणतरुषा पाटलेनास्तसंस्थं
पश्यत्यर्कं कुमुदविशदेनापरेण स्वकान्तम् ।
अह्नश्छेदे दयितविरहाशङ्किनी चक्रवाकी
द्वौ संकीर्णौ रचयति रसौ नर्तकीव प्रगल्भा ॥

चन्द्रकस्य.

1917

हुताशज्वालाभे स्थितवति रवावस्तशिखरे
पिपासुः किंजल्कं प्रविशति सरोजं मधुकरः ।
तदन्तः संरोधं गणयति न संध्यासमयजं
जनोर्थी नापायं विमृशति फलैकान्ततृषितः ॥

विष्णुशर्मणः.

1918

वेत्त्यङ्गारसमं विकासिकुसुमं पश्यत्यलातं बिसं
वह्निं चन्द्रमवेक्षते ग्रहगणं तद्विस्फुलिङ्गोपमम् ।
चक्राह्वो निशि शीतलेपि शयने तोयेन संदह्यते
प्रायेणेष्टवियोगतप्तमनसां वह्न्येकरूपं जगत् ॥

1919

चक्राह्वो विरही हतोपि हृदये बाणेन न त्यक्तवा-
न्प्राणान्प्राणसमासमागमसुखध्यानैकतानश्चिरम् ।
स्वां छायामवलोक्य वारिणि गलद्रक्तामवेत्य प्रियां
भ्रातस्तद्व्रणवेदनापरिगतः कष्टं मृतः सांप्रतम् ॥

कयोरपि.

1920

दीनं रौति निरीक्ष्य तत्र सवितुर्बिम्बं समुत्को मुहु-
श्चञ्च्वा मार्ष्टि पुरः स्थितां सहचरीं दुःखेन मन्दोद्यमाम् ।
अस्तं यास्यति भास्करोयमुदयादित्याकुलश्चेतसा
चक्राह्वो न सुखं दिवापि लभते धिग्दुःखितान्कामिनः ॥

1921

पक्षावुत्क्षिपति क्षितौ निपतति क्रोडं नखैरुल्लिख-
त्युद्बाष्पेण च चक्षुषा सहचरीं ध्यायन्मुहुर्वीक्षते ।
चक्राह्वो दिवसावसानसमये तत्तत्करोत्युन्मना
येनालोहितमण्डलोपि कृपया नास्तं रविर्गच्छति ॥

प्रियाविरहस्य.

1922

प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ
विफलत्वमेति बहुसाधनता ।
अवलम्बनाय दिनभर्तुरभू-
न्न पतिष्यतः करसहस्रमपि ॥

1923

अनुरागवन्तमपि लोचनयो-
र्दधतं वपुः सुखमतापकरम् ।
निरकासयद्रविमपेतवसुं
वियदालयादपरदिग्गणिका ।

1924

रुचिधाम्नि भर्तरि भृशं विमलाः
परलोकमभ्युपगते विविशुः ।
ज्वलनं त्विषः कथमिवेतरथा
सुलभोन्यजन्मनि स एव पतिः ॥

1925

अविभाव्यतारकमदृष्टहिम-
द्युतिबिम्बमस्तमितभानु नभः ।
विरतोरुतापमतमिस्रमभा-
दपदोषतेव विगुणस्य गुणः ॥

1926

ददृशेपि भास्कररुचाह्नि न यः
स तमीं तमोभिरधिगम्य तताम् ।
द्युतिमग्रहीद्ग्रहगणो लघवः
प्रकटीभवन्ति मलिनाश्रयतः ॥

एते माघस्य ।

1927

कालः किरातः स्फुटपद्मकस्य
वधं व्यधाद्यस्य दिनद्विपस्य ।
तस्यैव संध्या रुचिरास्रधारा
ताराश्च कुम्भस्थलमौक्तिकानि ॥

1928

एतद्भ्रुकचानुकारिकिरणं राजद्रुहोह्नः शिर-
श्छेदाभं वियतः प्रतीचि निपतत्यब्धौ रवेर्मण्डलम् ।
एषापि स्फुरमा प्रियानुगमनं प्रोद्दामकाष्ठोत्थिते
संध्याग्नौ विनिधाय तारकमिषाज्ज्ञातास्थिशेषस्थितिः ॥

एतौ नैषधकर्तुः ।

1929

भानुमानपरदिग्वनिताया-
श्चुम्बति स्म मुखमुद्गतरागः ।
पद्मिनी किमु करोतु वराकी
मीलिताम्बुरुहनेत्रपुटाभूत् ॥

बिल्हणस्य.

1930

किं नु कालगणनापतेर्मषी-
भाण्डमर्यमवपुर्हिरण्मयम् ।
तत्र यद्विपरिवर्तितानने
लिम्पति स्म धरणिं तमोमषी ॥

मङ्खकस्य.

1931

आदाय दण्डं सकलासु दिक्षु
योयं परिभ्राम्यति भानुभिक्षुः ।
अब्धौ निमज्जन्निव तापसोयं
संध्याभ्रकाषायमधत्त सायम् ॥

1932

किं योगिनीयं रजनी रतीशं
याजीजिवत्पद्मममूमुहच्च ।
योगर्द्धिमस्या महतीमलम-
मिदं वदत्यम्बरचुम्बि कम्बु ॥

1933

प्रबोधकालप्रतिबोधितानि
ताराखपुष्पाणि निदर्शयन्ती ।
निशाह शून्याध्वनि योगिनीयं
मृषा जगद्दृष्टमपि स्फुटाभम् ॥

1934

रामालिरोमावलिदिग्विगाहि
ध्वान्तायते वाहनमन्तकस्य ।
यद्वीक्ष्य दूरादिव बिभ्यतः स्वा-
नश्वान्गृहीत्वापसृतो विवस्वान् ॥

एते नैषधकर्तुः

1935

वासवस्तुरगरत्नममुष्मा-
च्चाप दास्यति ममापि कदाचित् ।
आशयेति जलराशिमयासी-
द्भानुरश्वपरिवर्तधियेव ॥

अथाभिसारिकाः

1936

हृदये दयितेन हृते वपुषि सवेपथुनि पथि निरालोके ।
अयि कथय कथमनङ्ग प्रियगृहमभिसारिकां नयसि ॥

1937

दुर्दिननिशीथतिमिरे निःसंचारासु नगरवीथीषु ।
पत्यौ विदेशयाते परं सुखं जघनचपलायाः ॥

1938

कान्तवेश्म बहु संदिशतीभि-
र्यातमेव रतये रमणीभिः ।
मन्मथेन परिलुप्तमतीनां
प्रायशः स्खलितमप्युपकारि ॥

भारवेः

1939

नूपुरैः कथयतोभिसारणं
शिञ्जितेन पदवीमलक्तकः ।

संगमे रटति मेखला खला
सर्व एव रिपवो न मण्डनम् ॥

1940

उत्तिष्ठ दूति यामो यामो यातस्तथापि नायातः ।
यातः परमपि जीवति जीवितनाथो भवत्वस्याः ॥

कयोरपि.

1941

नयनोदरयोः कपोलभागे
द्युतिमद्रत्नगणेषु भूषणेषु ।
सलिलप्रतिबिम्बितेन्दुबिम्बा
शतचन्द्राभरणेव काचिदासीत् ॥

भूषणवेतस्य.

1942

मदेन रागेण किमिन्दुना वा
पुष्पेषुणा वा मधुना प्रयुक्ताः ।
निशागमे यत्नविहाय भीतिं
ययुः प्रियाणां भवनानि नार्यः ॥

शीलुकस्य.

1943

निरीक्ष्य विद्युन्नयनैः पयोदो
मुखं निशायामभिसारिकायाः ।
धारानिपातैः सह किं नु वान्त-
श्चन्द्रोयमित्यार्ततरं ररास ॥

पाणिनेः.

1944

संकेतधाम्नि प्रथमं प्रियेण
संभाविते सत्यभिसारिकायाः ।
अभूत्सुखं यत्किमपीति वाचा-
मगोचरं तत्स्वयमेव वाच्यम् ॥

प्रवरसेनस्य.

1945

कलावति क्षततमसि प्रभावति
स्फुटोदये जननयनाभिनन्दिनि ।
ददुर्दृशं शशिनि रुषाभिसारिकाः
क्वचिद्भवत्यतिसुभगोपि दुर्भगः ॥

गोविन्दस्वामिनः-

1946

क्व प्रस्थितासि करभोरु घने निशीथे
प्राणाधिको वसति यत्र निजः प्रियो मे ।
एकाकिनी वद कथं न बिभेषि बाले
शूरोस्ति पुङ्खितशरो मदनः सहायः ॥

अमरुकस्य-

1947

उरसि निहितस्तारो हारः कृता जघने घने
कलकलवती काञ्ची पादौ रणन्मणिनूपुरौ ।
प्रियमभिसरस्येवं मुग्धे त्वमाहतडिण्डिमा
यदि किमपरं त्रासोत्कम्पा दिशः समुदीक्षसे ॥

अर्गटस्य-

1948

मार्गे पङ्किनि तोयदान्धतमसे निःशब्दसंचारकं
गन्तव्या दयितस्य मेद्य वसतिर्मुग्धेति कृत्वा मतिम् ।
आ जानूद्धृतनूपुरा करतलेनाच्छाद्य नेत्रे भृशं
कृच्छ्राल्लब्धपदस्थितिः स्वभवने पन्थानमभ्यस्यति ॥

1949

यावन्मद्यमदप्रमादविवशः सुप्तो जनोन्तःपुरे
यावच्चैष न मुच्यते जलमुचा वैरीव तारापतिः ।
यावद्द्वारमिदं न रक्षकजनैराश्रीयते संप्रति
क्षिप्रं तावदसौ स्मरामयवतां वैद्यः समासाद्यताम् ॥

1950

वातोद्धूतमुखी प्रमृष्टतिलका सालक्तरक्तांशुका
मेघानां निनदेन भीतवदना गत्वा प्रियस्यालयम् ।
द्वारं नेच्छति लज्जया प्रलपितुं देहीति वर्षाहता
पादौ नूपुरकर्दमप्रतिहतौ संशब्दयन्ती स्थिता ॥

केषामपि.

1951

पङ्काक्ताजानुपादासिततरवसना वृष्टिसंमृष्टपत्त्रा
वातोद्धूतालकान्ता जलपतनगलच्छिन्नधम्मिल्लमाला ।
शीतप्रस्पन्दितौष्ठाक्षमकरचरणा वेपथुव्याप्तगात्री
नापुण्यैरेत्य तन्वी गुरुजनभवनान्नीयते वक्षसि द्राक् ॥

वद्यहास्यस्य.

1952

पुत्रमम्बुजमुखी शवभङ्ग्या
कृत्रिमं शिरसि कापि वहन्ती ।
कान्तवेश्मनि जगाम रुदन्ती
कं विडम्बयति नो कुसुमेषुः ॥

बिह्लणस्य.

1953

अस्थानगामिभिरलंकरणैरुपेता
भूयः पदस्खलननिह्नुतिरप्रसन्ना ।
वाणीव कापि कुकवेर्जनहस्यमाना
द्राङ्निर्गता निजगृहाद्वनिता मदान्धा ॥

उत्प्रेक्षावल्लभस्य.

1954

निशा वयस्या तिमिरं प्रदीपः
सोपानपाली भुजगेन्द्रभोगाः ।
प्रेमोन्मदानामभिसारिकाणां
स्मरोपदिष्टः पर एव पन्थाः ॥

वाहिनीपतेः.

अथ चन्द्रोदयः

1955

प्रत्यग्रयौवनां श्यामामपेततिमिरांशुकाम् ।
विलोक्य जातहासोभून्मुदेव कुमुदाकरः ॥

वररुचेः

1956

आश्वासयति काकोपि दुःखितां पथिकाङ्गनाम् ।
त्वं चन्द्रामृतजन्मापि दहसीति किमुच्यताम् ॥

1957

तन्वङ्ग्या मुखमुद्वीक्ष्य क्षणमेव निशाकरः ।
प्रद्वेषात्क्षयमायाति वृद्धिर्मत्सरिणां कुतः ॥

1958

कुमुदेष्वधिकं भान्ति पतिताश्चन्द्ररश्मयः ।
अतिप्रकृष्टशीलेषु कुलेष्विव समृद्धयः ॥

1959

बोधितुं हृदये सुप्तं सहायं रतिवल्लभम् ।
करस्पर्शं कुचे धत्ते चन्द्रश्चञ्चलचक्षुषाम् ॥

केषामपि

1960

दूरमंशुप्रभाजालं प्रसारयति चन्द्रमाः ।
रात्रौ नववयाः कामी मनोरथमिवाधनः ॥

1961

शीतांशुकरसंस्पृष्टा निशासु कमलाकराः ।
संकुचन्त्यप्रियं दृष्ट्वा नयनानीव योषिताम् ॥

महामनुष्यस्य

1962

उदयनगान्तरितमियं प्राची सूचयति दिङ्निशानाथम् ।
परिपाण्डुना मुखेन प्रियमिव हृदयस्थितं रमणी ॥

श्रीहर्षदेवस्य

1963

अङ्गुलीभिरिव केशसंचयं
संनिगृह्य तिमिरं मरीचिभिः ।
कुड्मलीकृतसरोजलोचनं
चुम्बतीव रजनीमुखं शशी ॥

कालिदासस्य.

1964

निरर्थकं जन्म गतं नलिन्या
यया न दृष्टं तुहिनांशुबिम्बम् ।
उत्पत्तिरिन्दोरपि निष्फलैव
न येन दृष्टा नलिनी विबुद्धा ॥

बिल्हणराजकन्ययोः.

1965

संविधातुमभिषेकमुदासे
मन्मथस्य लसदंशुजलौघः ।
यामिनीवनितया ततचिह्नः
सोत्पलो रजतकुम्भ इवेन्दुः ॥

भारवेः.

1966

एष तुङ्गमरवीचिडम्बरः
क्षोभमात्रमगमत्पयोनिधिः ।
विभ्रमैस्तदुदयक्रमोचितै-
रुल्ललास ललनासु मन्मथः ॥

भा० जयवर्धनस्य.

1967

प्रसन्नसंपादितचारुकान्ति-
र्जितोपि कान्तामुखशोभयायम् ।
धृष्टः शशाङ्कः पुनरभ्युदेति
लज्जा कुतोन्तर्मलिनाशयानाम् ।

कस्यापि.

1968

शुद्धस्वभावान्यपि संहतानि
निनाय भेदं कुमुदानि चन्द्रः ।
अवाप्य वृद्धिं मलिनान्तरात्मा
जडो भवेत्कस्य गुणाय वक्रः ॥

1969

उपोढरागेण विलोलतारकं
तथा गृहीतं शशिना निशामुखम् ।
यथा समस्तं तिमिरांशुकं तया
पुरोपि रागाद्गलितं न लक्षितम् ॥

एतौ पाणिनेः.

1970

संप्राप्तुकामोदयमर्कभर्तु-
रम्भोजिनी भृङ्गकृताक्षमाला ।
साध्वी नवाम्भोजनिमीलिताक्षी
निमग्ननाला सलिलेतपस्यत् ॥

1971

उद्यच्छशी तरुणभास्करकान्तिचौरः
स्पर्शेन शीतकरलालितया प्रदोषे ।
ज्ञातोर्धमुग्धनलिनीप्रियया सलज्जः
पाण्डुत्वमाप रभसादिव मन्मथार्तः ॥

एतौ प्रचण्डमाधवस्य.

1972

प्रथमं कलाभवदथार्धमथो
हिमदीधितिर्महदभूदुदितः ।
दधति ध्रुवं क्रमत एव न तु
द्युतिशालिनोपि सहसाभ्युदयम् ॥

1973

उदमज्जि कैटभजितः शयना-
दपनिद्रपाण्डुरसरोजरुचा ।
प्रथमप्रबुद्धनदराजसुता-
वदनेन्दुनेव तुहिनद्युतिना ॥

1974

अथ लक्ष्मणानुगतकान्तवपु-
र्जलधिं व्यतीत्य शशिदाशरथिः ।
परिवारितः परित ऋक्षबलै-
स्तिमिरौघराक्षसकुलं बिभिदे ॥

1975

रजनीवशादुदयमाप शशी
सपदि व्यभूषयदसावपि ताम् ।
अविलम्बितक्रममहो महता-
मितरेतरोपकृतिमच्चरितम् ॥

1976

दिवसं भृशोष्णरुचिपादहतां
रुदतीमिवानवरतालिरुतैः ।
मुहुरामृशन्मृगधरोऽथ करै-
रुदशिश्वसत्कुमुदिनीवनिताम् ॥

एते माघस्य.

1977

धिक्तस्य मूर्खजरठस्य कवेः कवित्वं
यः स्त्रीमुखं च शशिनं च समीकरोति ।
भ्रूभङ्गविभ्रमकटाक्षनिरीक्षितानि
कोपप्रसादहसितानि कुतः शशाङ्के ॥

कस्यापि.

1978

यदेतच्चन्द्रान्तर्जलदलवलीलां प्रकुरुते
तदाचष्टे लोकः शशक इति नो मां प्रति तथा ।
अहं त्विन्दुं मन्ये त्वदरिविरहाक्रान्ततरुणी-
कटाक्षोल्कापातव्रणकिणकलङ्काङ्किततनुम् ॥

1979

अमुष्मै चौराय प्रतिनियतमृत्युप्रतिभिये
प्रभुः प्रीतः प्रादादुपरि नवपादद्वयकृते ।
सुवर्णानां कोटीर्दश दशनकोटिक्षतगिरी-
न्करीन्द्रानप्यष्टौ मदमुदितगुञ्जन्मधुलिहः ॥

एतौ श्रीहर्षदेवचौरयोः

1980

स्वैरं कैरवकोरकान्विदलयन्यूनां मनः खेलय-
न्नम्भोजानि निमीलयन्मृगदृशां मानं समुन्मूलयन् ।
कोकानाकुलयंस्तमः कवलयन्नम्भोधिमुद्वेलय-
ञ्ज्योत्स्नां कन्दलयन्दिशो धवलयन्निन्दुः समुज्जृम्भते ॥

1981

मयूखनखरत्रुटत्तिमिरकुम्भिकुम्भस्थलो-
च्छलत्तरलतारकाप्रकरकीर्णमुक्तागणः ।
पुरंदरहरिद्दरीकुहरगर्भसुप्तोत्थित-
स्तुषारकरकेसरी गगनकाननं गाहते ॥

1982

अङ्कं केपि शशाङ्किरे जलनिधेः पङ्कं परे मेनिरे
सारङ्गं कतिचिच्च संजगदिरे भूमेश्च बिम्बं परे ।
इन्दौ यद्दलितेन्द्रनीलशकलश्यामं दरीदृश्यते
तन्मन्ये रविभीतमन्धतमसं कुक्षिस्थमालक्ष्यते ॥

1983

ओंकारो मदनद्विजस्य गगनक्रोडस्य दंष्ट्राङ्कुर-
स्तारामौक्तिकशुक्तिरन्धतमसस्तम्बेरमस्याङ्कुशः ।
शृङ्गारार्गलकुञ्चिका विरहिणीमाणच्छिदे कर्तरी
संध्यावारवधूनखक्षतिरसौ चान्द्री कला पातु वः ॥

1984

पश्य चन्द्रमुखि चन्द्रमण्डलं
व्योममार्गसरसीसरोरुहम् ।
यामिनीयुवतिकर्णकुण्डलं
मारमार्गणनिघर्षणोपलम् ॥

कस्यापि.

1985

निर्मले सलिलकुण्डसुनीले
संचरन्सितरुचिः शनकैः खे ।
तत्र कालगणकेन नियुक्ता
रात्रिमानघटिकेव विभाति ॥

राजानकानन्दकस्य.

1986

आकाशवापीसितपुण्डरीकं
शाणोपलं मन्मथसायकानाम् ।
पश्योदितं शारदमुत्पलाक्षि
संध्याङ्गनाकन्दुकमिन्दुबिम्बम् ॥

1987

दृष्टे चन्द्रमसि प्रलूनतमसि व्योमाङ्गणस्थेयसि
स्फूर्जन्निर्मलतेजसि त्वयि गते दूरं निजप्रेयसि ।
श्वासः कैरवकोरकीयति मुखं तस्याः सरोजीयति
क्षीरोदीयति मन्मथो मृगदृशो दृक्चन्द्रकान्तीयति ॥

कस्यापि.

1988

एतत्प्रचण्डि समुदेत्यकलङ्कमूर्ति
कल्माषिताम्बरतलं महचक्रवालम् ।
सूर्येन्दुसंपुटसमुद्रकवाटकोष-
विश्लेषकीर्णनवरत्नकलापकान्ति ॥

1989

लावण्यकान्तिविसरामृतवाञ्छयेव
बिभ्रत्सुधानिकरनिर्भरतामपीन्दुः ।
छायाछलेन निपपात वधूकपोले
संतोषभाग्भवति को गुणवान्गुणेषु ॥

1990

कर्णावतंसयितुमर्पयितुं शिखासु
मार्ष्टुं रतिश्रमजलं चषके निधातुम् ।
कण्ठे गुणं रचयितुं वलयान्विधातुं
स्त्रीणां मनोतिलुलुभे शशिनः करेषु ॥

भट्टहरिभूतस्य.

1991

उत्कूजति भ्रमति रोदिति रारटीति
पद्मानि चोत्क्षिपति चञ्चुपुटेन दूरम् ।
तोये निमज्जति शशाङ्कमुदीक्षते च
कष्टं प्रियाविरहितो निशि चक्रवाकः ॥

1992

चिन्ताकुलः सहचरीविरहार्द्रशोकः
स्वच्छायया च दयितेतिकृतप्रलापः ।
त्यक्तस्तयापि विरहाद्यपलोर्मिवेगा-
दालम्बनान्यपि विधिर्विधुरो निहन्ति ॥

कस्यापि.

1993

त्रिनयनजटावल्लीपुष्पं मनोभवकार्मुकं
महकिसलयं संध्यानारीनितम्बनखक्षतम् ।
तिमिरभिदुरं व्योम्नः शृङ्गं निशावदनस्मितं
प्रतिपदि नवस्येन्दोर्बिम्बं सुखोदयमस्तु वः ॥

कल्गुहस्तिन्याः.

1994

कपोले मार्जारः पय इति कराँल्लेढि शशिन-
स्तरुच्छिद्रप्रोतान्बिसमिति करी संकलयति ।
रतान्ते तल्पस्थान्हरति वनिताप्यंशुकमिति
प्रभामत्तश्चन्द्रो जगदिदमहो विप्लवयति ॥

भासस्य.

1995

छायामम्भसि विप्रयोगकृपणः स्वां मन्यमानः प्रियां
चक्राह्वो वदनाद्बिलाङ्कुरमभिप्रेप्सन्ननेस्यास्ततः ।
दृष्ट्वाम्बुप्लुतमेतयोरितमिति प्रीतस्तमेवाददा-
व्यामूढः परमार्थ एव सुतरां लोकः सुखी नेतरः ॥

विद्युत्पुञ्जस्य.

1996

अत्यन्तोच्चतपूर्वपर्वतमहापीठे हरस्पर्धया
दूरोदञ्चितधूमसंनिभतमस्तारास्फुलिङ्गाकुलम् ।
नूनं पञ्चशरोकरोच्छशिमिषात्स्वं ज्वाललिङ्गं यतो
गर्वाच्चर्वपरान्दहन्मुनिवरान्सर्वानखर्वांशुभिः ॥

दारीकस्य.

1997

इदं व्योमसरोमध्ये भाति चन्द्रसितोत्पलम् ।
मलिनोऽन्तर्गतो यत्र कलङ्को भ्रमरायते ॥

पं० भीवकस्य.

1998

ताराप्रसूननिचयेन निशा स्मरस्य
पूजां विधाय गगनाङ्गणपीठपृष्ठे ।
ज्योत्स्नाछलेन किरतीन्दुसमुद्रिकाया
निःशेषकामुकवशीकृतिचूर्णमुष्टीः ॥

1999

जटाभाभिर्भाभिः करधृतकलङ्काक्षवलयो
वियोगिन्यापत्तेरिव कलितवैराग्यविशदः ।
परिभ्रंशत्तारापरिकरकपालाञ्चिततले
शशी भस्मापाण्डुः पितृवन इव व्योम्नि चरति ॥

2000

मन्येऽस्तं समये प्रविश्य सहसा वारां निधेरन्तरं
चन्द्रच्छद्मसमाश्रितः पुनरयं चण्डांशुरेवोद्गतः ।
येनौर्वानलसंगमाद्दशगुणीभूतप्रतापोद्गमो
मध्येऽङ्गारकलङ्कितो विरहिणां दग्धुं मनांस्युद्गतः ॥

एते भर्तृसारस्वतस्य.

2001

सौधस्कन्धतलानि दीपपटलैः कम्पेन पाण्डुध्वजा
हंसाः पक्षविधूननेन मृदुना निद्रान्तनादेन च ।
लक्ष्यन्ते कुमुदानि षट्पदरुतैरुत्सर्पिगन्धेन च
क्षुभ्यत्क्षीरपयोधिपूरसदृशे जाते शशाङ्कोदये ॥

2002

कैलासायितमद्रिभिर्विटपिभिः श्वेतातपत्रायितं
मृत्पङ्केन दधीयितं जलनिधेर्दुग्धायितं वारिभिः ।
मुक्ताहारलतायितं व्रततिभिः शङ्खायितं श्रीफलैः
श्वेतद्वीपजनायितं जनपदैर्जाते शशाङ्कोदये ॥

एतौ भट्टत्रिविक्रमस्य.

2003

विश्लिष्टोन्विष्य सर्वाः कमलवनभुवश्चक्रवाको वराको
भ्रान्तो रक्तोत्पलिन्यां दवदहन इति त्यक्तदेहः पपात।
यावत्तत्रैव शोकात्प्रथमनिपतितां प्रेक्षते चक्रवाकी-
मन्योन्यस्नेहवृद्धिं प्रकटयति विधिः प्रायशः पुण्यभाजाम् ॥

2004

प्रथममरुणच्छायस्तावत्ततः कनकाकृतिः
प्रभवति ततो ध्वान्तक्षोदक्षमः क्षणदामुखे।
तदनु विरहोत्ताम्यत्तन्वीकपोलतलद्युतिः
सरसबिसिनीकन्दच्छेदच्छविर्मृगलाञ्छनः ॥

कस्यापि.

2005

लक्ष्मीक्रीडातडागो रतिधवलगृहं दर्पणो दिग्वधूनां
पुष्पं श्यामालताया त्रिभुवनविजये मन्मथस्यातपत्रम्।
पिण्डीभूतं स्मरस्य स्मितममरसरित्पुण्डरीकं मृगाङ्को
ज्योत्स्नापीयूषवापी जयति सितवृषस्तारकागोकुलस्य ॥

कस्यापि.

2006

अरोदि मधुपैर्भृशं कमलमालया मीलितं
व्यकम्पि जलवीचिभिर्विदलितं मुखं कैरवैः।
विलोक्य रजनौ हृदे विरहिकोकशोकं घनं
परव्यसनकातराः किमिव कुर्वते साधवः ॥

पं० श्रीवकस्य.

अथ पानकेलिः

2007

बहुविकृतगाढरागं विलासवैदग्ध्यनैष्ठिताचार्यः।
जयति मधु प्रियवदने यौवनमिव जीवलोकेस्मिन् ॥

कस्यापि.

2008

क्रान्तकान्तवदनप्रतिबिम्बे
भग्नबालसहकारसुगन्धौ ।
स्वादुनि प्रणदितालिनि शीते
निर्ववार मधुनीन्द्रियवर्गः ॥

माघस्य.

2009

मा गमन्मदविमूढधियो नः
प्रोज्झ्य रन्तुमिति शङ्कितनाथाः ।
योषितो न मदिरां भृशमीषुः
प्रेम पश्यति भयान्यपदेऽपि ॥

2010

अन्ययान्यवनितागतचित्तं
चित्तनाथमभिशङ्कितवत्या ।
पीतभूरिसुरयापि न मेदे
निर्वृतिर्हि मनसो मदहेतुः ॥

2011

अप्रसन्नमपराद्धरि पत्यौ
कोपदीप्तमुररीकृतधैर्यम् ।
क्षालितं नु शमितं नु वधूनां
द्रावितं नु हृदयं मधुवारैः ॥

2012

प्राप्यते गुणवतापि गुणानां
व्यक्तमाश्रयवशेन विशेषः ।
तत्तथाहि दयिताननदत्तं
व्यानशे मधु रसातिशयेन ॥

2013

बिम्बितं भृतपरिस्रुति जान-
न्भाजने जलजमित्यबलायाः ।
घ्रातुमक्षि मधुपः पतति स्म
भ्रान्तिभाजि भवति क्व विवेकः ॥

अस्यैव.

2014

सागसि प्रियतमे कृतकोपा
याङ्घ्रियुग्मपतितेऽपि न तुष्टा ।
सैव मद्यपरिलुप्तविवेका
तं तथैव परितोषयति स्म ॥

नम्रजित:.

2015

कामिनीवदननिर्जितकान्तिः
शोभितुं नहि शशाक शशाङ्कः ।
लज्जयेव विमलं वपुरासु
शीधुपूर्णचषकेषु ममज्ज ॥

भारवेः.

2016

मूर्तिमन्तमिव रागरसौघं
ते परस्परसमर्पितवक्त्राः ।
आननासवमिषेण तदानी-
मक्षिपन्त हृदयेषु युवानः ॥

2017

अर्धपीतमदिरा मणिपात्री
शोभतां कथमितीव तरुण्या ।
चुम्बितैरधिकपाटलभासा
पूरिताधरमयूखभरेण ॥

एतौ भवगाभवस्य.

2018

कान्तानखाधररसामृततृष्णयेव
बिम्बं पपात शशिनो मधुभाजने यत् ।
निःशोषिते मधुनि लज्जितचित्तवृत्ति
तत्तन्मुखावजितकान्तितयेव नष्टम् ॥

दिवाकरवर्मणः.

2019

मधुरद्विरेफरणिताभिमन्त्रितं
धृतमानखण्डननिरर्गलस्थिति ।
मदनस्य वारुणमिवास्त्रमाबभौ
हृदयं विशन्मधु विमुग्धचक्षुषाम् ॥

2020

संक्रान्तमाननमवेक्ष्य मृगायताक्ष्याः
पर्याचलन्नयनमासवपूरितायाम् ।
सेन्दीवरं कमलमित्यवमन्य दूरा-
द्भृङ्गो ममज्ज सहसैव यथार्थनामा ॥

प्रचण्डमाधवस्य.

2021

अत्यर्धदन्तपदलग्ननिशातमद्य-
संतापिताधरदला दयितस्य कान्ता ।
भ्रूक्षेपनेत्रवलनाकरकम्पमन्द-
सीत्कारविभ्रमसुखा सुतरां बभूव ॥

लोठकस्य.

2022

पीतस्तुषारकिरणो मधुनैव सार्ध-
मन्तः प्रविश्य चषकप्रतिबिम्बवर्ती ।
मानान्धकारमपि मानवतीजनस्य
नूनं बिभेद यदसौ प्रससाद सद्यः ॥

रत्नाकरस्य.

2023

नतशातकौम्भकलशीमुखाच्युतं
वलमानमम्बरभाजि कुन्तले ।
सुतनोर्मुखामृतरुचेरुपेयुषो
व्यधित प्रदक्षिणमिवान्तिके मधु ॥

मङ्खकस्य.

अथ परस्परचाटवः

तत्र

प्रियाविषये तावत्

2024

त्वां कृत्वोपरतो मन्ये रूपकर्ता स विश्वकृत् ।
नहि रूपोपमा त्वन्या तवास्ति शुभदर्शने ॥

भगवद्वाल्मीकिमुनेः

2025

मुग्धे धानुष्कता केयमपूर्वा त्वयि दृश्यते ।
यया विध्यसि चेतांसि गुणैरेव न सायकैः ॥

2026

मुग्धे न पार्यसे दातुमदत्तं नोपतिष्ठति ।
अस्यास्तु यौवनमिदं कथमेतद्भविष्यति ॥

2027

प्रविशामि किमङ्गेषु भवतीं निगरामि किम् ।
चिरेण गतलब्धासि न जाने करवाणि किम् ॥

2028

उदयगिरिमूर्धगोयं त्वद्वदनापहृतकान्तिसर्वस्वः ।
फूत्कर्तुमिवोर्ध्वकरः स्थितः पुरस्तान्निशानाथः ॥

श्रीहर्षदेवस्य.

2029

अन्यतो नय मुहूर्तमाननं
चन्द्र एष सरले कलामयः ।
मा कदाचन कपोलयोर्मलं
संक्रमय्य समतां स नेष्यति ॥

मञ्जीरस्य.

2030

शिखरिणि क नु नाम कियच्चिरं
किमभिधानमसावकरोत्तपः ।
तरुणि येन तवाधरपाटलं
दशति बिम्बफलं शुकशावकः ॥

कस्यापि.

2031

लावण्यकान्तिपरिपूरितदिङ्मुखेस्मि-
न्स्मेरेधुना तव मुखे तरलायताक्षि ।
क्षोभं यदेति न मनागपि तेन मन्ये
सुव्यक्तमेव जलराशिरयं पयोधिः ॥

जयवर्धनस्य.

2032

असुभिरशुभं त्यक्त्वा देहं निजं किल योगवि-
द्विशति विशदं ज्ञानालोकात्परस्य कलेवरम् ।
नयनविवरैः सूक्ष्मैः साक्षादहो तव नैपुणं
विशसि हृदयं द्रष्टुं स्पष्टं बहिश्च विचेष्टसे ॥

2033

विसृज दयिते हासज्योत्स्नां निमीलतु पङ्कजं
विकिर नयने भ्रष्टच्छायं भवत्वसितोत्पलम् ।
वद सुवदने लज्जामूका भवत्वपि कोकिला
परपरिभवो मानस्थाने न मानिनि सह्यते ॥

कयोरपि.

2034

खेदाय स्तनभार एष किमु ते मध्यस्य हारोपर-
स्ताम्यत्यूरुयुगं नितम्बभरतः काञ्च्यानया किं पुनः ।
शक्तिः पादयुगस्य नोरुयुगलं वोढुं कुतो नूपुरौ
स्वाङ्गैरेव विभूषितासि वहसि क्लेशाय किं मण्डनम् ॥

2035

प्रसीद गतिरुज्झ्यतां व्रजतु राजहंसी सुखं
स्मितं च परिमुच्यतां स्फुरतु कुन्दपुष्पप्रभा ।
निमीलय विलोचने भवतु हारि कर्णोत्पलं
करस्थगितमाननं कुरु विभातु चन्द्रोदयः ॥

चन्द्रोदयस्य.

2036

माने मौनमयं विपाण्डु विरहे रम्योक्ति नर्मण्यपि
कोपे सस्फुरिताधरं निधुवने नत्तद्विलासोद्भवम् ।
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - -
तैस्तैः सुन्दरि चेष्टितैर्मुखमिदं कान्तिं न कां दास्यति ॥

भागवतवल्लटस्य.

2037

फुल्लेन्दीवरशङ्कया नयनयोर्बन्धूकबुद्ध्याधरे
पाण्योः पद्मधिया मधूककुसुमभ्रान्त्या तथा गण्डयोः ।
लीयन्ते कबरीषु बान्धवजनप्रीतिप्रबद्धस्पृहा
दुर्वारा मधुपाः कियन्ति भवती स्थानानि रक्षिष्यति ॥

कस्यापि.

अथ प्रियविषये

2038

न जाने संमुखायाते प्रियाणि वदति प्रिये ।
सर्वाण्यङ्गानि किं यान्तु नेत्रतामुत कर्णताम् ॥

कस्यापि.

2039

सत्यमाचक्ष्व किं नाथ तवैतद्रुचि चेष्टितम् ।
श्रुतः सुखकरो दृष्टो मनोमोहावहोसि यत् ॥

2040

शूरोसि नूनमुदितः पुरतो यदारा-
न्नारीजनस्य हृदयाम्बुरुहप्रबोधम् ।
धत्से निशान्तरवाण उदग्रधन्वा
कामः पदातिरिति तावक एष हन्ति ॥

कल्पटस्य.

2041

खरघनमपि दृष्टं व्योम सोढाः समीराः
शिखिकुलकलवाचां श्रोत्रमासीन्निवासः ।
असुसम न मृताहं त्वद्वियोगेपि जाते
तव घनपरिरम्भप्रार्थनाशावशेन ॥

हरगणस्य.

अथ सुरतारम्भः

2042

वल्लभागमनानन्दनिर्भरे हृदये सति ।
वद कुत्रावकाशोस्ति मानस्य मम सांप्रतम् ॥

2043

संकेतकालमनसं विटं ज्ञात्वा विदग्धया ।
हसन्नेत्रार्पिताकूतं लीलापद्मं निमीलितम् ॥

कयोरपि.

2044

अन्तःस्थसुरतारम्भाभिलाषमपि गोपयत् ।
अन्योन्यं मिथुनं वेत्ति नेत्रे दृष्ट्वैव चञ्चले ॥

कल्पटस्य.

2045

अनुदिनमभ्यासदृढैः सोढुं दीर्घोऽपि शक्यते विरहः ।
प्रत्यासन्नसमागममुहूर्तविघ्नोऽपि दुर्विषहः ॥

श्रीमयूरस्य.

2046

गुर्वन्तिके ह्रिया पूर्वं संज्ञयार्थावबोधनम् ।
करोति पत्युर्युवतिरथ शब्दानुशासनम् ॥

पं° पाजकस्य.

2047

दूरादुत्कण्ठन्ते दयितजनसंनिधौ तु लज्जन्ते ।
त्रस्यन्ति कम्पमानाः शयनीये नवपरिणया वध्वः ॥

रुद्रटस्य.

2048

अक्षदेवनपणीकृतेऽधरे
कान्तयोर्जयपराजये सति ।
अत्र वक्तु यदि वेत्ति मन्मथः
कस्तयोर्जयति जीयतेऽथवा ॥

जयवर्धनस्य.

2049

प्रेयसि प्रणयलालनापरे
नीविबन्धमथ मोक्तुमिच्छति ।
निर्गते परिजने नतभ्रुवो
लज्जयेव निरगामि लज्जया ॥

वल्लटस्य.

2050

उत्पादयन्ती सुरतस्य विघ्नं
परस्परालापसुखं हरन्ती ।
संरागिणः कामिजनस्य गाढ-
मक्ष्णोर्ललम्बे सहसैव निद्रा ॥

2051

अनिरीक्षणमेव दृष्टिरार्द्रा
परिहासालपनानि मौनमेव ।
अवधीरणमेव चाभियोगो
विनिगूढोपि हि लक्ष्यतेनुरागः ॥

2052

अवचनं वचनं गुरुसंनिधा-
वनवलोकनमेव विलोकनम् ।
अवयवावरणं हि यदंशुक-
व्यतिकरेण तदङ्गसमर्पणम् ॥

वामनस्वामिनः

2053

कंचित्क्षणं ननु सहस्व विमुञ्च वासो
जागर्त्ययं परिजनो धिगपत्रपोसि ।
एषोञ्जलिः शमय दीपमिति प्रियाया
वाचो रतादपि परां मुदमावहन्ति ॥

राजपुत्रपर्पटेः

2054

उत्साहिता सकलशीधुमदेन वक्तु-
मर्धोदिते नववधूरवलम्बितह्रीः ।
आलीजनेष्वनुपसंहृतवाक्यशेषा
भर्तुश्चकार सविशेषकुतूहलित्वम् ।

रत्नाकरस्य

2055

कलहकलया यत्संधृत्यै त्रपावनताननां
विहितपुलकोद्भेदं सुभ्रूश्चकर्ष न कञ्चुकम् ।
दयितमभितस्तामुत्कण्ठां विवव्रुरनन्तरं
झटिति सकलास्त्रुटचलान्ताः स्तनांशुकसंधयः ॥

2056

पटालग्ने पत्यौ नमयति मुखं जातविनया
हठाश्लेषं वाञ्छत्यपहरति गात्राणि निभृतम् ।
न शक्नोत्याख्यातुं स्मितमुखसखीदत्तनयना
ह्रिया ताम्यत्यन्तः प्रथमपरिहासे नववधूः ॥

अमरुकस्य.

2057

स्मरदसनदीपूरेणोढाः पुनर्गुरुसेतुभि-
र्यदभिविधृता दुःखं तिष्ठन्त्यपूर्णमनोरथाः ।
तदपि लिखितप्रख्यैरङ्गैः परस्परमुन्मुखा
नयननलिनीनालानीतं पिबन्ति रसं प्रियाः ॥

नरसिंहस्य.

2058

प्रणयविशदां दृष्टिं वक्त्रे ददाति न शङ्किता
घटयति घनं कण्ठाश्लेषं न सान्द्रपयोधरा ।
वदति बहुशो गच्छामीति प्रयत्नधृताप्यहो
रमयतितरां संकेतस्था तथापि हि कामिनी ॥

श्रीहर्षदेवस्य.

2059

मुहुरविशदा विलम्भार्द्रा मुहुः स्मृतमन्यवो
मुहुरसरलाः प्रेमप्रह्वा मुहुर्मुहुरस्थिराः ।
वितथशपथोपालम्भाङ्का मुहुर्मधुरा मुहुः
परिववृधिरे निष्पर्यन्ता मिथो मिथुनोक्तयः ॥

2060

प्रथमजनिते मन्यौ बाला विकारमजानती
कितवचरितेनारोप्याङ्कं विनम्रमुखैव सा ।
चिबुकमलकं चोन्नम्योच्चैरकृत्रिमविभ्रमा
नयनसलिलस्यन्दिन्योष्ठे रुदत्यपि चुम्बिता ॥

कवेरपि.

2061

हरति सुचिरं गाढाश्लेषे यदङ्कमनाकुला
स्थगयति तथा यत्पाणिभ्यां मुखं परिचुम्बने ।
वदतिबहुशः पृष्टा किंचिद्वदल्यपरिस्फुटं
रमयतितरां तेनैवासौ मनोभिनवा वधूः ॥

रुद्रटस्य.

2062

समजनि न तत्प्रेम त्यक्तं यदीषदपीर्ष्यया
स्मरसुखसखी नासावीर्ष्या विना कलहेन या ।
न खलु कलहः सोन्योन्यं यः प्रसादनवर्जितः
प्रसदनविधिर्नासौ बाला न येन विलिल्यिरे ॥

शिवस्वामिनः.

2063

चिरविरहिणोरुत्कण्ठार्त्या श्लथीकृतगात्रयो-
र्नवमिव जगज्जातं भूयश्चिरादभिनन्दतोः ।
कथमपि दिने दीर्घे याते निशामधिरूढयो:
प्रसरति कथा यूनोर्बह्वी यथा न तथा रतिः ॥

कस्यापि.

2064

क्वचिदपरिस्फुटं क्वचिदलब्धविलासरसं
क्वचिदसमञ्जसोक्तिमधुरस्मितपल्लवितम् ।
रहसि मृगीदृशः सरसपेशलहावकथा-
ललितपदाक्षरं किमपि हारि समुल्लपितम् ॥

लुटकस्य.

2065

आनन्दोद्गतबाष्पपूरपिहितं चक्षुः क्षमं नेक्षितुं
बाहू सीदत एव कम्पविधुरौ शक्तौ न कण्ठग्रहे ।
वाणी साध्वसगद्गदाक्षरपदा संक्षोभलोलं मनो
यस्सत्यं प्रियसंगमोपि सुचिरादादौ वियोगायते ॥

श्रीदामरस्य.

2066

यत्रास्संगममिच्छतोः प्रतिदिनं दूतीकृताश्वासयो-
रन्योन्यं परिशुष्यतोर्नवरतप्राप्तिस्पृहां तन्वतोः ।
संकेतोन्मुखयोः कथं कथमपि प्राप्ते चिरात्संगमे
यत्सौख्यं नवरक्तयोस्तरुणयोस्तत्केन साम्यं व्रजेत् ॥

चूलितकस्य.

2067

लोलभ्रूलतया विपक्षदिगुपन्यासेवधूतं शिर-
स्तद्वृत्तान्तनिरीक्षणे कृतनमस्कारो विलक्षः स्थितः ।
कोपाताम्रकपोलकान्तिनि मुखे दृष्ट्या गतः पादयो-
रुत्सृष्टो गुरुसंनिधावपि विधिर्द्वाभ्यां न कालोचितः ॥

2068

अज्ञातागममीलिताक्षियुगलं किं त्वं मुधा तिष्ठसि
ज्ञातोसि प्रकटप्रकम्पपुलकैरङ्गैः स्फुटं मुग्धया ।
मुग्धैनां जड किं न पश्यसि गलद्बाष्पाम्बुधौताननां
सख्यैवं गदिते विमुच्य रभसात्कण्ठेवलग्नो युवा ॥

कर्याचिद.

2069

दृष्ट्वैकासनसंस्थिते प्रियतमे पश्चादुपेत्यादरा-
देकस्या नयने निमील्य विहितक्रीडानुबन्धच्छलात् ।
तिर्यग्वर्तितकंधरः सपुलकः प्रेमोल्लसन्मानसः
सान्तर्हासलसत्कपोलफलको धूर्तोपरां चुम्बति ॥

अमरुकस्य.

2070

सा यावन्ति पदान्यलीकपिशुनैरालीजनैः शिक्षिता
तावन्त्येव कृतागसो द्रुततरं व्याहृत्य पत्युः पुरः ।
प्रारब्धा परतो यथा मनसिजस्येच्छा तथा वर्तितुं
प्रेम्णो मौग्ध्यविभूषणस्य सहजः कोप्येष रम्यः क्रमः ॥

2071

स्वेदाम्भःकणिकाचितेपि वदने जातेपि रोमोद्गमे
विस्रम्भेपि गुरौ पयोधरभरोत्कम्पे विवृद्धि गते ।
दुर्वारस्मरनिर्भरेपि हृदये नैवाभियुक्तः प्रिय-
स्तन्वङ्ग्याहठकेशकर्षणघनाश्लेषामृते लुब्धया ॥

कयोरपि.

2072

दृष्टा दृष्टिमधो ददाति कुरुते नालापमाभाषिता
शय्यायां परिवृत्य तिष्ठति बलादालिङ्गिता वेपते ।
निर्यान्तीषु सखीषु वासभवनान्निर्गन्तुमेवेहते
जाता वामतयैव मेद्य सुतरां प्रीत्यै नवोढा वधूः ॥

श्रीहर्षदेवस्य.

2073

सा गोत्रस्खलनं निशम्य सहसा तत्पूर्वमुत्कम्पिनी
हे मातः कथितः प्रियाप्रियसखा प्रेमाशनिर्दारुणः ।
एतच्छायमुत प्रकाश्यमपरेणाकर्णितं वा भवे-
दित्युद्दामविकल्पचिन्तितपतद्बाष्पोदकं रोदिति ॥

भर्मकस्य.

2074

धूर्तेन प्रथमं ह्रिया हतमुखी बाला नवोढा पुरः
सख्याः सस्मितमुन्नमय्य वदनं कृत्स्नक्षणं चुम्बिता ।
भूयस्तां रुषितामिव स्मरतृषा शुष्यन्मुखीं वक्त्यसौ
किं खिन्नास्यधरामृतं हृतमिति प्राणाधिके गृह्यताम् ॥

2075

आयाते दयिते मरुस्थलभुवामुद्वीक्ष्य दुर्लङ्घ्यतां
तन्वङ्ग्या परितोषबाष्पतरलामासज्य दृष्टिं मुखे ।
दत्त्वा पीलुशमीकरीरकवलं स्वेनाञ्चलेनादरा-
दुन्मृष्टं करभस्य केसरसटाभारावलग्नं रजः ॥

कयोरपि.

2076

आयाते दयिते मनोरथशतैर्नीते कथंचिद्दिने
वैदग्ध्यापगमाज्जडे परिजने दीर्घां कथां कुर्वति ।
दग्धास्मीत्यभिधाय सत्वरपदं व्याधूय चीनांशुकं
तन्वङ्ग्या रतिलालसेन मनसा नीतः प्रदीपः शमम् ॥

भट्टफुल्लस्य.

2077

आयातो दयितस्तवेति वचसा न श्रद्धे भाषितं
चक्षुर्गोचरतां गतेपि सुमुखी भ्रान्तिं निजां मन्यते ।
कण्ठाश्लेषगतेपि शून्यहृदया स्वप्नान्तरं शङ्कते
वार्तां पृच्छति भर्तरि स्मितमुखी लज्जावती तुष्यति ॥

2078

सोत्कण्ठाकुलया दृशा समदनोज्जृम्भा विलासश्रिया
सव्रीडा वदनेन्दुना सपुलकोत्कम्पा स्तनाभ्यामसौ ।
साक्षेपा कुतकावलेपललितैर्लब्धे क्षणं वल्लभे
जाता प्रेममयीव संभृतरसस्पर्शानुबन्धे वधूः ॥

लुट्टकस्य.

2079

गच्छेत्युच्चतया श्रुतैव गदितं मन्दं चलन्त्या तया
तेनाप्यञ्चितलोचनद्वयपुटेनाज्ञा गृहीता शनैः ।
संकेताय चलद्दृशा पिशुनिता ज्ञाता च दिक्प्रेयसा
गूढः संगमनिश्चयो गुरुपुरोप्येवं युवभ्यां कृतः ॥

अमरुकस्य.

2080

दूराज्ज्ञातविकल्पयोरभिमुखं विन्यस्यतोर्लोचने
लीलासत्वरचक्रयोश्च निकटे मन्दां गतिं कुर्वतोः ।
व्यावृत्तेक्षणवीक्षणालसपदं कृच्छ्रादतिक्रामतो-
रौत्सुक्यं नवरक्तयोर्द्विगुणयत्यायामिता वर्त्मनः ॥

शम्भुकस्य.

2081

काञ्च्या गाढतरावबद्धवसनप्रान्ता किमर्थं पुन-
र्मुग्धाक्षी स्वपितीति तत्परिजनं स्वैरं प्रिये पृच्छति ।
मातः स्वप्तुमपीह वारयति मामित्याहितक्रोधया
पर्यस्य स्वपनच्छलेन शयने दत्तोवकाशस्तया ॥

कस्यापि.

2082

गाढाश्लेषमपास्य केलिकलहे तिर्यक्स्थिता मानिनी
— — — — — — — — — — — —
पश्चादुत्सुकया मनोरथविधिव्याजोल्लसच्चेतसा
रक्षन्त्या निजगौरवं चतुरया भूयः समालिङ्गितः ॥

भट्टवल्लटस्य.

2083

आगत्य प्रणिपातसान्त्वितसखीदत्तान्तरे सागसि
स्वैरं कुर्वति तल्पपार्श्वनिभृते धूर्तेङ्गसंवाहनम् ।
ज्ञात्वा स्पर्शवशात्तया किल सखीभ्रान्त्या स्वमङ्कं शनैः
खिन्नासीत्यभिधाय मीलितदृशा सानन्दमारोपितः ॥

2084

चक्षुःप्रीत्या प्रसक्ते मनसि परिचये चिन्त्यमानाभ्युपाये
रागे याते गुरुत्वं प्रविकसति गिरां गोचरे दूतिकायाः ।
आस्तां दूरेण तावत्सरभसदयितालिङ्गनानन्दलाभ-
स्तद्गेहोपान्तरथ्याभ्रमणमपि परां निर्वृतिं संतनोति ॥

2085

पर्यावृत्तिश्लथाङ्गी प्रियशयनतटे मानिनी पृष्ठलग्ने
स्वैरं स्वैरं करेणानुसरति रमणे रोमवल्ल्यालवालम् ।
प्रेमस्वेदावगाढं विगलितरशना मन्युपूर्णा किलान्त-
र्दीर्घोच्छ्वासच्छलेन श्लथयति चतुरा बन्धमर्धोरुकस्य ॥

एते केषामपि.

अथ सुरतकेलिः

2086

समादिष्टं शिष्टैरसममिह यन्निर्वृतिपदं
पुनर्दग्धोऽप्याशु प्रभवति यतो मन्मथतरुः ।
श्रुते यस्मिन्कामी भवति कृतकृत्यो रतिमुखे
स सीत्कारः पायादमृतविजयी सुन्दरदृशाम् ॥

सीत्कारत्नस्य.

2087

आस्तां दूरेण विश्लेषः प्रियामालिङ्गतो मम ।
स्वेदः किं न सरिन्नाथो रोमाञ्चः किं न पर्वतः ॥

2088

किं नु लीना विलीना नु सुप्ता किं नु मृता नु किम् ।
परिष्वक्तैव कुरुते सा मे शङ्काशतं प्रिया ॥

कस्यापि.

2089

इन्द्राय वीक्षमाणस्तन्मुखमास्वादयन्ननन्ताय ।
स्पृहयामि चाद्य दयितामालिङ्गन्कार्तवीर्याय ॥

कस्यापि.

2090

उन्नमय्य सकचग्रहमास्यं
चुम्बति प्रियतमे हठवृत्त्या ।
हुं ममेति वदनान्तरलीनं
जल्पितं जयति मानवतीनाम्

विज्जाकायाः.

2091

वल्लभेन परिचुम्बिताधरा
खण्डिता यदि न खण्डिता ततः ।
श्लिष्यतापि कुचयोर्निरन्तरं
पीडिता यदि न पीडिता ततः ॥

कस्यापि.

2092

पाणिपल्लवविधूननमन्तः
सीत्कृतानि नयनार्धनिमेषाः ।
योषितां रहसि गद्गदवाचा-
मस्त्रतामुपययुर्मदनस्य ॥

भारवेः.

2093

पाणिपल्लवयुगेन मुग्धया
यन्मुखं पिहितमंशुके हृते ।
वल्लभेन सुरतेन ताढिया
शोकतां कथमियान्निशाकरः ॥

वल्लभदेवस्य.

2094

अम्बरं विनयतः प्रियपाणे-
र्योषितश्च करयोः कलहस्य ।
वारणामिव विधातुमभीक्ष्णं
कक्ष्यया च वलयैश्च शिशिञ्जे ॥

माघस्य.

2095

यद्दूरमुक्तविनयं यदनुष्ठितेच्छं
यन्निर्दयं यदसमाधि यदस्तलज्जम् ।
यद्रागनिघ्नहृदयं यदपोढधैर्यं
तत्तद्बभूव सुरतेषु गुणो न दोषः

भट्टपरिभूतस्य.

2096

स्वामिन्प्रभो प्रिय गृहाण परिष्वजस्व
किं किं शठोस्यकरुणः स्वसुखे स्थितोसि ।
ही दुःखयस्यलमलं विरमेति वाचः
स्त्रीणां भवन्ति सुरते प्रणयानुरूपाः ॥

भट्टकुमारस्य.

2097

दृशा सपदि मीलितं दशनरोचिषा निर्गतं
करेण परिवेपितं वलयकैरथाक्रन्दितम् ।
प्रियैः समदयोषितां ननु विखण्ड्यमानेऽधरे
परव्यसनकातराः किमिव कुर्वते साधवः ॥

कस्यापि.

2098

वदनशशिनः स्पर्शे शीतादिवागतवेपथुः
स्तनयुगलके भ्रान्त्वा तुङ्गे निलीन इव श्रमात् ।
ज्वलितमदनाङ्गारे तन्व्यास्ततो जघनस्थले
सपुलकजलः पत्युः पाणिर्विलीन इवाभवत् ॥

2099

किमु परिगता भर्त्रा तप्तद्विलोहवदेकता-
मुत रमयितुः स्यूताङ्गे शितैः स्मरसायकैः ।
विलयनमथ प्राप्ता रागोष्मभिर्मुहुरित्यहो
पतति भुजयोरन्त — — — — — न दीयते ॥

2100

वदननिहिते ताम्बूलांशे श्रिते रतिवीजतां
कुवलयदृशः प्रत्याजज्ञे स रागतरुस्तदा ।
किसलयरुचो यस्य च्छायामुपाश्रितयोस्तयो-
र्विषमविषमः कार्श्येनास्तं गतो विरहक्रमः ॥

2101

व्यसनमचले यत्राचार्यो व्रतं विषयार्द्रता
सुहृदविनयो दासः प्रेमान्प्रभुर्मकरध्वजः ।
गृहमशिथिलाश्लेषा शय्या स्वरूपमभेदिता
रमणमिथुनान्यव्याख्येयां दशां विजगाहिरे ॥

एते श्रीशिवस्वामिनः.

2102

रतिकृति गते मायानिद्रां प्रवर्तितचुम्बना
पुलकपयसा तत्त्वं मत्वा मुखादहताननना ।
कृतकशयितो निमग्नोऽसीत्युदीर्य कलं वधू-
र्मणितमधरं कृत्वा दन्तैरपूरयत स्पृहाम् ॥

2103

अनुनयगुरोर्गोष्ठीबन्धो मुखासवसंपदां
शपथविवरं विस्रम्भाणां धियां प्रथमातिथिः ।
अविनयवचोवादस्थानं पुरंध्रिषु पप्रथे
मदविलसितस्यैकाचार्यश्चिरं रतिविभ्रमः ॥

2104

पुरा निःस्पन्दानां तदनु लघुसंकोचनवतां
ततश्चादीर्घाणां क्षणमधिकतैक्ष्ण्यं गतवताम् ।
स्फुरत्तारयच्चारं क्रमविषमलेखामुपगतं
मृगाक्षीणामक्ष्णां जयति सुरतारम्भललितम् ॥

2105

करकिसलयं धुत्वा धुत्वा विमार्गति वाससी
क्षिपति सुमनोमालाशेषं प्रदीपशिखां प्रति ।
स्थगयति मुहुः पत्युर्नेत्रे विहस्य समाकुला
सुरतविरतौ रम्या नारी पुनः पतिमाश्रिता ॥

एते कस्यापि ।

2106

सुरतविरतौ व्रीडावेशभ्रमश्लथहस्तया
रहसि गलितं तन्व्या प्राप्तुं न पारितमंशुकम् ।
रतिरसजडैरङ्गैरङ्गं पिधातुमशक्तया
प्रियतमतनौ सर्वाङ्गीणं प्रविष्टमधृष्टया ॥

अमरुकस्य ।

2107

नैषा वेगं मृदुतरतनुस्तावकीनं विसोढुं
शक्ता मैनां चपल सुभृशं खेदयेन्दीवराक्षीम् ।
रत्यभ्यासं विदधत इव प्राणनाथस्य गत्वा
कर्णोपान्ते निभृतनिभृतं नूपुरं शंसतीव ॥

मूर्खस्य.

2108

याते गोत्रविपर्यये श्रुतिपथं शय्यागतायाश्चिरं
निश्वासं परिवर्तनं हृदि पुनः प्रारब्धमङ्गीकृतम् ।
भूयस्तत्प्रकृतं कृतं च वलितस्निग्धैकदोर्लेखया
मानिन्या न तु पारितः स्तनभरो नेतुं प्रियस्योरसः ॥

अमरुकस्य.

2109

तस्याः सान्द्रविलेपनस्तनयुगप्रश्लेषमुद्राङ्कितं
किं वक्षश्चरणानतिव्यतिकरव्याजेन गोपाय्यते ।
इत्युक्ते क्व तदित्युदीर्य सहसा तत्संप्रमार्ष्टुं मया
साश्लिष्टा रभसेन तत्सुखवशात्तस्याश्च तद्विस्मृतम् ॥

कस्यापि.

2110

अद्य द्यूतजिताधरग्रहविधावीशोसि तत्खण्डना-
दाधिक्ये वद को भवानिति मृषाकोपाञ्चितभ्रूलतम् ।
सद्यः स्विन्नकरात्तकुन्तलकरायत्तीकृतस्यास्य मे
मुग्धाक्षी प्रतिकृत्य तत्कृतवती द्यूतेपि यन्नार्जितम् ॥

गोपादित्यस्य.

2111

दन्ताग्रग्रहणं करोति शनकैर्नैवाधरे खण्डनं
कण्ठे श्लिष्यति निर्भरग्रहविधिं कर्तुं पुनः शङ्कते ।
तिष्ठत्येव रतान्तरेष्वभिमुखी नैवाभियुङ्क्ते स्वयं
निष्प्रागल्भ्यतयैव वल्लभतरो यूनां नवोढाजनः ॥

श्रीदामस्य.

2112

एकस्मिञ्छयने पराङ्मुखतया वीतोत्तरं ताम्यतो-
रन्योन्यं हृदयस्थितेप्यनुनये संरक्षतोर्गौरवम् ।
दम्पत्योः शनकैरपाङ्गवलनामिश्रीभवच्चक्षुषो-
र्भग्नो मानकलिः सहासरभसव्यावृत्तकौतूहलः ॥

2113

शून्यं वासगृहं विलोक्य शयनादुत्थाय काचिच्छनै-
र्निद्राव्याजमुपागतस्य सुचिरं निर्वर्ण्य पत्युर्मुखम् ।
विश्रब्धं परिरभ्य जातपुलकामालोक्य गण्डस्थलीं
लज्जानम्रमुखी प्रियेण हसता बाला चिरं चुम्बिता ॥

2114

गाढालिङ्गनवामनीकृतकुचप्रोद्भिन्नरोमोद्गमा
सान्द्रस्नेहरसातिरेकविगलच्छ्रीमन्नितम्बाम्बरा ।
मा मा मानद मुञ्च मामलमिति क्षामाक्षरोल्लापिनी
सुप्ता किं नु मृता नु किं मनसि मे लीना विलीना नु किम् ॥

2115

अन्योन्यप्रकटानुरागरभसादुद्भूतरोमाञ्चयो-
रुत्कण्ठापरिखेददुःसहतया क्षामीभवद्गात्रयोः ।
नक्तं दैववशात्क्षणं गुरुजनात्स्वायत्ततां प्राप्तयो-
र्यातो दुर्लभसंगमोत्सवविधिर्यूनोर्जनाख्येयताम् ॥

2116

निर्वृत्ते सुरतोत्सवे बहुविधे जातेधिकेङ्गक्लमे
तल्पे स्वेदजलार्द्रचन्दनमये किंचिद्गृहीताम्बरे ।
सान्द्रस्नेहवशाद्विशेषविषयव्यासक्तजिह्मात्मनो-
र्दम्पत्योः स्मरवस्मरातुरतया भूयोपि जाता स्पृहा ॥

एते केषांचित्

2117

पिधत्ते द्वाःपत्रैः तिलकरमथो जंसकुसुमै-
र्निरस्तैर्दीपार्चिः शमयति न लज्जापरवशा ।

प्रियेण प्रत्यङ्कं प्रणिहितदृशा वाससि हृते
कथंकारं तारं परिहरति हारं नववधूः ॥
प० जगन्नाथस्य.

2118

कुचस्पर्शाद्दर्पं हरति तदिमं मुञ्च गलतो
वदन्त्येवं कान्ते रतिरसरते ह्रीनतमुखी ।
प्रियं द्रष्टुं सोत्का प्रतिमितमुखं नायकमणौ
कथं कारं तारं परिहरति हारं नववधूः ॥
प० श्रीवक्रस्य.

अथ विपरीतरतकेलिः

2119

विपरीतरतायासजनिताः स्वेदबिन्दवः ।
पतन्तु तव गात्रेषु कामिनीवदनच्युताः ॥
कस्यापि.

2120

पततु तवोरसि सततं दयिताधम्मिल्लमल्लिकाप्रकरः ।
रतिरणरभसकचग्रहलुलितालकवल्लरीपतितः ॥
भट्टबाणस्य.

2121

रत्नोत्कटोत्तमाङ्गी श्यामाथ विकञ्चुका तरुणी ।
पततु तवोरसि दयिता क्षुरिका भुजगी च शत्रूणाम् ॥
नयाचार्यस्य.

2122

श्रूयते रशनारावो विरतो नूपुरध्वनिः ।
कस्यैषा कृतपुण्यस्य कामिनी पुरुषायते ॥
कस्यापि.

2123

वैपरीत्यमतिनिन्द्यमनिष्टं
यद्विशुद्धमतयः कथयन्ति ।

कामिनां निधुवनेषु तदेव
श्लाघ्यमित्यभिमतत्वमवाप ॥

सत्यदेवस्य.

2124

आहतं कुचतटेन तरुण्याः
साधु सोढममुनेति पपात ।
त्रुट्यतः प्रियतमोरसि हारा-
त्पुष्पवृष्टिरिव मौक्तिकवर्षः ॥

माघस्य.

2125

ऊरुमूलगतनेत्रयुगस्य
प्रेयसो रभसवेल्लितकेशी ।
चुम्बति स्म रतिकेलिविदग्धा
हावहारि वदनं दयितस्य ॥

जयमाधवस्य.

2126

नखदशननिपातजर्जराङ्गी
रतिकलहे परिपीडिता प्रहारैः ।
यदिह मरणमेव किं न याया-
द्यदि न पिबेदधरामृतं प्रियस्य ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

2127

मुग्धे तवास्मि दयिता दयितो भव त्व-
मित्युक्तया नहि नहीति शिरो विधूय ।
स्वं स्वात्करान्मम करे वलयं क्षिपन्त्या
वाचं विनाभ्युपगमः कथितो मृगाक्ष्या ॥

2128

तत्रास्ति कारयति यत्र मनोभवस्य
सा शक्तिरप्रतिहता भुवने तथा हि ।

उद्धाट्य पीवरपयोधरमण्डलाग्रं
बध्नन्ति माधव उपर्यबला अपीह ॥

शशिवर्धनस्य.

2129

चिरारूढप्रेमप्रणयपरिहासेन हतया
तदारब्धं तन्व्या न तु यदबलायाः समुचितम् ।
अनिर्व्यूढे तस्मिन्प्रकृतिसुकुमाराङ्गलतया
पुनर्लज्जालोलं मयि विनिहितं लोचनयुगम् ॥

2130

कथं न्वेषा तन्वी प्रकृतिसुकुमाराङ्गलतिका
प्रगल्भव्यापारं रतिकलहखेदं विषहते ।
नलिन्यास्तिग्मोपि प्रभवति सुखायैव सविता
प्रकृष्टे प्रेम्ण्येवं किमिव न सहन्ते युवतयः ॥

कस्यापि.

2131

क्वचित्ताम्बूलाक्तः क्वचिदगुरुपङ्काङ्कमलिनः
क्वचिच्चूर्णोद्गारी क्वचिदपि च सालक्तकपदः ।
वलीभङ्गाभोगेष्वलकपतिताकीर्णकुसुमः
स्त्रियाः सर्वावस्थं कथयति रतं प्रच्छदपटः ॥

2132

कार्या न प्रतिकूलता न च बहिर्गन्तव्यमस्माद्गृहा-
त्कोपश्च क्षणमात्रमाहितरुषा कार्यः प्रणामावधिः ।
इत्येवं प्रमदाव्रतं यदि भवान्गृह्णाति नात्यन्तिकं
तत्राहं दयितीभवामि शठ हे कोपानुबन्धेन किम् ॥

केषामपि.

2133

पश्याश्लेषविशीर्णचन्दनरजःपुञ्जप्रसङ्गादियं
शय्या संप्रति कोमलाङ्गि परुषेत्यारोप्य मां वक्षसि ।

गाढोपगूहपूर्वमाकुलतया पादाग्रसंदंशके-
नाकृष्याम्बरमात्मनो यदुचितं धूर्तेन तत्प्रस्तुतम् ॥

अमरुकस्य.

2134

शान्ते मन्मथसंगरे रणभृतां सत्कारमातन्वती
वासोदाज्जघनस्य पीनकुचयोर्हारं श्रुतौ कुण्डले ।
बिम्बोष्ठस्य च वीटिकां सुनयना पाण्यो रणत्कङ्कणे
पश्चाल्लम्बिनि केशपाशनिचये युक्तो हि बन्धः कृतः ॥

कस्यापि.

2135

उपरि निपतितानां स्रस्तधम्मिल्लकानां
मुकुलितनयनानां किंचिदुन्मीलितानाम् ।
सुरतसमरखेदस्विन्नगण्डस्थलाना-
मधरमधु वधूनां भाग्यवन्तः पिबन्ति ॥

कस्यापि.

2136

चलत्कुचं व्याकुलकेशपाशं
स्विद्यन्मुखं स्वीकृतमन्दहासम् ।
पुण्यातिरेकात्पुरुषा लभन्ते
पुंभावमम्भोरुहलोचनानाम् ॥

2137

आदौ मज्जनचीरहारतिलकं नेत्राञ्जनं कुण्डले
नासामौक्तिककेशपाशरचना सत्कञ्चुकं नूपुरौ ।
सौगन्ध्यं करकङ्कणं चरणयो रागो रणन्मेखला
ताम्बूलं करदर्पणं चतुरता शृङ्गारकाः षोडश ॥

2138

इक्षोर्विकारा मतयः कवीनां
गवां रसो बालकचेष्टितानि ।

ताम्बूलमर्घ्यं युवतेः कटाक्षा
एतान्यहो शक्र न सन्ति नाके ॥

केषानपि·

अथ सुरतनिवृत्तिः

2139

पीतौष्ठरागाणि हताञ्जनानि
भान्ति लोलैरलकैर्मुखानि ।
प्रातः कृतार्थानि यथा विरेजु-
स्तथा न पूर्वेद्युरलंकृतानि ॥

भर्तृस्वामिनः·

2140

मयाक्रमानीय विमर्दविक्लवा
पटान्तलीलाव्यजनेन वीजिता ।
तयापि सानन्दजलार्द्रगण्डया
निरीक्ष्य तुष्ट्या पुनरस्मि चुम्बितः ॥

2141

सत्यं तया न विदितः सुरतोपचारः
सज्जन्ति येन पुरुषा इह कामिनीनाम् ।
दत्तः करश्च दयितेन ममोपनाभि
सख्यै शपामि यदि किंचिदपि स्मरामि ॥

2142

धन्यासि या कथयसि प्रियसंगमेपि
विस्रब्धचाटुकशतानि रतान्तरेषु ।
नीवीं प्रति प्रणिहितश्च करः प्रियेण
सख्यै शपामि यदि किंचिदपि स्मरामि ॥

2143

श्लिष्टः कण्ठे किमिति न मया मूढया प्राणनाथ-
श्चुम्बत्यस्मिन्वदनविकृतिः किं कृता किं न दृष्टः ।
नोक्तः कस्मादिति नववधूश्चेष्टितं चिन्तयन्ती
पश्चात्तापं वहति तरुणे प्रेम्णि जाता रसज्ञा ॥

2144

दूरारूढप्रणयमधुरप्रेमगर्भोक्तिभाजां
गाढाश्लेषव्यतिकरधृतैकात्म्यसंभावनानाम् ।
अव्युच्छिन्नाधरमधुरसासारके प्रार्थये त्वां
यूनां मा भूद्भगवति निशे संगमे ते प्रभातम् ॥

केषामपि.

2145

सख्यस्तानि वचांसि यानि बहुशोधीतानि युष्मन्मुखा-
दस्थैर्ये बहुशिक्षिता क्षणमिति ध्यात्वापि मौनं श्रिता ।
धूर्तेनैत्य च मण्डलीकृतकुचं गाढं परिष्वज्य मां
पीतान्येव सहाधरेण हसता वक्त्रस्थितान्येव मे ॥

अमरुकस्य.

2146

कान्ते सागसि शापितेपि हि सखीवेषं विधायागते
भ्रान्त्यालिङ्ग्य मया रहस्यमुदितं तत्संगमाकाङ्क्षया ।
मुग्धे दुष्करमेतदित्यतितरामुद्दामहासं बला-
दाकृष्य च्छलितास्मि तेन कितवेनेति प्रदोषागमे ॥

कस्यापि.

2147

कान्ते तल्पमुपागते विगलिता नीवी स्वयं बन्धना-
द्वासः श्लथमेखलं करधृतं किंचित्रितम्बे स्थितम् ।
एतावत्सखि वेद्मि केवलमहं तस्याङ्गसङ्गे पुनः
कोसौ कास्मि रतं नु वा कथमिति स्वल्पापि मे न स्मृतिः ॥

अमरुकस्य.

2148

तूष्णीमास्स्व हताशया सखि मया किं पृष्टया मा मुधा
मानं विस्मरणैकशीलहृदयां मां कारयेथाः पुनः ।
निर्लज्जेत्यपि नोदितोद्य स जनो यावत्समालिङ्गितः
पर्यालोचि न कीदृशी परिणतिः कोपस्य जाता मम ॥

2149

बाला मानवती चला च युवता मेघादयो दुःसहा
दृष्ट्वा प्रोषितभर्तृकामतितरां प्रोज्जृम्भते मन्मथः ।
लेखा हेतुरपि प्रियो न च तया हीनस्य किंचित्सुख-
मित्यालोच्य जहाति काचिदबला प्राणान्प्रियस्योरसि ॥

2150

कृत्वा विग्रहमश्रुपातकलुषं शय्यासनादुत्थिता
क्रोधाच्चापि विघट्य गर्भभवनद्वारं रुषा प्रस्थिता
दृष्ट्वा चन्द्रमसं प्रभाविरहितं प्रत्यूषवाताहता
हा रात्रिस्त्वरिता गतेति पतिता कान्ता प्रियस्योरसि ॥

एते क्वापि.

2151

जाने कोपनरङ्गिताङ्गलतिका तेनाहमालिङ्गिता
संस्पृष्टा कुचयोर्निरर्गलतया हारोपि पार्श्वे कृतः ।
एतावत्तु सखि स्मरामि यदतो वृत्तं परं तत्परं
धैर्यस्योद्दलनं शरीरशमनं ध्यात्वापि नो वेद्मि किम् ॥

2152

मूर्छाछादितमीक्षते न नयनं तापे तनुः पच्यते
कम्पः सूचयतीव जीवगमनं मोहे मनो मज्जति ।
प्राग्जन्मार्जितकर्मणा बलवता कालेन कामेन वा
को जानाति स केन मे धृतिहरः कण्ठे भुजंगोर्पितः

एतौ क्षेमेन्द्रस्य.

अथ प्रभातवर्णनम्

2153

ततोरुणपरिस्पन्दमन्दीकृतवपुः शशी ।
दध्रे कामपरिक्षामकामिनीगण्डपाण्डुताम् ॥

भगवद्वाल्मीकिमुनेः

2154

निशाङ्गना पश्यतो मे कृता हततमःपटा ।
पूष्णः करैरितीवेन्दुः प्रातर्विच्छायतामगात् ॥

पुण्यस्य.

2155

कुरुते यावदेवेन्दुर्दिनश्रीपरिचुम्बनम् ।
संप्राप्ते तत्पतौ तावत्पाण्डुच्छायस्तिरोदधे ॥

मुक्तिकोशकस्य.

2156

व्योम्नः श्यामाविरहिणस्तारकाश्रुकणावली ।
बालमित्रकरोन्मृष्टा जगामादर्शनं शनैः ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

2157

शिशिररुचिः सकलङ्को व्यर्थीभूतेषु पादपतनेषु ।
आलम्बतेम्बरान्ते यामिन्या यातुकामायाः ॥

2158

चन्दनं स्तनतटेधरबिम्बे
यावकं घनतरं च सपत्न्याः ।
प्रातरीक्ष्य कुपितापि मृगाक्षी
नागसि प्रियतमे परितुष्टा ॥

2159

इयं मयि प्रोषित एव संगता
हिमत्विषाभूत्कृतमण्डना सती ।

इतीर्ष्ययेव द्रुतमच्छिनद्रुषा
विचित्रताराभरणानि भास्करः ॥

केषामपि.

2160

विधाय संध्यां पुरतो विवस्वतः
सखीमिवेन्दूपपतिं मलीमसम् ।
द्रुतं नयन्त्या इव रात्रियोषितो
ररास रम्यं कलहंसनूपुरः ॥

हरिभद्रस्य.

2161

अभिनवं गलितांशुकदर्शितं
दधति यत्स्तनयोरुपरिस्थितम् ।
वसनमण्डलमण्डनमङ्गना-
स्तदधिकं प्रतिपक्षमनोज्वरम् ॥

भट्टकुमारस्य.

2162

किमपि कान्तभुजान्तरवर्तिनी
कृतवती यदियं कलभाषिणी ।
तदनुकृत्य गिरा गुरुसंनिधौ
ह्रियमनीयत शारिकया वधूः ॥

कस्यापि.

2163

उदयति विततोर्ध्वरश्मिरज्जा-
वहिमरुचौ हिमधाम्नि याति चास्तम् ।
वहति गिरिरयं विलम्बिघण्टा-
द्वयपरिवारितवारणेन्द्रलीलाम् ॥

घण्टामाघस्य.

2164

प्रभातवाताहतिकम्पिताकृतिः
कुमुद्वतीरेणुपिशङ्गविग्रहम् ।

निरास भृङ्गं कुपितेव पद्मिनी
न मानिनी संसहतेन्यसंगमम् ॥

भर्तुः.

2165

किं भूषणेन रचितेन हिरण्मयेन
किं रोचनादिरचितेन विशेषकेण ।
आर्द्राणि कुङ्कुमरुचीनि विलासिनीना-
मङ्गेषु किं नखपदानि न मण्डनानि ॥

भट्टकुमारस्य.

2166

एतन्नरेन्द्रवृषभ क्षपया व्रजन्त्या
संरोपणार्थमिव गोपितमम्बुजेषु ।
उद्घाटयत्ययमशीतकरः करौघैः
पद्माकरात्तिमिरबीजमिवालिवृन्दम् ॥

बेन्दुकस्य.

2167

स्तनपरिसरभागे दूरमावर्तमानाः
स्फुटतनिमनि मध्ये किंचिदेव स्खलन्तः ।
ववुरलघुनितम्बाभोगरुद्धा वधूनां
निधुवनरसखेदच्छेदिनः प्राक्प्रवाताः ॥

2168

दिशि दिशि मृगयन्ते वल्गुना वासमेते
मुहुरपगतनिद्राः सप्तयो हेषितेन ।
अयमपि च सरोषैः कामिभिः श्रूयमाणो
नदति मधुरतारं ताम्रचूडो विहंगः ॥

कर्णारपि.

2169

जाताः पक्वपलाण्डुपाण्डुरमुखच्छायाकिरस्तारकाः
प्राचीमङ्कुरयन्ति किंचन रुचो राजीवजीवातवः ।

लूतातन्तुवितानवर्तुलमिदं बिम्बं दधच्चुम्बति
प्रातः प्रोषितरोचिरम्बरतलादस्ताचलं चन्द्रमाः ॥
मुरारेः

2170

सपदि कुमुदिनीभिर्मीलितं हा क्षपापि
क्षयमगमदपेतास्तारकास्ताः समस्ताः ।
इति दयितकलत्रश्चिन्तयन्नङ्गमिन्दु-
र्वहति कृशमशेषं भ्रष्टशोभं शुचेव ॥

2171

नवनखपदमङ्गं गोपयस्यंशुकेन
स्थगयसि मुहुरोष्ठं पाणिना दन्तदष्टम् ।
प्रतिदिशमपरस्त्रीसङ्गशंसी विसर्प-
न्नवपरिमलगन्धः केन शक्यो वरीतुम् ॥

2172

बहु जगद पुरस्तात्तस्य मत्ता किलाहं
चकर च किल चाटु प्रौढयोषिद्वदस्य ।
विदितमिति सखीभ्यो रात्रिवृत्तं विचिन्त्य
व्यपगतमदयाह्नि व्रीडितं मुग्धवध्वा ॥

2173

अविरतमभिरामा रागिणोः सर्वरात्रं
नवनिधुवनलीलाः कौतुकेनाभिवीक्ष्य ।
इदमुदवसितानामस्फुटालोकसंप-
न्नयनमिव सनिद्रं घूर्णते दैपमर्चिः ॥

2174

द्रुततरकरदक्षाः क्षिप्तवैशाखशैले
दधति दधनि धीरानारवान्वारिणीव ।
शशिनमिव सुरौघाः सारमुद्धर्तुमेते
कलशिमुदधिगुर्वीं बल्लवा लोडयन्ति ॥

2175

अनुनयमगृहीत्वा व्याजसुप्ता पराची
रुतमथ कृकवाकोस्तारमाकर्ण्य काले ।
कथमपि परिवृत्ता निद्रयान्धा किल स्त्री
मुकुलितनयनैवाश्लिष्यति प्राणनाथम् ॥

2176

परिशिथिलितकर्णग्रीवमामीलिताक्षः
क्षणमयमनुभूय स्वप्नमूर्ध्वज्ञुरेव ।
रिरसयिषति भूयः शष्पमग्रे विकीर्णं
पटुतरचपलौष्ठप्रस्फुरत्प्रोथमश्वः ॥

2177

उदयमुदितदीप्तिर्याति यः संगतौ मे
पतति न वरमिन्दुः सोपरामेष गत्वा ।
स्मितरुचिरिव सद्यः साभ्यसूयं प्रभेति
स्फुरति रुचिरमेषा पूर्वकाष्टाङ्गनायाः ॥

2178

दधदसकलमेकं खण्डितामानमद्भिः
श्रियमपरमपूर्णामुच्छ्वसद्भिः पलाशैः ।
कलरवमुपगीते षट्पदौघेन धत्तः
कुमुदकमलखण्डे तुल्यरूपामवस्थाम् ॥

2179

विकचकमलगन्धैरन्धयन्भृङ्गमालाः
सुरभितमकरन्दं मन्दमावाति वायुः ।
समदमदनमाद्यद्यौवनोद्दामरामा-
रमणरभसखेदस्वेदविच्छेददक्षः ॥

2180

नवकुमुदवनश्रीहासकेलिप्रसङ्गा-
दधिकरुचिरशेषामप्युषां जागरित्वा ।

अयमपरदिशोऽङ्के मुञ्चति स्रस्तहस्तः
शिशयिषुरिव पाण्डुग्लानमात्मानमिन्दुः ॥

2181

विगततिमिरपङ्कं पश्यति व्योम याव-
द्धुवति विरहखिन्नः पक्षती यावदेव ।
रथचरणसमाह्वस्तावदौत्सुक्यनुन्ना
सरिदपरतटान्तादागता चक्रवाकी ॥

2182

तदवितथमवादीर्यन्मम त्वं प्रियेति
प्रियजनपरिभुक्तं यद्दुकूलं दधानः ।
मदधिवसतिमागाः कामिनां मण्डनश्री-
र्व्रजति हि सफलत्वं वल्लभालोकनेन ॥

2183

कृतगुरुतरहारच्छेदमालिङ्ग्य पत्यौ
परिशिथिलितगात्रे गन्तुमापृच्छमाने ।
विगलितनवमुक्तास्थूलबाष्पाम्बुबिन्दु
स्तनयुगमबलायास्तत्क्षणं रोदितीव ॥

2184

प्रतिशरणमशीर्णज्योतिरग्न्याहितानां
विधिविहितविरिब्धैः सामिधेनीरधीत्य ।
कृतगुरुदुरितौघध्वंसमध्वर्युवर्यै-
र्हुतमयमुपलीढे साधु सान्नाय्यमग्निः ॥

2185

विततपृथुवरत्रातुल्यरूपैर्मयूखैः
कलश इव महीयान्दिग्भिराकृष्यमाणः ।
कृतकलकलविङ्कालापकोलाहलाभि-
र्जलनिधिजलमध्यादेष उत्तार्यतेऽर्कः ॥

2186

क्षणमयमुपविष्टः क्ष्मातलन्यस्तपादः
प्रणतिपरमवेक्ष्य प्रीतमह्नाय लोकम् ।
भुवनतलमशेषं प्रत्यवेक्षिष्यमाणः
क्षितिधरतटपीठादुत्थितः सप्तसप्तिः ॥

2187

उदयशिखरिशृङ्गप्राङ्गणेष्वेष रिङ्ख-
न्सकमलमुखहासं वीक्षितः पद्मिनीभिः ।
विततमृदुकराग्रः शब्दयन्त्या वयोभिः
परिपतति दिवोऽङ्के हेलया बालसूर्यः ॥

2188

कुमुदवनमपश्रि श्रीमदम्भोजखण्डं
त्यजति मुदमुलूकः प्रीतिमांश्चक्रवाकः ।
उदयति दिननाथो याति शीतांशुरस्तं
हतविधिलसितानां ही विचित्रो विपाकः ॥

2189

क्षणमतुहिनधाम्नि प्रोष्य भूयः पुरस्ता-
दुपगतवति पाणिग्राहवद्दिग्वधूनाम् ।
द्रुततरमुपयातः स्रंसमानांशुकोसा-
वुपपतिरिव नीचैः पश्चिमान्तेन चन्द्रः ॥

2190

वलयमखिलतारालोकमह्नाय नीत्वा
श्रियमनतिशयश्रीः सानुरागां दधानः ।
गगनसलिलराशौ रात्रिकल्पावसाने
मधुरिपुरिव भास्वानेष एकोऽधिशेते ॥

एते माघस्य.

2191

निर्यान्त्या रतिवेश्मनः परिणतप्रायां विलोक्य क्षपां
गाढालिङ्गनचुम्बनानि बहुशः कृत्वाप्यसंतुष्टया ।

एकं भूमितले निधाय चरणं तल्पेर्पयन्त्यापरं
तन्वङ्ग्या परिवर्तिताङ्गलतया प्रेयांश्चिरं चुम्बितः ॥

कस्यापि-

2192

वरुणगृहिणीमाशामासादयन्तममुं रुची-
निचयसिचयांशांशभ्रंशक्रमेण निरंशुकम् ।
तुहिनमहसं पश्यन्तीव प्रसादमिषादसौ
निजमुखमतः स्मेरं धत्ते हरेर्महिषी हरित् ॥

2193

रजनिजमथुप्रालेयाम्भःकणक्रमसंभृतैः
कुशकिसलयस्याग्रैरग्रेसरैरुदबिन्दुभिः ।
सुषिरकुशलैरावःसूचीशिखाङ्कुरसंकरं
किमपि गमितान्यन्तर्मुक्ताफलान्यवमेनिरे ॥

2194

रविरुचिकचामीकारेषु स्फुटामलबिन्दुतां
गमयितुममूरुच्चीयन्ते विहायसि तारकाः ।
स्वरविरचनायामामुच्चैरुदात्ततया कलाः
शिशिरमहसो बिम्बादस्मादसंशयमंशवः ॥

2195

व्रजति कुमुदे दृष्ट्वा मोहं दृशोरपिधायके
भवति च नले दूरं तारापतौ च हतौजसि ।
लघु रघुपतेर्जायां मायामयीमिव रावणि-
स्तिमिरचिकुरग्राहं रात्रिं हिनस्ति गभस्तिराट् ॥

2196

त्रिदशमिथुनक्रीडातल्पे विहायसि गाहते
त्रिभुवनधुतस्तम्भागश्रीभरं महसंभृतः ।
मृदुतरकराकारैस्तूलोत्करैरुदरंभरिः
परिहरति नाखण्डो गण्डोपधानविधां विधुः ॥

2197

दशशतचतुर्वेदीशाखाविवर्तनमूर्तयः
सविधमधुनालंकुर्वन्ति ध्रुवं रविरश्मयः ।
वदनकुहरेभ्योऽध्येतॄणामयं यदुदञ्चति
श्रुतिपदमयस्तेषामेव प्रतिध्वनिरध्वनि ॥

2198

नभसि महसां ध्वान्तध्वाङ्क्षप्रमापणपत्त्रिणा-
मिह विहरणैः श्येनंपातां रवेरवधारयन् ।
शशविशसनत्रासादाशामयाचरमां शशी
तदधिगमनात्तारापारापतैरुदडीयत ॥

2199

प्रथममुपहृत्यार्घ्यं तारैरखण्डिततण्डुलै-
स्तिमिरपरिषद्दूर्वापर्वावलीशबलीकृतैः ।
अथ रविरुचां भासातिथ्यं नभः स्वविहारिभिः
सृजति शिशिरक्षोदश्रेणीमयैरुदसक्तुभिः ॥

2200

असुरनिहतमप्यादित्योत्थां विपत्तिमुपागतं
दितिसुतगुरुः प्राणैर्योक्तुं न किं कचवत्तमः ।
पठति लुठतीं कण्ठे विद्यामयं मृतजीविनीं
यदि न भजते संध्यामौनव्रतव्ययभीरुताम् ॥

2201

तटतरुखगश्रेणीसांराविणैरिव सांप्रतं
सरसि विगलन्निद्रामुद्राजनिष्ट सरोजिनी ।
अधरसुधया मध्ये मध्ये वधूमुखलब्धया
धयति मधुपः स्वादुंकारं मधूनि सरोरुहाम् ॥

2202

तिमिरविरहात्पाण्डूयन्ते दिशः कृशतारकाः
कमलहसितैः श्येनीवोचीयते सरसी न का ।

शरणमिलितध्वान्तध्वंसिप्रभादरधारणा-
द्गगनशिखरं नीलस्येकं निर्जरयशोभरैः ॥

2203

जगति मिथुने चक्रावेव स्मरागमपारगौ
नवमिव मिथः संभुञ्जाते वियुज्य वियुज्य यौ ।
सततममृतादेवाहाराद्यदापदरोचकं
तदमृतभुजां भर्ता शंभुर्विषं बुभुजे विभुः ॥

2204

स्वमुकुलमयैर्नेत्रैरन्धंभविष्णुतया जनः
किमु कुमुदिनीं दुर्व्याचष्टे रवेरनवेक्षिकाम् ।
लिखितपठिता राज्ञो दाराः कविप्रतिभासु ये
शृणुत शृणुतासूर्यंपश्या न सा किल भाविनी ॥

2205

घुसृणसुमनःश्रेणीभीणामनादरिभिः सरः-
परिसरचरैर्भासां भर्तुः कुमारतरैः करैः ।
अजनि जलजामोदानन्दोत्पतिष्णुमधुव्रता-
वलिशबलनाहुञ्ज्रापुञ्जभियं गृहयालुभिः ॥

2206

दहनमविशद्दीप्तिर्यास्तं गते गतवासर-
प्रशमसमयप्राप्ते पत्यौ विवस्वति रागिणी ।
अधरभुवनात्सोद्भूत्यैषा हठात्तरणेः कृता-
मरपतिपुरप्राप्तिर्धत्ते सतीव्रतमूर्तिताम् ॥

2207

बुधजनकथा तथ्यैवेयं तनौ तनुजन्मनः
पितृशितिहरिद्वर्णाद्याहारजः किल कालिमा ।
शमनयमुनाक्रोडैः कालैरितस्तमसः पिबा-
दपि यदमलच्छायात्कायादभूयत भास्वतः ॥

2208

जलजभिदुरीभावं प्रेप्सुः करेण निपीड्य-
त्यशिशिरकरस्ताराशङ्खमपञ्चविलोपकृत् ।
रजनिरमणस्यास्तक्षौणीधरार्धपिधावशा-
दधतमधुना बिम्बं कम्बुच्छिदाकरपत्त्रताम् ॥

2209

दिनमिव दिवाकीर्तिस्तीक्ष्णैः क्षुरैः सवितुः करै-
स्तिमिरकबरीलूनां कृत्वा निशां निरदीधरत् ।
स्फुरति परितः केशस्तोमैस्ततः पतयालुभि-
र्भुवमधवलं तत्तच्छायच्छलादवनीतलम् ॥

2210

उडुपरिवृढः पत्या मुक्तां पुरा यदपीडय-
द्यदपि बिसिनीं भानोर्जायां जहास कुमुद्वती ।
तदुभयमतः शङ्के संकोचितं निजशङ्कया
प्रसरति रवौ कोपाटोपादिवारुणरोचिषि ॥

2211

यत्पाथोजविमुद्रणप्रकरणे निर्निद्रयत्यंशुमा-
न्दृष्टीः पूरयति स्म यज्जलरुहामक्ष्णा सहस्रं हरिः ।
साजात्यं सरसीरुहामपि दृशामप्यस्ति तद्वास्तवं
यन्मूलाद्रियतेतरां कवितृभिः पद्मोपमा चक्षुषः ॥

एते श्रीनैषधकर्तुः.

2212

यद्रात्रौ रहसि व्यपेतविनयं वृत्तं रसात्कामिनो-
रन्योन्यं शयनीयमीहितरसावाप्तिप्रवृत्तस्पृहम् ।
तत्सानन्दमिलद्दृशोः कथमपि स्मृत्वा गुरूणां पुरो
हासोद्भेदनिरोधमन्थरमिलत्तारं कथंचित्स्थितम् ॥

अमरुकस्य.

2213

रात्रावद्य ममानया निधुवनक्रान्तस्य साहायकं
साधीयो विहितं रसादिति पुरः सख्याः प्रिये जल्पति ।
किंचित्कोपमुपप्रदर्श्य हसितं तन्व्या त्रपामन्थरं
हेलोल्लासितचञ्चुचञ्चलशिखारुद्धोन्नमद्भ्रूकया ॥

मल्लकस्य.

2214

दम्पत्योर्निशि जल्पतोर्गृहशुकेनाकर्णितं यद्वच-
स्तत्प्रातर्गुरुसंनिधौ निगदतस्तस्यातिमात्रं वधूः ।
कर्णालम्बितपद्मरागशकलं विन्यस्य चञ्च्वाः पुटे
व्रीडार्ता प्रकरोति दाडिमफलव्याजेन वाग्बन्धनम् ॥

कस्यापि.

2215

लाक्षालक्ष्म ललाटपट्टमभितः केयूरमुद्रा गले
वक्त्रे कज्जलकालिमा नयनयोस्ताम्बूलरागः परः ।
दृष्ट्वा कोपविधायि मण्डनमिदं प्रातश्चिरं प्रेयसो
लीलातामरसोदरे मृगदृशः श्वासाः समाप्तिं गताः ॥

दाक्षिणात्यस्य कस्यापि.

2216

ज्वालौपम्यस्पृशि यदुषसि द्राव्यमाणैरशेषै-
स्तारापुञ्जैर्विरचितमदो मण्डलं चण्डरश्मेः ।
शोणीभावं शमयितुमहो रात्रिसंदंशमध्ये
तत्कालाख्यः कलयति शनैरुन्नयँल्लोहकारः ॥

भर्तृसारस्वतस्य.

2217

विरलविरलीभूतास्ताराः कलाविव सज्जना
मन इव मुनेः सर्वत्रैव प्रसन्नमभून्नभः ।
व्यपसरति च ध्वान्तं चित्तात्सतामिव दुर्जनो
विगलति निशा क्षिप्रं लक्ष्मीर्निरुद्यमिनामिव ॥

2218

अभूत्प्राची पिङ्गा रसपतिरिव प्राश्य कनकं
गतच्छायश्चन्द्रो बुधजन इव ग्राम्यसदसि ।
क्षणात्क्षीणास्तारा नृपतय इवानुद्यमपरा
न दीपा राजन्ते द्रविणरहितानामिव गुणाः ॥

2219

प्राची माणिक्यशोणा कमलपरिषदामोचि संकोचमुद्रा
निद्रालुः कैरवाली सरसि सरसिका सारसी कूजतीति ।
इत्थं जातप्रबोधे वदति परिजने किंचिदुन्मीलिताक्षी
भीरुर्भीरुर्वियोगात्पुनरपि सहसालिङ्गति प्राणनाथम् ॥

एते कस्यापि

2220

पुरुहूतदिगङ्गना प्रसूते
रविमुद्यमसुतं चिरादिवेति ।
अलिनो नलिनोदराद्विमुक्ताः
प्रियबाहुद्वयबन्धनान्नवोढाः ॥

2221

निनाय यद्विरहविजृम्भणाकुलो
विभावरीं कथमपि साभ्युपागता ।
विलोकिता दयिततमा तथामुदं
तनोति नो रजनिवियोगिपक्षिणः ॥

2222

यथा शशी पिपतिषुरस्तपर्वते
नवांशुमत्किरणविरुग्णचन्द्रिकः ।
करोत्यहो अपि निजसंपदः स्फुटं
द्विषद्गता विपदधिकं सुखोदयम् ॥

2223

भिन्दानः सुन्दरीणां पतिषु रुषमयं हर्म्यपारावतेभ्यो
वाचालत्वं ददानः कविनृषु च गुणं प्रातिभं संदधानः ।

प्रातस्त्यस्तूर्यनादः स्थगयति गगनं मांसलः पांसुतल्पा-
दस्वल्पादुत्थितानां नरवरकरिणां शृङ्खलाशिञ्जितेन ॥
राजशेखरस्य.

अथ संकीर्णम्

2224

यो न दीर्घासितापाङ्गविलासविनतभ्रुवः ।
प्रियामुखस्य वशगस्तस्मै नृपशवे नमः ॥

2225

तन्वीकटाक्षदग्धस्य वद वैद्य किमौषधम् ।
पथ्यमालिङ्गनं तस्याः सकचग्रहचुम्बनम् ॥

2226

कुप्यत्यकस्मात्कुपितापि रम्या
स्वयं प्रसादं समुपैति यस्मात् ।
स्वयं प्रसन्नेति बिभर्ति लज्जा-
मक्षुण्णकप्रेक्षणकं प्रियायाः ॥
केषांचित्.

2227

भ्रूचातुर्यं कुञ्चितान्ताः कटाक्षाः
स्निग्धा हावा लज्जितान्ताश्च हासाः ।
लीलामन्दं प्रस्थितं च स्थितं च
स्त्रीणामेतद्भूषणं चायुधं च ॥
कविपुत्रयोः.

2228

मालती शिरसि जृम्भणोन्मुखी
चन्दनं वपुषि कुङ्कुमाविलम् ।
वक्षसि प्रियतमा मदालसा
स्वर्ग एष परिशिष्ट आगतः ॥

2229

मात्सर्यमुत्सार्य विचार्य कार्य-
मार्याः समर्यादमिदं वदन्तु ।
सेव्या नितम्बाः किमु भूधराणा-
मुत स्मरस्मेरविलोचनानाम् ॥

2230

अधीतविद्यैर्विगते शिशुत्वे
धनोर्जिते हारिणि यौवने च ।
सेव्या नितम्बास्तु विलासिनीनां
ततस्तदर्थं धरणीधराणाम् ॥

2231

सत्यं जना वच्मि न पक्षपाता-
ल्लोकेषु सप्तस्वपि तथ्यमेतत् ।
नान्यन्मनोहारि नितम्बिनीभ्यो
दुःखैकहेतुर्न च कश्चिदन्यः ॥

2232

यदा प्रकृत्यैव जनस्य रागिणो
ज्वलेत्प्रदीप्तो हृदि मन्मथानलः ।
तदात्र भूयः किमनर्थपण्डितैः
कुकाव्यगव्याहुतयोपि पातिताः ॥

केषामपि.

2233

मधु च विकसितोत्पलावतंसं
शशिकरपल्लवितं च हर्म्यपृष्ठम् ।
मदनजनितविभ्रमा च रामा
फलमिदमर्थवतां विभूतयोन्याः ॥

मेण्ठस्य.

2234

एकाकिनी यदबला तरुणी तथाह-
मस्मद्गृहे गृहपतिश्च गतो विदेशम् ।
कं याचसे तदिह वासमियं वराकी
श्वश्रूर्ममान्धबधिरा ननु मूढ पान्थ ॥

रुद्रटस्य.

2235

लज्जाभरावनतमन्थरदृष्टिपातं
येषां स्थितं कुलवधूवदनारविन्दम् ।
तेषामनेकपुरुषव्रणिताधरेषु
सक्तिः कथं भवति वारवधूमुखेषु ॥

2236

स्मितं किंचिन्मुग्धं तरलमधुरो दृष्टिविभवः
परिस्पन्दो वाचामभिनवविलासोक्तिसरसः ।
गतानामारम्भः किसलयितलीलापरिकरः
स्पृशन्त्यास्तारुण्यं किमिव हि न रम्यं मृगदृशः ॥

2237

सव्रीडार्धनिरीक्षणं यदुभयोर्यद्दूतिसंप्रेषण-
मद्य श्वो भविता समागम इति प्रीतिः प्रसादश्च यः ।
संप्राप्तेपि समागमे सरभसं यच्चुम्बनालिङ्गनं
तत्कामस्य फलं तदेव सुरतं शिष्टं पशूनामपि ॥

2238

कन्या कौतुकमात्रकेण विधवा संमर्दमात्रार्थिनी
वेश्या वित्तलवेच्छया स्वगृहिणी गत्यन्तरासंभवात् ।
वाञ्छन्तीत्थमनेककारणवशात्पुंभिः स्त्रियः संगमं
शुद्धस्नेहनिबन्धना परवधूः पुण्यैः परैः प्राप्यते ॥

2239

एकान्ते वनतो गृहं शशिमुखोप्यन्यादृशो दृश्यते
क्षिप्रं साधय यातु पुत्रि सुदिने भुक्त्वान्यमावासकम् ।

श्वश्रा संभ्रमिता किलेति बहुशः संप्रेरयन्त्या वधूः
पान्थं वीक्ष्य बभञ्ज सस्मितमुखी सैवार्धसिद्धौदनम् ॥

2240

क्वाम्भोदः क्व कचत्कलापविलसत्पक्षातपत्रः शिखी
क्वेन्दोर्मण्डलमंशुजालविमलं वीचिः क्व वाम्भोनिधेः ।
क्वोद्यन्बालदिवाकरः क्व कमलं मत्तालिमालाकुलं
यो येनाभिमतः स तेन कुरुते दूरेपि चेतःसुखम् ॥

क्षेमाणि.

2241

आश्लिष्टा रभसाद्विलीयत इवाक्रान्ताप्यनङ्गेन या
यस्याः कृत्रिमचण्डवस्तुकरणाकूतेषु खिन्नं मनः ।
कोयं काहमिति प्रवृत्तसुरता जानाति या नान्तरं
रन्तुः सा रमणी स एव रमणः शेषौ तु जायापती ॥

अमरुकस्य

2242

प्राङ्मा मेति मनागनागतगुणं जाताभिलाषं ततः
सव्रीडं तदनु श्लथोद्यममनु प्रत्यस्तधैर्यं पुनः ।
प्रेमार्द्रस्पृहणीयनिर्भररहःक्रीडाप्रगल्भं ततो
निःसङ्गाङ्गविघर्षणाधिकसुखं रम्यं कुलस्त्रीरतम् ॥

2243

सद्यः पक्वघृतं पयः सतुहिनं श्यामा नवं राङ्कवं
रक्तं कुङ्कुममारुकाणि तुरसी द्राक्षा कपित्थं मधु ।
कीरी कैरवगर्भकोमलतनुर्नेतानि सेवेत यः
कश्मीरेषु जनस्य तस्य वसतो मन्ये मुखेवमहः ॥

2244

गङ्गाधौतशिलातले हरवृषस्कन्धावरुग्णद्रुमे
सिद्धाध्यासितकंदरे हिमवति स्थाने स्थिते स्थेयसि ।
कः कुर्वीत परप्रणाममलिनं मान्यो मनस्वी जनो
यद्युत्त्रस्तकुरङ्गशावनयना न स्युः स्मरास्त्रं स्त्रियः ॥

2245

संसारेस्मिन्नसारे कुनृपतिभवनद्वारसेवाकलङ्क-
व्यासङ्गध्वस्तधैर्यं कथममलधियो मानसं संविदध्युः ।
यद्येताः प्रोद्यदिन्दुद्युतिनिचयभृतो न स्युरम्भोजनेत्राः
प्रेङ्खत्काञ्चीकलापाः स्तनभरविनमन्मध्यभागास्तरुण्यः ॥

कस्यापि.

2246

सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति पुरुषस्तावदेवेन्द्रियाणां
लज्जां तावद्विधत्ते विनयमपि समालम्बते तावदेव ।
भ्रूचापाकृष्टमुक्ताः श्रवणपथजुषो नीलपक्ष्माण एते
यावल्लीलावतीनां न हृदि धृतिमुषो दृष्टिबाणाः पतन्ति ॥

धर्मकीर्तेः.

2247

अम्बा शेतेत्र वृद्धा परिणतवयसामग्रणीरत्र तातो
निःशेषागारकर्मश्रमशिथिलतनुः कुम्भदासी तथाहम् ।
अस्मिन्पापा निकेते कतिपयदिवसप्रोषितप्राणनाथा
पान्थायेत्थं तरुण्या कथितमवसरव्याहृतिव्याजपूर्वम् ॥

रुद्रटस्य.

2248

यत्नात्संगममिच्छतोः प्रतिदिनं दूतीकृताश्वासयो-
रन्योन्यं परिशुष्यतोर्नवरतप्राप्तिस्पृहां तन्वतोः ।
संकेतोन्मुखयोः कथं कथमपि प्राप्ते चिरात्संगमे
यत्सौख्यं नवरक्तयोस्तरुणयोस्तत्केन साम्यं व्रजेत् ॥

2249

कान्ताया विकसद्विलासहसितस्वच्छांशुचामरं
संसक्तावभिषेकहेमकलशौ यच्चन्दनाङ्कौ स्तनौ ।
यत्कार्तस्वरचारुकान्ति जघनं सिंहासनं भूभुजां
साम्राज्यं तदिदं जयाजयमयः शेषस्तु चिन्तामयः ॥

2250

नासादितानि वनवासदृढव्रतेन
चित्राणि नेत्रचरितानि मृगैर्मृगाक्ष्याः ।
तत्कान्तिरुज्ज्वलरुचिव्यसनाद्दहो नु
हेम्ना हुताशपतनैरपि नैव लब्धा ॥

एतौ क्षेमेन्द्रस्य.

2251

चूतोद्यानं सुरभिरनिलः शाद्वलश्यामभूमि-
स्तन्त्रीवाद्यं चषकमदिरा लोलिता मालतीभिः ।
स्वच्छज्योत्स्ना विजनरजनी कुड्मलाक्षीकटाक्षाः
सारं विद्युद्वलयचपले जीवलोके किमन्यत् ॥

मङ्गलवत्सस्य.

अथ वीराः

2252

खड्गास्तिष्ठन्तु मत्तेभकुम्भकुट्टाट्टहासिनः ।
एकदोर्दण्डशेषोपि कः सहेत पराभवम् ॥

2253

एकः स एव तेजस्वी सैंहिकेयः सुरद्विषाम् ।
शिरोमात्रावशेषेण जीयन्ते येन शत्रवः ॥

कस्यापि.

2254

भर्तृपिण्डानृणकरो यशःक्रयमहापणः ।
सुराङ्गनास्वयंग्राहो रम्यः कालोयमागतः ॥

शाण्डिल्यस्य.

2255

बहवः पङ्गवोपीह नराः शास्त्राण्यधीयते ।
विरला रिपुखड्गाग्रधारापातसहिष्णवः ॥

राजपुत्रार्गटस्य.

2256

अनन्तोद्भूतभूतौघसंकुले भूतलेखिले ।
शके शाके त्रिचतुराश्चतुरा यदि मादृशाः ॥

स्कन्दस्कारशीकरस्य.

2257

महिम्नामन्तरं पश्य शेषाहेः साब्धिभूधरा ।
फणासहस्रस्रग्दाम्नि भ्रमरीव विभाति भूः ॥

2258

मा भैष्ट नैते निस्त्रिंशा नीलोत्पलदलत्विषः ।
एते वीरावलोकिन्या लक्ष्म्या नयनविभ्रमाः ॥

2259

तेजसा सह जातानां वयः कुत्रोपयुज्यते ।
बालस्यापि रवेः पादाः पतन्त्युपरि भूभृताम् ॥

2260

नात्युच्चशिखरो मेरुर्नातिनीचं रसातलम् ।
व्यवसायद्वितीयानां नाप्यपारो महोदधिः ॥

2261

येन पाषाणखण्डस्य मूल्यमल्पं वसुंधरा ।
अनस्तमितसारस्य तेजसस्तद्विजृम्भितम् ॥

एते केषामपि.

2262

मा जीवन्यः परावज्ञादुःखदग्धोपि जीवति ।
तस्याजननिरेवास्तु जननीक्लेशकारिणः ॥

2263

तुल्येपराधे स्वर्भानुर्भानुमन्तं चिरेण यत् ।
हिमांशुमाशु ग्रसते तन्म्रदिम्नः स्फुटं फलम् ॥

2264

पादाहतं यदुत्थाय मूर्धानमधिरोहति ।
स्वस्थादेवापमानेपि देहिनस्तद्वरं रजः ॥

एते माघस्य.

2265

न सदश्वाः कशाघातं न सिंहा घनगर्जितम् ।
परैरङ्गुलिनिर्दिष्टं न सहन्ते मनस्विनः ॥

शुष्कटसुखवर्मसूनोर्विलासस्य.

2266

तावदाश्रीयते लक्ष्म्या तावदस्य स्थिरं यशः ।
पुरुषस्तावदेवासौ यावन्मानान्न हीयते ॥

2267

स पुमानर्थवज्जन्मा यस्य नाम्नि पुरः स्थिते ।
नान्यामङ्गुलिमभ्येति संख्यायामुद्यताङ्गुलिः ॥

2268

ज्वलितं न हिरण्यरेतसं
चयमास्कन्दति भस्मनां जनः ।
अभिभूतिभयादसूनतः
सुखमुज्झन्ति न धाम मानिनः ॥

एते भारवेः

2269

धृतधनुषि बाहुशालिनि शैला न नमन्ति यत्तदाश्चर्यम् ।
रिपुसंज्ञकेषु गणना कैव वराकेषु काकेषु ॥

2270

अङ्गणवीथी वसुधा कुल्या जलधिः स्थली च पातालम् ।
वल्मीकश्च सुमेरुः कृतप्रयत्नस्य धीरस्य ॥

एतौ भट्टबाणस्य.

2271

जीवन्नेव मृतोसौ यस्य जनो वीक्ष्य वदनमन्योन्यम् ।
कृतमुखभङ्गो दूरात्करोति निर्देशमङ्गुल्या ॥

दामोदरगुप्तस्य.

2272

अभिमुखनिहतस्य सतस्तिष्ठतु तावज्जयोथवा स्वर्गः ।
उभयबलसाधुवादश्रवणसुखस्यैव नास्त्यर्घः ॥

श्रीभास्करस्य.

2273

रविमणिरपि निर्भिन्नः पादैस्तिग्मद्युतेर्मनाक्स्पृष्टः ।
ज्वलतितरामिति को वा मन्युं सोढुं क्षमो मानी ॥

भ०-इन्द्रसिंहस्य.

2274

भुजे विशाले विमलेसिपत्रे
कोन्यस्य तेजस्विकथां सहेत ।
गतासुरप्याहवसीम्नि वीरो
द्विधा विधत्ते रविमण्डलं यः ॥

शुष्कदन्तुविद्याधरस्य.

2275

एषा हि मे रणगतस्य दृढा प्रतिज्ञा
द्रक्ष्यन्ति यन्न रिपवो जघनं हयानाम् ।
युद्धेषु भाग्यचपलेषु न मे प्रतिज्ञा
दैवं यदिच्छति जयं च पराजयं च ॥

चन्दकस्य.

2276

सेना मयैव न हता निखिला रिपूणां
भर्तुर्भवेदुपकृतिर्न शरीरकेण ।
मत्तेभतुङ्गदशनाहतिनिर्गताद्य-
रित्थं ह्रियेव सुभटो रुधिरे ममज्ज ॥

श्रीशूरस्य.

2277

रथस्यैकं चक्रं भुजगयमिताः सप्ततुरगा
निरालम्बो मार्गश्चरणरहितः सारथिरपि ।
रविर्गच्छत्यन्तं प्रतिदिनमपारस्य नभसः
क्रियासिद्धिः सत्त्वे वसति महतां नोपकरणे ॥

अगंदस्य.

2278

विजेतव्या लङ्का चरणतरणीयो जलनिधि-
र्विपक्षः पौलस्त्यो रणभुवि सहायाश्च कपयः ।
तथाप्याजौ रामः सकलमवधीद्राक्षसकुलं
क्रियासिद्धिः सत्त्वे वसति महतां नोपकरणे ॥

2279

घटे जन्मस्थानं मृगपरिजनो भूर्जवसनं
वने वासः कन्दादिकमशनमेवंविधगुणः ।
अगस्त्यः पाथोधिं यदकृत कराम्भोजकुहरे
क्रियासिद्धिः सत्त्वे वसति महतां नोपकरणे ॥

2280

विपक्षः श्रीकण्ठो जडपतिरमात्यः शशधरो
वसन्तः सामन्तः कुसुममिषवो लक्ष्यमबलाः ।
तथापि त्रैलोक्यं जयति मदनो देहरहितः
क्रियासिद्धिः सत्त्वे वसति महतां नोपकरणे ॥

केषामपि.

2281

लोकोत्तरं चरितमर्पयति प्रतिष्ठां
पुंसां कुलं नहि निमित्तमुदारतायाः ।
वातापितापनमुनेः कलशात्प्रसूति-
र्लीलायितं पुनरमुद्रसमुद्रपानम् ॥

2282

पृथ्वि स्थिरा भव भुजंगम धारयैनां
त्वं कूर्मराज तदिदं द्वितयं दधीथाः ।
दिक्कुञ्जराः कुरुत तत्त्रितये दिधीर्षां
देवः करोति हरकार्मुकमाततज्यम् ॥

बालरामायणे.

2283

क्षुद्राः संत्रासमेते विजहत हरयो भिन्नशक्रेभकुम्भा
युष्मद्देहेषु लज्जां दधति परममी सायका निष्पतन्तः ।
सौमित्रे तिष्ठ पात्रं त्वमपि नहि रुषां नन्वहं मेघनादः
किंचित्संरम्भलीलानियमितजलधिं राममन्वेषयामि ॥

2284

पातालतः किमु सुधारसमानयामि
निष्पीड्य चन्द्रममृतं किमुताहरामि ।
उद्यण्डचण्डकिरणं किमु वारयामि
कीनाशलोकमथवा ननु चूर्णयामि ॥

हनुमन्नाटकमेतत्.

2285

सामोपायनयप्रपञ्चपटवः प्रायेण ये भीरवः
शूराणां व्यवसाय एव हि परं संसिद्धये कारणम् ।
विस्फूर्जद्विकटाटवीगजघटापीठैकसंचूर्णन-
व्यापारैकरसस्य सन्ति विजये सिंहस्य के मन्त्रिणः ॥

2286

काकुत्स्थस्य दशाननो न कृतवान्दारापहारं यदि
क्वाम्भोधिः क्व च सेतुबन्धघटना क्वोत्तीर्य लङ्काजयः ।
पार्थस्यापि पराभवं यदि रिपुर्नाधास्यत तादृक्कथं
नीयन्ते रिपुभिः समुन्नतिपदं प्रायः परं मानिनः ॥

कस्यापि.

2287

वह्निं शीतयितुं हिमं ज्वलयितुं वातं निरोद्धुं पयो
मूर्तं व्योम विधातुमुन्नमयितुं नेतुं नतिं वा महीम् ।
उद्धर्तुं किल भूभृतः स्थलयितुं सिन्धुं च संभाव्यते
शक्तिर्यस्य जनैः स एव नृपतिः शेषाः परं पार्थिवाः ॥

सदुक्तेः.

2288

नायाति वाडवशिखाकथनेन तापं
शैत्यं हिमाद्रिपयसा विशता च नाब्धिः ।
कश्चिद्गभीरमनसां सततं विषाद-
काले प्रमोदसमये च समोनुभावः ॥

2289

संप्राप्नुवन्ति ननु मण्डलमेकमेव
क्ष्मापा जये समरसीम्नि वपुस्तु हित्वा ।
चण्डांशुमण्डलमथाभिमतानि कामं
प्रेमार्द्रनिर्जरवधूस्तनमण्डलानि ॥

2290

नास्मिन्संततवेष्टनोल्बणतमैस्तल्पैरुदेति व्यथा
ग्रन्थिभ्यश्चलितैर्न चालमसुभिर्मर्मव्यथा जायते ।
क्रन्दद्बन्धुजनार्तनादचकितस्वान्तं न वा स्थीयते
नह्येतन्मरणं सुखस्य सुभगा काप्येव संप्राप्तिभूः ॥

अथ हास्यम्

2291

कृष्णः क्रीडितवान्गोभिरिति गोतुल्यबुद्धिषु ।
पक्षपातवती लक्ष्मीरहो देवी पतिव्रता ॥

अमृतदत्तस्य.

2292

प्रायश्चित्तं मृगयते यः प्रियापादताडितः ।
क्षालनीयं शिरस्तस्य कान्तागण्डूषशीधुभिः ॥

श्यामलकस्य.

2293

नवोच्छ्रितान्पालयितुः पलितांश्चोद्धरिष्यतः ।
पितापुत्रयोरिव दृश्यन्ते मम चित्रा विभूतयः ॥

श्याप्रमणहस.

2294

केशाः किमपराध्यन्ति क्लेशानां मुण्डनं कुरु ।
सकषायस्य चित्तस्य काषायैः किं प्रयोजनम् ॥

2295

किराटोटति साटोपं पटाङ्कितकटीतटः ।
टट्न्वराटिकाहेतोर्लसदन्तरशाटिकः ॥

2296

रण्डाः पाखण्डिभिर्व्याप्ता भर्तृभिः कुलयोषितः ।
वेश्या धनिनमिच्छन्ति च्छात्राः करपरायणाः ॥

2297

यदक्षिभ्रूलतापाङ्गैः स्त्रियः कुर्वन्ति चापलम् ।
जघनेष्वेव तत्सर्वं पतत्यनपराधिषु ॥

2298

आदौ नम्रस्ततः स्तब्धः कार्यकालेषु निष्ठुरः ।
कृते कार्ये पुनर्नम्रः शिश्नतुल्यो वणिग्जनः ॥

2299

केतक्यः कण्टकैर्व्याप्ता नलिन्यः पङ्कसंभवाः ।
विलासिन्यः सकुट्टन्यः क्व रत्नमनुपद्रवम् ॥

2300

जिह्वायाश्छेदनं नास्ति न तालुपतनाद्भयम् ।
निर्विशङ्केन वक्तव्यं वाचालः को न पण्डितः ॥

2301

गुरुनटदैवज्ञभिषक्श्रोत्रियमुखगह्वराणि यदि न स्युः ।
व्याकरणसिंहभीता अपशब्दमृगाः क्व विचरेयुः ॥

2302

गणयति गगने गणकश्चन्द्रेण समागमं विशाखायाः ।
विविधभुजंगक्रीडासक्तां गृहिणीं न जानाति ॥

2303

परनारीषु दोषोऽस्ति स्वनारी नैव विद्यते ।
अत एव कुलीनानां प्रशस्ता करसुन्दरी ॥

2304

गौरः सुपीवराभोगो रण्डाया मुण्डितो भगः ।
मेरोरर्कद्वयोल्लीढशष्पहेमतटायते ॥

2305

अभ्यस्य पवनविजयं व्याख्याय च शैवसंहिताः सकलाः ।
मरणसमये गुरूणां गूथवदसवो विनिर्याताः ॥

2306

धान्यं मे कनकं मे माषा मे शोभना मसूरा मे ।
इति बत मे मे कुर्वन्पशुरिव नीतः कृतान्तेन ॥

2307

का नाम बुद्धिहीनस्य विधेस्तस्य विदग्धता ।
कूष्माण्डेषु न यश्चक्रे तैलपूर्णां च दन्तिषु ॥

2308

सदा वक्रः सदा क्रूरः सदा मानधनापहः ।
कन्याराशिस्थितो नित्यं जामाता दशमो ग्रहः ॥

2309

यमः शरीरगोप्तारं संचितारं वसुंधरा ।
दुःशीला स्त्री च हसति भर्तारं पुत्रवत्सलम् ॥

2310

अधोमुखैकदंष्ट्रेण विषशुक्रप्रवाहिणा ।
अनेन दुश्चिकित्स्येन जगद्दष्टं भगाहिना ॥

2311

परान्नं प्राप्य दुर्बुद्धे मा प्राणेषु दयां कृथाः ।
दुर्लभानि परान्नानि प्राणा जन्मनि जन्मनि ॥

2312

घृतेन भोजनं बद्धुं विडालस्यापि दीयते ।
आटिकाक्रोडखण्डस्तु दुर्लभं भोजनं महत् ॥

2313

याचन्ते पितरः पुत्रान्स्वर्गार्थं स्पृहयालवः ।
यः पीतं पायसं दद्यात्स्विन्नभृष्टां तथाटिकाम् ॥

2314

सा पार्वतीत्यवितथं स च स्थाणुरपि स्फुटम् ।
संपृक्तावपि यावास्तां सुरताभोगनिःस्पृहौ ॥

2315

स्थाणुर्वा स्यादजो वा स्यात्पशूनां पतिरेव वा ।
कामिनीविभ्रमाचार्यं योधाक्षीत्कुसुमायुधम् ॥

2316

परोपकारसंस्कारताम्बूलाधरचुम्बनैः ।
यन्न संयुज्यते वक्त्रमधश्छिद्रेण तत्समम् ॥

केषामपि.

2317

प्रपायां पीयते वारि सत्रागारेऽपि भुज्यते ।
सुप्यते देवसदने यभ्यते यत्र लभ्यते ॥

2318

निदाघकाले विप्रस्य प्रसुप्तस्य तरोरधः ।
शुना प्रमूत्रितं हस्ते देवस्यस्त्वेति सोऽब्रवीत् ॥

2319

वैद्यनाथ नमस्तुभ्यं क्षपिताशेषमानव ।
त्वयि संन्यस्तभारोऽयं कृतान्तः सुखमेधते ॥

2320

आतुराद्वित्तहरणं मृतादपि पलायनम् ।
एतद्वैद्यस्य वैद्यत्वं न वैद्यः प्रभुरायुषः ॥

2321

दाहज्वरेण मे मान्द्यं वद वैद्य किमौषधम् ।
पिब मद्यं शरावेण ममाप्यानय कर्परम् ॥

एते मयस्य.

2322
अधमर्णशवाजीविश्राद्धभुग्दुष्टभुभुजाम् ।
अभिप्राया न सिद्ध्यन्ति तेनेदं ध्रियते जगत् ॥

2323
अक्रोधे शिक्षयन्त्यन्यान्क्रोधना ये तपस्विनः ।
निर्धना ये धनायैव धातुवादोपदेशिनः ॥

हर्षस्य.

2324
काकाल्लौल्यं यमात्क्रौर्यं स्थपतेर्नित्यघातिताम् ।
आद्याक्षराणि संगृह्य कायस्थः केन निर्मितः ॥

2325
यमोपि वञ्चितो येन नकारान्तरलेखया ।
आयुधं कलमं यस्य तस्य देवोपि शङ्कते ॥

2326
कायस्थेनोदरस्थेन मातुरामिषशङ्कया ।
अन्त्राणि यन्न भुक्तानि तत्र हेतुरदन्तता ॥

2327
लेखनीकृतकर्णस्य कायस्थस्य न विश्वसेत् ।
विश्वसेत्कृष्णसर्पस्य वने व्याघ्रस्य विश्वसेत् ॥

2328
निःस्नेहः शुकरहितः सकषायो विबन्धकृत् ।
मल्लूर इव कायस्थः कायस्थः कस्य शान्तये ॥

2329
लघुपादो न मार्जारः श्वासधारी न तापसः ।
दण्डहस्तोपि न यमश्छिद्रान्वेषी न पन्नगः ॥

केषामपि.

2330
यद्धीमतातिवेगेन व्यासेन सहसा बहु ।
भाषितं शतशस्तेन तत्रैव च हनिं कुरु ॥

2331

चक्रिता च मृताचार्यं चेलं चर्चा च लीनता ।
चकारचञ्चुता चेति सप्तजीवनहेतवः ॥

दामोदरगुप्तस्य.

2332

नीचेश्वरस्य यद्धास्यं — — — — — — — — —
तद्भरकृतघ्नस्य जठरस्य विजृम्भितम् ॥

2333

वैयाकरणसिंहेन योपशब्दमृगो हतः ।
नटैराशनिकैर्वैद्यैः पाण्डुराङ्गैः स — — — ॥

2334

— — — — — — — — — — — —
— — — — — कुण धातु कथं जडतुल्यं तुण्डुको हसति ॥

एते कस्यापि.

2335

परपरिवादेन गुणो वेषविशेषेण पौरुषातिशयः ।
यत्किंचनकारितया नृणां भवेद्राजपुत्रत्वम् ॥

इकायवर्षस्य.

2336

उपयुक्तखदिरवीटकजनिताधररागभङ्गभयात् ।
कुलटा घाटकनिकटे तृष्यन्त्यपि वारि नो पिबति ॥

दामोदरगुप्तस्य.

2337

छन्दोरहिता गाथाः श्लोकानपशब्दविषयस्तान् ।
पठतोप्यहो सुमहती महार्घता राजपुत्रस्य ॥

इन्दुरस्य.

2338

शृणु सखि कौतुकमेकं ग्राम्येण कुकामिना यदद्यकृतम् ।
सुरतसुखमीलिताक्षी मृतेति भीतेन मुक्तास्मि ॥

2339

अविदग्धः श्रमकठिनो दुर्लभयोषिद्युवा विप्रः ।
अपमृत्युरपक्रान्तः कामिव्याजेन मे रात्रौ ॥

एतौ दामोदरगुप्तस्य.

2340

अधरामृतेन पित्तं नश्यति वायुः पयोधरभरेण ।
अनवरतरतेन कफस्त्रिदोषशमनं वपुस्तन्व्याः ॥

2341

याप्यो वैद्यस्य निधिर्जीवति चेत्तन्महान्यशःपटहः ।
व्याधिभयात्को न सुहृन्न भवति ‒ ‒ ‒ कुरु चिकित्सायाम् ॥

कयोरपि.

2342

पर्यङ्कः स्वास्तरणः पतिरनुकूलो मनोहरं सदनम् ।
नार्हति लक्षांशमपि त्वरितक्षणचौर्यसुरतस्य ॥

दामोदरगुप्तस्य.

2343

द्विगुरपि सद्वन्द्वोहं गृहे च मे सततमव्ययीभावः ।
तत्पुरुष कर्म धारय येनाहं स्यां बहुव्रीहिः ॥

2344

वाचयति नान्यलिखितं लिखितमनेनापि वाचयति नान्यः ।
अयमपरोस्य विशेषः स्वयमपि लिखितं न वाचयति ॥

कयोरपि.

2345

मदनपरिपाण्डुगण्डा मुण्डितभगमण्डला खराण्डानाम् ।
खण्डयतु दुःखमधिकं सुखखण्डकरण्डिका रण्डा ॥

रण्डानन्दस्य.

2346

चङ्क्रमणेन यातः पटहरणेनापि निर्गतः शंभुः ।
शौरो व्यञ्जनहान्या श्यामलकस्त्वर्धचन्द्रेण ॥

कस्यापि.

2347

कचाधरकुचोरूणां दुःखं कंदर्पकर्मणि ।
स्त्रीचिह्नशिश्नयोः सौख्यं वादिपक्षवतामिव ॥

2348

अनाहूतप्रविष्टस्य दृष्टस्य क्रुद्धचक्षुषा ।
स्वयमेवोपविष्टस्य वरं मृत्युर्न भोजनम् ॥

2349

उत्कोचपारितोषकभाटकभाषिततरार्थचौर्याद्याः ।
तत्क्षणमेव ग्राह्याः षडन्यकाले न लभ्यन्ते ॥

2350

आ सप्ततेर्यस्य विवाहपङ्क्ति-
र्विच्छिद्यते नूनमपण्डितोऽसौ ।
जीवन्ति ताः कर्तनकुट्टनाभ्यां
गोभ्यः किमुक्षा यवसं ददाति ॥

भट्टोर्वीभरस्य.

2351

छिद्रेष्वनर्था बहुलीभवन्ती-
त्यलीकमेतद्भुवि संप्रतीतम् ।
छिद्रं पुरस्कृत्य हि कामिनीना-
मर्था भवन्त्येव हि न त्वनर्थाः ॥

2352

स्वल्पष्टकारो विटचेटचाट-
किराटभाटीकुलटाभटानाम् ।
भट्टस्य मुट्टः पुनरेष कस्मा-
दत्रोत्तरं दास्यति कुट्टनी ते ॥

कयोरपि.

2353

एषोऽग्निहोत्रीति बिभर्ति गास्ता
विक्रीय दुग्धं सलिलं जुहोति ।

ख्यातोस्ति लोकेष्वृतुकालगामी
रजस्वलां याति दिवापि वेश्याम् ॥

2354

शैलाः सुवर्णक्रमयानिरीक्ष्य
निघर्षणच्छेदनतापमुक्ताः ।
आत्मानमाश्लिष्य भुजोपपीडं
श्रेयांसि कर्तृष्विह चिन्तयन्ति ॥

सुवर्णकारेश्वरवर्मणः

2355

एतांश्छिनद्मि यदि तन्मम जीवितेन
शण्ढस्य किं नु यदि सन्त्वथ गोपतेः किम् ।
आसे प्रसार्य यदि तज्जनता हसन्ति
भारैर्गुणैश्च वृषणैश्च हता भ्रमो मे ॥

रत्नभूतेः

2356

खट्वा नितान्तलघुका शिथिलप्रताना
वेश्यापतिः स च निरन्तरखण्डकारी ।
तत्रापि दैवहतिकाः खलु मात्कुणाभ्यो
हा सह्यतां कथमयं व्यसनप्रपञ्चः ॥

2357

अक्षोटशुण्ठिमरिचार्द्रकदाडिमत्व-
कुस्तुम्बुरुलवणतैलसुसंस्कृतान्यः ।
मत्स्यान्सुशीतसितभक्ततले ददाति
स ब्रह्मलोकमधिगच्छति पुण्यकर्मा ॥

2358

भक्तं प्रतोलयति वज्रमिवामरेन्द्रः
शाकं समुद्धरति शल्यमिवास्थिलग्नम् ।
कार्यी सुसैन्धवयुतां गलदाहकर्त्रीं
निर्मत्सरेण मनसा जलवद्ददाति ॥

2359

सिद्धान्तषट्कमपि चोपनिषच्चतुष्कं
विद्याश्चतुर्दश कलाः सकलाश्च सम्यक् ।
बुद्ध्वापि याति लघुतां गुरुतां नतोसौ
यश्चक्रिकां बहुविधां बहुधा न वेत्ति ॥

2360

कटी मुष्टिग्राह्या द्विपुरुषभुजग्राह्यमुदरं
स्तनौ घण्टालोलौ जघनमिव यातुं व्यवसितौ ।
स्मितं भेरीनादो मुखमपि न यच्चद्रयकरं
तथाप्येषा रण्डा परिभवति संतापयति न ॥

2361

सिताम्बरयुगावृतः क्षुरनिघृष्टजङ्घोरुको
दिनत्रयपरिग्रहग्लपितवीटिकां धारयन् ।
सुराजिरमहेलको धवलसंनिधावुद्धुरो
रहो मृगयतेतरां विचलितोर्ध्वधम्मिल्लकः ॥

2362

सर्वस्य द्वे जगति नियते संपदापच्च जन्तो-
र्वृद्धो यूना सह परिचयात्त्यज्यते कामिनीभिः ।
एको गोत्रे भवति पुरुषः संपदामाश्रयो यः
स्त्री पुंवच्च व्यवहरति चेत्तर्हि गेहं प्रणष्टम् ॥

2363

कण्ठाद्रक्तं पिबति गुणिनां मद्यमांसं न भुङ्क्ते
विष्णुद्रव्यं हरति कुरुते द्वादशीमुपवासम् ।
सांख्यं श्रुत्वापहरति गवां ब्राह्मणानां च वृत्तिं
पापो दम्भः कलियुगसखः कस्य मित्रं नियोगी ॥

2364

प्रश्नाः कथा विचित्राः कण्डूयनमंशुकान्तराकृष्टिः ।
दिनवेलार्कनिरीक्षणमतिहासो मशकदंशकाक्षेपः ॥

2365

बहिरपि गमनं बहुशः स्वजनकलिः सलिलपात्रभङ्गश्च ।
वह्निप्रशमश्चेति द्वादशचेष्टाः सुवर्णकाराणाम् ॥

2366

यभस्व नित्यं यदि शक्तिरस्ति ते
दिनादिनं गच्छति कान्त यौवनम् ।
मृताय को दास्यति दर्भविष्टरे
तिलोदकैः सार्धमलोमशं भगम् ॥

2367

ऋज्वी दृष्टिरनुल्वणं विहसितं मन्दं परिष्वञ्जितं
द्वेषो नर्मणि दूरतीर्थगमने यत्नो रतिर्लिङ्गिषु ।
यस्यास्त्यक्तसुखस्पृहं किल वपुः पीनाल्पलम्बस्तनी
सज्जारा विटपेटकैकमहिषी रण्डा सुखायास्तु वः ॥

2368

वेश्यानां परलोकसाधनधियामत्यन्तरत्यन्तर-
व्यग्राणामिदमेकमेव तपसश्छिद्रं कदाचिद्भवेत् ।
ताम्बूलद्रवसान्द्ररागमदिरामोदप्रगल्भैर्मुखै-
र्यत्स्वस्तीत्यपवित्रवक्त्रकुहरांश्चुम्बन्ति विप्रानपि ॥

2369

वित्तेन वेत्ति वेश्या स्मरसदृशं कुष्ठिनं जराजीर्णम् ।
वित्तं विनापि वेत्ति स्मरसदृशं कुष्ठिनं जराजीर्णम् ॥

भवसोमेन्द्रस्य

2370

दीनार एकोऽस्ति ममेन्दुवक्त्रे
कटीतटप्रान्तनिबन्धबद्धः ।
उपार्जितोयं बहुभिः प्रयासै-
स्तदर्धमर्धेन कुरु प्रसादम् ॥

2371

प्रचुरमरिचापूर्णाः पूर्णैर्निरन्तरसंकुला
करिवरचलद्दन्तच्छायैर्बिसाङ्कुरमूलकैः ।
शकुनिशकलश्रेणीशाराः स्फुटा वटिकाकुलाः
शिशिरसमये भूयासुस्ते करम्भकहण्डिकाः ॥

2372

दन्तान्निर्दलयन्नसांश्च जडयत्तालु द्विधा स्फोटय-
च्छैत्यात्संघटयद्गलं गलबिलद्वाराणि संकोचयत् ।
इत्थं निर्मलकर्करीस्थमसहप्रालेयवाताहतं
नाधन्याः प्रचुरं पिबन्त्यनुदिनं प्रोन्मुक्तधारं पयः ॥

कपार्णव·

2373

बिभ्राणार्द्रनखक्षतानि जघने नान्यत्र गात्रे भया-
न्नेत्रे चुम्बनपाटले च दधती निद्रालसे निश्चले ।
स्वं संकेतमदूरमेव कमितुर्भ्रूसंज्ञया बिभ्रती
सिद्धिं याति विटैककल्पलतिका रण्डा न पुण्यैर्विना ॥

2374

यत्नोत्थापनमात्रनिःसहजरद्वर्माविशेषश्लथ-
भ्रश्यच्छेपसि दुर्बलाङ्गवलनाव्यर्थोद्यमालिङ्गने ।
लज्जादायिनि खिद्यमानयुवती वृद्धस्य कृच्छ्रे रते
यत्स्यात्तत्प्रतिभाव्य किं नु हसितुं युक्तं किमारोदितुम् ॥

नड्डूकेः

2375

भल्लेङ्गानि न धार्यसे न बहुभिर्वेल्लि स्वयं संगतं
पद्भ्यां यासि वचो ददासि शिरसः शक्तोऽपि संचालनम् ।
भक्तस्योपरि नास्ति ते विमुखता नोष्मा न तृष्णाप्यहो
आनन्दोद्य नियोगिहन्निरहितो दृष्टोसि जीवन्पुनः ॥

2376

मांसपाकोत्कटमद्यगन्धिविहरच्चेटीनटीसंकुलं
मद्वेश्यायतनं भुजंग पश्य भक्त्या पुरः पश्यसि ।
अत्रास्ते गृहदेवता विदधती दिग्घट्टनं कुट्टनी
यस्याः प्रत्यहमात्तकामुकपशुग्रासोपहारैर्बलिः ॥

2377

गृध्री निर्भरमामिषेषु सरघा घोरा मधूनां भरे
व्याघ्री तीक्ष्णनखक्षतेषु भुजगी दंशप्रकारेषु च ।
उत्तानेषु विवर्तनेषु शफरी वित्तच्छले मूषकी
वेश्या कामुकवञ्चनासु भवने रूपैरनेकैः स्थिता ॥

2378

उच्चैरध्ययनं चिरंतनकथाः स्त्रीभिः सहालापनं
तासामर्भकलालने रतिरथो तत्पाकमिथ्यास्तुतिः ।
पितृभ्रातृजनाशिषः सुभगतायोग्यत्वसंकीर्तनं
स्वानुष्ठानकथाभिवादनविधिर्भिक्षोर्गुणा द्वादश ॥

2379

क्षारं राद्धमिदं किमद्य दयिते राध्नोषि किं न स्वय-
माः पापे प्रतिजल्पसे प्रतिदिनं पापस्त्वदीयः पिता ।
धिक्कां क्रोधमुखीमलीकमुखरस्त्वत्तोपि कः क्रोधनो
दंपत्योरिति नित्यदत्तकलहक्लेशान्तयोः किं सुखम् ॥

2380

न भ्रूभङ्गकटाक्षवीक्षणसुखं सान्द्रेन्धकारोदये
नालापाः प्रकटीभवन्ति मधुराः स्वैरं मिथो भाषणात् ।
साशङ्के हृदये तथा हि न मुदामासक्तिरुत्पद्यते
चित्रं चौर्यरते तथापि मनसः कोप्येष रम्यो रसः ॥

2381

कथादीपभवत्कामः प्रभुत्वात्केवलभ्रमः ।
कारुवन्निजदारेषु योन्यः कामः समन्मथः ॥

2382

स्वायत्तमेकान्तहितं विधात्रा
विनिर्मितं छादनमज्ञतायाः ।
विशेषतः सर्वविदां समाजे
विभूषणं मौनमपण्डितानाम् ॥

2383

नाम ग्रन्थकृतां गृहाण विबुधोपाध्यायचर्चां कुरु
ग्रन्थानां भव सत्परिग्रहकृती स्पर्धस्व साकं बुधैः ।
नानाहस्तविचित्रचालनपरश्चोच्चैः सशब्दं हस-
न्निच्छेश्चेद्बुधतां पुरो जडधियामत्यन्तमूर्खोपि सन् ॥

2384

निःशङ्कं यत्तदुच्चैर्वद कुरु विकटं स्वाननं ज्ञानगर्वा-
च्छ्लाघस्वात्मानमन्यान्भण हस सहसा किंचिदश्लीलमुक्त्वा ।
सावद्यं खण्डखाद्यं पठ विवद समुत्कर्षयन्मूर्खलोका-
निच्छेश्चेत्सूरिभावं जडजनपुरतो मूर्खवृन्दारकोपि ॥

2385

व्यासादीन्कविपुंगवाननुचितैश्चोच्चैः सलीलं भण-
न्नुच्चैर्जल्प निमील्य लोचनयुगं श्लोकान्सगर्वं पठन् ।
काव्यं स्वीकुरु यत्परैर्विरचितं स्पर्धस्व साकं बुधै-
र्यद्यभ्यर्थयसे श्रुतेन रहितः पाण्डित्यमाप्तुं बलात् ॥

2386

आकारेण शशी गिरा परभृतः पारावतश्चुम्बने
हंसश्चङ्क्रमणे समं दयितया रत्या विमर्दे गजः ।
इत्थं भर्तरि मे समस्तयुवतिश्लाघ्यैर्गुणैः सेविते
क्षुण्णं नास्ति विवाहितः पतिरिति स्यान्नैष दोषो यदि ॥

2387

अनेकैर्नायकगुणैः सहितः सखि मे पतिः ।
स एव यदि जारः स्यात्सफलं जीवितं मम ॥

2388

रे रे यन्त्रक मा रोदीः कं कं न भ्रमयन्त्यमूः ।
कटाक्षाक्षेपमात्रेण कराकृष्टस्य का कथा ॥

केषामपि.

2389

विप्रः सपक्षो ह्युपवीतधारी
युक्त्या स्वरार्थं भ्रमयन्स्वहस्तम् ।
शिष्योऽस्मि नार्या न तु रोदनं मे
शब्देन वेदाध्ययनं करोमि ॥

राजानकानन्दस्वामिनः.

2390

यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं
करेण धृत्वा शपथं करोमि ।
नान्यन्मनोहारि नितम्बिनीभ्यो
दुःखैकहेतुर्न च कश्चिदस्ति ॥

2391

वान्त्यापि यत्सुखयति प्रहतोपि चेतो
जातव्रणोपि नयनोत्सवमातनोति ।
मुण्डीकृतोपि कुरुते प्रविभर्ति शोभां
पायादपूर्वचरितः सुभगो भगो वः ॥

2392

मूर्खः कृतेपि परदाररते विशुद्ध्यै
मातेति वाचिकमथान्तरमातनोति ।
यागाब्जसीम्नि कृतविद्रुदनार्थमोतु-
रुत्खातपातकमुदस्यति तद्दलेभ्यः ॥

2393

अपथ्यभोगेषु यथातुराणां
स्पृहा यथार्थेष्वतिदुर्गतानाम् ।

परोपतापेषु यथा खलानां
स्त्रीणां तथा चौर्यरतोत्सवेषु ॥

2394

कार्यार्थिनो दीर्घमिवाध्वखेदं
विक्रीतदासा इव कर्मभारम् ।
कष्टं कटुद्रव्यमिवामयार्ताः
स्वभर्तृगेहं वनिताः सहन्ते ॥

2395

अद्येश्वराश्चारणगायनानां
सदैव कल्पद्रुमवत्फलन्ति ।
सद्भ्यस्तु किंचिद्वचसैव सायं
दीपाय कर्पूरमिवार्पयन्ति ॥

2396

श्वश्रूर्नुदति च श्वशुरनुदति ननन्दाथ देवरो नुदति ।
प्रियसखि तथापि गेहे पतिरसमासे समाश्रित्य ॥

2397

चङ्कचभणनविशेषो वक्तुर्वक्त्रान्न लभ्यते यस्य ।
मुखगुदरन्ध्रविशेषो दन्तैरुपलभ्यते तस्य ॥

अयं कस्यापि·

2398

इन्दुर्यत्र न निन्द्यते न मधुरं दूतीवचः श्रूयते
नोच्छ्वासा हृदयं दहन्ति शिशिरा नो याति कार्श्यं वपुः ।
स्वायत्तामनुकूलिकां स्वगृहिणीमालिङ्ग्य यत्सुप्यते
तत्किं प्रेम गृहाश्रमव्रतमहो कष्टं हि तद्धार्यते ॥

2399

दिग्वासा यदि तत्किमस्य धनुषा शस्त्रस्य किं भस्मना
भस्माथाङ्गनया किमस्य यदि सा कामं परिद्वेष्टि किम् ।
इत्यन्योन्यविरुद्धचेष्टितमसौ पश्यन्निजस्वामिनो
भृङ्गी सान्द्रसिरावनद्धपरुषं धत्तेस्थिशेषं वपुः ॥

2400

नास्माकं जननी तथोज्ज्वलकुला सच्छ्रोत्रियाणां कुला-
दूढा काचन कन्यका खलु मया तेनास्मि ताताधिकः ।
अस्मत्स्यालकभागिनेयभगिनी मिथ्याभिशस्ता परै-
स्तत्संबन्धवशान्मया स्वगृहिणी प्रेयस्यपि प्रोज्झिता ॥

कृष्णमिश्रस्य.

2401

बाला क्रन्दति घर्षणेन युवतिः सीत्कारमामुञ्चति
प्रौढा मुञ्चति पुत्रशोकमतुलं पीयूषदण्डाहता ।
वृद्धागाधभगोदधिप्रमथने निर्मन्थमन्थाचलो
जीयादिन्द्रकरीन्द्रदन्तमुसलाकारो लकारस्तव ॥

2402

भिक्षो कन्था श्लथा ते ननु शफरवधे जालिकैषास्ति मत्स्यां-
स्तेमी मद्यावदंशाः पिबसि मधु समं वेश्यया यासि वेश्याम् ।
दत्त्वारीणां गलेङ्घ्रिं किमु तव रिपवो भित्तिभेत्तास्मि येषां
चौरस्त्वं द्यूतहेतोः कथमसि कितवो येन दासीसुतोस्मि ॥

2403

दूरे क्षीरकथा तथास्तु कतरो राज्ञां विशेषोपरो
दण्डापूपिकया दधिप्वधिगमस्तक्रं क मे संभवेत् ।
मस्तु स्वस्तिमदस्तु गोरसरसप्रस्ताव एवाफल-
स्तद्भाग्यं मम येन काञ्जिकलवैर्निष्किंचनो वञ्चितः ॥

प॰ जोनकस्य.

2404

क्लेशैः केशैरशेषैरलमुपरचितैः कार्यहार्यं मनोस्या
दाता ग्राम्योपि काम्यः किमपरमनया दग्धवैदग्ध्यरीत्या ।
स्वैरं निर्गत्य पुत्र व्रज युवतिजनो यत्र वाग्लभ्यलभ्यः
कुट्टन्या प्रोक्तमित्थं प्रकटविटभटोद्घाटनं पातु युष्मान् ॥

2405

आदौ तावद्व्यापारस्था यमवरुणधनदसदृशा भवन्त्यतिगर्विता
मानोन्मत्ता दर्पोत्सिक्ताः परविभवहरणनिरता भवन्त्यतिदारुणाः ।
भ्रष्टास्तेभ्यो व्यापारेभ्यो हतिनिगडनियतचरणास्तथा लगुडार्दिता
लम्बैः कूर्चैर्दीनैर्वक्त्रैर्मुनय इव शमदमरता भवन्त्यतिभद्रकाः ॥

एते केषामपि.

2406

भोगोपभुक्तिः क्रियते परेण
संमर्दनार्तिं तु वयं भजामः ।
वृद्धास्तनौ वक्तुमितीव यातौ
समानदुःखस्य भगस्य मूलम् ॥

अथ जातिः

2407

मार्जारः क्षितितलादुत्थाय विजृम्भितायतो भूत्वा ।
विधुनोति भस्मपरुषाण्यङ्गानि निशावसानेषु ॥

2408

गायति विहसति नृत्यति हृदयेन धृतां प्रियां विचिन्तयति ।
समविषमं च न विन्दति गृहगमनसमुत्सुकः पथिकः ॥

कस्यापि.

2409

धूलीधूसरतनवो राज्यस्थितिरचनकल्पितैकनृपाः ।
कृतमुखवाद्यविकाराः क्रीडन्ति सुनिर्भरं डिम्भाः ॥

रुद्रटस्य.

2410

विरलाङ्गुलिकरपिहितघ्राणान्वितगण्डचिबुकमुखविवरम् ।
कस्योच्चरद्धकारं स्त्मशिशोर्ज्योन्मनो न हरेत् ॥

2411

आस्यं पिधाय सकलं विरलाङ्गुलिना करेण सघ्राणम् ।
अयमुच्चरद्धकारं मनोहरं व्योल्करोति शिशुः ॥

एतौ वर्धनदेवस्य.

2412

गर्जन्हरिः साम्भसि शैलकुञ्जे
प्रतिध्वनीनात्मकृतान्निशम्य ।
पदं बबन्ध क्रमितुं सकोपः
प्रतर्कयन्नन्यमृगेन्द्रनादम् ॥

भट्टेः

2413

अम्भोमुचां सलिलमुद्गमतां निशीथे
तालीवनेषु निभृतस्थितकर्णतालाः ।
आकर्णयन्ति करिणोर्धनिमीलिताक्षा
धारारवान्दशनकोटिनिषण्णहस्ताः ॥

कस्यापि.

2414

द्वित्राणि स्खलता पदानि दधता धात्रीकरालम्बिना
स्वभ्यस्तं पुनरेव जानुगमनं निःशङ्कमातन्वता ।
उद्भिन्नासमदन्तकुड्मलमुखेनाव्यक्तवाग्वादिना
या प्रीतिः स्वसुतेन चेतसि सखे वक्तुं न सा पार्यते ॥

भट्टजनार्दनस्य.

2415

आयातो भवतः पितेति सहसा मातुर्निशम्योदितं
धूलीधूसरितो विहाय शिशुभिः क्रीडारसान्प्रस्तुतान् ।
दूरात्स्मेरमुखः प्रसार्य ललितं बाहुद्वयं बालको
नाधन्यस्य पुरः परैति परया प्रीत्या रणन्घर्घरम् ॥

कस्यापि.

2416

मातर्धर्मपरे दयां मयि कुरु भ्रान्तेच वैदेशिके
द्वारालिन्दककोणकेथ निभृतं यातास्मि सुप्त्वा निशि ।
इत्युक्त्वा सुहसा प्रचण्डगृहिणीवाक्येन निर्भर्त्सितः
स्कन्धन्यस्तपलालमुष्टिविभवः पान्थः पुनः प्रस्थितः ॥

रविदत्तस्य.

2417

आरात्कारीषवह्नेः प्रविरचिततृणप्रस्तरान्तर्निषण्णैः
संशीर्णग्रन्थिकन्थाविवरवशविशच्छीतवाताभिभूतैः ।
नीताः कृच्छ्रेण पान्थैः श्वभिरिव निविडं जानुसंकोचकुब्जै-
रन्तर्दुर्वारदुःखद्विगुणतरकृतायामयामास्त्रियामाः ॥

कस्यापि.

2418

पक्षावुत्क्षिप्य धुन्वन्सकलतनुरुहाभोगविस्फारिताङ्गः
प्रागेवोड्डीननिद्रः स्फुरदरुणकरोद्भासितं खं निरीक्ष्य ।
प्रातश्चोत्थाय नीडस्थिततरलतनुर्घर्घरध्वानमुच्चै-
रुद्ग्रीवः पूर्वकायोन्नतिविकटसटः कुक्कुटो रारटीति ॥

नड्डुबाहस्य.

2419

आकर्षन्निव गां धमन्निव खुरैः पश्चार्धमुज्झन्निव
स्वीकुर्वन्निव खं पिबन्निव दिशो वायून्समश्नन्निव ।
साङ्गारप्रकरां स्पृशन्निव महीं छायाममृष्यन्निव
नश्यच्चामरवीज्यमानवदनः श्रीमान्हयो धावति ॥

श्रीसिंहदत्तस्य.

2420

पश्चादङ्घ्री प्रसार्य त्रिकनतिविततं द्राघयित्वाङ्गमुच्चै-
रासज्याभुग्नकण्ठो मुखमुरसि सटा धूलिधूम्रा विधूय ।
घासग्रासाभिलाषादनवरतचलत्प्रोथतुङ्गस्तुरंगो
मन्दं शब्दायमानो विलिखति शयनादुत्थितः क्ष्मां खुरेण ॥

भट्टबाणस्य.

2421

आलोकत्रस्तनारीकृतसभयमहानादधावज्जनौघ-
व्याप्तद्वारप्रदेशप्रचुरकलकलाकर्णनस्तब्धचक्षुः ।
कष्टं दण्डं गृहाणेत्यतिमुखरमुखैस्ताडितो लोष्टघातै-
र्भीतः सर्पो गृहस्यानधिगतविवरः कोणतः कोणमेति ॥

शिशिरकिशोरकस्य.

2422

आघ्रायाघ्राय गन्धं विकृतमुखपुटो दर्शयन्दन्तपङ्क्तिं
धावन्नुन्मुक्तनादो मुहुरपि रभसाकृष्टया प्रवलभः ।
गर्दभ्याः पादघातद्विगुणितखुरतश्रीतिराकृष्टशिश्नो
वेगादारुह्य मुह्यन्नवतरति खरः खण्डितेच्छश्चिराय ॥

श्रीनम्बूरस्य.

2423

घ्रात्वा श्रोणीमजाया विततमभिमुखं नासर्संकोचभङ्गं
स्थित्वा सूर्यं निरीक्ष्य प्रविकसितसटो घट्टयन्क्ष्मां खुरेण ।
ब्लोब्लोकारान्प्रकुर्वन्मणिशकलनिभं चालयन्नेत्रयुग्मं
छागश्चाटूननेकांश्चतुर इव विटो मन्मथान्धः करोति ॥

भट्टबाणस्य.

2424

गर्जित्वा मेघधीरं प्रथममथ शनैर्मण्डलीकृत्य देहं
शृङ्गाभ्यां धारयन्तावभिमुखमवनिं दारयन्तौ खुराग्रैः ।
मन्दं मन्दं समेत्य स्थिरनिहितपदं दत्तघातौ सरोषं
युध्येते चालयन्तौ कुटिलितमसकृत्पुच्छमेतौ महोक्षौ ॥

कस्यापि.

2425

आहत्याहत्य मूर्ध्ना द्रुतमनुपिबतः प्रस्नुतं मातुरूधः
किंचित्कुञ्जैकजानोरनवरतचलच्चारुपुच्छस्य धेनुः ।
उत्तीर्णं तर्णकस्य प्रियतनयतया दत्तहुंकारमुद्रा
विस्रंसिक्षीरधारालवशबलमुखस्याङ्गमातृप्ति लेढि ॥

श्रीमन्बूरस्य.

अथ चाटवः

2426

अनास्वादितसंभोगाः पतन्तु तव शत्रवः ।
बालवैधव्यदग्धानां कुलस्त्रीणां स्तना इव ॥

2427

नारायणार्थितं देव त्वया नरकविद्विषा ।
यदेकः शिशुपालोपि स्थापितो न द्विषां कुले ॥

2428

तुलामारुह्य रविणा वृश्चिके निहितं पदम् ।
भवता शिरसि न्यस्तमयत्नेनैव भोगिनाम् ॥

2429

विचरेदेकपाद्धर्मः कथमस्मिन्कलौ युगे ।
यदि वंशस्त्वदीयोयं न स्यादस्यावलम्बनम् ॥

2430

कृतं कलौ त्वयैकेन परलोकप्रसाधनम् ।
गुणानुबन्धिभिः शुद्धैर्मार्गणैः सफलीकृतैः ॥

2431

किं कृतेन न यत्र त्वं यत्र त्वं किमसौ कलिः ।
कलौ चेद्भवतो जन्म कलिरस्तु कृतेन किम् ॥

2432

विना साध्येन नैवास्ति तार्किकाणां हि साधनम् ।
साध्यं ते नास्त्यहो चित्रं तथाप्यस्त्येव साधनम् ॥

2433

प्रत्यक्षमविसंवादि प्रमाणं प्रोच्यते बुधैः ।
प्रत्यक्षस्ते गुणौघोयमप्रमाणः कथं भुवि ॥

2434

चित्रं कारणमन्यत्र कार्यमन्यत्र दृश्यते ।
महान्प्रतापो देवस्य दाहस्तु हदि विद्विषाम् ॥

2435

राजंस्त्वमेव पातालमाशानां त्वं निबन्धनम् ।
त्वं चामरमरुद्भूमिरेको लोकत्रयायसे ॥

2436

करपातैर्दुरालोकैस्तीक्ष्णः संतापयन्प्रजाः ।
भानुर्न भवता तुल्यः क्षणसंरक्तमण्डलः ॥

2437

एतावच्छक्यमस्माभिर्वक्तुं त्वं गुणवानिति ।
रत्नाकरस्य रत्नौघपरिच्छेदे तु के वयम् ॥

2438

मित्रमण्डलसंतापशुष्कदेहास्तवारयः ।
जाताः संप्रति दग्धाशा निदाघदिवसा इव ॥

2439

कारणैः सदृशं कार्यमिति मिथ्या प्रसिद्धयः ।
मानिनो भवतो जातं यदमानं यशो भुवि ॥

2440

अमानेनापि भवता दानमानादिभिर्गुणैः ।
आश्रितः सर्व एवायं समानः क्रियते जनः ॥

2441

भवतोपि भवत्तुल्याः सुखभाजो भवन्त्यमी ।
त्वत्प्रसादात्सुखावाप्तिर्या तेषां सा कुतस्त्वयि ॥

2442

भोगस्तवैव सफलो योर्थिभिः परिभुज्यते ।
अन्येषां किं नृणां भोगैरभोगैः फणिनामिव ॥

2443

दुर्योधनः सकर्णोसि हृदि शल्योसि विद्विषाम् ।
सकृपो धृतराष्ट्रोसि त्वमेकः कौरवायसे ॥

2444

युधिष्ठिरोसि भीमोसि चरितैरर्जुनो भवान् ।
प्रज्ञया सहदेवोसि वाच्यता नकुलस्य ते ॥

2445

स्वयंभुवां सुवृत्तानां करपीडां दृढां कुरु ।
स्वयं भुवां सुवृत्तानां करपीडां निवारय ॥

2446

याताः कणादतां केचिदपरे विन्ध्यवासिताम् ।
शबरस्वामितामन्ये शास्त्रकारास्तवारयः ॥

2447

आहवे जगदुद्दण्डराजमण्डलराहवे ।
दाहवेपथुकर्त्रैरः स्वस्त्यस्तु तव बाहवे ॥

2448

श्रीभृतो नरकान्तस्य लीलाकलितभूभृतः ।
तव सत्यानुरागस्य श्लाघ्यं जन्म हरेरिव ॥

2449

क्षणमप्यनुगृह्णाति यं दृष्टिस्तेऽनुरागिणी ।
ईर्ष्ययेव त्यजत्याशु तं नरेन्द्र दरिद्रता ॥

2450

नूनं धात्रा न विज्ञातं मनो विस्तारि तावकम् ।
अन्यथा कृतवान्गां किं चतुःसागरसंकटाम् ॥

2451

स श्रियो भाजनं यस्ते पादच्छायां न मुञ्चति ।
अथ विप्रतिपत्तिस्ते कमलं किं न पश्यसि ॥

2452

सर्वदा सर्वदोसीति मिथ्या संस्तूयसे जनैः ।
नारयो लेभिरे पृष्ठं न वक्षः परयोषितः ॥

केषाञ्चित्

2453

सरस्वती स्थिता वक्त्रे लक्ष्मीः करसरोरुहे ।
कीर्तिः किं कुपिता राजन्येन देशान्तरं गता ॥

2454

आहते तव निःस्वाणे स्फुटितं रिपुहृद्घटैः ।
गलितं तत्प्रियानेत्रै राजंश्चित्रमिदं महत् ॥

2455

अपूर्वेयं धनुर्विद्या भवता शिक्षिता कुतः ।
मार्गणौघः समायाति गुणो याति दिगन्तरम् ॥

2456

अमी पानकरम्भाभाः सप्तापि जलराशयः ।
त्वद्यशोराजहंसस्य पञ्जरं भुवनत्रयम् ॥

2457

कीर्तिस्ते जातजाड्येव चतुरम्बुधिमज्जनात् ।
आतपाय धरानाथ गता मार्तण्डमण्डलम् ॥

2458

दुनोति त्वामघवतः कीर्तनं केनचित्कृतम् ।
त्वयि संकीर्तिते चित्रं मघवानपि तुष्यति ॥

एते अमृतवर्धनस्य.

2459

भवतस्तुल्यतामेति न सोमो न दिवाकरः ।
यस्य दातुः परिश्रान्तो न रात्रौ न दिवा करः ॥

2460

अक्षराणामकारोऽहमिति विष्णुः स्वयं ब्रुवन् ।
भवता सोपि यत्नस्त्वमाकारेण लघूकृतः ॥

एतौ भास्करसेनस्य.

2461

राजन्यद्यपि ते बाहू कान्तालिङ्गनलालसौ ।
तथापि समरे भेत्तुं शक्तौ हस्तिकपाटयोः ॥

2462

अगम्यगमनात्प्रायः प्रायश्चित्तीयते जनः ।
अगम्यं त्वद्यशो याति सर्वत्रैव च पावनम् ॥

2463

यशसस्तव सौजन्यमहो विस्मयकारकम् ।
आत्मवच्छुक्लतां नीतमयशो विद्विषामपि ॥

2464

गुणवत्त्वे समानेपि भेदोयं युवयोर्महान् ।
धनुर्याति गुणच्छेदमविच्छेदगुणो भवान् ॥

2465

किं करोतु गुणौघस्ते शरावपुटदीपवत् ।
वसुधाम्बरपर्यन्तविनिवारितगोचरः ॥

2466

संधिविग्रहकालज्ञः कृतकृत्योपि पाणिनिः ।
परप्रत्ययकारीति भवता नोपमीयते ॥

2467

उपसर्गाः क्रियायोगे पाणिनेरिति संमतम् ।
निष्क्रियोपि तवारातिः सोपसर्गः सदा कथम् ॥

2468

तव शत्रुर्भवांश्चैव द्वये व्याकरणायते ।
स निपातोपसर्गाभ्यां त्वं गुणागमवृद्धिभिः ॥

2469

असत्कविप्रणीतानां श्लोकानामिव ते द्विषाम् ।
क्लिष्टार्थसंधिवृत्तीनां निपाताः स्युः पदे पदे ॥

2470

यदस्ति तद्ददासीति नैतच्चित्रमवैम्यहम् ।
भयं स्वप्नेपि ते नास्ति दत्तं तद्विद्विषां कथम् ॥

2471

अकलङ्को दृढः शुद्धः परिवारी गुणान्वितः ।
सद्वंशो हृदयग्राही खड्गः सुसदृशस्तव ॥

2472

प्रायेण सर्वं पश्यन्ति विपरीतं विनश्वराः ।
यत्त्वं काञ्चनगौरोऽपि काल एवासि विद्विषाम् ॥

2473

त्वया सह विरुद्धानां कुतः कुशलता कुले ।
वासो हि नियतस्तेषां वने कुशलताकुले ॥

2474

विरोधात्तव शत्रूणां जातं सौगतदर्शनम् ।
विग्रहे क्षणभङ्गित्वं सर्वाङ्गेषु च शून्यता ॥

2475

रागान्नक्षत्रयोगाच्च समूहात्तास्य देवता ।
जयलक्ष्मीर्महीभर्तुर्वक्षो याता रणे द्विषाम् ॥

प॰ पाजकस्य.

2476

त्वद्यशःपुण्डरीकस्य त्रैलोक्यैकसरःस्थितेः ।
कीर्तिहंसीविधूतस्य रजः पतति नो हिमम् ॥

कस्यापि.

2477

सकृपाणां द्विषां सेनामकृपाणां रणे घ्नता ।
अमूर्धन्येन भवता मूर्धन्येन जिता दिशः ॥

अमृतदत्तस्य.

2478

त्वद्यशोजलधौ राजन्निमज्जनभयादिव ।
सूर्येन्दुबिम्बमिषतो धत्ते तुम्बीद्वयं नभः ॥

2479

अहो किमपि ते शुद्धं यशःकुसुममुद्गतम् ।
यस्यायममृतस्यन्दी बालेन्दुर्बाह्यपल्लवः ॥

जयवर्धनस्य.

2480

उदिते दृष्टिसुखे त्वयि शशिनीव भवन्ति चन्द्रकान्तानि ।
वदनान्यरिनारीणामविरलजलबिन्दुवर्षीणि ॥

2481

एकं मित्रं भजते मासेनेन्दुः स्वयं क्षयं गच्छन् ।
मित्रशतानि भजंस्त्वं प्रतिक्षणं वृद्धिमुपयासि ॥

कस्यापि.

2482

स्तनयुगमश्रुस्नातं समीपतरवर्ति हृदयशोकाग्नेः ।
चरति विमुक्ताहारं व्रतमिव भवतो रिपुस्त्रीणाम् ॥

भट्टबाणस्य.

2483

दिङ्मुखानि परिचुम्बति पृथ्वी-
मम्बुराशिरशनां परिरभ्य ।
उल्लसत्युपवनेषु यशस्ते
वृद्धमेव तरुणोचितचेष्टम् ॥

श्रीकण्ठस्य.

2484

दृष्टमङ्कुरितमर्जुनसृष्टौ
यन्महापुरुषनिर्मितिबीजम् ।
तत्तवोदयविधाविह धातु-
र्दृश्यते कुसुमितं फलितं च ॥

आनन्दवर्धनस्य.

2485

ऊष्मव्यपेता रहिताश्च वृद्ध्या
संयोगहीना लघवोऽपि चान्तः ।
श्लोकस्य वर्णा इव विद्विषस्ते
पादान्तमागम्य गुरूभवन्ति ॥

2486

यशोदयामण्डितकान्तदेहो
बाल्येपि गोपालजनस्य नेता ।
गोमण्डलं पासि बलेन युक्तः
कथं न राजन्पुरुषोत्तमोसि ॥

2487

कृशाशयात्यन्तविवृद्धतापया
विपाण्डुरीभूतपयोधरश्रिया ।
शिलीमुखास्वादितबन्धुजीवया
तवारिनारी शरदा विडम्ब्यते ॥

केषामपि.

2488

दिग्वधूवदनचुम्बि चेर्ष्यया
वीक्ष्य सद्युति दिवा भवद्यशः ।
दर्शितः पृथुपयोधरोद्गम-
स्तेन सापि परिरभ्यतेखिला ॥

2489

अभिहिताप्यभियोगपराङ्मुखी
प्रकटमङ्गविलासमकुर्वती ।
उपरि ते पुरुषायितुमक्षमा
नववधूरिव शत्रुपताकिनी ॥

एतौ विकटनितम्बायाः.

2490

द्रविणमापदि भूषणमुत्सवे
शरणमात्मभये निशि दीपकः ।
बहुविधार्थ्युपकारभरक्षमो
भवति कोपि भवानिव सन्मणिः ॥

गङ्गदस्य.

2491

अपहरसि सदा मनांसि पुंसा-
मतिमहता गुणसंपरिग्रहेण ।
न च भवसि तथाप्यनेकचित्तो
हृतमथवा विवृणोति कः परस्वम् ॥

2492

सुद्युम्न इन्दुकुलजः स बभूव नाम्ना
राजाप्यसौ दशरथः सुतरामभद्रः ।
धर्मात्मजो नकुलवानिति सुप्रसिद्धं
केनोपमा भवतु ते सकलाधिपस्य ॥

कवीरवेः.

2493

ऐरावणे सुरवधूपरिगीयमान-
युष्मद्यशःश्रवणनिश्चलकर्णताले ।
निर्विघ्नमापिबति भृङ्गकुलं मदाम्भः
कल्याणमावहति कस्य न चेष्टितं ते ॥

त्रिलभन्देः.

2494

गायन्ति किंनरगणाः सह कामिनीभिः
प्रोत्तुङ्गशैलशिखरेषु हिमाचलस्य ।
शङ्खेन्दुकुन्ददलबालमृणालनाल-
नीहारहारहरहाससितं यशस्ते ॥

कस्यापि.

2495

त्वद्बाहुदण्डकरवालविदारितारि-
मातङ्गकुम्भदलनच्युतमौक्तिकौघैः ।
रेजे भवत्परिगृहीतविपक्षलक्ष्मी-
धम्मिल्लपुष्पनिकरैरिव रङ्गभूमिः ॥

हर्षदत्तस्य.

2496

याते शमं रजसि जातजलाभिषेका
धौताम्बराः स्फुरितपाण्डुपयोधरान्ताः ।
पत्युः प्रजार्थमधुना तव पुष्पवत्यो
वाञ्छन्ति संगममिमाः ककुभश्चतस्रः ॥

मातङ्गदिवाकरस्य.

2497

येन व्यधीयत करालकृपाणपट्ट-
व्याघट्टनोत्कलितभीमभटोत्तमाङ्गैः ।
वैरिप्रतापतपनोरुयशःशशाङ्क-
ग्रासादरेण युधि राहुपरंपरेव ॥

प्रकाशदत्तस्य.

2498

आश्चर्यधामभिरतीव गुणैः किमेत-
ज्जालं त्वया विरचितं यदपूर्वमेव ।
चेतांसि मूर्तिरहितान्यपि चञ्चलानि
बध्नाति यच्छ्रुतिगतं तदपूर्वमेव ॥

वल्लभदेवस्य.

2499

रत्नाकरोपि न च जातु भवान्समुद्रो
नो गोत्रभिद्व विबुधानवसि प्रयत्नात् ।
नित्यं वृषेण चरसीह न कृत्तिवासाः
सर्वप्रजापतिरपङ्कजमध्यवर्ती ॥

कल्हणस्य.

2500

कुन्दं क्षणक्षयि कलङ्कि शशाङ्कबिम्बं
क्षीरं विकारि जडसंगति हंसवृन्दम् ।
हाराः सरन्ध्रवपुषो धवलद्युतीनां
केनोपमां व्रजतु नाथ यशस्त्वदीयम् ॥

2501

त्वदरिपुरविचित्रभित्तियोषि-
न्मदनपुरे विनिवेशितैकपाणिः ।
अपरकरगृहीतचर्मदण्डः
करसुरतं कुरुते पुलिन्दवर्गः ॥

2502

पृथुरसि गुणैः कीर्त्या रामो नलो भरतो भवा-
न्महति समरे शत्रुघ्नस्त्वं क्षितौ जनकः स्थितः ।
इति सुचरितैः कीर्तिं बिभ्रच्चिरंतनभूभृतां
कथमसि न मांधाता देव त्रिलोकविजय्यपि ॥

कस्यापि.

2503

घटयसि घनकाले देव कस्मादकस्मा-
द्भ्रुकुटिकथितकोपोऽप्यभ्यमित्रं वियात्रः ।
न पुनरपि तु कुर्युः पङ्किलानेव मार्गा-
नविरतमदधारादुर्दिनैर्दन्तिनस्ते ॥

लुब्धकापरनाम्नो विक्रान्तिवर्मण.

2504

अकालधृतमानसव्यतिकरोत्सवैः सारसै-
रकाण्डपटुताण्डवैरपि शिखण्डिनां मण्डलैः ।
दिशः समवलोकिता रभसनिर्भरप्रोल्लस-
द्भवत्पृथुवरूथिनीजनितभूरजःश्यामलाः ॥

2505

यदपि निरायुधा यदपि सर्वजनैर्वियुता
यदपि पदातयः पथिषु केषु न पर्यटिताः ।
तदपि सहेतयस्तदपि संप्रति सानुचरा-
स्तदपि सवारणास्तव कथं विहरन्त्यरयः ॥

एतौ प्रकाशवर्षसूनोर्दर्शनीयस्य.

2506

यशःकुसुमवाटिका गुणनिधानमञ्जूषिका
कलाकमलदीर्घिका कलितकप्रवालाशनिः ।
द्विषत्तिमिरचन्द्रिका वरविलासिनीचेतसां
वशीकरणवर्तिका कुशलिनी तनुस्तावकी ॥

2507

कुलममलिनं भद्रा मूर्तिर्मतिः श्रुतशालिनी
भुजबलमलं स्फीता लक्ष्मीः प्रभुत्वमखण्डितम् ।
प्रकृतिसुभगा ह्येते भावा मदस्य च हेतवो
व्रजति पुरुषो यैरुन्मादं त एव तवाङ्कुशाः ॥

कस्यापि

2508

यः पृष्ठं युधि दर्शयत्यरिभटश्रेणीषु यो वक्रतां
त्वां प्रत्येव बिभर्ति यश्च किरति क्रूरध्वनिं निष्ठुरः ।
दोषं तस्य तथाविधस्य भजतश्चापस्य गृह्णन्गुणं
विख्यातः स्फुटमेक एव हि भवान्सीमा गुणग्राहिणाम् ॥

2509

युष्मद्दन्तिबलैर्विलोक्य निखिलामालिङ्गिताङ्गीं भुवं
सङ्ग्रामाङ्गणसीम्नि जङ्गमगिरिस्तोमभ्रमाधायिभिः ।
पृथ्वीन्द्रः स पृथुर्भवद्रणरसप्रेक्षोपनम्रामर-
श्रेणीमध्यचरः पुनः क्षितिधराक्षेपाय धत्ते धियम् ॥

एतौ श्रीहर्षस्य

2510

देव त्वद्विजयं निराकृतभयं प्रौढप्रतापालयं
क्रान्तक्ष्मावलयं कृतारिविलयं श्रुत्वा सुराधीश्वरः ।
गुम्फं गच्छति नेच्छति प्रतिवचः प्रेम्णा गुरुं पृच्छति
त्राणं वाञ्छति मूर्छति प्रतिमुहुः शच्यां दृशं यच्छति ॥

कस्यापि

2511

देव त्वद्यश एव किं सितसितं रामे शशाङ्के मरु-
द्वाहे स्वर्गगजे हरे फणिपतौ वाण्यां वृषे भे रुचिः ।
अन्येषां तु तदम्बरे तदुदरे तद्व्यञ्जने तन्मदे
तत्कण्ठे च तदीक्षणे तदलके तत्पोत्रके तत्पथि ॥

शाकल्यपल्लवस्य.

2512

त्वद्यात्रासमयेऽतिदुर्धरगतेः सैन्यस्य संमर्दतो
द्राक्पिष्टेऽपि शिरोगणे गुणयुगं जज्ञे फणाभृत्पतेः ।
प्राप्तङ्कपरमाणुभिस्तरलितैः कालुष्यमक्ष्णां न य-
द्भृङ्गस्य च कारणं यदभूणोत्तो पत्तिकोलाहलम् ॥

मङ्खस्य.

2513

सङ्ग्रामाङ्गणसंगतेन भवता चापे समारोपिते
देवाकर्णय येन येन सहसा यद्यत्समासादितम् ।
कोदण्डेन शराः शरैररिशिरस्तेनापि भूमण्डलं
तेन त्वं भवता च कीर्तिरमला कीर्त्या च लोकत्रयम् ॥

2514

देवाकर्णय नाकिनां पुरि नृणां लोके पुरे भोगिना-
मासन्केचन सन्ति केचन तथा स्थास्यन्ति ये केचन ।
तन्मध्ये न बभूव नास्ति भविता तादृङ्न नीतौ नतौ
कान्तौ काव्यरतौ नुतौ रिपुहतौ कीर्तौ च यस्ते समः ॥

2515

भूपालाः शशिभास्करान्वयभुवः के नाम नासादिता
भर्तारं पुनरेकमेव हि भुवस्त्वां देव मन्यामहे ।
येनाङ्गं परिमृज्य कुन्तलमथाकृष्य व्युदस्यायतं
चोलं प्राप्य च मध्यदेशमधुना काञ्च्यां करः पातितः ॥

मयूरस्य.

2516

त्वं द्वित्राणि पदानि गच्छसि महीमुल्लङ्घ्य यान्ति द्विष-
स्त्वं बाणान्दश पञ्च मुञ्चसि निजान्मुञ्चन्ति शस्त्राणि ते ।
ते देवीपतयस्त्वदस्त्रनिहितास्त्वं मानुषीणां पति-
र्निन्दा तेषु कथं स्तुतिस्त्वयि कथं श्रीकर्ण निर्णीयताम् ॥

कस्यचिद्दाक्षिणात्यस्य.

2517

अर्थिभ्रंशबहूभवत्फलभरव्याजेन कुब्जायितो
देव त्वय्यतिदानभाजि कथमप्यास्तां स कल्पद्रुमः ।
आस्ते निर्व्ययरत्नसंपदुदयोदग्रः कथं याचक-
श्रेणीवर्जनदुर्यशोनिबिडितव्रीडस्तु रत्नाचलः ॥

2518

दूरं श्वेतगुणैरहंकृतिभृतां जैत्राङ्ककारे चर-
त्यस्मिंस्त्वद्यशसि प्रयाति कुमुदं बिभ्यन्न निद्रां निशि ।
धम्मिल्ले किमु मल्लिकासुमनसां माल्यं भिया लीयते
पीयूषद्रवकैतवाद्धृतदरः शीतद्युतिः स्विद्यति ॥

2519

युष्मद्गन्धगजस्तृषाम्भसि भृशं कण्ठान्तमज्जत्तनुः
फेनैः पाण्डुरितः स्वदिक्करिजयक्रीडायशःस्पर्धिभिः ।
दन्तद्वन्द्वजलानुबिम्बनचतुर्दन्तः कराम्भोत्रमि-
व्याजादभ्रमुवल्लभेन विरहं निर्वापयत्यम्बुधेः ॥

2520

आस्ते दामोदरीयामियमुदरदरीं यावलम्ब्य त्रिलोकी
संमातुं शक्तिमन्ति प्रथिमभरवशादत्र नो त्वद्यशांसि ।
तामेतां पूरयित्वा निरगुरिव मधुध्वंसिनः पाण्डुपद्म-
च्छद्मापन्नानि तानि द्विपदशनसनाभीनि नाभीपथेन ॥

2521

मयि स्थितिर्नम्रतयैव लभ्यते
दिगेव च स्तब्धतया विलङ्घ्यते ।

इतीव चापं दधदाशुगं क्षिप-
न्नयोपदेष्टासि रणे द्विषामपि ॥

2522

रिपूनवाप्यापि गतोवकीर्णितां
भवान्न यावज्जनरञ्जनव्रती ।
भृशं विरक्तानपि रक्तवत्तरा-
न्निकृत्य यत्तानसृजासृजब्रुधि ॥

2523

न तूणादुद्धारे न गुणघटने न श्रुतिशिखं
समाकृष्टौ दृष्टिर्न वियति न लक्ष्ये न च भुवि ।
नृणां हृदये देव क्वचन विशिखान्किं तु पतित-
द्विषद्वक्षोरन्ध्रैरनुमितिरमूंर्गोचरयति ॥

2524

न पाहि पाहीति यदब्रवीरमुं
ममौष्ठ तेनैवमभूदिति क्रुधा ।
रणक्षितौ ते किमु शत्रुमूर्धभि-
र्विदश्य दन्तैर्निजमोष्ठमास्यते ॥

2525

भुजेपसर्पत्यपि दक्षिणे गुणं
महेषुणादाय पुरः प्रसर्पिणे ।
धनुः परीरम्भमिवातिसंमदा-
त्तवाहवे दित्सति वामबाहवे ॥

2526

देवारिनिकरः शरश्च भवतः संख्ये पतन्तावुभौ
सीत्कारं च न संमुखौ रचयतः कम्पं च न प्राप्नुतः ।
तद्युक्तं न पुनर्निवृत्तिरुभयोर्जागर्ति यन्मुक्तयो-
रेकस्तत्र भिनत्ति मित्रमपरश्चामित्रमित्यद्भुतम् ॥

2527

तादृग्दीर्घविरिञ्चिवासरविधौ जानामि यत्कर्तृतां
शङ्के यत्प्रतिबिम्बमम्बुधिपयःपूरोदरे वाडवः ।
व्योमव्यापिविपक्षराजकयशस्तारापराभावुकः
कस्तां देव न स प्रतापतपनः पारं गिरां गाहते ॥

एते श्लोका नैषधकर्तुः श्रीहर्षस्य.

2528

श्रीसंनिधानविलसद्रुचिरब्जशङ्ख-
चक्राङ्कपाणिरसुरक्षणहारिचेष्टः ।
बद्धोः समा अबलभद्रपरोपि राज-
न्नीया अचिन्त्यचरितः पुरुषोत्तमस्त्वम् ॥

कपिलशर्मोदरस्य.

2529

एष विशेषः स्पष्टो वह्नेश्च त्वत्प्रतापवह्नेश्च ।
अङ्कुरति तेन दग्धं दग्धस्यानेन नोद्भवो भूयः ॥

2530

ददतो वाञ्छितमर्थं सदनुरक्ता तव गृहं त्यक्त्वा ।
स्त्रीचापलेन कीर्तिर्निमासक्ता गता ककुभः ॥

2531

अटता पृथिवीमखिलामिदमाश्चर्यं मया दृष्टम् ।
धनदोपि नयननन्दन परिहरसि यदुग्रसंपर्कम् ॥

2532

इदमपरमद्भुततमं युवतिसहस्रैर्विलुप्यमानस्य ।
वृद्धिर्भवति न हानिर्यत्तव सौभाग्यकोषस्य ॥

2533

प्रकृतिलघोर्येन कृता जघन्यवर्णस्य गौरवापत्तिः ।
जघनचपला यदार्याः स पिङ्गलस्ते कथं तुल्यः ॥

2534

दैन्यमिदं यच्छ्लाघा क्रियते ते रक्षसापि न समस्य ।
न सबलमकरोद्योषिति भवांस्तु भुङ्क्ते प्रसह्य रिपुलक्ष्मीम् ॥

एते दामोदरगुप्तस्य.

2535

कुन्दः कन्दलितव्यथं विचकिलः कम्पाकुलं केतकः
सातङ्कं मदनः सदैन्यमलसं मुक्तोतिमुक्तद्रुमः ।
मोक्तुं किं तु न पारितस्तव रिपुस्त्रीभिः पुरीनिर्गमे
तत्कालं कृतमाधवीपरिणयः सत्केसरः केसरः ॥

शम्भोः.

2536

लावण्यौकसि सप्रतापगरिमण्यग्रेसरे त्यागिनां
देव त्वय्यवनीभरक्षमभुजे निष्पादिते वेधसा ।
इन्दुः किं घटितः किमेष विहितः पूषा किमुत्पादितं
चिन्तारत्नमहो मुधैव किममी सृष्टाः कुलक्ष्माभृतः ॥

2537

किं भूषणं सुदृढमत्र यशो न रत्नं
किं कार्यमार्यचरितं सुकृतं न दोषः ।
किं चक्षुरप्रतिहतं धिषणा न नेत्रं
जानाति कस्त्वदपरः सदसद्विवेकम् ॥

2538

अत्यन्तकृष्णः स विनिर्मलस्त्वं
स वामनः सर्वत उन्नतोऽसि ।
जनार्दनो वत्स दयापरस्त्वं
विष्णुः कथं वीर तवोपमानम् ॥

प° श्रीवकस्य.

2539

राजन्यशो हिमभिषाच्छिशिरे यदासी-
द्भूमौ लसत्किमुत तद्गलितस्य यानम् ।

तत्राप्यमादिव ततोद्य मधौ त्वदीयं
प्रोद्भिन्नमाशु धरणेः कुसुमच्छलेन ॥

2540

मेघाडम्बरमम्बरं यदि तदा निर्नष्टशोभा वयं
नित्यं तीक्ष्णकरेण तेन दिवसे तत्राप्यहो बाधिताः ।
स्वामी नः शशभृत्क्षयोदयहतो दुःखादितीवागता
उद्याने नरदेव सेवनपराः पुष्पच्छलात्तारकाः ॥

2541

यद्ग्रीष्मो विलसत्प्रतापमहिमा यज्जीवनाढ्यो भृशं
संपन्नो घनकाल एव सफला चेयं शरन्निर्मला ।
हेमन्तः शिशिरो घनाम्बरधरस्त्वत्सेवयेत्याशया
पुष्पौघैः किमु देव सेवनपरः स्थैर्येच्छुरास्ते मधुः ॥

2542

श्रीमन्नाथ तवानने भगवती वाणी नरीनृत्यते
तद्द्रष्टुं कमला समागतवती लोलेति बद्धा गुणैः ।
कीर्तिश्चन्द्रकरीन्द्रदन्तकुमुदक्षीरोदनीरोपमा
त्रासादम्बुनिधिं विलङ्घ्य भवतो नाद्यापि विश्राम्यति ॥

दाक्षिणात्यस्य कस्यापि.

2543

अधर्ममन्यत्र महीतलेस्मि-
न्संक्षोभहेतुं मलिनं विचार्य ।
निष्कासनायास्य रुषेव देव
सितं यशः सर्वदिशः प्रयाति ॥

पं श्रीवकस्य.

2544

किं वृत्तान्तैः परगृहगतैः किं तु नाहं समर्थ-
स्तूष्णीं स्थातुं प्रकृतिमुखरो दाक्षिणात्यस्वभावः ।

गेहे गेहे विपणिषु तथा चत्वरे पानगोष्ठ्या-
मुन्मत्तेव भ्रमति भवतो वल्लभा हन्त कीर्तिः ॥

मातङ्गदिवाकरस्य.

2545

अनिःसरन्तीमपि गेहगर्भा-
त्कीर्तिं परेषामसतीं वदन्ति ।
स्वैरं चरन्तीमपि च त्रिलोक्यां
त्वत्कीर्तिमाहुः कवयः सतीं तु ॥

2546

आसीन्नाथ पितामही तव मही माता ततोनन्तरं
संप्रत्येव हि साम्बुराशिरशना जाया जयोद्भूतये ।
पूर्णे वर्षशते भविष्यति पुनः सैवानवद्या स्नुषा
युक्तं नाम समस्तशास्त्रविदुषां लोकेश्वराणामिदम् ॥

मातङ्गदिवाकरस्य.

2547

अव्यापाररता वसन्तसमये ग्रीष्मे व्यवायप्रियाः
सक्ताः प्रावृषि पल्वलाम्भसि नवे कूपोदकद्वेषिणः ।
कट्वम्लोष्णरताः शरद्यधिभुजो हेमन्तनिद्रालसाः
स्वैर्दोषैरपचीयमानवपुषो नश्यन्तु ते शत्रवः ॥

वैद्यहरिचन्द्रस्य.

2548

तन्वीमुज्झितभूषणां कलगिरं रोमोद्गमं बिभ्रतीं
वेपन्तीं व्रणिताधरां विवसनां सीत्कारमातन्वतीम् ।
दोर्भ्यां चण्डतुषारपातसभयामालिङ्ग्य कण्ठे भृशं
स्वां मूर्तिं दयितामिवातिरसिकां त्वद्विद्विषः शेरते ॥

2549

दानं दृढतरमुष्टेः श्रीरुज्झितकोषतो यशो मलिनात् ।
धाराधरात्प्रतापस्त्वदसेरतिचित्रमेतदवनिपते ॥

2550

नाकारमुद्वहसि नैव विकत्थसे त्वं
दित्सां न सूचयसि मुञ्चसि सत्फलानि ।
निःशब्दवर्षणमिवाम्बुधरस्य राज-
न्संलक्ष्यते फलत एव तव प्रसादः ॥

अयं मातृगुप्तस्य.

2551

इन्द्रो यच्छतमन्युरस्ति दहनो यत्पावकोऽप्यन्तकः
कीनाशो धनदो विमाननिरतः पाशी जलानां पतिः ।
ईशः कामहरश्चलो यदनिलो यन्नैर्ऋतो राक्षस-
स्तन्नान्योऽवनिलोकपाल भवतः कश्चित्समः स्याद्गुणैः ॥

भ० श्रीवकस्य.

2552

देवोर्वीरमणेन्द्र पार्वणशशिद्वैराज्यसज्जं यशः
सर्वाङ्गोज्ज्वलशर्वपर्वतसितश्रीगर्वनिर्वासि यत् ।
तत्कम्बुप्रतिबिम्बितं किमु शरत्पर्जन्यराजिश्रियः
पर्यायः किमु दुग्धसिन्धुपयसां सर्वानुवादः किमु ॥

2553

निस्त्रिंशत्रुटितारिवारणघटाकुम्भास्थिकूटावट-
स्थानस्थायुकमौक्तिकोत्करकिरः कैर्देव नायं करः ।
उन्नीतश्चतुरङ्गसैन्यसमरत्वङ्गत्तुरंगक्षुर-
क्षुण्णासु क्षितिषु क्षिपन्निव यशःक्षोणीरुहबीजव्रजम् ॥

नैषधकर्तुः.

2554

उग्रग्राहमुदन्वतो जलमतिक्रामत्यनालम्बना
व्योम्नि भ्राम्यति दुर्गमक्षितिभृतां प्राग्भारमारोहति ।
कीर्णं याति विषाकुलैरहिकुलैः पातालमेकाकिनी
त्वत्कीर्तिर्यदतो नरेन्द्र कुतकं मन्ये भयं योषिताम् ॥

2555

उद्दामाम्बुदगर्हितान्धतमसप्रध्वस्तदिङ्मण्डले
काले यामिकजाग्रदुग्रसुभटव्याकीर्णकोलाहले ।
कर्णस्यासुहृदर्णवाम्बुवडवावह्नेर्यदन्तःपुरा-
दायातासि तदम्बुजाक्षि कृतकं मन्ये भयं योषिताम् ॥

कस्यापि.

2556

सा ख्यातास्ति जगत्त्रये सुरनदी सा शंभुचूडामणी
शेषा शेषतुषारसोमसुषमाचौरी गुणैर्निर्मलैः ।
युक्ता सा भवदीयकीर्तितुलनौचित्यं भजेत्सा न चे-
द्रूपालक्षणदेशा संततमधोयानैकताना भवेत् ॥

पं॰ कृष्णकस्य.

2557

दिग्दन्तावलमण्डली विदलति स्वर्णाद्रिरुत्कम्पते
क्षोणी क्षुभ्यति विभ्यति प्रतिदिशं सर्वेऽपि रत्नाकराः ।
लङ्कातङ्कमुपैति शेषधिपतिः शङ्कां परां गाहते
दानाय त्वयि राजशेखरमणे दर्भं समुद्बिभ्रति ॥

दाक्षिणात्यस्य कस्यापि.

2558

यत्कस्यामपि भानुमान्न ककुभि स्थेमानमालम्बते
जातं यद्वनकाननैकशरणप्राप्तेन दावाग्निना ।
एषा त्वद्भुजतेजसा विजितयोस्तावत्तयोरौचिती
धिक्कं वाडवमम्भसि द्विषि भिया येन प्रविष्टं पुनः ॥

2559

अकर्णधाराशुगसंभृताङ्गतां
गतैररित्रेण विना त्वदारिभिः ।
विधाय तावत्तरणेर्भिदामहो
निमज्ज्य तीर्णः समरे भवार्णवः ॥

एतौ नैषधकर्तुः.

2560

अहं सदा प्राणसमं महीभुजां
स मां सदा वेत्ति नृपस्तृणोपमम् ।
इतीव कर्णेषु सुवर्णमर्थिनां
स्वखेदमाख्यातुमिवास्ति भूपते ॥

2561

त्वदाप्तचामीकरचारुभूषण-
प्रभावलीसंगमपिङ्गलत्विषाम् ।
समुन्मिषद्दाहभियेव दुर्गति-
र्जहाति सङ्गं ज्वलतामिवार्थिनाम् ॥

एतौ बिह्लणस्य.

2562

मुखेनेन्दुं धत्से सकलमकलङ्कं न शिरसा
द्विजिह्वः क्रूरोसौ निपतति न कर्णे न कटके ।
प्रभूताप्येषा ते जनयति न भूतिः परुषता-
मपूर्वं शर्वत्वं तव निरपवादं कुत इदम् ॥

कस्यापि.

2563

इन्दोर्लक्ष्म त्रिपुरजयिनः कण्ठमूलं मुरारि-
स्त्वन्नागानां मदजलमयीभाञ्जि गण्डस्थलानि ।
अद्याप्युर्वीवलयतिलक श्यामलिम्नानुलिप्ता-
न्याभान्त्येवं वद धवलितं किं यशोभिस्त्वदीयैः ॥

राजशेखरकवेः.

2564

कुरबक कुचाघातक्रीडारसेन वियुज्यसे
बकुलविटपिन्स्मर्तव्यं ते मुखासवसेचनम् ।
चरणघटनाशून्यो यास्यस्यशोक सशोकता-
मिति निजपुरत्यागे यस्य द्विषां जगदुः स्त्रियः ॥

रत्नाकरस्य.

2565

तीव्रानाम्ररुचो रवेः कथमियं स्वप्नेपि संभावना
नो युक्त्यानुगतः प्रभातसलिलस्नानेन सोयं विधिः ।
सान्द्रानन्दविधायिशीतमधुरव्यापारगौरात्मना
नूनं त्वद्यशसैव संप्रति शशी शीर्णः पुनः पूरितः ॥
श्रीकण्ठकवेः

2566

अर्थाकृष्टधियः पदं रचयतः शब्दावधानात्मनः
संधिच्छेदविधाननिर्गमविधिव्यापारमातन्वतः ।
मा मां कश्चिदिह ग्रहीदिति मुहुः साशङ्कमापश्यत-
श्चौरस्येव कवेर्भयं भवति यत्तद्विद्विषामस्तु वः ॥

2567

साशङ्कस्य समाकुलीकृतमतेरत्यन्तनिस्तेजसः
खिन्नाङ्गस्य विकम्पमानहृदयस्याक्रुद्धमन्योर्भृशम् ।
लज्जां संत्यजतः क्रमं त्रिभुवनो विघ्नान्बहून्पश्यतः
क्लेशो योर्थिजनस्य वक्तुमनसो भूयात्स ते विद्विषाम् ॥

2568

श्लोकः कस्य ममैव साधु सुकवे भूयः सखे पठ्यता-
मस्यार्थः पुनरुक्तमेतदपरोप्येष प्रयोगोस्ति भोः ।
इत्येवं कुविदग्धवाक्यपरशुच्छिन्नोत्तमाशालता
दुःखं यत्कवयः प्रयान्ति नृपते तद्यान्तु ते शत्रवः ॥

2569

द्वारं वेत्रिभिरावृतं बहिरपि प्रक्लिन्नगण्डैर्गजै-
रन्तः कञ्चुकिभिः स्फुरन्मणिधरैरध्यासिता भूमयः ।
आक्रान्तं महिषीभिरेव शयनं त्वद्विद्विषां मन्दिरे
राजन्सैव चिरंतनप्रणयिनी शून्येपि राज्यस्थितिः ॥

2570

किं हास्येन न मे प्रयास्यसि पुरः प्राप्तचिराद्दर्शनं
नेयं निष्करुण प्रवासरुचिता केनासि दूरीकृतः ।

स्वप्नान्तेष्विति ते वचः प्रियतमव्यासक्तकण्ठग्रहो
बुद्ध्वा रोदिति शून्यबाहुयुगलस्तारं रिपुस्त्रीजनः ॥

2571

तं राजानमकाण्ड एव चपले त्यक्त्वा तथा वल्लभं
पश्चात्तापविदीर्यमाणहृदया किं सांप्रतं रोदिषि ।
इत्थं बृष्टिजलप्रवाहनयना शून्ये पुरे विद्विषां
चित्रस्था पुरतो विलोक्य पथिकैर्लक्ष्मीस्तवालभ्यते ॥

2572

आक्षिप्तैः प्रतिपक्षभूमिपतिभिः क्रुद्धेन देव त्वया
वित्रस्तैर्न महायुधानि विविधान्याविष्क्रियन्ते युधि ।
दूरावर्जितमौलयस्तव पुरस्तन्वन्ति ते केवलं
नानाकारकिरीटरत्ननिकरैरिन्द्रायुधानि क्षितौ ॥

2573

कस्मात्सत्यवतीसुतेन मुनिना नोक्तं भविष्यत्कथा-
मध्ये रूपमनादिमध्यनिधनस्येदं हरेर्मानुषम् ।
इत्थं व्युत्थितविश्वकण्टकचमूनिर्मूलनव्यापृतं
संग्रामाम्बरसूर्यमम्बरचरास्त्वां वीक्ष्य संशेरते ॥

एते कथाग्निपि.

2574

सौभाग्यस्य समर्पणेन तिमिरातङ्कच्छिदा तेजसा
सामर्थ्येन विषानलादिजयिना तैस्तैस्तथान्यैर्गुणैः ।
श्लाघ्यत्वं दधते नृपैः शिरसि ये सर्वैर्धृतास्तान्मणी-
न्पद्भ्यां संस्पृशसीत्यहो फलमिदं नीतेरवाप्तं त्वया ॥

भट्टलदत्तस्य.

2575

अम्भोराशिरिवासि सत्त्वनिलयो नो मन्दरक्षोभवा-
न्कल्याणप्रकृतिः सुमेरुरिव किं देवः सुरापाश्रयः ।
सच्छायो न तु रूढदुस्तरलतस्त्वं कल्पवृक्षो यथा
तैः कुर्वन्ति तुलां तथापि भवतो मूढाः कवीनां धियः ॥

2576

नो कामः प्रतिहन्यते प्रणयिनां स्वप्नेऽपि नाथ त्वया
नैवार्थः कुरुषे वृषं द्विरसना व्याला न ते वल्लभाः ।
नो वह्निस्तव मूर्तयो न च तनुर्नित्यं जडानुग्रह-
व्यग्रा नो विषमा च दृक्कमथ च ख्यातः क्षितावीश्वरः ॥

2577

राजश्रीः समलंकृता तव धिया सा चापि विद्वत्तया
विद्वत्ता नयवित्तया परमया नीतिश्च शौर्येण ते ।
शौर्यं ते यशसा यशश्च चरितैश्चेष्टाश्च ते तेजसा
तेजश्च स्वकुलोद्गतं कुलमपि श्लाघ्यं भवज्जन्मना ॥

2578

गर्जित्वा बहुदूरमुन्नतिभृतो मुञ्चन्ति वार्यम्बुदा
भद्रस्यापि गजस्य दानसमये संजायते दुर्मदः ।
पुष्पाडम्बरयापनेन ददति प्रायः फलानि द्रुमा
नोत्सेको न मदो न कालहरणं दानप्रवृत्तस्य ते ॥

एते केषामपि.

2579

मर्यादानियमौ द्वयोरपि धृता द्वाभ्यामपीयं मही
भीतैर्भोगिभिरप्युभावनुगतौ रत्नाकरौ द्वावपि ।
एवं ते जलधेश्च तुल्यगुणयोरेको विशेषो महा-
ल्लावण्यातिशयेन यत्स विरसस्तेनैव हृद्यो भवान् ॥

वल्लौः

2580

बद्धाः केचिदधोमुखत्वमपरे नीताः समारोपिताः
केचित्संभृतविग्रहा अपि बलादानीय रिक्तीकृताः ।
अन्ये बन्धनतश्चिरात्कथमपि भ्रष्टा निरालम्बना-
स्त्वच्चक्रे रिपवोरघट्टघटिकायन्त्रक्रमं बिभ्रति ॥

2581

निष्पार्ष्णि करपीडनेन गमिताश्चक्रैश्च्युतास्ताडिता
दग्धा भूतिकृतास्पदेन भवता नित्यं प्रतापाग्निना ।
बद्धाः कण्ठतलेषु रज्जुवलयैर्भूयो धरां ग्राहिता
भग्नाः संप्रति नाथ पार्थिवघटाः किं कर्परैर्वा क्षितेः ॥

2582

यान्त्येके परपुष्टतां बलिभुजो भ्राम्यन्ति केचिन्मही-
मन्ये बिभ्रति लावकत्वमपरे जाता वने वर्तकाः ।
केचित्खञ्जनका भवन्ति सभयैर्मार्गप्रयाणैरहो
तिर्यक्त्वामपि लम्भितैस्त्वदरिभिर्लब्धा न पक्षोन्नतिः ॥

2583

क्रामन्त्यः क्षतकोमलाङ्गुलिगलद्रक्तैः सदर्भाः स्थलीः
पादैः पातितयावकैरिव गलद्बाष्पाम्बुधौताननाः ।
भीता भर्तृकरावलम्बितकरास्त्वच्छत्रुनार्योऽधुना
दावाग्निं परितो भ्रमन्ति पुनरप्युद्यद्विवाहा इव ॥

2584

यल्लावण्यमयत्वमेव जलधेर्जातं परं दूषणं
यच्चैषा शशलक्ष्मणः परिणता पृथ्वी कलङ्कायते ।
यत्संकल्पफलप्रदोऽप्यहृदयश्चिन्तामणिर्वेधसा
तत्त्वामप्रतिसंविधातुमनसा साकूतमाचेष्टितम् ॥

2585

आमोदाहतभृङ्गपक्षपवनप्रेङ्खद्रजःपिञ्जरे
पद्मे श्रीर्वसतीति नाद्भुतमिदं रम्यं प्रकृत्यैव तत् ।
तच्चित्रं यदरातिकण्ठरुधिरप्रक्लिन्नतीक्ष्णस्फुर-
द्धारेऽसौ भवतश्चिरं निवसति क्षीलेऽपि दृष्टा सती ॥

2586

तन्वी विग्रहिणी कलङ्करहिता मुक्ताफलालंकृता
सहंशा गजगामिनी पुलकिता दन्तप्रभाभासिता ।

श्यामा चारुपयोधरा सुरुचिरा पुंसां मनोहारिणी
कामं वक्षसि ते पतत्वहरहः खड्गाग्रधारा रिपोः ॥

2587

ते गच्छन्ति महापदं भुवि पराभूतिः समुत्पद्यते
तेषां तैः समलंकृतं निजकुलं तैरेव लब्धा क्षितिः ।
तेषां द्वारि नदन्ति वाजिनिवहास्ते भूषिताः प्रत्यहं
ये दृष्टाः परमेश्वरेण भवता तुष्टेन रुष्टेन वा ॥

2588

सिक्तायां वीरकण्ठस्थलबहलगलद्रक्तधाराम्बुवर्षै-
र्माद्यन्मातङ्गकुम्भोद्दलनविलुलितैर्मौक्तिकैः पुष्पितायाम् ।
संग्रामोद्यानभूमौ तुरगखुरमुखोत्खातकृष्टस्थलायां
जातं त्वत्खड्गवल्ल्यां फलमतुलरसास्वादहृद्यं जयश्रीः ॥

2589

भास्वद्रत्नप्रदीपे वरशयनगतो वासवेश्मन्युदारे
कान्तामालिङ्ग्य तुङ्गस्तनकलशयुगस्पर्शरोमाञ्चिताङ्गः ।
स्वप्ने नीवीं विमोक्तुं चपलयति करं यावदुत्कस्तवारि-
स्तावत्स्रस्तारकान्तस्थितकठिनकुशाग्रान्तविद्धो विबुद्धः ॥

2590

न प्राप्तो रत्नपात्रस्थितमधुकणिकासंगमामोदलाभो
नो वा नारीकपोले विलसितममलं कर्णपूरीकृतेन ।
इत्थं त्वच्छत्रुगेहे वनकरिकषणोन्मूलितं दीर्घिकाया-
मुच्चैः किंजल्करेणुभ्रमदलिविरुतैरुत्पलं रोदितीव ॥

2591

नाहं तुल्यः कृतेन प्रसभमकपटाक्रान्तलोकः प्रभुर्मे
त्रेता नैवास्मि यस्मान्मम भुवनपतिर्नैव दारापहारी ।
का स्पर्धा द्वापरे मे स्वजनसुतसुहृद्बन्धुघाती न देवो
राजन्नित्थं कृतादीनुपहसति कलिस्त्वद्यशोंऽशुष्कलेन ॥

2592

वक्त्राम्भोजं सरस्वत्यधिवसति सदा शोण एवाधरस्ते
बाहुः काकुत्स्थवीर्यस्मृतिकरणपटुर्दक्षिणस्ते समुद्रः ।
वाहिन्यः पार्श्वमेताः सुचिरपरिचिता नैव मुञ्चन्त्यभीक्ष्णं
स्वच्छेन्तर्मानसेस्मिन्कथमवनिपते तेम्बुपानाभिलाषः ॥

बाणस्य.

2593

प्रोद्यद्वालाङ्कुरश्रीर्दिशि दिशि दशनैरेभिराशागजानां
रोहन्मूलानिगौरैरुरगपतिफणैरत्र पातालकुक्षौ ।
अस्मिन्नाकाशदेशे विकसितकुसुमा राशिभिस्तारकाणां
नाथ त्वत्कीर्तिवल्ली फलति फलमिदं बिम्बमिन्दोः सुधार्द्रम् ॥

वसुधरस्य.

2594

आ स्वर्लोकादुरगनगरं नूतनालोकलक्ष्मी-
मातन्वद्भिः किमिव सिततां चेष्टितैस्ते न नीतम् ।
अप्येतासां रमणविरहे विद्विषत्कामिनीनां
यैरानीता नखपदमयी मण्डना पाण्डिमानम् ॥

कस्यापि.

2595

लग्नं रागावृताङ्ग्या सुदृढमपि यथैवासियष्टयारिकण्ठे
मातङ्गानामपीहोपरि परपुरुषैर्या च दृष्टा पतन्ती ।
तत्सक्तोयं न किंचिद्गणयति विदितं तेस्तु तेनास्मि दत्ता
भृत्येभ्यः श्रीनियोगाद्गदितुमिव गतेत्यम्बुधिं यस्य कीर्तिः ॥

हर्षदत्तस्य.

2596

शक्तिर्निस्त्रिंशजेयं तव भुजयुगले नाथ दोषाकरश्री-
र्वक्त्रे पार्श्वे तथैषा प्रतिवसति महाकुट्टनी खड्गयष्टिः ।
आज्ञेयं सर्वगा ते प्रविलसति पुरो वृद्धया किं मया ते
प्रोच्येवेत्थं प्रकोपाच्छशिकरसितया यस्य कीर्त्या प्रयातम् ॥

2597

तन्मे निष्प्रश्रयत्वं स खलपरिचयः सा परेष्वभ्यसूया
तत्स्वभ्रूविभ्रमोत्थं सहजमपि तथा चापलं लोकनिन्द्यम् ।
सर्वं सद्भर्तृयोगादपगतमधुना तात नैवास्मि शोच्या
लक्ष्मीसंदेशमेवं गदितुमिव गता कीर्तिरम्भोनिधिं ते ॥

2598

शान्त्यै दर्पवतां जयाय जगतां संपत्तये याचतां
संमानाय सतां हिताय महतां तापाय पृथ्वीभृताम् ।
सोल्लासेन सकौतुकेन शमितध्यानेन दूरीकृत-
स्वाध्यायेन समाप्तसर्वतपसा त्वं वेधसा निर्मितः ॥

अर्थं शंभुकवेः.

2599

आकाराहीनकान्तिर्निधनविरहितो योगदोल्लासभागी
विक्रान्तो विश्वतुल्यः कमलकलितदृग्विभ्रमोत्कृष्टमूर्तिः ।
नानाशापूर्णकीर्तिः सुखरसमयिनो वारणाक्रान्तदेहो
यादृग्देव त्वमेवं भवतु रिपुगणोप्यादिवर्णप्रलोपात् ॥

प श्रीबकस्य.

2600

शौर्यश्रीकेशपाशः करिवदनमिलन्मौक्तिकव्यक्तपुष्पः
क्षोणीरक्षाभुजंगः कुलशिखरिलुठत्कीर्तिनिर्मोकपट्टः ।
शत्रुव्रातप्रतापप्रलयजलधरः स्फारधाराकरालः
प्रीत्या लक्ष्मीकटाक्षः कुवलयविजयी देवपाणौ कृपाणः ॥

कस्यापि.

2601

धूलीभिर्दिवमन्धयन्बधिरयन्नाशाः खुराणां रवै-
र्वातं संयति खञ्जयञ्जवजयैः स्तोतॄन्गुणैर्मूकयन् ।
धर्मोपार्जनसंनियुक्तजगता देव त्वयाधिष्ठितः
सान्द्रोत्कालमिषाद्विगायति पदा स्प्रष्टुं तुरंगोपि गाम् ॥

2602

विद्राणे रणचत्वरादरिगणे त्रस्ते समस्ते पुनः
कोपात्कोऽपि निवर्तते यदि भटः कीर्त्या गजत्युद्भटः ।
आगच्छन्नपि संमुखं विमुखतामेवाधिगच्छत्यसौ
देव त्वच्छुरिकारयेण झटिति च्छिन्नापसर्पच्छिराः ॥

2603

अन्तः संतोषबाष्पैः स्थगयति न दृशस्ताभिराकर्णयिष्य-
न्नङ्गे नानस्तिलोमा रचयति पुलकश्रेणिमानन्दकन्दाम् ।
न क्षोणीभङ्गभीरुः कलयति स शिरःकम्पनं तन्न विद्मः
शृण्वंस्त्वत्कीर्तिपूरान्कथमुरगपतिः प्रीतिमाविष्करोति ॥

2604

युष्मद्भीतारिनारी गिरिबिलविलसद्वासरा निःसरन्ती
स्वक्रीडाहंसमोहग्रहिलशिशुभृशप्रार्थितोन्निद्रचन्द्रा ।
आक्रन्दत्क्रूरि यत्तन्नयनजलमिलच्चन्द्रहंसानुबिम्ब-
प्रत्यासत्तिग्रहष्यत्तनयविहसितैराश्वसीत्यश्वसीच ॥

2605

द्वेष्याकीर्तिकलिन्दशैलसुतया नद्या भवद्दोर्द्वयी-
कीर्तिश्रेणिमयी समागममगाद्गङ्गा रणप्राङ्गणे ।
तत्तस्मिन्विनिमज्ज्य बाहुजभटैरारम्भि रम्भापरी-
रम्भानन्दनिकेतनन्दनवनक्रीडादराडम्बरः ॥

2606

आसीदासीमभूमीवलयमलयजालेपनेपथ्यकीर्तिः
सप्ताकूपारपारीसदनजनघनोद्गीतचापप्रतापः ।
त्वत्तो वीरः परः कः पदयुगयुगपत्पातिभूपालिभूय-
श्चूडारत्नोडुपालीकरपरिचरणानन्दनन्दन्नखेन्दुः ॥

एते नैषधकर्तुः

2607

अपारपुलिनस्थलीभुवि हिमालये मालये
निकामविकटोन्नते दुरधिरोहणे रोहणे ।

महत्यमरभूधरे गहनकंदरे मन्दरे
भ्रमन्ति न पतन्त्यहो परिणता भवत्कीर्तयः ॥

2608

उर्वी मौर्वीकिणभृति भवद्दोष्णि बिभ्रत्यशेषां
शान्तक्लान्तिः किमपि कुरुते नर्मणा कर्म कूर्मः ।
कृत्वा लीलापुलिनलवलीपल्लवग्रासगोष्ठीं
दिङ्मातङ्गाः सममथ सरिन्नाथपाथः पिबन्ति ॥

2609

किं मौनं ननु मेनके किमु रुजं धत्से शचि क्षामता
केयं वाचि घृताचि साचि किमिदं रम्भे मुखाम्भोरुहम् ।
याते त्वच्चरितामृते श्रुतिपथं गीर्वाणवामभ्रुवा-
मेवं देव खरस्मरज्वरजुषामुक्ताः सखीभिर्गिरः ॥

2610

यो वैरिध्वनलो नलो वसुमतीदीपो दिलीपोथ यो
यो मानेन पृथुः पृथुर्जगति यो निर्लाघवो राघवः ।
यः कीर्तौ भरतो रतो नृपगुणैर्यः शंतनुः शन्तनुः
संजाते त्वयि कस्य न क्षितिपते सर्वेपि ते विस्मृताः ॥

2611

कर्पूरैरिव पारदैरिव सुधास्यन्दैरिव श्लाविते
जाते हन्त दिवापि देव ककुभां गर्भे भवत्कीर्तिभिः ।
धृत्वाङ्गे कवचं निबध्य शरधिं कृत्वा पुरो माधवं
कामः कैरवबान्धवोदयभिया धुन्वन्धनुर्धावति ॥

2612

व्याप्तव्योमतले मृगाङ्कधवले निर्धौतदिङ्मण्डले
देव त्वद्यशसि प्रशान्ततमसि प्रौढे जगत्प्रेयसि ।
कैलासन्ति महीभृतः फणभृतः शेषन्ति पाथोधयः
क्षीरोदन्ति सुरद्विपन्ति करिणो हंसन्ति पुंस्कोकिलाः ॥

2613

चैत्रं मा स्मर विस्मर स्मर रतिं किं सायकैर्मारकै-
र्गोधां मुग्ध बधान किं च जहिहि ज्याबन्धधीरं धनुः ।
देवेस्मिन्हि मुहुः स्मृतेपि न मतिर्नैव स्मृतिर्न स्थिति-
र्नासक्तिर्न धृतिर्न निर्वृतिरपि काप्यस्ति वामभ्रुवाम् ॥

2614

पद्भ्यामटितुमशक्ता निजभुवि मणिकुट्टिमेषु या चित्रम् ।
सा ते कथमरिवनिता कण्टकविकटाटवीष्वटति ॥

2615

आलेख्यं निजमुल्लिलेख विजने सोल्लेखया रेखया
संकल्पानकरोद्विकल्पबहुलाकल्पाननल्पानपि ।
अद्राक्षीदपरप्रजापतिमतं चक्रे च तीव्रं व्रतं
त्वन्निर्माणविधौ कियन्न विदधे बद्धावधानो विधिः ॥

2616

कंदर्पे नडकूबरे कुमुदिनीकान्तेप्यवज्ञावतां
त्वत्सौन्दर्यकथासु तासु मरुतां वृत्तासु कौतूहलात् ।
प्राप्ता तानवमुर्वशी रतिरतिक्रान्ता हता रोहिणी
जाता किं च खरस्मरज्वरभरारम्भापि रम्भातनुः ॥

2617

सोल्लासा अपि सोद्यमा अपि घनोत्कण्ठा अपि क्वापि नो
यान्ति श्यामनिशान्तरेपि रमणोपान्तं कुरङ्गीदृशः ।
सद्यस्त्वद्यशसा हि कुञ्जररदच्छेदच्छविच्छादिना
नीतं कान्तपुरंध्रिकुन्तलभरश्यामं विरामं तमः ॥

2618

उल्लेखं निजमीक्षते भणितिषु प्रौढिं परां शिक्षते
संधत्ते पदसंपदः परिचयं धत्ते ध्वनेरध्वनि ।
वैचित्र्यं विनिनोति वाचकविधौ वाचस्पतेरन्तिके
देव त्वद्गुणवर्णनाय कुरुते किं किं न वाग्देवता ॥

2619

श्रीखण्डद्रवनिर्झरन्ति हृदये पीयूषकल्लोलिनी-
निष्यन्दन्ति तनौ रसायनरसस्यन्दन्ति कर्णान्तरे ।
नासीरप्रसरन्ति दिक्परिसरे भूमण्डले मौक्तिक-
प्रस्तारन्ति सुधाकरन्ति गगनोत्सङ्गे भवत्कीर्तयः ॥

2620

किं राकेन्दुकरच्छटाभिरुदितं किं मौक्तिकैरुद्गतं
किं मल्लीमुकुलैः स्मितं विकसितं किं मालतीकुड्मलैः ।
रुद्धं किं रमणीविलासहसितैः किं तत्र कीर्णं सुधा-
स्यन्दैर्यत्र जगत्त्रयैकतिलक भ्रान्तं भवत्कीर्तिभिः ॥

2621

नोद्दामानि दिशां मुखानि न घनाभोगा नभोमण्डली
नैवोत्तालतलं रसातलतलं पृथ्वी न पृथ्वी पुनः ।
एतद्देव कथं नु कुञ्जररदच्छेदावदातास्तव
स्वैरं यान्ति च मान्ति च श्रुतिसुधाधारामुचः कीर्तयः ॥

2622

औदार्यं सधने नयोऽथ सुजने लज्जा कुलस्त्रीजने
सत्काव्यं वदने मदो द्विरदने पुंस्कोकिलः कानने ।
रोलम्बः कमले नखाङ्कुरचना कान्ताकपोलस्थले
तन्वी तल्पतले भवानपि विभो भूमण्डले मण्डनम् ॥

2623

कण्ठान्तः क्वणितं दिवाकरकरक्रान्त्या रसोचिन्नवै-
स्तन्नेत्राञ्चलकुञ्चनं शितकुशप्रान्तक्षतैः सीत्कृतिः ।
श्वासोर्मिप्रचयो वनेचरभिया त्वद्वैरिवामभ्रुवा-
मेवं देव मरुस्थलीषु सुरतक्रीडानुरूपः क्रमः ॥

2624

रूपं यन्मदने द्युतिः शशिनि या गम्भीरता याम्बुधौ
यो मेरौ गरिमाथ या कमलिनीकान्ते प्रतापोन्नतिः ।

यो लक्ष्मीरमणे न विक्रमगुणस्तत्सर्वमेकत्र चे-
द्रष्टुं वाञ्छसि दृश्यतामयमितो देवस्त्रिलोकीमणिः ॥

2625

स ख्यातो जगति त्रिविक्रम इति त्वद्विक्रमा भूरय-
स्तैनैको निहतो बलिर्बलिशतध्वंसी भुजस्तावकः ।
तं वैकुण्ठमवैति को न जगतीं जेतुं त्वकुण्ठो भवा-
नस्त्येवं महदन्तरं तव तथा देवस्य दैत्यद्रुहः ॥

2626

प्रालेयैः स्नपयन्ति कल्पलतिकाः सेकाननेकानथ
श्रीखण्डाम्बुगलज्जलैरविरलैस्तन्वन्ति संतानके ।
सान्द्रैश्चन्द्रमणिद्रवैरपि विभो मन्दारवल्लीमलं
सिञ्चन्त्यद्य भवत्प्रतापदहनत्रासेन नाकाङ्गनाः ॥

2627

कान्तारेषु च काननेषु च सरित्तीरेषु च क्ष्माभृता-
मुत्सङ्गेषु च पत्तनेषु च सरिद्भर्तुस्तटान्तेषु च ।
भ्रान्ताः केतकगर्भपल्लवरुचः श्रान्ता इव क्ष्मापते
कान्ते नन्दनकन्दलीपरिसरे रोहन्ति ते कीर्तयः ॥

2628

राकेन्दोरुदयः किमेष किमयं गौरीगुरुर्वा गिरिः
क्षीरोदः किमयं किमेष पुरजिल्लीलाविलासोरगः ।
किं मन्थाद्रिरयं सुधाजलनिधेर्धौतस्तरङ्गैरिति
त्वत्कीर्तौ वसुधापुरंदर गताः संदेहिनो देहिनः ॥

एते शंभुकवेः

2629

सिन्धोर्जैत्रमयं पवित्रमसृजत्त्वत्कीर्तिपूर्ताद्भुतं
यत्र स्नान्ति जगन्ति सन्ति कवयः के वा न वाचंयमाः ।
यद्बिन्दुश्रियमिन्दुरञ्चति जलं चाविश्य दृश्येतरो
यस्यासौ जलदेवता स्फटिकभूर्जागर्ति यागेश्वरः ॥

2630

शुभ्रस्कीर्तिविवर्तधौतनिखिलत्रैलोक्यनिर्वासितै-
र्विश्रान्तिः कलिता कथासु जगतां श्यामैः समस्तैरपि ।
जज्ञे कीर्तिमयादहो भयभरैरस्मादकीर्तिः पुनः
सेयं नास्य कथापथेपि मलिनच्छाया बबन्ध स्थितिम् ॥

श्रीहर्षस्य.

2631

सुराणां पातासौ स पुनरतिपुण्यैकरसिको
महस्तस्यास्थाने गुरुरुचितमार्गे स निरतः ।
करस्तस्यात्यन्तं स्पृशति शतकोटिप्रणयितां
स सर्वस्वं दाता तृणमिव सुरेशं विजयते ॥

सुबन्धोः

2632

कृष्णोयं मथनार्तिकृत्प्रतिदिनं सुप्तोस्य किं सेवया
सेव्योन्योन्तरविद्ययापरमतिर्नित्यप्रबुद्धो मया ।
इत्थं ह्याकलयन्विलोक्य हि तथा प्राप्तं यशस्तावकं
राजन्क्षीरनिधिस्तुषारकपटात्सेवार्थमेवागतः ॥

2633

श्रीजैनोल्लाभदीनार्थं श्लोकोयं चाटुमिश्रितः ॥
श्रीबकेन मयाकारि वारिदे हिमवर्षिणि ॥

2634

आसीददभ्रशरदभ्रमिषाद्यशस्ते
नाके भ्रमन्नृप यदभ्रमुकान्तशुभ्रम् ।
तत्पुष्पवर्षणमिवाप्सरसां द्युलोके
व्यामोत्यमादिव भुवं तुहिनच्छलेन ॥

अस्यैव.

2635

श्रीमद्भूरमणेन्द्र तावकयशःपीयूषपोषोद्धतो
राहोर्यद्ग्रहणागतस्य गिलनं चक्रे क्षुधा प्रत्युत ।

सोयं भुक्तसुधो यदस्य जठराजीर्णो दरीदृश्यते
मन्ये तेन गतः शशी निलयतां लावण्यमालिन्ययोः ॥

त्रिभिः पादैः समस्यापूरणं श्रीवकस्य.

2636

सहृदयगिरामानर्थक्यप्रसङ्गभयेन किं
किमुत तरुणीदृङ्निर्माणप्रयोजनकाम्यया ।
बहुमततरं स्वं विज्ञानं विधातुमथाभव-
त्तव नरपते सर्गारम्भे विधेर्विहितोद्यमः ॥

श्रीभर्तृसारस्वतस्य.

2637

पातालं परिपालयत्यहिपतौ वाताशिनो भोगिनः
शक्रे शासति नाकलोकममराः सत्राशनं भुञ्जते ।
क्षोणीशे त्वयि रक्षति क्षितिमिमां प्रख्यातकीर्तौ सदा
मृष्टान्नं मृदुलाम्बरं बहु सुखं सर्वे लभन्ते जनाः ॥

कस्यापि.

2638

भोगीन्द्रः प्रमदोत्तरङ्गमुरगीसंगीतगोष्ठीषु ते
कीर्तिं देव शृणोतु विंशतिशती यच्चक्षुषां वर्तते ।
रक्ताभिः सुरसुन्दरीभिरभितो गीतां तु कर्णद्वयी-
दुःस्थः श्रोष्यति नाम किं स हि सहस्राक्षो न चक्षुःश्रवाः ॥

मुरारेः

2639

शंभुर्मानससंनिधौ सुरधुनीं मूर्ध्ना दधानः स्थितः
श्रीकान्तश्चरणस्थितामपि वहन्नेतां निलीनोम्बुधौ ।
मग्नः पङ्करुहे कमण्डलुगतामेतां वहन्नब्जभू-
र्मन्ये वीर तव प्रतापदहनं ज्ञात्वोल्बणं भाविनम् ॥

2640

देव त्वद्भुजदण्डदर्पगरिमोद्गारप्रतापानल-
ज्वालापक्विमकीर्तिपारदघटीविस्फोटिनो बिन्दवः ।

शेषाहिः कति तारकाः कति कति क्षीराम्बुधिः कत्यपि
प्रालेयाचलशङ्खशुक्तिकरकाकर्पूरकुन्देन्दवः ॥
एतौ श्रीहनुमतः

अथ नीतिपद्धतिः

2641

अनुगन्तुं सतां वर्त्म कृत्स्नं यदि न शक्यते ।
स्वल्पमप्यनुगन्तव्यं मार्गस्थो नावसीदति ॥

2642

उपकारः परो धर्मः परोर्थः कर्मनैपुणम् ।
पात्रे दानं परः कामः परो मोक्षो वितृष्णता ॥

2643

स धर्मो यो निरुपधः सोर्थो यो न विरुध्यते ।
स कामः सङ्गहीनो यः स मोक्षो योपुनर्भवः ॥

2644

अविद्यानाशिनी विद्या भावना भवनाशिनी ।
दारिद्र्यनाशनं दानं शीलं दुर्गतिनाशनम् ॥

2645

गतेपि वयसि ग्राह्या विद्या सर्वात्मना बुधैः ।
इह चेत्स्यान्न फलदा फलदा सान्यजन्मनि ॥

2646

अत्यार्यमतिदातारमतिशूरमतिव्रतम् ।
प्रज्ञाभिमानिनं चैव श्रीर्भयान्नोपसर्पति ॥

2647

नालसाः प्राप्नुवन्त्यर्थान्न क्लीबा न च मानिनः ।
न च लोकरवाद्भीता न च शश्वत्प्रतीक्षिणः ॥

2648

यः समुत्पतितं क्रोधं मानं चापि नियच्छति ।
स श्रियो भाजनं पुंसां यश्चापत्सु न मुह्यति ॥

2649

वश्येन्द्रियं जितात्मानं धृतदण्डं विकारिषु ।
परीक्ष्यकारिणं धीरमत्यन्तं श्रीर्निषेवते ॥

2650

अनागतविधातारमप्रमत्तमकोपनम् ।
चिरारम्भमदीनं च नरं श्रीरुपतिष्ठति ॥

2651

जीयन्तां दुर्जया देहे रिपवश्चक्षुरादयः ।
जितेषु तेषु लोकोयं ननु कृत्स्नस्त्वया जितः ॥

2652

यदीच्छसि वशीकर्तुं जगदेकेन कर्मणा ।
परापवादसस्येभ्यो गां चरन्तीं निवारय ॥

2653

सुहृदोप्यरयस्तस्य यस्यात्मा दुरधिष्ठितः ।
अजीर्णे पथ्यमप्यन्नं व्याधये मरणाय वा ॥

2654

भीरुः पलायमानोपि नान्वेष्टव्यो बलीयसा ।
कदाचिच्छूरतामेति मरणे कृतनिश्चयः ॥

2655

तेजस्विनि क्षमोपेते नातिकार्कश्यमाचरेत् ।
अतिनिर्मथनाद्वह्निश्चन्दनादपि जायते ॥

2656

असहायः समर्थोपि तेजस्वी किं करिष्यति ।
निवाते ज्वलितोप्यग्निः स्वयमेव प्रशाम्यति ॥

2657

कृत्वा बलवता वैरमात्मानं यो न रक्षति ।
अपथ्यमिव तद्भुक्तं तस्यानर्थाय केवलम् ॥

2658

कारणात्प्रियतामेति द्वेष्यो भवति कारणात् ।
अर्थार्थी जीवलोकोयं न कश्चित्कस्यचित्प्रियः ॥

2659

नास्ति जात्या रिपुर्नाम मित्रं चापि न विद्यते ।
सामर्थ्ययोगाज्जायन्ते मित्राणि रिपवस्तथा ॥

2660

अकृत्वा परसंतापमगत्वा खलनम्रताम् ।
अनुत्सृज्य सतां मार्गं यत्स्वल्पमपि तद्बहु ॥

2661

अप्रार्थितानि दुःखानि यथैवायान्ति देहिनम् ।
सुखानि च तथा मन्ये दैन्यमत्रातिरिच्यते ॥

2662

यदभावि न तद्भावि यद्भावि न तदन्यथा ।
इति चिन्ताविषघ्नोयमगदः किं न पीयते ॥

2663

आगमिष्यन्ति ते भावा ये भावा मयि भाविनः ।
अहं तैरनुगन्तव्यो न तेषामन्यतो गतिः ॥

2664

धनमस्तीति वाणिज्यं किंचिदस्तीति कर्षणम् ।
सेवा न किंचिदस्तीति नाहमस्मीति साहसम् ॥

2665

नोदन्वानर्थितामेति न चाम्भोभिर्न पूर्यते ।
आत्मा तु पात्रतां नेयः पात्रमायान्ति संपदः ॥

2666

प्रज्ञया मानसं दुःखं हन्याच्छारीरमौषधैः ।
एतद्विज्ञाय सामर्थ्यं न बालैः समतामियात् ॥

2667

पुत्रैर्मित्रैर्गृहैर्वापि वियुक्तस्य धनेन वा ।
मग्नस्य व्यसने कृच्छ्रे पुंसः श्रेयस्करी धृतिः ॥

2668

दुःखी दुःखाधिकान्पश्येत्सुखी पश्येत्सुखाधिकान् ।
आत्मानं हर्षशोकाभ्यां शत्रुभ्यामिव नार्पयेत् ॥

2669

सुप्रज्ञमपि चेच्छूरमृद्धिर्मोहयते नरम् ।
वर्तमानः सुखे सर्वो नावैतीति मतिर्मम ॥

2670

येऽर्थाः क्लेशेन देहस्य धर्मस्यातिक्रमेण च ।
अरेर्वा प्रणिपातेन मा स्म तेषु मनः कृथाः ॥

2671

गुणेषु यत्नः क्रियतां किमाटोपैः प्रयोजनम् ।
विक्रीयन्ते न घण्टाभिर्गावः क्षीरविवर्जिताः ॥

2672

गुणाः खलु गुणा एव न गुणा धनहेतवः ।
अर्थसंचयकर्तॄणि भाग्यानि पृथगेव हि ॥

2673

गुणाः खलु गुणा एव न गुणाः फलहेतवः ।
सगुणो निष्फलश्चापो निर्गुणः सफलः शरः ॥

2674

आत्मायत्ते गुणादाने नैर्गुण्यं वचनीयता ।
दैवायत्तेषु वित्तेषु पुंसः का नाम वाच्यता ॥

एते भगवद्व्यासमुनेः

2675

काकतालीययोगेन यदनात्मवति क्षणम् ।
करोति प्रणयं लक्ष्मीस्तत्तस्याः स्त्रीत्वचापलम् ॥

2676

नोपभोक्तुमपि क्लीबो जानात्युपचितां श्रियम् ।
ग्राम्यो विरागयत्येव रमयन्नपि कामिनीम् ॥

2677

यच्छक्तावप्युपेक्षन्ते कदाचिदपकारिणम् ।
समूलकाषं कषितुमुपायोसौ न मूढता ॥

2678

उत्पन्नपरितापस्य बुद्धिर्भवति यादृशी ।
तादृशी यदि पूर्वं स्यात्कस्य न स्यात्फलोदयः ॥

2679

अज्ञोपि तज्ज्ञतामेति शनैः शैलोपि चूर्ण्यते ।
घुणोप्यत्ति महावृक्षं पश्याभ्यासविजृम्भितम् ॥

2680

धन्यास्ते पुरुषव्याघ्र ये बुद्ध्या कोपमुत्थितम् ।
निरुन्धन्ति महत्पारं दीप्तमग्निमिवाम्भसा ॥

2681

महानहमिति ज्ञात्वा महासत्त्वं न लङ्घयेत् ।
निष्पिनष्टि गजस्यापि पाणिभ्यां किं न केसरी ॥

2682

वनानि दहतो वह्नेः सखा भवति मारुतः ।
स एव दीपनाशाय क्षीणे कस्यास्ति सौहृदम् ॥

2683

गुणैः सर्वज्ञकल्पोपि सीदत्येको निराश्रयः ।
अनर्घमपि माणिक्यं हेमाश्रयमपेक्षते ॥

रविगुप्तस्य.

2684

अञ्जनस्य क्षयं दृष्ट्वा वल्मीकस्य च संचयम् ।
अवन्ध्यं दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मभिः ॥

2685

यो यमर्थं प्रार्थयते यमर्थं घटते च यः ।
सोवश्यं तमवाप्नोति न चेच्छ्रान्तो निवर्तते ॥

2686

गच्छन्पिपीलको याति योजनानां शतान्यपि ।
अगच्छन्वैनतेयोपि पदमेकं न गच्छति ॥

2687

चिन्तनीया हि विपदामादावेव प्रतिक्रिया ।
न कूपखननं युक्तं प्रदीप्ते वह्निना गृहे ॥

2688

मित्रस्वजनबन्धूनां बुद्धेर्धैर्यस्य चात्मनः ।
विपन्निकषपाषाणे नरो जानाति सारताम् ॥

2689

सर्वः पदस्थस्य सुहृद्बन्धुरापदि दुर्लभः ।
ये यान्त्यापदि बन्धुत्वं सुहृदो बन्धवश्च ते ॥

2690

स सुहृद्यो विपन्नार्थं दीनमभ्युपपद्यते ।
न तु दुश्चरितातीतकर्मोपालम्भपण्डितः ॥

2691

शिरसा विधृता नित्यं स्नेहेन परिपालिताः ।
केशा अपि विरज्यन्ते कोन्ते नायाति विक्रियाम् ॥

2692

मृदोः परिभवो नित्यं वैरं तीक्ष्णस्य नित्यशः ।
उत्सृज्यैतद्द्वयं तस्मान्मध्यां वृत्तिं समाश्रयेत् ॥

2693

मृदुनापि हि साध्यन्ते कर्मणा स्वार्थसिद्धयः ।
असृक्पिबति तन्वङ्गी जलौका स्वात्मतृप्तये ॥

2694

नहीदृशं संवननं त्रिषु लोकेषु विद्यते ।
दानं मैत्री च भूतेषु दया च मधुरा च वाक् ॥

2695

जातवैरस्तु बलिना दुःखं स्वपिति सर्वदा ।
अनिर्वृतेन मनसा ससर्पे इव वेश्मनि ॥

2696

कर्मणा मनसा वाचा चक्षुषा च चतुर्विधम् ।
प्रसादयति यो लोकं तं लोकोनुप्रसीदति ॥

2697

संभोजनं संकथनं संप्रश्नोथ समागमः ।
ज्ञातिभिः सह कार्याणि न विरोधः कथंचन ॥

2698

एतदेवायुषः सारं निसर्गक्षणभङ्गिनः ।
स्निग्धैर्मुग्धैर्विदग्धैश्च यदयन्त्रितमास्यते ॥

2699

दर्शितानि कलत्राणि गृहे भुक्तमशङ्कितम् ।
कथितानि रहस्यानि सौहृदं किमतःपरम् ॥

2700

शोकाराति भयत्राणं प्रीतिविस्रम्भभाजनम् ।
केन रत्नमिदं सृष्टं मित्रमित्यक्षरद्वयम् ॥

2701

न मातरि न दारेषु न सोदर्येषु बन्धुषु ।
विस्रम्भस्तादृशः पुंसां यादृङ्मित्रे निरन्तरे ॥

2702

अबन्धुस्त्वापि बन्धुत्वं स्नेहात्समुपजायते ।
बन्धुत्वापि च बन्धुत्वमलोकशेषु हीयते ॥

2703
सत्कृतं स्वजनेनेह परोपि बहु मन्यते ।
स्वजनेन त्ववज्ञातं परोप्यभिभवेन्नरम् ॥

2704
ज्ञातीनां वक्तुकामानां कटूनि परुषाणि च ।
सकोपं हृदयं वाचा श्लक्ष्णया शमयेद्बुधः ॥

2705
परोपि हितवान्बन्धुर्बन्धुरप्यहितः परः ।
अहितो देहजो व्याधिर्हितमारण्यमौषधम् ॥

2706
मूषकी गृहजातापि हन्तव्या ह्यपकारिणी ।
घृतप्रदानैर्मार्जारो हितकृत्प्रार्थ्यतेन्यतः ॥

2707
सौहृदेन परित्यक्तं निःस्नेहं खलमुत्सृजेत् ।
सोदर्यं भ्रातरमपि किमुतान्यं पृथग्जनम् ॥

2708
पूर्वोपकारी यस्तु स्यादपकारे गरीयसि ।
उपकारेण तत्तस्य क्षन्तव्यमपराधिनः ॥

2709
अथ चेद्बुद्धिजं कृत्वा ब्रूयुस्ते तदबुद्धिजम् ।
पापान्स्वल्पेपि तान्हन्यादपराधे तथानृजून् ॥

2710
अणु पूर्वं बृहत्पश्चाद्भवत्यार्येषु संगतम् ।
विपरीतमनार्येषु यथेच्छसि तथा कुरु ॥

2711
सद्भिरेव सदासीत सद्भिः कुर्वीत संगतम् ।
सद्भिर्विवाहं मैत्रीं च नासद्भिः किंचिदाचरेत् ॥

2712

विरुद्धैरपि वस्तव्यं साधुभिर्धर्मदर्शिभिः ।
दोषा अपि हि साधूनामसतां च गुणैः समाः ॥

2713

प्रेक्षणीयः प्रयत्नेन स्वभावो नेतरे गुणाः ।
अतीत्य हि गुणान्सर्वान्स्वभावो मूर्ध्नि तिष्ठति ॥

2714

अप्युन्मत्तात्प्रलपतो बालाच्च परिसर्पतः ।
सर्वतः सारमादद्यादश्मभ्य इव काञ्चनम् ॥

2715

प्रियं ब्रूयादकृपणः शूरः स्यादविकत्थनः ।
दाता नापात्रवर्षी स्यात्प्रगल्भः स्यादनिष्ठुरः ॥

2716

किं नु मे स्यादिदं कृत्वा किं नु मे स्यादकुर्वतः ।
इति संचिन्त्य मनसा प्राज्ञः कुर्वीत वा न वा ॥

2717

कार्यमालोचितापायं मतिमद्भिर्विवेचितम् ।
न केवलं हि संपत्तौ विपत्तावपि शोभते ॥

2718

षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रश्चतुष्कर्णस्तु जातुचित् ।
द्विकर्णस्य तु मन्त्रस्य ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति ॥

2719

सुमन्त्रिते सुविक्रान्ते सुकृते सुविचारिते ।
प्रारम्भे कृतबुद्धीनां सिद्धिरव्यभिचारिणी ॥

2720

अफलानि दुरन्तानि समव्ययफलानि च ।
अशक्यानि च वस्तूनि नारभेत विचक्षणः ॥

2721

यत्कार्यं पुरुषेणेह व्यवसायवता सता ।
तत्कार्यमविशङ्केन सिद्धिर्दैवे प्रतिष्ठिता ॥

2722

दैवयोगादुपनताः प्रतिज्ञाहीनसंपदः ।
अकस्मादेव नश्यन्ति खलानामिव संगतम् ॥

2723

न दैवमिति संचिन्त्य त्यजेदुद्योगमात्मवान् ।
अनुद्योगेन कस्तैलं तिलेभ्यः प्राप्तुमर्हति ॥

2724

बहवो यत्र नेतारः सर्वे पण्डितमानिनः ।
सर्वे महत्त्वमिच्छन्ति तद्वृन्दमवसीदति ॥

2725

ज्येष्ठो भ्राता पितृसमो मृते पितरि भारत ।
स ह्येषां वृत्तिदाता स्यात्स ह्येतान्परिपालयेत् ॥

2726

कनिष्ठास्तं नमस्येरन्सर्वे छन्दानुवर्तिनः ।
तमेव चोपजीवेयुर्यथैव पितरं तथा ॥

2727

तया गवा किं क्रियते या न दोग्ध्री न गर्भिणी ।
कोर्थः पुत्रेण वा तेन यो न विद्वान्न धार्मिकः ॥

2728

अजातमृतमूर्खेभ्यो मृताजातौ वरं सुतौ ।
तौ किंचिच्छोकदौ पित्रोर्मूर्खस्त्वत्यन्तशोकदः ॥

2729

अपुत्रत्वं भवेच्छ्रेयो न तु स्याद्विगुणः सुतः ।
जीवन्नप्यविनीतोसौ मृत एव न संशयः ॥

2730

एकोऽपि गुणवान्पुत्रो निर्गुणेन शतेन किम् ।
एकश्चन्द्रस्तमो हन्ति न च ताराः सहस्रशः ॥

2731

दाने तपसि शौर्ये वा यस्य न प्रथितं यशः ।
विद्यायामर्थलाभे वा मातुरुच्चार एव सः ॥

2732

पानीयं वा निरायासं स्वाद्वन्नं वा भयोत्तरम् ।
विचार्य खलु पश्यामि तत्सुखं यत्र निर्वृतिः ॥

2733

दुःखेन श्लिष्यते भिन्नं श्लिष्टं दुःखेन भिद्यते ।
भिन्नश्लिष्टा तु या प्रीतिर्न सा स्नेहेन युज्यते ॥

2734

न विश्वसेदविश्वस्ते विश्वस्ते नातिविश्वसेत् ।
विश्वासाद्भयमुत्पन्नं मूलान्यपि निकृन्तति ॥

2735

प्रज्ञाशौर्यविवृद्धेषु भृत्येषु शठवृत्तिषु ।
स्वामी विश्वासनिद्रालुः प्रतारयति तायते ॥

2736

यस्य कार्यमकार्यं वा सममेव भवत्युत ।
कस्तस्य विश्वसेत्प्राज्ञो दुर्मतेरकृतात्मनः ॥

2737

अपराधो न मेस्तीति नैतद्विश्वासकारणम् ।
विद्यते हि नृशंसेभ्यो भयं गुणवतामपि ॥

2738

केचिन्मृगमुखा व्याघ्राः केचिद्व्याघ्रमुखा मृगाः ।
तत्स्वरूपविपर्यासाद्विश्वासो ह्यापदां पदम् ॥

2739

परनिन्दासु पाण्डित्यं स्वेषु कार्येष्वनुद्यमः ।
प्रद्वेषश्च गुणज्ञेषु पन्थानो ह्यापदां त्रयः ॥

2740

यच्छक्यं ग्रसितुं ग्रासं ग्रस्तं च परिणामि यत् ।
हितं च परिणामे यत्तदाद्यं भूतिमिच्छता ॥

2741

तिष्ठत्येकेन पादेन चलत्येकेन पण्डितः ।
नापरीक्ष्य परं स्थानं पूर्वमायतनं त्यजेत् ॥

2742

बहूनामल्पसाराणां समवायो हि दुर्जयः ।
तृणैरावेष्ट्यते रज्जुस्तया नागोपि बद्ध्यते ॥

2743

बहूनामप्यमित्राणां य इच्छेत्कर्तुमप्रियम् ।
आत्मा तेन गुणैर्योज्यस्तत्तेषां महदप्रियम् ॥

2744

प्रज्ञागुप्तशरीरस्य किं करिष्यन्ति संहताः ।
गृहीतच्छत्रहस्तस्य वारिधारा इवारयः ॥

2745

यन्न शक्यं न तच्छक्यं सुशीघ्रमपि धावता ।
मन्दबुद्धिस्तु जानीते मुहूर्तेनास्मि वञ्चितः ॥

2746

अक्षिपक्ष्म कदा लुप्तं छिद्यन्ते हि शिरोरुहाः ।
वर्धमानात्मनामेव भवन्ति हि विपत्तयः ॥

2747

मा तात साहसं कार्षीर्विभवैर्विप्रलम्भितः ।
स्वगात्राण्यपि भाराय भवन्ति हि विपत्तये ॥

2748

मा तात प्रभवामीति बाधिष्ठाः कृपणं जनम् ।
मा त्वां कृपणचक्षूंषि धाक्षुरग्निरिवेन्धनम् ॥

2749

मा तात संपदामग्रमारूढोस्मीति विश्वसीः ।
दूरारोहपरिभ्रंशविनिपातो हि दारुणः ॥

2750

यं प्रशंसन्ति कितवा यं प्रशंसन्ति चारणाः ।
यं प्रशंसन्ति बन्धक्यो न स जीवति मानवः ॥

2751

वैरमादौ समुत्पाद्य यः कश्चित्संधिमिच्छति ।
मृण्मयस्येव भग्नस्य संधिस्तस्य न विद्यते ॥

2752

स्पृशन्नपि गजो हन्ति जिघ्रन्नपि भुजंगमः ।
हसन्नपि नृपो हन्ति मानयन्नपि दुर्जनः ॥

2753

कौर्मं संकोचमादाय प्रहारानपि मर्षयेत् ।
काले काले तु मतिमानातिष्ठेत्कृष्णसर्पवत् ॥

2754

वहेदमित्रं स्कन्धेन यावत्कालस्य पर्ययः ।
अथैनमागते काले भिन्द्याद्घटमिवाश्मनि ॥

2755

तावद्भयस्य भेतव्यं यावद्भयमनागतम् ।
आगतं तु भयं दृष्ट्वा प्रहर्तव्यमभीतवत् ॥

2756

योरिणा सह संधाय सुखं स्वपिति विश्वसन् ।
स वृक्षाग्रे सुप्त इव पतितः प्रतिबुध्यते ॥

2757

सकृद्दुष्टस्तु यः कश्चित्पुनः संधानमिच्छति ।
स मृत्युमुपगृह्णाति गर्भमश्वतरी यथा ॥

2758

नात्यन्तसरलैर्भाव्यं गत्वा पश्य वने तरून् ।
छिद्यन्ते सरलास्तत्र कुब्जाः सन्ति पदे पदे ॥

2759

यस्य चाप्रियमन्विच्छेद्ब्रूयात्तस्य सदा प्रियम् ।
व्याधा मृगवधं कर्तुं हृद्यं गायन्ति सुस्वरम् ॥

2760

ऋणशेषोऽग्निशेषश्च शत्रुशेषस्तथैव च ।
पुनः पुनः प्रवर्तन्ते तस्मान्निःशेषमाचरेत् ॥

2761

नहि कश्चित्कृते कार्ये कर्तारं समवेक्षते ।
तस्मात्सर्वाणि कार्याणि सावशेषाणि कारयेत् ॥

2762

नोपेक्षितव्यो विद्वद्भिः शत्रुरल्पोऽप्यवज्ञया ।
वह्निरल्पोऽपि संवृद्धः कुरुते भस्मसाद्वनम् ॥

2763

आदरात्संगृहीतेन शत्रुणा शत्रुमुद्धरेत् ।
पादलग्नं करस्थेन कण्टकेनेव कण्टकम् ॥

2764

केचिदज्ञानतो नष्टाः केचिन्नष्टाः प्रमादतः ।
केचिज्ज्ञानावलेपेन केचिन्नष्टैस्तु नाशिताः ॥

2765

पण्डितेन विरुद्धः सन्दूरेऽस्मीति न विश्वसेत् ।
दीर्घौ बुद्धिमतो बाहू याभ्यां दूरे हिनस्ति सः ॥

2766

पक्वान्नमिव राजेन्द्र सर्वसाधारणाः स्त्रियः ।
तस्मात्तासु न रज्येत नाश्वसेन्न च विश्वसेत् ॥

2767

मत्सरश्च तपस्वी च शूरश्चाप्यकृतव्रणः ।
मद्यपा स्त्री सती राजन्निति न श्रद्दधाम्यहम् ॥

2768

हृताधिकारां मलिनां पिण्डमात्रोपजीविनीम् ।
परिभूतामधः शय्यां वासयेद्व्यभिचारिणीम् ॥

2769

चतुरः सृजता राजन्नुपायांस्तेन वेधसा ।
न सृष्टः पञ्चमः कोपि गृह्यन्ते येन योषितः ॥

2770

अपि कुञ्जरकर्णाग्रादपि पिप्पलपल्लवात् ।
अपि विद्युद्विलसिताद्विलोलं ललनामनः ॥

2771

जल्पन्ति सार्धमन्येन पश्यन्त्यन्यं सविभ्रमाः ।
हृद्गतं चिन्तयन्त्यन्यं प्रियः को नाम योषिताम् ॥

2772

यदन्तस्तन्न जिह्वायां यज्जिह्वायां न तद्बहिः ।
यद्बहिस्तन्न कुर्वन्ति विचित्रचरिताः स्त्रियः ॥

2773

न दानेन न मानेन नार्जवेन न सेवया ।
न शस्त्रेण न शास्त्रेण गृह्यन्ते विषमाः स्त्रियः ॥

2774

स्त्रियः पवित्रमतुलं नैता दुष्यन्ति कर्हिचित् ।
मासि मासि रजो ह्यासां दुष्कृतान्यपकर्षति ॥

2775

सा भार्या या प्रियं ब्रूते स पुत्रो यत्र निर्वृतिः ।
तन्मित्रं यत्र विश्वासः स देशो यत्र जीव्यते ॥

2776

नित्यं प्रहृष्टया भाव्यं गृहकार्ये च दक्षया ।
सुसंस्कृतोपस्करया नित्यं चामुक्तहस्तया ॥

2777

स्त्रियः सेवेत नात्यन्तं मृष्टं भुञ्जीत नाहितम् ।
अस्तब्धः पूजयेन्मान्यान्सेवेतामायया गुरून् ॥

2778

न चेर्ष्या स्त्रीषु कर्तव्या दारा रक्ष्याः प्रयत्नतः ।
अनायुष्या भवेदीर्ष्या तस्मात्तां परिवर्जयेत् ॥

2779

सूक्ष्मेभ्योपि प्रसङ्गेभ्यः स्त्रियो रक्ष्या हि सर्वदा ।
द्वयोर्हि कुलयोर्दोषमावहेयुररक्षिताः ॥

2780

मात्रा स्वस्रा दुहित्रा वा न विविक्तासनो भवेत् ।
बलवानिन्द्रियग्रामः पण्डितोप्यत्र मुह्यति ॥

2781

स्त्रियश्च यः प्रार्थयते संनिकर्षं च गच्छति ।
ईषच्च कुरुते सेवां तं तमिच्छन्ति योषितः ॥

2782

यदैव भर्ता जानीयान्मन्त्रमूलपरां स्त्रियम् ।
उद्विजेत तदैवास्याः सर्पाद्वेश्मगतादिव ॥

2783

नास्ति यज्ञः स्त्रियः कश्चिन्न व्रतं नोपवासकः ।
पतिं शुश्रूषते यत्सा तेन स्वर्गे महीयते ॥

2784

पानमक्षास्तथा नार्यो मृगया गीतवादिते ।
एतानि युक्त्या सेवेत प्रसङ्गो ह्यत्र दोषवान् ॥

2785

प्रसादो निष्फलो यस्य क्रोधश्चापि निरर्थकः ।
न तं भर्तारमिच्छन्ति षण्ढं पतिमिव स्त्रियः ॥

2786

अतथ्यास्तथ्यसंकाशास्तथ्याश्चातथ्यदर्शनाः ।
दृश्यन्ते विविधा भावास्तस्माद्युक्तं परीक्षणम् ॥

2787

ब्राह्मणेषु च ये शूराः स्त्रीषु ज्ञातिषु गोषु च ।
वृन्तादिव फलं पक्वं धृतराष्ट्र पतन्ति ते ॥

2788

व्रजत्यधोधो यात्युच्चैर्नरः स्वैरेव कर्मभिः ।
खनितेव हि कूपस्य प्रासादस्येव कारकः ॥

2789

अप्राप्तकालं वचनं बृहस्पतिरपि ब्रुवन् ।
लभते बुद्ध्यवज्ञानमवमानं च केवलम् ॥

2790

किं करिष्यत्यपात्राणामुपदेष्टा सुवागपि ।
तक्ष्णस्तीक्ष्णः कुठारोऽपि दुर्दारुणि विहन्यते ॥

2791

यदभूतार्थधर्मा वै प्रमाद्यति न तच्छलम् ।
धर्म एवायमन्धानां यत्स्खलन्ति खलेष्वपि ॥

एते श्रीव्यासमुनेः

2792

वहन्प्रज्वलितो वह्निर्दहन्मूलानि रक्षति ।
समूलकाषं कषति वार्योघो मृदुशीतलः ॥

2793

आपत्सु मित्रं जानीयाद्रणे शूरं रहः शुचिम् ।
भार्यां तु विभवे क्षीणे दुर्भिक्षे च प्रियातिथिम् ॥

2794

पुण्यात्षड्भागमादत्ते न्यायेन परिपालयन् ।
सर्वदानाधिकं यस्मात्प्रजानां परिपालनम् ॥

2795

अवकाशः सुवृत्तानां हृदयान्तर्न योषिताम् ।
इतीव विदधे धाता सुवृत्तौ तद्बहिः कुचौ ॥

कह्लणस्य.

2796

प्रावृण्मेघस्य मालिन्ये को दोषो भूरिवर्षिणः ।
शारदाभ्रस्य शुभ्रत्वं वद कुत्रोपयुज्यते ॥

2797

सतां मतमतिक्रम्य योऽसतां वर्तते मते ।
अचिरात्स च्युतः स्थानात्पतति द्विषतां वशे ॥

2798

जडोऽयमिति नात्यन्तं हीनमप्युपतापयेत् ।
निर्दयं निहतोऽश्मापि वमति ज्योतिषः कणान् ॥

2799

न कश्चिच्चण्डकोपानामात्मीयो नाम भूभुजाम् ।
होतारमपि जुह्वन्तं स्पृष्टो दहति पावकः ॥

2800

कोऽतिभारः समर्थानां किं दूरं व्यवसायिनाम् ।
को विदेशः सविद्यानां कः परः प्रियवादिनाम् ॥

पञ्चतन्त्रे.

2801

शरीरनिरपेक्षस्य दक्षस्य व्यवसायिनः ।
न्यायेनारब्धकार्यस्य नास्ति किंचन दुष्करम् ॥

2802

नोपकारः सुहृच्चिह्नं नापकारोऽरिलक्षणम् ।
प्रदुष्टमप्रदुष्टं च चित्तं मित्रारिलक्षणम् ॥

2803

आकारैरिङ्गितैर्गत्या चेष्टया भाषितेन च ।
नेत्रवक्त्रविकाराभ्यां ज्ञायतेऽन्तर्गतं मनः ॥

2804

कः कालः कानि मित्राणि को देशः कौ व्ययागमौ ।
को वाहं का च मे शक्तिरिति चिन्त्यं मुहुर्मुहुः ॥

2805

कण्टकस्य च भग्नस्य दन्तस्य चलितस्य च ।
अमात्यस्य च दुष्टस्य मूलादुद्धरणं वरम् ॥

2806

यदि सत्सङ्गनिरतो भविष्यसि भविष्यसि ।
अथासज्जनगोष्ठीषु पतिष्यसि पतिष्यसि ॥

केषामपि.

2807

परं क्षिपति दोषेण वर्तमानः स्वयं तथा ।
यश्च कुप्यत्यमूढः सन्स च मूढतमो मतः ॥

2808

परवाच्येषु निपुणः सर्वो भवति सर्वदा ।
आत्मवाच्यं न जानाति जानन्नपि विमुह्यति ॥

2809

यद्यद्ब्रूयादल्पमतिस्तत्तदस्य सहेद्बुधः ।
प्राकृतो हि प्रशंसन्वा निन्दन्वा किं करिष्यति ॥

2810

प्रत्यक्षं गुणवादी यः परोक्षे तु विनिन्दकः ।
स मानवः श्ववल्लोके परित्याज्यो बुभूषता ॥

2811

दानं क्षमा धृतिः प्रज्ञा संतोषो वागनिष्ठुरा ।
ह्रीरहिंसाव्यसनिता ज्ञानं चेति सुखावहाः ॥

2812

यत्सुखं सेवमानोपि धर्मार्थाभ्यां न हीयते ।
कामं तदुपसेवेत न मूढव्रतमाचरेत् ॥

2813

सर्वथा धर्ममूलोर्थो धर्मश्चार्थनिबन्धनः ।
इतरेतरयोनी तौ विद्धि मेघोदधी यथा ॥

2814

सततं यश्च कामार्थी नेतरावनुतिष्ठति ।
स वध्यः सर्वलोकस्य ब्रह्महेव जुगुप्सितः ॥

2815

अर्थानामर्जनं कार्यं वर्धनं रक्षणं तथा ।
भक्ष्यमाणो निराधानः क्षीयते हिमवानपि ॥

2816

यस्यार्थास्तस्य मित्त्राणि यस्यार्थास्तस्य बान्धवाः ।
यस्यार्थाः स पुमाँल्लोके यस्यार्थाः स च पण्डितः ॥

2817

निर्विशेषं यदा राजा समं भृत्येषु वर्तते ।
तत्रोद्यमसमर्थानामुत्साहः परिहीयते ॥

2818

मित्त्रपक्षमनाश्वासं भार्यां चाप्रियवादिनीम् ।
भर्तारं चाविशेषज्ञं दूरतस्त्यजतः सुखम् ॥

एते भगवद्व्यासमुनेः

2819

क्षमी दाता गुणग्राही स्वामी दुःखेन लभ्यते ।
अनुकूलः शुचिर्दक्षो राजन्भृत्योपि दुर्लभः ॥

2820

सारासारपरिच्छेत्ता स्वामी भृत्यस्य दुर्लभः ।
यथोक्तकारी स्मृतिमान्प्रभोर्भृत्यश्च दुर्लभः ॥

2821

कुलीनः शीलसंपन्नो वाग्मी दक्षः प्रियंवदः ।
यथोक्तवादी स्मृतिमान्दूतः स्यात्सप्तभिर्गुणैः ॥

2822

न तु हन्यान्महीपालो दूतं कस्यांचिदापदि ।
दूतहन्ता तु नरकं सचिवैः सह गच्छति ॥

2823

योनौ कर्मणि बीजे वा यस्य नास्त्यन्यसंकरः ।
तस्य कृच्छ्रगतस्यापि न पापे रमते मतिः ॥

2824

धर्मकामार्थकुशलाः कुलीनाः सत्यवादिनः ।
समाः शत्रौ च मित्रे च नृपतेः स्युः सभासदः ॥

2825

यं यमर्थप्रयोगेषु राजा नयति मुख्यताम् ।
तस्य तस्योपघाताय यतन्ते राजवल्लभाः ॥

2826

सभा वा न प्रवेष्टव्या वक्तव्यं वा समञ्जसम् ।
अब्रुवन्विब्रुवन्वापि नरः किल्बिषभाग्भवेत् ।

2827

तस्मात्सभ्यः सभां गत्वा रागद्वेषविवर्जितः ।
वचस्तथाविधं ब्रूयाद्यथा न नरके पतेत् ॥

2828

अपराधानुरूपं न दण्डं दण्ड्येषु पातयेत् ।
नियोजयेद्धनैराढ्यान्दरिद्रान्वधबन्धनैः ॥

2829

पिता माता तथा भ्राता भार्या पुत्रः पुरोहितः ।
नादण्ड्यो नाम राज्ञोऽस्ति यस्त्वधर्मेण तिष्ठति ॥

2830

जिघांसवः पापकामाः परस्वादायिनः शठाः ।
रक्षांस्यधिकृता एते तेभ्यो रक्षेदिमाः प्रजाः ॥

2831

निर्दोषाः शुचयो यस्य लुब्धैरधिकृतैर्नृप ।
धनार्थं विप्रलुप्यन्ते किं पापमधिकं ततः ॥

2832

अनादेयं नाददीत परिक्षीणोऽपि पार्थिवः ।
आदेयं न समृद्धोऽपि सूक्ष्ममप्यर्थमुत्सृजेत् ॥

2833

आयास्य बहुभिर्दुग्धां पीतां वत्सेन सव्रवीम् ।
सुशिक्षितोऽपि गोपालः प्रयत्नेन दुहीत किम् ॥

2834

प्रणीतश्चाप्रणीतश्च यथाग्निर्दैवतं महत् ।
एवं विद्वानविद्वान्वा ब्राह्मणो दैवतं महत् ॥

2835

अदैवं दैवतं कुर्युर्दैवतं चाप्यदैवतम् ।
लोकपालान्सृजेयुश्च लोकानन्यांस्तथा द्विजाः ॥

2836

संनिवेशविशेषात्तु दुरुक्तमपि शोभते ।
कान्ताविलोचनन्यस्तं मलीमसमिवाञ्जनम् ॥

2837

धर्मार्थसहितं वाक्यं प्रियं वा यदि वाप्रियम् ।
अपृष्टस्तस्य तद्ब्रूयाद्यस्य नेच्छेत्पराभवम् ॥

2838

सुलभाः पुरुषा राजन्सततं प्रियवादिनः ।
अप्रियस्य च पथ्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्लभः ॥

2839

वैद्यसांवत्सरामात्या यस्य राज्ञः प्रियंवदाः ।
आरोग्यधर्मकोपेभ्यः क्षिप्रं स परिहीयते ॥

2840

योर्थधर्मावुपाश्रित्य हित्वा भर्तुः प्रियाप्रिये ।
अप्रियाण्याह पथ्यानि तेन राजा सहायवान् ॥

एते श्रीव्यासमुनेः

2841

प्रजा न रञ्जयेद्यस्तु राजा रक्षादिभिर्गुणैः ।
अजागलस्तनस्येव तस्य नाम निरर्थकम् ॥

2842

अहं वो रक्षितेत्युक्त्वा यो न रक्षति भूमिपः ।
स संभेत्य निहन्तव्यः श्वेव सोन्माद आतुरः ॥

2843

बुद्धिमाननुरक्तोयमिहोभयमयं जडः ।
इति भृत्यविचारज्ञो भृत्यैरापूर्यते नृपः ॥

2844

स्थानेष्वेव नियोज्यानि भृत्याश्चाभरणानि च ।
नहि चूडामणिः पादे प्रभवामीति बध्यते ॥

एते पञ्चतन्त्रके.

2845

चित्तज्ञः कुरुते यद्यत्तत्तत्संपद्यते गुणः ।
प्रभुचित्तमजानानः फलभाङ्नैव सेवकः ॥

वल्लभदेवस्य.

2846

एकार्थाभिनिवेशित्वमरिलक्षणमुच्यते ।
— — — — — जिगीषुगुणान्वितः ॥

कस्यापि.

2847

त्यजति भयमकृतपापो मित्त्राणि शठं प्रमादिनं विद्या ।
ह्रीः कामिनमलसं श्रीः श्री क्रूरं दुर्जनं लोकः ॥

2848

अव्यवसायिनमलसं दैवपरं पुरुषकारपरिहीनम् ।
वृद्धमिव पतिं कन्या नेच्छत्यवगूहितुं लक्ष्मीः ॥

2849

दक्षः श्रियमधिगच्छति पथ्याशी कल्यतां सुखमरोगी ।
अभ्यासी विद्यान्तं धर्मार्थयशांसि च विनीतः ॥

2850

अविधेयो भृत्यजनः शठानि मित्त्राण्यदायकः स्वामी ।
विनयरहिता च भार्या मस्तकशूलानि चत्वारि ॥

2851

कार्यगतैर्यैश्चित्र्यानीचोपि क्वचिदलं न जातु महान् ।
कांस्येनैवादर्शः क्रियते राज्ञामपि न हेम्ना ॥

2852

अनुरञ्जिता अपि गुणैर्न नमन्ति प्रकृतयो विना दण्डात् ।
अङ्कगतापि न वीणा कलमधुरमताडिता क्वणति ॥

2853

गुण एव नालमृजुता कौटिल्यं दोष एव न च जन्तोः ।
ऋजुरपि मारयति शरो वक्रमपि धनुस्तनुं पाति ॥

2854

श्रीपरिचयाज्जडा अपि भवन्त्यभिज्ञा विदग्धचरितानाम् ।
उपदिशति कामिनीनां यौवनमद एव ललितानि ॥

2855

शान्तवपुरेष नास्माद्भयमुद्भवतीति नायमेकान्तः ।
शुक्राः कज्जलमसितं दीपदशाः किं न जनयन्ति ॥

2856

आकारदारुणोयं भयमस्मादित्यनिश्चयोयमपि ।
भवति महाभैरवमपि शिवस्य रूपं शिवायैव ॥

2857

उच्चैः पदमधितिष्ठँल्लोकस्तत्त्वेषु मुह्यति प्रायः ।
विषममपि पश्यति समं पर्वतशिखराग्रमारूढः ॥

2858

शिक्षयति लोक एव प्रायः कुसृतीर्जनं सुशीलमपि ।
इन्धनमेव प्रथयति हविर्भुजो दाहसामर्थ्यम् ॥

2859

कुलजोयं गुणवानिति विश्वासं नाचरेत्खलप्रकृतौ ।
ननु मलयचन्दनादपि समुत्थितोग्निर्दहत्येव ॥

2860

प्रबला एव खलानां प्रशमायालं न जातु सत्पुरुषः ।
कुष्ठव्याधेरौषधमनुरूपमुशन्त्यरिष्टतरुम् ॥

2861

कार्याकार्यं तुलयति सर्वस्तृप्तो न जातु तृष्णार्तः ।
स्वादु शुचि वा च तोयं मरुपथिकः को विचारयति ॥

2862

प्रथमतरमेव धूर्ताः सगुणानत्युन्नतान्प्रबाधन्ते ।
स्त्रीणां स्तनेषु लक्ष्मीस्तेष्वेवादौ जरा पतति ॥

2863

क्वचिदपि वस्तुविशेषे दोषोपि गुणेन तुल्यतामेति ।
खण्डनमेव हि मण्डनमधरमणौ भवति रमणीनाम् ॥

एते रविगुप्तस्य.

2864

यस्यार्थिनो न विमुखाः सर्वार्तिहरं यशः स किल राजा ।
अभिषेकपट्टबन्धौ वालव्यजनं व्रणस्यापि ॥

2865

पृथुरहमयं कृशीयानगम्यो नास्याहमित्यनास्थैषा ।
किमचलशिरो नमहदपि वज्रमणीयो विदारयति ॥

2866

असतोपि भवति गुणवान्सङ्गोपि परं भवन्त्यसद्वृत्ताः ।
पङ्कादुदेति कमलं क्रिमयः कमलादपि भवन्ति ॥

2867

नम्रीभूय परेषां सकृदपि यः परिभवं नरः सहते ।
अब्धिरिव वृष्टिमार्गैः स पूर्यते परिभवैरेत्य ॥

2868

दानपरोत्युन्नतिमान्भूभृत्कटकेषु भेदमपि कुर्वन् ।
स्त्रीव्यसनात्परवश्यो भवति नरेन्द्रः करीन्द्र इव ॥

2869

अतितेजस्व्यपि राजा पानासक्तो न साधयत्यर्थम् ।
तृणमपि दग्धुं शक्तो न वाडवाग्निः पिबन्ननिशम् ॥

2870

रिक्ताः कर्मणि पटवस्तृप्तास्त्वलसा भवन्ति ये भृत्याः ।
तेषां जलौकसामिव पूर्णानां रिक्तता कार्या ॥

2871

पित्रास्येदं कृतमिति तत्कर्मणि योजयेन्न दुष्पुत्रम् ।
हवनविधौ हव्यभुजां तिलं प्रशंसन्ति न तु तैलम् ॥

2872

यस्मिन्कर्मणि शक्तिर्यस्यास्त्यधिका स तत्र विनियोज्यः ।
मधुनि सहकारगन्धो गुणाय महते भवति न क्षीरे ॥

2873

लक्ष्मीपरिपूर्णोहं भयं न मेस्तीति मोहनिद्रैषा ।
परिपूर्णस्यैवेन्दोर्भवति भयं सिंहिकासूनोः ॥

2874

साम्नैव यत्र सिद्धिर्न तत्र दण्डो बुधेन विनियोज्यः ।
पित्तं यदि शर्करया शाम्यति कोर्थः पटोलेन ॥

एते अर्गटस्य.

2875

भङ्क्तुं शक्तो यावन्भवति मृदुः स्यान्न तावदास्तीक्ष्णः ।
अतिमृदु जलमपि निपतद्भिनत्ति शैलं क्षुरं न यत्नेन ॥

वल्लभदेवस्य.

2876

कार्यज्ञः प्रष्टव्यो न पुनर्मान्यो मम प्रियो वेति ।
गुरुरप्यासनसेव्यः प्रियानितम्बः कदा मन्त्री ॥

2877

गुणवानस्मि विदेशः क इव ममेत्येष दुरभिमानलवः ।
अञ्जनमक्ष्णि विराजति विन्यस्तं न पुनरधरमणौ ॥

2878

स्तब्धप्रकृतिर्लोके बहुमानमुपैति नातिशयनम्रः ।
स्फुटमत्रोदाहरणं पयोधरः कुवलयाक्षीणाम् ॥

2879

पुंसामसमर्थानामुपद्रवायात्मनो भवति कोपः ।
पिठरं क्वथदतिमात्रं निजपार्श्वान्येव दहतितराम् ॥

एते प्रकाशवर्षस्य.

2880

परपक्षक्षयदक्षो नरपतिदयितोपि वंशजन्मापि ।
न भवति तावद्गुणवान्धनुरिव यावन्न मानवो नमति ॥

2881

आश्रयमाश्रयलिप्सुस्तुङ्गं सेवेत दुरधिरोहमपि ।
विनिपतति यदि स तस्मात्तथाप्युपर्येव नीचानाम् ॥

2882

द्वेषयति प्रियवचनैरादरमुपदर्शयन्खलीकुरुते ।
उत्कर्षयंश्च लघयति मूर्खसुहृत्सर्वथा वर्ज्यः ॥

2883

व्यसनैरेवाक्रान्ताः शृण्वन्ति वचांसि पापमित्राणाम् ।
उद्भूतारिष्टेभ्यो ह्यपथ्यमेवाधिकं स्वदते ॥

केषामपि.

2884

विद्वानृजुरभिगम्यो विदुषि शठे चाप्रमादिना भाव्यम् ।
ऋजुमूर्खस्त्वनुकम्प्यो मूर्खशठः सर्वथा वर्ज्यः ॥

2885

येन सहासितमाशितं कथितं च रहस्यविलब्धम् ।
तं प्रति कथमसतामपि निवर्तते चित्तमामरणात् ॥

कस्यापि.

2886

तापयिता गुणिरागान्नक्षयमाप्नोति सूर्यवन्नृपतिः ।
सुखयन्नपि तद्द्वेषी क्षिप्रं क्षयमेति सोम इव ॥

वल्लभदेवस्य.

2887

कुसुमानीव फलानामर्थानां हेतवो गुणाः प्रायः ।
अत एव कृतार्था इव धनवत्सु गुणा न दृश्यन्ते ॥

कपिलस्वामिनः

2888

अप्रतिबुद्धे श्रोतरि वक्तृत्वमनर्थकं पुंसाम् ।
नेत्रविहीने कामिनि लावण्यविलासवल्लीणाम् ॥

2889

उत्कोचपारितोषकभाटसुभाषिततरार्थचौर्यांशाः ।
तत्क्षणमेव ग्राह्याः षडन्यकाले न लभ्यन्ते ॥

2890

जलधिजलान्ता नद्यः स्त्रीभेदान्तानि बन्धुहृदयानि ।
पिशुनजनान्तं सख्यं दुष्पुत्रान्तानि च कुलानि ॥

2891

बाल इव यो न पश्यति तत्त्वं किं तेन पण्डितेनापि ।
द्वावप्येतावन्धौ योऽध्यक्षो योऽप्रसन्नाक्षः ॥

2892

कल्पयति येन वृत्तिं लोके च यतः प्रसिद्धिमुपयाति ।
स गुणस्तेन गुणवता विवर्धनीयः प्रकाश्यश्च ॥

2893

मित्रं वा बन्धुं वा नैवातिप्रणयपीडितं कुर्यात् ।
स्वं वत्समपि पिबन्तं विषाणकोट्या क्षिपति धेनुः ॥

2894

अतिपरिचयादवज्ञा भवति विशिष्टेपि वस्तुनि प्रायः ।
लोकः प्रयागवासी कूपस्नानं सदाचरति ॥

एते केषामपि·

2895

अतिरिच्यते सुजन्मा कश्चिज्जनकान्निजेन चरितेन ।
कुम्भः परिमितमम्भः पिबति पपौ कुम्भसंभवोम्भोधिम् ॥

कस्यापि·

2896

सत्सङ्गात्स्याद्गुणवान्गुणवति लोकोनुरज्यते सकलः ।
अभिगम्यतेनुरक्तः ससहायो युज्यते लक्ष्म्या ॥

2897

भ्रातॄणां सततं भेदः कथं नाम न जायते ।
अध्यापितानां पत्नीभिर्द्वैधविद्यां सदा निशि ॥

2898

सुहृदामुपकारकारणा-
द्विषतामप्यपकारकारणात् ।
नृपसंश्रय इष्यते बुधै-
र्जठरं को न बिभर्ति केवलम् ॥

पञ्चतन्त्रे·

2899

उन्नतानां सुवंशानां द्वैधं तावन्न जायते ।
यावत्कुठारधारेव योषिद्विशति नान्तरम् ॥

2900

यः कुरुते परयोषिति सङ्गं
वाञ्छति यश्च धनं परकीयम् ।
यश्च सदा गुरुवृद्धविमानी
तस्य सुखं न परत्र न चेह ॥

वाहलकस्य.

2901

यस्य जना न वदन्ति महत्त्वं
नो समरे मरणं विजयं वा ।
न श्रुतदानमहाधनतां वा
तस्य भवः क्रिमिकीटसमानः ॥

वराहमिहिरस्य.

2902

यस्यास्ति सर्वत्र गतिः स कस्मा-
त्स्वदेशरागेण हि याति नाशम् ।
तातस्य कूपोयमिति ब्रुवाणाः
क्षारं जलं कापुरुषाः पिबन्ति ॥

2903

यदकार्यमकार्यमेव त-
न्न बुधस्तत्र मतिं नियोजयेत् ।
परयापि तृषार्दितैर्जनै-
र्नहि रथ्यागतमम्बु पीयते ॥

पञ्चतन्त्रके.

2904

सहसा विदधीत न क्रिया-
मविवेकः परमापदां पदम् ।
वृणुते हि विमृश्यकारिणं
गुणलुब्धाः स्वयमेव संपदः ॥

2905

सर्वथा स्वहितमाचरणीयं
किं करिष्यति जनो बहुजल्पः ।
विद्यते नहि स कश्चिदुपायः
सर्वलोकपरितोषकरो यः ॥

भारवेः

2906

वश्याः सुता वित्तकरी च विद्या
नीरोगता सज्जनसंगतिश्च ।
इष्टा च भार्या वशवर्तिनी च
दुःखस्य मूलोद्धरणानि पञ्च ॥

2907

विद्वद्गोष्ठी भारतं काव्यचिन्ता
तन्त्रीवाद्यं सुप्रयुक्तं च गेयम् ।
इष्टा भार्या तत्समानं च मित्रं
सद्यः शोकं नाशयन्तीह सप्त ॥

2908

दानं दरिद्रस्य विभोः क्षमित्वं
यूनस्तपो ज्ञानवतश्च मौनम् ।
इच्छानिवृत्तिश्च सुखोचितानां
दया च भूतेषु दिवं नयन्ति ॥

2909

घ्नन्तः शपन्तः परुषं वदन्त-
स्तथापि विप्राः प्रणयेन पूज्याः ।
पराजयोऽप्यत्र जयेन तुल्यो
मास्मत्कुले ब्रह्मजितो भवेयुः ॥

2910

निम्नेन तोयं हरितेन गावः
सान्त्वेन बाला विनयेन सन्तः ।

अर्थेन नारी तपसा च देवाः
सर्वो हि लोको ह्रियते प्रियेण ॥

एते कपाल्पि

2911

यः काकिणीमप्यपथप्रणष्टा-
मन्वेषयेन्निष्कसहस्रतुल्याम् ।
स्थानेषु कोटिष्वपि मुक्तहस्त-
स्तं पद्महस्ता न जहाति लक्ष्मीः ॥

श्रीहर्षस्य.

2912

उत्साहसंपन्नमदीर्घसूत्रं
क्रियाविधिज्ञं व्यसनेष्वसक्तम् ।
शूरं कृतज्ञं दृढनिश्चयं च
लक्ष्मीः स्वयं वाञ्छति वासहेतोः ॥

पञ्चतन्त्रे.

2913

देशं बलं कार्यमुपायमायुः
संचिन्त्य यः प्रारभते स्वकृत्यम् ।
महोदधिं नद्य इवातिपूर्णं
समृद्धयस्तं पुरुषं भजन्ते ॥

2914

पुंस्त्वप्रमाणीकरणाय पुंसा
कार्यः प्रयत्नो विधुरेपि दैवे ।
मज्जन्समुद्रेप्यनुपातभीरु-
र्धीरः क्षिपत्येव हि पाणिपादम् ॥

कस्यापि

2915

मुनिरस्मि निरागसः कुतो मे
भयमित्येव न भूतयेभिमानः ।

परवृद्धिषु बद्धमत्सराणां
किमिव ह्यस्ति दुरात्मनामलङ्घ्यम् ॥

2916

व्रजन्ति ते मूढधियः पराभवं
भवन्ति मायाविषु ये न मायिनः ।
प्रविश्य हि घ्नन्ति शठास्तथाविधा-
नसंवृताङ्गान्निशिता इवेषवः ॥

2917

जितेन्द्रियत्वं विनयस्य कारणं
गुणप्रकर्षो विनयादवाप्यते ।
गुणाधिके पुंसि जनोनुरज्यते
जनानुरागप्रभवा हि संपदः ॥

एते भारवेः

2918

शाठ्येन मित्रं कपटेन धर्मं
परोपतापेन समृद्धभावम् ।
सुखेन विद्यां परुषेण नारीं
वाञ्छन्ति ये नूनमपण्डितास्ते ॥

2919

धर्मार्थकामाः सममेव सेव्या
यो ह्येकसक्तः स नरो जघन्यः ।
द्वयोस्तु दाक्ष्यं प्रवदन्ति मध्यं
स उत्तमो यो निरतस्त्रिवर्गे ॥

2920

य एव राजन्मृदुमन्दभाषी
स एव दूरात्परिवर्जनीयः ।
अभ्रादिमुक्तस्य दिवाकरस्य
मरीचयस्तीक्ष्णतरा भवन्ति ॥

2921

शिरः सुधौतं चरणौ च निर्मलौ
वराङ्गनासेवनमल्पभोजनम् ।
अनग्नशायित्वमपर्वमैथुनं
चिरप्रणष्टां श्रियमानयन्ति षट् ॥

2922

विमानना दुश्चरितानुकीर्तनं
कथाप्रसङ्गे वचनाद्विस्मयः ।
न दृष्टिदानं कृतपूर्वनाशनं
विरक्तभावस्य नरस्य लक्षणम् ॥

2923

प्रकीर्णभाण्डामनवेक्ष्य कारिणीं
सदा च भर्तुः प्रतिकूलभाषिणीम् ।
परस्य वेश्माभिरतामपत्रपा-
मेवंविधां योषितमाशु वर्जयेत् ॥

व्यासस्य.

2924

बलोपपन्नोपि हि बुद्धिमान्नरः
परं नयेन्न स्वयमेव वैरिताम् ।
भिषङ्ममास्तीति विचिन्त्य भक्षये-
दकारणं को नु विषं विचक्षणः ॥

2925

यशस्करे कर्मणि मित्रसंग्रहे
प्रियासु नारीष्वधनेषु बन्धुषु ।
क्रतौ विवाहे व्यसने रिपुक्षये
धनव्ययोष्टासु न गण्यते बुधैः ॥

2926

शास्त्रं सुनिश्चितधिया परिचिन्तनीय-
माराधितोपि नृपतिः परिशङ्कनीयः ।

आत्मीकृतापि युवतिः परिरक्षणीया
शास्त्रे नृपे च युवतौ च कुतः स्थिरत्वम् ॥

2927

रत्नान्यधो नयति जातिगुरूणि मोहा-
दूर्ध्वं सदा वहति काष्ठतृणं समुद्रः ।
तोयानि दूषयति पाति भुजंगलोकं
प्रायो महान्भवति कार्यविमूढचेताः ॥

2928

एकं हि चक्षुरमलं सहजं विवेको
विद्वद्भिरेव सह संवसतिर्द्वितीयम् ।
यस्यास्ति न द्वयमिदं स्फुटमेव सोऽन्ध-
स्तस्याप्यमार्गचलने वद कोऽपराधः ॥

2929

तन्मित्रमापदि सुखे च समक्रियं य-
त्प्रीणाति यः सुचरितैः पितरं स पुत्रः ।
यद्भर्तुरेव हितमिच्छति तत्कलत्र-
मेतत्त्रयं जगति पुण्यकृतो लभन्ते ॥

2930

स्तब्धस्य नश्यति यशो विषमस्य मित्रं
नष्टक्रियस्य कुलमर्थपरस्य भृत्याः ।
विद्याबलं व्यसनिनः कृपणस्य सौख्यं
राज्यं प्रमत्तसचिवस्य नराधिपस्य ॥

2931

यस्मिञ्जने मदकरी कलभश्च तुल्यौ
यत्रापि नास्ति हयरासभयोर्विशेषः ।
विद्वज्जनस्तदितरश्च न यत्र भिन्नः
कस्तत्र नाम गुणिनामधिवासरागः ॥

2932

वह्निः समुद्भवति निर्मथनेन काष्ठा-
दम्भो ददाति वसुधा च निखन्यमाना ।
गच्छन्प्रयास्यति शनैरपि चाध्वनोन्त-
मारब्धकार्यं इह किं न नरः करोति ॥

2933

अधिगतपरमार्थान्पण्डितान्मावमंस्था-
स्तृणमिव परिलघ्वी तान्न लक्ष्मी रुणद्धि ।
अविरलमदलेखाश्यामगण्डस्थलानां
न भवति बिसतन्तुर्वारणं वारणानाम् ॥

2934

गुणवदगुणवद्वा कुर्वता कार्यजातं
परिणतिरवधार्या यत्नतः पण्डितेन ।
अतिरभसकृतानां कर्मणामा विपत्ते-
र्भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ॥

केषामपि.

2935

यदपसरति मेषः कारणं तत्प्रहर्तुं
मृगपतिरतिकोपात्संकुचत्युत्पतिष्णुः ।
हृदयनिहितवैरा गूढमन्त्रोपचाराः
किमिव हि गणयन्तो बुद्धिमन्तः क्षमन्ते ॥

मयूराक्षस्य.

2936

लघीयः प्राज्यं वा फलमभिमतं प्राप्तुमनसा
निरीहेण स्थातुं क्षणमपि न युक्तं मतिमता ।
कुलालो दण्डेन भ्रमयति न चेच्चक्रमनिशं
शरावः कुम्भो वा नहि भवति सत्यामपि मृदि ॥

2937

यः श्रोता श्रुतमात्रमर्थमखिलं गृह्णाति स श्राव्यतां
यो वेत्ति द्विरुदाहृतं कृतफलं तत्रापि वक्तुर्वचः ।
यस्तु स्पष्टमनेकशोऽप्यभिहितां नावैति लेख्यार्थतां
तस्मिन्वन्ध्यपरिश्रमस्य विदुषो मूकव्रतं शोभते ॥

एतौ हरिभद्रस्य.

2938

पत्नीयत्यपि मातरं मदवशात्पत्नीं च मात्रीयति
श्वभ्रीयत्यपि मन्दिरं श्वशिलं कूपं च गेहीयति ।
स्वल्पं वार्युदधीयतीश्वरमपां मोहात्स्थलीयत्यपि
भित्तीयत्यपि पार्थिवं किमपरं कुर्यान्न यन्मद्यपः ॥

2939

यत्पीत्वा गुरवेऽपि कुप्यति विना हेतोस्तथा रोदिति
भ्रान्तिं याति करोति साहसमपि व्याधेर्भवत्यास्पदम् ।
कौपीनं विवृणोति लोकपुरतोऽप्युन्मत्तवच्चेष्टते
तल्लज्जापरिपन्थि मोहजननं मद्यं न पेयं बुधैः ॥

2940

क्वचिद्भूमौ शायी क्वचिदपि च पर्यङ्कशयनः
क्वचिच्छाकाहारी क्वचिदपि च मांसौदनरुचिः ।
क्वचित्कन्थाधारी क्वचिदपि विचित्राम्बरधरो
मनस्वी कार्यार्थी गणयति न दुःखं न च सुखम् ॥

2941

क्वचिन्नृत्तं गीतं क्वचिदपि च हा हेति रुदितं
क्वचिद्विद्वद्गोष्ठी क्वचिदपि सुरामत्तकलहः ।
क्वचिद्रम्या नारी क्वचिदपि जराजर्जरवपु-
र्न जाने संसारः किममृतमयः किं विषमयः ॥

2942

ये तावन्मलयोपकण्ठनिलयास्तेष्विन्धनं चन्दनं
तीरोपान्तनिवासिनां जलनिधे रत्नानि पाषाणवत् ।
काश्मीरेषु निवासिनामपि नृणां नास्त्यादरः कुङ्कुमे
दूरस्थस्य महार्घता परिभवः संवासतो जायते ॥

2943

शक्यो वारयितुं जलेन हुतभुक्छत्रेण सूर्यातपो
नागेन्द्रो निशिताङ्कुशेन समदो दण्डेन गोगर्दभौ ।
व्याधिर्भेषजसंग्रहैश्च विविधैर्मन्त्रप्रयोगैर्विषं
सर्वस्यौषधमस्ति शास्त्रविहितं मूर्खस्य नास्त्यौषधम् ॥

2944

वाञ्छा सज्जनसंगमे परगुणे प्रीतिर्गुरौ नम्रता
विद्यायां व्यसनं स्वयोषिति रतिर्लोकापवादाद्भयम् ।
भक्तिः शूलिनि शक्तिरात्मदमने संसर्गमुक्तिः खला-
देते येषु वसन्ति निर्मलगुणास्तेभ्यो नरेभ्यो नमः ॥

2945

दौर्मन्त्र्यान्नृपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात्सुतो लालना-
द्विप्रोऽनध्ययनात्कुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात् ।
स्त्री मद्यादनवेक्षणादपि कृषिः स्नेहः प्रवासाश्रया-
न्मैत्री चाप्रणयात्समृद्धिरनयात्त्यागात्प्रमादाद्धनम् ॥

2946

दाक्षिण्यं स्वजने दया परिजने शाठ्यं तथा दुर्जने
प्रीतिः साधुजने स्मयः खलजने विद्वज्जनेष्वार्जवम् ।
शौर्यं शत्रुजने क्षमा गुरुजने नारीजने धूर्तता
ये चैवं पुरुषाः कलासु कुशलास्तेष्वेव लोकस्थितिः ॥

2947

उत्खातान्प्रतिरोपयन्कुसुमितांश्चिन्वल्लघून्वर्धय-
न्नत्युच्चान्नमयन्पृथून्विदलयन्विश्लेषयन्संहतान् ।

तीक्ष्णान्कण्टकिनो बहिर्नियमयन्स्वारोपितान्पालय-
न्मालाकार इव प्रयोगकुशलो राज्ये चिरं तिष्ठति ॥

2948

स्नानं नाम मनःप्रसादजननं दुःस्वप्नविध्वंसनं
शौचस्यायतनं मलापहरणं संवर्धनं तेजसः ।
रूपोद्द्योतकरं रिपुप्रशमनं कायाग्निसंदीपनं
नारीणां च मनोहरं श्रमहरं स्नाने दशैते गुणाः ॥

2949

मानुष्यं वरवंशजन्म विभवो दीर्घायुरारोग्यता
सन्मित्रं सत्सुता सती प्रियतमा भक्तिश्च नारायणे ।
विद्वत्त्वं सुजनत्वमिन्द्रियजयः सत्पात्रदाने रति-
स्ते पुण्येन विना त्रयोदश गुणाः संसारिणां दुर्लभाः ॥

अथ वैराग्यपद्धतिः

तत्रादौ

तावद्धर्मकथा

2950

श्रूयतां धर्मसर्वस्वं श्रुत्वा चैवावधार्यताम् ।
आत्मनः प्रतिकूलानि परेषां न समाचरेत् ॥

2951

कामार्थौ लिप्समानस्तु धर्ममेवादितश्चरेत् ।
नहि धर्मादपैत्यर्थः कामो वापि कदाचन ॥

2952

आहरेज्ज्ञानमर्थांश्च पुमानमरवत्सदा ।
गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्ममाचरेत् ॥

2953

आ धूमायानिवर्तन्ते ज्ञातयः सह बान्धवैः ।
येन त्वमनुगन्तव्यस्तत्कर्म सुकृतं कुरु ॥

2954

मृतं शरीरमुत्सृज्य काष्ठलोष्टोपमं क्षितौ ।
विमुखा बान्धवा यान्ति धर्मस्त्वेकोनुगच्छति ॥

2955

पुलाका इव धान्येषु पुत्तिका इव पक्षिषु ।
तादृशास्ते मनुष्येषु येषां धर्मो न कारणम् ॥

2956

यस्य धर्मविहीनानि दिनान्यायान्ति यान्ति च ।
स लोहकारभस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति ॥

2957

धनस्य यस्य राजतो न चौरतोपि वा भयम् ।
मृतं च यन्न मुञ्चति स्वमर्जयस्व तद्धनम् ॥

2958

व्यापृतेनापि ते धर्मः कार्य एवान्तरात्मना ।
वीथीबद्धोपि हि भ्राम्यन्घासग्रासं करोति गौः ॥

2959

आर्जवं चानृशंस्यं च दम इन्द्रियनिग्रहः ।
एतं साधारणं धर्मं चातुर्वर्ण्येब्रवीन्मनुः ॥

2960

इन्द्रियाण्येव तत्सर्वं यत्स्वर्गनरकावुभौ ।
निगृहीतविसृष्टानि स्वर्गाय नरकाय वा ॥

2961

कायेन त्रिविधं चैव वाचा चैव चतुर्विधम् ।
मनसा त्रिविधं नित्यं दशाधर्मपथांस्त्यजेत् ॥

2962

प्राणातिपातं स्तैन्यं च परदारानथापि च ।
त्रीणि पापानि कायेन नित्यशः परिवर्जयेत् ॥

2963

असत्प्रलापं पारुष्यं पैशुन्यमनृतं तथा ।
चत्वारि वाचा राजेन्द्र न जल्पेन्नापि चिन्तयेत् ॥

2964

अस्पृहां परवित्तेषु सर्वसत्त्वेषु सौहृदम् ।
कर्मणां फलमस्तीति मनसा त्रिविधं चरेत् ॥

2965

शारीरैः कर्मदोषैश्च याति स्थावरतां नरः ।
वाचिकैः पक्षिमृगतां मानसैरन्त्यजातिताम् ॥

2966

भावशुद्धिर्मनुष्याणां विज्ञेया सर्वकर्मसु ।
अन्यथा चुम्ब्यते कान्ता भावेन दुहितान्यथा ॥

2967

न कामान्न च संरम्भान्न द्वेषाद्धर्ममुत्सृजेत् ।
धर्म एव परे लोके इह चाप्याश्रयः सताम् ॥

2968

दृष्टानुभूतमर्थं यः पृष्टो न विनिगूहते ।
यथाभूतप्रवादित्वमेतत्सत्यस्य लक्षणम् ॥

2969

न तत्त्ववचनं सत्यं नातत्त्ववचनं मृषा ।
यद्भूतहितमत्यन्तं तत्सत्यमिति कथ्यते ॥

2970

गच्छतस्तिष्ठतो वापि जाग्रतः स्वपतोपि वा ।
यन्न भूतहितार्थाय तत्पशोरिव चेष्टितम् ॥

2971

स्खलितः स्खलितो वध्य इति चेन्निश्चितं भवेत् ।
द्वित्रा यद्यवशिष्येरन्बहुदोषा हि मानवाः ॥

2972

परदारा न गन्तव्याः सर्ववर्णेषु कर्हिचित् ।
नहीदृशमनायुष्यं त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥

2973

द्वाविमौ पुरुषौ लोके स्वर्गस्योपरि तिष्ठतः ।
अन्नदाता च दुर्भिक्षे सुभिक्षे च हिरण्यदः ॥

2974

न दद्याद्यशसे दानं न भिया नोपकारिणे ।
न नृत्यगीतशीलेभ्यो हासकेभ्यश्च धार्मिकः ॥

2975

पात्रापात्रविवेकोऽस्ति धेनुपन्नगयोर्यथा ।
तृणात्संजायते क्षीरं क्षीरात्संजायते विषम् ॥

2976

न्यायेनोपार्जिता दत्ता काकिण्यपि महाफला ।
अन्यायेनार्जिता दत्ता न परार्घाः सहस्रशः ॥

2977

अज्ञो न वितरत्यर्थान्पुनर्दारिद्र्यशङ्कया ।
प्राज्ञोऽपि वितरत्यर्थान्पुनर्दारिद्र्यशङ्कया ॥

2978

अपहृत्य परस्यार्थान्यः परेभ्यः प्रयच्छति ।
स दाता नरकं याति यस्यार्थास्तस्य तत्फलम् ॥

2979

दातृयाचकयोर्भेदः कराभ्यामेव दर्शितः ।
एकस्य गच्छताधस्तादुपर्यन्यस्य गच्छता ॥

2980

देशकालागमद्रव्यक्षेत्रदातृमनोगुणाः ।
सुकृशस्यापि दानस्य फलातिशयहेतवः ॥

2981
देवद्रव्यविनाशेन ब्रह्मस्वहरणेन च ।
कुलान्यकुलतां यान्ति ब्राह्मणातिक्रमेण च ॥

2982
कण्टकेनापि ये स्पृष्टा यान्ति कामपि विक्रियाम् ।
तेपि शस्त्रनिकृत्तस्य पशोर्मांसानि भुञ्जते ॥

2983
अनेन किं न पर्याप्तं मांसस्य परिवर्जनम् ।
यत्पाटितं तृणेनापि स्वमङ्गं परिदूयते ॥

2984
योत्ति यस्य च तन्मांसमनयोः पश्यतान्तरम् ।
एकस्य क्षणिका तृप्तिरन्यः प्राणैर्वियुज्यते ॥

2985
शस्त्रं पत्त्रायते यस्य घातको जनकायते ।
तस्य मुग्धपशोर्मांसमपशुः कोत्ति मानवः ॥

2986
कृत्वापि पातकं कर्म यो दद्यादन्नमर्थिने ।
ब्राह्मणानां विशेषेण स पापेन वियुज्यते ॥

2987
पितरं चाप्यवज्ञाय मातरं च नराधिप ।
गुरुं च भरतश्रेष्ठ नरकं प्रतिपद्यते ॥

2988
ब्रह्मघ्ने च सुरापे च चौरे भग्नव्रते तथा ।
निष्कृतिर्विहिता राजन्कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः ॥

2989
कृतघ्नस्य कृतघ्नस्य पापस्य ह्यकृतस्य च ।
अपि वेदनिधी राजन्ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति ॥

2990

मित्रद्रुहः कृतघ्नस्य स्त्रीघ्नस्य पिशुनस्य च ।
चतुर्णां वयमेतेषां निष्कृतिं नैव शुश्रुम ॥

2991

अकृतज्ञमकार्यज्ञं दीर्घरोषमनार्जवम् ।
चतुरो विद्धि चण्डालाञ्जन्मना चैव पञ्चमम् ॥

2992

न पुत्रः पितरं द्वेष्टि स्वभावात्स्वस्य रेतसः ।
यः पुत्रः पितरं द्वेष्टि तं विद्यादन्यरेतसम् ॥

2993

अमावास्याचतुर्दश्योः पौर्णमास्यष्टमीषु च ।
ब्रह्मचारी भवेन्नित्यमप्यृतौ स्नातको द्विजः ॥

2994

विषण्णं दीनमाविग्नं भयार्तं व्याधिपीडितम् ।
हृतस्वं व्यसनार्तं च भृशमाश्वासयेन्नरम् ॥

2995

आनृशंस्यं क्षमा सत्यमहिंसा च दया स्पृहा ।
प्रीतिः प्रसादो माधुर्यमार्जवं च यमा दश ॥

2996

दानमिज्या तपो ध्यानं स्वाध्यायोपस्थनिग्रहौ ।
व्रतोपवासौ मौनं च स्नानं च नियमा दश ॥

2997

यज्ञाध्ययनदानानि तपः सत्यं क्षमा दया ।
अलोभ इति मार्गोऽयं धर्मस्याष्टविधः स्मृतः ॥

2998

तत्र पूर्वश्चतुर्वर्गो दम्भार्थमपि सेव्यते ।
उत्तरस्तु चतुर्वर्गो नामहात्मसु तिष्ठति ॥

2999

नवे वयसि यः शान्तः स शान्त इति कथ्यते ।
धातुषु क्षीयमाणेषु शमः कस्य न जायते ॥

3000

एकेनांशेन धर्मस्तु कर्तव्यो भूतिमिच्छता ।
एकेनांशेन कामश्चाप्येकमंशं विवर्धयेत् ॥

3001

धर्मार्थं यस्य वित्तेहा तस्यानीहा गरीयसी ।
प्रक्षालनाद्धि पङ्कस्य दूरादस्पर्शनं वरम् ॥

3002

मृत्तिकानां सहस्रैस्तु जलकुम्भशतैस्तथा ।
भावोपहतचेतस्का न शुद्ध्यन्ति कदाचन ॥

3003

नाधर्मश्चरितो राजन्सद्यः फलति गौरिव ।
शनैरावर्तमानस्तु कर्तुर्मूलानि कृन्तति ॥

3004

यथा कापुरुषश्छिन्द्याद्वृक्षं परशुना वने ।
छेत्तुरेव हि तत्पापं परशोर्न कदाचन ॥

3005

धर्मश्चार्थश्च कामश्च त्रितयं जीविते फलम् ।
एतत्त्रयमवाप्तव्यमधर्मपरिवर्जनात् ॥

3006

आरोप्यतेऽश्मा शैलाग्रे कृच्छ्रेण महता यथा ।
निपात्यते क्षणेनाधस्तथात्मा गुणदोषयोः ॥

3007

यच्छ्रुतं न विरागाय न धर्माय न शान्तये ।
सुबद्धमपि शब्देन काकवाशितमेव तत् ॥

3008

नाच्छादयति कौपीनं न दंशमशकापहम् ।
शुनः पुच्छमिवानर्थं पाण्डित्यं धर्मवर्जितम् ॥

3009

दुर्बलार्थं बलं यस्य धर्मार्थश्च परिग्रहः ।
वात्सल्यवचनार्थं च पिता तेनैव पुत्रवान् ॥

3010

अहिंसा सत्यवचनं सर्वभूतानुकम्पनम् ।
शमो दानं यथाशक्ति गार्हस्थो धर्म उच्यते ॥

3011

अतिथिः पूजितो यस्य गृहस्थस्य तु गच्छति ।
नान्यस्तस्मात्परो धर्म इति प्राहुर्मनीषिणः ॥

3012

देवान्पितॄन्मनुष्यांश्च भृत्यान्गृह्याश्च देवताः ।
अर्चयित्वा ततः पश्चाद्गृहस्थो भोक्तुमर्हति ॥

3013

येषां नाग्रभुजो देवा न वृद्धातिथिबालकाः ।
राक्षसानेव तान्विद्धि निर्वषट्कारमङ्गलान् ॥

3014

क्षुत्तर्षदुःखं यत्प्राप्तं प्रेतलोके सुदारुणम् ।
तत्स्मृत्वा कः सहृदयः स्वमांसान्यपि संत्यजेत् ॥

3015

कृते प्रत्युपकारो यो वणिग्धर्मो न साधुता ।
तत्रापि ये न कुर्वन्ति पशवस्ते न मानुषाः ॥

3016

चक्षुर्दद्यान्मनो दद्याद्वाचं दद्यात्सुसूनृताम् ।
उत्थाय चासनं दद्यादेष धर्मः सनातनः ॥

एते व्यासमुनेः

3017

स्वकर्मधर्मार्जितजीवितानां

स्वेष्वेव दारेषु सदा रतानाम् ।

जितेन्द्रियाणामतिथिप्रियाणां

गृहेपि मोक्षः पुरुषोत्तमानाम् ॥

3018

नादत्तमिच्छेन्न पिबेच्च मद्यं

प्राणान्न हिंसेन्न वदेच्च मिथ्या ।

परस्य दारान्मनसापि नेच्छे-

द्यः स्वर्गमिच्छेद्गृहवत्प्रवेष्टुम् ॥

श्रीभगवद्वाल्मीकिमुनेः.

3019

नाम्नां समासो युक्तार्थः स्रुसहस्रकृतो हरेः ।

हन्त्यघं यत्खला विष्णोस्तत्स्था लोप्या विभक्तयः ॥

पु० पाजकस्य.

3020

फलाभिलाषोपहतान्तरात्मा

परीक्षते पात्रविशेषमेव ।

कृपालुकस्त्वर्थितयैव तुष्टः

प्रवर्तते दीनजनाय दातुम् ॥

अश्वघोषस्य.

3021

न दानतः किंचिदिहान्यदस्ति

जनस्य दुःखक्षतये निमित्तम् ।

संवर्धनीयं तदतः प्रयत्ना-

न्निरन्तरं मित्रमिवोपकारि ॥

3022

इहोपपत्तिर्मम केन कर्मणा

क्व वा प्रयातव्यमितो भवेदिति ।

विचारणा यस्य न विद्यते स्मृतौ
कथं स धर्मप्रवणो भविष्यति ॥

3023

पतति नियमवान्यमेष्वसक्तो
न तु यमवान्नियमालसः कदाचित् ।
इति यमनियमौ विचार्य बुद्ध्या
यमबहलेष्वनि संदधीत बुद्धिम् ॥

3024

धर्मे मतिर्भवतु वः सततोत्थितानां
स ह्येक एव परलोकगतस्य बन्धुः ।
अर्थाः स्त्रियश्च निपुणैरपि सेव्यमाना
नैवात्मभावमुपयान्ति न च स्थिरत्वम् ॥

श्रीव्यासमुने:

3025

हेमोज्ज्वलद्विरदवाजिरथाधिरूढः
श्वेतातपत्रविनिवारितभानुरश्मिः ।
यत्तूर्यशङ्खजयशब्दपदातिवृन्दै-
र्निर्याति मन्दिरवरात्तदुशन्ति दानात् ॥

3026

यद्धूलिधूसरशिरोरुहसाश्रुकण्ठः
स्कन्धावलग्नगुरुभारविनम्रमूर्तिः ।
शैलोपलस्खलनखण्डितपाणिपादो
निःश्वस्य याति विवशस्तदुशन्त्यदानात् ॥

भदन्तप्रकाशान्ते:

3027

दानं यत्प्रथमोपकारिषु न तन्न्यासः स एवार्पितो
दीने याचनमूल्यमेव दयिते तत्किं न रागाश्रयात् ।

पात्रे यत्फलविस्तरप्रियतया तद्वार्धुषिक्यं न किं
तद्दानं यदुपेत्य निष्प्रणयिनि क्षीणे जने दीयते ॥
कस्यापि.

3028

सत्क्षेत्रप्रतिपादितः प्रियवचोबद्धालवालावलि-
र्निर्दोषेण मनःप्रसादपयसा निष्पन्नसेकक्रियः ।
दातुस्तत्तदभीप्सितं किल फलन्कालेपि बालोप्यसौ
राजन्दानमहीरुहो विजयते कल्पद्रुमादीनपि ॥
कह्लणस्य.

3029

निन्द्यं जन्म प्रमोहस्थिरतरतमसां यन्मनुष्यत्वहीनं
बुद्धया हीनो मनुष्यः शुभफलविकलस्तुल्यचेष्टः पशूनाम् ।
बुद्धिः पाण्डित्यहीना भ्रमति सदसतोस्तत्त्वचर्चाविचारे
पाण्डित्यं धर्महीनं शुकसदृशगिरां निष्फलक्लेशमेव ॥

3030

धर्मः शर्म परत्र चेह च नृणां धर्मोन्धकारे रविः
सर्वापत्प्रशमक्षमः सुमनसां धर्माभिधानो निधिः ।
धर्मो बन्धुरबान्धवे पृथुपथे धर्मः सुहृन्निश्चलः
संसारोरुमरुस्थले सुरतरुर्नास्त्येव धर्मात्परः ॥

3031

अन्धः स एव श्रुतिवर्जितो यः
षण्ढः स एवार्थिनिरर्थको यः ।
मृतः स एवास्ति यशो न यस्य
धर्मे न धीर्यस्य स एव शोच्यः ॥

3032

सत्यं वाचि दृशि प्रसादपरता सर्वाशयाभासिनी
पाणौ दानविमुक्तिरात्मजननक्लेशान्तचिन्ता मतौ ।
संसक्ता हृदये दयैव दयिता काये परार्थोद्यमो
यस्यैकः पुरुषः स जीवति भवे भ्राम्यन्ति जीवाः परे ॥

3033

प्राणानां परिरक्षणाय सततं सर्वाः क्रियाः प्राणिनां
प्राणेभ्योऽभ्यधिकं समस्तजगतां नास्त्येव किंचित्प्रियम् ।
पुण्यं तस्य न शक्यते गणयितुं यः पूर्णकारुण्यवा-
न्प्राणानामभयं ददाति सुकृती तेषामहिंसाव्रतः ॥

3034

लक्ष्मीर्दानफला श्रुतं शमफलं पाणिः सुरार्चाफल-
श्चेष्टा धर्मफला परार्तिहरणक्रीडाफलं जीवितम् ।
वाणी सत्यफला जगत्सुखफला स्फीता प्रभावोन्नति-
र्भव्यानां भवशान्तिचिन्तनफला भूत्यै भवत्येव धीः ॥

3035

शीलं शीलयतां कुलं कलयतां सद्भावमभ्यस्यतां
व्याजं वर्जयतां गुणं गणयतां धर्मे धियं बध्नताम् ।
क्षान्तिं चिन्तयतां तमः शमयतां तत्त्वश्रुतिं शृण्वतां
संसारे न परोपकारसदृशं पश्यामि पुण्यं सताम् ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

3036

यो मानुष्यं कुशलविभवं प्राप्य कल्पैरनल्पै-
र्मोहात्पुण्यद्रविणमिह न स्वल्पमप्याचिनोति ।
सोऽस्माल्लोकात्परमुपगतस्तीव्रमभ्येति शोकं
रत्नद्वीपाद्वणिगिव गतः स्वं गृहं शून्यहस्तः ॥

कस्यापि.

3037

उपार्जितानां वित्तानां त्याग एव हि रक्षणम् ।
केदारोदरसंस्थानां परीवाह इवाम्भसाम् ॥

कालिदासस्य.

3038

अनर्थितर्पणं वित्तं चित्तमध्यानदर्पणम् ।
अतीर्थलर्पणं देहं पर्यन्ते शोच्यतां व्रजेत् ॥

श्रीजोनराजस्य.

3039

मृत्पाषाणगणैः सुवर्णमणिभिः शुक्त्यस्थिभिर्मौक्तिकै-
र्लोके मूढजनैः धनं धनमिति व्यक्त्या प्रसिद्धिं गतैः ।
यः कोषः क्रियते न तस्य रुचिरं पश्यामि किंचित्फलं
निःशेषाश्रितभृत्यबान्धवसुहृद्दीनार्थिदानं विना ॥

व्यासदासस्य.

3040

याचमानजनमानसवृत्तेः
पूरणाय बत जन्म न यस्य ।
तेन भूमिरतिभारवतीयं
न द्रुमैर्न गिरिभिर्न समुद्रैः ॥

3041

लोक एष परलोकमुपेता
हा विहाय निधने धनमेकः ।
इत्यमुं खलु तदस्य निनीष-
त्यर्थिबन्धुरुदयद्दयचित्तः ॥

नैषधकर्तुः.

3042

मानुष्ये सति दुर्लभा पुरुषता पुंस्त्वे पुनर्विप्रता
विप्रत्वे बहुविद्यता निपुणता विद्यावतोर्थज्ञता ।
अर्थज्ञस्य विचित्रवाक्यपटुता तत्रापि लोकज्ञता
लोकज्ञस्य समस्तशास्त्रविदुषो धर्मे मतिर्दुर्लभा ॥

कस्यापि.

3043

किं जीवावधिबन्धनैर्गुणगणैराराधितैर्बन्धुभि-
र्ये यान्त्यन्तदिने क्षणाश्रुपतनपर्यायनापात्रताम् ।
सद्धर्माधिगमः क्रियाव्युपरमः सत्संगमः संयमः
पर्यन्तेप्यचला विरक्तमनसामेते सतां बान्धवाः ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

3044

कानीनस्य मुनेः स्वबान्धववधूवैधव्यविध्वंसिनो
नप्तारः किल पञ्च गोलकसुताः कुण्डाः स्वयं पाण्डवाः ।
ते पञ्चापि समानजानय इदं दुःस्वप्नविध्वंसनं
तेषां कीर्तनमामनन्ति मुनयो धर्मस्य सूक्ष्मा गतिः ॥

3045

स्थाल्यां वैदूर्यमय्यां पचति तिलखलीं चान्दनैरिन्धनौघै-
श्छित्त्वा कर्पूरखण्डान्वृतिमिह कुरुते कोद्रवाणां समन्तात् ।
सौवर्णैर्लाङ्गलाग्रैर्विलिखति वसुधामर्कमूलस्य हेतोः
प्राप्येमां कर्मभूमिं न चरति मनुजो यस्तपो मन्दभाग्यः ॥

कस्यापि.

3046

दातुर्वारिधरस्य मूर्धनि तडिद्राङ्केयशृङ्गारिता
वृक्षेभ्यः फलपुष्पदायिनि मधौ मत्तालिवृन्दस्तुतिः ।
भीतत्रातरि वृत्तिदातरि गिरौ पूजा सुरैश्चामरैः
सत्कारोयमचेतनेष्वपि विधेः किं दातृषु त्रातृषु ॥

राजशेखरस्य.

अथ शीलम्

3047

अद्रोहः सर्वभूतेषु कर्मणा मनसा गिरा ।
अनुग्रहश्च दानं च शीलमेतद्विदुर्बुधाः ॥

3048

वृत्तं यत्नेन संरक्षेद्वित्तमायाति याति च ।
अक्षीणो वित्ततः क्षीणो वृत्ततस्तु हतो हतः ॥

3049

यथा हि मलिनैर्वस्त्रैर्यत्र तत्रोपविश्यते ।
एवं चलितवृत्तस्तु वृत्तशेषं न रक्षति ॥

3050

न कुलं वृत्तहीनानां प्रमाणमिति मे मतिः ।
अन्त्येष्वपि हि जातानां वृत्तमेव विशिष्यते ॥

3051

अकुलीनः कुलीनश्च मर्यादां यो न लङ्घयेत् ।
धर्मापेक्षी मृदुर्दान्तः स कुलीनशतैर्वरः ॥

व्यासमुने.

3052

शीलं रक्षतु मेधावी प्राप्तुमिच्छुः सुखत्रयम् ।
प्रशंसां वित्तलाभं च प्रेत्य स्वर्गे च मोदनम् ॥

कस्यापि.

3053

विदेशेषु धनं विद्या व्यसनेषु धनं मतिः ।
परलोके धनं धर्मः शीलं सर्वत्र वै धनम् ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

3054

पाण्डित्यस्य विभूषणं मधुरता शौर्यस्य वाक्संयमो
ज्ञानस्योपशमः श्रुतस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्ययः ।
अक्रोधस्तपसः क्षमा प्रभवतो धर्मस्य निर्व्याजता
सर्वस्यास्य पुनस्तथैव जगतः शीलं परं भूषणम् ॥

3055

वरं विन्ध्याटव्यामनशनतृषार्तस्य मरणं
वरं सर्पाकीर्णे तृणपिहितकूपे निपतनम् ।
वरं गर्तावर्ते गहनजलमध्ये विलयनं
न शीलाद्विभ्रंशो भवतु कुलजस्य श्रुतवतः ॥

अथ कलिकालः

3056

कलेरन्ते भविष्यन्ति राक्षसा नररूपिणः ।
मानुषान्भक्षयिष्यन्ति वित्ततो न शरीरतः ॥

व्यासस्य.

3057

नष्टा श्रुतिः स्मृतिर्लुप्ता प्रायेण पतिता द्विजाः ।
मलेन नाशिताः शिष्टा हा वृद्धो वर्तते कलिः ॥

माधवस्य.

3058

तामवस्थामयं नीतः खलेन कलिना जनः ।
यया स्वामिसुहृद्द्रोहनिरतिर्गण्यते गुणः ॥

3059

धार्मिको दूर एवास्तां भूयाः परमधार्मिकः ।
अधार्मिकजनोद्यत्वे मा भूदिति वृणोम्यहम् ॥

वल्लभदेवस्य.

3060

आसीज्जनः कृतघ्नः क्रियमाणघ्नश्च सांप्रतं जातः ।
इति मे मनसि वितर्को भविता लोकः कथं भविता ॥

3061

उपकारिणि विश्रब्धे शुद्धमतौ यः समाचरति पापम् ।
तं जनमसत्यसंधं भगवति वसुधे कथं वहसि ॥

3062

विजितात्मनां जनानामभवद्यः कृतयुगे दमो नाम ।
सोयं विपरीततया मदः स्थितः कलियुगे पुंसाम् ॥

3063

प्राप्ते कलौ राजनि चार्थलुब्धे
धनेन किं जीवितमेव रक्ष्यम् ।
किं नैष लाभो यदि सौनिकेन
मुच्येत मेषो हतसर्वलोमा ॥

केषामपि.

3064

तैस्तैर्घोरैर्व्याधिभिः पीड्यमानः
पापाचारैस्तस्करैर्मुष्यमाणः ।

दुर्भिक्षार्तो राजदण्डावसन्न-
श्चक्रारूढः सांप्रतं जीवलोकः ॥

3065

गुणार्जने क्लेशमपार्थकं त्यज
प्रगल्भतामाश्रय जीव्यते यया ।
गतः स कालः सह साधुचेष्टितै-
रकृत्रिमैर्यत्र गुणैरजृम्भ्यत ॥

3066

सुहृदयमिति दुर्जनोऽस्ति काशा
बहुकृतमस्य मयेति लुप्तमेतत् ।
सुजन इति पुराणशब्द एष
धनलवमात्रनिबन्धनोऽद्य लोकः ॥

3067

दुष्टैर्जितं सुचरितानि खिलीकृतानि
सत्संकथाः खलकथातिमिरेण रुद्धाः ।
नीचाः प्रधानपुरुषत्वमपि प्रपन्ना
हे धर्म साधुजनवल्लभ किं करोषि ॥

3068

गच्छ त्रपे विरम धैर्य धियः किमत्र
मिथ्या कदर्थयसि किं पुरुषाभिमान ।
दूरादपास्तगुणमर्चितदोषसैन्यं
दैन्यं यदादिशति तद्वयमाचरामः ॥

धर्मदत्तस्य

3069

अहतहृदयाः सन्तः सत्यं ब्रवीमि निशाम्यतां
विपिनमधुना गत्वा वासो मृगैः सह कल्प्यताम् ।
सुजनचरितध्वंसिन्यस्मिन्खलोदयशालिनि
प्रभवति कलौ नायं कालो गृहेषु भवादृशाम् ॥

3070

कपटपटुता द्रोहे चित्तं सतां च विमानना
मतिरविनये शाठ्यं मित्रे सुतेष्वपि वञ्चना ।
कृतकमधुरा वाक्प्रत्यक्षं परोक्षविघातिनी
कलियुगमहाराजस्यैताः स्वराज्यविभूतयः ॥

कयोरपि.

3071

देशः शोककरो नृपः पशुसमः कालः कलङ्काकुलः
सादः साधुषु दुर्जनेषु च सुखं भृत्या न वृत्त्या युताः ।
दुःसाधं धनमस्थिराश्च सुहृदः कुस्थानलिङ्गं वपुः
शीर्णप्रायमशक्तिरार्तिशमने वार्ता शरीरस्य का ॥

सारशील्यान.

3072

क्व भ्रातश्चलितोऽसि यामि कटकं किं तत्र सेवाशया
कः सेव्यो नृपतिः कथं निजगुणैः के ते गुणा ये सताम् ।
किं तैरद्य कृतोपरे व्रज वनं किं वा त्वया न श्रुतं
पूज्यन्ते शठमत्सरिप्रभृतयः कर्णेजपाः सेवकाः ॥

3073

शीलं शैलतटात्पतत्वभिजनो निर्दह्यतां वह्निना
मा भूत्पं जगति श्रुतस्य विकलक्लेशस्य नामाप्यहम् ।
शौर्ये वैरिणि वज्रमाशु निपतत्वर्थोऽस्तु मे सर्वदा
येनैकेन विना गुणास्तृणबुसप्रायाः समस्ता अमी ॥

नाथस्य.

3074

या साधूनखलान्करोति विदुषो मूर्खान्हितान्द्वेषिणः
प्रत्यक्षं कुरुते परोक्षममृतं हालाहलं तत्क्षणात् ।
तामाराधय सत्क्रियां भगवतीं भोक्तुं फलं वाञ्छितं
हे साधो व्यसनैर्गुणेषु विफलेष्वास्थां वृथा मा कृथाः ॥

श्रीवर्धनस्य.

3075

यद्यप्युन्नतवंशजातनवसुधाधामाभिरामं वपुः
संप्राप्नोतिशयस्वभावसुभगच्छायः सतां तापहृत् ।
तत्राप्येष विसंस्थुलस्थितिरहो लक्ष्मीं निजात्मोचितां
प्रायश्चक्रिकया विना न लभते पश्यातपत्रं यथा ॥

रत्नादित्यस्य.

3076

धर्मः प्रव्रजितस्तपश्च चलितं सत्यं च दूरं गतं
पृथ्वी मन्दफला जनाः कपटिनो मौढ्ये स्थिता ब्राह्मणाः ।
राजा दण्डपरो विचाररहितः पुत्राः पितृद्वेषिणो
भार्या भर्तृविरोधिनी कलियुगे धन्या जना ये मृताः ॥

कस्यापि.

3077

वेश्यावेश्मसु सीधुगन्धिललनावक्त्रासवामोदितै-
र्नीत्वा निर्भरमन्मथोत्सवरसैरुन्निद्रचन्द्राः क्षपाः ।
सर्वज्ञा इति तापसा इति चिरप्राप्ताग्निहोत्रा इति
ब्रह्मज्ञा इति दीक्षिता इति दिवा धूर्तैर्जगद्वञ्च्यते ॥

3078

गङ्गातीरतरङ्गशीतलशिलाविन्यस्तभास्वद्वृसी-
संविष्टाः कुशमुष्टिमण्डितमहादण्डाः करण्डोज्ज्वलाः ।
पर्यायग्रथिताक्षसूत्रवलयप्रत्येकबीजग्रह-
व्यग्राग्राङ्गुलयो हरन्ति धनिनां वित्तान्यहो दाम्भिकाः ॥

कृष्णमिश्रस्य.

अथ कर्म

3079

नमस्यामो देवान्ननु हतविधेस्तेपि वशगा
विधिर्वन्द्यः सोपि प्रतिनियतकर्मैकफलदः ।

फलं कर्मायत्तं यदि किममरैः किं च विधिना
नमस्तत्कर्मभ्यो विधिरपि न येभ्यः प्रभवति ॥

कस्यापि.

3080

यथा छायातपौ नित्यं सुसंबद्धौ निरन्तरम् ।
तथा कर्म च कर्ता च संबद्धौ सर्वजन्तुषु ॥

3081

यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो विन्दति मातरम् ।
तथा पूर्वकृतं कर्म कर्तारमनुगच्छति ॥

3082

अचोद्यमानानि यथा पुष्पाणि च फलानि च ।
स्वकालं नातिवर्तन्ते तथा कर्माणि देहिनाम् ॥

3083

कर्मजा हि शरीरेषु रोगाः शारीरमानसाः ।
शरा इव पतन्तीह विमुक्ता दृढधन्विभिः ॥

3084

एतदेव महच्चित्रं प्राक्तनस्येह कर्मणः ।
यदनात्मवतामायुर्यच्चानतिमतां श्रियः ॥

3085

यं यमिच्छेद्यथा कामं तं तमेव तथाप्नुयात् ।
यदि न स्यात्पराधीनं पुरुषस्य क्रियाफलम् ॥

3086

नहि वर्षशतस्यान्तं नरः संभृत्य जायते ।
उपायेन हि जीवन्ति नरा वर्षशतायुषः ॥

3087

आपत्सु किं विषादेन संपत्तौ विस्मयेन किम् ।
भवितव्यं भवत्येव कर्मणामेष निश्चयः ॥

3088

अन्यथा शास्त्रगर्भिण्या धिया धीरः समीहते ।
स्वामिवत्प्राक्तनं कर्म विदधाति तदन्यथा ॥

3089

को दर्शयति पन्थानमितश्चेतश्च गच्छताम् ।
स्वच्छन्दानां च पयसां प्राक्तनानां च कर्मणाम् ॥

3090

बुद्धिमन्तो महोत्साहाः प्राज्ञाः शूराः कुलोद्गताः ।
पाणिपादैरुपेताश्च परेषां भृत्यतां गताः ॥

3091

न बुद्धिर्धनलाभाय न जाड्यमसमृद्धये ।
लोकपर्यायवृत्तान्तं प्राज्ञो जानाति नेतरः ॥

3092

महच्च फलवैषम्यं दृश्यते कर्मसंधिषु ।
वहन्ति शिबिकामन्ये यान्त्यन्ये शिबिकारुहः ॥

3093

कृतान्तपाशबद्धानां दैवोपहतचेतसाम् ।
बुद्धयः कुब्जगामिन्यो भवन्ति महतामपि ॥

3094

न देवा यष्टिमादाय रक्षन्ति पशुपालवत् ।
यं तु रक्षितुमिच्छन्ति बुद्ध्या संयोजयन्ति तम् ॥

3095

यस्मै देवाः प्रयच्छन्ति पुरुषाय पराभवम् ।
बुद्धिं तस्यापकर्षन्ति सोऽवाचीनानि पश्यति ॥

3096

बुद्धौ कलुषभूतायां विनाशे प्रत्युपस्थिते ।
अनयो नयसंकाशो हृदयान्नापसर्पति ॥

3097

न कालो दण्डमुद्यम्य शिरः कृन्तति देहिनाम् ।
कालस्य बलमेतावद्विपरीतार्थदर्शनम् ॥

3098

यदेव कर्मकौशलं स्वयं कृतं शुभाशुभम् ।
तदेव तस्य यौतकं भवेदमुत्र गच्छतः ॥

श्रीव्यासमुनेः

3099

यदर्जितं प्राणहरैः परिश्रमै-
र्मृतस्य तत्संविभजन्ति रिक्थिनः ।
कृतं च यद्दुष्कृतमर्थलिप्सया
तदेव दैवोपहतस्य यौतकम् ॥

व्यासस्य.

3100

नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलं
विद्या सहस्रगुणिता न च वाग्विशुद्धिः ।
कर्माणि पूर्वशुभसंचयसंचितानि
काले फलन्ति पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥

अभयोषस्य

3101

दीर्घा कर्मलता नवैव सततं व्याप्ता पुराणैः फलैः
सार्धया सहचारिणी तनुभृतां तत्राप्यलं निश्चला ।
याकृष्टा परिवेष्टिता विघटिता प्रोत्पाटिता मोटिता
निर्घृष्टा कणशः कृतापि कुशलैर्नैव प्रयाति क्षयम् ॥

3102

ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो ब्रह्माण्डभाण्डान्तरे
विष्णुर्येन दशावतारगहने क्षिप्तो महासंकटे ।
रुद्रो येन कपालपाणिरनिशं भिक्षाचरः कल्पितो
भानुर्भ्राम्यति यद्वशेन गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥

कस्यापि

उदधिजलमपेयं निर्मितं येन लोके
स जगति खलु दृष्टो निर्विवेको विधाता ॥

3150

हंहो दैव सदैव विश्वघटनव्यापारबद्धादरं
त्वां याचेमहि बन्धुरेण शिरसा जन्मैव मा मास्तु नः ।
किं चान्यद्यदि संचरेम भुवने भूयोपि भूयात्तदा
ब्राह्मण्यं न वदान्यता च वसु च ख्यातिश्च विद्या च नः ॥

3151

नेता यत्र बृहस्पतिः प्रहरणं वज्रं सुराः सैनिकाः
स्वर्गो दुर्गमनुग्रहः खलु हरेरैरावणो वाहनम् ।
इत्याश्चर्यबलान्वितोपि बलजिद्भग्नोऽसुरैः संगरे
तद्युक्तं ननु दैवमेव शरणं धिग्धिग्वृथा पौरुषम् ॥

कस्यापि.

3152

अम्भोधिः स्थलतां स्थलं जलधितां धूलीलवः शैलतां
मेरुर्मृत्कणतां तृणं कुलिशतां वज्रं तृणक्षीणताम् ।
वह्निः शीतलतां हिमं दहनतामायाति यस्येच्छया
स्वेच्छादुर्ललिताद्भुतव्यसनिने दैवाय तस्मै नमः ॥

3153

परिभ्रमसि किं मुधा क्वचन चित्त विश्रम्यतां
स्वयं भवति यद्यथा भवति तत्तथा नान्यथा ।
अतीतमननुस्मरन्नपि च भाव्यसंकल्पय-
न्नतर्कितगमागमाननुभवामि भोगानहम् ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

3154

यद्भावि तद्भवति नित्यमयत्नतोपि
यत्नेन चापि महता न भवत्यभावि ।
इत्थं विधातृवशवर्तिनि जीवलोके
किं दुःखमत्र पुरुषस्य विचक्षणस्य ॥

3155

पुत्रादप्यधिकं न विन्दति विभुर्भृत्यं हि भाग्योदये
पश्चात्तोपि तमेव निन्दति यथा शत्रुं विरुद्धे विधौ ।
किं कष्टेन दिवानिशं विहितया भक्त्या भृशं सेवया
दैवाधिष्ठितमेव तिष्ठति फलं जन्तोः शुभं वाशुभम् ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

3156

धिग्दैवममलं नेत्रं पात्रं कज्जलभस्मनः ।
सच्छिद्रः समलो वक्रः कर्णः स्वर्णस्य भाजनम् ॥

कस्यापि.

अथापत्पद्धतिः

3157

मौर्ख्यं सर्वापदां निष्ठा का हि नापदजाननः ।
तस्मिन्नप्यविषण्णो यः क्व सोन्यत्र विषत्स्यति ॥

3158

यदि नाम कुले जन्म तत्किमर्थं दरिद्रता ।
दरिद्रत्वेपि मूर्खत्वमहो दुःखपरंपरा ॥

3159

कः स्वभावगभीराणां जानीयाद्बहिरापदम् ।
बालापत्येन भृत्येन यदि सा न प्रकाश्यते ॥

कह्लणस्य.

3160

इह लोके हि धनिनां परोपि स्वजनायते ।
स्वजनोपि दरिद्राणां जीवतामेव नश्यति ॥

3161

सन्तोपि न विराजन्ते हीनार्थस्येतरे गुणाः ।
आदित्य इव भूतानां श्रीर्गुणानां प्रकाशिनी ॥

3162

चण्डालश्च दरिद्रश्च द्वावेतौ पुरुषौ समौ ।
चण्डालस्य न गृह्णन्ति दरिद्रो न प्रयच्छति ॥

3163

वरं हि नरके वासो न तु दुश्चरिते गृहे ।
नरकात्क्षीयते पापं कुगृहात्परिवर्धते ॥

3164

नातः पापीयसीं कांचिदवस्थां शम्बरोऽब्रवीत् ।
यस्यां नैवाद्य न प्रातर्भोजनं तात विद्यते ॥

3165

न तथा बाध्यते राजन्प्रकृत्या निर्धनो जनः ।
यथा भद्राणि संप्राप्य तैर्विहीनः सुखोचितः ॥

3166

कुब्जस्य कीटखातस्य दावनिष्कुषितत्वचः ।
तरोरप्यूषरस्थस्य वरं जन्म न चार्थिनः ॥

3167

धर्मार्थकामहीनस्य परकीयान्नभोजिनः ।
काकस्येव दरिद्रस्य दीर्घमायुर्विडम्बना ॥

3168

एहि गच्छ पतोत्तिष्ठ वद मौनं समाचर ।
इत्थमाशाग्रहग्रस्तैः क्रीडन्ति धनिनोऽर्थिभिः ॥

3169

शीतमध्वा कदन्नं च वयोतीताश्च योषितः ।
मनसः प्रातिकूल्यं च जरायाः पञ्च हेतवः ॥

3170

सुहृदां हि धनं भुक्त्वा कृत्वा प्रणयमीप्सितम् ।
प्रतिकर्तुमशक्तस्य जीवितान्मरणं वरम् ॥

एते व्यासमुने:

3171

लज्जावतः कुलीनस्य याचितुं धनमिच्छतः ।
कण्ठे पारावतस्येव वाक्करोति गतागतम् ॥

3172

कण्ठे गद्गदता स्वेदो मुखे वैवर्ण्यवेपथू ।
म्रियमाणस्य चिह्नानि यानि तान्येव याचतः ॥

3173

धन्यास्ते ये न पश्यन्ति देशभङ्गं कुलक्षयम् ।
परचित्तगतान्दारान्पुत्रं च व्यसनातुरम् ॥

केषामपि·

3174

वीणा वंशश्चन्दनं चन्द्रभासः
शय्या यानं यौवनस्थास्तरुण्यः ।
नैतद्रम्यं क्षुत्पिपासार्दितानां
सर्वारम्भास्तण्डुलप्रस्थमूलाः ॥

3175

खशभाष्यं तु काव्येन काव्यं गीतेन हन्यते ।
गीतं तु स्त्रीविलासेन स्त्रीविलासो बुभुक्षया ॥

3176

दानं न दत्तं न तपश्च तप्तं
नाराधितौ शंकरवासुदेवौ ।
अग्नौ रणे वा न हुतश्च कायः
शरीर किं प्रार्थयसे सुखानि ॥

3177

फलाशिनो मूलतृणाम्बुभक्षा
विवाससो निस्तरशायिनश्च ।
गृहे विमूढा मुनिवच्चरन्ति
तुल्यं तपः किं तु फलेन हीनम् ॥

3178
क्षान्तं न क्षमया गृहोचितसुखं त्यक्तं न संतोषतः
सोढा दुःसहशीतवाततपनक्लेशा न तप्तं तपः ।
ध्यातं वित्तमहर्निशं नियमितप्राणैर्न शंभोः पदं
तत्तत्कर्म कृतं यदेव मुनिभिस्तैस्तैः फलैरुज्झितम् ॥

3179
भग्नाश्रयं परिभवासिभिरुग्रधारै-
र्दारिद्र्यचण्डदहनेन नितान्तदग्धाः ।
बन्धूपकारविषमित्थमपीह भुक्त्वा
जीवाम एव रविजस्य किमस्ति निद्रा ॥

3180
अर्था न सन्ति न च मुञ्चति मां दुराशा
दानान्न संकुचति दुर्ललितं मनो मे ।
याच्ञा च लाघवकरी स्ववधे च पापं
प्राणाः स्वयं व्रजत किं हि विलम्बनेन ॥
कपालिनः

3181
शीतेनोद्धूषितस्य माषशिमिवच्चिन्तार्णवे मज्जतः
शान्ताग्निं स्फुटिताधरस्य धमतः क्षुत्क्षामकण्ठस्य मे ।
निद्रा क्वाप्यवमानितेव दयिता संत्यज्य दूरं गता
सत्पात्रप्रतिपादितेव वसुधा न क्षीयते शर्वरी ॥
मातृगुप्तस्य

3182
जीवन्त्यर्थक्षये नीचा याच्ञोपद्रववञ्चनैः ।
कुलाभिमानमूकानां साधूनां नास्ति जीवनम् ॥
क्षेमेन्द्रस्य

3183
तावत्सन्ति सहाया यावज्जन्तुर्न कृच्छ्रमाप्नोति ।
अभिपतति शिरसि मृत्यौ कं कः शक्तः परित्रातुम् ॥
रविगुप्तस्य

3184

रोगी चिरप्रवासी परान्नभोजी परावसथशायी ।
यज्जीवति तन्मरणं यन्मरणं सोऽस्य विश्रामः ॥

कस्यापि

3185

अम्बा तुष्यति न मया न स्नुषया सापि नाम्बया न मया ।
अहमपि न तया न तया वद राजन्कस्य दोषोऽस्ति ॥

भट्टकर्पटिन..

3186

विकसामि रवावुदिते संकोचमुपैमि चास्तमुपयाते ।
दारिद्र्यसरसि मग्नः पङ्कजलीलामनुभवामि ॥

3187

रात्रौ जानुर्दिवा भानुः कृशानुः संध्ययोर्द्वयोः ।
इत्थं शीतं मया नीतं जानुभानुकृशानुभिः ॥

3188

घृतलवणतैलतण्डुलशाकेन्धनचिन्तयानुदिनम् ।
विपुलमतेरपि पुंसो नश्यति धीर्मन्दविभवत्वात् ॥

3189

प्रायः समासन्नपराभवाणां
धियो विपर्यस्ततमा भवन्ति ।
असंभवो हेममयस्य जन्तो-
स्तथापि रामो लुलुभे मृगाय ॥

3190

दधति न जनास्तन्नैराश्याददृष्टविभूतयो
यदुचितसुखभ्रंशाद्दुःखं निजच्युतसंपदः ।
भवति हि तथा जात्यन्धानां कुतो हृदि वेदना
नयनविषयं स्मृत्वा स्मृत्वा यथोद्धृतचक्षुषाम् ॥

महानन्दकस्य.

3191

सखे खेदं मा गाः कलय किल तास्ता निजकलाः
स्वकीर्त्या वर्धस्व क्व न खलु तवैतद्व्यवसितम् ।
न तन्मोवल्यत्र स्फुरितमिति चेन्नैतदुचितं
विचित्रोत्साहानां किमिदमियदेव त्रिभुवनम् ॥

श्रीवासुदेवस्य.

3192

निरन्नस्थालीकं क्षुदुपहतसीदत्परिजनं
विना दीपान्नक्तं सुखगहनसंरुद्धतिमिरम् ।
अनाक्रान्तद्वारं प्रणयिभिरपूर्णोत्सवमहो
गृहं कारातुल्यं भवति खलु दुःखाय गृहिणः ॥

3193

दृष्टं दुर्जनचेष्टितं परिभवो लब्धः समानाज्जना-
त्पिण्डार्थं धनिनां कृतं श्वलडितं भुक्तं कपालेष्वपि ।
पद्भ्यामध्वनि संप्रयातमसकृत्सुप्तं तृणप्रस्तरे
यच्चान्यन्न कृतं कृतान्त कुरु हे तत्रापि सज्जा वयम् ॥

विक्रमादित्यस्य.

3194

भद्रे वाणि कुरुष्व तावदमलां वर्णानुपूर्वीं मुखे
चेतः स्वास्थ्यमुपैहि याहि गुरुते मन्ने स्थिरत्वं भज ।
लज्जे तिष्ठ पराङ्मुखी क्षणमहो तृष्णे पुरः स्थीयतां
पापो यावदहं ब्रवीमि धनिने देहीति दीनं वचः ॥

3195

उत्तिष्ठ क्षणमेकमुद्वह सखे दारिद्र्यभारं गुरुं
श्रान्तस्तावदहं चिरं मरणजं सेवे त्वदीयं सुखम् ।
इत्युक्तो धनवर्जितेन विदुषा गत्वा श्मशानं शवो
दारिद्र्यान्मरणं परं सुखमिति ज्ञात्वा स तूष्णीं स्थितः ॥

कस्यापि.

3196

दीनां दीनमुखैः स्वकीयशिशुकैराकृष्टजीर्णांशुकां
क्रोशद्भिर्विधुरैः क्षुधार्तविधुरां पश्येन्न चेद्गेहिनीम् ।
याच्ञाभङ्गभयेन गद्गदगलत्त्रुट्यद्विलीनाक्षरं
को देहीति वदेत्स्वदग्धजठरस्यार्थे मनस्वी जनः ॥

श्रीभर्तृहरेः

3197

मद्गेहे मशकीव मूषकवधूर्मूषीव मार्जारिका
मार्जारीव शुनी शुनीव गृहिणी वाच्यः किमन्यो जनः ।
इत्यापन्नशिशूनवन्विजहतः संप्रेक्ष्य झिल्लीरवै-
र्लूतातन्तुवितानसंवृतमुखी चुल्ली चिरं रोदिति ॥

कस्यापि

3198

आसे चेत्स्वगृहे कुटुम्बभरणं कर्तुं न शक्तोऽस्म्यहं
सेवे चेत्सुखसाधनं मुनिवनं मुष्णन्ति मां तस्कराः ।
अभ्रे चेत्स्वतनुं त्यजामि नरकाद्भीरात्महत्यावशा-
न्नो जाने करवाणि दैव किमहं मर्तुं न वा जीवितुम् ॥

3199

मा भूज्जन्म महाकुले तदपि चेन्मा भूद्विपत्सापि चे-
न्मा भूद्भूरि कलत्रमस्ति यदि तन्मा भूद्दयार्द्रं मनः ।
तच्चेदस्ति तदस्तु मृत्युरथ चेत्तस्यापि नास्ति क्षण-
स्तज्जन्मान्तरनिर्विशेषसदसद्देशान्तरेऽस्तु स्थितिः ॥

3200

यैः कारुण्यपरिग्रहान्न गणितः स्वार्थः परार्थं प्रति
यैश्चात्यन्तदयापरैर्न विहिता वन्ध्यार्थिनां प्रार्थना ।
ये चासन्परदुःखदुःखितधियस्ते साधवोऽस्तं गता-
श्चक्षुः संहर बाष्पवेगमधुना कस्याग्रतो रुद्यते ॥

3103

यत्कर्मबीजमुप्तं येन पुरा निश्चितं स तद्भुङ्क्ते ।
पूर्वकृतस्य हि शक्यो विधिनापि न कर्तुमन्यथाभावः ॥

सोमदेवस्य.

3104

विपुलं गगनं तुरंगमाः
पवनस्यापि जवातिशायिनः ।
रविरेति तथाप्यरैर्मुखं
नहि नाशोस्ति कृतस्य कर्मणः ॥

3105

लब्ध्वा जन्म सह श्रिया स्वयमपि त्रैलोक्यभूषाकरः
स्थित्यर्थं शितिकण्ठमभ्युपगतस्तेनापि मूर्ध्ना धृतः ।
वृद्धिं शीतकरस्तथापि न गतः क्षीणः परं प्रत्युत
प्रायः प्राक्तनमेव कर्म बलवत्कस्योपकुर्वीत कः ॥

कस्यापि.

अथ दैवम्

3106

दाता बलिर्याचनको मुरारि-
र्दानं मही वाजिमखस्य मध्ये ।
दातुः फलं बन्धनमेव जातं
नमोस्तु दैवाय यथेष्टकर्त्रे ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

3107

क्षुब्धदैवानिलोद्धूते मर्यादामविमुञ्चति ।
मनस्विहृदयाम्भोधौ हा कल्लोलपरंपरा ॥

गोविन्दराजस्य.

3108

गुणा यत्र न तत्रार्था यत्रार्थास्तत्र नो गुणाः ।
अहो परमसामर्थ्यं संविभागविधौ विधेः ॥

श्रीव्यासमुनेः

3109

परीक्ष्य सत्कुलं विद्यां वयः शौर्यं सुशीलताम् ।
विधिर्ददाति निपुणः कन्यामिव दरिद्रताम् ॥

3110

मनसापि न यत्स्पृष्टं दूरादपि यदुज्झितम् ।
तदप्युपायैर्विविधैर्विधिरिच्छन्प्रयच्छति ॥

कस्यापि

3111

न केवलं मनुष्येषु दैवं देवेष्वपि प्रभुः ।
सति मित्रे धनाध्यक्षे चर्मप्रावरणो हरः ॥

रविगुप्तस्य

3112

दैवं पुरुषकारेण कोऽतिवर्तितुमर्हति ।
विधातृविहितं मार्गं न कश्चिदतिवर्तते ॥

श्रीवाल्मीकेः

3113

दैवोपसृष्टः पुरुषो यत्कर्म कुरुते क्वचित् ।
कृतं कृतं तदेवास्य दैवेन प्रतिहन्यते ॥

3114

अनयो विनयस्तस्य विधिर्यस्यानुवर्तते ।
नयः सम्यक्प्रयुक्तोपि भाग्यहीनस्य दुर्नयः ॥

3115

यन्मनोरथगतेरगोचरं
यत्स्पृशन्ति न गिरः कवेरपि ।
स्वप्नवृत्तिरपि यत्र दुर्लभा
हेलयैव विदधाति तद्विधिः ॥

कस्यापि

3116

आधार्मिकः कदर्यो गुणविमुखः परुषवागनेकमतिः ।
भुङ्क्ते संपदमीदृग्ब्रूत नृकारः किमस्ति दैवं वा ॥

वल्लनदेवस्य.

3117

राहुरबाहुर्गगनतले दशशतकरमपि हन्ति ।
अन्तःस्थे हि विधौ कुटिले शूराः क प्रभवन्ति ॥

चर्पटीनाथस्य.

3118

दुर्लभलाभोप्यद्धा कस्यापि भवत्युपद्रवायैव ।
राहुरहारयदमृतं समवाप्य निजं शरीरमपि ॥

3119

अल्पेनैव गुणेन हि कश्चिल्लोके प्रसिद्धिमुपयाति ।
एकेन करेण गजः करी न सूर्यः सहस्रेण ॥

प्रकाशवर्षस्य.

3120

मत्स्योपि हि विजानाति क्षीरनीरविवेचनम् ।
प्रसिद्धं राजहंसस्य यशः पुण्यैरवाप्यते ॥

3121

प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ
विफलत्वमेति बहुसाधनता ।
अवलम्बनाय दिनभर्तुरभू-
न्न पतिष्यतः करसहस्रमपि ॥

माघस्य.

3122

मुञ्चत गुणाभिमानं गुणिनो विधिकिंकराः स्थ संसत्सु ।
गुणनिर्भरमपि मूलं मज्जति पङ्के सरोजस्य ॥

रुद्रटस्य.

3123

सत्कुलजे पाण्डित्यं विदुषि धनं धनिनि दानसंभोगौ ।
इति नियमानकरिष्यद्यद्यभविष्यद्विधिः स्वस्थः ॥

3124

क्षीणां वैरूप्यं दुर्जनस्याधिपत्यं
साधोर्दारिद्र्यं पण्डितस्याल्पमायुः ।
येनेदं सृष्टं जानताजानता वा
सर्वं दौरात्म्यं तेन कुण्डेन पीतम् ॥

केषामपि.

3125

शशिदिवाकरयोर्ग्रहपीडनं
गजभुजंगमयोरपि बन्धनम् ।
मतिमतां च विलोक्य दरिद्रतां
विधिरहो बलवानिति मे मतिः ॥

3126

सृजति तावदशेषगुणाकरं
पुरुषरत्नमलंकरणं भुवः ।
तदनु तत्क्षणभङ्गि करोति चे-
दहह कष्टमपण्डितता विधेः ॥

फल्गुहस्तिन्याः.

3127

असमसाहससुव्यवसायिनः
सकललोकचमत्कृतिकारिणः ।
यदि भवन्ति न वाञ्छितसिद्धयो
हतविधेरयशो न मनस्विनः ॥

शङ्कुकस्य.

3128

संतापो न खलु नरेण जीवलोके
वृत्त्यर्थं क्षणमपि पण्डितेन कार्यः ।
निश्चेष्टः शयनगतोऽप्युपाभुते तं
प्राप्तव्यो नियतफलाश्रयेण योऽर्थः ॥

3129

सङ्ग्रामे प्रहरणसंकटे गृहे वा
दीप्तेग्नौ गिरिविवरे महोदधौ वा ।
सर्पैर्वा सह वसतामुदीर्णसत्त्वै-
र्नाभाव्यं भवति न भाविनो विनाशः ॥

भदन्तवासुदेवस्य.

3130

आ जन्मनो विहितभक्तिरनन्यनाथः
सारथ्यकर्मणि च योग्यतया नियुक्तः ।
नाद्याप्यवाप चरणावरुणोपि सूर्या-
त्पुण्यैर्विना नहि भवन्ति समीहितार्थाः ॥

वासुदेवस्य.

3131

विधुरप्यर्कति चन्दनमनलति मित्राण्यपि रिपवन्ति ।
विधुरे वेधसि खिन्ने चेतसि विपरीतानि भवन्ति ॥

सोमस्य.

3132

यः पातार्थमुपार्जितोन्यशिरसस्तेनैव सिन्धुप्रभु-
र्वृद्धक्षत्त्रधराधवो निजशिरःपातं वरेणान्वभूत् ।
देव्याः सैव गदा श्रुतायुधनृपं हन्तावधीदाहवे
यत्त्राणाय विगण्यते विधिवशात्तेनैव नाशो भवेत् ॥

3133

यो यं जनापकरणाय सृजत्युपायं
तेनैव तस्य नियमेन भवेद्विनाशः ।
धूमं प्रसौति नयनान्ध्यकरं यमग्नि-
र्भूत्वाम्बुदः स शमयेत्सलिलैस्तमेव ॥

कह्लणस्य.

3134

हंहो विधे विविधपण्डितपुण्डरीक-
खण्डावखण्डनकरिन्कलिकालबन्धो ।

यादृक्खलेषु सततं तव पक्षपातः
स्वप्नेऽपि सत्सु स भवेद्यदि किं ततः स्यात् ॥

भट्टवासुदेवस्य.

3135

कल्पद्रुमान्विगतवाञ्छजने सुमेरौ
रत्नान्यगाधसलिले सरितामधीशे ।
धात्रा श्रियं निदधता प्रखलेषु नित्य-
मत्युज्ज्वलः खलु घटे निहितः प्रदीपः ॥

प्रकाशवर्षस्य.

3136

इह सरजसि मार्गे चञ्चलो यद्विधाता
ह्यगणितगुणदोषो हेतुशून्यत्वमुग्धः ।
सरभस इव बालः क्रीडितः पांसुपूरै-
र्लिखति किमपि किंचित्तच्च भूयः प्रमार्ष्टि ॥

कस्यापि.

3137

प्रियसखि विपद्दण्डप्रान्तप्रपातपरंपरा-
परिचयचले चिन्ताचक्रे निधाय विधिः खलः ।
मृदमिव बलात्पिण्डीकृत्य प्रगल्भकुलालव-
द्भ्रमयति मनो नो जानीमः किमत्र विधास्यति ॥

3138

विरम विफलायासादस्माद्दुरध्यवसायतो
विपदि महतां धैर्यध्वंसं यदीक्षितुमीहसे ।
अयि जड विधे कल्पापायव्यपेतनिजक्रमाः
कुलशिखरिणः क्षुद्रा नैते न वा जलराशयः ॥

विज्जाकायाः.

3139

हिंसाशून्यमयत्नलभ्यमशनं धात्रा मरुत्कल्पितं
व्यालानां पशवस्तृणाङ्कुरभुजः सृष्टाः स्थलीशायिनः ।

संसारार्णवलङ्घनक्षमधियां वृत्तिः कृता सा नृणां
यामन्वेषयतां प्रयान्ति सहसा सर्वे समाप्तिं गुणाः ॥

भर्तृहरेः.

3140

कलत्रचिन्ताकुलितस्य पुंसः
श्रुतं च शीलं च गुणाश्च सर्वे ।
अपक्वकुम्भे निहिता इवापः
प्रयान्ति देहेन समं विनाशम् ॥

कस्यापि.

3141

खल्वाटो दिवसेश्वरस्य किरणैः संतापितो मस्तके
वाञ्छन्देशमनातपं विधिवशाद्बिल्वस्य मूलं गतः ।
तत्राप्यस्य महाफलेन पतता भग्नं सशब्दं शिरः
प्रायो गच्छति यत्र दैवहतकस्तत्रैव यान्त्यापदः ॥

चिचिरदेवादित्यस्य.

3142

व्यायस्यन्नपि कश्चिदर्थितफलप्राप्तेरभागी भवे-
त्सर्वारम्भनिरुद्यमोपि लभते कश्चिद्यथेष्टं फलम् ।
हस्तात्कस्यचिदाशु नश्यति धनं तेनापरो युज्यते
बालोन्मत्तजडोपमस्य हि विधेर्नानाविधं चेष्टितम् ॥

भदन्ताश्वघोषस्य.

3143

भग्नाशस्य करण्डपिण्डिततनोर्म्लानेन्द्रियस्य क्षुधा
कृत्वाखुर्विवरं स्वयं निपतितो नक्तं मुखे भोगिनः ।
तृप्तस्तत्पिशितेन तत्क्षणमसौ तेनैव यातः पथा
स्वस्थास्तिष्ठत दैवमेव हि नृणां वृद्धौ क्षये चोद्यतम् ॥

3144

भूपाला गुणविद्विषः कृतधियो मात्सर्यपङ्कप्लुताः
सन्तो दुर्गतयः सदैव धनिनः पापप्रवृत्तस्पृहाः ।

मुग्धाक्ष्यो रजसः पदं सुनियताः प्रेम्णः परावृत्तयः
संसारे किमिवास्ति दुर्मदजुषः शोच्यं विधेर्नैव यत् ॥

3145

दूरोल्लासितसज्जनापदि दृढप्रारब्धनीचोन्नतौ
यः सर्गे क्षणदृष्टनष्टविरसे बद्धादरः सर्वदा ।
पश्येयं यदि तं क्वचित्सकरुणोपालम्भरूक्षोक्तिभि-
र्लज्जानिष्प्रतिपत्तिमूकवचनं कुर्यामहं वेधसम् ॥

3146

स एवाहं पार्थस्तदपि वरलब्धं धनुरिदं
त एवामी बाणाः प्रमथितसुरारातिपृतनाः ।
इमास्ता वृष्णीनां हरिबलमुखानां युवतयो
ह्रियन्ते गोपालैर्विधिरतिबलीयान्न पुरुषः ॥

केषामपि·

3147

अवश्यभव्येष्वनवग्रहग्रहा
यया दिशा धावति वेधसः स्पृहा ।
तृणेन वात्येव तयानुगम्यते
जनस्य चित्तेन भृशावशात्मना ॥

श्रीहर्षस्य·

3148

भवति भिषगुपायैः पथ्यभुङ्नित्यरोगी
धनहरणविनिद्रच्छिद्रगोप्ता दरिद्रः ।
अनयनयविधायी निश्चलैश्वर्यधैर्यैः
स्ववशनिशितशक्तेः शासनेनैव धातुः ॥

क्षेमेन्द्रस्य·

3149

शशिनि किल कलङ्कः कण्टकं पद्मनाले
गुणवति विधनत्वं चन्दने कृष्णसर्पाः ।

3201

सक्तूञ्शोषयति प्लुतान्प्रतिकरोत्याक्रन्दतो बालका-
न्प्रत्यासिञ्चति कर्परेण सलिलं शय्यातृणं रक्षति ।
धृत्वा मूर्ध्नि पुराणशूर्पशकलं शून्ये गृहे व्याकुला
किं तद्यन्न करोति दुर्गतवधूर्देवे भृशं वर्षति ॥

3202

अप्रस्तावस्तुतिभिरनिशं कर्णशूलं करोति
स्वं दारिद्र्यं वदति वसनं दर्शयत्येव जीर्णम् ।
छायाभूतश्चलति न पुरः पार्श्वयोर्नैव पश्चा-
न्निःस्वः खेदं दिशति धनिनां व्याधिवद्दुश्चिकित्स्यः ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

3203

गते सुहृदि शत्रुतां सततनिर्विवेके प्रभौ
गृहे कुगृहिणीवचःक्रकचदारिते वा हृदि ।
महाजनविवर्जिते सदसि मानिनां श्रेयसे
वरं मरणमेव वा शरणमन्यदेशान्तरम् ॥

3204

दारिद्र्यक्षितिपः स मे निजपतिस्तस्य प्रसादादभू-
द्वाञ्छा जीवनमम्बरं दश दिशो वासश्च देवालये ।
अस्मद्वैरिणि लब्धसंगतिरिति त्वय्याश्रये कुप्यता
मद्वृत्तिं विनियोजितास्त्वदरयः का नाम वृत्तिर्मम ॥

3205

तृणादपि लघुस्तूलस्तूलादपि च याचकः ।
वायुना किं न नीतोसौ मामपि प्रार्थयेदिति ॥

3206

आसीत्ताम्रमयं शरीरमधुना सौवर्णवर्णं गतं
मुक्ताहारलताश्रुबिन्दुनिवहैर्निःस्वस्य मे कल्पिता ।

स्वल्पं स्वल्पमनल्पकल्पमधुना दीर्घं वयः कल्पितं
स्वामिन्दुःख भवत्प्रसादवशतः किं किं न लब्धं मया ॥
क्षेमेन्द्रस्य

अथ सेवापद्धतिः

3207

शीतवातातपक्लेशान्यत्सहन्ते हि सेवकाः ।
शतांशेनापि हि ततस्तपस्तप्त्वा सुखी भवेत् ॥

3208

जडेषु राजचित्तेषु सुलभे पिशुने जने ।
यदि जीवन्त्यहो चित्रं क्षणमप्यनुजीविनः ॥

3209

सर्वासामेव वृत्तीनां वृत्ती राजकुलाश्रया ।
अधर्मबहुला सेवा नित्योद्वेगा च भारत ॥

3210

नृपेणाहूयमानस्य यत्तिष्ठति भयं हृदि ।
तन्न तिष्ठति तुष्टानां वने मूलफलाशिनाम् ॥

3211

द्वयं जहाति सेवकः सुखं च मानमेव च ।
यदर्थमर्थमीहते तदेव तस्य हीयते ॥

3212

आत्मविक्रयिणि क्लीबे सदा शङ्कितचेतसि ।
नित्यमिष्टवियोगार्ते किं सेवकपशौ सुखम् ॥

3213

अबुधैरर्थलोभेन पण्यस्त्रीभिरिव स्वयम् ।
आत्मा संस्कृत्य संस्कृत्य परोपकरणीकृतः ॥

3214

मनुष्यजातौ तुल्यायां भृत्यत्वं नाम गर्हितम् ।
प्रथमो यो न तत्रापि सोऽपि जीवत्सु गण्यते ॥

3215

एतावज्जन्मसाफल्यं यदनायत्तवृत्तिता ।
ये पराधीनजन्मानस्ते चेज्जीवन्ति के मृताः ॥

3216

जन्मैव तावद्दुःखाय ततो दुर्गततापरा ।
दौर्गत्ये सेवया वृत्तिरहो दुःखपरंपरा ॥

3217

द्वारपालकराघातकिणीकृतगलोपि सन् ।
तथापि कुरुते सेवामहो तृष्णा गरीयसी ॥

3218

लगुडैर्हन्यमानोपि यदि जीवति सेवकः ।
तत्क्षणं पुनरायाति धिग्दैन्यमनपत्रपम् ॥

3219

कंधरावनतस्योर्वीं गतस्याधोमुखस्य ते ।
लज्जा न नाम निर्लज्जा गर्वो न गलितः कथम् ॥

3220

सेवकादपरो मूर्खस्त्रैलोक्येपि न विद्यते ।
दिने दिने नमन्मोहादुन्नतिं योभिवाञ्छति ॥

श्रीव्यासमुनेः.

3221

अतीव कर्कशाः स्तब्धा हिंस्रैर्जन्तुभिरावृताः ।
दुराराधाश्च विषमा ईश्वराः पर्वता इव ॥

सोमदेवस्य.

3222

सेवा श्ववृत्तिर्यैरुक्ता तैर्न सम्यगुदाहृतम् ।
स्वच्छन्दचारी कुत्र श्वा विक्रीतासुः क्व सेवकः ॥

3223

करोति लाभहीनेन गौरवेण किमाश्रितः ।
क्षामस्येन्दोर्गुणं धत्ते कमीश्वरशिरोधृतिः ॥

3224

या प्रकृत्यैव चपला निपतत्यशुचावपि ।
स्वामिनां बहु मन्यन्ते दृष्टिं तामपि सेवकाः ॥

3225

पञ्चाननपरिष्वङ्गो व्यालीवदनचुम्बनम् ।
भूपालसेवनं पुंसामसिधारावलेहनम् ॥

कस्यापि.

3226

भक्ते द्वेषो जडे प्रीतिरुचितं गुरुलङ्घनम् ।
मुखे च कटुता नित्यं धनिनां ज्वरिणामिव ॥

आनन्दवर्धनस्य.

3227

प्रभूतं धनमालोक्य यो राज्ञां द्वारि तिष्ठति ।
स बद्धः सौनिकस्येव संशुष्यति न पुष्यति ॥

कस्यापि

3228

क्षमी दाता गुणग्राही स्वामी दुःखेन लभ्यते ।
अनुकूलः शुचिर्दक्षो राजन्भृत्योपि दुर्लभः ॥

श्रीहर्षदेवतत्सेवकयोः.

3229

आज्ञा कीर्तिः पालनं ब्राह्मणानां
दानं भोगो मित्रसंरक्षणं च ।
येषामेते षड्गुणा न प्रवृत्ताः
कोर्थस्तेषां पार्थिवोपाश्रयेण ॥

3230

राजवल्लभतयोद्धतचित्ताः
सेवकास्त्यजत मानमुदारम् ।
रन्ध्रदर्शिभिरसंवृतमन्त्रैः
कस्य राजभुजगैः सह सख्यम् ॥

कस्यापि.

3231

आराध्यमानो बहुभिः प्रकारै-
र्नाराध्यते नाम किमत्र चित्रम् ।
अयं त्वपूर्वः प्रतिमाविशेषो
यस्सेव्यमानो रिपुतामुपैति ॥

3232

हसति हसति स्वामिन्युच्चै रुदत्यपि रोदिति
कृतपरिकरः स्वेदोद्गारं प्रधावति धावति ।
गुणसमुदितं दोषापेतं प्रनिन्दति निन्दति
धनलवपरिक्रीतो भृत्यः प्रनृत्यति नृत्यति ॥

धर्मकीर्तेः

3233

सप्रस्वेदः पुलकपरुषः संभ्रमात्सप्रकम्पः
सान्तर्दाहः प्रशिथिलधृतिः सास्यशोषः सतर्षः ।
संवृत्तो यो गुरुरपि लघुर्हन्त तैस्तैः प्रकारै-
र्याच्ञाशब्दः स्पृशति पदवीं संनिपातज्वरस्य ॥

3234

शून्यार्थैर्वचनैर्मया नरपते कर्णौ तवापूरितौ
तेभ्यः शून्यतमस्त्वयापि बहुशो मत्कर्णपूरः कृतः ।
इत्थं वञ्चयतोः परस्परमयं कालो व्रजत्यावयोः
क्षीणा शक्तिरहं जितस्त्वमजितो जेता नृपः शस्यते ॥

किशोरकस्य

3235

उच्चत्वै नमति प्रभुं प्रभुगृहान्द्रष्टुं बहिस्तिष्ठति
स्वद्रव्यव्ययमातनोति जडधीरागामिवित्ताशया ।
प्राणान्प्राणितुमेव मुञ्चति रणे क्लिश्नाति भोगेच्छया
सर्वं तद्विपरीतमेव कुरुते तृष्णान्धदृक्सेवकः ॥

3236

सन्ति स्वादुफला वने तरुवराः शुद्धं पयो नैर्झरं
वासो वल्कलमाश्रयो गिरिगुहा शय्या लतापल्लवैः ।
आलोकाय निशासु चन्द्रकिरणाः सख्यं कुरङ्गैः सह
स्वाधीने विभवेऽप्यहो नरपतिं याचन्ति मूढा नराः ॥
केषामपि.

3237

सत्ये शङ्काचकितमनसो वञ्चकथामलीनाः
शैलस्थूलोपकृतिविफलाः स्वल्पदोषेऽतिकोपाः ।
मर्मोद्भिन्नाः पिशुनवचना धर्मनर्मोक्तिदुष्टाः
साधुद्विष्टाः प्रखलपुरुषाः सर्वथा भूमिपालाः ॥

3238

द्वारे रुद्धमुपेक्षते कथमपि प्राप्तं पुरो नेक्षते
विज्ञप्तौ गजमीलनानि कुरुते गृह्णाति वाक्यच्छलम् ।
निर्यातस्य करोति दोषगणनां स्वल्पापराधे यमः
स स्वामी यदि सेव्यते मरुतटे किं नः पिशाचैः कृतम् ॥
क्षेमेन्द्रस्य.

3239

नमन्नपि हरिर्हन्यादाश्लिष्यन्नपि पन्नगः ।
विहसन्नपि वेतालः स्तुवन्नपि महीपतिः ॥

3240

काके शौचं द्यूतकारेषु सत्यं
क्लीबे धैर्यं मद्यपे तत्त्वचिन्ता ।
ज्ञाने भ्रान्तिः स्त्रीषु कामोपशान्ती
राजा मित्रं केन दृष्टं श्रुतं वा ॥

अथ तृष्णापद्धतिः

3241

मनोरथरथारूढं युक्तमिन्द्रियवाजिभिः ।
भ्राम्यत्येव जगत्कृत्स्नं तृष्णासारथिचोदितम् ॥

3242

बलिभिर्मुखमाक्रान्तं पलितै रञ्जितं शिरः ।
गात्राणि शिथिलायन्ते तृष्णैका तरुणायते ॥

3243

यौवनं जरया ग्रस्तमारोग्यं व्याधिभिर्हतम् ।
जीवितं मृत्युरभ्येति तृष्णैका निरुपद्रवा ॥

3244

यथा हि शृङ्गं गोः काले वर्धमानस्य वर्धते ।
एवं तृष्णापि वित्तेन वर्धमानेन वर्धते ॥

3245

अकर्तव्येष्वसाध्वीव तृष्णा प्रेरयते जनम् ।
तमेव सर्वपापेभ्यो लज्जा मातेव रक्षति ॥

3246

आशा बलवती कष्टं नैराश्यं परमं सुखम् ।
आशा निराशाः कृत्वा तु सुखं स्वपिति पिङ्गला ॥

3247

तृष्णाखनिरगाधेयं दुष्पूरा केन पूर्यते ।
या महद्भिरपि क्षिप्तैः पूरणैरेव खन्यते ॥

3248

तृष्णे त्वमपि तृष्णार्ता त्रिषु स्थानेषु रज्यसि ।
व्याधितेष्वनपत्येषु जरापरिणतेषु च ॥

3249

आसन्नान्पुरतो भावान्दर्शयित्वा पुरः पुरः ।
छागो हरितमुष्टयेव दूरं नीतोस्मि तृष्णया ॥

3250

वर्तते येन न विना नरो वाञ्छतु नाम तत् ।
ततोधिकार्थप्रणयी पृष्टो दद्यात्किमुत्तरम् ॥

3251

विभूतिरर्थेत्यपि याचकानां
न दुर्गतं केचिदिहाद्रियन्ते ।
पीताम्बरोऽब्धेः समवाप लक्ष्मीं
दिगम्बरस्योपनतोर्धचन्द्रः ॥

एते व्यासमुनेः

3252

तावद्गुणा गुरुत्वं च यावन्नार्थयते परम् ।
अर्थित्वे वर्तमानस्य न गुणा न च गौरवम् ॥

3253

विद्वत्तां चैव शौर्यं च सौजन्यं च कुलीनताम् ।
खलीकरोति याञ्चैका दुःशीलेवाङ्गना कुलम् ॥

3254

च्युता दन्ताः सिता केशा वाङ्निरोधः पदे पदे ।
पातसज्जमिमं देहं तृष्णा साध्वी न मुञ्चति ॥

3255

इच्छति शती सहस्रं ससहस्रः कोटिमीहते कर्तुम् ।
कोटियुतोपि नृपत्वं नृपोपि बत चक्रवर्तित्वम् ॥

3256

चक्रधरोपि सुरत्वं सुरोपि सुरराज्यमीहते कर्तुम् ।
सुरराजोप्यूर्ध्वगतिं तथापि न निवर्तते तृष्णा ॥

केषामपि.

3257

या सा जगत्परिभवस्य निमित्तभूता
हेतुः स्वयं सुरपतेरपि लाघवस्य ।
सा मां विडम्बयति नाथ सदैव तृष्णा
छिन्धि प्रसह्य भगवन्नपुनर्भवाय ॥

अवधूतस्य.

3258

आराध्य भूपतिमवाप्य ततो धनानि
भोक्ष्यामहे किल वयं सततं सुखानि ।

इत्याशया भवविमोहितमानसानां
कालः प्रयाति मरणावधिरेव पुंसाम् ॥

3259

दुग्धं च यत्तदनु यत्कथितं ततो नु
माधुर्यमस्य हतमुन्मथितं च वेगात् ।
जातं पुनर्घृतकृते नवनीतवृत्ति
स्नेहो निबन्धनमनर्थपरंपराणाम् ॥

सुभद्रायाः

3260

आसिष्ये सुखितो गृहीति विहितो मोहेन दारग्रह-
स्तत्सङ्गात्सुतदासबान्धवसुहृत्सम्बन्धिनामुद्भवः ।
तन्निर्वाहकदर्थनापरिभवानौचित्यचिन्ताजुषः
किं सौख्यं कतमा गृहस्थितिरतोनर्थो मया स्वीकृतः ॥

कस्यापि

3261

खलोल्लापाः सोढाः कथमपि तदाराधनपरै-
र्निगृह्यान्तर्बाष्पं हसितमपि शून्येन मनसा ।
कृतो वित्तस्तम्भप्रणिहितधियामञ्जलिरपि
त्वमाशे मोघाशे किमपरमतो नर्तयसि माम् ॥

भर्तृहरेः

3262

देशो भ्रान्तमनेकदुर्गविषमे प्राप्तं न किंचित्फल-
मुत्कण्ठापरिखेदितेन मनसा नीतं वृथा यौवनम् ।
त्यक्त्वा मानकुलानुरूपचरितं सेवा कृता निष्फला
तृष्णे ब्रूहि किमन्यदिच्छसि परं तत्रापि सज्जा वयम् ॥

कस्यापि

3263

अहो तृष्णावेश्या सकलजनतामोहनकरी
विदग्धा मुग्धानां हरति विवशानां शमधनम् ।

विपद्दीक्षादक्षासहतरलतारैः प्रणयिनी-
कटाक्षैः कूटाक्षैः कपटकुटिलः कामकितवः ॥
क्षेमेन्द्रस्य.

3264
जनस्थाने भ्रान्तं कनकमृगतृष्णान्धितधिया
वचो वैदेहीति प्रतिपदमुदश्रु प्रलपितम् ।
कृतालङ्काभर्तुर्वदनपरिपाटीषु घटना
मयाप्तं रामत्वं कुशलवसुता न त्वधिगता ॥

अथानित्यतापद्धतिः

3265
अनित्यते जगन्निन्द्ये वन्दनीयासि संप्रति ।
या करोषि प्रसङ्गेन दुःखानामप्यनित्यताम् ॥
कस्यापि.

3266
सत्यं मनोरमाः कामाः सत्यं रम्या विभूतयः ।
किं तु मत्ताङ्गनापाङ्गभङ्गलोलं हि जीवितम् ॥

3267
मस्तकस्थायिनं मृत्युं यदि विन्दत्ययं जनः ।
आहारोपि विमुच्येत किमुताकार्यकारिता ॥

3268
अदर्शनादापतिताः पुनश्चादर्शनं गताः ।
न ते तव न तेषां त्वं तत्र का परिदेवना ॥

3269
जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।
तस्मादपरिहार्येर्थे नानुशोचितुमर्हसि ॥

3270
अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत ।
अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥

3271

अशोच्यः शोचते शोच्यं किं वा शोच्यो न शोच्यते ।
कश्च कस्येह शोच्योस्ति देहेस्मिन्बुद्बुदोपमे ॥

3272

येपि नास्तीति मन्यन्ते तदैश्वर्यकदर्थिताः ।
दिनैः कतिपयैरेव तान्समीकुरुतेन्तकः ॥

3273

प्रबोध्यन्ते च ये तूर्यैर्मधुरैर्गीतवादितैः ।
ये चानाथाः परान्नादाः कालस्तेषां समक्रियः ॥

3274

यद्गतं तदतिक्रान्तं यदेष्यत्तच्च दूरतः ।
वर्तमानसुखभ्रान्तिर्भेदो भोगिदरिद्रयोः ॥

3275

क्रिमयो भस्म विष्ठा वा निष्ठा यस्येयमीदृशी ।
स कायः परपीडाभिर्धार्यतामिति को नयः ॥

3276

यस्यान्ते श्वापि कुरुते चरणौ मूर्ध्न्यशङ्कितः ।
अपहृत्य परान्पुंभिः कायः सोपि हि धार्यते ॥

3277

कथं ते व्यक्तदुर्वृत्ताः सुखं रात्रिषु शेरते ।
मरणान्तरिता येषां नरकेषूपपत्तयः ॥

3278

दिष्ट्या दूरोज्झितापायां संप्राप्तोस्मि जराभुवम् ।
महान्यौवनकान्तारः कुशलेनातिवाहितः ॥

3279

कृपणं विलपन्नार्तो जरया जर्जरीकृतः ।
ज्ञातीनां रुदतां मध्ये म्रियते न स पुरुषः ॥

3280

सर्वाशुचिनिधानस्य कृतघ्नस्य विनाशिनः ।
शरीरकस्यापि कृते मूढाः पापानि कुर्वते ॥

3281

श्वः कार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्णे चापराह्णिकम् ।
नहि प्रतीक्षते मृत्युः कृतमस्य न वा कृतम् ॥

3282

लम्बमाने यदादित्ये न दत्तं धनमर्थिनाम् ।
नहि जानामि तद्वित्तं प्रातः कस्य भविष्यति ॥

3283

यद्ददाति यदश्नाति तदेव धनिनो धनम् ।
अन्ये मृतस्य क्रीडन्ति दारैरपि धनैरपि ॥

3284

नियतो देहिनां मृत्युरनित्यं खलु जीवितम् ।
को हि जानाति नामाद्य प्रातः कस्य भविष्यति ॥

3285

इदं युगसहस्रेषु भविष्यदभवद्दिनम् ।
तदप्यद्यत्वमापन्नं का कथा मरणावधेः ॥

3286

अवश्यं भाविनं नाशं भावित्वाद्विद्ध्युपस्थितम् ।
अयमेव हि ते कालः पूर्वमासीदनागतः ॥

3287

यथा काष्ठं च काष्ठं च समेयातां महोदधौ ।
समेत्य च व्यपेयातां तद्वद्भूतसमागमः ॥

3288

मातापितृसहस्राणि पुत्रदारशतानि च ।
युगे युगे व्यतीतानि कस्य ते कस्य वा वयम् ॥

3289

समानानि व्यतीतानि नवानि न समानि मे ।
आत्मानमनुशोचामि सार्थभ्रष्ट इवाध्वगः ॥

3290

उत्थायोत्थाय बोद्धव्यं महद्भयमुपस्थितम् ।
मरणव्याधिशोकानां किमद्य निपतिष्यति ॥

3291

सुखास्वादलवः कोपि संसारे सत्समागमः ।
यद्वियोगाग्निदग्धस्य मनसो नास्ति भेषजम् ॥

3292

किं धनेन करिष्यन्ति मनुष्या भङ्गुराश्रयाः ।
यदर्थं धनमिच्छन्ति शरीरं कस्य तत्स्थिरम् ॥

3293

शुक्लानि दिनखण्डानि निपतन्ति तवायतः ।
आयुषश्छिद्यमानस्य मृत्युना किं न पश्यसि ॥

3294

आसन्नतरतामेति मृत्युर्याति दिने दिने ।
आघातं नीयमानस्य वध्यस्येव पदे पदे ॥

3295

मृत्योर्बिभेषि किं मर्त्य नहि भीतान्विमुञ्चति ।
अजातान्नैव गृह्णाति कुरु यत्नमजन्मने ॥

3296

तिष्ठन्तं च शयानं च मृत्युरभ्येति वै यदा ।
किं पल्वले मत्स्य इव सुखं स्वपिषि पुत्रक ॥

3297

करिष्यामि करिष्यामि करिष्यामीति चिन्तया ।
मरिष्यामि मरिष्यामि मरिष्यामीति विस्मृतम् ॥

3298

तुल्यजातिवयोरूपान्हतान्पश्यसि मृत्युना ।
कथं ते नास्ति निर्वेदो लौहं हि हृदयं तव ॥

3299

कायः संनिहितापायः संपदः पदमापदाम् ।
समागमाः सापगमाः सर्वं पर्यन्तभङ्गुरम् ॥

कस्यापि.

3300

श्वः श्वः प्राणप्रायणेऽपि न स्मरन्ति स्मरद्विषम् ।
मग्नाः कुटुम्बजम्बाले बालवन्मोहमोहिताः ॥

श्रीहर्षस्य.

3301

अहो संसृतिवेश्येयं रागाद्युद्दीपनोद्यता ।
रसमुत्पाद्य सर्वेषामन्ते वैरस्यकारिणी ॥

3302

अज्ञानवलितो बाल्ये मदमूढश्च यौवने ।
वार्द्धके विह्वलाङ्गश्च कदा कुशलभाग्जनः ॥

एतौ प॰ श्रीबकस्य.

3303

अज्ञानोपहतो बाल्ये यौवने मदनाहतः ।
शेषे कलत्रचिन्तार्तः किं करोतु कदा जनः ॥

3304

बाल्यमद्य दिनैरेव यौवनश्रीस्ततो जरा ।
देहेपि नैकरूपत्वं कास्था बाह्येषु वस्तुषु ॥

एतौ वाल्मीकिमुनेः

3305

आपन्नया सन्नगिरा वेपमानोरुमूलया ।
जातो मे जरया सार्धं नववध्वेव संगमः ॥

3306

धर्मस्यार्थस्य कामस्य यशसो जीवितस्य च ।
अतृप्ताः पुरुषा राजन्याता यास्यन्ति यान्ति च ॥

3307

आयुषः क्षण एकोपि न लभ्यः स्वर्णकोटिभिः ।
स वृथा नीयते येन तस्मै नृपशवे नमः ॥

3308

पृथिवी दह्यते यत्र मेरुश्चापि विशीर्यते ।
शुष्यत्यम्भोनिधिजलं शरीरे तत्र का कथा ॥

3309

पुरंदरसहस्राणि चक्रवर्तिशतानि च ।
निर्वापितानि कालेन प्रदीपा इव वायुना ॥

श्रीव्यासमुनेः

3310

एतेन बद्धवलिना संकोचमवाप्य वृद्धदेहेन ।
यातं हरिणेव मया द्वित्राणि पदानि कृच्छ्रेण ॥

3311

ऋज्वी स्थिरा सुवृत्ता पाणिग्रहणोज्ज्वला सुवंशोत्था ।
संधारयति पतन्तं संप्रति गृहणीव यष्टिर्माम् ॥

3312

इष्टा बालकचेष्टा यौवनदर्पोथ वृद्धवैराग्यम् ।
सापि गता सोपि गतस्तदपि गतं स्वप्नमायेयम् ॥

केषामपि.

3313

क्षणसंपदियं सुदुर्लभा
प्रतिलब्धा पुरुषार्थसाधनी ।
यदि नात्र विचिन्त्यते हितं
पुनरप्येष समागमः कुतः ॥

बोधिसत्त्वस्य.

3314

यदि जन्मजरामरणं न भवे-
द्यदि चेष्टवियोगभयं न भवेत् ।
यदि सर्वमनित्यमिदं न भवे-
दिह जन्मनि कस्य रतिर्न भवेत् ॥

3315

चला विभूतिः क्षणभङ्गि यौवनं
कृतान्तदन्तान्तरवर्ति जीवितम् ।
तथाप्यवज्ञा परलोकसाधने
नृणामहो विस्मयकारि चेष्टितम् ॥

3316

संपदो जलतरङ्गविलोला
यौवनं त्रिचतुराणि दिनानि ।
शारदाभ्रपरिचञ्चलमायुः
किं धनैः परहितानि कुरुध्वम् ॥

3317

धर्मात्मजेन चरणाविह वन्दितौ मे
भीमेन सार्धमिह संकथिताः कथाश्च ।
अत्रार्जुनश्च यमजौ च सहानुयातौ
स्थानानि तानि खलु सन्ति न ते मनुष्याः ॥

अयं व्यासस्य.

3318

चेतोहरा युवतयः सुहृदोनुकूलाः
सद्बान्धवाः प्रणयगर्भगिरश्च भृत्याः ।
नानाविधोपकरणाः करिणस्तुरंगाः
संमीलिते हि नयने न तदस्ति किंचित् ॥

श्रीविक्रमादित्यस्य

3319

क्षणं बालो भूत्वा क्षणमपि युवा कामरसिकः
क्षणं वित्तैर्हीनः क्षणमपि च संपूर्णविभवः ।
जराजीर्णैरङ्गैर्नट इव वलीमण्डिततनु-
र्नरः संसाराङ्के विशति यमधानीजवनिकाम् ॥

भर्तृहरेः.

3320

नरकनिलयात्प्रेतावासं ततस्त्रिदशालयं
त्रिदशभवनात्तिर्यग्योनिं परैति शुभक्षयात् ।
पुनरुपरतं तिर्यग्योनेर्मनुष्यगतावपि
भ्रमति विवशं कर्माविद्धं जगद्रथचक्रवत् ॥

साराचोल्याम्.

3321

जातोहं जनको ममैष जननी क्षेत्रं कलत्रं कुलं
पुत्रा मित्रमरातयो वसु गृहं भ्राता स्वसा बान्धवाः ।
संसारे शयने यथाप्य सुचिरं निद्राभविद्यामयीं
हंहो चित्त विघूर्णितो बहुविधान्स्वप्नानिमान्पश्यसि ॥

कृष्णमिश्रस्य.

3322

सेवध्वं विबुधास्तमन्धकरिपुं मा क्लिष्ट कष्ट श्रुते
यस्मादत्र परत्र च त्रिजगति त्राता स एकः शिवः ।
आयाते नियतेर्वशादविरले कालात्करालाङ्गये
कुत्र व्याकरणं क्व तर्ककलहः कुत्रापि काव्यश्रमः ॥

श्रीमद्राजानकलोलकस्य.

3323

ग्रीष्मे हारतुषारचन्दनचयश्चीनांशुकं चन्द्रिका
शीते राङ्कवकुङ्कुमाङ्कतरुणीपीनस्तनालिङ्गनम् ।
रात्रौ वेणुरवाव्यवाररमणीगीतं दिने सत्सभा
यस्यैतत्क्रियते स कस्य रुचिरः कायः कृतघ्नः स्थिरः ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

3324

मृत्यो मुञ्च जराकरेण पुरुषं केशेषु मा मा ग्रहीः
संसारादपलायनप्रतिभुवो रागादयो यत्स्थिताः ।
तृष्णाबन्धनबद्धमानसशिखं किं वेत्सि नेदं जग-
देहीत्यादरजल्पितानि भवतः किं नाशयिष्याम्यहम् ॥

3325

माने म्लानिमुपागते विगलिते भोगाकुले यौवने
कालेन क्षपितेषु बन्धुषु शनैर्लब्धे विवेकोदये ।
विच्छिन्नात्रसरोपभोगलघुनामुक्तस्पृहाणां परं
सत्यं सत्यमभाव एव हि सुखं जाने धनानामहम् ॥

3326

रम्यं हर्म्यतलं न किं वसतये श्रव्यं न गेयादिकं
किं वा प्राणसमासमागमसुखं नैवाधिकं प्रीतये ।
किं तूद्भ्रान्तपतत्पतंगपवनव्यालोलदीपानल-
च्छायाचञ्चलमाकलय्य सकलं सन्तो वनान्तं गताः ॥

3327

आदित्यस्य गतागतैरहरहः संक्षीयते जीवितं
व्यापारैर्बहुकार्यभारगुरुभिः कालो न विज्ञायते ।
दृष्ट्वा जन्मजरावियोगमरणं त्रासश्च नोत्पद्यते
पीत्वा मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तभूतं जगत् ॥

कस्यापि.

3328

भ्रातः कष्टमहो गतः स नृपतिः सामन्तचक्रं च तं-
त्पार्श्वे तस्य च सा विदग्धपरिषत्ताश्चन्द्रबिम्बाननाः ।
उद्वृत्तः स च राजपुत्रनिवहस्ते बन्दिनस्ताः कथाः
सर्वं यस्य वशादगात्स्मृतिपथं कालाय तस्मै नमः ॥

श्रीकमलाङ्कुशस्य.

3329

संसारे सुखितामवाप्य सुचिरं सार्कं सुहृद्बान्धवै-
रन्ते क्रूरकृतान्तदन्तदलनक्लेशस्य भागी जनः ।
कार्यं कार्यमतो विचार्य निपुणैर्मोक्षोपलब्धिक्षमं
सामग्री पुनरीदृशी न घटते कल्पैरनल्पैरपि ॥

3330

आयूंषि क्षणिकानि यौवनमपि प्रायो जराध्यासितं
संयोगा विरहावसानविरसा भोगाः क्षणध्वंसिनः ।
जानन्तोपि यथाव्यवस्थितमिदं लोकाः समस्तं जग-
चित्रं यद्गुरुगर्वभावितधियः क्रुध्यन्ति माद्यन्ति च ॥

3331

उत्थायोत्थाय पापे परिणमति मतिर्मन्दबुद्धे यथा ते
न त्रासो नैव लज्जा न च भवति घृणा कुर्वतः कर्म पापम् ।
नूनं सा न श्रुता ते ज्वलदनलशिखा रौरवारावरौद्रा
तीक्ष्णायःकीलचक्रक्रकचपटुरवा राजधानी यमस्य ॥

कस्यापि.

अथ विषयोपहासः

3332

जन्मान्तरशताभ्यस्ता विषयेषु मतिर्नृणाम् ।
जरद्गौरिव सस्येभ्यः सा हि दुःखेन वार्यते ॥

3333

अपि चण्डानिलोद्भूतप्रसरस्य महोदधेः ।
शक्यते प्रसरो रोद्धुं नानुरक्तस्य चेतसः ॥

श्रीव्यासमुनेः.

3334

यदि नामास्य कायस्य यदन्तस्तद्बहिर्भवेत् ।
दण्डमुद्यम्य लोकोयं शुनः काकांश्च वारयेत् ॥

3335

लालेत्युद्विजते लोको वक्त्रासवमिति स्पृहा ।
प्रवञ्च्यते जनेनात्मा संज्ञाशब्दैः स्वयं कृतैः ॥

3336

प्रातर्मूत्रपुरीषाभ्यां मध्याह्ने क्षुत्पिपासया ।
तृप्ताः कामेन बाध्यन्ते जन्तवो निशि निद्रया ॥

3337

या इमाः प्रेक्षसे राजन्मदनव्याधवागुराः ।
आसामेव प्रभावेण ज्वलन्ति नरकाग्नयः ॥

3338

रक्ता हरन्ति सर्वस्वं प्राणानपि विरागतः ।
अहो रागविरागाभ्यां कष्टकष्टा हि योषितः ॥

3339

प्राज्ञं विनीतं स्वाचारं विद्वांसमपि मन्त्रिणम् ।
छलयन्ति नरं नित्यमेता योषित्पिशाचिकाः ॥

3340

नग्नत्वमशुचिस्पर्शो मूढताव्यक्तभाषणम् ।
कामिनः सदृशं सर्वमेतदुन्मत्तकस्य च ॥

3341

उत्तानोच्छूनमण्डूकपाटितोदरसंनिभे ।
क्लेदिनि स्त्रीव्रणे सक्तिरक्रिमेः कस्य जायते ॥

3342

प्रस्वेदमलदिग्धेन वहता मूत्रशोणितम् ।
व्रणेन विकृतेनेदं सर्वमन्धीकृतं जगत् ॥

3343

अधोमुखैकदंष्ट्रेण विषशुक्रप्रवाहिणा ।
अनेन दुश्चिकित्स्येन जगद्दष्टं भगाहिना ॥

कस्यापि.

3344

ध्यायतो विषयान्पुंसः सङ्गस्तेषूपजायते ।
तस्मात्संजायते कामः कामात्क्रोधोपि जायते ॥

3345

क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात्स्मृतिविभ्रमः ।
स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥

व्यासमुनेः

3346

संतोषैश्वर्यसुखिनां दूरे दुर्गतिभूमयः ।
भोगाशापाशबद्धानामवमानाः पदे पदे ॥

3347

सर्वत्र संपदस्तस्य संतुष्टं यस्य मानसम् ।
उपानद्गूढपादस्य ननु चर्मावृतेव भूः ॥

3348

संतोषामृततृप्तस्य महतः पूर्णचेतसः ।
क्षीराब्धेरिव शुद्धस्य मुखे लक्ष्मीर्विराजते ॥

3349

अहो नु चित्रं पद्मोत्थैर्बद्धास्तन्तुभिरद्रयः ।
अविद्यमाना याविद्या तया सर्वे वशीकृताः ॥

एते भगवद्वाल्मीकिमुनेः

3350

जन्मनि क्लेशबहुले किं नु दुःखमतः परम् ।
इच्छायाः पूर्णता नास्ति यदिच्छा न निवर्तते ॥

3351

दोषान्दोषतया पश्यन्कालेनापि विरंस्यति ।
का कथा दोषविरतौ तद्गुणग्रहमानिनः ॥

3352

न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति ।
हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्धते ॥

3353

अर्थानामर्जने दुःखमर्जितानां च रक्षणे ।
नाशे दुःखं व्यये दुःखं धिगर्थान्दुःखभाजनान् ॥

3354

संमोहयन्ति संपत्सु तापयन्ति विपत्सु च ।
खेदयन्त्यर्जने काले कदा भोगाः सुखावहाः ॥

3355

अहिंसा धाम धर्मस्य दुःखस्यायतनं स्पृहा ।
सङ्गत्यागः पदं मुक्तेर्भोगाभ्यासः पदं शुचः ॥

3356

यथा ह्यामिषमाकाशे पक्षिभिः श्वापदैर्भुवि ।
भक्ष्यते सलिले मत्स्यैस्तथा सर्वेण वित्तवान् ॥

3357

राजतः सलिलादग्नेश्चोरतः स्वजनादपि ।
भयमर्थवतां नित्यं मृत्योः प्राणभृतामिव ॥

3358

अपकारिषु मा पापं चिन्तयस्व महामते ।
स्वयमेव हि नश्यन्ति कूलजाता इव द्रुमाः ॥

3359

न द्विषन्तः क्षयं यान्ति यावज्जीवमपि घ्नतः ।
क्रोधमेव तु यो हन्ति तेन सर्वे द्विषो हताः ॥

3360

अदीर्घदर्शिभिः क्रूरैर्मूढैरिन्द्रियसायकैः ।
हसद्भिः क्रियते कर्म रुदद्भिरनुभूयते ॥

3361

आत्मैव यदि नात्मानमहितेभ्यो निवारयेत् ।
कोन्यो हिततरस्तस्माद्य एनं विनिवारयेत् ॥

3362

इहैव नरकव्याधेश्चिकित्सां न करोति यः ।
गत्वा निरौषधं स्थानं स रुजः किं करिष्यति ॥

3363

स्वार्थसंप्रतिपत्त्यर्थमात्मीयानीन्द्रियाण्यपि ।
हितं व्यतीत्य वर्तन्ते कास्था मित्राप्तबन्धुषु ॥

श्रीव्यासमुनेः

3364

गोभुजां वल्लभा लक्ष्मीर्मातङ्गोत्सङ्गलालिता ।
सेयं स्पृहां समुत्पाद्य दूषयत्युन्नतात्मनः ॥

कह्लणस्य.

3365

श्वस्त्वया सुखसंवित्तिः स्मरणीयाधुनातनी ।
इति स्वप्नोपमान्मत्वा कामान्मा गास्तदङ्गताम् ॥

भारवेः.

3366

मातापितृमयो बाल्ये यौवने दयितामयः ।
तदपत्यमयः शेषे मूढो नात्ममयः क्वचित् ॥

3367

जायमानो हरेद्भार्यां वर्धमानो हरेद्धनम् ।
म्रियमाणो हरेत्प्राणान्नास्ति पुत्रसमो रिपुः ॥

एतौ श्रीव्यासमुनेः

3368

विषस्य विषयाणां च दूरमत्यन्तमन्तरम् ।
उपभुक्तं विषं हन्ति विषयाः स्मरणादपि ॥

चन्द्रगोपिनः

3369

मृगो मृगयुगीतेन नीयते शरगोचरम् ।
विषयास्वादलुब्धानां भवन्तीह विपत्तयः ॥

हरिभद्रस्य.

3370

अर्थप्रियतयात्मानमप्रियाय ददाति या ।
तामात्मन्यपि निःस्नेहां कोनुरक्तेति मन्यते ॥

3371

को नु वेश्याजनात्तस्मात्कुशलेनापयास्यति ।
समृद्धिर्गुह्यकेशानामपि यत्र विहन्यते ॥

एतौ क्षेमेन्द्रस्य.

3372

यतो यतो निवर्तते ततस्ततो विमुच्यते ।
निवर्तनाद्धि सर्वतो न वेत्ति दुःखमण्वपि ॥

3373

अतिवाहितमतिगहनं विनापवादेन यौवनं येन ।
दोषनिधाने जन्मनि किं न प्राप्तं फलं तेन ॥

3374

महति कुलेपि च जाता योषित्प्रायेण मधुपमालेव ।
दानार्द्रजितहृदया चुम्बति मातङ्गवक्त्रमपि ॥

कयोरपि.

3375

हिंसाप्रभवो विजयस्तस्य फलं श्रीस्ततः सुखं क्षणिकम् ।
तत्प्राप्तये हि शुद्धं धर्मं च यशश्च को जह्यात् ॥

भदन्तनास्करस्य.

3376

अभ्यासो रतिहेतोर्भवति नराणां न वस्तुसद्गुणतः ।
सत्यपि मांसोपचये रागाय कुचौ स्फिजौ न पुनः ॥

3377

दाराः परिभवकारा बन्धुजनो बन्धनं विषं विषयाः ।
कोयं जनस्य मोहो ये रिपवस्तेपु सुहृदाशा ॥

कयोरपि.

3378

शमसुखशीलितमनसामशनमपि द्वेषमेति किमु कामः ।
स्थलमपि पचति झषाणां किमङ्ग पुनरङ्गमङ्गारः ॥

शङ्कुकस्य.

3379

यथा हि कश्चित्क्षुदुपद्रुतः श्वा
शुष्कास्थिसंघट्टविचूर्णितास्यः ।
स्वं शोणितं विन्दति तत्प्रसक्तं
तथेन्द्रियान्धः सुखमङ्गनानाम् ॥

कस्यापि.

3380

मधु तिष्ठति वाचि योषितां
हृदि हालाहलमेव केवलम् ।
अत एव निपीयतेऽधरो
हृदयं मुष्टिभिरेव ताड्यते ॥

कालिदासमाघयोः

3381

यदेव ते लाघवहेतुरर्थिता
पतन्ति यन्मूर्ध्नि निकारपांसवः ।
स्पृशन्त्यधिक्षेपशराश्च यन्मन-
स्तदङ्गनाभिः क्रियते शरीरिणाम् ॥

3382

स्थितासनस्था शयिता पराङ्मुखी
स्वलंकृता वाप्यनलंकृताथवा ।
निरीक्ष्यमाणा प्रमदा सुदुर्बलं
मनुष्यमालेख्यगतापि कर्षति ॥

3383

स्मितेन हावेन च लज्जया भिया
पराङ्मुखैरर्धकटाक्षवीक्षितैः ।

वचोभिरीर्ष्याकलहेन लीलया
समस्तभावैः खलु बन्धनं स्त्रियः ॥

3384

कामं विषं च विषयाश्च निरीक्ष्यमाणाः
श्रेयो विषं न विषयाः परिसेव्यमानाः ।
एकत्र जन्मनि विषं विनिहन्ति पीतं
जन्मान्तरेषु विषयाः परितापयन्ति ॥

चन्द्रगोपिनः

3385

विरमत बुधा योषित्सङ्गात्सुखात्क्षणभङ्गुरा-
त्कुरुत करुणामैत्रीप्रज्ञावधूजनसंगमम् ।
न खलु नरके हाराक्रान्तं वधूस्तनमण्डलं
शरणमथवा श्रोणीबिम्बं रणन्मणिमेखलम् ॥

कस्यापि

3386

अवश्यं यातारश्चिरतरमुषित्वापि विषया
वियोगे को भेदस्त्यजति न जनो यत्स्वयममून् ।
व्रजन्तः स्वातन्त्र्यादतुलपरितापाय मनसः
स्वयं त्यक्ता ह्येते शमसुखमनन्तं विदधति ॥

जयादित्यस्य

3387

तृषा शुष्यत्यास्ये पिबति सलिलं शीतसुरभि
क्षुधार्तः सञ्शालीन्कवलयति मांसपाकवलितान् ।
प्रदीप्ते रागाग्नौ घननिबिडमाश्लिष्यति वधूं
प्रतीकारे व्याधेः सुखमिति विपर्यस्यति जनः ॥

3388

समाश्लिष्यत्युच्चैः पिशितघनपिण्डं स्तनधिया
मुखं लालापूर्णं पिबति चषकं सासवमिति ।

अमेध्यक्लेदार्द्रे पथि च रमते स्पर्शरसिको
महामोहान्धानां किमिव कमनीयं त्रिजगताम् ॥

3389

सुधौतं कौशेयं सुरभि कुसुमं कौङ्कुममपि
क्षणात्तत्तद्यस्मिन्पतितमशुचित्वे निपतति ।
विगन्धान्निःष्यन्दान्वमति नवभिर्यो व्रणमुखैः
कथं तस्मिन्काये सुभग बहुमानोऽत्रभवताम् ॥

धीरनागस्य-

3390

कृशः काणः खञ्जः श्रवणविकलः पुच्छरहितः
क्षुधाक्षामो वृद्धः पिठरककपालार्पितकरः ।
व्रणैः पूयक्लिन्नैः क्रिमिकुलकृतस्रावबहुलैः
शुनीमभ्येति श्वा तमपि मदयत्येव मदनः ॥

कस्यापि-

3391

परिव्राट्कामुकशुनामेकस्यां प्रमदातनौ ।
कुणपः कामिनी मांसमिति तिस्रो विडम्बनाः ॥

3392

अशनैरशनैर्बाल्ये यौवने घस्मरात्स्मरात् ।
कल्यवैकल्यतः शेषे स्फुटं नष्टं वयो नृणाम् ॥

अथ परिदेवना

3393

मनोरथैकसाराणामेवमेव गतं वयः ।
अद्यापि न कृतं किंचित्सतां संस्मरणोचितम् ॥

3394

यातं यौवनमधुना वनमधुना शरणमस्माकम् ।
स्फुरदुरुहारमणीनां हा रमणीनां गतः कालः ॥

3395

स्वस्ति सुखेभ्यः संप्रति सलिलाञ्जलिरेव मन्मथकथायाः ।
ता मामतिवयसं बत तरलदृशः स्खलितमीक्षन्ते ॥

3396

भोगा न भुक्ता वयमेव भुक्ता-
स्तपो न तप्तं वयमेव तप्ताः ।
कालो न यातो वयमेव याता-
स्तृष्णा न जीर्णा वयमेव जीर्णाः ॥

केषामपि.

3397

लावण्यपण्यसुरतक्रयविक्रयस्य
कालो गतः प्रथमयौवनविभ्रमस्य ।
गात्रं हि मे वलितरंगसहस्रचित्रं
लज्जामपास्य तरुणायत एव चित्तम् ॥

3398

निवृत्ता भोगेच्छा पुरुषबहुमानो विगलितः
समानाः स्वर्याताः सपदि सुहृदो जीवितसमाः ।
शनैर्यष्ट्युत्थानं घनतिमिररुद्धे च नयने
अहो धृष्टः कायस्तदपि मरणापायचकितः ॥

3399

स्फुटापायः कायः सखिसुतसुखं स्थैर्यविमुखं
महारोगा भोगाः कुवलयदृशः शल्यसदृशः ।
गृहावेशः क्लेशः प्रकृतिचपला श्रीरपि खला
यमः स्वैरी वैरी तदपि च हितं नैव विहितम् ॥

3400

न प्राप्ता भुवि वादिदन्तिदमनी विद्या विनीतोचिता
खड्गाग्रैः करियूथकुम्भदलनैर्नाकं न नीतं यशः ।
कान्ताकोमलपल्लवाधररसः पीतो न चन्द्रोदये
तारुण्यं गतमेव निष्फलतया शून्यालये दीपवत् ॥

अथ मनोरथः

3401

कदा संसारजालान्तर्बद्धं त्रिगुणरज्जुभिः ।
आत्मानं मोचयिष्यामि शिवभक्तिशलाकया ॥

3402

वाङ्मनःकायकर्माणि विनिवेश्य त्वयि प्रभो ।
त्वन्मयीभूय निर्द्वन्द्वः कश्चित्स्यामपि कर्हिचित् ॥

3403

मलतैलाक्तसंसारवासनावर्तिदाहिना ।
ज्ञानदीपेन देव त्वं कदा नु स्यामुपस्थितः ॥

3404

एकाकी निस्पृहः शान्तः पाणिपात्रो दिगम्बरः ।
कदा शंभो भविष्यामि संसारोन्मूलनक्षमः ॥

3405

सुशान्तशास्त्रार्थविचारचापलं
निवृत्तनानारसकाव्यकौतुकम् ।
निरस्तनिःशेषविकल्पविप्लवं
प्रपत्तुमन्विच्छति चक्रिणं मनः ॥

3406

कृष्ण त्वदङ्घ्रियुगलाम्बुजभक्तिरेणु-
पुञ्जान्तरालपरिधूसरविग्रहोहम् ।
भृङ्गः कदा निजपतत्रविधूननेन
प्रेतेशदिक्किमिरपातपटुर्भवेयम् ॥

3407

विजृम्भमाणे तमसि प्रगल्भे
यथा भवासक्तमतिः स्थितोहम् ।
गतेपि तस्मिन्नुदितावबोध-
स्तथा भवासक्तमतिर्भवेयम् ॥

3408

गुहाश्रितो धर्मरतिर्गिरीश-
प्रथां दधानो भवतः प्रसादात् ।
सत्याहितप्रीतिरहीनभक्ति-
र्भवानिवाहं भगवन्भवेयम् ॥

प॰ जगद्धरस्य.

3409

दीनेषु दानपरमः परकार्यदक्षः
क्षेत्रज्ञचिन्तनपरो निरतः समाधौ ।
कर्हीशसंस्तुतिपरः प्रणतो गुरुभ्यः
स्यां सर्वदा सकलभोगविरक्तचित्तः ॥

कस्यापि.

3410

परेषां चेतांसि प्रतिदिवसमाराध्य बहुधा
प्रसादं किं नेतुं विशसि हृदय क्लेशकलिलम् ।
प्रसन्ने त्वय्येव स्वयमुचितचिन्तामणिगुणे
विविक्तः संकल्पः किमभिलषितं पुष्यति न ते ॥

3411

पाणौ पावनमक्षसूत्रमुचितं रुद्राक्षमाला गले
भस्माङ्के सुभगं शिरस्यपि तडित्पिङ्गत्विषोच्चे जटाः ।
जीर्णं वल्कलमंसयोस्तरुतले वासः प्रशान्तस्य मे
भूयादाश्रमवर्तिनः किमपरं कर्णे कथा शांभवी ॥

3412

गङ्गातीरकृतोटजस्य नियमक्षामस्य शान्तात्मनो
नीवारप्रसृतिंपचस्य दधतो मेध्यां त्वचं तारवीम् ।
दर्भप्रस्तरशायिनः शिव शिवेत्याक्रन्दतः प्रत्यहं
भस्मस्नानकृतः कदा मम मनो निर्वाणमभ्येष्यति ॥

3413

अहौ वा हारे वा कुसुमशयने वा दृषदि वा
मणौ वा लोष्टे वा बलवति रिपौ वा सुहृदि वा ।
तृणे वा स्त्रैणे वा मम समदृशो यान्ति दिवसाः
कदा पुण्येऽरण्ये शिव शिव शिवेति प्रलपतः ॥

3414

घनोद्यानच्छायामिव मरुपथाद्दावदहना-
त्तुषाराम्भोवापीमिव विषविपाकादिव सुधाम् ।
प्रवृद्धादुन्मादात्प्रकृतिमिव निस्तीर्य विरहा-
ल्लभेयं त्वद्भक्तिं निरुपमरसां शंकर कदा ॥

श्रीहर्षदेवात्मजवाक्पतेः.

3415

सान्द्रानन्दस्तिमितकरणः पुण्यनैपुण्यभागी
भागीरथ्यास्तटविटपिनः क्वापि मूले निलीनः ।
सर्वाकारं गिरिपतिसुताकान्तमेकं प्रपन्नः
स्वात्मारामः शमसुखसुधास्वादमभ्येति धन्यः ॥

3416

सुरस्रोतस्वत्यास्तटविटपिपुष्पौघसुरभौ
गिरिग्रावग्रामस्खलनमुखरस्रोतसि जले ।
शमक्षामैरङ्गैरगणितभवक्लेशविपदः
कदा मे स्यात्तृप्तिर्हरचरणसेवासुखरसैः ॥

3417

उदारैर्मन्दारै रचितशिखरं चन्द्रशिखरं
समभ्यर्च्य प्रेम्णा विपुलपुलकालंकृततनुः ।
कदा गन्धाबन्धप्रमदमुदितोद्दाममधुप-
स्फुरद्गुञ्जागर्भैर्विभुमभिभजेयं नुतिपदैः ॥

3418

अमन्दानन्दानां गलदलघुसंतापविपदां
पदाम्भोजद्वन्द्वं शिरसि दधतामिन्दुशिरसः ।
कदा नः कालिन्दीसलिलशबलैरम्बरसरि-
त्तरङ्गैरङ्गारीभवति भवबन्धेन्धनचयः ॥

एते पं° जगद्धरस्य.

3419

लक्ष्मीपङ्ककलङ्किताः परिमितक्ष्माखण्डपिण्डीभुजो
गर्वग्रन्थिविसंस्थुलैरवयवैर्नेपथ्यकन्थाभृतः ।
एते कीदृश ईश्वराः कुपतयः किं वानया चर्चया
यस्त्रैलोक्यविलक्षणः फलतु नः सत्यं स एवेश्वरः ॥

3420

वाराणस्यामनी वारा नीवाराशनसुस्थितेः ।
नवारामनिषण्णस्य वारा स्नातस्य यान्तु मे ॥

3421

स्वजनवसतेर्निःसृत्याराच्छलेन बलेन वा
लघु विरचयन्गेहं भूमेस्तलेन दलेन वा ।
विदधदतुलं प्राणत्राणं फलेन जलेन वा
वनभुवि कदा स्यां शून्योहं मलेन खलेन वा ॥

पं° पाजकस्य.

3422

स्वःसिन्धुतीरेघविघातधीरे
लसत्समीरे करलभ्यनीरे ।
वसन्कुटीरे परिधाय चीरे
करोम्यधीरे न रुचिं शरीरे ॥

कस्यापि.

3423

शरीररोगं प्रियविप्रयोगं
पापौघयोगं कुविभोर्नियोगम् ।

भिक्षाप्रयोगं च खलोपयोगं
कदन्नभोगं हर मे हराशु ॥
रैवणकल्प.

3424

भोगेच्छाविरिरंसया मलमुषामादित्सया श्रेयसां
नो ब्रह्माण्डजिगीषया भवमहासिन्धोस्तितीर्षाधिया ।
पात्रं पर्णपुटी गृहं गिरितटी वल्कप्रकारः पटी-
त्यैश्वर्यारभटी सदा मम भवेत्सेव्या च गङ्गातटी ॥

अथ संकीर्णवस्तुवर्णनम्

3425

निवासः क्रियतां गाङ्गे पापवारिणि वारिणि ।
स्तनद्वन्द्वे मृगाक्ष्या वा मनोहारिणि हारिणि ॥

3426

विद्वत्त्वं च नृपत्वं च नैव तुल्यं कदाचन ।
स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान्सर्वत्र पूज्यते ॥

3427

श्रेयांसि बहुविघ्नानि भवन्ति महतामपि ।
अश्रेयसि प्रपन्ने तु क्वापि यान्ति विनायकाः ॥
कथाम०

3428

अग्निहोत्रफला वेदाः शीलवृत्तफलं श्रुतम् ।
रतिपुत्रफला दारा दत्तभुक्तफलं धनम् ॥

3429

अनेकदोषदुष्टोपि कायः कस्यास्ति न प्रियः ।
कुर्वन्नपि व्यलीकानि यः प्रियः प्रिय एव सः ॥

3430

विषं वेश्म दरिद्रस्य वृद्धस्य तरुणी विषम् ।
विषं त्वशिक्षिता विद्या ह्यजीर्णे भोजनं विषम् ॥

3431

सत्काव्यभूषणा वाणी रजनी चन्द्रभूषणा ।
सुशीलभूषणा नारी लक्ष्मीर्विनयभूषणा ॥

3432

विद्याविक्रमजं योत्ति साधु सोत्तीह मानवः ।
आपि नाम स्वलाङ्गूलवलनात्फलमश्नुते ॥

3433

प्रवर्धमानः पुरुषस्त्रयाणामसुखावहः ।
पूर्वार्जितानां मित्राणां दाराणामथ वेश्मनाम् ॥

3434

प्रलीयन्तेल्पपुण्यानां शरीरेष्वखिला गुणाः ।
बालवैधव्यदग्धानां कुलस्त्रीणां स्तना इव ॥

3435

उत्थाय हृदि लीयन्ते दरिद्राणां मनोरथाः ।
बालवैधव्यदग्धानां कुलस्त्रीणां स्तना इव ॥

3436

ये बालभावे न पठन्ति विद्या
ये यौवनस्था अधना अदाराः ।
ते शोचनीया इह जीवलोके
मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति ॥

केषामपि.

3437

तर्कोप्रतिष्ठः श्रुतयो विभिन्ना
नासौ मुनिर्यस्य वचोप्रमाणम् ।
धर्मस्य मूलं निहितं गुहायां
महाजनो येन गतः स पन्थाः ॥

दिङ्नागस्य.

3438

एको हि दोषो गुणसंनिपाते
निमज्जतीत्येतदयुक्तमुक्तम् ।
रूपादिकान्सर्वगुणान्निहन्ति
किं मौर्ख्यमेकं न शरीरभाजाम् ॥

3439

एको हि दोषो गुणसंनिपाते
निमज्जतीत्येतदयुक्तमुक्तम् ।
तेनापि नूनं कविना न दृष्टं
दारिद्र्यमेकं गुणपूगहारि ॥

3440

वरं दरिद्रः श्रुतिशास्त्रपाठको
न चार्थयुक्तः श्रुतशीलवर्जितः ।
सुलोचनः क्षीणपटोपि शोभते
न नेत्रहीनः कनकाद्यलंकृतः ॥

3441

अर्थातुराणां न सुहृन्न बन्धुः
कामातुराणां न भयं न लज्जा ।
विद्यातुराणां न सुखं न निद्रा
क्षुधातुराणां न वपुर्न तेजः ॥

3442

क्षुधासमा नास्ति शरीरवेदना
चिन्तासमा नास्ति शरीरशोषणा ।
विद्यासमा नास्ति शरीरभूषणा
वृत्त्या समा नास्ति शरीरपोषणा ॥

3443

विजृम्भितोद्दामरसेन चेतसा
निरूप्यमाणं किमपि प्रियावपुः ।

तथैव वैराग्यवता विभागशो
निरूप्यमाणं किमपि प्रियावपुः ॥

3444

अहितहितविचारशून्यबुद्धेः
श्रुतिसमयैर्बहुभिर्बहिष्कृतस्य ।
उदरभरणमात्रकेवलेच्छोः
पुरुषपशोश्च पशोश्च को विशेषः ॥

3445

मातेव रक्षति पितेव हिते नियुङ्क्ते
कान्तेव चाभिरमयत्यपनीय दुःखम् ।
कीर्तिं च दिक्षु वितनोति तनोति लक्ष्मीं
किं किं न साधयति कल्पलतेव विद्या ॥

केषामपि.

3446

लोकोत्तरं चरितमर्पयति प्रतिष्ठां
पुंसां कुलं नहि निमित्तमुदारतायाः ।
वातापितापनमुनेः कलशात्प्रसूति-
र्लीलायितं पुनरमुत्रसमुद्रपानम् ॥

3447

पातालमाविशसि यासि नभो विलङ्घ्य
दिङ्मण्डलं भ्रमसि मानस चापलेन ।
भ्रान्त्वापि देशमपरं हि तदात्मनीनं
न ब्रह्म संस्पृशसि निर्वृतिमेषि येन ॥

अर्गटस्य.

3448

दुर्गन्धिपूतिविकृतैररविन्दमिन्दु-
मिन्दीवरं च तुलयन्ति यदङ्गनाङ्गैः ।

तस्यानपायि फलमुत्तममिदं कवीनां
तास्वेव गर्भनिलयं यदमी विशन्ति ॥

चन्द्रगोपिनः.

3449

केचिद्भयेन हि भजन्ति विनीतभाव-
मन्ये जना विभवलोभकृतप्रयत्नाः ।
केचिच्च साधुजनसंसदि कीर्तिलोभा-
त्सद्भाववाञ्जगति कोपि न साधुरस्ति ॥

चन्द्रगोपिनः.

3450

दम्भेन लोभेन भिया ह्रिया वा
प्रायो विनीतो जन एव सर्वः ।
वैराग्यतत्त्वा हृदयं विनीतं
नरं वरं दुर्लभमेव मन्ये ॥

भट्टश्रीदत्तस्य.

3451

प्राप्ताः श्रियः सकलकामदुघास्ततः किं
दत्तं पदं शिरसि विद्विषतां ततः किम् ।
संतर्पिताः प्रणयिनो विभवैस्ततः किं
कल्पं स्थितं तनुभृतां तनुभिस्ततः किम् ॥

3452

तस्मादनन्तमजरं परमं विकासि
तद्ब्रह्म वाञ्छसि सदा यदि चेतनास्ति ।
यस्यानुषङ्गिण इमे भुवनाधिपत्य-
भोगादयः कृपणलोकमता भवन्ति ॥

भर्तृहरेः.

3453

किमिह बहुभिरुक्तैर्युक्तिशून्यैः प्रलापै-
र्द्वयमिह पुरुषाणां सर्वदा सेवनीयम् ।

अभिनवमदलेखालालसं सुन्दरीणां
स्तनभरपरिखिन्नं यौवनं वा वनं वा ॥

महोक्रटस्य.

3454

प्रतिदिनमिह लोके किं किमभ्यस्यमानं
नवनवमिव चेतो ह्लादयत्येव पुंसाम् ।
मम तु विदितमेतत्संगतं सज्जनाना-
मभिनववनिताभिर्वा रतं भारतं वा ॥

कस्यापि.

3455

न संसारोत्पन्नं चरितमभिपश्यामि कुशलं
विपाकः पुण्यानां जनयति भयं मे विमृषतः ।
महद्भिः पुण्यौघैश्चिरपरिगृहीता हि विषया
महान्तो जायन्ते व्यसनमिव दातुं विषयिणाम् ॥

3456

यदा किंचिज्ज्ञोहं द्विप इव मदान्धः समभवं
तदा सर्वज्ञोस्मीत्यभवदवलिप्तं मम मनः ।
यदा किंचित्किंचिद्बुधजनसकाशादधिगतं
तदा मूर्खोस्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगतः ॥

भर्तृहरेः.

3457

मणिः शाणोल्लीढः समरविजयी हेतिनिहतो
मदक्षीणो नागः शरदि सरिदाश्यानपुलिना ।
कलाशेषश्चन्द्रः सुरतमृदिता बालवनिता
तनिम्ना शोभन्ते गलितविभवश्चार्थिषु नरः ॥

3458

शशी दिवसधूसरो गलितयौवना कामिनी
सरो विगतवारिजं मुखमनक्षरं स्वाकृतेः ।

प्रभुर्धनपरायणः सततदुर्गतः सज्जनो
नृपाङ्गणगतः खलो मनसि सप्त शल्यानि मे ॥

भर्तृहरेः.

3459

हर्तुर्याति न गोचरं किमपि शं पुष्णाति सर्वात्मना
ह्यर्थिभ्यः प्रतिपाद्यमानमनिशं वृद्धिं परां गच्छति ।
कल्पान्तेष्वपि न प्रयाति निधनं विद्याख्यमन्तर्धनं
येषां तान्प्रति मानमुज्झत नृपाः कस्तैः सह स्पर्धते ॥

भर्तृहरेः.

3460

फलमुपशमो विद्वत्तायास्ततो धनमिच्छतां
भवति विदुषां व्यर्थः क्लेशो यदत्र किमद्भुतम् ।
न नियतफलारम्भः कर्तुं फलार्थिभिरन्यथा
भवति हि खलु व्रीहेर्बीजं न जातु यवाङ्कुरः ॥

3461

यद्वित्ताढ्याः प्रखलपुरुषाः साधवो वित्तहीना
नास्मिन्नर्थे वचनपटुभिर्निन्दनीया खलु श्रीः ।
वित्तभ्रष्टाञ्जगति गणयेत्कस्तृणेनापि मूर्खा-
न्विद्वांसस्तु प्रकृतिसुभगाः कस्य नाभ्यर्हणीयाः ॥

3462

स्थितो मध्ये सूरिः सुरगुरुसमानोऽप्यविदुषा-
मुदारो निर्वृत्तः कृपणजनसंपातपतितः ।
अलब्धाजिः शूरो भयविधुरचित्तैः सह वस-
न्नहो दुःखं जीवत्यविदिततदाचारविमनाः ॥

केषामपि.

3463

योऽर्थः स्यात्पुरुषस्य केनचिदिह व्याजेन तत्किल्बिषं
शास्त्राण्यागमितानि यानि रजसो नोच्छित्तये स श्रमः ।

आस्ते यत्सह दुर्जनेन हृदयद्वेषेण तद्बन्धनं
या श्रीर्बन्धुसुहृज्जनप्रणयिनां न प्रीतये सा विपत् ॥

3464

यान्येतानि धनानि येपि च गुणा दुःसंघटैषा द्वयी
येनैकेन न योगमिच्छसि मनस्तस्मिन्सहायोस्मि ते ।
तत्किं तेभिमतं प्रजागररुजा क्रूरं समाक्रन्दितं
किं वाप्यासितुमादरा ------------- ॥

कस्यापि.

3465

सत्काव्यार्थनिरूपणं प्रियकथालापा रहोवस्थितिः
कण्ठान्तर्मृदुगीतमावृतसुहृदुःखोद्गमावेदनम् ।
उद्बाष्पं रुदितं प्रसुप्तमभवन्निद्रं रसार्द्रात्मनां
ता एता हृदयस्य हारितमतेराश्वासनाभूमयः ॥

3466

रम्यं हर्म्यं यदि कुलवधूस्त्यागभोगाय वित्तं
वक्रे वाणी सरसमधुरा केशवे चित्तवृत्तिः ।
यद्यस्त्येवं भज भवसुखं चित्त मा चिन्तयान्य-
द्धिग्धिग्दूरादनशनपदं स्वर्गमेकान्तदुःखम् ॥

3467

अग्रे गीतं सरसमधुरं पार्श्वयोर्गीतनादाः
पश्चाल्लीलावलयरणितं चामरग्राहिणीनाम् ।
अस्त्येवं चेत्कुरु भवरसास्वादने लम्पटत्वं
नो चेच्चेतः प्रविश सहसा निर्विकल्पे समाधौ ॥

3468

प्रायेणेह कुलान्वितं त्वकुलजाः श्रीवल्लभं दुर्भगा
दातारं कृपणा ऋजूननृजवस्तेजस्विनं कातराः ।
वैरूप्योपहताश्च कान्तवपुषं वृत्तिस्थितं दुःस्थिता
नानाशास्त्रविचारिणं च पुरुषं निन्दन्ति मूढाः सदा ॥

3469

दैवं केन विलङ्घ्यते क विपदो न्यस्यन्ति नो तत्पदं
कः कामस्य न लक्ष्यतामुपगतः कस्य स्थिराः संपदः ।
कश्चित्तमहणं जनस्य गुणवान्सर्वस्य कर्तुं क्षमः
का योषित्स्वयमर्थिनी बहुमतः पुंसः क दानं वृथा ॥

3470

कोर्थान्प्राप्य न गर्वितो भुवि नरः कस्यापदोस्तं गताः
स्त्रीभिः कस्य न खण्डितं बत मनः को नाम राज्ञां प्रियः ।
कः कालस्य न गोचरो धनकृते कोर्थी गतो गौरवं
को वा दुर्जनवागुरानिपतितः क्षेमेण यातो गृहम् ॥

पञ्चतन्त्रे.

3471

ये नैकाङ्गुलितर्जनामपि गुरोः सोढुं समर्था नरा
नामाप्युन्नतमानसाश्च सकलं पश्यन्त्यधस्ताज्जगत् ।
ते रागेण कदर्थिता धृतिभिदा पादैर्हता योषिता-
माज्ञां मूर्धभिरुद्वहन्ति कृपणा मालामिवाम्लायिनीम् ॥

कस्यापि.

3472

किं शाकानि न सन्ति भूधरसरित्कुञ्जेषु मूलानि वा
किं वा जीवनमेतदेव विहितं यातुैव नान्यत्कचित् ।
येन श्रीमदमोहमूढमनसां स्थित्वाग्रतो भूभृतां
श्वासोत्कम्पकदर्थिताक्षरपदैर्देहीति वागुच्यते ॥

3473

त्वं राजा वयमप्युपासितगुरुप्रज्ञाभिमानोन्नताः
ख्यातस्त्वं विभवैर्यशांसि कवयो दिक्षु प्रतन्वन्ति नः ।
इत्थं मानद नातिदूरमुभयोरस्त्यावयोरन्तरं
यद्यस्मासु पराङ्मुखोसि वयमप्येकान्ततो निःस्पृहाः ॥

3474

अर्थानामीशिषे त्वं वयमपि च गिरामीश्महे यावदित्थं
शूरस्त्वं वादिदर्पव्युपशमनविधावक्षतं पाटवं नः ।
सेवन्ते त्वां धनान्धा मतिमलहतये मामपि श्रोतुकामा
मय्यप्यास्था न चेत्तत्त्वयि मम सुतरामेष राजन्गतोस्मि ॥

3475

वयमिह परितुष्टा वल्कलैस्त्वं च लक्ष्म्या
सम इह परितोषो निर्विशेषो विशेषः ।
स तु भवति दरिद्रो यस्य तृष्णा विशाला
मनसि तु परितुष्टे कोर्थवान्को दरिद्रः ॥

3476

सेवादैन्यान्न जातु प्रणिपतितशिरा नार्थितामेति लक्ष्मीं
स्वामिन्नाज्ञापयेति द्रविणमदवतां नायतो वक्ति वाचः ।
मध्ये नायात्यसूयां विषदहनमुचां दुर्जनाशीविषाणा-
मेकः सर्वोपलम्भी नयति फलवतीं जन्मवृत्तां सुखेन ॥

केषामपि.

3477

राज्ञामभ्याहताज्ञा यमनियमवती चित्तवृत्तिर्मुनीनां
भृत्यानां स्वामिभक्तिर्वरविभवभृतां त्यागसंभोगसङ्गः ।
स्त्रीणां चारित्रशुद्धिर्मधुरवचनता सत्कवीनां प्रबन्धे
धर्म्यान्न्यायाच्च मार्गान्मुनिवदचलनं मण्डनं पण्डितानाम् ॥

सुखवर्मणः.

3478

शूरं वैधव्यभीता बुधमपि च तथा विप्रयोगादितेर्ष्या
मा मांस्याक्षीज्जनोन्यः क्वचिदिति च सती मुक्तहस्तं विहाय ।
क्लीबं मूर्खं कदर्यं श्रयति यदि नरं श्रीः - - - - - -
- ॥

3479

आशापाशविमुक्तिनिश्चलसुखा स्वायत्तचित्तस्थितिः
स्नेहद्वेषविपादलोभविरतिः संतोषतृप्तं मनः ।
चिन्ता नित्यमनित्यतापरिचये सङ्गेऽपि निःसङ्गता
संवित्सेकविवेकपूतमनसामित्येष मोक्षक्रमः ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

3480

तर्कः कार्कश्यवश्यत्वपयति नितरां सा हि साहित्यकन्या
पन्थाः किं चागमानां निरवधिरधिकं दुर्गमा स्मार्तवार्ता ।
भीमा मीमांसकानां सरणिरपि मुधा भ्राम्यसे ताम्यसे किं
रे चेतश्चेतना चेदमृतकरकलासंश्रयं संश्रयेथाः ॥

कस्यापि.

3481

नाम्नामकारि बहुता निजसर्वशक्ति-
स्तत्रार्पिता नियमितः स्मरणे न कालः ।
एतावती तव कृपा भगवंस्तथापि
दुर्दैवमीदृशमिहाजनि नानुरागः ॥

3482

निरोधो न द्वारेनवसरकथा नैव हृदये
न चावज्ञा नो वा खलजनभयं याचनविधौ ।
न दैन्यं नासिद्धिर्यदपि भजतस्त्वामयि विभो
वयं भूयोपायां तदपि परसेवां वितनुमः ॥

एतौ मधुसूदनस्य.

3483

मित्रे क्वापि गते सरोरुहवने बद्धानने तिष्ठति
क्रन्दत्सु भ्रमरेषु वीक्ष्य दयितासन्नां पुरः सारसीम् ।
चक्राह्वेन वियोगिना बिसलता नास्वादिता नोज्झिता
कण्ठे केवलमर्गलेव निहिता जीवस्य निर्गच्छतः ॥

3484

येन स्वेन करेण शोकदहने संदीप्य काष्ठावलीं
निःक्षिप्तौ द्विजदंपती प्रतिदिनं यो वारुणीं सेवते ।
पद्मिन्याश्च सुवर्णहारमकरोद्दारा गुरोराहता
संसर्गश्च कपालिना सखि न किं दोषाकरे दूषणम् ॥

3485

आहारे विरतिः समस्तविषयग्रामे निवृत्तिः परा
नासाग्रे नयने यदेतदपरं यच्चैकतानं मनः ।
मौनं चेदमिदं च शून्यमखिलं यद्विश्वमाभाति ते
तद्ब्रूयाः सखि योगिनी किमसि वा किं वा वियोगिन्यसि ॥

अथ श्रीभगवत्स्वरूपवर्णनपद्धतिः

3486

किं तस्य दानैः किं तीर्थैः किं तपोभिः किमध्वरैः ।
हृदिस्थो यस्य भगवान्मङ्गलायतनं हरिः ॥

3487

नमः शिवाय मन्त्रोऽयं वागेषा वशवर्तिनी ।
अहो मोहस्य माहात्म्यं नरकं येन पश्यति ॥

कस्यापि

3488

तद्ध्यानं यत्र गोविन्दः सा कथा यत्र माधवः ।
तत्कर्म यत्तदर्थीयं किमन्यैर्बहुभाषितैः ॥

3489

सा जिह्वा या हरिं स्तौति तच्चित्तं यत्तदर्पणम् ।
तावेव केवलं श्लाघ्यौ यौ तत्पूजाकरौ करौ ॥

श्रीव्यासमुनेः

3490

कृतगङ्गोदकस्नानं श्रुतभारतसत्कथम् ।
अर्चिताच्युतपादाब्जं दिनं कल्पशताद्वरम् ॥

3491
अर्थार्थी यानि दुःखानि सहते कृपणो जनः ।
तान्येव यदि धर्मार्थी न भूयो जन्मभाग्भवेत् ॥

3492
स्नातो वा यदि वास्नातः शुचिर्वा यदि वाशुचिः ।
यः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षं स बाह्याभ्यन्तरं शुचिः ॥

3493
हरिरेव महावैद्यः परमद्रव्यप्रवृद्धमहिमासौ ।
शमयति जन्मव्याधिं वैराग्यमहौषधप्रयोगेण ॥

विद्याधरस्य.

3494
रुजासु नाथः परमं हि भेषजं
तमःप्रदीपो विषमेषु संक्रमः ।
भयेषु रक्षा व्यसनेषु बान्धवो
भवत्यगाधे व्यसनाम्भसि प्लवः ॥

श्रीविक्रमादित्यस्य.

3495
कस्योदपत्स्यत रुचिर्विरसावसाने
स्तोकस्थितावनुचितप्रभवे भवेस्मिन् ।
नारायणस्मृतिकथामृतपानगोष्ठी
चेतोविनोदनमियं यदि नाम न स्यात् ॥

3496
यादृङ्मनोभिरमते तरुणीषु पुंसां
तादृग्यदि प्रवरचक्रधरे रमेत ।
तत्को भवाम्बुनिधिदुःखमहोर्मिवेग-
मुल्लङ्घ्य धाम परमं पुरुषो न यायात् ॥

3497
यादृशं जनमनः परनार्यां
यादृशं परधनग्रहणेषु ।

तादृशं यदि भवेज्जगदीशे
मोक्षवस्तु किमु तिष्ठति दूरे ॥

3498

भवजलधिगतानां द्वन्द्ववाताहतानां
सुतदुहितृकलत्रत्राणभारावृतानाम् ।
विषमविषयतोये मज्जतामप्लवानां
भवति शरणमेको विष्णुपोतो नराणाम् ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

3499

करारविन्देन पदारविन्दं
मुखारविन्दे विनिवेशयन्तम् ।
अश्वत्थपत्रस्य पुटे शयानं
बालं मुकुन्दं सततं स्मरामि ॥

कस्यापि.

3500

पूजापद्मपरंपरापुलकितौ पार्ष्ण्योः परं पेलवौ
पुण्यौ पातकिपापपाटनपटू पृथ्वीं प्रपन्नौ प्रथाम् ।
प्रायः पर्वतपुत्रिकापृथुपटैः पल्ल्ये पुरा पूरितौ
पादौ पण्डितपाजकः पशुपतेः प्रीत्या पुरः पश्यतु ॥

प० पाजकस्य.

3501

अलब्धान्तःप्रवेशस्य तारमाक्रन्दतो बहिः ।
प्रभो करुणया कर्णे क्रियन्तां कृपणोक्तयः ॥

अर्चितदेवस्य.

3502

कृष्ण कृष्ण कृपालुस्त्वमगतीनां गतिर्भव ।
संसारार्णवमग्नानां प्रसीद पुरुषोत्तम ॥

3503

आर्तो मत्सदृशो नान्यस्त्वत्तो नान्यः कृपापरः ।
तुल्य एवावयोर्योगः कथं नाथ न पासि माम् ॥

3504

अभिधावति मां मृत्युरयमुद्गूर्णमुद्गरः ।
कृपणं पुण्डरीकाक्ष रक्ष मां शरणागतम् ॥

गङ्गाधरस्य.

3505

यदि नास्मि महापापी यदि नास्मि भयाकुलः ।
यदि नेन्द्रियसंसक्तस्तत्कोर्थः शरणे मम ॥

भट्टसुनन्दनस्य.

3506

यत्र यत्राभिजायेयं यदि दुःखाकुले कुले ।
तत्र तत्राक्षयं मेस्तु माधवाराधनं धनम् ॥

वररुचेः.

3507

गच्छतस्तिष्ठतो वापि जाग्रतः स्वपतोपि वा ।
मा भून्मनः कदाचिन्मे त्वया विरहितं हरे ॥

कस्यापि.

3508

स्वकर्मफलनिर्दिष्टां यां यां योनिं व्रजाम्यहम् ।
तस्यां तस्यां हृषीकेश त्वयि भक्तिर्दृढास्तु मे ॥

3509

न चिरं मयासि सेवित इति चेन्न त्रायसे न तद्धटते ।
किं सद्य एव पीतं नामृतमजरामरीकुरुते ॥

मलयस्य.

3510

पाहि पाहि भगवन्भवभीतं
दुर्विषह्यविषयैः परिभूतम् ।
नाथ नाथ परमेश्वर विष्णो
कृष्ण कृष्ण परमा हि गतिस्त्वम् ॥

3511

कृष्ण कृष्ण परमेश्वर विष्णो
पाहि पाहि भवकर्दममध्ये ।
कामलोभमदमत्सरकोपै-
र्बाध्यमानमनिशं कृपणं माम् ॥

वल्लभदेवस्य.

3512

नश्यति यावदिदं न शरीरं
व्याधिवृतं परमेश्वर तावत् ।
श्रेयसि दर्शय मे शुभमार्गं
येन पुनर्न भवेद्भुवि जन्म ॥

भास्करस्य.

3513

त्वयि जनार्दन भक्तिरचञ्चला
यदि भवेदफलप्रवणा मम ।
अभिलषाम्यपवर्गपराङ्मुखः
पुनरपीह शरीरपरिग्रहम् ॥

आनन्दवर्धनस्य.

3514

ध्यातोसि नो मधुरिपो न च कीर्तितोसि
नैव स्तुतोसि न कथापि कृता त्वदीया ।
भक्त्या तृणैरपि मया न च पूजितोसि
तत्रापि मे कुरु दयां शरणागतस्य ॥

भा० शङ्कुस्य.

3515

सर्वापदां निलयमध्रुवमस्वतन्त्र-
मासन्नपातमविवेकमसारसंज्ञम् ।

यावच्छरीरकमिदं न विपत्स्यते मे
तावन्नियोजय विभो कुशलक्रियासु ॥

अवधूतस्य.

3516

अन्धस्य मे हृतविवेकमहाधनस्य
चौरैर्विभो बलिभिरिन्द्रियनामधेयैः ।
मोहान्धकूपकुहरे विनिपातितस्य
देवेश देहि कृपणस्य करावलम्बम् ॥

राजानककमलाकरस्य.

3517

जातौ जातौ पथि पथि तथा मन्दिरे मन्दिरेहं
त्वत्स्तोता स्यां त्वयि रतिपरस्त्वत्प्रधानस्त्वदर्थी ।
माभूदेव व्यपगतफलः काललेशोपि यस्मि-
न्नन्यासक्ता भवदनुमतौ मन्थरा भारती स्यात् ॥

3518

यस्या बीजमहंकृतिर्गुरुतरं मूलं ममेति महो
नित्यं तु स्मृतिरङ्कुरः सुतसुहृज्ज्ञात्यादयः पल्लवाः ।
स्कन्धो दारपरिग्रहः परिभवः पुष्पं फलं दुर्गतिः
सा मे त्वत्स्मृतिसत्क्रियापरशुना तृष्णालता लूयताम् ॥

कयोरपि.

3519

जय कृष्ण महाबाहो संसारनिदाघतापघनसमय ।
नन्दकजलधरधाराशमितासुरदर्पदावाग्ने ॥

आनन्दवर्धनस्य.

3520

सत्यपि भेदापगमे नाथ तवाहं न मामकीनस्त्वम् ।
सामुद्रो हि तरंगः क्वचन समुद्रो न तारंगः ॥

शंकराचार्यस्य.

3521

इदमहं करुणामृतसागरं
शशिकिशोरशिरोमणिमर्थये ।
व्रजतु जन्मनि जन्मनि मे वपु-
र्भवदुपासनसाधनतामिति ॥

3522

अज्ञानान्धमबान्धवं कवलितं रक्षोभिरक्षाभिधैः
क्षिप्तं मोहमहान्धकूपकुहरे दुर्हृद्भिराभ्यन्तरैः ।
क्रन्दन्तं शरणागतं गतधृतिं सर्वापदामास्पदं
मा मां मुञ्च महेश पेशलदृशा सत्रासमाश्वासय ॥

3523

अज्ञस्तावदहं न मन्दधिषणः कर्तुं मनोहारिणी-
श्चाटूक्तीः प्रभवामि यामि भवतो याभिः कृपापात्रताम् ।
आर्तेनाशरणेन किं तु कृपणेनाक्रन्दितं कर्णयोः
कृत्वा सत्वरमेहि देहि चरणं मूर्धन्यधन्यस्य मे ॥

3524

पापः खलोयमिति नार्हसि मां विहातुं
किं रक्षया कृतमतेरकुतोभयस्य ।
यस्मादसाधुरधमोहमपुण्यकर्मा
तस्मात्तवास्मि सुतरामनुकम्पनीयः ॥

एते प० जगद्धरस्य.

3525

जपो जल्पः शिल्पं सकलमपि मुद्राविरचना
गतिः प्रादक्षिण्यक्रमणमदनान्याहुतिविधिः ।
प्रणामः संवेशः सकलमिदमात्मार्पणविधौ
सपर्यापर्यायस्तव भवतु यन्मे विलसितम् ॥

श्रीशंकराचार्यस्य.

3526

नादायि दानमथ नैव तपो व्यधायि
नासेवि तीर्थदिगसाध्यतरः समाधिः ।
तत्का परत्र गतिरस्त्यनवाप्तपुण्य-
ज्ञानस्य मे भव भवत्स्मृतिमन्तरेण ॥

कस्यापि

3527

आपन्नोऽस्मि शरण्योऽस्मि सर्वावस्थोऽस्मि सर्वदा ।
भगवंस्त्वां प्रपन्नोऽस्मि रक्ष मां शरणागतम् ॥

श्लोकानुक्रमणिका.

अ 360

इ 36.

घ 12.

च 56.

छ 10.

ज 61.

झ 1.

त 141.

द 172.

ध 44.

न 231.

म 168.

य 237.

शा 101.

N. B.—The order observed in this Ślokánukramaṇiká is अं, अः अ, आं, आः, आ and so forth.

सुभाषितावलिस्थानामस्फुटश्लोकानामनुक्रमणिका.

श्लोकाङ्कः	अस्फुटोऽशः	श्लोकाङ्कः	अस्फुटोऽशः
३२	श्लोकतात्पर्यमस्फुटम्.	९४०	तात्पर्यमस्फुटम्.
७०।४	तुल्यानिरुक्तानि.	९४१	तात्पर्यमस्फुटम्.
९९	अस्मिन्श्लोके आशीर्वादसूचकं	९५९	तात्पर्यमस्फुटम्.
	किमपि पदं नास्ति.	९६८।१	वृत्त एव.
१९१	उत्तरार्धस्य तात्पर्यमस्फुटम्.	९७०	तात्पर्यमस्फुटम्.
४४१	श्लोकतात्पर्यमस्फुटम्.	१०१३	तात्पर्यमस्फुटम्.
४६३।२	खद्यानुः	१०१५	उत्तरार्धस्य तात्पर्यमस्फुटम्.
६०४	तत्पर्यायोऽस्फुटः.	१०४९	तात्पर्यमस्फुटम्.
६०७	श्लोकतात्पर्यमस्फुटम्.	११०७।२	शिखरमभिपतितरजाना.
६११।१	तामांसं.	१२६७।४	स्मरहरमनसः.
६२१	उत्तरार्धमस्फुटम्.	१३७६	तात्पर्यमस्फुटम्.
६५८।४	शृङ्गरिपैः	१३९९।१	महाशिखर॰.
६७७	तृतीयपादोऽस्फुटः.	१४१४।३	स्वरशरभरसोन्मृणाली.
७६०	श्लोकतात्पर्यमस्फुटम्.	१४४०	चतुर्थपादोऽस्फुटः.
७७०।४	कोकिलकाञ्चनच्छविरुचा.	१५३५।४	तदपरं.
७७१।३	लक्ष्मान्वयेन.	१५६१।३	त्रिपुरखण्डनमण्डितोऽपि.
७७५	पूर्वार्धतात्पर्यमस्फुटम्.	१६०९।२	करणकचोदे.
७७६	श्लोकतात्पर्यमस्फुटम्.	१६१६	श्लोकतात्पर्यमस्फुटम्.
८००	उत्तरार्धतात्पर्यमस्फुटम्.	१६६३।४	सितलक्ष्म.
८१३।२	गोप्याङ्गैः.	२०००।१	मन्वेलं.
८१८	श्लोकतात्पर्यमस्फुटम्	२०९३	श्लोकतात्पर्यमस्फुटम् ।
८१९	उत्तरार्धतात्पर्यमस्फुटम्.	२१६१।३	वसनमण्डल॰.
८२७।१	ऊर्मिलवचा.	२२३९	श्लोकतात्पर्यमस्फुटम्.
८३३।३	विभ्रमरुताः.	२२४१।२	कृत्रिमच उवलुकरणाकुलेषु.
८३६	श्लोकतात्पर्यमस्फुटम् ।	२३१२।३	भाटिकाकोटखण्डलम्.
८६७	श्लोकतात्पर्यमस्फुटम्.	२३३१	श्लोकतात्पर्यमस्फुटम्.
८८७,१।२	स्वल्पाभ्यसिद्धिकिमेः। वलनक्कर्मै-	२३५३	श्लोकतात्पर्यमस्फुटम्.
	मिलिः.	२३५४	श्लोकतात्पर्यमस्फुटम्.
८९१।३	यत्रहृदक॰.	२३५५	श्लोकतात्पर्यमस्फुटम्.
८९४	पूर्वार्धतात्पर्यमस्फुटम्.	२३६१।३	सुराजिरमेलको.
८९७।४	कुटिला.	२३७१।१	पूर्णैः.
८९८।४	पादरआर्थे.	२३८९	श्लोकतात्पर्यमस्फुटम्.
९०७	उत्तरार्धमस्फुटम्.	२३९२	उत्तरार्धमस्फुटम्.
९१४	तात्पर्यमस्फुटम्.	२४०३	श्लोकतात्पर्यमस्फुटम्.
९१४	तात्पर्यमस्फुटम्.	२४१५।३	रणन्मधरम्.
९२६	क्रीडाज्ञा.	२४२५।२	उत्तीर्ण.

श्लोकाङ्कः	अस्फुटोंऽशः	श्लोकाङ्कः	अस्फुटोंऽशः
४३३५	पूर्वार्धमस्फुटम्.	५१४४	चतुर्थपादोऽस्फुटः.
४४७४	श्लोकतात्पर्यमस्फुटम्.	५१७७।१	खड्गमार्गौ.
४६९१।२	तारापतारौ.	५१९१।३	गोधन्यत्र.
४७०३	पूर्वार्धमस्फुटम्.	५२५१।२	विभक्तिरर्थोन्यापि.
४७३५	चतुर्थपादोऽस्फुटः.	५४२४	पूर्वार्धमस्फुटम्.
४८७६	उत्तरार्धमस्फुटम्.	५४६९।३	बहुमतः
४८९१	उत्तरार्धमस्फुटम्.	५४७६।३	सर्वोपलक्षी.
५०१९	श्लोकतात्पर्यमस्फुटम्.	५४९३।२	प्रथमब्रह्मप्रवृत्तमोहमा । हविषेऽस्फुटम्.
५०३९	पूर्वार्धमस्फुटम्.	५५००	तृतीयपादोऽस्फुटः.
५०८६	पूर्वार्धमस्फुटम्.		

NOTES.

The beginning in A is ओं श्रीगणेशाय नमः ओं नमः सरस्वत्यै ओं नमो गुरवे तां भवानीं. In B ओं श्रीगणेशाय नमः ओं तां भवानी (sic). In C ओं स्वस्ति-सिद्ध ओं श्रीगणेशाय नमः ओं तां भवानीं. Of the first 27 verses, forming the Namaskârapaddhati with what is presumably Vallabhadeva's own mañgalâcharaṇam, D gives only Nos. 27 and 24 in that order. D therefore begins गणेशाय नमः ओं अथ नमस्कारपद्धतिः कस्तूरीतिलकं. Throughout the book the omissions in D are numerous.

Verse 1. γ. C अम्भोजे.

3. γ. B स्वानुभूत्येकमानाय.—So also C, corrected into स्वानुभूत्येकमानाय. C omits author's name. The verse stands at the head of Bhartṛihari's Nîti and Vairâgya śatakas (Telang's edition), and of the Vâsishṭhasâra.

7. Occurs in the Gajendramokshastava attributed to Vyâsa.

8 The first verse of the Harshacharita. The verse which precedes it in the edd. is an interpolation, as is evident from the fact that it is not explained in Śaṃkara's commentary.

11. β. C originally सर्वकार (sic). which has been corrected into सर्वकाम.—γ. C समस्तमनुवाच्याय.

अनन्तनामधेयाय.

" By many names men call us."

12-16. These five verses are all from Jagaddhara's Stutikusumâñjali. 12 = xi, 1 ; 13 = xi, 17 ; 14 = xi, 22 ; 15 = xi, 12 ; 16 = xi, 2.

17. कस्मैचिदपि शंभवे.

" Then Paul stood in the midst of Mars' hill, and said, Ye men of Athens, I perceive that in all things ye are too superstitious [very religious]. For as I passed by, and beheld your devotions, I found an altar with this inscription, TO THE UNKNOWN GOD. Whom therefore ye ignorantly worship, him declare I unto you."—Acts xvii. 22, 23.

22. आलक्षाय सुदूराय—

" That they should seek the Lord, if haply they might feel after him, and find him, though he be not far from every one of us."—Acts xvii. 27.

25. This is one of three verses in the Subhâshitâvali which are in the nature of Notes to the verses that precede or follow them. The others are Nos. 608 and 2633. See Introduction. कालेनाकृष्टम् refers to

the practice obtaining among Sanskrit poets of inserting in the last verse of their work, or of each division of their work, a word chosen as their sign or mark, to guard against spurious addition or wrongful curtailment. We may compare with this precaution the solemn imprecation with which, *for a similar purpose*, the Book *of* Revelation is made to close.

26. Separate भवबीजाङ्कुरजलदा रागाद्याः.

27. *β*. B वरमौक्तिकं.—B मुक्तावलि. This verse occurs in the Krishṇakarṇámṛita of Bilvamañgala, otherwise called Lîlâśuka.

28. *β*. C corrects वः into यः.

29. *δ*. A B C महाबलाः.—The verse is not in D.

30. Given and translated by Aufrecht (Indische Stüdien, XVII. 171), from our book. The number of the verse with Aufrecht is 27.

31. *δ*. C शासनपरः.

34. *a β*. A गोप – – – – लज्जितमानसस्य, the gap, which is marked as such, being filled up with the syllables गीतस्तुतिभव by another hand in the margin. B गोवर्धनोद्धर (sic) इदसमयगोपवनानास्तुति &c. C गोपीजनवचपलज्जितमानसस्य. The verse is not in D.

35. Not in the Haravijaya.

36. In the Bhâgavata Purâṇa, XII. 13, 2. A has the signature भगवतो व्यासस्य in the margin. At the end of the verse that follows A has, with B & C, पतौ कयोरपि, but in A that signature is a correction from अयं कस्यापि. D has no signature there. MSS. in *γ*. वेलानिलैत.

37. Cited by Aufrecht in his paper "Ueber die Paddhati von Śârñgadhara" (Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft XXVII. pp. 1 to 120), from the Śârñgadharapaddhati, where it is ascribed to Bilvamañgala. Aufrecht gives the beginning as ardhonmîlitalochanasya pibataḥ.

38. *δ*. A B वर्धिष्यते.—वर्धिष्यते ते शिखा. 'Your hair will grow if you do as *you* are told and take your drink.' The saying is still a common one in India in the same connection.

39. *δ*. A C मधितगोवर्धनः. The verse is not in D.

40. *γ δ*. A दृष्ट्वा समस्तं जगन्माता. The verse is not in D. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ (Auchityâlaṃkâra) under Chandaka.

41. *δ*. MSS. विलङ्घयमितं.

42. *γ*. A B प्रस्वापः.—The verse is not in D.—" Your tears falling on my shoulder have revealed to me that in sleep you have met, and are seeking to win forgiveness of, your real heart's queen : yet you ask

me to give you some assurance of love. This is to invert our parts." You should surely give, not seek, some assurance of the kind required.

43. All the adjectives are chosen so as to agree both with नेत्रे (dual neuter) and तनुः (singular feminine). In β नीते हितमानवे, as applied to तनुः, must be read नीतेहितमानवे i.e. नीता ईहितमानवे.

44. Given and translated by Aufrecht in his paper, "Zur Kenntniss indischer Dichter" (Z. D. M. G. XXXVI. 361-383 and 509-559). Aufrecht gives the verse under Bhâravi from the Saduktikarṇâmṛita and the Sarasvatîkaṇṭhâbharaṇa: and notes that it is found also in the Kâvyaprakâśa, Alaṃkâratilaka, and the Sâhityadarpaṇa. In the Sûktimuktâvali the verse is attributed to Chandaka. Auf. β. यो गङ्गां च दधेऽन्धकक्षयकरो यो बर्हिपत्रप्रियः.—δ. सोऽव्यादिष्टभुजंगहारवलयस्त्वां सर्वदोमाधवः.

The verse as it stands is one in honour of Śiva. By dividing the words differently it is made a verse in honour of Vishṇu:

येन ध्वस्तमनोऽभवेन बलिजित्कायः पुरा स्त्रीकृतो
यश्चोद्वृत्तभुजंगहारवलयोऽगं गां च योऽधारयत् ।
यस्याहुः शशिमच्छिरोहर इति स्तुत्यं च नामामराः
पायात्स स्वयमन्धकक्षयकरस्त्वां सर्वदो माधवः ॥

45. Read शाम्यन्निद्रा. A has नाम्यन्निद्रा (sic). In γ δ MSS. वहिर्भागाब्दया. His face is as it were the sky. Such sleep as alone gods can know stands for the clouds, from which are slowly emerging his two eyes, the Sun and Moon. As they burst forth the one makes the half of Lakṣmi's lotus blow, the other makes the other half close its petals.

46. α. C D मखेन्द्रैः शैलकल्पः—γ δ. C D कंसेन कृतमृत्युः. Compare with this verse No. 49. The reference here is to the appearance of Kṛishṇa on the arena in which he was to contend with Kansa's wrestlers.

47. γ δ. "The voice of the shell is, one may say, more awful when it thus meets again the ocean from which it sprung." The shell rose from the sea: and the seven seas are in the belly of Hari.

48. From Subhaṭa's Dûtâṅgada.

49. Hari has discharged his flaming weapon. As it rushes through the air the lustre of its form waxes greater and greater, as if to its own inherent brightness were added the reflection of the Sun in Hari's eye that watches its flight.

51. In γ. separate दिवसकृति जगन्मोहलाघुप्रचारे. δ. C स हरतु. The verse is not in D.—गौरीकुठारं. "Fabled axe." Râhu sees the weapon flashing in the air and, though the Sun is shining in all its glory, nevertheless mistakes the chakra for the Sun.

52. *β*. C मृगारेः. The verse is not in D.

55. *a*. मृगीयात् is used intransitively. B writes मृश्रीयात्.

56. Hari came to Bali in the guise of a beggar dwarf, and asked for as much land as he could step in two paces ; the boon was granted : and Hari, exalting himself, stood with one stride over earth beneath, and with another over heaven above, then claimed the third stride, and threw Bali into chains because it could not be granted. The verse contains Bali's reproaches.

59. *a*. Correct अभ्याद्. The three worlds are reflected in his jewelled breastplate. It is as if the three worlds that lie within him were eagerly beholding their own image there.

60. The words are chosen so as to agree both with the daityas smitten with love for Vishṇu in the guise of a woman (Mohinî), and with holy sages, worshipping the god. In the one reference जीवितेशे and श्यामे are vocatives : in the other जीवितेशे स्थिते is an absolute construction, and श्यामे is an adjective qualifying वपुषि. कस्यान्यत्रामृतेस्मिन्नतिरतिविपुला. "Why with this nectar should any one so much desire aught else?"

61. *β*. C कन्धरेन्द्रः.

62. Given and translated by Aufrecht from Śp. Z. D. M. G. XXXVI. 377. Auf. in *γ*. पच, which is the reading also of our Sp. MS. Böhtlingk, Z. D. M. G. XXXVI. 660, would correct पचैव on the ground that एकपलित cannot mean "a single gray hair." But to omit or change the एक is to fatally mar the verse. Śiva's hair is left to take care of itself, like that of other ascetics, and gathers into matted locks. एकपलित is one of these. Translate, as Aufrecht does, or, more literally "a single line of gray hairs."

65. Not in the Haravijaya.

66. Given and translated by Aufrecht from Śp. under Krîḍâchandra. Auf. *β*. वयं चक्रीकृत्य.

68. *a β*. "Embrace and kiss and sweet converse we might forego : but it is hard that we cannot look on each other's face."

69. Pârvatî, who is jealous of Sandhyâ, taking her to be a rival, contrives that her son shall interrupt her husband's devotion. *a β*. Mother? Well? What is my father hiding in his closed hands? Child, some sweet fruit. Will he give it to me? Go and take it yourself. Thus urged, Guha takes hold of his father's folded hands and draws them asunder. Śiva's wrath at the obstruction to his devotion is

checked when he recognises his child, and he laughs aloud. May that laugh be your protection!

D adds here the following verse :—

भासाभासन्नभावान्मकल्मषिदिनं तापितो भूयसा यत्
रात्रौ विस्फोटकोटीर्भजति लसदुडुच्छद्मनाकाशकायः ।
गच्छन्ति शक् प्रशान्ति नयवुदयमृतेभ्यर्णगेष्योषधीशो
चित्रं युष्माकमर्कः शहरतु परितः प्राग्जनुर्जातमेहः ॥

70. This verse also refers to Pârvati's jealousy of Sandhyâ. "One half of the (joint) lip quivers in prayer, the other in anger: one hand is raised to the head to worship, the other to pluck that first one down; one eye is closed in meditation, the other as not able to bear the sight. At the time of evening prayer his left, however loth, acts as his right does. May He protect you!" C corrects प्रणांतुं in β and तुल्यानिच्छापि in δ to प्रणीतुं and तुल्यावस्थापि wrongly.

71. He has six heads, and his mother has but two breasts. The four heads that are from time to time not engaged otherwise are to deliver the world from sin.

74. δ. The Jina or Tirthankar is insensible to love and war. The words in α β γ are chosen so as to agree both with योधाः and with वरवधूस्तनाः. In γ. उत्सृष्टाम्बरदृष्टविग्रहभरा as applied to warriors represents them as stripped of their armour by the arrows and other weapons of their foe.

75. γ. कुतस्त्यं. An adjective agreeing with सौकुमार्यम् in the sense "from whence does it come." The St. Petersburg Dictionary gives the word from Wilson's Dictionary, but marks it with a query. In the Appendix the word is quoted from the Uttararâmacharita 82, 11 (106, 3) and, with अपि in the sense of "of unknown origin" from the same, 55, 7.

78. δ. correct शिलाप्रसूतं. Attributed in Hari's Hârâvali to Bhâsa.

79. In the Veṇisaṃhâra.

80. Attributed in the Sûktimuktâvalî and Hârâvali to Gaṇapati Kavi.

81. The first verse of the Mâlatimâdhava.—α. A C D स्वाङ्ग.—γ. A C D गाढोद्गीर्णालिमालामुखरितककुभो पद्मपत्रस्थितश्री.—δ A C D फूत्कारवत्यः.

82. Given and translated by Aufrecht, Z. D. M. G. XXXVI. 553, from the Saduktikarṇâmṛita, with no author's name. Auf. α. लक्ष्म.—δ. स नः कामः कामान्.

83. γ. अश्विनी च. So B C D. A द्वौ (sic) corrected into द्वौ.

85. The demons took refuge from Vishṇu the Boar in the cavities of the god's own nails.

86. β. C D किं माश.—γ. C D हरिस्मौ.

87. *Vishṇu.* "Chakra."

Chakra. "Speak, Lord," &c.

88. δ. °कलनाकाराय. A verse in honour of the god who leapt forward to drink the poison when all the rest hung back.

90. यस्मिन्निदं जगदुदेति.

"In Him we live and move and have our being."

92. α β. write पुरुषानुकर्मैकालादि° with B C. A पुरुषानुकर्ममायादि°. D omits.

93. Join पुरंदरपद.

94. Compare No. 3513.

95. The epithets are chosen so as to agree both with श्रीकण्ठस्य मूर्ति in α and नक्षत्रपाली in δ. In the second reference the syllable श्ले in δ must be disregarded, ज्येष्ठाभद्रपदापुनर्वसुयुता and चित्राविशाखान्विता in β must be taken as single words.

96. γ. मुक्तिरत्नाभू:.—A मुक्तिमुखभू: The verse is not in D.

97. The third and fourth syllables in each line are repetitions of the first and second in another sense. In α. राजा is "the moon" and "the yakshas." In β the second नागा is to be divided into न + अगा- (त्मजा), "whose body, white with ashes, boasts as its ornaments the serpents and the daughter of Himâlaya, herself its half." This if we take अगात्मजार्धं as a nominative in the same construction as नागा:. It may however be an accusative agreeing with वपु:. But it is not usual to represent the serpents and the ashes that are characteristic of Śiva's half of the double form as extending to the half which is Pârvatî. In γ. इति in construing must be taken after, not before, यमिनां. In δ. जा: is the Acc. pl. of जा = जटा:. The St. Petersburg Dictionary gives जा from the Śabdakalpadruma. Böhtlingk in his Smaller Dictionary marking the word as one for which no reference was available. Bâṇa uses the word in a way which vouches for the correct form, Kâdambarî, p. 37, l. 8, जुतोऽपि प्रबुद्ध:, where the virodha is to be removed by understanding जुत: as = शोभनजट:. सवाभनुभारुणकिरणनिभा "(locks) like the red rays thrown out by the sun."

C D add here the following verse:

वाञ्छारीद्भ्रजभन्नृतोद्धुधिपक: कुम्भेडुजानिर्गत-
ह्रीराडारुद्रदस्मेरेडुकतैपमेयकभाडरम् ।
वङ्घाङ्मारकान्तिभृद्दुरागिभेदार्धविनो य: सदा
स स्तादम्बुमदम्बुदालिमलिनग्रीवो मुदे वो मृड: ॥

98. Râdhâ and Chandrâvalî are the names of two loves of Kṛishṇa. He is leaving Chandrâvalî's house to go to that of Râdhâ, and by a natural mistake which is fruitful of evil consequences in Indian poetry he says, "Good-bye, Râdhâ," when he means to say, "Good-bye, Chandrâvalî." The injured fair one retorts by calling him Kansa, the name of the demon he slew.

99. This verse appears out of place here.

Râmâ's bow is drawn, and the right hand is at his ear with the left hand well in front. To the taunt of the left hand the right hand replies that it has not gone backwards through fear, but in order to ask for instruction. It may be that a second and following verse, in which the necessary turn was given to the thought, has fallen out.

100. Kṛishṇa, in the guise of one of the shepherdesses who are in search of himself, adjures his companions to continue the pursuit two by two, that no one she pherdessmay deceive the rest, then takes Râdhâ by the hand, and plunges with her into the thicket.

101. β. C भायस्तव पिनष्टि पीनकुचयोर्भारेण.

102. Gauri pretends to believe that Śiva drank the poison, not to deliver the gods, but to kill himself when he saw that Śrî was to fall to Vishṇu's lot.

103. δ. C D गच्छारण्ये.

103—132. In the Vakroktipaddhati, which is here a continuation of the Âśîrvachâûsi, we are presented with short running dialogues in which it is the aim of one of the speakers to constantly misunderstand the other. The first verse of the Mudrârakshasa is a familiar instance of this device.

In verse 103, as in the most of our examples, the speakers are Śiva and Pârvatî. "Who are you?" "Śûlî." "Look for a doctor." "Dear, I am Nîlakaṇṭha." "Let me hear you give one scream," and so on. It will be seen that verses 105 to 109 form one passage, as do also verses 110 to 117, verses 118 to 122, and verses 123 to 129.

104. β. C D कृष्ण: कुतो वानर: γ.—B नासिक गत्वा निजां.—A C D तन्वीमनो: (तन्वीमनोरित्यर्थ). The vocative gives a better construction: and sandhi between two pâdas of a verse is optional. After a vocative in particular sandhi may be broken even within the pâda.

106. δ. Separate नारीणामुपरि भूषणं.

119. β. का नरकपालमाला "Is it my necklace of men's skulls you mean?" He pretends to take नदीर्घ मे in the first line as न दीर्घं ते.

120. The garland you pretend to believe I am speaking of is a fitting ornament for a wretch like you.

123—129. These verses are by Mayûra Bâṇa's contemporary and father-in-law: and in all probability formed the maṅgalâcharaṇam of a work now lost. Śiva and Pârvatî are playing chess with dice.

124. *a.* Pârvatî throws "Durodara" and expresses her annoyance. Śiva understands Gaṇapati by Durodara. The throw called Durodara is referred to in the Mṛichchhakaṭikâ.

125. *β.* किं बहुभिर्न "Why do you say I have no attendant gods?"

126. *a.* चन्द्रग्रहणेन विना नास्मि रमे. "Unless you stake the moon I do not play." For अस्मि here compare Mallinâthâ's note on Kirât. 3, 6 (Böhtlingk, who explains the idiom as = I am in the position that I do not play. He quotes also Kathâs. XXV. 187). It is used with the first person as अस्ति is occasionally used with the third. Böhtlingk quotes Vâmana, 5, 2, 82 for a corresponding use of असि with the second person. Śiva apparently understands Chandragrahaṇa as a name of Râhu. Compare Anaṅgadahana in No 116. Or Nandin is bade summon Râhu that he may take hold of the moon (chandragrahaṇam).

127. *β.* He takes हर दाहौ in *a* as one word.

128. "Why do you put a false construction on what I say: I am not speaking of your ornaments?" "That is a pretty thing for you to say (namely, that you do not know my lap), who have sat there for a thousand of the years of heaven."

130. *a.* A कनाटे.—*γ δ.*—C D कवीन्द्रो लक्ष्म्या हीन्दं.

131—2. A yugma. The two verses go together, but seem to leave the passage, as at No. 99, incomplete. In 131 खेदः is taken by the hearer as खे + अदः and न कोपः as नको + अपः. In 132 कोपः as को + अपः. The meaning of the second line is not clear.

134. Occurs in the introduction to Trivikramabhaṭṭa's Damayantikathâ. Aufrecht's Oxford Catalogue, p. 120. Cited also and translated by Aufrecht from the Śp. where it is ascribed to Trivikramabhaṭṭa.

135. जननीराग (a) जन + नीराग (b) जननी + राग. बहुलालाप (a) बहुल + आलाप (b) बहु + लालाप.

137-8. The former verse is in the introduction to the Harshacharita.

139. In the Vairâgyaśataka, Ed. Tel. No. 2.

142. Upapattayaḥ "arguments"; Upadeśâḥ "instructions" as to what the meaning must be. Both take the bloom off a poem.

142-3. A B C write the name of the poet here Achintadeva (अचिंतदेवस्य, perhaps a writer's mistake for अचिंतदेवस्य). B assigns the two verses to Amṛitadeva.

144. δ. किं चित्तेषु सकर्णकम्. "One in a thousand of these has ears to hear."

145. β. C सूक्तिसततचारिणी.—C writes the author's name Prabhâkaranandana. The epithets are chosen so as to agree both with साध्वी and भारती.

147. From the introduction to the Damayantikathâ. Cited by Aufrecht from the Śp. under Trivikramabhaṭṭa.

148. γ. C वियामनङ्गैः. The ślesha is in गूढार्थान्तरसूचिभिः.

151. Bṛihatsaṃhitâ, CVI. 4.

152. δ. MSS. वेश्यापतयश्च कनयश्च. The reading in the text is from the Siddhantamaṇi of Bhâskarâchârya, where this verse is quoted. But the reading of the MSS. of the Subhâshitâvali also gives a good meaning. Compare No. 176.

153. β. "The woman whose breasts are shrivelled up generally blames the bad fit of her dress," for the poor appearance she makes.

154. The sujanaḥ is the intelligent hearer.

156. β. MSS. न चेतनाभ्यागमी. "The poet's verse is in his throat, and holding it there as it were his last breath, he sits ill at ease till his eyes are gladdened by the approach of one who can understand it." For कण्ठगते compare No. 143.

157. From Ânandavardhana's book on Dhvani. Ânandavardhana assigned two meanings to words, the vâchya or meaning to be expressed, and the pratiyamâna or that to be implied. γ δ. वदद्भिरङ्गैः . . जनस्य "To the folk that have limbs that tell."

159. β. न विशृङ्खलाः "Have laws which they obey," *i.e.* they are इदंमात्रतुषो न भुजस्वताः.

161. β. Vishṇu struck off Râhu's head from his shoulders at the moment that the demon in the disguise of a god had taken into his mouth the share of the nectar allotted to him. The seventh of the stanzas prefixed to Bâṇa's Kâdambarî is an imitation of this verse.

166-7. Vikramâṅkadevacharitam, XVIII. 106-7.

169-179. Śrîkaṇṭhacharita, Sarga II. The verses are explained by the commentator as follows :—

१६९.—पाण्डित्यस्य रहस्यं सारभागः तस्य मुद्रा ग्रन्थिः सा अज्ञाता यैस्ते काव्यपथे स्पर्धनं वहन्ति ते गारुडशास्त्रमज्ञात्वा मन्त्रानपठित्वा विषभक्षणमारभन्ते । अज्ञानात्काव्यस्पर्धनमनन्तादिविषभक्षणमिति वाक्यार्थरूपकम् ॥१॥

१३०.—सरस्वती एव कवीनां माता । तस्याः कवित्वपाण्डित्याभ्यां हेतुभ्यां घनं कृत्वा स्तनंधयः कवित्वपाण्डित्ये एव स्तनौ पिबतीत्यर्थः । यः स्तनौ चिरं नापिबत्स सर्वाङ्गमनाप्तमलब्धं सौष्ठवं व्युत्पत्तिगर्भत्वं येन सः प्रौढिः पदार्थे वाक्यरचना वाक्ये च पदरचनेत्यादिका तस्या विशेषं कथमभुते । य एव कवित्वपाण्डित्ये एव स्तनावपिबत्स एव, प्रौढिपात्रमित्यर्थः । यश्च मातुः स्तनौ चिरं न पिबति स कथं प्रागल्भ्यं प्राप्नोति ॥ २७ ॥

१३१.—हृत्पद्मस्था मानसवासिनी या सरस्वती तस्या वाहहंसैः कृतोपदेशा इव ये क्षीरनीरस्य समाहृतानामुच्चारात्काव्यगुणदोषाणां विभजने दक्षा योग्याः दोषान्विहाय गुणानाविष्कुर्वन्तीत्यर्थः । ते कवयो जयन्ति । हंसानां दुग्धजलविभागयोग्यत्वात्संभावनोत्थानम् । सजातीयेषु कर्तृमुचितायाः व्याख्यायाः सूचनार्थं स्वजातिधर्मवशात्कृतशिक्षायाः संपूर्णत्वेन संक्रान्तिप्रतीत्यर्थं चोभयार्थवाचकः कविशब्दो निर्दिष्टः । हृत्पद्मस्थग्रहणं प्रत्यासन्नया हृदयस्य सम्यगुपदेशसंकान्त्यर्थम् ॥ १ ॥

१३२.—सतां चक्रं समूहः । तच्छोभनं चक्रं च । व्याजं विना विराजमानस्तैलत्यस्य मतिस्थस्य भारास्थस्य वाकुण्ठत्वस्य प्रकर्षं आधिक्यं यस्य तद्यदि न स्यात्तदा सुमनोजनस्य पण्डितसमूहस्य देववर्गस्य (च) काव्यमेवामृतं खलराहुणा नीतं सत्सुमनोजनस्य लभ्यं न भवेत् । अस्माभिरेतत्काव्यं कृतमिति परकृते काव्ये विकत्थमानान्दुर्जनान्बुद्धिचातुर्येण सन्तो यदि न मूकीकुर्युस्तदा सुकाव्ये पण्डिता न लभे(र)न् । राहुणा च नीतममृतं तस्यान्य सुदर्शनो देवेभ्यो दत्तवान् ॥ २ ॥

१३३.—साहित्यकेन विनापरचासाहित्यके कवीनां गुणो न कथंचित्प्रथते । साहित्यज्ञ एव काव्यौदार्यं जानातीत्यर्थः । यथा जले तैलकणो विस्तारमेति तथा जलादन्यत्र न प्रसरति ॥१२॥

१३४.—सर्वे अन्ये ये गुणा औदार्यादयस्तै रहिता या वाक् रसशून्यत्वान्निष्प्रयोजनमातिवक्रभावं बिभर्ति तया दुर्बोधत्वाद्दोषे सति चमत्काराभावात्स्खलद्यत्नाभावेन दूषितया तया किम् । तुच्छा या अपुष्कच्छदा भल्लोभत्रकरः तया च किम् । सा च गुणैर्मङ्गलकारणादिभिः शून्या तुच्छत्वाद्रक्तत्वं च वहति । वक्रत्वं च यद्यपि गुणस्तथापि केवलं न शोभते । किं तु गुणेन रसेन च परिवृतमेवेत्यर्थः ॥ १४ ॥

१३५.—अञ्जनेन सौवीरादिना साधर्म्यं साम्यं बिभर्ति । तथाविधो नीचो दोषारोपजातक्षोभाक्ष्यं जनयतु कृष्णतां च करोतु । अनुमतौ लोट् । अनुमत्या सूचितां हितपार्श्वं दर्शयति । तद्दोषक्षोदेन खलावमानेन विना सारस्वतदृशः काव्यादिचातुर्योः प्रसादो न जायते । दुर्जनेनारोपितदोषः साधुरप्रमत्तं काव्यं करोति । दोषद्वारेण गुणलाभसंदर्शनाभीचानां साधुनिन्दया केवलं स्वगतनीचत्वप्रकाशनमेव फलमतस्तैः सतां निन्दैवारम्भणीयेति वैरिणामपि हितोपदेशेन स्वस्य सौजन्यं व्यनक्ति । अञ्जनं च बाष्पजनकं कार्ष्ण्यकारि चास्तु तत्पूर्णं विना दृष्टिप्रसादो न भवति ॥ १९ ॥

१३६.—अहो काव्यं गहनं दुर्गाढं दुष्करं यतो वाक्यादिरर्थो यद्यविदितः तर्हि पदानां शुद्धिः संस्कृतत्वं नास्ति । सापि यद्यस्ति तर्हि गुणवती पदरचना नास्ति । सा चेदस्ति पदशुद्धिः कुतस्त्या कुतः । सापि चेदस्ति न नवककृतिः । अपूर्वं प्रसिद्धप्रस्थानव्यतिरेकित्वं नास्ति । तदेतदर्थादि समुदितमपि रसं विना निष्फलम् । रस एव काव्ये प्रधानमन्ये गुणास्तु गुणीभूता इत्यर्थः ॥ ३० ॥

१३७.—धर्मे परार्थे दृढत्वरूपस्तेजोविशेषस्तस्य बन्धोः परिचितायाः कस्या अपि लोकोत्तरायाः सूक्तेरेव अतुलता तस्या वक्तृत्वमेव स्तुत्यम् । यस्या गुणे औदार्यादौ कर्णसमीपं गते

श्रुते सति मत्सरिणां हृदयानि सद्यः स्फुटन्ति । गुणशालिकाव्यं श्रुत्वा दुर्जनानां हृदयस्फोटः सद्यो भवतीत्यर्थः । वक्राया धनुर्लतायाश्च गुणे कर्णं प्राप्ते शत्रूणां हृदयानि स्फुटन्ति ॥ ४४ ॥

१७८.—बाणहस्यमेवेक्षुलतां निष्पीड्य निष्पीड्य बहुशो विमृश्य ये कवयो रसस्य काव्यतात्पर्यस्य सारस्तस्य संग्रहविधिं चक्रिरे ते गताः । संप्रति पुनस्ते यथोत्तरं आपन्ने ये तत्र वाक्तत्त्वेक्षुलतायामनुप्रासादिरिव शल्कमसारभागस्तत्संग्रहं कुर्वते । सारभागाख्यस्य पूर्वैः संगृहीतत्वेनासारांशावशेषत्वात् । कठोरशब्दश्चित्रादीनां विशेषणम् ॥ ४३ ॥

१७९.—अल्पान्पद्यश्लोकान्सदा अभ्यस्य ये चतुष्पादीं श्लोकमात्रं कुर्युः ते इह बहवः कवयः सन्ति । यत्नेन मितं च काव्यं कर्तुं बहवः समर्था इत्यर्थः । अविच्छिन्नमनाहतमुपयुक्तन्यो या बलभिलहर्यस्तासां रीतिः परिपाटी तस्याः सुहृदः सख्यस्तया मुहु रुचा मनोरमाः केषां चन विरलानां वाचो वैशद्यं विशदत्वं निर्मलत्वं दधति । प्रबन्धकारिणो विरला इत्यर्थः ॥ ५५ ॥

169. β. C दधते नितान्तं.

176. β. कुतस्त्या "whence?" A rare word which we have found already at No. 75. For construction with अथ compare No. 461.

178. β. Read वाक्तत्त्वेक्षुलतां. δ. C कल्कोत्थयम्.

180. Given in Professor Peterson's "Second Report," p. 21, from the Sârasamuchchaya, a compilation of notes on the Kâvyap., with the reading β. कवये बाणाय, and γ. सूक्तिनिकरैः.

181. α. उम्भितानि "Adorned." Böhtlingk marks this meaning as one for which a reference was not available. β. B C सुवदन.

182. δ. Read सन्तः सदःसु वद°. C संतः सदा सुवद°.

183. β. C सविता कविता द्वितीया.

186. β. In A विक्रमांको has been corrected into विक्रमार्को. γ. C कर्णोपि विख्यापितः.

187. α. C भुजवनतरु. 187-8 = Râjat. I. 46-47.

193. β. C वक्रिमभङ्गिभाजा.

194. γ. C D शुक्तिपुटेषु.

195. पञ्चमचञ्चुरोप. "Though well knowing the panchama (râga)." Pân. v. 2, 26.

197. δ. Separate याति रूप°.

200. In the Nitiśataka, Ed. Tel, No. 66.

201. In the Nitiśataka. Ed. Tel. No. 33. Attributed to Bhartṛihari in the Śp.

202. α. C अनुकम्पताम्.—γ. C दुराराधाः.

203. γ. C D व्रजताम्.

204. β. C D सभ्यमानां मृतेर्भयम्. Böhtlingk 702 from Mahâbhârata 51146, with the reading अनुत्तेर्भयम्, which is Böhtlingk's correction for the अवृत्तिर्भयम् of Ed.

208. α. C यान्ति.

212. γ. C खलनाग्निविषयैः.

213. "To each his sufferings : all alike
Are men condemned to groan ;
The tender for another's woes,
The unfeeling for his own."—GRAY.

214. Refers perhaps to a verse in the Pañchatantra. Ed. Bühl. and Kiel. I. 71. See Böhtlingk 1621. Read author's name भट्टभल्लटस्य.

218. Given by Böhtlingk 2120 from Śp. with सूत्रं for तृणं. This latter is the blade of long grass used to tie the flowers together, to which it forms here a more effective contrast than सूत्रं. Our Sp. MS. सूत्रं.

219. Böhtlingk who gives this verse (7134) from the Subhâshitârṇava reads स्तनयुगस्यैव, and translates accordingly, taking वर्णः as another epithet of स्तनयुगस्य. But it is the fate of the good man which is the real subject of the verse. That of the breasts is brought in by way of comparison. With सुवृत्त and एकरूप as used of the good man one is tempted to compare Horace's "totus teres atque *rotundus*" on the one hand, and his "integer vitæ" on the other. सुवृत्त however may mean only 'whose conduct is good.'

220. Quoted in the Kâvyap. from which Böhtlingk 1237 gives it with the reading उदेति सविता ताम्रस्ताम्र एवास्तमेति च.

222. In the Nitiśataka, Ed. Tel. No. 85. Aufrecht notes that in the Śp. this verse is not expressly assigned to Bhartṛihari.

224. Böhtlingk 455 from Śp. with अपेक्षते (α) and सदा परोपकाराय(γ).

225. γ. C संहरति.

"Ye have heard that it hath been said, Thou shalt love thy neighbour, and hate thine enemy. But I say unto you, Love your enemies, bless them that curse you, do good to them that hate you, and pray for them which despitefully use you and persecute you ; that ye may be the children of your Father which is in heaven : for He maketh His sun to rise on the evil and on the good, and sendeth rain on the just and on the unjust. For if ye love them which love you, what reward have ye? (तत्र कौतिरिकः 256) do not even the publicans the same?"—Sermon on the Mount.

226. The Sun continues to shed light on the Earth though it gets no light in return : the Earth bears all on its surface and is itself borne of none.

227. δ. C तर्पयत्येव.

231. Râjat. I. 227.

233. श्रियै हि वञ्चिता नत.

"Let Fortune go to hell for it, not I."—Merchant of Venice. The verse is not in the Ratnâvali, Nâgânanda, or Priyâdarśikâ, the only works so far known of the author whom Vallabhadeva always distinguishes, as śrî Harshadeva, from śrî Harsha, which latter form of the name he reserves for the author of the Naishadhacharita. Böhtlingk gives (716) the verse from the Subhâshitârṇava and Śp.

234. In this writer's Śumbhalîmata. Peterson's Second Report, pp. 23-33.

238. β. C D विभूतिनिच्छन्ति.

243. In the Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. IV. 110, where the reading does not seem so good as that of our text.

247. Böhtlingk 2146 from the Subhâshitârṇava. Böhtlingk found in his MS. विमलेक्षणपक्षेणादंजनमाप्नोति कां नाक्षि:, and gave विमलेक्षणपक्षाद-ञ्जनमाप्नोति काक्षि हि, translating accordingly. In his paper "On Böhtlingk's Indische Sprüche" contributed to the B. B. R. A. S., Pandit Durgaprasâd gave the right reading. The 'blind eye' gets some of the salve which is meant only for the whole one.

248. β. C धनेषु नास्था.

249. Böhtlingk 126 from Śp. and Subhâshitârṇava.

251. In some copies of the Nîtiśataka, Ed. Tel. Miscell. No. 17.

252. β. शतेषु केचित् 'One in a hundred.'

253. δ. B D दर्दुर: महानितिवाप्नोति. Böhtlingk 2149 from Udbhaṭa in the Śabdakalpadruma under गुणज्ञ, Hit. Ed. Schl. I. 182, and the Śp. Böht. दर्दुरस्त्वेकवाप्नोति. So also our Śp. MS.

254. α. C आदौ तुमन्दमन्दाभि.

255. Cited by Aufrecht from the Śp. under Deveśvara. Böhtlingk 1128, also from the Śp.

256. Compare note on No. 225.

257. γ. C छेदतापननिघर्षताडनै: This is also the reading of Böhtlingk who gives the verse (933) from the Śp.

259. Böhtlingk 2580 from the Subhâshitârṇava. Böht. मनोरथान्पूरयितुं and निदाघदाहोपहरा.

260. Given by Böhtlingk 2130 from the Guṇaratnakâvya, a small poem attributed to Bhavabhûti, with the reading in γ. गुरवाद्गुतोयाः प्रभवन्ति नद्यः. So also our Śp. MS. See Kâvyasaṃgraha (Calc. Ed. 1872) p. 10. Böhtlingk also refers to Hit. Ed. Schl. and Johns. Pr. 47 and the Śp.

261. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 122; Hitopadeśa, Ed. Schl. II. 84. Edd. in δ. विक्रमम्.

262. *β.* B D असत्संगतिम्. In D a correction from our reading.

267. Stands now in the Nītiśataka. Ed. Tel. No. 63. Cited by Aufrecht from the Śp. under Bhartṛihari. So also our Śp. MS. Böhtlingk 6147 refers also to Hit. I. 28. Böht. and Tel. in *γ.* श्रुतौ.

268. *δ.* A B प्रयाति नो शोकविषादवश्यताम्. हर्षे is possibly a correction of अशोक wrongly taken as शोक.

271. *γ.* A तत्साधवो न विवदन्ति वदन्ति किं तु. B तत्साधवो न विवदन्ति किं तु (sic). C same as B, वदन्ति being added in the margin, with the कर्तृ of *δ* which is also omitted in the text. D तत्साधवो विवदन्ति विदन्ति किं नु with the correction तत्साधवो न &c. The verse is quoted in the Kāvyap.

The signature in A has been corrected apparently from भगवत्तारारोग्यस्य, to भदंतारोग्यस्य. B has भगवत्तारारोग्य (sic). C भगवत्तारारोग्योस्य and D भगवत्-तारोग्यस्य, both corrected to the reading of our text.

272. *β.* C एव च.

274. *δ.* B C D संकल्पितैरपि ददाति.

277. *δ.* A B हस्तेषु.

278. *δ.* C पविचलन्ति. In the Nītiśataka. Śp. MS. *a.* यदि वा. *β.* समाविशतु. यथेष्टं. *δ.* प्रविचलंति. Ed. Tel. No. 83. Cited by Aufrecht from the Śp. under Bhartṛihari.

279. *a.* A असत्प्रज्ञात्, a correction : apparently from असदृशा:. B हेतो : कुतोऽपि सदृशो (sic) सुजना. The verse is not in D.—Haravijaya XIII. 62.—H. MS. हेतोः कुतोऽप्यसदृशाद्वुदिता.

280. In the Nītiśataka, Ed. Tel. No. 28. यान्त्योऽकृशभवः is the reading of A B C, but in A अकृशभवः has been corrected into कृशभवः, which is the reading in Bhartṛihari. The verse is not in B.

281. In the Nītiśataka. Ed. Tel. No. 64, with *β* and *γ* transposed, and in *δ*

सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम्.

In both respects the reading of our text agrees with the form in which the verse appears in the Kuvalayānanda 140, b. See Böhtlingk, 4523. For सुच्छ्रुण in *a* which in A is corrected into त्वच्छ्रुणं, and in B appears as त्वच्छर्णं, Tel. and Böhtlingk read प्रच्छन्नं.

283. *γ.* B कान्तोषः . C कान्त्यषः . The verse is not in D.

284. *δ.* C मनोरमो न corrected to मनोरमो न. D मनोरमोऽपि. Correct author's name to सौत्कारत्नस्य. C gives the author's name as Sitkāraratnākara.

285. Böhtlingk 2032 from the Vikramacharita and Śp. Occurs in some copies of the Nītiśataka. Ed. Tel. Miscell. No. 9. Böhtlingk and Tel. मार्गोषिता: in *a* and निद्रावशंभुतजगत्° in *δ*.

286. In the Nîtiśataka, Ed. Tel. No. 69. For the meaning of दुःक्षयन्तः in γ (Tel. and Böhtlingk दुरयन्तः) compare No. 270.

287-307. These verses, all except 305, are found in Kusumadeva's Dṛishṭântaśataka.

303. α. A उत्तमं न चिरेणैव. The verse is not in D.

308. सद्वंशजस्य. Pearls were believed to take their rise in, among other things, bamboos. See the Bṛihatsaṃhitâ LXXXI. 1, and Mallinâtha's note on Kumârasaṃbhava IV. 16.

311. Vâsavadatta, p. 4.

312. β. C D आह्वयम्. Vâsavadatta, p. 8.

314. Böhtlingk 735 from Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 110, Hitopadeśa, Ed. Schl. II. 73, and the Śp. Aufrecht marks it as one of five verses which are in the Śp. expressly assigned to Vishṇuśarman. योग्या अयोग्याश्च is the reading also of our Śp. MS. So also Schlegel and Kosegarten. Böht. and Kiel. अयोग्याश्च योग्याश्च.

316. β. C सर्वगुणान्. In the Nîtiśataka. Ed. Tel., No. 106. Aufrecht marks it as one of those verses which in the Śp. are not expressly assigned to Bhartṛihari. In our Śp. MS. it has the signature कस्यापि. It is given in this book again, in the Udârapaddhati, No. 528, and is there ascribed to Bhadanta Aśvaghosha.

317. δ. C परिभवास्पद एव. For the meaning of निष्कञ्चिकः compare Nos. 2359, 3074, and 3075. चकिकः seems to be synonymous with दृप्यः.

320. Anarghyarâghava, vi. 6.

321. δ. C D गुणभाजो. In γ correct कण्ठलग्नाः.

322. γ. C D तस्याः (C येषां) पूर्णाः.—Bâlarâmâyaṇa, Act I.

327. Vâsavadattâ, p. 5. In Śp. MS. यदि च and पुनः पिशुनः as in Ed.

328. Vâsavadatta, p. 6. वृष्टिः is the reading also in the Śp. Śp. MS. and Böht. 142. Ed. वर्षुः.

329. Vâsavadatta, p. 6.

330. Vâsavadatta, p. 7. Ed. यथा यथा लङ्घयति.

331. Are knaves the younger or the elder brethren of the water-wheel with its endless chain of buckets (did knaves learn from the water-wheel, or the water-wheel from the knaves): I know not, but like it they stoop to take life (living water) and exalt themselves when they have taken it. Böhtlingk 2429 gives the verse from the Kuvalayânanda 31, a, and takes it somewhat differently.

332. β. C तुषपूर्णाय वै सदा. D— — तुषपूर्णाय च. खण्डनयोग्याय (a) "fit to be broken," (b) "fit to break." तुष (a) "folly," (b) "husks."

बहुबीजाय (a) "with more fathers than one," (b) "full of seeds." With बहुबीज as a term of reproach compare the use of त्रिजात in the beginning of the Nalachampû.

335. A Samasyâpûraṇam or verse completed on a given theme. The theme here is formed by the three last pâdas, which are from the Bhagavadgîta.

338. β. C D हेलया. The first syllable of the first line of this verse with that of the second makes the word खल, for which a fanciful derivation is thus given.

341. Böhtlingk 3472 from Pañchatantra Ed. orn. 1254. In β Ed. हि तमः सद्बुद्धिविज्ञाने. Böht. नष्टं हितमलसबुद्धिविज्ञाने.

342. Böhtlingk 2914, from the Hitopadeśa. Ed. Schl. II, 154. Böht. β. दत्तादरः γ. मायापटुः

343. धर्मं हर्तुम् in two senses. ते सरलास्मानः (a) ते + असरल (b) ते + सरल.

349. Kâvyâdarśa, 1, 8.

352. γ. A C D शीतिः, which has in A been corrected into धृतिः.

354. δ. C आभमम्.

355. δ. C D किमसौ न भयंकरः. Böhtlingk 2850 from Châṇakya (Haeb. 314, Hoefer 73, Troyer, Râjataranginî 1,324), the Sp., Bhartṛihari, Ed. Böht. 2, 43, and the Hitopadeśa Ed. Schl. I. 73. Telang (Nîtiś. No. 53) भूषितोऽपि सन् । मणिनालंकृतः सर्पः किमसौ न भयंकरः ॥ In our Śp. MS., under Châṇakya विद्ययालंकृतो यदि. γ δ. as in our MSS. C D.

360. γ. C स्थाणुम्. Râjat. I. 229.

361. Râjat. III. 309.

363. δ. C खलसंगतिः.

364. Anarghyarâghava, IV. 12.

367. मृत्योरपि मृत्युः. "Out-death Death."

384. γ. C D पीत्वा.

388. a. A C D समर्थितो. δ. A C कटीपटः, D कटीतटः.

389. γ δ. C बहुनिकृन्तिहरणो बाहुसहस्रार्जुनः पिशुनः.

392. β. C D द्विष्.

397. Correct गुणवताम्, and separate जलभेकयोरि अनर्थे.

400. γ. C D व्यथयेत्.

401. काकतालीयम्. This word is used in two senses. 1. That given in the St. Petersburg Dictionary "as in the case where the nut fell right on the crow's head and killed it." 2. The meaning it has here "as when the crow alights on a tree and immediately a nut falls, but the

crow's alighting is not on that account the cause of the nut's falling." See Kuvalayânanda.

407. दूरेपि परस्यागसि.

" Why beholdest thou the mote that is in thy brother's eye, but considerest not the beam that is in thine own eye?"

The Sermon on the Mount.

411. δ. Read उद्धरति with B. C D उद्धरति, in A is a correction of what may have been उद्धरति, C D इह.

414. γ. A B omit पथि, A noting the omission of two aksharas. Given by Aufrecht from the Śp. also under Ravigupta. Aufrecht reads in γ. मुनिरजो दृष्यापादानुस्थापकम्. So also our Śp. MS.

416. β. C D न खलेषु.

421. Kâvyâlaṃkâra II. 17.

425. B omits author's name. D gives it as Sri Jayamâdhava.

426. Hitopadeśa, Ed. Schl. II. 149.

427. C and D give the author's name as Bhoṇḍa.

428. γ. Join मृदुःसहोनलः.

429. γ. A C D निखिलम्.

432. γ. C श्रुतिनिरस्यपि. This is more than the serpents whose glance is poison can do: for in them the organs of sight and hearing are not distinct. A B भद्रकल्पस्य, corrected in A.

435. β. C एव.

436. Kirât. XIV. 24.

439. β. A B स्थापति. In δ join कर्णेपर्द. Pañchatantra ed. Bühl. and Kiel. I. 304.

441. Böhtlingk 3320, from Kuvalayânanda 138 a. Quoted in the Kâvyaprakâśa and in the Kavikaṇṭhâbharaṇa.

446. a. C दृष्याकुलात. In the Nîtiśataka. Ed. Tel. No. 4.

447. In the Nîtiśataka. Ed. Tel. No. 5.

448. Not in the Śatakas. Böhtlingk 570, from Pañchatantra Ed.
orn. I. 255, and Kuvalayânanda 68 a. कृतान्धमुखमण्डना. Service done to a
fool is as if one took trouble with the toilette of a blind man who has
no means of deciding for himself whether his face has been set off to the
best advantage or not. This against Böhtlingk, who is disposed to
prefer the reading कृतोऽप्यनुपदर्शी as an illogical expression for कृतोऽप्यमुखे
दर्शी. That construction seems more than doubtful; and there is with
it no very obvious reason why one should "hold up a mirror in the
face of a blind man."

449. *a*. A कृपे (apparently corrected from कृपा) दुर्गोनल्वान्. B and D also write अनल्वान्.

453. Quoted in the Daśarupâvaloka. D. R. p. 147. In *δ*. कुदन् is reading of Ed. for कथन् of our MSS.

454. *δ*. Separate न सङ्गात्.

455. Given in Śp. under Bhartṛihari. Durjanapaddhati 33. Böhtlingk 3438 gives first half of the verse only. Aufrecht cites "guṇaparichitâm âryâṃ vâṇîṃ" with the note that the verse is not in Böhlen, and a reference to Schiefner, p. 12.

456. Böhtlingk 5969 from Śp. under Bhartṛihari.

458. In the Pañchatantra. Ed. Bühl. and Kiel. II. 32. Ed. *δ*. अज्ञानाकृतचेतसाम्.

461. Hitopadeśa. Ed. Schl. I. 197, Schlegel corrected सन्तङ्गरहित: wrongly. If you but cherish the company of the good you will endure: fall on the other hand into the company of evil men, and you will fall indeed." Compare note on No. 176.

462-3. Râjat. VIII. 3239-40.

464. In the Nîtiśataka. Ed. Tel. No. 54.

467. Given in Skm. under Risuka.

468. *a*. C कृपणस्य. Given in Śp. under Vyâsa.

471. *δ*. C किं तु भेरुणा. Compare with this verse No. 479.

473. *γ*. C हि यदि.

474. *β*. Correct कारणम्.

475. *β*. Correct यदभासि.

476. *β*. C पांसले.

478. *δ*. C तृतीया गतिर्भवति. In the Nîtiśatakam. Ed. Tel. No. 43. Marked by Aufrecht as not expressly assigned to Bhartṛihari in the Śp.

479. *β*. A D ये धनिनः. The verse is not in B.

480. *γ*. C D याति न यतः पिपासाम्.

481. *δ*. C D याच्येहार्थी:. The verse is not in B. Given in Skm. under Vallabhadeva.

482. Compare the first line of No. 523.

485. Given by Aufrecht from Śp. where also it is ascribed to Ravigupta. The reading in Śp. is पुलपाक:, the sense being the same. The crows represent the misers whom fate—the product of evil deeds done in another life—will not suffer to enjoy the good things which they possess.

487. *δ*. B चौरणार्थिनाविदेषु. C भुज्यते. The verse refers to the danger

to which the miser's wealth is exposed in the lifetime of the owner. Compare No. 491.

489. Compare Nos. 2953 and 2954.

491. δ. C स्फुटमरणकहाद्.

492. The churl is clever enough to know the merit of my verse: but will not shake his head in approval lest his earrings rubbing against his cheek should lose something of their gold.

493. The churl blames Śiva for allowing the moon to wax and wane: but this is idle talk on his part: he himself gives empty compliments only to those who come to him.

495. In the Nītiśataka. Ed. Tel. No. 83. Ascribed also in Śp. to Bhartṛihari.

496. Given in Śp. under Deveśvara.

498. Böhtlingk 550 from the Śp. under Bhartṛihari, Pañchatantra, Ed. Bomb. V. 38, and Hitopadeśa Ed. Schl. I. 64 (also Galanos and the Vikramacharita).

500. In the Vairāgyaśataka, Ed. Tel. No. 32. Böhtlingk gives it (6681) also from Pañchatantra, Ed. Bomb. I. 27; and Hitopadeśa, Ed. Schl. Pr. 13.

502. γ. C पराभवास्पदं.

505. β. A एष: स: .

506. A Samasyā, the theme being सलिलादधिकान्वितः.

509. This verse has been given already, No. 201, where it is ascribed to Ravigupta.

513. C D assign this verse to Bhaṭṭi. Aufrecht, who gives the verse, writes the author's name Bharchu.

515. In rendering a return service to one who has previously laid it under an obligation the heart feels only shame (that it does no more): but to receive a second favour from one who has already obliged us (while we on our part have made no return) this is worse than death.

516. The cloud gives nothing better than water, yet is on that account the darling of all: the Sun itself is hateful to the eyes because its hands (rays) are ever stretched out (as if to take). There is a ślesha in Savitā which also means "father." Even a father who acts so is hateful, how much more others!

518. δ. C भवत्यपाकृष्य:.

520. δ. C समायते.

523. β. C D तत्यागवद्भवतय:. Not in the Śatakas. Compare No. 482.

525. Compare the following passage from Rudrata's Kâvyâlaṃkâra :

अर्थमनर्थोपशमं शमसममथवा मतं यदेवास्य ।
विरचितरुचिरसुरस्तुतिरखिलं लभते तदेव कविः ॥ ८ ॥
नुत्त्वा तथा हि दुर्गां केचित्तीर्णा दुस्तरां विपदम् ।
अपरे रोगविमुक्तिं वरमन्ये लेभिरेऽभिमतम् ॥ ९ ॥
आस्वाद्यते स्म सद्यः स्तुतिभिर्गीर्भिर्वाञ्छितं कविभिः ।
अद्यापि त एव सुरा यदि नाम नराधिपा अन्ये ॥ १० ॥

527. Compare No. 2465.

528. This verse has been given already, No. 316, in a slightly different form.

530. " In this so long and boundless path (the world) the virtues that have been from of old are but two or three (few): but this people is rude, and not content merely to have one or other virtue, is lost in self-admiration and contempt of all besides."

531. Not in the Śatakas.

532. In the Vairâgyaśataka, Ed. Tel. No. 23.

533. In the Vairâgyaśataka, Ed. Tel. No. 25. Compare with these two fine verses Emerson's poem " Earth."

534. γ. C स्वयमुचित. In the Vairâgayaśataka, Ed. Tel. No. 34.

540. Nâgânanda, IV. 51.

541. γ. C मुनयो.

544. This is a verse of the Mudrârâkshasa, which is found also in the Pañchatantra and in the Nîtiśataka. See Böhtlingk 4342.

546. γ. C पञ्चन्द्रो. δ. C स मलिनः.

547. Compare No. 527. The Sun finds the world too small and stretched out (feet), its rays beyond like a man on a bed too small for him.

551. Wherever the Sun goes when day is done this much is certain, that it suffers no diminution of its glory. इयता ' By that ' sc. वारिपतनादिना.

556. It will go hard with the Sun if we judge him by what is said of him by thieves and unchaste women, who hate him because their deeds are evil.

558. The great lights which rise innumerable, and the moon which is to boot the glory of the whole heavens, are not to be spoken of in the same breath with the Sun, at whose rising it is day, at whose setting night. γ δ. " Except the Sun there does not rise or set a light at whose rising," &c. Böhtlingk takes it somewhat differently.

560. Attributed by Kshemendra in his Auchityâvichâracharchâ to Varâhamihira.

561. In Śakuntalâ.

562. δ. C भिवस्तदपि.

563. Given by Aufrecht from Śp. where also it is ascribed to Bhallaṭa. Auf. β. क इह. So also Śp. MS.

565. α. C यांसलयनस्फारीनि.

568. δ. C D पश्यति.

569. "Harivilûnakara" is Râhu who is said to seize the sun only on days before new moon. विधौ a. "the moon," b. "fate."

570. It is hard for the great not to suffer in reputation even for an imagined crime. The Sun submits to the ordeal of the balance (enters Libra) but not on that account does he recover the lustre he lost when people said of him that he had violated his own daughter (entered Virgo) Compare No. 1569.

577. α. C D सत्फलदोषमेवमहम्. The verse is not in B. Saturn (Mandaḥ-Śanaiśchara) though he be in his highest sign and as auspicious, must not on that account boast to be equal to the Sun his sire.

578. A similar reference to Chandra and his son Buddha. सुखस्थितः is the fourth station.

579. Râjat. III. 494. The Sun when it sets leaves its light with Agni.

580. C यौवनेन.

581. Böhtlingk 3601 from Pañchatantra, Ed. Koseq. I. 25, and Hitopadeśa, Ed. Schl. II. 18.

582. Given by Böhtlingk from Śp.

584. γ. वस्मात्स्तदपि कुरङ्गेषु. Compare No. 597.

588. Given by Böhtlingk from the Subhâshitârṇava.

589. γ. C सदाशुल्बाप्य.

593. न खलु वयस्तेजसो हेतुः

"It is not growing like a tree
In bulk doth make Man better be,
Or standing long an oak three hundred year,
To fall a log at last, dry, bald, and sere :
A lily of a day
Is fairer far in May,
Although it fall and die that night—
It was the plant and flower of Light.

In small proportions we just beauties see ;
And in short measures life may perfect be."—B. Jonson.

The verse now stands in the Nītiśataka, Ed. Tel. No. 39. Marked by Aufrecht as not expressly assigned to Bhartṛihari in the Śp.

594. Böhtlingk, 1395, from the Pañchatantra, Ed. orn. I. 5, and the Śp.

595. β Correct कटे.

601. This verse is in the Harivijaya, XXXVII. 67.

606. δ. C घुङ्कुमघोष. Compare No. 930.

607. β. C न व्याजोर्जितविक्रमो.

608-9. The former verse introduces the latter. इति लेखकम् 'the following message.' As in दारुक इत्युवाच introducing Dâruka's speech in Śiśupâlavadha IV. Compare note on VV. 24-5. See also Introduction. In 608 α correct गन्तुकामस्य. In β MSS. मेरशङ्कि, and in γ. शातामदीन.

610. γ. A B D अन्तर.

611. जालीमांसः is an unknown word.

612. α. Join लम्बाडम्बरम्. C. यो दूरात्.

614. In the Nītiśataka, Ed. Tel. No. 29. Marked by Aufrecht as not expressly assigned to Bhartṛihari in the Śp. C दविसेनस्य.

615. Given by Aufrecht from Śp. where also it is ascribed to Ânandavardhana. Auf. γ. पुनर्वेधसा.

616. Cited by Aufrecht from Śp. under Bhaṭṭa Yasas.

622. In the Harshacharita.

623. Given by Aufrecht from the Śp. where also it is ascribed to Ânandavardhana.

627. Given by Aufrecht from the Śp. where also it is ascribed to Govindarâja. Auf. γ. प्रमुक्तैः. δ. निदाघदाहम्.

631. The last line of this verse is quoted in the Siddhânta Kaumudi.

634. δ. C सदा परवशो. Compare No. 624.

636. γ. Correct दधन्ती.

637. Quoted, and ascribed to Muktâpîḍa, by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ. There is a sonnet by Hartley Coleridge which so exactly repeats the सोत्कण्ठ समर्थ of this fine verse that its insertion here may perhaps be forgiven.

TO A LOFTY BEAUTY, FROM HER POOR KINSMAN.

Fair maid, had I not heard thy baby cries,
Nor seen thy girlish, sweet vicissitude,
Thy mazy motions, striving to elude,
Yet wooing still a parent's watchful eyes,

Thy humours, many as the opal's dies,
And lovely all;—methinks thy scornful mood,
And bearing high of stately womanhood,—
Thy brow, where Beauty sits to tyrannize
O'er humble love, had made me sadly fear thee;
For never sure was seen a royal bride,
Whose gentleness gave grace to so much pride—
My very thoughts would tremble to be near thee;
But when I see thee at thy father's side,
Old times unqueen thee, and old loves endear thee.

638. गणिकया को नाम नो वञ्चितः. Compare कं कं न भ्रमयन्त्यमूः No. 2388. The captive elephant has been lured to his doom by a female decoy.

640. Hastipaka is a synonym for Meṇṭha. The verse is given by Aufrecht, Z. D. M. G. XXXVI. 369 from the Skm. under Bhartṛimeṇṭha. Aufrecht notes that it is in the Śp. with no author's name. Auf. α. करिण्यां. β. अविरतम्. γ. उद्भ्रान्तदृशा. δ रेवातीरोपकण्ठच्युत. From Śp. Aufrecht gives as various readings, in α prītibandham and in β aviralam. Śp. MS. वनधाम..... करिकलभमतिबंधं करिण्याः अविरलम्, उद्भ्रान्तदृशा and रेवातीरोपकंठच्युत.

641. In the Nītiśataka, Ed. Tel. No. 31. Böhtlingk 5845, refers also to the Hitopadeśa, Ed. Schl. II. 40, and the Pañchatantra, Ed. orn. I, 14.

646. δ. C पश्यन्ति न. Compare No. 651.

649. In the Śp., Mrigânyoktayaḥ 5, where it is apparently ascribed to Muktâpîḍa. See note on No. 655. Cambay Śp. MS. α. गन्धकुम्भैः. δ विलोकितविभ्रमाः. With the verse compare No. 683.

650. Follows इतस्तदमितो also in Śp., apparently under Muktâpîḍa. Cambay Śp. MS. α. उपसरन्. γ. कुगत ते च न्यवसदिम् sic.

652. δ. स्वके.—The epithets are chosen so as to go with भुमुक्षके in either of its two meanings. The verse follows our No. 650 in the Śp. apparently under Muktâpîḍa. Cambay Śp. MS. α. अल्पेन स्वल्पेन. γ. त्यक्ता.

653. γ. कम्बुभाङ्कुपारेशही. Compare भाङ्कुशेनम्. No. 703.

655. In the Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. II. 81. Cited by Aufrecht from the Śp. under Vishṇuśarman, but marked as not expressly assigned to that writer there. In Cambay Śp. MS. nine verses stand over the signature मुक्तापीडस्य, of which the present verse

is the third. The first is our No. 646. The fifth and sixth are our Nos. 649 and 650. The seventh is our No. 652, and the eighth our No. 658. See Introduction under Muktâpîḍa. In the present verse, in β Böhtlingk 2310 and Bühl. read पर्वेन्तासि. Böht. निःशृत्य. In γ Bühl उत्वत्य. In δ Böht. and Bühl. करोतु. For the meaning of the imperative Bühler refers to Siddhânta Kaumudî II. p. 13. Cambay Śp. MS. has पर्वत, निःसृत्य, उत्पतझ (sic) corrected to उत्पुत्य, गच्छन्, करोति and विमुखे.

656. α. MSS. नार्वेकान्यति which should perhaps have been left.

657. α. C विरहिता. Given and translated by Aufrecht, Indische Stüdien, XVI. 205, from Sp. where also it is ascribed to Dharmakîrti. Compare Nos. 666 and 672. Auf. α virahitâ β bhṛṅgaprasnutadugdhabindumadhurâ. Cambay Śp. MS. विरहिता. β as in Auf. (प्रस्तुत sic).

658. In the Śp. Mṛigânyoktayaḥ 8, apparently under Muktâpîḍa. Cambay Śp. MS. δ. कंदरासु शृङ्गारिवेषः. The शृङ्गारिवेषः of our MSS is probably a mistake for शृङ्गविशेषः.

659. δ. C अन्यपूर्व.

661. γ. Böhtlingk 4149 from the Nîtiratna. See Introduction.

664. δ. C प्रथमसुखरसाः.

666. γ. C वनगोचरे.—Given and translated by Aufrecht from the Śp. under Bhagavat Vyâsa. Auf. γ. महगोचरे: δ. निरन्तरम्. Śp. MS. in first of these with us, in the second with Aufrecht. मधुवनगतं. "wild honey." Compare next and following verses, and the words वानरम् in No. 671.

667. In the Śp. Karabhânyoktayaḥ 4. MS. γ. चलकिशलयैः.

669. The poet perceives that the camel has a mind to scream, and his ears tingle in anticipation of the horrid noise. He takes refuge in the thought that there is no saying what may happen before the scream can issue from that long and crooked throat.

671. In the Śp. Karabhânyoktayaḥ 6. MS. β. मधुवाटम. δ. तन्वङ्ग.

672. In the Śp. Karabhânyoktayaḥ 7. MS. α. पीलूनां फलवल्कलापमधुरं. γ. फूत्कृतं.

673. Naishadhîyacharita VI. 104.

674. Böhtlingk 1340 from the Châtakâshtaka in Haeberlin's Anth. and the Śp. Böht. β. चिरं जीवतु. γ. पिपासया. Cambay Śp. MS. β. युगं जीवति, γ. पिपासायां.

681. β. Correct मल्लीनिवेशाः.

682. In the Śp. Mayurânyoktayaḥ 6. Śp. MS. β. विन्ध्योपान्तय च पाश्चिपु गताः किं वा न नष्टा वृथा.

683. Compare No. 649. ओतु = Cat is a meaning marked by Böhtlingk with a star.

684. *b*. C पतति न. This and the following verse are rhymed couplets.

688. *b*. कचभेषवर्ष:. Compare the following verse from the Mahâbharata: Śântip.

यस्य केशेषु जीमूता नद्यः सर्वाङ्गसंधिषु ।
कुक्षौ समुद्राश्चत्वारस्तस्मै तोयात्मने नमः ॥

689. *b*. विकल्प्यते. "Is brought into doubt."

691. In some copies of the Nîtiśataka, Ed. Tel. Misc. No. 14. Marked by Aufrecht as not expressly assigned to Bhartṛihari in the Śp. In Śp. the reading is दैवगत्या.

692. *β*. C डिण्डिमः. C has कस्यापि at foot of this verse.

693. Compare Böhtlingk 795.

695. Harshacharita Uchchhv. I.

696. In the Śp. Haṁsânyoktayaḥ 4.

697. Compare No. 709.

701. *β*. विहारकवकवान्तरालः. Compare the verse quoted under विष्ठा in the St. Petersburg Dictionary.

यदि काको गजेन्द्रस्य विष्ठां कुर्वीत मूर्धनि ।
स स्वभावो हि नीचानां यो गजो गज एव सः

Böhtlingk 5404 from Subhâshitârṇava 122.

704. Compare the verses about the 'baka' Nos. 757 to 763. He is the type of the hypocrite in his endeavours to pass himself off as a swan. He has had such success with the stupid people of his village that the real swan is in some danger of being put down as a baka.

705. *b*. C. येषां.

707. In the Śp. Haṇsânyoktayaḥ 14. Cambay Śp. MS. *a*. तदनपि चिते आलिकदर्नैः. *β* त्वरितम्. *γ* पंकांतः. विलसन्.

709. *a*. C. बहुतंचित: In *β* join कुमुदवि. In the Hitopadeśa, Ed. Schl. IV. 101. Śp. Haṇsânyoktayaḥ 6. Śp. MS. agrees with our text. Compare Böhtlingk 6897. Schlegel सरसि बहुशस्ताराछायेक्षणात्, परिवञ्चितः.

710. *a*. C विगलद्दुग्धा.

711. *a*. C पुनश्चलच्छकरि.

712. In the Śp. Haṇsângoktayaḥ 7. Böhtlingk 6035 from Vikramach. 260 and the Śp. Cambay Śp. MS. *a*. वातान्दोलितपंकजच्युतरजः पुंजानुरागोज्ज्वलो. *β*. संजातहर्षः पुरा. कौपं पयो याचते.

713. Compare No. 748.

716. *γ*. C राजहंसस्य.

717. β. Separate ते केचिद्.

718. α. MSS. समुत्किरसि. In the Śp. Kokilanyoktayaḥ 2. Śp. MS. समुत्किरसि किं वाचः. (Kasyâpi.)

719. In the Śp. Kokil. 1. (Kasyâpi.)

721. In the Śp. Kokil. 6. Sp. MS. β. मालिका. δ. पांसुजेस, and संदापिनः δ. MSS. पांसूलम्ब°.

722. In a separate कोकिलकूजितैः. β. C तूष्णीं तिष्ठ.

723. In the Śp. Kokil. 8. Śp. MS. γ. देवघटनः; δ. कथं वारं वारं रसति.

724. α. C केतके. In the Śp. Madhukarânyoktayaḥ 8. Sp. MS. β. संचयतीति.

725. In the Śp. Madhukarânyoktayaḥ 22. Śp. MS. β. इव.

727. Cited by Aufrecht from Śp. under Devagaṇadeva (Śrîdevagaṇadevânâm). Madhukarânyoktayaḥ 4.

729. Kâvyâlaṃkâra, III. 57.

730. β. C निषेवितुं, γ. निहितं निधि. Kâvyâlaṃkâra, III. 57, with सह तेन निषेवितो. Compare सह कान्दितं No. 608.

732. The word 'Pushpitâgra' which occurs in its natural sense in the second line of this verse is also the name of the metre in which the verse is written. Compare No. 2533.

733. In the Śp. Madhukarânyoktayaḥ 11.

734. β. C पीन्कलसः स. Compare Nos. 753 and 754.

735. δ. C नवमल्लिकायाः. So also in 740 α. 742 δ. and 743 δ. Compare No. 1401, by the same writer. The verse is cited by Aufrecht from Śp. also under Vikaṭanitambâ. Aufrecht notes that it is referred to in the Commentary to the Daśarûpa, Dr. 4, 31. See Böhtlingk 378. Śp. MS. γ. मुग्धामजातरजसं. δ. नवमल्लिकायाः.

737. Compare No. 657 by the same writer.

738. In the Śp. Madhukarânyoktayaḥ 12. MS. β. मनोहरशिखा.

740. In the Śp. Madhukarânyoktayaḥ 15. MS. α. नवमल्लिकां. δ. परिचितजनद्वेषी

741. Compare No. 747.

742. α. C भ्रमति भ्रमरे.—γ. अपनीतुन्नता.

743. β. For हुङ्कारैर्द compare मुखमुद्रा No. 768.

745. δ. C चैवत्तमत्र.

748. Compare No. 713. In the Śp. Madhukarânyoktayaḥ 17. Śp. MS. β. यांति.

749. δ. C इति. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 555 from Skm. 4, 139, Śp. 45, 23, Alaṃkâratilaka fol. 14a. Auf. β. शारदी. γ. मधुपवार. δ. भ्रमति इति. Aufrecht notices the various

readings kusume for vitape in Skm., and tushtim in Śp. Cambay Śp. MS. β. शारदा, γ. मदप्रवाह, δ. बभ्राति. तुष्टिं.

751. Quoted in the Kâvyaprakâśa.

752. γ. Correct स्यात्तुत.

753. Compare the next verse, and No. 734.

755. γ. C. दस्या. Given and translated by Aufrecht from Śp. under Lakshmî. Auf. नवमञ्जरीषु. Aufrecht translates δ. "Der Grossen Sinn strebt nur nach Hohem." Rather perhaps simply "God is great," lit. the will of God is greater than either, i. e. either the bee or the flower. Compare the use of वेधः प्रभुः in No. 812, and with the whole verse No. 738.

756. α. C आलिङ्गिते.—γ. पाशहतैः. The poet gives a fanciful reason for the fish's unwinking eyes. Compare a similar conceit in No. 676.

758. Given and translated by Aufrecht from Śp. where also it is ascribed to Vriddhi. Auf. δ. वृद्धबकी.

759. In the Śp. Kakânyoktayaḥ 2. Śp. MS.

γ δ. साधु कृतांत न कश्चिदपि त्वां
वंचयितुं सुदक्षोऽपि समर्थः॥

761. In the Śp. Kakânyoktayaḥ 4. MS. α. गुंजितं.

764. In the Śp. Kâkânyoktayaḥ 6. "Even a fool, when he holdeth his peace, is counted wise."—Proverbs xvii. 28.

766. In the Śp. Kâkânyoktayaḥ 9. Śp. MS. γ. करोतु काने.

768. δ. Separate तदिह मुखमुद्रैव.

770. β. शङ्कापास्तदुपज्ञतेव. "While every one knows that he first found out fear." Pâṇ. 2. 4. 21.

771. If a crow enter or approach a house and caw it is taken as a sign that some absent person is on the point of returning to that house. Compare Nos. 1140 and 1147.

773. γ. अद्य. An apaśabda. See remarks in Introduction under Pâṇini.

774. C कोशाविनोदावहः. The verse is not in D. In the Śp. Kâkânyoktayaḥ 10. MS. β. किं वा हंस इव गतागतिगुरुः मारीव किं मुखरः γ. किं वा हेम शकुंतकालिनिकवत्कर्णोत्तरैर्चंदनः

775. Is an answer to 774. The reference in the third line may be illustrated by the following quotation from the Raghuvaṁśa:

इन्द्रः किल नखैस्तस्या विददार स्तनौ द्विजः।
प्रियोपभोगचिह्नेषु पौरोभाग्यमिवाचरन्॥

C has an additional verse between om. 775 and 776. अश्वस्य: गति.

776. The crow is honoured on the last day of Mágha—the anniversary of the day on which the kali yug began—in remembrance of the fact that the birthday of the new age is his birthday too.

778. Given and translated by Aufrecht from Śp. also under Bhallata. Śp. MS. here writes the author's name Mallabhaṭṭa, as Aufrecht notes is occasionally done in his MSS.

779. α. C तृणाङ्कु. Given and translated by Aufrecht from Śp. where it is ascribed to Jayavardhana. Auf. कोटन्वमात्मतत्त्वान्वपोतः क्वापयन्नटति. So also our MS. Auf. notes a reading yannavati in five of his MSS.

781. α. C. युष्मादृशाः.

782. γ δ. Correct भविष्यत्युन्मेषम्. In Śp. Khadyotányoktayaḥ 2. MS. δ. भवानापि.

784. α. C पवनचयैः. β. शोभते. In the Śp. Sâmânyavṛikshânyoktayaḥ 6. MS. α. पत्रनिचयैः.

786. β. C omits न, अपि being supplied as a correction.

789. In the Śp. Sâmânyav. 8. MS. α. पत्रपुष्प. येभ्यो निराशा यांति नार्थिनः.

791. In the Śp. Sâmânyav. 9.

792. For the play on the word अगतीनां compare the use of अगतिकाः in No. 797.

793. In the Śp., Chandanânyoktayaḥ 9. MS. β. फलपुष्पवर्जितो. Böhtlingk 5278 from the Subhâshitârṇava. Böht. अपनयति.

798. Given and translated by Aufrecht from Śp. also under Bhallaṭa.

802. α. C स्नानस्य—γ. C भाजं. Cited by Aufrecht from the Śp. under Dharmavarddhana. Viśeshavṛikshânyotayaḥ 16. Aufrecht notes that two of his MSS. call the poet Nâgendra. Böhtlingk 337 from Śp. gives Nâgendra as the author's name. The next verse in the Śp. is by Dharmavardhana, and that signature has perhaps been put to this verse also by mistake. Otherwise we should expect एतौ धर्मवर्धनस्य.

804. β. Separate वैरस्य सीमानि.

808. β. C वनगतरुः.

813. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXV. 241, from Śp. under Bhadantajñânavarman. (Böhtlingk 7500). Auf. α. किं जातो. घननरं करोषि. β. कण्टकितो, फलभरैराढ्यो, γ. शोभाम्मोदन. Śp. MS.

α. किं जातोसि चतुःपथे घनतरं करोसि किं छायया
β. कण्टकिलितोसि किं फलभरैराढ्योसि किं संनतः ।

γ. शिखोत्कर्षेण. δ. शोभामोदनभंजनादि. The signature is भगदन्तज्ञानवर्मणः.

814. γ. Correct पोद्भूत.

816. MSS. एते भद्दभवटस्व.

819. α. separate स्वादु फलं.

821. α. C निरुपमही.—δ. C इषिरा.

822. β. C साधु वासि.—δ. C परोपकारकरणे. Quoted in the Daśarûpâvaloka, Kâvyaprakâśa, and Kuvalayânanda. According to Aufrecht it is in the Śp. assigned to one Śaktikumâra who does not appear to be elsewhere referred to on that book. In our copies of the Śp. this verse is given without an author's name. ("Kasyâpi." It forms the Śâkhota section, and the next verse is the first of the Pilu section. "Atha Piluḥ dhanyâḥ, &c.") The verse that follows it is assigned to Śaktikumâra, and runs as follows :

धन्याः सूक्ष्मफला अपि प्रियतमास्ते पीलुवृक्षाः क्षितौ
क्षुत्क्षीणेन जनेन हि प्रतिदिनं येषां फलं भुज्यते ।
किं तैस्तत्र महाफलैरपि पुनः कल्पद्रुमाद्यैर्द्रुमै-
र्येषां नाम मनागपि चमनुदे क्वापि न प्राप्यते ॥

Sp. MS. α. शाखोटकं. β. भाषसे. δ. परोपकारकृतये मार्गस्थितस्याय मे.

824. α. Correct क्वोतन्. Nalachampû VI. 62.

826. In the Śp. Sâmânyavṛikshânyoktayaḥ 17. MS. β. सरसपक्वामफलदः सकॢप्तितोपान्थपः.

827. γ. C पानं.

830. γ. C मोष्मतार्ति.

831. α. Separate स्वादु फलं. In the Śp. Sâmânyavṛikshânyoktayaḥ 10. MS. β. सुललितं पीतं स्वपेतश्रमैः. γ. विश्रांताः सुचिरं परं सुमनसः प्रीतिः किमन्नोच्यते. δ. यामः पुनर्दैवतं.

834. Given and translated by Aufrecht from Śp. 42,19 where also it is assigned to Prakâśavarsha. Auf. β. शुष्यतितराम. δ. किमिति तेऽविवाहिनी. Śp. MS. शुष्यतितरां, and किमति हृदवाहिनी.

836. β. C विघुई.

837. δ. Correct आप्नुवन्ति.

843. δ. C कुम्भनिमग्न. Given and translated by Aufrecht from Śp. under Akâlajalada. Auf. β. रथ्याकुचीरलुठनात्. δ. धनान्तर्विनिमग्न. Śp. MS. β. रथ्यांकपीठलुलितैः. γ. तास्मिन्नेव. उष्मा तत्कृतं. δ. As with Aufrecht.

845. α. C दातुं.

847. γ. A B D यथाशंकेन. δ. C तावदेन मेघरिपुणा.

849. β. C समुन्नितं.

852. δ. A B D omit क्षिप्त्वा.

855. β. C अस्कृषि. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G.

XXXVI. 370 from Skr. 4, 32, where it is ascribed to the 'Bhâshyakâra.' See Introduction. In the Śp. Samudrânyoktayaḥ 3.

856. *a*. C यथाम्बु. D कस्याम्बु. δ नदीनः *a*. नदा + शत. *b*. न रीन.

858. γ. C यस्य.

863. Quoted by Kshemendra from Bhaṭṭa Laṭṭana in the Auchityavichâracharchâ.

864. In the Śp. Samudrânyoktayaḥ 8. MS. β. गुणोघाः. δ. दूरे.

867. *a*. पयोमानुषी. "Mermaid."—γ. C तटोपविष्ट.—δ. भूतपी.

868. *a*. Join आस्त्री.

871. γ. C यत्र जगतां कुटुंबैकदेशो हरिः.

872. If the sea bends beneath a weight of glory it owes it all to the tribulations it has undergone.

877. δ. A क्रमित्वा. B हमित्वा. D कुशित्वा.

878. δ. C निन्हुत.

881. *a*. Correct दत्तं.

883. δ. C तत्सर्वैमुन्पुंसितम्. उत्पुंसितम्. "Wiped out." The root is marked by Böhtlingk with a star.

884. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ from Bhaṭṭa Indurâja.

886. γ. C हतोपि. In the Nitiśataka. Ed. Tel. No. 76. Cited by Auf. from the Śp. under Bhartṛihari. Samudr. 17. MS. β. शरणार्थिनः शिखरिपक्षिणः शेरते. γ. हतोपि.

887. *a*. Separate वैकुण्ठाय श्रियम्.

888. δ. C नु तस्य न.

889. Râjat. III. 205.

890. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXV. 241 from the Śp. under Indrakavi, to whom it is also ascribed in the Sûktimuktâvali. Böhtlingk 7330 refers also to the Subhâshitârṇava. under Bhaṭṭa Indurâja. MS. विद्रुमवनाय नमो. β. शुक्तिमाला.

891. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ. In the Kâvyaprakâśa. Cited by Aufrecht from the Śp. under Sriśuka, as three of Aufrecht's MSS. read the name. In our MSS. of the Śp., and in the Sûktimuktâvali, where the verse is given, the name is Risuka, as Aufrecht's MS. A has it. Cambay Śp. MS. however has Śrî Śuka, and the reading in γ. कडबावदने.

894. In the Śp. Ratnânyoktayaḥ 4. MS. δ. यतो.

895. γ. MSS. अनस्तिमात्रसारस्य. Our reading is from No. 2261, and from the Śp. where, Ratnânyoktayaḥ 1, the verse runs :

अनस्तमितसारस्य तेजसस्तादृशुम्भितम् ।
येन पाषाणखण्डस्य मौल्यमल्पं वसुन्धरा ॥

But perhaps अनस्तिमात्रसारस्य is right, the reference being to a division of things into अस्तिकाय and अनस्तिकाय.

896. There are frequent references in the verses in this section to the triṇamaṇi, a stone that can attract dry grass. Bōhtlingk marks the word with a star. पादरज्जु. "The stocks," and "a handle."

898. Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. I. 75.

901. γ. C उर्वैः. In α. join रजः परिहृतरौषि.

903. δ. A B D लज्जते.

905. γ. A B D काचोपलौ. C कालोपलौ.

908. In the Śp. Ratnâny. 12. MS. α. ये चाप्यपःखंडकं. δ. रि.

909. In the Śp. Ratnâny. 15. MS. β. निर्मलकणः γ. परिक्षपी.

912. In the Śp. Śaṅkhânyoktayaḥ 1. (Kasyâpi). MS. द्विजौ. β. MSS. नु.

914. β. Separate जगति नन्ना.

915. Correct author's name, "Jayavardhana."

917. In the Śp. Śaṅkhâny. γ. 6. (Kasyâpi) MS. α. वैचीचकटावर्जिताः आश्चर्यकामा सता. C ascribes this verse to Kavi Ratnâkara.

918. In the Sp. Śaṅkhâny. 5. (Kasyâpi). MS. δ. तेनापि.

920. In the Śp. Kamalânyoktayaḥ 7. (Kasyâpi). MS. α. संपर्कजातो. γ δ. यदेव गुणसंदोहश्चापि चेद्वै.

921. Quoted in the Sûktimuktâvali under Bhaṭṭa Bhallaṭa. In the Śp. Kamal. 10. (Kasyâpi). MS. δ. नाशुषन्.

924. The flower has all the other attributes of the dissipated man, and has "eyes" (dice) in its very heart—yet it is the home of Fortune, &c.

926. δ. correct विश्रान्तं.

927. α. A B D omit नित्यं तथा.

930. β. घुंघुम. The same onomatopœic word as गुंगुम in No. 606. The verse is in the Śp. Kamal. 12, where (Cambay MS.) the author's name is given as Śukadhara. Auf. has Śrutadhara under whom he cites the verse from Śp. "Cheṭaḥ karshanti" the other verse which Auf. cites under that name is also in Cambay MS. ascribed to Śrutadhara. It should be noticed that the next verse 931 in our book is by Śrutadhara. Śp. MS. β. संपद्दगणैः.

931. δ. The one कमले is a vocative. The verse is in the Śp. Saṃkîrṇânyoktayaḥ 11 (Kasyâpi). MS. γ. परिपूरितषट्पदौघे.

933. In γ Bhaumaripu is a name of Vishṇu.

934. α. Correct पुष्पे.

938. β. C यत्नात्. In Śp. Marusthalânyoktayaḥ 1. MS. β. कुत्कुत्यदपि.

939. δ. A अमरः.

942. α. A B D omit भार. In the Śp. Marusth. 4. (Kasyâpi). MS. α. पुष्पपुंज. γ. व्योममार्गमिजित.

944. α. A समुत्कर्षिता च (omitting भूः). B omits verse. C समुत्कर्षिता वच (sic). D समुत्कर्षिता च (omitting भूः).

946. Given and translated by Aufrecht from the Śp. also under Narasiṁha. Marusth. 5. Auf. α. विमनाः किं चोन्मादी क्षणादपि लक्ष्यसे. β. पुनः पुनरपि. β. काञ्चना ते क्रियाः. δ. अजलदां Cambay MS. has पुनरपि पुनः, but in the rest agrees with Aufrecht.

952. α. Join कान्तःशून्यौ.

954. In the Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. III. 46.

969. Given and translated by Aufrecht from the Śp. under Bhallaṭa. Saṃkîrṇânyoktayaḥ 57. Auf. δ. जलनिधेः कमले. So also Śp. MS., which here writes the author's name Bhallâṭa, as two of Aufrecht's MSS. do.

971. γ. Joins तनुतृणा.

978. α. C अल्पतया.

979. β. C पत्रपुटेन.

981. γ. C पतीच्छन्ति तदेव तदेव वस्तु.

984. δ. A सम्यक्.

985. α. C यस्य.

987. Quoted in the Kâvyaprakâśa.

990. Ratnâkara's Haravijaya XI. 68.

992. Ratnâkara's Haravijaya XVI. 17. Har. MS. β. भावाः किमारव्यपि.

996. δ. A omits one किमिव.

1001. Quoted in the Kâvyaprakâśa.

1004. α. C किमात्मनस्तव. In the Śp. Saṃkîrṇayoktayaḥ 17. MS. γ. वक्त्रे विधं धारणे. δ. सर्वांगमङ्गलसूचकं कथय भो भोगिन् वाचे किं त्विदं.

1006. γ. C मलयमेव नगाधिराजम्.—δ. A D सखोट. In some copies of the Nîtiśataka, Ed. Tel. No. 79.

1008. Compare No. 1028.

1012. δ. C सन्ति.

1013. α. C नयति ननु चि – – वा यदर्शनादयं.

1014. δ. C मुक्तामणिरिन्दुमस्त. Quoted in the Kavyaprakâśa.

1015. C A इष्यति sic. C इत्यति.

1016. Quoted in the Kavyaprakâśa.

1019. *a*. C वृक्ष, corrected into यत्र. In the Śp. Sâṃkîrṇanyoktayaḥ 20. (Kasyâpi). MS. *b*. यन्यो. तूष्णीं स्थितं.

1021. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ from Bhaṭṭa Bhallaṭa. Auchit. MSS *a*. भनुरिदं मुक्तोहितायेयव:. *β*. शिक्षा मा विक्र- माङ्गेना पतिन्त्यं सर्वोक्कुलभा गतिः. *γ*. मधुनो हा हारि गीतं.

1023. *δ*. C शाक्कृते च खलु यत्खेदाच्हे.

1025. In the Pañchatantra, Ed. orn. I. 12 (Böhtlingk 7322). Stands now in the Nîtiśataka, Ed. Tel. No. 30.

1026. The poet introduced his own name, or gets the name Vṛiddhi from this verse.

1027. In some copies of the Nîti- and Vairâgyaśatakas, Ed. Tel. Misc. N. No. 16. V. No. 37. Cited by Anfrecht from the Śp. under Vidyâpati. So also in the Cambay Śp. MS. (Parvatânyoktayaḥ 2) where the readings are, *a*. पर्वोधमनतस्तेषामभिक्षा मुदो, *β*. येष्वन्ये. Tel. पर्वोदगुदितास्तेषां न भिक्षा मुदो. *β*. ये त्वन्ये, तेषां न तृष्णा हता. In the first and second lines अभिक्षो मृदो and तेषां तु दूरे कृपाम् are new readings and great improvements on the old ones, which are obvious corruptions. To the contented mind there is no difference between the mountain of gold and a clod of earth : while as for the avaricious man he cannot get at it. For whose good then was it made! The play on words in मेरुर्न मे रोचते should be noticed.

1033. In some copies of the Vairagyaśataka. Ed. Tel. Miscell. No. 18. Cited by Auf. from Śp. under Bhartṛihari.

1034. A Samasyâpûraṇam written on what is now the last line.

1038-9. Two verses, presumably by Vallabhadeva himself, serving as an introduction to his Sṛiṅgârapaddhati.

1040. Kâvyâdarśa II. 141. Cited by Aufrecht from the Śp. under Daṇḍin.

1041. Quoted in Śukadeva's Sûktasudhâkara as by Bilvamaṅgala, with the reading in *β*. बालान्कृष्ण. Böhtlingk 2057, refers also to Sâh. D. 321, and Kuvalay. 1156. Cited by Aufrecht from Śp. under Daṇḍin.

1042. Quoted in Maṇirâma's Ślokasaṃgraha, where it is attributed to Kâlidâsa with the reading in *β*. कन्दर्पार्दित.

1043. Böhtlingk 197 from Kâvyapr. p. 52. दृष्टे विच्छेदभीरुता.

"This thought is as a death, which cannot choose
But weep to have that which it fears to lose."—Shakespeare.

1044. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 101, 1, (2) Z. D. M. G, XXV. 460. Böhtlingk 7259 refers also to Subhâsh. 18. Auf. α. स्मरणं चेतसो धर्मः which Böhtlingk would put in the mouth of the Nâyaka. It will be seen that the Sbh. reading supports Aufrecht's way of taking the verse. Cambay Śp. MS. also स्मरणं चेतसो धर्मः.

1045. In the Śp. Priyaprasthâ 5. In one or two of Hall's MSS. of Daśarûpavaloka as belonging to the Amaruśataka. See D R p. 188.

1046. Not in the Siśupâlavadha.

1048. Cited by Aufrecht from the Śp. where also it is ascribed to Jhalajjhalavâsudeva, as Aufrecht gives the name. Now in the Amaruśataka. Śp MS. β. पातेप्यहि सबाष्पगलज्जलैः The signature गलज्जलवसुदेवस्य. In some copies of the Daśarûpavaloka, D R p. 188.

1049. तन्मां शिक्षय नाथ यत्समुचितं वक्तुम्.

"Teach me, only teach, Love!
As I ought
I will speak thy speech, Love!
Think thy thought."—R. BROWNING.

1050. Cited by Aufrecht from the Śp. 101, 6 (Cambay MS. Priyaprasthâna, 7,) also under Śivasvâmin. Auf. yâ bimbaushṭharuchiḥ kvachid arunamaṇiḥ. So also Cambay Śp. MSS. Other variants. α. लब्धवान्. β. हारश्रीरदृतैः, भूयते.

1052. In the Śp. Priyaprasthâna, 2. MS. α. काले बलात्. β. स्थितया मनसले.

1053. Cited by Aufrecht from Sp. 107, 23, also under Morikâ.

1054. Compare Nos. 1062, 1090, and 1295.

1056. Quoted in the Daśarûpâvaloka as belonging to the Amaruśataka. D R p. 88 (Böhtlingk 937). Not in the Amaruśataka.

1057. Ascribed to Amaru in the Śp. Priyaprasthâna 8. In the Amaruśataka. Śp. MS. α. नो हारदेशोर्पिता. β. तया निपातितं. γ. गंतुं सकृत्‌ कण्ठः. δ. प्रिय :.

1058. Compare the verse दृष्ट: कालस्नेषया in the Amaruśataka (Böhtlingk, 2931), which is quoted both in the Śp. Priyaprasthâna 6, and in the Sûktimuktâvali, and is in both ascribed to Amaru.

1059. Quoted by Kshemendra in his Kavikaṇṭhâbharaṇa and Auchityavichâracharchâ, and in both places ascribed to Amarûka. For यद्यपि in β Kavik. MSS. have दिनानि.

1060. She indicates, as in many of these verses, that she will not survive his departure. The verse is quoted in the Sûktimuktâvali and is there ascribed to Amarûka. It is in the Amaruśataka.

1063. एष द्रुमः क्षीरवान् 'Here is a Kshîra tree.' They who 'conveyed' a traveller leaving home were wont to turn back when they came to running water or a Kshîra tree. See passage from Dâmodaragupta's Śumbhalîmatam given in Peterson's Second Report, p. 32. The verse is given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVII. 513 from the Saduktikarṇâmṛita under Taraṇinandin. Aufrecht also refers to Śp. 100, 10 (Kasyâpi), and Skm. 2,449. Auf. γ. वक्रितस्तन δ उरःस्थलमपुपूरितदृशः. From Skm. Aufrecht gives the variants α bhavanâd for nagarâd, β uktâdhvagena priyâ γ tasyâ manyubharochchhvsat kuchayugâbhoga, δ dṛiśâ. Śp. MS. β. इति सर्वे. γ. वक्रित. स्फुटत्कंचुकं. δ as in Aufrecht.

1064. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVII. 518 from the Saduktikarṇâmṛita, 2. 258. under Bhadantadhîranâga. Auf. α. आलम्बितभ्रतमा. γ. कुम्भे

1067. Cited by Aufrecht from the Śp. 102, 5, also under Śakavṛiddhi.

1069. δ. C कांक्षिते.

1070. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 556. from Skm. 2135 and Śp. 104, 9.

1072. α. C रेखा. Given and translated by Aufrecht from the Śp., also under Morikâ. Auf. रेखां निर्गरवाष्पांबुधौतगंडतटा. Śp. MS. रेखा, and तटा. Compare No. 1086.

1074. Haravijaya, XXV. 18 Har. MS. γ. विभाविमाने. δ. शौर्यैते वा.

1076. Attributed in the Sûktimuktâvali to Devagupta. Our colophon to 1077 should probably be एतौ देवगुप्तस्य.

1078. Ratnâvali II. 14.

1079. A play on two paribhâshâs in grammar: असिद्धं बहिरङ्गमन्तरङ्गे and अन्तरङ्गबहिरङ्गयोरन्तरङ्गं बलीयः.

1083. भर्तृदेवताभिः.

"He for God only: she for God in him."—MILTON.

1085. A D write the Author's name Kalhaṇa.

1086. α. B C दयितस्य, a reading which D also has in the margin.

1087. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ from Bâṇa with the remark that it refers to Kâdambarî's condition when Chandrâpîḍa went away. Auchity. MS. β. शीकरसुरस्तुहिनांशुभासः See Introduction under Bâṇa.

1089. β. C यातैः, γ MSS. वराहकः.

1090. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 102, 7, under Bhallaṭa. Auf. α नीडेषु. Cambay Śp. M. नीडोषु corrected to नीडेषु and

the name Bhallaṭa. a "When the Sun had gone to his setting and the bird-laden trees were lost in darkness."

1091. In the Amaruśataka. Ascribed to Amaru also in the Śp. and Sûktimuktavali. Sp. MS. a. नयनत्रं पद्मादि संस्तंभितं.

1092. β. C तस्याः. A साद्रम्.

1093. δ. A D विलासः.

1095. In the Śp. Nâyikâm prati Sakhhiv, 8 MS. γ. आर्द्रः कृतः. δ. शय्योपान्तः शोष्यमाणः. Ascribed in the Sûktimuktâvali to Mârulâ.

1096. γ. A B D सारवचनम्. In the Śp. Nâyikâmp. Sakhîv. 9. MS. a. बाष्पतरलं. δ. पतिता.

1097. In the Amaruśataka.

1098. In the Amaruśataka. And ascribed in the Śp. to Amaru.

1099. In the Amaruśataka.

1100. In the Śp. Nâyikâm prati Sakhîvachanam 2. MS. a. अव-काशम्. γ δ. The third and fourth lines of our No. 1099.

1101. γ. A B D तस्य——रागिणः.

1103. In the Bhujaṃgavijṛimbhita metre.

1104. a. MSS. किं वेभस. δ. C कुम्भकैः. गुहकः= जलपात्रविशेषः.

1106. Compare No. 1115.

1107. γ. C कोपं त्यक्त्वा. Compare No. 1140.

1109. In the Śp. Viyoginîpralâpâḥ 2. MS.

स्वयमपायादुःखो यः स दुनोति न विस्मयः ।
त्वं स्मरपानदाहोऽपि दहसीति किमुच्यते ॥

1110. γ. C वियोगम्.

1111. δ. C बभ्रमः.

1112. In the signature A D omit एतौ.

1113. Given by Aufrecht from the Śp. 104, 4 under Bilhaṇa. Auf. β. गणपति तस्य गुणान्मनो न दोषान्. γ. विगलति. and संगमेच्छा. Sp. MS. agrees with Aufrecht, except that it has संगमाशा.

1114. In the Amaruśataka. Cited by Aufrecht from the Śp. 104, 3, where also it is given anonymously. MS. उभयमेतदुपैत्यथवा क्षयं. δ. पियजनेन.

1115. a. MSS. °यष्टः. β. MSS. कश्चित्.

Srikaṇṭhacharita Sarga XI. The verses are explained by the Commentator as follows :—

११११.—हे आलि सखि त्वं करदीपं हस्तमेवार्थं प्रदीपं । नन्विति हेतौ । चन्द्रमण्ड-लमिति प्रसिद्धेनानेन पाण्डुरतमोगुल्मकेन शुभ्रान्धकारपिण्डेन मम चक्षुर्दृष्टिः पिहितम् । दीपस्पाशमन्वसूचनार्थं करग्रहणम् । अन्यथा तमसान्धमन्धीकरणमनुक्तं स्यात् । नेदं चन्द्रमण्डलमपि तु पाण्डुरं तमोगुल्मकं ततो मम दृष्टितिरोधायकम् ॥ ५२ ॥

११३०.—हन्त कष्टे । कलङ्कव्याजेनैव चन्द्रः कोटरे मध्ये तिमिरं तमो धत्ते । चन्द्रः कौ। तिमिरकणैरिव मादृशां विरहिणीनां दृष्टिमयं लुम्पति पिदधाति । कदा दयित एव प्रकाशक-त्वादीपस्तस्य वियोगे चन्द्रोदयस्य कामोद्दीपकत्वात्तदा विरहिणीनां सतो दृष्टिलोपस्य निमि-त्तत्वेन कलङ्कान्धकारकणाः संभाव्यन्ते ॥ ५३ ॥

११३१.—येन कालकूटेन शंभुरीश्वरोऽजरामर एव तं कालकूटं इह जनो निन्दति । एतेन नियमेनोपकारित्वं प्रतिपादितम् । विरहिषु विषये यमसुं चन्द्रं लोकः सुधांशुं स्तौति सश्लाघं वर्णयति । विवेको हि विरलोऽल्पः । सर्व एव गतानुगतिका इत्यर्थः । विषमकणा-चन्द्रो दुःसह इति तात्पर्यम् ॥ ५४ ॥

११३२.—हन्त कष्टे । नोऽस्माकं निहन्तुं त्वं कलङ्कव्याजेनाद्यापि कालकूटं वहसि सधना-त्पूर्वं कालकूटसहवासादधुनापीत्यपिशब्दोपन्यासः । नायं कलङ्कोऽपि तु कालकूट इति वर्ण-कृत्याभ्यां संभावनम् । यद्रूपात्कालकूटभयं प्राप्यैव राहुस्त्वां निगीर्णं कण्ठावतीर्णमपि तूर्णं मुञ्चति वमति ॥ ५६ ॥

११३३.—विधिना तव प्रभाः केतकखण्डैः नूनं कल्पिताः । येनेति हेतौ । एतेऽशवो नः शरीरं कण्टकैरिव तुदन्ति । पाण्डुरतरा द्युतिर्येषाम् । केतकानि सकण्टकानि सितानि च भवन्ति । निशाकरेति साकूतमामन्त्रणम् ॥ ५७ ॥

११३४.—नूनं वितर्के । चन्द्रव्याजेन समुद्रादौर्वाग्नेर्भस्मनो भस्ममयः पिण्ड उद्गमदु-त्थितः । नायं चन्द्रः किं तु वडवाग्निभस्मपिण्डः । यद्वेतौ । अस्य चन्द्रशब्दव्यपदेश्यस्य भस्मपिण्डस्य तृप्तिर्न घटते । काभिः खण्डिताजनस्य विरहिणीवर्गस्य दृगम्बु बाष्पं तन्व-तीभिः । अत्यर्थं रोदयतीत्यर्थः । भस्म च जलेन न तृप्यति ॥ ५८ ॥

११३५.—कः सुकुमारशरीरः तव रश्मीन्सोढुं नाम । समर्थनायां लिङ् । यदीये त्वद्रश्मि-संबन्धिनं स्पर्शं प्राप्य चन्द्रकान्तशिला अपि गलन्ति द्रवन्ति । दण्डापूपिकान्यायेन सुकुमा-राणां गलनं सिद्धम् ॥ ५९ ॥

११३६.—तद्युक्तमुपालम्भम् । दयितो मम मुखं पद्मं आघ्रावसरे यदाह । वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वेति लट् । यदतो हिमांशोर्दृश्यस्य संस्तवं योगं प्राप्यैव मम मुखं कामपि रुजं व्यथां प्राप्नोति । पद्मस्यैव संकोचकारी चन्द्रमाः ॥ ६० ॥

११३७.—हे पद्मनाभ नारायण त्वं करुणां कुरु भूयो विग्रहेण पुनः शरीरेण राहुं परिपूरय । भूयःशब्दो विग्रहशब्दसंबद्धः । येनेति हेतौ । तस्य राहोर्जठरमुदरं तदेव कोटरं तत्र ह्रीने पर्यवि-धचन्द्रो नोऽस्मान् जातु न वि[illegible]बाधेत । कुर्विति प्रार्थने लोट् । विधुरशब्दात्तत्करोतीति णि-जन्ताल्लिङ् ॥ ६१ ॥

1128-1135. Naishadhiyacharita. IV. 74, 70, 64, 59, 46, 54, 99, 57. In 1130 *δ*. C करम्ब. And 1133, *γ*. C ते.

1137. *δ*. A D हठाश्च कचग्रहाः. B हठाश्च कचग्रहः.

1138. Given by Aufrecht from the Śp. under Amarûka. For the construction गमनेनाथ भवतु in which भवतु is used in the same way as कृतं or अलं. Aufrecht quotes Hemachandra. Sp. MS. *γ*. अनुभूता. It is doubtful if the verse is ascribed to Amarûka in Sp. In Cambay MS. the *three* verses that are our Nos. 1138, 1140, and 1143, stand in that order over the signature अमरुकस्येती. The present verse is therefore

there given anonymously. With the lover here compare the courtier in Shakespeare :—

Polonius. My lord, the queen would speak with you, and presently.

Hamlet. Do you see yonder cloud, that's almost in shape of a camel?

Pol. By the mass, and 'tis like a camel, indeed.

Ham. Methinks it is like a weasel.

Pol. It is backed like a weasel.

Ham. Or like a whale?

Pol. Very like a whale.

Ham. Then I will come to my mother by-and-by.—They fool me to the top of my bent.—I will come by-and-by.

1140. Compare Nos. 1107 and 1146, and note on No. 771.

1141. In the Amaruśataka. Cited by Aufrecht from Śp. 113, 5, under Amarûka. See note on No. 1138. MS. α. प्रणयबहुमाने विगलिते γ. तद्दृष्ट्वेक्ष्योत्प्रेक्ष्य.

1143. β. C लज्जा भयात्. In the Amaruśataka. And ascribed in the Śp. to Amaru. See note on No. 1138. Śp. MS. क्रीडा γ. सरभसभ्यस्त.

1146. See note on No. 1140.

1150. In the Śp. Viyoginîpralâpâḥ MS. α. 14. सेविधान. γ. अतिक्रामतः.

1151. β. C पुनः. For प्रस्थाने वलयैः कृतं compare भ्रश्यन्ति यानि विरहे No. 1178. The bracelets cannot keep their place on her wasted arms. In the Amaruśataka. Cited by Aufrecht from the Śp. under Amarûka. So also in the Sûktimuktavali. Śp. MS. α. अश्रैः. γ. यातुं. δ. किमुत्सृज्यते. Rückert (Böhtlingk, 4288) translates the last line—

"Und musst du denn reisen
Lebensgeliebter! verschmäh doch nicht das Freundesgeleit."

Rather "Since go they must [for she will die], why should they not go with this friend dear as life to them."

1152. Compare No. 2049.

1153. Compare No. 1146. The verse is in Śp. Viyoginîpralâpâḥ 12. MS. α. गदितं for वदतो. β. तिष्ठसि. γ. भवने प्राणास्त एते दृढाः.

1154. δ. C कतमः.

1155. Correct the signature to कस्यापि.

1156. δ. B इत्थं मया. Quoted in the Kâvyaprakâśa. Given by Aufrecht from the Śp. 131, 4 under Śaṅkuka Mayûrasûnu. Also in the Sûktimuktâvali under Śaṅkuka Mayûrabhaṭṭasûnu. Auf. α. मनोप्युत्सुकं. γ. कृतान्तोऽक्षमी. δ. सोढव्याः सखि सांप्रतं कथममी संवेगयो दुःसहाः. This

last is the reading of the line in the Sûktimuktávali also. Śp. MS. agrees with Aufrecht, but writes गाढंभिम. In Kâvyaprakâśa the last line is as in our text.

1161. α. A D अविरलं कालं In the Amaraśataka. Quoted in the Kâvyaprakâśa. Edd. δ. दूरे कुरु, for which Böhtlingk 4893 had already suggested दूरीकुरु.

1162. β. C सौहृद्यः.

1163. α. A C नायाति.

1164. δ. C लोचकः

1166. C puts No. 1167 before No. 1166. With the present verse compare No. 1175.

1167. δ. C निरतः.

1170. α. A D अनादृत्य, repeating that word further on in the line. In the Amaruśataka.

1172. Cited by Aufrecht from the Śp. under Dorlatikâbhima with the reading गुम्फे दोलैतिका निभाय न कृतो हारोपरोधस्त्वया in the first line, which is the only one given.

1175. γ. C यः परं. Compare No. 1166.

1176. In the Amaruśataka.

1177. In the Amaruśataka (beginning अङ्गुल्यग्रनखेन).

1178. Compare note on No. 1151.

1180. γ. C शारदाभ्रमिव चंचलमायुः. The first three lines of this verse are borrowed from No. 3316, a different turn being given to the thought by the fourth line.

1181-2. Kirât. IX. 39 and 43.

1186. Cited by Aufrecht from the Śp. under Loṇitaka, or Lohitaka, as two of Aufrecht's MSS. have it, Lohita is the name in Cambay Śp. MS. which has also, in α. यदखिले लोके पटुना कथा, and in β. संपति सखे.

1188. γ. C वसंतदिवसाः. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 527, from Skm, also under Sîlâbhaṭṭârikâ. Aufrecht refers also to Śp. 105, 2, where the verse is given anonymously. Auf. β. एव γ. नयन्त्यन्यथा. δ. निपुणं. Śp. MS. has एव नयन्त्यन्यथा and निपुणं. C writes the author's name शीलाभट्टारिका.

1190-1. Râmay. Yuddhak. V. 6, and 10. In the Edd. these verses run as follows:—

वाहि वात यतः कान्ता तां स्पृष्ट्वा मामपि स्पृश ।
त्वयि मे गात्रसंस्पर्शश्चन्द्रे दृष्टिसमागमः ॥
बह्वेतत्कामयानस्य शक्यमेतेन जीवितुम् ।
यदहं सा च वामोरूरेकां धरणिमाश्रितौ ॥

" Nur ein stilles Leben führen
Wo ihr Athem weht."—SCHILLER.

1192. Given by Aufrecht from the Śp. where also it is ascribed to Vâlmîki. Auf. :—

हारो नारोपितः कण्ठे मया विश्लेषभीरुणा ।
इदानीमन्तरे जाताः पर्वताः सरितो द्रुमाः ॥

Aufrecht also mentions as a better reading that of the Mahânâṭaka where the verse is found,

इदानीमावयोर्मध्ये सरित्सागरभूधराः ।

1193-4. Râmây. Yuddhak. V. 5 and 13.

1197. Given and translated by Aufrecht from Śp. 106, 3, also under Śîlabhattârikâ. Böhtlingk has pointed out, Z. D. M. G. XXVII. 637, that Aufrecht, who understands अगता instead of गता, wrongly refers the verse to the Nâyikâ. But Nidrâ and Chintâ are not represented as rival mistresses, as Böhtlingk says. He has let "Sorrow" usurp his mistress' place in his heart and "Sleep" refuses to serve a man so fickle.

1204. C calls the author Rupaka.

1205. Nâgânanda I.

1206. Ratnâvali III.

1208. Given by Aufrecht from the Śp. 106,6 also under Dhairyamitra. Auf. β. चक्षुषा. So also Sp. MS.

1215. Compare No. 2515.

1216. δ. C चेतसा.

1225. In the Śriṅgâraśataka.

1227. In the Śriṅgâraśataka.

1228. A Samasyâpûraṇam, the theme having been the first line of the following verse which occurs in the Hitopadeśa :

एहि गच्छ पतोत्तिष्ठ वद मौनं समाचर ।
एवमाशाग्रहग्रस्तैः क्रीडन्ति धनिनोऽर्थिभिः ॥

1229. The same, the theme having been the first three pâdas of the following verse of the Mahâbhârata :

यस्य केशेषु जीमूता नद्यः सर्वाङ्गसंधिषु ।
कुक्षौ समुद्राश्चत्वारस्तस्मै तोयात्मने नमः ॥

1230. The same, the theme having been the first three pâdas of the following verse which in some MSS. is, with some others, prefixed to Patañjali's Mahâbhâshya :

येनाक्षरसमाम्नायमधिगम्य महेश्वरात् ।
कृत्स्नं व्याकरणं प्रोक्तं तस्मै पाणिनये नमः ॥

1231. The same, the theme having been the first line of the following old verse which will be found as our No. 3334:

यदि नामास्य कायस्य यदन्तस्तद्बहिर्भवेत् ।
दण्डमादाय लोकोयं शुनः काकांश्च वारयेत् ॥

1232. Böhtlingk 3239 from Kuvalayânanda 126*b*. Böht. refers also to ŚKDr under पेषित. Böht. β. पियाये पेषितं मनः- γ. तत्तु तत्रैव रमते.

1233. In the Śṛiṅgâraśataka. Ed. Bohl. No. 16.

1235. In the Śṛiṅgâraśataka. Ed. Bohl. No. 14. The old reading in β. तारारवीन्दुषु introduces the Sun, which has no business here.

1236. Ascribed in the Sûktimuktâvali to Śakavṛiddhi. Now in the Śṛiṅgâraśataka. Ed. Bohl. No. 20.

1239. The author's name from C D. A विधिविजयमेता (sic). B omits author's name. Böhtlingk 1369 from Pañchat. Ed. orn. I. 209.

1242. A writes the author's name Bhâgavatâvinitadeva, and C Bhagavatavinitadatta.

1243. Ascribed in the Sûktimuktâvali to Chiṅka.

1244. In the Śṛiṅgâraśataka. Ed. Bohl. No. 74.

1250. δ. C विरहः.

1251. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXV. 458 from the Sarasvatikaṇṭhâbharaṇa II. 359. (Böhtlingk 5240). Auf. a. तां तन्वीं.

1253. a. Correct आह:. Given and translated by Aufrecht, Indische Studien, XVII. 169 from our book as an example of varṇaniyama, the art of making a verse in which only four (as here), or three, or two, or even one consonant is made use of. Aufrecht refers to Daṇḍin's Kâvyâdarśa 3, 83 fg.

1254. β. C सर्वमेव ते. Given by Aufrecht from the Śp. under Prabhâkaradêva. Auf. δ. चक्षुषोः. So also Śp. MS.

1255. "If when my love is gone I only weep piteously, for what worse straits, say, am I reserving cursed death." She means that she ought to die. Given by Aufrecht, who takes it otherwise, from the Śp. also under Dagdhamaraṇa. In his review of Aufrecht's paper Z. D. M. G. XXVII. 631, Böhtlingk says that जीव्यते, which Aufrecht gives as a variant for क्षपते, in B is die entschieden bessere Lesart—decidedly the better reading. There is a gap in Śp. MS.

1256. In the Śṛiṅgâraśataka. Ed. Bohl. No. 85.

1258. β. B C तन्वीवदनपङ्कजम्. γ. A B D विकसिते. Compare with the verse No. 754, and the verses referred to in the note there.

1261. Rudraṭa's Kâvyâlaṃkâra VII. 66. Kâvy. MS. β. संतापमनुपशमम्.

1263-4. In the Śambhalimata. See Peterson's Second Report, p. 32.

1267. α. C. वचनमधु नयनमधुकरमधरदलं.

1268. γ. Correct विषमे.

1270. Böhtlingk 5194 from the Śântiśataka in Haeberlin's Kâvyasaṃgraha.

1271. Not in the Mrichchhakaṭika.

1273. Śakuntalâ Act III.

1275. C transposes β and γ: and reads चलत्पदपद्मा, कम्पितहारा, हृदिरामा. In the Śriṅgâraśataka. Ed. Bohl. No. 9.

1277. In some MSS. of the Vikramorvaśî. Böhtlingk 2246 from the Mahânâṭaka.

1278. δ. C प्रमादगलितां. In some MSS. of Bilhaṇa's Chaurapañchâśikâ.

1279. β. C आपाण्डुरस्तनतटे. C writes the author's name Chhamachchhamitikâratna. Cited by Aufrecht from the Śp. under Chhamachchhamikâratna. Now in the Amaruśataka.

1280. α. C निद्रानिमीलितदृशो. Given and translated by Aufrecht from the Śp. under Bilhaṇa.

1281. Ratnâvalî Act IV.

1284. δ. "When fate is adverse all roads lead to sorrow." Compare No. 1294.

1285. γ. C प्रचुरत्नम्. Böhtlingk 4089 from the Amaruśataka.

1287. α. C विपरीतबोधा. γ. C यातां. δ. C प्रजादयोपि. Write अबलाः. In the Śriṅgâraśataka. Ed. Bohl. No. 10.

1289. δ. Separate न यामि.

1291. α. C पृष्टगौरं. γ. A C D सार्द्रं, a mistake due to the way in which सान्द्र is written in Śâradâ MSS. Chaurapañchâśikâ Ed. Bohl. No. 12.

1292. γ. C वक्त्रे. Böhtlingk 4663 from Schiefner and Weber's collection of various readings to Bohlen's Bhartṛihari, and the Pañchatantra, Ed. Koseg., I. 224.

1294. β. C हिमन्नशीतलाङ्कया.

1295. Böhtlingk 3359 from the Amaruśataka. Böhtlingk takes the last two lines to mean that she made the signs she drew on the earth supply the place of the words she could not speak. But the धरित्रीपीठेलिखनम् stands by itself as a sign of her deep distress (compare Nos. 1350

and 1377); and the fourth line means "what next she did I have no words to say," it was too pitiful.

1297. δ. C असरणमपाविद्धं. Mâlatîmâdhava Act I.

1298. Śakuntalâ Act III.

1301. β. C संजातमियार्धभाम्. γ. C हसितानुविद्धमुदित. After this verse MSS. insert the verse कन्याकौतुकमाचकेण No. 2238.

1303. Böhtlingk 6807 from the Amaruśataka No. 32, and the Subhâshitârṇava.

1304. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ under Amaraka. In the Amaruśataka.

1306. a. C यत्कन्दर्पे.

1309. Râjaśekhara's Viddhaśâlabhañjikâ, Act I. Böhtlingk 2926, from the Kâvyaprakâśa, Sâhityadarpaṇa, and Kuvalayânanda, in all of which it is quoted.

1311. β. A B D प्रमदा समदा च सदा सुखदा. γ δ. C हृदये निहिता यदि सा सुभगा क तपः क जपः.

1312. α. C लग्नाः. β. A B तव तनू. γ. C भासाधिकारे. δ. B C D चाधुरालिङ्गितासि. Naishadhîyacharita VIII. 105.

1313. δ. A B D चेष्या जर्जरितम्. Gîtagovinda I. 5.

1314. Gîtagovinda I. 4. Verses 1313-4 are in C given after verse 1316.

1315. Naishadhîyacharita VIII. 103.

1316. γ. C वयं. δ. A C D पेमलात्र.

1317. Śarvâhita = Kâmadeva.

1320. β. A सुतनौ. B C यान्ति सुतनो.

1321. α. C राकाहिमांशुः.

1323. This and the next verse go together, and are given in the Sûktimuktâvali also as a yugma, but under Diboka. Both verses occur in some MSS. of the Amaruśataka, though the former only is found in the printed editions.

1324. β. C गद्गिनी गद्गद.

1326. A writes the author's name Mârumâlâ, B Mânalâ, C Sârulâ.

1327. β. C संकल्पस्थाम्. γ. B अनुमता.

1328. Mâlavikâgnimitra, Act III.

1329. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 539 from the Saduktikarṇâmṛita under Bharvu. Auf. α. वचिसे. β. सहा सम्मिनापसे. सर्वथा. γ. पिबसि चैतदस्या मुखं. δ. समुत्कण्ठसे.

1330. γ. C D °ललिकाम् A °लकान् (sic).

1331. α. C मदनविरहः. δ. A B C चित्ते. D चिन्ता corrected into चित्ते.

1332. δ. C समुपास्थास्यत. Sakuntalâ Act II.

1333. γ. C वैराग्यपिशुने. δ. C दर्भे.

1335. Given by Aufrecht from the Śp. under Netratribhâgabrahmayaśasvin. Auf. α. वीडायोगान्नतवदनया संनिधाने. β. स्तनकलशयोर्मन्युभन्तर्निगूढ. δ. चकितहरिणी.

1336-7. Meghadûta.

1338. γ. B दर्शनमहो तव दुर्लभं मे.

1341. Nalachampû Uchchhvâs. III. 34.

1342. γ. C D स्फीतानुगा. Böhtlingk 5440 from the Amaruśataka 10. Böhtlingk also notes that the verse is quoted in the Kâvyaprakâśa.

1343. This verse, which is a favourite one with the writers on rhetoric, and is quoted in the Kâvyaprakâśa, Sâhityadarpaṇa, Kuvalâyânanda, &c. is found in MSS. of the Vikramorvaśî Act IV. between vv. 33 and 34 of Bomb. Ed.

1345. δ. B तापं सा. A omits the line.

1346. α. C अपगतभयसः. Böhtlingk 7002 from the Amaruśataka 30. Böhtlingk also notes that the verse is quoted in the Sâhityadarpaṇa 324.

1348. γ. A संभावय. B omits the verse. C D सद्भावम्.

1351. δ. C हसत्या रुदन्. Böhtlingk 1938 from Amaruśataka 94 and Commentary on the Daśarûpa, D R. p. 81.

1353. α. C यदृष्टा तु या. Aufrecht in Indische Studien XVII. 170.

1354. In the Śṛiṅgâraśataka. Ed. Bohl. No. 15.

1355. δ. Correct तन्नाल° Given by Aufrecht from the Śp. under Âkâśapoli, to whom it is alsoattributed in the Sûktimuktâvali. Auf. α. भूतानवहाः स्थांशं विज्ञान्वीप्सितम्, β. याचे त्वां द्रुहिण प्रणम्य शिरसा भूयोपि भूयात्मम. δ. भरा. अंबिकः. Our MSS. of the Sârṅgadharapaddhati read in β. त्वां याचे द्रुहिण प्रणम्य शिरसा भूयोपि बध्वाञ्जलिम्.

1357. β. C कबरी. Gîtagovinda III. 6.

1360. α. C वियोगान्तरा.

1362. δ. A B निद्रादरिद्रीकृतः. Given by Aufrecht from the Śp. under Nidrâdaridra, and by Böhtlingk (2406) from the Kâvyaprakâśa. जाने is used in Kâdambarî, and in the Viddhaśâlabhañjikâ, and is still in common use in the Vernaculars, to introduce the relation of a dream. Compare the similar use of अस्ति at the beginning of a story.

1363. Quoted in the Kâvyaprakâśa.

1364. Quoted by Nami in his Commentary on Rudraṭa. Böhtlingk 5961 from the Kuvalayânanda 74 b. Compare No. 1776.

1366. β. C मुखच्छायानुकारी. γ. C गमनानुकारि. Böhtlingk 5050 from

the Sâhityadarpaṇa 318, Ed. Calc. 1830, p. 340, and the Kuvalayânanda, 156.

1367. δ. C विस्मार्यते. Not in the Amaruśataka.

1369. α. C तन्व्याः.

1373. α. C विश्राम्यतां.

1374. β. C तत्त्वदर्थ्यसितं.

1375. α. MSS. अयम्. In the Amaruśataka.

1377. In the Amaruśataka. Ascribed also to Amaruka in the Sûktimuktâvali.

1378. Chaurapañchâśikâ Ed. Bohl. No. 11.

1380. α. C मुग्धता. Not in the Amaruśataka.

1384. δ. C निर्ग्रन्थयन्धरशोनेव.

1386. α. C लक्षाविघाटित.

1387. Rudraṭa's Kâvyâlaṃkâra II. 17.

1388. α. C कुसुमामोदी.

1393. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 553, from the Saduktikarṇâmṛita Auf. αβ. दिग्वलनाद.

1394. Separate आलोक्य शोभातिशयं.

1395. Haravijaya XXV. 39.

1397. α. C जगति वंदिता. δ. C बहुलामृत.

1401. β. MSS. भ्रमद् भवता. भ्रमद्भरतः is from the Śârṅgadharapaddhati. "Mandâkrânta" is the name of the metre in which the verse is composed. Compare Nos. 1937 and 2533. Cited by Aufrecht from the Śp. also under Vikaṭanitambâ.

1405. Given by Aufrecht from the Saduktikarṇâmrita Z. D. M. G. XXXVI. 514, under Tutâtita, "a name of the well-known Mimamsist Bhaṭṭa Kumârilasvâmin" with the readings α β. शारदस्तम्भानिवण्णया दयितया वक्रीकृतग्रीवया नासाग्रागतवारिबिन्दु. γ. कण्ठगतद. δ. संदिष्टं तव कान्तया पथिक तद्वक्तुं न यत्पार्यते.

1407. Given and translated by Aufrecht, Z. D. M G. XXXVI. 548 from the Saduktikarṇâmṛita, where it is given anonymously. Aufrecht refers also to the Padyâvali where the author's name is given as Rudra. He had already Z. D. M. G. XXVII. 7, cited the verse from the Śp. under Amarûka, with the note that that is is not in edd. and that it is quoted without author's name in the Daśarûpa.

1410. α. C गलद्गलगलद.

1411. In α join दाडीम्भः नवलितचः. Viddhaśâlabhañjikâ, III. 21.

The MSS. insert again between Nos. 1411 and 1412 the verse कान्तिन्दास्स्मर.

1414. *a*. A B C एवं कुकूलम्.

1415. Not in either of the known works of Śambhu.

1416. In *δ*. write नियमार्त्तया. Given by Aufrecht from the Śp. also under Śivasvâmin. Auf. *β*. निवेशयन्त्या.

1418. Given by Aufrecht from the Śp. also under Vâsudeva.

1421. Gîtagovinda VII. 6.

1422. *γ*. C च न.

1423. *δ*. C तथेयं. This verse stands in some MSS. of the Amaruśataka. Böhtlingk 3777 from the Kâvaprakâśa and Sâhityadarpaṇa.

1428. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 551, from the Saduktikarṇâmṛita and the Śp. in both of which it is given anonymously. Auf. *γ*. सवर्णा एव.

1429. *δ*. C पृथ्वीं त्वं.

1431. *a*. C सुतावकर्मा.

1434. Cited by Aufrecht from the Śp. also under Vararuchi.

1436. *β*. C कथं कर्णान्तीं. *a*. C कास्तूरिक.

1437. Cited by Aufrecht from the Śp. (rajanyâm etasyâm surataparivarta) under Bijâkara.

1438. Given in the Sûktimuktâvali under Diboka, with the reading in *δ*. को लोकस्य.

1439. In *a* write भसिष्यतितरां. *γ*. C तं दृष्ट्वा खलु.

1440. *β*. C निपतिता नीवी. Given by Aufrecht from the Śp. also under Śilâbhaṭṭârikâ. Auf. *a*. भासः किं त्वरिता गता. *β*. नीवी च गत्वागमात्.

1444—8. Śrikaṇṭhacharita XII. 87, 88, 89, 90, and 92. The verses are explained by the Commentator as follows :

१४४४.—हन्त कष्टे मम कार्यं रमणानयनलक्षणं प्रयोजनं तस्य सिद्धिः साधनं तदर्थं यान्त्या गच्छन्त्यास्तव मार्गे पुरोगे समीरो वायुः पवनो दुःसहोऽभूत् । दैन्यात्कामजननाच पर्यस्तः शिथिलो बन्धो यस्य स कबरीनिवेशः केशवेशाभोगो लुलिता विप्रकीर्णा अलका यस्य तद्भावं गाहते सेवते । अथ कान्तानयनार्थं विसृष्टया दूत्या स्वयं कृतस्य निगूढस्य ततः कान्तोपभोगस्य प्रतिभेदः स्वामिन्या कबरीबन्धशैथिल्यकथनद्वारेण कृतः । एवमुत्तरत्रापि ज्ञेयम् ॥ ८७ ॥

१४४५.—दृश्यादितेन दृष्टवतैवैकं चक्षुर्विनं तं मद्भर्तारं संस्पृश्य त्वयावगाहः स्नानं किं कृतः । अथ दूरगमनोपाद्यदुःखरितकारी त्वया संरहः । तथा गात्राण्यार्द्राण्यासते त्वल्ललाटे निस्तिलकं नष्टविशेषकं धत्से पत्र धारयसि । अङ्गानां स्वेदार्द्रत्वेन निस्तिलकत्वेन च प्रतिभेदः ॥ ८८ ॥

१४४६.—अधिन्याक्षेपे । स्तिमितकं । सुन्दरीति प्रकृतानुगुणमामन्त्रणम् । अतितमैकाकिनी त्वं केन क्रमेण स्विन्न् भाषिता भयं प्राप्तिभूः । भयाकुलिते ईक्षणे यस्यासंते कम्पस्य भयजातस्य कला भङ्गिस्तदनुबन्धो नाद्यापि शाम्यति निवर्तते । केन क्रमेण कस्य भीषणस्य रूपप्रवृत्तेनेत्यर्थः ॥ ८९ ॥

१३४८.—कस्तूरीपङ्कात्कस्तूरीकर्दमाज्जन्म यस्य सोऽङ्गरागो नूनं ते दोषमनर्थमकरोत् । सौरभेण हेतुना सङ्गिनः सक्ता ये भृङ्गास्तद्दंशव्रणैर्भङ्गरं साभिघातमङ्गमङ्गं यद्दिमर्पि । पूर्वश्लोके सुन्दरीत्वेन त्वमुपभुक्तेति सूचितम् । इह तु त्वमिहैव तदुपभोगं संकल्प्य गतेति कस्तूर्यङ्गरागमयुक्त्या सूचितम् ॥ ९० ॥

१४४८.—किमु वितर्के । तस्य नखानखि संप्रहारो द्वन्द्वयुद्धं केनापि साकं मस्तुत आरब्धः किमु आस्ताभूत् । यस्य नखानखियुद्धस्य वारणार्थं सहसा निर्विमर्शा विशन्ती त्वं तस्य नखैरुल्लेखः पाटनं तत्पथं गतासि । बहुव्रीहिसमासात्मकं तृतीयार्थवृत्ती ज्ञेतुं नखानखीत्यव्ययम् ॥ ९२ ॥

1447. MSS. ascribe this verse to Bhâravi. It is not in the Kirâtârjuniya. See also last note.

1459. In *α* write निःसङ्कमङ्गैर्मदनानलौत्व.

1460. An imitation of Kâlidâsa's verse in the Vikramorvaśî Act I. No. 1467.

1461. Râjat. III. 415.

1465. *γ*. A C किमूर्तेषु. *δ*. A B न तथा.

1467. *β*. C शृंगारैकरसप्रदो. *δ*. MSS. पुराणो विधिः which may have been an adaptation of the compiler to make the verse of more general application. Vikramorvaśî I. 9.

1468. *γ*. C नडकूबरान्.

1469. *γ*. A C D स्रष्टा.

1471. *α*. C नवा वल्लरी.

1472. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ from Dharmakîrti. Cited by Aufrecht (Weber's Indische Studien, XVI. 206) from the Skm. under the same. Böhtlingk 5850 from Kuvalayânanda. *α*. Böht. भ्रर्जितः. *β*. Auf. स्वच्छन्दं वसतो जनस्य हृदये. So also Böht. with चरतो. *γ*. Böht. यद्यपि स्वगुणानुरूपरमणाभावात्. *δ*. Böht. तन्वीमिमां तन्वता. In Kshemendra as in our book.

1473. *γ*. C ललिततनयस्येह.

1475. *α*. A D संशयरविणाक्षसुधा. B संशयरक्षणाय च (sic) सुधा.

1476. Varâhamihira's Bṛihat Saṃhitâ LXXIV. 1.

1477. Kshemendra's Chaturvargasaṃgraha III. 3.

1479. *α*. Correct नमः स्तोमः *γ*. MSS. काण्डयुगले. Given by Aufrecht from Śp. 110, 8, under Devabodhi, to whom it is also ascribed in the Sûktimuktâvali. Auf. *β*. तदनु न च किंचित्पुनरभूत्. *γ*. तदनु कदली°. *δ*. ततोऽवाञ्चौ पद्मौ किमिदमिति चित्रैव रचना. Śp. MS. *α*. नमस्तोमं. *β*. As in Aufrecht. *γ*. अधस्तस्यावर्तः तदनु कदली°. *δ*. ततोवांचौ पद्मौ शिव शिव. Sûkti. MS. *β*. तदनु च न किंचित्पुनरभूत्. *δ*. ततोवाञ्चौ पद्मे किमिदमति चित्रैव रचना.

C follows with this verse :

किं लावण्यसरोरुहोद्गमिदं शैवालजालं शशि-
भ्रान्त्याकान्तुमुपागतं मुखमुत स्वर्भानवीयं महः ।
रोद्धुं कामिमनांसि तन्तुनिवहः किं कृष्णपक्षस्य वा
सञ्जो मारवनेचरेण निहितस्तन्व्याः कचानां भरः ॥

1480. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 98, 1, also under Vararuchi. Auf. β. कबरीभारवर्जिताः. Śp. MS. β. कबरीभारनिर्जिताः.

1484. Given and translated by Aufrecht from the Śp. under Bâṇa, with the note that one of his MSS. refers it to Puṇya (another has Kâlidâsasya), and that the verse does not ring like one of Bâṇa's. Auf. α. विकचकचकलापः. γ. किंचित्कुलकोशे. So also Śp. MS.

1485—6. The Naishadhîyacharita II. 20 and VII. 22.

1487. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI, 370 from the Śp. under Bhâsa, to whom it is ascribed also in the Sûktimuktâvali. Auf. α. रचिता. γδ. भिन्नावनङ्ग. In our Śp. MS. the name is "Bhâla," which looks a little like a corruption from the verse (No. 1488) that both in this book and in the Śp. follows the present one. Śp. MS. As in Aufrecht.

1488. In the Śp. Keśapâśaḥ 8. In α write with our MSS. and Śp. MS. बाले ललामलेखेयं भाले.

C adds the following verse :

वक्त्राम्भोरुहलग्नषट्पदतुला व्यामोहमापादयन्
शङ्कामङ्कुरयन्कलङ्कजनितां चन्द्रे मुखे रङ्गिणः ।
भ्रूकोदण्डलताञ्जनीलगुलिकभ्रान्तिं स्मरस्याभय-
न्कस्तूरीतिलकः करोतु भवतां कल्याणपारंपरीम् ॥

1490. Given by 'Schiefner and Weber' as occurring in some copies of Bhartrihari. Böhtlingk, 781. Böhtlingk also refers to lith. Ed. II. 1,75. Böht. α. लघुचन्द्रः. γ. भुजंगकुटिलः.

1491. γ. B C D लीलचिकुराम्. A लीलादिकुराम् sic. Kumâras. I. 47.

1495. In the Śṛiṅgâratilaka attributed to Kâlidâsa. Böhtlingk, (1846) who reads in δ कथमिन्दीवरद्वयम्, understands श्रूयते न च दृश्यते as 'one has never either heard of or seen,' taking the negative particle with both verbs. But is not the meaning, 'Such a thing we had heard of, never seen, but now we see it'?

1496. δ. C चकुमिहागतौ.

1497. γ. C तस्याः. The verse has occurred before, No. 1207.

1499. In γ correct गृहीतं Kumâras. I. 46.

1500. Naishadhîyach. II. 21.

1501. δ. A D वांच्छते. B वांच्छयते. In the Śp. Saṃkīrṇānyoktayaḥ 15. Śp. MS. γ. मुग्धापांग. δ. मानः.

1502. Naishadhîyach. VII. 33.

1506. α. C तस्याः.

1507. Given and translated by Aufrecht, Z. D. M. G. XXXVII. 550, from the Saduktikarṇâmṛita. Auf. α. अयं ते विद्रुमच्छायो मरुदेश. δ. पिपासांतरलं.

1509. Ascribed in Maṇirâma's Ślokasaṃgraha to Govardhana.

1511. The signature कस्यापि is in C only.

1512. Naishadhîyach. VIII. 103. The verse has been given already, No. 1315.

1513. Ratnâvalî II. 9.

1520. β. C निकामथान.

1522. Compare No. 2020.

1523. Cited by Aufrecht (kośasphîtataṭasthitâni paritaḥ) from the Śp. 98,37 under Vijjakâ. Śp. MS. β. मंचिमंच्छलम्. γ. तदत्यद्भुतं. The name is Vijjâkâ.

1526. Naishadhîyach. II. 25.

C inserts between 1526 and 1527 the following verses :

विलोकिता स्यान्मुखचन्द्रमध्ये
किं वेधसेयं सुषमासमाप्तौ ।
धृत्युद्गवा यच्चिबुके चकास्ति
निम्ने मनागङ्गुलियन्त्रणेव ॥

श्रीहर्षस्य.

कामिन्या मुखनिर्मितौ व्ययवशाल्लावण्यकोशं कृशं
मत्वा चन्द्रविनिन्दया विधिरथ व्यधाश्रयोऽकिंचनः ।
एकं तच्चिबुकोदरादुदहरल्लावण्यबिन्दुं पत-
स्तादिन्दुदयसौ चकास्ति चिबुके क्वापि स्फुटं निम्नता ॥

These two verses form a chibukavarṇanâpaddhati, and may have been inserted by someone who noticed the absence of such a section.

1528. Kumâras, I. 42.

1529. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 98, 45 under Bhâsa. So also in Śp. MS.

1530. Ascribed, with the verse that follows, in the Sûktimuktâvalî and Śp. also to Śakavṛiddhi. Aufrecht cites No. 1531 ; and gives and translates the present verse.

1532. Bilhaṇa's Vikramâṅkadevacharita VIII. 62. Ed. a. हस्ते चकास्ति बालायास्तस्याः कङ्कणनालिका.

C inserts between 1539 and 1540 the following additional verse :—

मनोरमं सर्वमनोरमेषु
स्तनद्वयं चञ्चललोचनायाः।
इतीव दृग्दोषनिवारणाय
चक्रे विधिश्चुचुकं कज्जलाङ्कम् ॥

1542. Kumâras. I. 40.

1543. Raghuv. III. 8. Edd. α. नितान्तपीवरं. β. तदीयमालीनमुखं
γ δ. तिरश्चकार भ्रमराभिलीनयोः
सुजातयोः पङ्कजकोशयोः श्रियम्.

1549. γ δ. B लसदिति भङ्गमवाप्स्यति
मध्यमुरोजभरेण ॥
δ. A D स्तनयुगभारभरेण.

1553. Haravijaya XXIII. 8. Cited by Aufrecht from the Śp. 98 10 [misprint for 60] under Ratnâkara. Śp. MS. β. रत्नहारैः.

1558. β. C पृथुजघनभारे.

1559. Given and translated by Aufrecht from Śp. 98, 70 also under Vâlmîki. Auf. β. तन्व्यास्तनजघनं घनम्. Aufrecht compares a verse ascribed in Śp. 136, 13 to Guṇâkara :—

परिभ्रमन्त्या भ्रमरीविनोदे
नितम्बबिम्बाद्विगलद्दुकूलम्।
विलोक्य कस्याश्चन कोमलाङ्ग्याः
पुंभावमन्याः सुदृशो ववाञ्छुः ॥

1560. β. A C D निषमतरः.

1561. Not in the Śiśupâlavadha.

1563. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 98, 69 under Jaghanasthalîghaṭaka. So also in our MS. See Introduction under Argaṭa. The verse is quoted by Nami in his commentary on Rudraṭa's Kavyâlaṃkâra, XI. 7.

1566—7. Kumâras. I. 36 and 35.

1568. Cited by Aufrecht from Śp. 98, 73, also under Śakavṛiddhi.

1570. Bilhaṇa's Vikramâṅkadevacharita VIII. 8.

1571. α. A B D नैवयत्र.

1574. γ. D बभस्तथा. δ. C सर्वाङ्गमवेक्षिता. In the Amaruśataka.

1577. β. C आलिङ्गति. Cited by Aufrecht from Śp. 112, 6, under Saṃkula. Śp. MS. β. आङ्गैषो. γ. यदपह्नु.

1579. In the Amaruśataka.

1580. Cited by Aufrecht from Śp. 112, 8 under Bhadattajñâna-varman or Bhagadattajñânavarman as Aufrecht takes to be the more

correct form of the word. In Cambay Śp. MS. the name is Bhagadattavarman. Aufrecht notes that the verse occurs in the Amaruśataka. Śp. MS. α. भ्रूभंगे. Auf. bhrûbhaṅge 'ppi rachite dṛishṭir.

1581. Cited by Aufrecht from Śp. 112, 3 under Amarûka. Ascribed to Amarûka also in Sûktimuktâvali. In the Amaruśataka. Śp. MS. α. कृता पादयोः. γ. पाणिभ्यां च तिरस्कृतः. δ. शतशो.

1583. δ. C मानः कृतार्थीकृतः. Cited by Aufrecht from Śp. 112, 2 under Amarûka. Aufrecht notes that the poet's name is not given: and in our Śp. MS. the signature is Kasyâpi, indicating that the verse is not by Amarûka, to whom the verse that follows it, our No. 1581, is expressly assigned. Śp. MS. No variants. Böhtlingk 1363 reads in γ विधुतः, our reading स्थगितः being given as a various reading. It should be preferred. Not to listen to his talk would be an open insult of the kind she is described as carefully avoiding.

1584. In the Amaruśataka.

1585. α. Correct उदस्य.

1586. In the Amaruśataka. Böhtlingk 7001, gives the first two lines as follows :—

सा पत्युः प्रथमापराधसमये सख्योपदेशं विना
नो जानाति सविभ्रमाङ्गवलनं वक्रोक्तिसंसूचनं.

Böhtlingk, who takes नो जानाति वक्रोक्तिसंसूचनं to mean "does not know how to give utterance to a vakrokti" (compare B R under संसूचनम्), notes that all his authorities—Amar. 26, Śatak. 5, Kâvyapr. 25 (54), Sâh. D. 40. b.—with the exception of the Śatakâvali read as we do °वलना°. The object of संसूचनं, which does not mean "to express" but "to suggest, betray") is not वक्रोक्ति but "what is in her mind" or some such phrase.

1589. α. C सुचिते. γ. MSS. चेतसी.

1590. Cited by Aufrecht from Śp. 112, 5 also under Bhîma. Śp. MS. β. चाटुपटुम्. γ. मय्यालापवति प्रतीपवचनं सख्या. Böhtlingk 1043 who gives from Amaruśataka 42 and Śatakâv. 8 reads in γ मय्यालापवति प्रकोपपिशुनं सख्या सहाभाषते. Sûktimuktâvali as in our Śp. MS.

1597. Kâvyâdarśa II. 93. In β join भ्रूलतानर्तकी.

1600. Cited by Aufrecht from the Śp. 116, 3 under Amarûka. Aufrecht notes that the signature in Śp. is Kasyâpi, as it is here. The verse is omitted in the Cambay Śp. MS. the 4th verse, numbered as such, following the second. The verse is in the Amaruśataka and is ascribed in the Sûktimuktâvali to Amaru. Böhtlingk 7102 refers also to Sâh. D. 98.

1602. γ. C कोपः. Ratnâvalî Act II.

1603. γ. C मपि. The fourth line of this verse is the same as that of Bâṇa's verse No. 1612. One or other verse, if not both, is therefore of the nature of a Samasyâpûraṇa.

1605. β. A B D निन्दालक्तं. In the Amaruśataka.

1608. β. MSS. omit प्रणिपतनमात्रैकशरणे. It has been supplied from the Sûktimuktâvali, where the verse is ascribed to Amarûka. So also Böhtlingk 3965. δ. MSS. स्तनतटनिहितेन which need not have been altered. In the Amaruśataka.

1609. β. C कृत्यापि करणचेष्टेदं.

1610. Sṛiñgâratilaka 3. In some copies of the Daśarûpâvaloka DR. p. 187.

1611. Rudraṭa's Kâvyâlaṃkâra VII. 90. Böhtlingk 2021 gives it from Kâvyaprakâśa 155, and Sâh. D. 304.

1612. See note on No. 1603.

1613. Gîtagovinda IX. 2.

1614. Cited by Aufrecht from the Śp. 114,1 under Kumâradâsa. So also in Cambay Śp. MS. Böhtlingk 4443 gives Kusumadâsa as name in Śp. Böhtlingk refers also to Amaruśataka 53, Śatakâvali 10, Sâh. D. 43, and Daśarûpâvaloka 78. In the Daśarûpâvaloka it is given as from the Amaruśataka; but compare Hall's note at p. 35 of his preface.

1616. The two first words have been supplied from the Sûktimuktâvali. Our MSS. are corrupt, or show a gap.

1617. In the Amaruśataka. Böhtlingk 4554 reads α. भ्रष्टलावैरलं खलु. γ. तथाभूतं.

1619. Given and translated by Aufrecht, Indische Studien XVII. 169 from our book.

1620. β. MSS. न युक्तमयं जनः. Our reading is from the Sûktimuktâvali, where the verse is ascribed to Amarûka. So also Böhtlingk 1505 from the Amaruśataka.

1621. In the Amaruśataka. Böhtlingk 4317 α. व्यागतेन. β. मन्दायां मयि नीरसत्वमगमात्. γ. किं क्षुब्धे न मया कृतं रसनया भीरुत्वया त्वया. δ. दुःस्थं. कर्तास्मि गन्तोऽप्यसि.

1622. Ascribed in Śp. and Sûktimuktâvali to Amarûka.

1626. β. C दाक्षिण्यबलात्.

1627. δ. C कठिनहृदये. In the Amaruśataka.

1628. δ. C यद्यपि परीक्षितं. In the Śp. 114,7 (Kasyâpi). Śp. MS. α. मायाकान्त्येत्यमाप्यनिबद्धितं. γ. नेहा नेह. δ omits हि. It has probably

been added unnecessarily to avoid hiatus. See below. The verse is given and translated by Aufrecht, Indische Studien XVII. 169 from our book, with a reference also to the Śp. and the Subhâshitaratnabhâṇḍâgâra, p. 413. Auf. Śp. MSS. C D E. *a.* mâyâśâṭhyais tvayâ 'pyanivartitaṃ. *γ.* ne'shṭa'te'haṃ vṛithâ parikhidyate. Aufrecht gives our readings as variants, and adds that his three Śp. MSS. read, as his Sbhv. MSS. do, parikhidyase. So also our Śp. MS. It seems right. She bids him not give himself so much trouble, *i.e.* as that referred to in the verse. For समेन समं गतं, which Aufrecht construes samena gatena samaṃ gataṃ, translating 'für Gleiches schickt sich Gleiches,' compare तुल्य एवावयोर्योगः No. 3503 and the context there. "Like has come to like."

1629. Given and translated by Aufrecht from Śp. 114, 12 under Chandraka.

1630. *γ.* C पक्ष्मप्युना. Cited by Aufrecht from Śp. 114. 9 under Vâmana, to whom it is ascribed also in the Sûktimuktâvali. In the Amaruśataka. Śp. MS. No variants (भृकुटि).

1632. *γ.* A B D किं त्वन्यन्नादिच्छ. *δ.* C मुञ्जनजनः.

1637. Anargharâghava V. 23.

1638-1641. Naishadhîyacharita XXI. 151, 163, 154, and 159.

1644—5. Given and translated by Aufrecht, Indische Studien, XVI. 208 from our book. Aufrecht prints madhurasvanâ in 1644.

1648. *δ.* A C D लतामिव.

1649-50. Kathâsaritsâgara, LV.

1654. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ also under Kumâradâsa. Cited by Aufrecht from Śp. 133,5 under Kapilarudra. So also in our Śp. MS. In the Śṛiṅgâraśataka.

1656. C alone gives the author's name complete. A ईश — — — ! D ईश — — —. B omits.

1659-60. Mañkha's Srikaṇṭhacharita VI. 50, 12, 8, 9, and 64. The commentator's notes are as follows:—

१६५९—इन्दिन्दिरैर्भ्रमरैर्निर्भरो गर्भान्तरो यस्य तचम्पकपुष्पमीषद्विकासवदभूत् । ईषद्विकासेऽपि भ्रमरैर्गृहीतान्तरत्वोक्तिः परिमलातिशयसूचनार्था । आबालेत्यादेर्नो बज्जं सचन्द्रं कामस्य संबन्धि सुवर्णमयं मषीभाण्डमपिधानमिव । तदेव स्मरस्याबालेखोपकरणमभूदित्यर्थः ॥ ५० ॥

१६६०—कर्णिकारे सौरभरीति सौगन्ध्याभाव एव दोषस्तं प्रकाशयता धात्रेण सह द्वंद्विवादी वृद्धे यतः कर्णिकारवर्णगुणैर्हेतुभिः स्तुतिं कुर्वन्त्याः । हरिद्रालिकयोः स्वविषये गुणदोषदर्शनानिराकरणसमर्थैरनुपन्यस्तसामर्थ्याभावेन निर्णयरहिते विवादे समाप्तिर्नासीदित्यर्थः । कर्णिकारस्य वर्णसौभाग्यं सौगन्ध्याभावश्च कविना युक्त्या प्रतिपादित इति कर्णिकारमधु इति प्रसिद्धिः ॥

१६६१.—वसन्त एव कण्ठीरवः सिंहः पलाशानि किंशुकान्येव रक्तार्द्रा नखा यस्य तस्मिन्वलति भीतो मान एव हस्ती श्रीष्मः शकाशायो पलायितः । साञ्जनाञ्जुन्यमाद्विमुक्ता त्यक्ता आयसी लोहमयी शृङ्खलापाङ्क्तिर्येन । सिंहे च पलाशे । पलं मांसमश्नाति । अत एव रक्तार्द्रनखो हन्ति भीरुः छेदितशृङ्खलो गजोपसरति ॥ ८ ॥

१६६२.—दक्षिणादिगर्कं त्यक्तुं समर्था नाभूत् । यस्मात् रवेर्दक्षिणदिक्स्थत्वात् । तथा दक्षिणदिशासंगतः संगच्छमानः तत्संगमाद्य स रविश्च तदाल्पतापोभूत् । दक्षिणायने हिमवत्वात् । तयोरर्कदक्षिणदिशोरन्योन्यं भेदकं पैशुनमलमदोषारोपणं कश्चकारेति न जाने । लिङ्गविशेषादिदोषणसाम्याच्च दिगर्कयोः कामुकमिथुनव्यवहारप्रतीतिः । तन्मते दक्षिणानुकूला ॥ ९ ॥

१६६३.—अध्वगोत्कलदृशां विरहिणीनामङ्के ये वायवः अङ्गारवर्षैः स्फुलिङ्गवृष्टिः तन्वन्ति यशः । अग्निकणवर्षवद्विरहिणीनां व्यथां चक्रुरित्यर्थः । तथा संभोगरसेन रतिक्रीडया अलसालसा ये वधूनेत्राञ्चलाः कीकटाक्षास्तैः सादरं धार्यमाणत्वेन पूजिताः संभोगोपकारत्वात् । ते मलयादिगुहोत्थिता वायवो वसुधिरे वृद्धिं गताः । कामिषु विषये शैवसन्त्युन्मिषन्ती शापानुग्रहशक्तिः कोपप्रसादसामर्थ्यं येषाम् । संयोगिषु प्रसादो वियोगिषु निग्रहः । अतः अहंयवः साहंकाराः । अहं शुभमौर्णुमिति शुभ ॥ ६४ ॥

1667. Correct signature हृदस्य. β. C कलकलालाप. Kâvyâlaṃkâra II. 30. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 133,6 under Rudra. Auf. α. मिलनोत्स्वन. β. कलकलालाप. δ. धिवं. Śp. MS. मिलितोत्स्वन. कलकलालापः. δ. धैर्यं (भट्टहृदस्य).

1673-4. Kumâras. III. 29, and VI. 17.

1676. Kâvyâlaṃkâra III. 57. Has occurred already No. 730.

1677. Cited by Aufrecht from the Śp. 133, 1, also under Bhaṭṭabijaka. Aufrecht refers to Kâvyaprakâśa 146, and notes that only in the signature to this verse is the poet called Bhaṭṭa. In Śp. MS. the name is Vedavîkshaka. No other variants.

1678. Ṛitusaṃhâra VI. 20.

1687. β. A B D संजायते कल्मषम्.

1688. तुहि:(तव). 'T'whoo! t'whee.'

1699. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 134,12 also under Śrîmadaavantivarman. Auf. α. दुःसहतापभयादिव. Śp. MS. दुःसहसंतापभयादिव.

1703-4. Ṛitusaṃhara I. 13 and 20.

1707. δ. Correct घर्मागमः.

1708. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 134,31 under Bâṇabhaṭṭa. Auf. β. स्वच्छेदकंदद्युतिः. γ. ततभूरिरजसि. δ. ज्यैष्ठे नासि सरोकेतजसि. Also in the Sûktimuktâvali under Bâṇa. Sp. MS. As in Aufrecht (ज्येष्ठे).

1709. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 134,36

under Bâṇabhaṭṭa. Auf. α. पानीयपानोषितो. β and γ are transposed. γ. रूपालोकनकौतुकान्मचलितो. तृषः. δ. विहितो. Śp. MS. As in Aufrecht.

1710. α. Join स्वेदाम्भःकणिकाचितेन. In γ C has दूराध्वग. The एते in the signature is not in the MSS.

1713. α. Join वातावकीर्णविशीर्णे. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 134,33 under Bâṇabhaṭṭa. Auf. α. वीरण. β. प्रकम्पमानाम्भसि. δ. मुखं मयान्ति. Śp. MS. β. प्रस्थाप्यमानाम्भसि. δ. स्वेदं. Otherwise as in Aufrecht.

1714. α. C तदा तु स्नातानां. Given and translated by Aufrecht, Z. D. M. G. XXXVI. 520 from the Saduktikarṇâmṛita under Mañgalârjuna. Auf. αβ.

तदात्वस्नातानां मलयजरसैरार्द्रवपुषां
कचान्विश्राणानां दरविकचमल्लीमुकुलिनः ।

1715. Cited by Aufrecht from the Śp. 134,32 under Bâṇabhaṭṭa Śp. MS. α. ग्रीष्मोष्मद्वेष. β. पंकैकमार्गे. स्वल्पतोयैर्लुठित्वा. γδ. कृत्वा जलार्द्रीकृतमुरासि जरत्कर्पटार्द्रमयांतो तोयं जन्थापि पांथ पथि वहति.

1716. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 134,6 also under Dhârâkadamba. Auf. γ. °विन्ध्योपलानां. δ. संपतन्त्या. Aufrecht notes that the verse is found in the Sarasvatîkaṇṭhâbharaṇa with the variants pakshmântarâlair in α, and dâvâgner vyomni lagnâ in δ Śp. MS. corrupt, but readings as in Aufrecht.

1717. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 134, 5 also under Bhîma. Auf. As in our book. So also in Śp. MS. (मुक्ताविहारो).

1718. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 32, 19 under Meṇṭha Auf. γ. वे विप्रोनेपि. So also in Śp. MS. But the author given there is Mâgha.

The verse is a Samasyâpûraṇa on the double theme अतसी पुष्पसंकाशं and न तेषां विद्यते भयं.

1720. α. C सर्द्रं. γ. C म्लानी.

1724. Mṛichchhakaṭika Act V. 16.

1725. Mṛichchhakaṭika Act V. 14.

1731. α. C अब्देभकुम्भनिर्भिन्ने.

1732. C omits.

1734. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 135, 2 under Śakavṛiddhi. Auf. β. निम्नदृश्यापि omitting वक. So also in Śp. MS.

1744. β. C गिरयो विधान्तिमयूराः γ. C कन्दलशबला. In the Śṛiñgâraśataka. Ed. Bohl. No. 43.

1745. γ. C जीवैषवत्:. The chhâyâ of a verse in the Murârâkshasa Act I. 21. The verse as it stands there (कोपाविष्टः in δ) is given and translated by Aufrecht from the Śp. 135,23 under Bhojadeva. Telang notes that it is quoted in the Sarâsvatîkaṇṭhâbharaṇa as an example of उत्तरपक्षानिदर्शन. Telang's Ed. Mudr. Notes, p. 7. For the idea of the first line Telang compares Meghadûta 3, and Raghu XIII. 28. Śp. MS. दूरे बाला and कोपाविष्टः.

1748. α. C किं गतेन दयिता न जीवति.

1752. α. C भुवनदहितिनिरोधकृतं कृतं.

1755. β. C भ्रमरधूम.

1756. α. Join तद्दोष.

1757. γ. Put a hyphen after नियोगिनी. The verse is given and translated by Aufrecht from the Śp. 135,36 also under Kumâradâsa. Aufrecht compares the anacreontic μεσονυκτίοις ποτ' ὥραις.

1759. A C D give αβ. B omits the verse altogether.

1761. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 135,29 under Jîvanâyaka. Aufrecht notes that two of his MSS. read the name Jîvanâga, while another has Jîvanâṅga.

1765. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XIV. 582 (Böhtlingk 2009) from the Śp. 135,8. Auf. γ. तदन्वेषणपराः. δ. चरन्तीह. Śp. MS. γ. तदन्वेषणपराः. δ. तद्विदीपमाणो चरतीह.

1768. Cited by Aufrecht (under Amarûka) from the Śp. 106.1, with the note that it is there given anonymously. In the Amaruśataka. Böhtlingk 2965 notes that it is quoted in the Commentary on the Daśarûpa DR. p. 189.

1769. Compare Amaruśataka No. 48 (Böhtlingk 4711).

1776. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 521 from the Saduktikarṇâmṛita under Yaśovarman.

1777. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 135,39 under Bîjaka, In Śp. MS. (कृतं मिथ्या किमादव विज्ञाकाया) the verse is ascribed to Vijâkâ.

1778. Ascribed in the Sûktimuktâvali to Vijjâkâ MS. δ. कीर्ति व-माने सति.

1781. Bilhaṇa's Vikramâṅkadevacharita XIII. 25.

1782. The same XIII. 38.

1788. In α write वाजीम्. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 135,34 also under Bhîma. Auf. δ. व्याकुली. So also Śp. MS.

1791. Râmâyaṇa. Kishkindhâkâṇḍa XXX. 58. Cited by Aufrecht from the Śp. 136,2 under Vyâsa. So also in Śp. MS.

1793. *a*. Separate नास्ति कश्चित्सुनगा. The verse is cited by Aufrecht from the Śp. 136,15 under Vâlmîki. So also in Śp. MS.

1796. *δ*. C. श्रोत्र.

1797. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 136,5 under Gaṇḍagopâla, "So sings the bucolic poet." Auf. Böhtlingk Z. D. M. G. 630 pointed out that Aufrecht's reading in *β* दधितरवर्णानि could not be right. It is the reading also of our Śp. MS.

1801. *β*. C. चंद्र इव हँस: .

1811. Bhaṭṭikâvya II. 4.

1813. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 136,8 also under Jayagupta. Auf. *β*. नीचे प्रनविष्णुता. *γ*. क्षेत्रेभ्य: प्राप्त फलं. *δ*. निक्षिप्यते So also Śp. MS.

1818. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 136,1 also under Mahâmanushya. Auf. *β*. नेत्रलोचन. *γ*. सर्पकना. Sp. MS. *β*. पत्रलोचना. *γ*. सर्पकर्णा.

1819. Bhaṭṭikâvya II. 19. Böhtlingk 3250 notes that it is quoted in the Kâvyaprakâśa and Sâhityadarpaṇa.

1821. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 136,6 also under Bhâsa. Auf. *γ*. भुनेरिव धर्मचिन्ता. Śp. MS. *a*. नीरन्ध्रो. *γ*. With Aufrecht.

1824. In Śṛiṅgâraśataka. No. 47. Cited by Aufrecht from the Śp. 136,7 under Bhartṛihari. Śp. MS. is corrupt: but agrees in the main with our readings.

1827-1831. Vikramâṅkadevacharita XVI. 2, 8, 9, 14, and 15.

1832. Cited by Aufrecht from the Śp. 137,1 under Bijaka, to whom it is also ascribed in the Sûktimuktâvali.

1838. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 137,14 under Bharchu, as Aufrecht has the name. Śp. MS. signature भ्रुचो: sic.

1843. Böhtlingk 4366 from Schiefner and Weber's collection of various readings for Bohlen's Ed. of Bhartṛihari. It will be seen that our MSS, confirm the emendations already made by Weber and Böhtlingk.

1848. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 138,4 also under Mahâmanushya. Auf. *β*. सांप्रतं प्रमदाजन:.

1849. In *a* write गर्भगृहे स्तनतटेऽ. One of Aufrecht's MSS. of the Śp. omits the previous verse " on the other hand ascribes this far

better verse to Mahâmanushya." It seems most probable that No. 1848 in that MS. has fallen out. In Śp. MS. also No. 1848 is omitted; and No. 1849 is mixed up with the verse attributed to Svetâmbara Śrî Chandra that follows. Auf. *a*. भावरणै: γ. संतर्जितैनादयानां.

1851. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 138,1 also under Amṛitavarvardhana. Auf. β. हिनवलयं. So also Śp. MS.

1854. Cited by Aufrecht (keśân âkulayan dṛiśau) from the Śp. 138,11 under Bhartṛihari, but with the note that it is not in the Śp. expressly assigned to Bhartṛihari. The verse is corrupt in Śp. MS. It has दृशौ, and the signature is कस्यापि. In the Śṛiṅgâraśataka. In the Sûktimuktâvali this and the following verse are ascribed to Vaṅkalavarta.

1855. Cited by Aufrecht from the Śp. 138, 12 under Bhartṛihari. In the Śṛiṅgâraśataka. In Śp. MS. it is not assigned to Bhartṛihari (Kasyâpi). The verse there is corrupt.

1857. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 138, 13 under Bâṇabhaṭṭa. Auf. β. तदनु तनुतृणे.

γδ. उत्कम्पी कर्पटार्धे ज्वलति परिजडे डिंडिमे डिम्भनिद्रो
वाते वाति प्रकामं हिमकणिनि कणान्कोषणः कोणगेति ॥

Verse corrupt in Śp. MS. but the readings agree generally with Aufrecht. "Puṇyâgni" is the public fire kept burning in the city square for all and sundry. Compare dharmaśâlâ, the common word for a public or charitable rest-house. The verse is ascribed to Bâṇa also in the Sûktimuktâvali. MS. γ. ज्वलति परिवडे डिंडिमे डिम्भनिद्रो. δ as Aufrecht has it.

1858-61. Kirâtârjuniya VIII. 14, 6, 7 and 19.

1862-64. Śiśupâlavadha VII. 55, 61 and 57.

1865. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 133, 19 also under Jayamâdhava. Auf. *a*. अधः स्थितं. γ. अशोकतरोः. δ. मूलात्प्रभृत्यपि तेन पुष्पितोसि. Śp. MS. As in Aufrecht.

1866. γ. Join मृदुकरपल्लवे.

1868-9. Bilhaṇa's Vikramâṅkadevacharita X, 39 and 46. Aufrecht gave No. 1868 from the Śp. 133, 17 under Bilhaṇa.

1870. Cited by Aufrecht from the Śp. 134, 25 under Jayamâdhava. So also in Śp. MS. *a*. कृततालकान्ताः. γ. स्तनस्थलेषु.

1872. Cited by Aufrecht from the Śp. 134, 26 under Jayamâdhava. So also in Śp. MS. γ. कुचांशुकेन.

1873—4. Raghuvaṁśa XVI. 62 and 65.

1876. The signature in C is भट्टकस्य.

1878-80. Kirâtârjunîya VIII. 48, 37, and 47.

1881-3. Śiśupâlavadha VIII. 18, 36 and 23. In 1883 β C reads अङ्गमेक एव.

1884-5. Vikramâṅkadevacharita X. 71 and 75.

1886. In the Pañchatantra. Ed. Bühl. and Kiel. I. 178. Kiel. a. करस्पन्दो.

1887. Peterson's First Report, p. 40.

1889. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXV. 461 from the Śp. 118,4 also under Avantivarman. So also Śp. MS.

1890. Cited by Aufrecht from the Śp. 118, 3 where it is given as the joint composition of Vikramâditya and Meṇṭha (Cambay Śp. MS. (विक्रमादित्यमेंठयोः). Aufrecht notes that the verse is frequently referred to, among others by Daṇḍin. It occurs in the Mṛichchhakaṭika. Böhtlingk 5883 refers also to Kâvyâdarśa 2, 226 and 362, and Kuvalayânananda 198, 6. Śp. MS. δ. विफलतां. Böhtlingk notes that the only one of his MS. of the Śp. which contains the verse has निष्फलतां.

1891. a. Join मृगशिरःपूर्णं.

1892. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 117, 5 also under Bhaṭṭa Upamanyu.

1893. Kirâtârjunîya IX. 4. Ed. a. गम्यतां. δ. दधानि.

1894. γδ. Read उपेयाद्धाम. So A and D, showing a gap after धाम C उपेयाद्धान्तधाम. B omits the verse.

1895. a. Separate पौलस्त्य मित्रं.

1896. In the signature dele एते. It is not in the MSS.

1898—9. Peterson's First Report, pp 40–41.

1900. Given and translated by Aufrecht, Z. D. M. G. XVI. 750 from the Śp. 117,7 under Bhojarâja. So also in our Śp. MS. No variants. Aufrecht's निर्मलितानि in δ, which Böhtlingk corrects, was perhaps only a misprint. All our four MSS. attribute the verse to Kâlidâsa, A C D by reading in the signature to the next verse एतौ कालिदासस्य (correct accordingly), B by omitting No. 1901 and reading कालिदासस्य as the signature to this verse.

1901. Kumâras. VIII. 57.

1903. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 117, 82 also under Meṇṭha. Auf. a. अभिहुते. β. धमन्. Śp. MS. As Aufrecht, except that in δ it has बहुधैव.

1904. B has a gap here which it marks as such, and which extends from मेंठस्य, its signature to the last verse, to नाना in β of No. 1913. In γ of the present verse C D read माय not मान, and in δ A writes रज्ञति. The construction of the verse is obscure to us. Perhaps बलमानदा is an adjective, possibly in a double sense, agreeing with श्रीः and दृशा should be taken as दृशा and separated from विपर्यये. (?)

1906. C D write the author's name Doharaka.

1908. Ratnâvali III. 6.

1909—1913. Haravijaya XIX. 5, 43, 45, 35 and 64. C writes after No. 1909 थालरत्नाकरस्येदं पद्यं which should probably be corrected तालरत्नाकरस्येदं पद्यं, indicating that from this verse Ratnâkara got the name of Tâlaratnakara. Compare remarks in Introduction. The present verse is given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 372 from Śp. 117, 2 under Ratnâkara. In δ Auf. reads conjecturally द्वयेव, his three MSS. giving dvayeva, dvayena, and dvayecha respectively. Cambay Śp. MS. द्वयेव (verse is corrupt in this MS. β. चूडोग्निवत् γ. वहन. δ. तालद्वयेव. नाकलक्ष्मीं). Böhtlingk Z. D. M. G. XXXVI. 660 pointed out that °तालद्वया, an adjective to नाकलक्ष्मीः, is right, but his translation, in which he understands Nâkalakshmî (personified) to be represented as wearing the appearance of having "taken out of Śiva's hands his cymbals," is questionable. हरहस्तगृहीत must mean, as Aufrecht takes it, taken into, not out of, Śiva's hands. With the Sun in the western horizon, and the Moon in the eastern, the Heavens look as if in them Śiva had grasped in either hand his cymbal for the dance.

In 1911 $\alpha\beta$ write वाचितो मामुन्मज्ज्य with C D. A has वाचितो मामुन्मज्ज्य sic. In 1912 β C reads वृतितो.

1914. β. C repeats रोदिति for कूजति by mistake.

1916. In β write पद्मपत्यन्ये (*i.e.* the Sun) with B C D. A has पद्मपत्यन्ये. Cited by Aufrecht from the Śp. 117, 14 also under Chandraka. Aufrecht notes that the verse is quoted in the Daśarûpâvaloka, DR. p. 163, Śp. MS. α β. पवितलतरुचा चंद्रिते लेखमानं भानोर्बिंबं जलविलुलितेन.

1917. δ. B C रसिकः. In γ. join तदन्तः संरोधं. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 556 from the Saduktikarṇâmṛita 4, 147. Auf. δ. नायकं गमयति. Compare Nos. 753 and 754.

1919. α. Read विरहाहतो with A C D. B writes विरहागतो. All four have हृदयात् which is perhaps right. B D चकाहो.

1921. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 374 from Srîdharadâsa 5,73 under Sâhasâñka. Auf. β. सहचरे श्यामा मुहुर्वीक्षते. γ. चकाह्वा. करोत्याकुला. δ. यात्येव नास्तं रविः.

1922-5. Śiśupâlavadha IX. 6, 10, 12, and 23.

1927. Naishadhîyacharita XXII. 9. B writes काल: किरात: स्फुटमद. कस्य यथं व्याधायस्य दिनद्विपविनिदर्शयेति निशाह &c. (No. 1933 βγ) the copyist having omitted several lines.

1928. A C D agree in assigning this verse, which is not in the Naishadhîyacharita, but is found in Mañkha's Śrikaṇṭhacharita XXV. 104, along with the preceding verse, to the Naishadhakartâ. For B see last note. Mañkha gives the verse as a Samasyâpuraṇa the first two lines being the theme, and the second two the completion. The commentator's note is as follows :—

रात्रौ चन्द्राय स्वामिने च द्रुयलोद्रौ दिनस्य शिरश्छेदार्थं क्रिशाशिरभद्रं तथा बधुके- शानकुर्वन्ति तच्छीला: किरणा यस्य तद्वेनैण्डलं विपत आकाशात्पश्चिमसमुद्रे पतति । राजहृ: शिरश्छेद वचित: ।

एतापि पुरमा आकाशलक्ष्मी: भोशामे तथा काष्ठासु दिक्षु वन्थिते शैन्या एतास्क्तास्मि- न्विपस्य दिनस्यानुसरणं कृत्वा तारकव्याजादस्थिशेषस्थितिर्जाता । राजहृ: पता भियस्य पत्नुरिच्छनोस्थितेभौ अनुसरणं कृत्वा अस्थिशेषा जायते ॥

1929. Vikramâñkadevacharita XI. 9.

1930. αβ. D कालगणनायत्तन्मयाभाग्यद्य . γ. A D विवर्तितानने A writes the name Śañkhaka.

1931-4. Naishadhîyacharita. XXII. 12, 23, 24, and 28. In 1932 β write वा for च with MSS.

1935. Vikramâñkadevacharita XI. 8.

1937. δ. जघनचपलाया:. Jaganachapalâ is also the name of the metre. Compare Nos. 1401 and 2533.

1938. Kirât. IX. 37.

1940. β. B C याते याम:. Böhtlingk 1191 from Sâh. D. 48, and Daśarûpâvaloka, D R 86. Edd. यात: परमपि जीवेऽजीवितनाथो भवेत्तस्या:.

1941. B writes the author's name Vibhûshaṇadeva.

1942. B omits the name Siluka. C has Sîlaka.

1943. γ. A B वात:. D वात:, corrected into वान्त:. δ. A आतुतरं. B C आंततरं. Peterson's First Report, p. 41. Quoted by Rujjaka as by Pâṇini. (Pischel, 'Der Dichter Pâṇini' Z. D. M. G. XXXIX. 95.) Böhtlingk 3748 from Kuvalayânanda, 81δ. Böht. δ. रात्रौ.

1946. Cited by Aufrecht from the Śp. 119. 1, where it is given as the joint production of Govindasvâmin and Vikaṭanitambâ. Cambay Śp. MS. गोविन्दस्वामिनो विकटनितंबायाश्च. In the Amaruśataka. Śp. MS. δ. तन्वस्ति.

1947. α. A writes कृत. C जघनस्थले. Cited by Aufrecht from the Śp. 119, 4 under Argaṭa. In the Amaruś. Böhtlingk 1136 and

Aufrecht refer also to the Daśarûpâvaloka, where the verse is given as from the Amaruśataka. Śp. MS. *b.* अधिकं वायोत्कम्प.

1949. *a.* Join आजानुकृतनूपुरा.

1950. *γ.* Correct द्राट् with MSS.

1951. C writes the author's name Vayyabâsa.

1952. The XIth Sarga of the Vikramâṅkadevacharita is in the metre of this verse, but the verse is not in Ed.

1956. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 371 from the Saduktikarṇâmṛita 2, 510 under Mahâmanushya, called there Kâśmîrakamahâmanushya. It will be noticed that our 1961 and probably 1960 are assigned to Mahâmanushya. A puts कपोतरपि after 1957, कस्यापि after 1959, and महामनुष्यस्य after 1967. B has the one signature केषामपि for the six verses. C D कपोतरपि after 1957, कस्यापि after 1959, and महामनुष्यस्य after 1961. It is possible that all six verses are by Mahâmanushya.

For the reason why the crow brings comfort to her whose husband is absent, see note on No. 771.

1962. Ratnâvali I. 25.

1963. Kumâras. VIII. 63.

1964. Bilhaṇacharita, 32. Cited by Aufrecht from Śp. 35, 18 and 41, 15, under Bilhaṇa. Aufrecht notes that it is mentioned in the Sarasvatîkaṇṭhâbharaṇa. Böhtlingk 3473 gives it from the Sâhityad. and Śp. In the first of the two places where the Śp. has the passage the Cambay MS. reads the last line हृष्टा विनिद्रा नलिनी न चेन. The signature is पूर्वार्द्धं बिल्हणस्योक्तिः । उत्तरार्द्धं राजकन्यायाः. In the second place the reading of the last line is दृष्टा सहसा नलिनी न चेन. The signature is a mere कस्यापि.

1965. Kirât. IX. 32.

1972—6. Śiśupâlavadha, IX. 29, 30, 31, 33, and 34.

1969. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XVI. 581 from the Śp. 120, 14 also under Pâṇini. Peterson's First Report, p. 39.

1977. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 98, 38 under Dhanadadeva. Auf. *a.* मन्दमनसः कुकवेः. Śp. MS. *a.* मंदमनसः. *β.* यल्लो-मुखं तुहिनांशुमसमं करोति. The signature is श्रीधनदेवानां as often in Aufrecht's MSS. He corrects it to श्रीधनददेवानां. Böhtlingk 3149 from Subhâsh. 14.

1978. Cited by Aufrecht from the Śp. 35, 13 under Bhojadeva (Bhojanarendra, Bhojarâja). Aufrecht notes that it is quoted in the Sâhityadarpaṇa, p. 295. Sâhityad. वितनुते. So also in our Śp. MS.

where the signature is पूर्वार्द्धं रात्रौ चंद्रमसं वर्णयित्वा भोजराजस्य । उत्तरार्द्धं च राजदर्शनार्थं कथचोरस्य पंडितस्य.

1980. Cited by Aufrecht (Index) from the Śp. under Jayadeva. This and the verse which follows are from the Prasannarâghava, VII. 59 and 60. Śp. MS. Chandrodayavarṇanam 11. α. दोलवन्.

γδ. ज्योत्स्नाकुंदलयन्दिशो धवलयन्नोपिमुद्देन्न-
न्कोकिकाचाकुलयन्नुत्तमः कवलयंश्चंद्रःसमुज्जृम्भते ॥

The signature is कस्यापि.

1982. β. C D कतिचिदन्ति कवयो.

1983. In the Śp. Chandrodayavarṇanam 9 (Kasyâpi). Śp MS. α. गगनकोटैकदंष्ट्राङ्कुरः. γ. छिदा. δ. इत्थं चांद्री कला कुंभते.

1985. δ. C दाविकाल. The moon is the empty vessel dipped into a larger vessel (the sky) full of water, that it may measure time by the rate at which it fills. This kind of water clock is still in use.

1986. In the Śp. Chandrodayavarṇanam 8 (Kasyâpi).

1987. Given and translated by Aufrecht from the Śp. under Bhallaṭa. So also in our MS. Ascribed in the Sûktimuktâvali to Bhimaṭa.

1989. Ratnâkara's Haravijaya XXIII. 25. MS. δ. मेतोपमान.

1992. β. Separate दायितेति कृतनलापः. In γ write विगलच्चलो with B C D. A, which writes the first word in the verse विताधेलः, has here विदलाचपलो.

1993. Given and translated by Aufrecht from the Śp. also under Phalguhastinî. With Aufrecht मनोभवकार्मुकम् is in the third line and निशाचन्द्रनाद्दिनतम् in the first.

1994. γ. C मन्नानिवन्द्रोयं. A D मन्दमन्नकन्दो. Cited by Aufrecht (kapâle mârjâraḥ paya iti,) from the Śp. 120, 20 also under Bhâsa. Quoted in the Kâvyaprakâśa, in the printed texts of which also the first word is कपाले. Aufrecht refers also to the Sarasvatîk. 3113, Śp. MS. α. कपाले. All four of our MSS. have कपोले, and the reading seems an improvement. The cat licks his own whiskers under the impression that there is milk upon them.

1996. Write the author's name Śarepha with A C D. β. कस्यापि.

1999. Quoted in the Kâvyaprakâśa.

2000. The signature in B is एतत् भर्तृहरस्य.

2001-2. Nalachampû VII. 28 and 31.

2003. α. A C D वि – – – – . B omits the verse.

2005. α. A दर्पणो – – – नां. C दर्पणो दि – – नां the gap filled up in another hand. β. A हस्तं for पृष्ठे. The syllables पाणि are in A B D

यासि. γ δ. A पिंडाभूतीः सरस्य स्मितममरसरित्पु – – कम – – कज्यो – – – ययापी जयति सितत्पा. B पिंडीभूत स्मरसितपतसमर॰ sic. C सितत्पा. D न – कज्योत्स्ना – पुषयापी जयति सितत्पा the gap being filled up in another hand. All four MSS. have the signature कस्यापि. The verse was cited by Aufrecht from two of his MSS. of the Sârṅgadharapaddhati 120,25 under Kâlidâsa: and has been given and translated by the same scholar in his 'Strophen von Kâlidâsa,' Z. D. M. G. XXXIX. 309 from the Śp., our book, Alaṃkâratilaka fol. 5b, and the Bhojaprabandha, where the verse is put in Kâlidâsa's mouth. Auf. α. तडागं. β. जयिनो. γ. हरस्य. The verse is in the Cambay Śp. MS. with Aufrecht's readings, and ascribed to Kâlidâsa.

2006. A Samasyâpûraṇa, the theme having been the last line of our No. 2097.

2008. Śiśupâlav. X. 3.

2009. Kirât. VI. 70.

2010. Śiśupâlav. X. 28.

2011. Śiśupâlav. X. 14.

2012. Kirât. IX. 58.

2013. Śiśupâlav. X. 5.

All four MSS. have the signature माघस्य after 2008. In A 2009-13 follow with the signature अस्यैव. In B 2009, 2010, 2011, 2013 follow with the signature माघस्य. C as A, with signature अस्यैवेति. D as A.

2014. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 121, 4 also under Nagnajit. Śp. MS. β. स्वैरि.

2015. Not in the Kirâtârjunîya.

2016. Cited by Aufrecht from the Śp. 121, 7 also under Jayamâdhava. Śp. MS. β. समर्पित. γ. अङ्गनासव.

2017. मणिपात्री seems to mean a jewelled cup.

2018. B writes the name Vibbâkarakarman. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 543 from the Saduktikarṇâmṛita under Vibhâkaraśarman. Auf. δ. तन्नमुखाम्भोजितकान्तितया विनष्टम्.

2019. Maṅkha's Śrîkaṇṭhacharita XIV. 26. The commentator's note is as follows:—

शीतामृदरं भविष्यन्मधुकामस्य वारुणं वरुणदैवतमक्षिनिवाबभौ । यतो मधवा द्विरेफास्तेषां दर्शितं कृतं तेनाभिमन्त्रितं कृतसंस्कारं तथा मदमानस्य चन्दनं निरर्गला स्थितिर्यस्य मानवतामित्यर्थः । मधे पीते मानत्यागात्तापशान्तौ वारुणाक्षत्वेनोत्प्रेक्षितम् । अक्षं च भक्षितं भवति ॥ २६ ॥

2020. Compare No. 1522.

2022. α. Write मधुनेव. with MSS. Haravijaya XXVI. 62. Cited

by Aufrecht from the Śp. 121, 2 also under Ratnâkara. Śp. MSS. मधुनैव. The signature is हेमेंद्रस्य which is apparently a mistaken repetition of the signature of the preceding verse दृश्यते पानगोष्ठिषु.

2023. Srikaṇṭhach. XIV. 20. The commentator's note is as follows:—

पानार्थमुपेयुषः कांमुखेन्दोर्मधु प्रदक्षिणमिव चक्रे। यतो नखेन्दकरकाभ्रान्त्यातितं चषके आवर्तमानम्। महतः प्रदक्षिणं युक्तम् ॥ २० ॥

2024. Râmâyaṇa, Sundarakâṇḍa XX. 13.

2025. Cited by Aufrecht from the Śp. 122, 1 under Bhartṛihari, but marked as not expressly assigned there to that writer. In the Śṛiñgâraśataka. In Śp. MS. as in our book (Kasyâpi).

2028. Ratnâvali III. 12.

2030. Böhtlingk 6455 from Sâh. D. 105, and Kuvalay. 111, b (90).

2031. Daśarûpâvaloka, D R. p. 168.

2033. No. 2035 is the converse of this.

2035. The poet introduces his own name, or gets the name Chandrodaya from this verse.

2036. In δ write स्यन्दति with the MSS. The construction is the cognate accusative. A C D all mark the gap at the third line. B omits the verse. The gap would come better at the second line.

2037. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 133,21 under Achala. In the Saduktikarṇâmṛita the verse is ascribed to Pâṇini (Auf. Z. D. M. G. XXXVI. 367). In Śp. and in Skm. our first and second lines are transposed. Auf. Śp. αβ (βα). पाणौ. शोलेन्दुवर. γ. कबरीभारे निजकुलव्यामोहमातन्वता. δ. तदपि स्थानानि रक्षिष्यति. As variants from the verse with these readings Aufrecht from Skm. γ kabarishu bândhavajana, the reading of two Skm. MSS., and mugdhâśayâ for jâtaspṛihâ the reading of one. Śp. MSS. as Aufrecht from that book.

2038. Daśarûpavaloka, D R. 80. In the Amaruśataka. Cited by Aufrecht from the Śp. 110,9 under Amarûka, but with the note that neither there nor in the Daśarûpâv. is the author's name given. Śp. MS. As in our book.

2041. Cited by Aufrecht (ghanaghanamapi dṛishṭaṃ vyoma) from the Śp. 115, 8 under Harigaṇa. Śp. MS. Haragaṇa as three of Aufrecht's MSS. have the name. Śp. MS. αβ. यातो मनुष्याग्निकाभि γ. अमुदाम्. नादियोगे. δ, तव वचनपरिरम्भ.

2043. Sâhityad. p. 21.

2046. A Samasyâpûraṇa on the first words of the Mahâbhâshya अथ शब्दानुशासनम्.

2047. Kâvyâlaṃkâra VII. 71. K. MS. दयितानां and वेपमानाः शयने.

2048. α. Correct अक्षदीवन with all four MSS. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 512, from the Saduktikarṇâmrita also under Jayavardhana (of Kashmîr). Auf. α. अक्षदेवन γ. अथ वेणि यदि वक्ति. δ. जीयतेऽपि वा. Compare No. 2110.

2049. Compare No. 1152.

2052. Cited by Aufrecht from the Śp. 139,9 under Vâmanasvâmin. Given and translated by the same scholar Z. D. M. G. XXXIX. 306, with additional references to our book and the Saduktikarṇâmrita, in the latter of which it is ascribed to Kâlidâsa. Aufrecht notes that Skm. has priya for guru in α, and cha yad añchala in γ.

2054. γ. C आलीजनेष्वनय° a reading to which A's corrupt reading आलीजनेषु नय° also points. Haravijaya XXVI. 80.

2055. γδ. विवशुः. C विवशुः.

2056. Cited by Aufrecht from the Śp. 123,5 under Amarûka. In the Amaruśataka. Quoted in the Dasarûpâvaloka, D R. 152 as in the Amaruś. Śp. MS. γ. दन्तवदना. Böhtlingk 3869 gives Karṇotpala as the name of the writer to whom the verse is ascribed in the Sp. but if his one MS. which gives the verse is not defective, his eye has wandered from the signature of v. 5 to that of v. 6 which is कर्णोत्पलस्य. Auf. "Böhtlingk's Angabe dass dieser Vers Karṇotpâla zugetheilt werde, beruht auf einem leicht erklärlichen Irrthum." Böht. "Die Worte, 'Böhtlingk's Angabe, dass dieser Vers Karṇotpala zugetheilt werde, beruht auf einem leicht erklärlichen Irrthum' wird ein Dritter ebenso wenig wie Ich verstehen."

2057. This verse is quoted by Abhinavagupta in his commentary on Ânandavardhana's Dhvanyâloka.

2058. Ratnâvali III. 9.

2061. Kâvyâlaṃkâra VIII. 33.

2062. δ. A D omit बाला न येन marking a gap.

2063. δ. write बहीर्गुणैः with MSS. Cited by Aufrecht from the Śp. 124,4 under Amarûka. In the Amaruś. Śp. MS. α. अन्युत्कंठार्थीकृत.

2066. Given and translated by Aufrecht, Z. D. M. G. XXXVI. 539 from the Saduktikarṇâmrita 2,691 under Bhaṭṭa Chuṇitaka. All our MSS. write the name Chûlitaka with the exception of B, which has Chûlita. Auf. β. अवसरमाविरहां. γ. चिरात्कथमपि यातं कनावनीने.

2068. Compare No. 2063.

2069. Cited by Aufrecht from the Śp. 116,1 under Amarûka. In

the Amaruś. Śp. MS. विहितकीडानुबंधच्छल:. γδ. ईषद्वक्रितकंधर: सपुलकप्रेमो-च्छसन्मानसामन्तर्हासलसत्कपोलफलकां.

2070. Ascribed in the Śp. (Aufrecht) and Sûktimuktâvali to Bhaṭṭa Indurâja. In the Amaruś. Our reading in γ परत: for the पुरत: of editions was anticipated by Böhtlingk (7023). Śp. MS. α. अलीकवचनैः, पाटिता. β. कृतागसे. संलप्य. γ. धार्ष्ट्ये पुरतो. मनसिजस्वेच्छया. δ. कान्त:.

2071. δ. Separate तन्वङ्ग्या हट°. In γ अभियुक्त: is a technical term in the Kâmaśâstra. Compare नैवाभियुक्ते स्वयं No. 2111.

2072. Nâgânanda III. 35.

2073. β. A C D प्रियाभिवक्त्राल्पेमाशानिर्दहन:. γ. B प्रकाशम्.

2074. In β write कच्छान्तलग्नं. A has सक्या for सख्या:. γ A D वेल्पसौ. δ D प्राणाधिकें. C प्राणाधिकौ.

2075. α. A D मदस्खलद्भुजामुद्गन्तुमंचता. C मदस्खलद्भुजानुद्गन्तुमंचता. γ A D पीलुशमीकरीरवदनं. C पीलुशमीकरीर वदनं. At end of line all three MSS. read °दरा तद्दं, which in D is corrected as we have done, and in C to दरात्तद्दं . δ. A केसरसजाभारावलशं. Cited by Aufrecht from the Śp. 111,3 under Adbhutapuṇya. Ascribed to Adbhutaphulla in the Sûktimuktâvali. Aufrecht notes that it is quoted in the Daśarûpâvaloka, D R. 145. Śp. MS. has not got the verse at 111, 3.

2076. Cited by Aufrecht from the Śp. 124,2 under Adbhûtapuṇya. In the Amaruś. Śp. MS. γ. दृष्टा. δ. रतिकान्तरेण. What she says is that she is "too hot"; and she fans herself with the ends of her dress so as to blow out the light.

2081. In the Amaruś.

2082. A C D mark the gap. B omits the whole verse, as it generally does in such a case.

2085. α. C प्रियशयनतले.

2086. "Molesworth: sîtkâra m. the making of an inarticulate sound by drawing in the air between the closed lips.—Mallinâtha on Siśupâla 10,75 sîtkṛitani sîtkârâḥ dantanishpîḍanâyâm sîd iti śabdaprayogaḥ.—Bhâskaranṛisinha on Vâtsy. Kâmasûtra fol. 59 a sîtkritam, sîd iti jihvâtâlusaṃyogajaḥ śabdaviśeshaḥ. Compare ψιθυρίζειν." Aufrecht's note on Ratnâkara's verse पल्लवदेशजनित Z. D. M. G. XXXVI. 373.

2089. Compare No. 2038. Indra has a thousand eyes: Ananta, two thousand tougnes: and Kârtavîrya a thousand arms.

2090. Cited by Aufrecht from the Śp. 32,16 under Vijjakâ. Aufrecht had already given it (Z. D. M. G. XXV. 459) from the Sarsa-

vatikaṇṭhâbharaṇa 1,122,5. Compare Böhtlingk, 7480. Auf. γδ. ईं ईं मुग्ध ममेति (Böht. मम मेति) च मन्दं जल्पितं जयति मानधनायाः.

2092. α. Correct विधूननम्. Kirât. IX. 50.

2093. Write γδ

वल्लभेन सुरते न तद्विया-
शोकतां कथमियान्निशाकरः ॥

2094. Śisupâlav. X. 62.

2096. β. B समुद्रे. γ C हे. Cited by Aufrecht from the Śp. 124,13 under Kumârabhaṭṭa. Sp. MS. β. किं किं शठास्यकरुणोषि मुखोत्थितोसि. γ. क्ष- δ. प्रणयानुकूलाः.

2097. A Samasyâpûraṇa on the same theme as No. 2006. In the Sûktimuktâvali the verse is ascribed to Vaidyaśribhânupaṇḍita.

2099. A and D mark a gap in fourth line as we have done. C has पतति भुजयोर्निष्पादान्तः प्रियाणि न दीयते. B omits the verse.

2105. Cited by Aufrecht (karakisalayaṃ dhûtvâ dhûtvâ) from the Sp. 126,4 under Amarûka. Ascribed also to Am. in the Sûktimuktâvali. Not in the Amaruś. Śp. MS. α. करकिशलयं धूत्वा धूत्वा. δ. रम्या तन्वी- मुखुंबितके. The ascription to Amarûka in the Śp. may be due to the fact that this and the following verse are together there also.

2106. Cited by Aufrecht from the Śp. 126,5 under Amarûka. In the Amaruś. Śp. MS. β. पातं तया निजांशुकं. γ. अंगे पिधातुम्.

2107. Cited by Aufrecht from the Śp. 124,12 under Mûrta. Sp. MS. β. नैनां चपल नितरां. γ. विदधत इति. Signature मूर्तस्य. All our MSS. have इव in the third line, but it should probably be corrected to इति.

2109. In the Amaruś.

2110. Cited by Aufrecht from the Śp. 122,9 also under Gopâditya. Śp. MS. β. °धूलता. γ. कराग्र. °कृतास्तस्य.

2112. Cited by Aufrecht from the Śp. 127,6 under Amarûka. In the Amaruś. Sâhityad. 81. Śp. MS. γ. अपांगवलनात्. δ. व्याकुलकंठग्रहः.

2113. In the Amaruś.

2114. Cited by Aufrecht from the Śp. 124,5 under Amarûka. In the Amaruś. Śp. MS. α. नेद्दृत. γ. मा मा मानद मातिमामिति.

2117-8. Two Samasyâs on one theme. In 2118 δ write कथंकारं as one word.

2120. Cited by Aufrecht from the Śp. 125,2 also under Bâṇa. Sp. MS. B धम्मिल्लमल्लिकानिकरः. δ. गलितः.

2124. Siśupâlav. X. 74.

2128. Cited by Aufrecht from the Śp. 125,1 also under Śaśivardhana. Śp. MS. δ. वल्गन्ति पल्गुकर्पारे नमदा अर्पाह.

2133. In the Amaruś.

2135. In the Śṛiṅgâraśataka.

2139. Bhaṭṭikâvya XI. 21.

2141-2. Two Samasyâs on the same theme. A C D omit No. 2142. It is cited by Aufrecht from the Śp. 130,8 under Vijjakâ. Böhtlingk 3080 from Kâvyapr. 33 (70) and Sâhityad. 41. Śp. MS. γ. भागीहिते तु करे. δ. सख्य: corrected to सख्या:. Compare Nos. 2147 and 2151.

2143. In the Amaruś.

2146. In β write कितवैनैन्य with C D. A कितवैनै, with न्य written above in another hand. B कितवनति corrected into कितवैनैति sic. The reading in D is a correction also. In the Amaruś. The reading शयिते, in the first line (Böhtlingk 1634) should be discarded.

2147. Cited by Aufrecht from the Śp. 130,9 under Amarûka. In the Amaruś. Śp. MS. α. नीवि: β. बालो विस्रब्धनेत्रस्खलगुणधृतं. δ. कोयं का वयमथ किं नु सुरतं.

2161. Compare No. 2165.

2163. Śiśupâlav. IV. 20. The verse, which is quoted in the Kâvyapr., procured for Mâgha the name Ghaṇṭâmâgha. See Introduction.

2164. Bhaṭṭikâvya II. 6.

2166. Compare Nos. 753, 754.

2167. Haravijaya XXVIII. 119. The verse is given by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 374 from Śrîdharadâsa's Saduktikarṇâmṛita 1,460, with a reference also to Śp. 129,2. Auf. β. चितताभिमानं. δ. कल्पवाता: Śp. MS. α. स्फुटतरमणि. γ. मधुरलघुनितंबाभागहृद्या. δ. रत. शीतवाता:. (Kaśyâpi.)

2168. In the Śp. Prabhâtavarṇanam 4. Śp. MS. α. पक्षवयासमेते. β. वेष्टितेन. γ. कर्म्मभि:.

2169. Anargharâghava II. 2.

2170-90. From the eleventh book of the Śiśupâlavadha. In No. 2179 γ correct यौवनोद्दाम, and in No. 2182 α separate मम त्वम्. In No. 2187 α C has इष दिङ्नू. दृगूल in No. 2182 is the Kashmir way of writing the word, and is given as a synonym in the Dvirûpakosha.

2192—2211. All, except No. 2208, from the nineteenth book of the Naishadhîyacharita. In 2194 γ separate स्वरविरचना समान. In 2196 γ C D स्थूलोत्करै:, corrected in D. In 2202 γ C समधर. 2204 γ. A C D शतिमानु प. C D प्रतिमान प. B omits the verse. In 2209 A C D

तीक्ष्णक्षुरात्सवितुः करान्निमिर (A करानिमिर)· and निरदोदरत् (B omits 2208 and 2209.) In 2211 β B C D अक्ष्णां·

2212. δ. B C नाराह्कथं. D नारन्कथं corrected to नारान्कथं. A नाराः कथं. The reading in text is that of Śp. MS. Cited by Aufrecht from the Śp. 130, 3, also under Amarûka. In the Amaruś.

2214. Cited by Aufrecht from the Śp. 130, 6 under Amarûka. In the Amaruś. Śp. MS. β. तद्योपहारं वधूः. γ. चेष्टोःपुटे. (Kasyâpi.)

2215. Cited by Aufrecht from the Śp. 130, 6 under Amarûka. In the Amaruś. Śp. MS. α. ललाटपट्टफलके.

2217—8. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 128, 2 and 128, 1 (also from the Sarasvatikaṇṭhâbharaṇa?) where they are assigned to the poets at Bhoja's court (भोजराजसेवककविवर्गस्य.) Auf. 2217 (Böht. 6174) α. कलौ सुजना इव. β, and γ. transposed. β. सर्वत्रापि. δ. अनुयोगिनाम्. 2218. γ. क्षणं. Śp. MS. 2218 γ. क्षणं. 2217 αβ. कलौ सुजना इवाप्यपसरति (β γ. transposed as Aufrecht has them).

2221—2222. A yugma from Ratnâkara's Haravijaya XXIX. 10, 11.

2223. Viddhaśâlabhañjikâ I. 12. Ed. β· कथयितुं. Cf. कथितुं No. 2211.

2224. α. C omits न supplying ति in margin. β. A is illegible after विलास, but the last syllable is णः. C विलासवलितभ्रुवः. D विलासवलितेक्षणः (originally त॰णः, and so agreeing with A).

2227. Cited by Aufrecht (bhrûchâturyât kuñchitântâḥ) form the Śp. 139,6 under Bhartṛihari. In the Śṛiñgâraś. Śp. MS. α. भ्रूचातुर्यात्. β. स्निग्धा तारा. γ. लीलामंदप्रस्थितं.

2228. In δ write आगमः with A C D. B has आरेभि. γ C मदाविला.

2229. In the Śṛiñgâraśataka. Quoted in the Daśarûpâvaloka, D R. 162. Compare the next verse.

2232. Has occurred already, No. 1270. Here in δ A B D have कुकाव्यदस्युभ्याहुतयोऽपि पातिताः (B पातित). C कुकाव्यदस्युभ्याहुतयो निपातिताः.

2233. Given by Aufrecht from the Śp. 139, 5 under Bhartṛimeṇṭha. Auf. γ. कान्ता. Śp. MS. α. मधु रविकसित· γ. कान्ता. The name is Bhartṛibhaṭa. विभूतयोऽन्याः "The rest is dust and ashes." Compare शेषस्तु चिन्तामयः No. 2249. A pun on the word विभूतयः.

2234. Kâvyâlaṃkâra VII. 41. Kâvy. MS. β. अस्मिन्गृहे. γ. किं. Cited by Aufrecht from the Śp. 132,13 under Rudra (Rudraṭa Rudrabhaṭa Bhaṭṭarudra). Śp. MS. β. अस्मिन् विदेशे. γ. शंकाविशेषादि.

2236. In the Śṛiñgâraśataka.

2239. β. A पुनि – दिने marking a gap. So also C स being written

in by a second hand. B omits the verse. D गुणि – दिनं, णि being written in by a second hand.

2242. α. A C D ममेति corrected in C D. β. C मन्मथस्तवेदं. B omits the verse. In the Sringâraś.

2243. γ. A C D केरी. B omits the verse. We have conjectured कीरी "a woman of the Kira country."

2244. γ. Write मनस्वी मनो with A C D. B omits the verse.

2245. In the Śṛingâraś.

2246. α. MSS. (the verse is not in B) सन्मार्गेस्तावदास्ते. Cited by Aufrecht from the Śp. 98, 15 under Bâṇabhaṭṭa. Aufrecht notes that the verse is generally ascribed to Bhartṛihari. In the Śṛingâraś. Quoted in the Hitopadesa. Śp. MS. δ. हृदि न. The name Vânabhaṭṭa.

2247. B C तथाच. γ. C पापाहमेका. δ. C अवसरस्याहति. This may also have been the original reading of D, which now however has अवसथस्याहति. Not in the Kâvyâlaṃkâra. Given in the Sûktimuktâvali under Rudra. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 539 under Bhaṭṭa. Auf. β. गर्भदासी तथा. γ. अस्मिन्पापाहमेका. δ. युवत्या कथितमभिमतं व्याकुलित्व्याजपूर्वम्.

2248. α. C दर्शनम्. γ C चिरात्कथमपि. कमान्तंगमे. Has been given already No. 2066.

2249-50. Chaturvargasaṃgraha. III. 10 and 11. MS. 2249. α. यत्कान्ताविल्लविलास.

2251. β. B चम्पकमदिरः. C चम्पकमदिरान्दोलिता.

2253. Böhtlingk 1389 from the Śp. Tejasvipraśaṅsâ 5.

2254. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 140, 1. also under Saṇḍilya. See also Böhtlingk, Z. D. M. G. XXVII. 637. 'Or,' in Aufrecht's translation should be 'and.' By laying down his life the brave warrior secures all three blessings. He pays the debt, wins eternal fame, and secures a heavenly bride.

2259. Compare No. 593.

2261. α. A येन पाषाणखण्डाय, पाण being corrected to पाषाण in margin. β. येना for येन. γ. A अतस्तमित for अनस्तमित. Has occurred already, No. 895.

2262-4. Sisupâlav. II. 45, 49, and 46.

2265. γ. B C निर्देशं. Compare No. 2271.

2266-8. Kirât. XI. 61, 62, and II. 20.

2269. α. A धृता धनुषि for धृतधनुषि. β. B नंतसंति (न वसंति?) γ δ. B रिपुसंतिकेषु नयना केषुवरागेषु γ. C रिपुसंताकेषु. A omits काकेषु The second verse of the introduction to the seventh uchchhvâsa of the Harshach.

Given and translated by Aufrecht from Śp. 140, 5 under Bâṇabhaṭṭa. Auf. α. शौर्यशालिनि. Kashmir Ed. as in our book. Śp. MS. as Aufrecht.

2270. α. A C D अंगनवीथीं. B अनंगवीथीं. γ. A वाल्मीकस्य. δ. C कीर्त्स्य. The first verse of do. Cited from the Śp. 13, 7 by Aufrecht, who refers to Böhtlingk 82, where the readings from Śp. are α. अङ्गणवेदिवसुधा. β. कृतमतिजस्य. Kashmir Ed. अङ्गणवेदी वसुधा and कृतमतिजस्य. Śp. MS. α. अंगणवेदी. δ. कृतमतिजस्य.

2271. In the Śambhalimata. Peterson's Second Report, p. 31. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 140, 7 under Dâmodaragupta. Śambhalim. MS. δ. अंगुल्याः.

2272. δ. A नास्त्यतः. In some copies of the Nîtiśataka. Tel. Ed. Misc. No. 2. A's reading in δ is probably meant for नास्त्यन्तः, which Böhtlingk 499 gives as a variant. So also Telang's variant (conj.) नास्त्यर्थः may be meant for the reading we have given from three of our MSS. "What need the man who is struck down in the forefront of the fight reck of victory or heaven: the joy of hearing the cry "well done" from both the armies is itself his priceless reward." Böhtlingk and Telang read श्रवणसुखस्यैव नान्यदिह translating the one, "der Beifallsruf beider Heere ist das, was er vor Allem gern hört;" the other, "Praise from both armies is exceedingly pleasant to the ear."

2273. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 140, 8 also under Indrasiṁha. Resembles the verse पदचेतनोऽपि पादैः in the Nîtiś.

2275. δ. B देवं दिग्यत्नाधजयं sic. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ also from Chandaka. The order of the lines in Auchity. is 3, 4, 1, 2, and the readings of MS. are एवैत, मे सदा पतिका, पश्यन्ति, देवं नियच्छति. If यदिच्छति is right the construction is elliptical.

2277. α. Separate सत तुरगा. Böhtlingk 5712 from the Subhâshitârṇava. In the Śp. Samasyâkhyanam 10. This and the next three verses are four samasyâs on one theme. Śp. MS. No variants. (Kasyâpi.)

2278. In the Śp. Samasyâkhyanam 11. Aufrecht cites it as from the Mahânâṭaka. Śp. MS. γ. तथाप्येको. (Kasyâpi.)

2279. In the Śp. Samasyâkhyânam 12. Sp. MS. α. पटो. β. कंदैरदानामीति दृश्यं वपुरिदं. γ. तथाप्येकोमहस्य: सकलमपिबह्यादिभिमयं.

2280. Böhtlingk 6145, from the Subhâshitârṇava.

2281—2. Bâlarâmâyaṇa II. 51 and I. 48. A C D put कस्यापि after No. 2281, and बालरामायणे (C अयं बालरामायणे राजशेखरविरचिते) after

No. 2282. B has कस्यापि after No. 2281, and no signature after No. 2283. In 2282 δ. C has रामः करोति.

2283. A C D omit. Cited by Aufrecht from the Śp. 140, 35 as from the Mahânâṭaka. Śp. MS. α. कुम्भशकोन. δ. किंचिदगुंभतलीला.

2284. Cited by Aufrecht from the Śp. 146,1 as from the Mahânâṭaka. Aufrecht notes that the verse is not in the Edd. Śp. MS. β. निष्पाद्य. γ. उपन्तमथ तपनं किमु पारयामि. δ. कीनाशपाशमथवा किमु.

2288—90. Râjat. VIII. 2767, 2723, and 2724, 2289 β C समस्तीमपि वस्तु. In same verse γ write काम with MSS. In 2290 δ write जन्यते with A C D. B omits the verse.

2298. β. C कार्यकाले च. A better reading.

2299. बिलासिन्यः सकुटुम्बाः. Compare No. 2376.

2300. δ. C निर्लज्जः को न पंडितः.

2301. In C the two lines are transposed. The verse is given so and translated by Aufrecht from our book, Indische Studien XVI p. 209. Compare with it No. 2333.

2302. Kshemendra's Kalâvilâsa, IX. 6.

2305. Ascribed in the Sûktimuktâvali to Ichchhaṭa. Pavanavijaya is the name of a work.

2306. The expressions in this striking verse are taken from the Chamakasûkta of the Yajur Veda.

2309. Given by Aufrecht from the Sp. under Bâṇabhaṭṭa. In the Sûktimuktâvali it is ascribed to Vyâsa. Auf. α. कुरुषु. β. मधुरर्थे. γ. दुश्चारिणीव and स्वपिति.

2310. β. विषयुक apparently stands for युक्तविष.

2311. An ironical exhortation to a glutton not to spare his stomach.

2312. α. बद्धं "To catch it thereby?" C has बंधुं. Âṭikâkroḍa or Aṭikâ (No. 2313) would appear to be some favourite dish.

2317. β. Write सत्यागारं.

2318—9. Aufrecht in Weber's Ind. Stud. XVI. p. 210. In 2319 β Auf. has निम्नहस्त. The reference in 2318 is to the ceremonial attending a gift to a brahmin. The donor lays down the present, then takes water in his own hand and pours it into the outstretched hand of the brahmin, who thereupon says देवस्य त्वा प्रसवेऽश्विनोः and the gift is complete. In 2318 δ separate देवस्य त्वे. 2319 is given in the Śp. under Dîpaka.

2320. A variation on an older verse which treated the physician with more respect :—

व्याधेस्तत्त्वपरिज्ञानं वेदनायाश्च निग्रहः ।
एतद्वैद्यस्य वैद्यत्वं न वैद्यः प्रभुरायुषः ॥

2321-2. Aufrecht in Weber's Ind. Stud. XVI. p. 209-10.

2323. δ. धातुवादोपदेशिनः. "Doctors in Alchemy."

2324-9. Verses directed against the Kâyastha, who was and is a favourite object of aversion. In No. 2324 the name he goes by is derived from the first syllables of kâ-ka, Ya-ma, and stha-pati.

2325. γ. C कलममायुषं. There is a story in the Kathâsaritsâgara of how Yama's head clerk Chitragupta shielded a protégé of his own, who was given to thieving, from the due punishment for his crimes, by altering the record (नकारान्तरलेखया = inserting a "not") in Yama's book concerning him. Our verse refers to this or some such story.

2329. A prahelikâ, the answer being कायस्थः.

2330. A verse put together merely to bring together the syllables that make up the coarse word चिकु. See Kâvyaprakâśa Ull. VII.

2331. α. Correct with C चक्रिका. δ Write सन जीवनहेतवः. The verse is a play on the letter च् (Compare No. 2325) : but the meaning is not clear.

2333. Compare No. 2301. The meaning of आज्ञानिकैः is not clear. Is it the name of a people? C fills up the gap here with भक्षितः. रक्षित would also do.

2335. α. C रूपविशेषेण.

2336. Apparently the same as that which is cited by Aufrecht (Upayuktakhadirabîtaka) from the Śp. 143, 26 under Kshemendra. It may have been taken by Śârñgadhara from one of Kshemendra's books on rhetoric. Compare Aufrecht's remarks in Weber's Ind. Stud. XVI. p. 207.

2338-9. In the Śambhalîmatam. In 2338 α C यदपकृतं.

2341. α. The 'yâpya' is one whose disease the physician can alleviate, but not cure. He is a mine of wealth to the doctor. In γ the second न may be superfluous, but the missing word or words would perhaps justify it.

2342. Is apparently the same as the verse in the Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 174.

पर्यङ्केष्वास्तरणं पतिमनुकूलं मनोहरं शयनम् ।
तृणमिव लघु मन्यन्ते कामिन्यश्चौर्यरतलुब्धाः ॥

2343. α. C सहस्रस्त्वे गेहे च ते. β. C येन त्वं द्या. "Though I have but two cows I have a wife to support, and in my house the outgoing of money is a thing unknown (because there is none to go out); therefore, O man! take some steps to make me rich in rice." The names of the six kinds of grammatical compounds are woven into the verse, which is given in Kshemendra's Kavikaṇṭhâbharaṇa under Bhaṭṭa Muktikalaśa.

2345. β. C दुःखमविलं.

2346. Refers to some story of which the four heroes are Chaṅga, Śambhu, Saura and Śyâmalaka.

2349. α. C पारितोषकमार्या. In β. Correct पदार्थचौर्य. "There be six things a man should take the moment they are offered, lest he get no second chance of taking them: a bribe, a reward for good tidings, rent, a good saying, stolen goods, and one's share of a heritage." Occurs again below No. 2889.

2350. γ. C ओतन्तु. "Verily the man is a fool who does not go on marrying cheerfully till he is seventy: *they* get their living by spinning and pounding: does the bull, say, provide fodder for his kine?"

2351. α. C बहवोभवन्ती. The first line is an old proverb which is quoted in the Hitopadeśa.

2352. A play on the letter ट. Compare No. 2331. The general sense seems to be that the word कुट्टनी shows that the word भट्टः must, in spite of the double letter, be put in the same category of opprobrious terms as विटः, चेटः, and the like. But the verse is obscure, and घुट्ट is an unknown word.

2353. The hypocrite. In δ he is made in one and the same action to commit three several crimes.

2354. The goldsmith magnifies his craft. The hills look at his images and rejoice that men have ceased to make figures of the gods in stone.

2356. In the Sp. MS. β. द्वेष्यः पतिः स च निरन्तरचाटुकारी.

2357. The glutton speaks. His favourite dish is fish prepared with all manner of spices, &c. and served up on a bedwork of cold white boiled rice.

2358. γ. Write कार्यं. C कार्यमसौम्यवपुता, a better reading. Curse on the churl who doles out painfully to me the food I like, and is liberal only with what is of no value.

2361. Apparently a description of a gallant who frequents the temple and standing by the Nandî (वृषभ) ogles the passers-by. मंडेलक is an unknown word.

2362. A Samasyâpûraṇam, the theme for each line being taken from Pâṇini सर्वस्य द्वे VIII. 1, 1. इको गुणा &c. I. 2, 65. एकी गोत्रे IV. 1, 93. स्त्रीपुंवच्च I. 2, 66.

2363. δ. C न वीणी.

2364-5. An enumeration of the devices the goldsmith employs to divert the attention of his customer, who sits by him to make sure, if he can, that all the gold supplied is actually used in making the ornament ordered. From Kshemendra's Kalâvilâsa.

2366. अलोमशी भगम्. Compare Houtum-Schindler's Article on the manners and customs of the Parsees in Persia. Z. D. M. G. XXXVI. p. 86.

2367. δ. C मा क्षीरा. Attributed to Haragaṇa in the Sûktimuktâvali.

2374. Cited by Aufrecht from the Sp. under Vṛiddhi.

2376. δ. C ग्रन्थिदमार्गिकागुरुः. Dream not of entering the वैश्यायतनद्र unless you have the wherewithal to propitiate the goddess of the place, the कुट्टनी.

2378. γ. The metre and the sense alike require पृथ्वानुबन्धादिभिः.

2379. δ. C निन्यलभ्रकलकलैश्रातपोः.

2381. δ. Separate स मन्मथः.

2382. In the Nîtiśataka. Ed. Tel. No. 7.

2384. γ. "Khaṇḍakhâdyam" is Śrî Harsha's book, "Khaṇḍanakhaṇḍakhâdyam.

2386. Ascribed in the Subhâshitahârâvali to Madhuravâṇî. MS. in δ न्यूनं.

2387. δ. C जिवितं भवेत्.

2388. β. अमू: Sc. "women."

2390. δ. C किंचिदक्ति. The first line is the beginning of a mantra: the third and fourth are from a verse which is in Bhartṛihari, our No. 2231.

2391. α. C कान्तोपि पः.

2396. δ. पतिरमग्न + आर्त.

2398. β. Read with C दहन्त्यशिशिराः.

2399. α. C वसनं स्पादस्य. δ. C मार्गे. Bhṛiṅgî, Śiva's attendant, is represented as made of bones alone. His state in that respect is here attributed to his despair at his master's many and glaring inconsistencies.

2400. From this writer's Prabodhachandrodaya. II. 9. The verse is put into the mouth of Ahaṃkâra or Pride, who boasts of having

married a woman better born than his mother, and of having put her away for a fault falsely attributed to her distant connection.

2401. *δ*. The euphemism लकारः is equivalent to our device of indicating the word we do not wish to use by its first letter and a dash.

2404. Compare note on No. 2376.

2405. The Bhujaṃgavijṛimbhita metre. After this verse the MSS. give for a third time the verse कन्याकौतुकमात्रकेण, No. 2238.

2408. *a*. C गायति नृत्यति हसति च.

2409. Kâvyâlaṃkâra VII. 32.

2410. ज्योत. "Jyot" is a word formed in imitation of the sound children make when they alternately close and open the mouth with the hand. Compare next verse.

2412. Bhaṭṭikâvya II. 9. Given by Aufrecht (who has also our reference) from the Śp. under Bhaṭṭa Svâmin. Auf. *γ*. सरोषः.

2415. Given by Aufrecht from the Śp. under Utkaṭa, to whom is also ascribed in the Subhâshitâhâravali. Böhtlingk gives the verse (991) from the Subhâshitârṇava. Auf. *δ*. समेति and रदद्युतम्.

2416. *δ*. C पुनर्भवेत. Cited by Aufrecht from the Śp. also under Ravidatta. Compare with this reference to the traveller's woes the verses on the same subject given from Dâmodaragupta's Sambhalimatam in Peterson's Second Report, pp. 26-7.

2419. Cited by Aufrecht (âkarshann iva gâṃ vamann iva khurau) from the Śp. also under Siṃhadatta.

2420. *γ*. C पौषवृन्द. Harshach. Uchchhv. III.

2421. In *γ* correct कार्ड. Given and translated Aufrecht from the Śp. under Divirakiśora. Auf. अतिमुक्तजै:. *γ*. शीकः.

2422. Cited by Aufrecht (âghrâyâghrâya gandhaṃ vikaṭamukhapuṭo) from the Śp. under Mayûra.

2423. *β*. C विलोक्य.

2425. Given and translated by Aufrecht from the Śp. under Mayûra. Auf. *a*. मस्तुतं. *β*. किंचित्कुंचैक.

2438. *β*. C दन्दंदह.

2444. *γ*. a. न कुलस्य b. नकुलस्य.

2445. Marry none but buxom brahmin girls: beware of taxing pious brahmin men.

2446. Vindhyavâsî is a name of Vyâḍi.

2447. Sâhityad. X.

2451. *γδ*. "If you doubt what I say why not consider the lotus

which is never without "beauty" like that of your feet, and which, as every one knows, is the home of Śrî.

2452. Böhtlingk 6923 from the Kuvalayânanda. In β Böht. corrected संस्तुयते into संस्तूयसे, and reads कुचैः.

2453. Given by Aufrecht from the Śp. under Sarasvatîkuṭumba. Auf. γ देव.

2454. "Your drum is beaten: but the vessel that is broken by that beating is not it, but the heart of your foe: and that vessel being broken, the water flows not from it, but from the eyes of his mistress."

2458. α. a. त्वाम् + अघवतः b. त्वा + मघवतः.

2460. अक्षराणामकारोस्मि "I am Alpha and Omega." From the Bhagavadgîtâ X. 33.

2461. A Samasyâpûraṇanam on शक्तौ हस्तिकपाटयोः Pâṇ. III. 2, 54.

2462. अगम्यगमनात् a. Forbidden intercourse; b. Going to places that are hard to reach.

2466. The likeness stops with परप्रत्ययकारी:. you inspire the opposite of 'confidence' into your foes.

2467. उपसर्गाः क्रियायोगे. Pâṇ. I. 4, 59.

2475. She (Victory) is his goddess from love for him, because the stars would have it so, and because they were many: victory in the fight left his foes and settled on this king's breast (?).

2477. γ. अमूः + धन्येन.

2481. भजते. "Repairs to." भजन् "Distributing gifts to."

2482. Kâdâmbarî. Bomb. Ed. p. 12.

2483. γ. उपवनेषु. a. The forests that line the shore of the outer sea; b. Groves.

2484. What was seen in the bud in Arjuna is seen in flower and fruit in you.

2485. The syllable that stands at the end of a pâda, though there be no anusvâra or the like, no vriddhi, no conjunct consonant, and though the vowel proper of the syllable be short, is nevertheless long by position: so your foes, to whom also all these epithets apply, can hope to attain dignity only by crouching at your feet.

2487. γ. Bandhujîva is the name of a flower.

2490. Quoted in Kshemendra's Kavikaṇṭhâbharaṇa. Kavik. MS gives author's name as Salladra, which is probably a mistake.

2494. Cited by Aufrecht (gâyantu, &c.) from the Śp. under Vâlmîkikavi. Quoted by Nami in his commentary on Rudraṭa's Kâvyâlaṃkara γ. Nami MS. α β. किन्नरीभिस्तुंगशृंगकुहरेषु γ. श्रीरिन्दुकुंदरसनांग*.

C adds here the following verse :—

भूमिपाल भुवो भारस्त्वद्भुजेऽस्तीति का स्तुतिः ।
शिरसा धृतशेषा यन्मूर्तिस्त्वत्तदद्भुतम् ॥ प° कृष्णकस्य.

2498. The net you made—as none ever made before—of your wondrous virtues (strings) is nothing: *this* is new, that when it touches the *ear*, it entangles the viewless feeble *minds* of men.

2500. β. जडसंगति a. "frequenting the water"; b. "dwelling with fools."

2502. a. Read न लोभदतो भवान् to be afterwards taken as नलो भरतो भवान् δ. Read विश्वंभरैतन°. δ. मांधाता. a. "my protector;" b. "king Mândhâtâ."

2503. a. घटयसि "Bring to a close."

2505. सहेतय: in γ answers to निरायुधा: in a and so on. सहेतय: a. सह+ईतय: b. स+हेतय: सानुचरा: a. सानु+चरा:; b. स+अनुचरा:. वारणा:. a. "obstacles"; b. "elephants."

2508-9. Naishadhîyach. XII. 97 and 20. 2509 δ C मध्यगत:.

2511. तदम्बरे in γ answers to रात्रे in a and so on. The first two lines contain an enumeration of things that for whiteness may be put on a level with his fame: the second two lines of things as dark as his foes disgrace.

2512. Śrikanthach. XXV. 126. The note in Com. is as follows:—
त्वदीययात्रायाम् समवेतस्य सघटितस्यात एव दुर्धरगतेर्दुर्वहभावनस्य सैन्यस्य मर्दनेन कणगणे क्षिप्तेऽपि दीपस्योपकारत्वं जातम् । सैन्यमर्दनाधःपतितै रजोभिः अचितमपि पाटिकालुष्यं शत्रो यत्र भाव । तथा ह्यकालेऽपि पदातिभिर्दिनादं च यत्राभूदित्यत: ॥

2513. Given by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 364 from the Saduktikarṇâmṛita under Karkarâja. Aufrecht notes that the verse is quoted, without author's name, in the Sarasvatîk. 1, 115. 4, 207, Śp. 72, 8, Kâvyap. p. 162. Khaṇḍapraśasti 66. Auf. a. संपन्नाङ्गनसमागतेन. δ. कीर्तितुला. "In Skm. a saṃgatena, and δ kîrtiranaghâ." Aufrecht points out a passage in Subandhu's Vâsavadatta, at p. 40 of Ed., which this verse closely resembles.

2514. By Śambhu. In the Râjendrakarṇapûra.

2515. "The Earth has had many kings: but you alone have enjoyed her." The king here must be Harshavardhana. See Introduction. Compare No. 1215.

2516. γ. ते हेतिपतयस्त्वदकानिहता: (so correct) "they, struck down by your weapons have the nymphs of heaven for their brides." For Karṇa see note on No. 186.

2517—27. In the twelfth canto of the Naishadhîyacharita.

2518. γ. C धम्मिके तव.

2526. β. C सन्मुखी.

2528. β. अनुरक्षण. a अनु+रक्षण. b अनुर+क्षण. हारि a. "pleasant," b. "taking away."

C adds here the following verse:

छिन्नपक्षकूलरहितोपि सदैव भूत्वा योन्यन्तमेव गुणसंततिमातनोति ।
भूमण्डलाभरणमतुलकलुवंशमुक्तामणिः स जयतात्पुरुषोत्तमस्त्वम् ॥

एतौ लेखकस्य.

2533. Compare No. 2485. "Jaghanachapalâ" is also the name of the kind of Âryâ in which the verse is written. Compare No. 1401.

2534. γ. Separate न बलम्. Râvaṇa was warned that he must not take Sîtâ away by force.

2535. In the Râjendrakarṇapûra. Compare No. 2564.

2537. Böhtlingk 1776 from the Kâvyapr. and Sâhityad.

2540. γ. C आहता. δ. C तव देव. Srîvarapaṇḍita's Rajat. I. 380.

2544. Given and translated by Aufrecht from the Sp. also under Mâtañgadivâkara. Cited by the same scholar Z. D. M. G. XXXVI. 514, from the Saduktikarṇâmrita under Tutâtita, which, as Aufrecht notes, is a name of the famous Mîmânsist Bhaṭṭa Kumârilasvâmin. Auf. δ. देव कीर्तिः. "In Skm. γ. deśe deśe; and δ. hanta for deva."

2546. Given and translated by Aufrecht, Indische Studien XVII. 171, from Abhinavagupta's Kâvyâlokalochana.

2547. The "physician" Harichandra invokes curses drawn from his art on the enemies of his king. May they at each season be forced to act in violation of the rules prescribed for that season, and so waste away of themselves.

2549. α. C मानं दानं a. "power to cut"; b. "liberality" and so with the other words.

2550. निःशब्दवर्षणमिवाम्बुधरस्य. "It droppeth, as the gentle rain from heaven upon the place beneath."—Merchant of Venice. Compare No. 2578. In the Râjat. III. 255.

2552—3. Naishadhîyach. XII. 65-6. In 2553 δ correct पद्मकोशान्. β. C किरैः. γ. C तुरंगमशाला.

2554. Ascribed in the Sûktimuktâvali to Bilhaṇa: and in the Subhâshitahârâvali to Khanjakavi. This and the following verse are two samasyâpûraṇas on the theme कृतके मन्ये मतं योषिताम्. The king's glory does not act in accordance with the gender of the Sanskrit name for it.

2556. *a.* C कमलयोनिसुरनदी. *β.* स्रजा "a garland." पत्रैरिदलमाला. Mallinátha's note on Kumáras. III. 22. *δ.* मृगालकाण्डेश = मृगालचन्द्र.

2558-9. Naishadhíyach. XII. 81 and 17.

2560. The 'wealth,' which this king has given to his suppliants in such profusion that they have turned *part of it into earrings*, is the speaker in the verse. Other kings held it dear as life: this king counted it of no more worth than mere dross.

2560-1. Vikramáñkad. XVII. 11 and 12.

2563. All else your glory *has* made white. Vyájanindá.

2564. Given by Aufrecht from the Sp. also under Ratnákara. Auf. *a.* कुलकलकदायाल. *γ.* चरणमहलाबैन्यौ.

2565. *a.* C तीयतायहत्वे. Men say the Sun refills with light the wasted moon: or that the moon *himself* by penance recovers its lost lustre: this is idle talk, it is thy glory that fills it again with light.

2568. The first two lines are a dialogue between the poet and the critic.

2569. *a.* वेत्रिभिः a. "wild shrubs;" b. "chamberlains with rod in hand." And so with the other words.

2570. *β.* C प्रयास.

2578. Compare No. 2550.

2579. *δ.* Compare 2584 *a.*

2583. Cited by Aufrecht from the Sp. under Hanúmat.

2586. *β.* सहंसाः Compare No. 2429. Swords are still in India valued according to the country they come from.

2587. The words are chosen so as to give a sense both with हहेन and कहेन in *δ e.g.* महापदं a. high place; b. great misfortune. समलंकृतं b.=समलं+कृतं. a. नदीत वाजि b. न दन्तिवाजि. a. शुचिता b. शू + उचिताः.

2590. Compare No. 2233.

2592. Given by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 375 from the Sadúktikarṇámṛita under Harichandra. Auf. *a.* वक्त्रं साक्षात्.—*γ.* जनमपि भवतो नैव मुञ्चन्ति राजन्.—*δ.* स्वेच्छातो मानसे, and तोपलेशाभिलाषः.

2598. Rájendrakarṇapúra 7.

2599. As you are आकाराहीनकान्ति 'of unimpaired beauty' may the host of your foes be काराहीनकान्तिः 'have their lustre dimmed in jail.' And so with the other words.

2601-6. In the twelfth canto of the Naishadhíyacharita.

2607-28. All, except 2614, which is possibly an interpolation, from Śambhu's Rájendrakarṇapúra. 2607 = 52. 2608 = 47. 2609 = 48. 2610 = 51. 2611 = 33. 2612 = 4. 2613 = 11. 2615 = 18. 2616 = 23.

2617 = 24. 2618 = 26. 2619 = 39. 2620 = 49. 2621 = 50. 2622 = 54. 2623 = 56. 2624 = 59. 2625 = 60. 2626 = 63. 2627 = 67. 2628 = 60. 2607. Your glories, 'old' though they are, move without stumbling over hill and sea. *a*. मालये = माया आलये. Compare etymology given for माधव:. 2608. *δ*. C सह सुरधुनीनाथाय:. 2625. *γ*. a. तं वैकुण्ठम्. b. तं वै कुण्ठम्.

2629-30. Naishadhîyach. XII. 38 and 104.

2631. Vâsavadattâ, p. 123. Ed. *a*. अतिगुणैकहृदयो.—*γ*. अत्यर्थं रमति.

2633. Compare note on No. 25. The बकस्यैव which is the signature to No. 2634 shows that that verse is a second verse by Baka. No. 2633 therefore refers to No. 2632.

2637. *β*. Write सन्नादानम्.

2638. Anargharâghava, VII. 71.

2640. Daśâvatârakhaṇḍapraśasti, 78.

2641. In the Śp. Nîti 1. Compare Nos. 2660 and 3437.

2642. Böhtlingk 1278 from Śp. Sadâchâra 50 (52). Śp. MS. *β*. परार्थे:.

2645. "Others mistrust, and say But Time escapes:
Live now, or never:
He said, What's Time, leave Now to dogs and apes,
Man has Forever!"—R. Browning.

2646. Mahâbhârata, Udyogaparvan XXXIX. 64. Böhtlingk 174, gives it from Mahâbh. V. 1509.

2647. Mahâbhârata, Śântiparvan CXL. 23. Böhtlingk 3652 gives it from Mahâbh. XII. 5269 *β*. 5270 *a*, and the Śp. Nîti. 13. Śp. MS. *β*. न शठा न च मायिनः a reading which Böhtlingk, who gives न क्लीबा नाभिमानिनः, also mentions. शब्दान्तरान्वेषिणः is Milton's "still to seek."

2649. Mahâbhârata Udyogaparvan CXXIX. 30. Böhtlingk 5997 from Mahâbh. V. 1152, 4339.

2650. Böhtlingk 269 from the Śp. Nîti 14. Śp. MS. *β*. अपतीकारको-पत्वं. *γ*. स्थिरतरैर्य वदान्यै च. *δ*. उपतिष्ठते.

2652. Böhtlingk 5245 from Vṛiddha-Châṇ. XIV. 14, Śp. Nîti, &c.

2656. Böhtlingk, 770 from the Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. III. 54.

2657. Böhtlingk 1887 gives

कृत्वा बलवता संधिमात्मानं यो न रक्षति ।
अपथ्यमिव तद्भुक्तं तस्य नार्थाय कल्पते ॥

from the Mahâbh. XII. 5020.

2658. Mahâbhârata, Śântiparvan CXLVIII. 51. Böhtlingk 1666 from the Mahâbh. XII. 5062 β. 5063 α.

2659. Mahâbhârata, Śântiparvan CXXXVIII. 139 and CXL. 51. सामर्थ्ययोगात्. Compare एतद्विज्ञानसामर्थ्यं No. 2666. Böhtlingk 3671 gives the verse from Mahâbh. XII. 5927 β. 5928 α. 5050.

2660. Böhtlingk 44, from Śp. under Vyâsa, Saṃtoshapraśaṅsâ 1. Śp. MS. β. अकृत्वा खलनमतां.

2661. In the Hitopadeśa, Ed. Schl. Śp. Saṃtoshapraśaṅsâ 1. Śp. MS. β. मुखान्यपि तथापि.

2662. Böhtlingk 5181 from the Hitopadeśa, Ed. Schl. Pr. 28.

2663. Böhtlingk 866 from the Śp. Saṃtoshapraśaṅsâ 5. Not in Śp. MS.

2664. नाशमस्तीति साहसम्. Compare No. 2654. Böhtlingk 3048 from Śp. Nîti, 27. Śp. MS.

धनमस्तीह वाणिज्ये किंचिदस्तीह कर्षणे ।
सेवायां किंचिदस्तीह भिक्षां नैव च नैव च ॥

2666. Mahâbhârata, Śântiparvan CCCXXX. 13. Böhtlingk 4209 from the Mahâbh. III. 14079 &c. (with एतद्विज्ञानसामर्थ्यं "dieses ist die Macht des Wissens." Compare Note on No. 2659).

2669. Böhtlingk 7111 from the Mahâbh. III. 12518.

2670. Mahâbhârata, Udyogaparvan XXXIX. 75.

2672. Böhtlingk 2158 from the Subhâshitârṇava.

2676. Compare the verse in the Hitopadeśa Ed. Schl. 1,106 नीयमानैर्न च त्यक्तुं.

2678. Böhtlingk 1210 from Vṛiddha-Chân. XIV. 7 and the Subhashitârṇava.

2680. Böhtlingk 3082 gives

धन्यास्ते पुरुषाः श्रेष्ठा ये बुद्ध्या कोपमुत्थितम् ।
प्रदीप्तमवलुम्पन्ति दीप्तमग्निमिवाम्भसा ॥

from the Râmâyaṇa, Ed. Gorr. V. 51, 4,
and 3075

धन्याः खलु महात्मानो ये बुद्ध्या कोपमुत्थितम् ।
निरुन्धन्ति महात्मानो दीप्तमग्निमिवाम्भसा ॥

as the reading of the Bombay recension in the same place. "दुःखातिशयादेव महात्मपदपौनरुक्त्यं न दोषाय Comm."

2682. Böhtlingk, 5927 from Châṇ. 99. (Weber) Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. III. 57, Śp. &c.

2684. Böhtlingk 115 from Hit. II. 9. and Śp. Sadâchâra 51 (53). Śp. MS. β. न.

2685. Böhtlingk, 5640, from Śp. Nîti, 17, Śp. MS. β. यद्दे. γ आकर्ण्य तदकार्यति.

2688. Böhtlingk, 4862, from Śp. Nîti, 19, Śp. MS. γ. आपत्तिकाय.

2690. Compare verse in the Hitopadeśa Ed. Schl. I. 27.

2691. In the Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 82. The verse there reads :

> शिरसा विधृता नित्यं तथा स्नेहेन पालिताः ।
> केशा अपि विरज्यन्ते निःस्नेहाः किं न सेवकाः ॥

2692. Böhtlingk 4970, from Śp. Râjanîti 120. Śp. MS. (124) γ. तत्तुल्य तद्वत्. Compare Böhtlingk's note.

2694. Mahâbhârata, Âdiparvan LXXXVIII. 12. Böhtlingk 3527 gives the verse from the Mahâbh. I. 3562, Saṃskritapâṭhop. 58, and Śp. Nîti 52. Śp. MS. α. सेवत्वं . In γ δ transposes दया and दानं.

2696. Böhtlingk 2222 gives the verse also from Śp. Râjanîti 117. Mahâbhârata, Udyogaparvan XXXIV. 25. Śp. MS. (21) γ. सोऽपि च:

2697. In the Mahâbharâta. Udyogaparvan XXXIX. 24. Böhtlingk 6888 gives it from V. 1469 and 2465.

2699. Böhtlingk 2722 from the Prasaṅgâbharaṇa.

2700. Böhtlingk 6527 from Hit, Ed. Schl. I. 203 &c. Böhtlingk joins शोकारातिभयत्राणं and translates accordingly. Attributed in the Subhâshitahârâvali to Bahila.

2701. Böhtlingk 3370 from the Pañchatantra Ed. Kosegarten II. 190, the Hitopadeśa Ed. Schl. I. 200, Śp. &c. With मित्रे नित्यते compare the "friend that sticketh closer than a brother."—Prov. xviii. 24.

2705. Hitopadeśa Ed. Schl. III. 98.

2706. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I 95.

2707. Böhtlingk 7181 from the Sp. Nîti, 42 (41). Sp. MS. कल्याणेष्वमेतत्, सोदर्ये. δ. γ = स्वजनैः.

2708. Mahâbhârata, Vanaparvan 28, 25.

2709. Mahâbhârata, Vanaparvan 28, 28.

2711. Böhtlingk 6769 from Sp. Nîti 2, and the Prasaṅgâbharaṇa. Śp. MS. α. कर्माणि विवादं मैत्रीं च.

2714. Mahâbhârata, Udyogaparvan XXXIV. 32. Edd. β. पांडवरताः.

2715. Böhtlingk 4350 from the Mahâbh. XII. 2704, and the Hitopadeśa Ed. Schl. III. 101.

2716. Mahâbhârata, Udyogaparvan XXXIV. 29.

2718. Böhtlingk 6603 from Vetâlapanchavinśati in L. A. (III.) 3, &c.

2719. Böhtlingk 7122 from Sp. Nîti 12.

2720. Böhtlingk 479 from the Vikramacharita.

2723. Böhtlingk 3306 from Sp. Daivâkhyâna 1, the Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. II. 138, and the Hitopadeśa Ed. Schl. Pr. 29. Not in Sp. MS.

2724 Böhtlingk, 4419, from the Subhâshitârṇava.

2725-6. Mahâbhârata, Anuśâsanaparvan as above 16, 17.

2728. Compare Hitopadeśa Ed. Schl. Pr. 12, and Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. Pr. 2.

2730. Böhtlingk 5971 from Châṇ. 10, Hit. Ed. Schl. Pr. 16 &c.

2731. Mahâbhârata, Udyogaparvan as above 23.

2732. Böhtlingk 4047 from the Mahâbh. XII. 4114, and the Hitopadeśa Ed., Schl. I. 143.

2733. Böhtlingk 2832 from the Mahâbh. XII. 4167, the Śp. Nîti, 56, and the Pañchatantra Ed. Koseg. III. 135, 138. Sp. MS. *b.* सु दुःखैकसदायिनी.

2734. Occurs more than once both in the Udyogaparvan and in the Śântiparvan of the Mahâbhârata.

2735. The labour and the guilt is theirs: sitting at ease, through them he deceives his foes and waxes strong.

2737. Hitopadeśa, Ed. Schl. I, 70.

2740. Böhtlingk 5020 from the Mahâbh. V. 1107, the Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. IV. 113 and the Sp.

2742. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel I, 331.

2744. Böhtlingk 4210 from Śp. Râjanîti 46 (41). Śp. MS. as in our book. Böhtlingk corrected संख्या into प्रयत्नः and इत्यादयः, as he read the two last words of the verse, into कथंचित् किं.

2750. Mahâbhârata, Udyogaparvan XXXVIII. 45.

2752. Böhtlingk 7249 from the Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. III. 80, the Hitopadeśa Ed. Schl. III. 14, the Śp. &c.

2753. In *b* correct कर्णेजप्. Böhtlingk 1957 from Kâm. Nîtis. X. 35, the Panchatantra Ed. Bühl. and Kiel. II. 21, the Hitopadeśa. Ed. Schl. III. 48 and Śp.

2754. Mahâbhârata. Âdiparvan CXL. 21.

2755. Mahâbhârata. Âdiparvan CXL. 82, and Śântiparvan CXL. 33.

2756. Mahâbhârata. Âdiparvan CXL. 75. and Śântiparvan CXL. 34.

2757. Mahâbhârata. Âdiparvan CXL. 83, and Śântiparvan CXL. 30.

2758. Böhtlingk 3654 from Vṛiddha-Chaṇ. VII. 12 and the Subhâshitârṇava.

2759. Böhtlingk 5367 from Vṛiddha-Chaṇ. XIV. 10, and Śp. Nîti 9. Śp. MS., β. तद्वत् कुर्यात्सदा प्रियं. δ. गीतं गायन्ति.

2760. Mahâbhârata. Śântiparvan CXL. 58. Edd.

ऋणशेषमग्निशेषं शत्रुशेषं तथैव च ।
पुनः पुनः प्रवर्धन्ते तस्माच्छेषं न धारयेत् ॥

2761. Mahâbhârata. Âdiparvan CXL. 79, Śântiparvan CXL. 20: Edd. α β. अर्थी तु शक्यते भोक्तुं कृतकार्योऽवमन्यते ।

2762. Böhtlingk 3837 from Śp. Râjanîti 24 (22). Śp. MS. β. आत्म-नोऽरिरनेकधा.

2765. Mahâbhârata. Udyogaparvan XXXVIII. 8, and Śântiparvan CXL. 68.

2766. Böhtlingk 3848 from Śp. Râjanîti 62 (55). Śp. MS.

सिद्धान्नमिव राजेन्द्र सर्वसाधारणाः स्त्रियः ।
परोक्षे च समक्षे च रक्षितव्याः प्रयत्नतः ॥

2767. a. C. माठर :. The Maṭhara or Mâṭhara is the President of a Maṭha.

2768. γ. Join अधःशय्यां.

2769. Böhtlingk 2227 from Śp. Nîti 75. Śp. MS. a. धमता पूर्वम्.

2770. Böhtlingk 421 from the Subhâshitârṇava.

2771. Böhtlingk 2371 from Bhartṛihari Ed. Bohl. I. 81, Vṛiddha-Chaṇ. XVI. 2, the Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. I. 135 &c.

2772. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. IV. 83.

2773. Hitopadeśa Ed. Schl. II. 112.

2774. Varâhamihira, Bṛihat S. P. 74, 9.

2776. Mahâbhârata Śântiparvan CXXXIX. 96. Böhtlingk refers also to Śp. Nîti 81. Śp. MS. δ. औरसते.

2778. Mahâbhârata. Anuśâsanaparvan CIV. 138.

2779. Manu IX. 5.

2780. Manu II. 215. Böhtlingk 4809 refers also to Hitopadeśa Ed. Schl. on I. 120 and Śp. Sadâchâra 57 (55). Śp. MS. a. च.

2781. Mahâbhârata. Anuśâsanaparvan XXXVIII. 15.

2782. Mahâbhârata. Vanaparvan CCXXXIII. 12.

2783. Mahâbhârata, Anuśâsanaparvan XLV. 13.

2784. Mahâbhârata, Śântiparvan CXL. 26.

2785. Mahâbhârata, Udyogaparvan XXXIV. 21.

2787. Mahâbhârata, Udyogaparvan XXXVI. 61.

2788. Böhtlingk 6337 from Sp. Nîti 84. Śp. MS. α. नभस्पथः पयास्तु-भैः β. चोहितैः. γ δ. अधःकूपस्य खनकः ऊर्ध्वं प्रासादकारकः.

2789. Mahâbhârata. Udyogaparvan XXXIX. 2.

2791. खलेष्वपि "Even on smooth threshing-floors." See the use of the word in No. 1813.

2793. Hitopadeśa Ed. Schl. I. 66.

2794. Yâjñavalkya I. 334.

2795. Râjataraṃg. VI. 75.

2796. Böhtlingk 4345, from Śp. Meghânyokti 4, Śp. MS. α β. धातुर्येनदस्य मालिन्यं दोषः कोऽभीष्टदर्शिनः.

2797. Mahâbhârata. Udyogaparvan CXXIV. 26 Edd. γ δ. शोचन्ते व्यसने तद्वद सुहृदो न चिरादिव.

2799. In the Nîtiśataka. Ed. Tel. No. 57. Böhtlingk 3185 refers also to Śp. Râjanîti 98. Śp. MS. α. दहत्येव हुताशनः.

2800. Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. II. 50.119. Böhtlingk 1926 refers also to Châṇ. 73. Vṛiddha-Châṇ. III. 13 and the Hitopadeśa Ed. Schl. II. 11.

2803. Manu VIII. 26. Böhtlingk 848 refers also to the Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 44, the Hitopadeśa Ed. Schl. on II. 46 and III. 33, &c.

2804. Böhtlingk 1502 from Vṛiddha-Chaṇ. IV. 18.

2805. Böhtlingk 1506 from the Pañchatantra Ed. orn. I. 232 and the Hitopadeśa Ed. Schl. II. 122.

2806. Hitopadeśa, Ed. Schl. I. 197.

2807. Mahâbhârata. Udyogaparvan XXXIII. 37.

2808. Böhtlingk 3935 from the Mahâbh. VIII. 2116. In δ Böhtlingk has altered the जानवापि of Edd. which is also, it will be seen, the reading of our book, to ज्ञानवापि.

2810. α. C पश्यते. Böhtlingk 4237 from the Mahâbh. XII. 4221. Edd. δ. नहलोकपरावरः.

2812. Mahâbhârata. Udyogaparvan XXXIX. 61.

2815. γ. C निराधारः.

2816. Mahâbhârata. Śântiparvan VIII. 19.

2817. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 78. Hitopadeśa Ed. Schl. II. 68.

2819. See on No. 3228.

2821. Böhtlingk 1837 from the Mahâbh. XII. 3221.

2826. Manu VIII. 13. Böhtlingk 6838 refers also to the Pârâśarasmṛiti as quoted in Aufrecht's Bodleian Catalogue, 265.

2827. Śp. Râjanîti. 68. Śp. MS. नरके व्रजेत्.

2829. Manu VIII. 335. Böhtlingk 4065 refers also to Śp. Râjanîti 68 (65). Śp. MS. *a*. पिता माता गुरुर्भ्राता. *δ* स्वधर्मे यो न तिष्ठति.

2832. Manu VIII. 170.

2834. Böhtlingk 4223 from Śp. Râjanîti 34 (31). Śp. MS. *γ*. च. *δ*. परं यश्चाग्निश्चानग्निश्च Fire, "whether sacred or profane."

2837. Mahâbhârata. Udyogaparvan XXXIV. 4 (*a β*. शुभं वा यदि वा पापं द्वेष्यं &c.)

2838. Mahâbhârata. Udyogaparvan XXXVII. 15. Râmâyaṇa. Araṇyak. XXXVII. 2.

2840. Mahâbhârata. Udyogaparvan XXXVII. 16, and Sabhâparvan LXIV. 17.

2841. Pañchatantra Ed. Koseg. III. 205. Böhtlingk 4202 refers also to Śp. Râjanîti 9. Śp. MS. *δ*. राज्ञां.

2842. Mahâbhârata, Anuśâsanaparvan LXI. 33.

2843. Pañchatantra Ed. orn. I. 68. Hitopadeśa, Ed. Schl. II. 72.

2844. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 72. Hitopadeśa, Sp. Schl. II. 70.

2848. Hitopadeśa, Ed. Schl. II. 3.

2849. Hitopadeśa, Ed. Schl. III. 112.

2854. Quoted in the Kâvyaprakâśa.

2855. *β*. नायमेकान्ततः. Compare नैव एकान्त: Pañchat. III. 56, 18 (Quoted by Böhtlingk, *sub voce*).

2864. Compare No. 1487.

2865. *γ*. separate न महदपि.

2869. Böhtlingk 130 from Śp. Râjanîti 113. Śp. MS. *a*. अपि नेजस्विनि नृप:.

2874. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 378.

2879. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 324.

2884. See Benfey's Pañchatantra. I. p. 281, Benfey gave ṛijur mûrkhas which Böhtlingk 6113 has already corrected.

2885. *δ*. Separate श्व वृष्णात्.

2889. Has occurred already No. 2349.

2892. Pañchatantra Ed. orn. I. 49. Hitopadeśa Ed. Schl. II. 62.

2893. अपि पिबन्तम् should perhaps be अतिपिबन्तम्.

2894. γ. C कूपे स्नानं. Böhtlingk 139 from the Subhâshitârṇava 295, and Śp. Nîti 83. Śp. MS.

अतिपरिचयादवज्ञा संततगमनादनादरो भवति ।
लोकः प्रयागवासी कूपे स्नानं समाचरति ॥

2895. Compare No. 3446.

2898. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 22. Hitopadeśa Ed. Schl. II. 24.

2902. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 322.

2904. Kirâtârjunîya, II. 30.

2905. Not in the Kirâtârjunîya. Böhtlingk 6922 gives the verse from Śp. Nîti 15. Śp. MS. as in our book.

2906. Böhtlingk 4119 from Vetâlapañchaviṁśati. See Böhtlingk's note, and compare the verse अंगंगते Hitopadeśa I. 146, to which he refers.

2911. Hitopadeśa Ed. Schl. III. 121. Pañchatantra, II. v. 131.

2912. Pañchatantra Ed. Koseg. II. 130. Hitopadeśa Ed. Schl. I. 166.

2915. Kirâtârjunîya, XIII. 7.

2916. Kirâtârjunîya, I. 30. Cited by Aufrecht from Śp. 75, 122.

2917. Not in the Kirâtârjunîya. Quoted in the Kâvyaprakâśa.

2919. Mahâbhârata, Śântiparvan CLXVII. 40.—Ed. γ. तपः.

2923. α. Join अवेक्ष्यकारिणीं. The word is a compound of the same kind as वश्येन्द्रियं No. 2649. A C D omit this verse. Mahâbhârata, Anuśâsanaparvan, II. 12. Ed.—α. अनवेक्ष्य.—β. प्रतिकूलवादिनीम्.—γ. अलज्जां.—δ. योषितां परिवर्जयामि.

2924. Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. III. 113.

2926. In some copies of the Hitopadeśa. See Lassen's note on p. 110 l. 18 of his and Schlegel's edition. Böhtlingk, who refers also to Châṇ. 65 &c. says that in the Śabdakalpadruma the verse is, under the word परिशङ्कनीयः, ascribed to Udbhaṭa.

2930. Pañchatantra Ed. Koseg. III. 245. Hitopadeśa, Ed. Schl. II. 104.

2933. In the Nîtiśataka. Ed. Tel. No. 17. Cited by Aufrecht from the Śp. 10,1 under Bhartṛihari, but marked as not there expressly assigned to that writer. Śp. MS. β. तृणमिवलघु लक्ष्मीनैव तान्संरुणद्धि. γ मदजलमलिनगण्डस्थलानां. It is the first of three verses which stand over the signature कस्यापि.

2934. In the Nītiśataka. Ed. Tel. No. 96. Cited by Aufrecht from the Sp. 75, 110, under Bhartṛihari, but marked as not there expressly assigned to that writer. Sp. MS. (Râjanîti 116). आ विपत्तेः "To the bitter end."

2935. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. III. 43.

2938. Böhtlingk 3899 from Varâhamihira's Yogayâtrâ 2, 5, as given in Weber's Indische Studien, 10, 168.

2940. In the Nītiśataka, Ed. Tel. No. 81.

2943. In the Nītiśataka, Ed. Tel. No. 11.

2944. In the Nītiśataka, Ed. Tel. No. 62.

2945. In the Nītiśataka, Ed. Tel. No. 42.

2946. In the Nītiśataka, Ed. Tel. No. 22.

2947. Böhtlingk 1171 from Bhartṛihari (Schiefner and Weber).

2948. Böhtlingk 7239, from the Subhâshitârṇava.

2950. Cited by Aufrecht from the Śp. 38, 6, under Vyâsa. The verse had already been given by Aufrecht Z. D. M. G. XVI. 749 from the Sarasvatîkaṇṭhâbharaṇa. In the Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. III. 103. Śp. MS. β. अवधार्यतां.

2951. Mahâbhârata. Udyogaparvan CXXIV. 37. Ed. 7^{b} न हि धर्मा-दपैत्यर्थः कामो वापि कदाचन. "But seek ye first the kingdom of God and his righteousness, and all these things shall be added unto you.—Matt. vi. 33.

2952. Compare Hitopadeśa Pr. 3:

अजरामरवत्प्राज्ञो विद्यामर्थं च चिन्तयेत् ।
गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्ममाचरेत् ॥

In that form the verse is given in Śp. Dharmavivṛitti 5, under Vyâsa immediately before our No. 2950.

2953. येन स्वमनुगन्तव्यः.

"They rest from their labours; *and their works do follow them*."—Revelation xiv. 13. Compare next verse.

2954. Manu, IV. 241.

2955. Mahâbhârata. Śântiparvan CLXXXI. 7. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. III. 99.

2956. Pañchatantra Ed. Buhl. and Kiel. III. 961.

2957. Mahâbhârata. Śântiparvan CCCXXI. 46.

"But lay up for yourselves treasures in heaven, where neither moth nor rust doth corrupt, and where thieves do not break through nor steal."—Matt. vi. 20.

2958.

> "There are in this loud stunning tide
> Of human care and crime,
> With whom the melodies abide
> Of th' everlasting chime;
> Who carry music in their heart
> Through dusky lane and wrangling mart,
> Plying their daily task with busier feet,
> Because their secret souls a holy strain repeat."—KEBLE.

2960. γ. C निघ्नताहानि.

> "The mind is its own place, and in itself
> Can make a Heaven of Hell, a Hell of Heaven."—MILTON.

2964. Mahâbhârata Anuśâsanaparvan XII. 2-5.

2966. Böhtlingk 4759 from Śp. Dharmavivṛiti II. Śp. MS. α. मनुष्यैस्तु β. कर्तव्या δ. अभावे दुर्गतान्यथा.

2972. Mahâbhârata. Anuśâsanaparvan CIV. 20. Böhtlingk 3923 from Śp. Sadâchâra 56 (54).

2973. Mahâbhârata. Udyogaparvan XXXIII. 58:—

> द्वाविमौ पुरुषौ राजन्स्वर्गस्योपरि तिष्ठतः ।
> प्रभुश्च क्षमया युक्तो दरिद्रश्च प्रदानवान् ॥

2975. Böhtlingk 4031 from the Prasangâbharaṇa.

2982. Compare Böhtlingk 1507.

2984. Hitopadeśa Ed. Schl. I. 60.

2986. "And whosoever shall give to drink unto one of these little ones a cup of cold water only in the name of a disciple, verily I say unto you he shall in no wise lose his reward."—Matt. x. 42.

2988. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. IV. 10. Böhtlingk. 2198 refers also to Râmâyaṇa Ed. Bomb. IV. 34, 12 and Śp. Pâtakavivṛiti 9. Śp. MS. लोके for राजन् in γ: otherwise as in our book.

2990. Böhtlingk 4856 from the Śp. Pâtakavivṛiti 6. Śp. MS. γ. अपि चैतेषां.

2991. Böhtlingk 35, from the Śp. Pâtakavivṛiti 8. Śp. MS. γ δ. चांडालान् जन्मना सह पंचमः.

2992. Böhtlingk 3340 from the Śp. Nîti 66. Śp. MS.

> न पुत्रः पितरं द्वेष्टि स्वभावात्स्वस्य रेतसः ।
> ब्राह्मणानां हि विद्वेषी जायतेऽन्यस्य रेतसः ॥

तथा चोक्तम् ।

> यः सुतः पितरं द्वेष्टि तं विद्यादन्यरेतसम् ।
> यस्तु नारायणं द्वेष्टि तं विद्यादन्यरेतसम् ॥

2991–4. Mahâbhârata. Anuśâsanaparvan XIII, 2—5.

2995. Böhtlingk 949, from the Śp. Dharmavivṛiti 10. Śp. MS. β. आर्हिंसा दम आर्जवं. δ. मार्दवं च.

2997-8. Mahâbhârata. Udyogaparvan XXXV, 56, 7. No. 2997, also in Vanaparvan II. 75. The two verses are quoted together in the Hitopadeśa Ed. Schl. I. 7, 8. Böhtlingk 1091 refers also to the Śp. Dharmavivṛiti 9. Śp. MS. 2297. β. सत्यं श्रुतिः क्षमा 2298 not there.

3001. Mahâbhârata, Vanaparvan 2, 49. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. II. 154. Hitopadeśa Ed. Schl. I. 173.

3002. β. C जलकुम्भशतैरपि.

3003. Mahâbhârata, Âdiparvan 80, 2. Manu IV. 172.

3004. a. Correct कांचुकमन्धिकन्याल्.

3006. Hitopadeśa, Ed. Schl. II. 44. Böhtlingk 1016 refers also to Pañchatantra, Ed. orn. I, 20.

3008. Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. III. 97.

3010. Bohtlingk 823 from the Mahâbh. XIII. 6414 and Śp. Sadâchâra (39). Śp. MS. गार्हस्थ्यौ.

3011. Compare Böhtlingk 131.

3012. Compare Manu III. 117. Böhtlingk 2951 refers also to Śp. Sadâchâra 39*b* 40 *a* (in only one MS.) Śp. MS. (v. 40) γ. भोक्तु-पित्वा.

3016. Mahâbhârata, Vanaparvan 2, 56.

3018. परस्य दारान्मनसापि नेच्छेत्.

"Ye have heard that it was said by them of old time, thou shalt not commit adultery: But I say unto you, that whosoever looketh on a woman to lust after her hath committed adultery with her already in his heart."—Matt. v. 27, 28.

3023. Compare Nos. 2995-6.

3024. Böhtlingk 3131 from the Mahâbh. I. 654, and Śp. Dharmavivṛiti 14. Śp. MS. α. रतिर्भवतु नः सततोल्लिखितानां. γ. इह. δ. नैवातभावम्. (Kaśyâpi).

3027. γ. C तडागैरपि वनैः.

3028. γ. C कालेप्यकालेप्यसौ. Râjatarangiṇî, IV. 135.

3029-35. From Kshemendra's Chaturvargasaṃgraha I. 5, 3, 11, 13, 19, and 20. In 3032. α. C प्रमादमपता.

3037. Böhtlingk 1307 from Vṛiddha-Châṇ. VII. 14, the Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. II. 157, the Hitopadeśa Ed. Schl. I. 14, and Vikramach. 76.

3040-1. Naishadhîyach. V. 88 and 91.

3042. Böhtlingk 4824 from the Prasañgâbharaṇa.
3043. β. C पान्यन्यदीनैः.
3044. Böhtlingk 1624 from the Dharmaviveka in Häberlein.
3045. In the Nîtiśataka. Ed. Tel. No. 100.
3047. Böhtlingk 208 from the Mahâbh. III. 16782, XII 5977.
3048. Mahâbhârata, Udyogaparvan 36, 30.
3049. Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. IV. 26.
3050. Mahâbhârata, Udyogaparvan 34, 41.
3054. β. C पाथेयम्.
3059. γ. C आचार्यक.
3061. Hitopadeśa Ed. Schl. I. 73.
3062. Kshemendra's Kalâvilâsa VI. 2.
3066. β. C इति नो वितर्कैः.
3069. α. C अहत.
3071. β. C भृत्यानुवृत्त्या.
3072. For the opening of the verse compare Böhtlingk 1992.
3073. Not in the Śiśupâlavadha.
3074. In the Nîtiśataka. Ed. Tel. No. 98. Telang in γ. मल्लिकायां. For चक्रिकां compare next verse.
3075. The "Chakrikâ" is the ring of the umbrella.
3076. β. C लौल्य. Böhtlingk 3092 from the Vetâlapañchaviṁśati and the Subhâshitârṇava :

> धर्मः प्रव्रजितस्तपः प्रचलितं सत्यं च दूरे गतं
> पृथ्वी मन्दफला नृपाश्च कुटिलाः शस्त्रायुधा ब्राह्मणाः ।
> लोकः स्त्रीषु रतः स्त्रियोऽपि चपला लौल्ये स्थिता मानवाः
> साधुः सीदति दुर्जनः प्रभवति प्रायः प्रविष्टः कलिः ॥

3077-8. Prabodhachandrodaya, II. 1, and 5. In No. 3078 α. C चलदृशी.
3079. β. C कर्णैकफलदः. γ. C किमपरैः In the Nîtiśataka. Ed. Tel. No. 94. Cited by Aufrecht from the Sp. 29, 2, but marked as not expressly assigned to that writer there. Sântiśataka 1. Sp. MS. (v. 3) β. कर्णैकफलदः γ. किमपरैरपि (marked as a mistake) किं च विपिना.
3080. β. C पदस्थं Mahâbhârata. Anuśâsanaparvan 1, 75.
3081. Mahâbhârata, Śântiparvan CLXXXI. 16 ; and Anuśâsanaparvan VII. 22.
3082. Mahâbhârata, Śântiparvan CLXXXI. 12, and 322, 13.
3086.

"The days of our age are threescore years and ten : and though men be so strong that they come to fourscore years, yet is their

strength then but labour and sorrow; so soon passeth it away, and we are gone."—Psalm xc. 10.

3088. Mahâbhârata, Śântiparvan 331, 9.

3091. Mahâbhârata, Udyogaparvan 38, 33, and Śântiparvan 174, 30.

3092. Mahâbhârata, Śântiparvan 331, 41.

3093. Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. II. 169, and III. 169.

3094. Mahâbhârata, Udyogaparvan 35, 40.

3095. Mahâbhârata, Sabhâparvan 81, 8; and Udyogaparvan 34, 81.

"Quem Deus vult perdere, prius dementat."

3096. C omits this verse. Mahâbhârata, Sabhâparvan 81, 9; and Udyogaparvan 34, 82.

3097. Mahâbhârata, Sabhâparvan 21, 11.

3098. Mahâbhârata, Śântiparvan 321, 51.

3100. β. C च न. In the Nitiśataka. Ed. Tel. No. 96.

3102. a. C भाण्डादेर. In the Nitiśataka. Ed. Tel. No. 95. Cited by Aufrecht from the Sp. 29, 1 under Bhartṛihari, with the note that the signature in one of his MSS. is Kasyâpi Bauddhasya. Śp. MS. a. भांडादेरे β. मदा संकटे. γ. कपालपाणिपुटके भिक्षाटनं कारितः. δ. सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव No signature. The verse that follows is

कश्चित्पाणौ प्राप्तं घटितमपि [कार्यं] विघटय-
न्यद्वाक्यं केनापि क्वचिदघटमानं घटयति ।
तदेवं सर्वेषामुपरि [परि]तो जाग्रति विधा-
वुपालम्भः कोऽयं ननु तनुधनोपार्जनविधौ ॥

Compare Aufrecht Z. D. M. G. XXVII. 78 from whom we have taken कार्यं and परि. The signature is रामचंद्रमहानां to whom both verses are perhaps to be understood as ascribed. They are followed by three verses standing over the signature एते भर्तृहरेः, and the first कश्चापि in this MS. is at the end of v. 6.

3103. Kathâs. LXXXVI. 45 and 79. β. C नश्च निभिन्नं. In γ δ. δ. C transposes भि and न्न.

3104. This verse is only in B, which reads तुरंगमा पवनस्यापि जवाभिभाविना. रविरेति नभस्यद्वैतं नाहि नाशोभित कृतस्य कर्मणः.

3106. See Note on No. 3102.

3107. "For life's helm rocks to the windward and lee,
And Time is as wind, and as waves are we."

A. Swinburne.

3108. Compare No. 3123.

3109. Böhtlingk 3970 from the Śp. Daridranindâ 5. Śp. MS. β. शीलं शौर्यं गुरुपतां.

3110. Compare No. 3115.

3111. Böhtlingk 3208 from the Śp. Daivâkkyânam, 10. Śp. MS. (11) No variants.

3115. Böhtlingk 5306 from Devagaṇas given by Aufrecht, Z. D. M. G. XXV. 25, 456.

3120. Has occurred already, No. 716.

3121. Śiśupâlavadha, IX. 6.

3122. For हडडस्य read हद्रस्य.

3124. The केषामपि stands in C at end of No. 3125.

3125. α. C कल्पीडनं. In the Nîtiśataka, Ed. Tel. 91. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. II. 19. Hitopadeśa, Ed. Schl. I. 45. Böhtlingk 2060 refers also to Śp. Daivâkhyâna 9 (11). Śp. MS. (10) α β transposed.

3126. Cited by Aufrecht from Śp. 141,4 under Bhartṛihari, but marked as not expressly assigned there to that writer. Stands now in the Nîtiśataka. Ed. Tel. No. 92. Śp. MS. No variants (Kasyâpi).

3130. Aruṇa (Anûru) the charioteer of the Sun has no feet. C omits No. 3131, and has the signature सोमस्य under No. 3130.

3132. β. C धरावटी. Râjataraṅgiṇî VII. 805. For the story of Vṛiddhakshatra and Srutâyudha. See Mahâbhârata Droṇaparvan CXLVI. 92 ff.

3133. Râjataraṅgiṇî IV. 125.

3135. γ. C निनदता. With δ compare No. 2465.

3136. For इह सरजसि मार्गे compare इयत्येतस्मिन्...अध्वनि No. 530.

3137. δ. C कल्पिष्यति. Cited by Aufrecht from the Śp. 29, 17 under Vijjakâ. Stands now in the Vairâgyaśataka. Ed. Tel. No. 98. Śp. MS. α. प्रयातं. δ. मनो मे.

"Fool! All that is at all
Lasts ever, past recall,
Earth changes, but thy soul and
God stand sure:
What entered into thee
That was, is, and shall be,
Earth's wheel runs back or stops: Potter
and clay endure."

R. Browning.

3139. α. A नहः कल्पितं.—In the Vairâgyaśataka, Ed. Tel. No. 10.

3141. Cited by Aufrecht from the Śp. 29, 3 under Bhartṛihari. In the Nītiśataka, Ed. Tel. No. 90. Sp. MS. (4) δ. मान्यदहितस्तत्रापदां भाजनं.

3142. α. C व्याघ्रचक्रवर्ति.

3143. γ. A B D समस्तं. δ. C कारणं. In the Nītiśataka, Ed. Tel. No. 84.

3146. γ. C हलधरमुख्यानां. Arjuna is the speaker. He has been looted by Bhills on the way back from Dwárká.

3147. Naishadhiyacharita, I. 120.

3149. α. C कण्टकः. β. C कुत्सनवं: Compare the verse given by Böhtlingk 6432.

3151. This verse is in the Âtmânuśâsanakâvyam of Guṇabhadâchârya, pupil of Jinasenâchârya. Nītiśataka, Ed. Tel. No. 88.

3152. β. C नृपजायतां. अम्भोधिः स्थलतां स्थलं जलधितां.

" When I have seen the hungry ocean gain
  Advantage on the kingdom of the shore,
And the firm soil win of the watery main,
  Increasing store with loss, and loss with store."

SHAKESPEARE, Sonnet LXIV.

3153. In some copies of the Vairágyaśatak. Ed. Tel. Miscell. No. 24.

3155. β. C बिन्दति.

3157. δ. C विर्मांदति.

3159. Râjataraṃgiṇī, I. 231.

3160. Mahâbhârata. Śântiparvan CCCXXI. 88.

3161. αβ. C सन्तो हि न विराजन्ते हीनार्थस्य गुणा गुणाः Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. II.

3162. γ. Correct गृह्णन्ति. Râmâyaṇa, Ed. Gorr. VI. 62, 40. (Böhtlingk 2226). The verse Aufrecht cites ("chaṇḍâlaś cha daridraś cha. 25,12. Herausgegeben von Böhtlingk") is in Sp. MS. somewhat different:

चंडालश्च दरिद्रश्च द्वावेतौ सदृशाविह ।
चांडालोपि दरिद्रोपि सर्वकर्मसु निंदितः ॥

3164. Mahâbhârata, Udyogaparvan 72, 22: and 134, 12.

3165. Mahâbhârata, Udyogaparvan 72, 29. Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. II. 87.

3168. Compare No. 1228.

3170. Mahâbhârata, Udyogaparvan 107, 7.

3173. δ. C व्यसने रतं. Böhtlingk gives (3084) from the Pañchatantra, Ed. Koseg. V. 65, the verse:

> धन्यास्ते ये न पश्यन्ति देशभङ्गं कुलक्षयम् ।
> परहस्तगतां भार्यां मित्रं च विषमस्थितम् ॥

3175. खशभाष्यम् The speech of the Khaśa country, a district of Kashmir.

3178. Cited by Aufrecht from the Śp. 150, 4, under Bhartṛihari. In the Vairâgyaśataka, Ed. Tel. No. 13. Śp. MS. Page wanting.

3179. δ. रविजस्य किमस्ति निद्रा. "Has death forgotten us."

3180. Given by Aufrecht from the Śp. 25, 7, under Mâghakavi, to whom it is ascribed also in the Bhojâprabandha. Auf. β. त्यागाश्च संकुचति.—δ. किं मयि विलम्बितेन. Śp. MS. a. पात्रा, in β with us, in δ with Aufrecht.

3181. Put in Mâtṛigupta's mouth in the Râjataraṃgiṇî. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ under Karpaṭika, by which name Mâtṛigupta is probably meant. For शीतेनोद्धूषितस्य in a compare मग्नांसितदुङ्गासिकोद्धूषितकायः in No. 1850.

3184. Hitopadeśa, Ed. Schl. I. 132.

3185. β. C वापि न मया न तया. Böhtlingk 540 from the Śp. Daridranindâ 11 and the Subhâshitârṇava. Śp. MS. δ. कस्य दोषोयं, followed by the answer दरिद्रदोषः. One of several verses over the signature केषामप्येते.

3187. a. रात्रौ जानुः At night he tries to keep away the cold by bringing his knees up to his belly.

3191. γ. C तन्मोक्षन्यच.

3192. γ. C अपूर्णोत्सह.

3194. β. Correct गृहन्तां.

3195. Böhtlingk 1190 from the Pañchatantra, Ed. Koseg. V. 24, and the Vikramacharita.

3196. a. C सदैव for स्वकीय. In the Vairâgyaśataka, Ed. Tel. No. 8.

3197. a. C मुखेन. δ. वर्धुलमुखी घृणी for चिरं. Aufrecht (XXXVI. Z. D. M. G. 514) gives a verse from the Saduktikarṇâmrita which resembles this:

> गेहे गुह्यलीव मूषकवधूर्मूषीव मार्जारिका
> मार्जारीव शुनी शुनीव गृहिणी वाच्यः किमन्यो जनः।
> किं च क्षुत्क्षमपूर्णमाननयनैर्बालैरपत्यैर्मितैः
> कर्तुं वाञ्छ्यमवक्षनैः स्वजननी बालैः समालोक्यते ॥

The poet's name is given in the Sadoktikarṇamṛita as Durgata, which Aufrecht suggests is a name made to fit the verse. "We know of a Durgadatta; but, so far, not of a Durgata." Compare मार्जारो बिडालः । स्त्री मार्जारी । मार्जारीव [शुनी] शुनीव गृहिणी वाच्या [वाच्यः ?] किमन्यो जन इति दारिद्र्यवर्णनम्. Ujjvaladatta's Commentary on the Uṇâdisûtras, p. 90. Dâridryavarṇanam is perhaps not so much the name of a book (Aufrecht's pref. XIX.) as of this verse, or the section of a book which contained this verse, and "Durgata" is possibly to be explained in the same way.

3200. Böhtlingk 5581 from the Subhâshitârṇava.

3201. δ. C किं किं किं न करोति.

3203. α. C समादि δ. C गमनमन्यदेशान्तरम्.

3204. β. C शून्यालये.

3205. Böhtlingk 2590 from Vṛiddha Châṇ. XVI. 15, Kuvalayânanda 137*a* (113 *a*), the Śp. Yâchakanindâ 9 (8) &c. Śp. MS. मामय मार्थयिष्यामि.

3207. β. C हन्तहन्ते. Hitopadeśa Ed. Schl. II. 20.

3210. γ. C न तिष्ठति.

3214. δ. C जीवन्न गम्यते.

3221. Kathâs, LX. 38.

3222. C β. न तैः

3224. Hitopadeśa Ed. Schl. II. 24.

3226. γ. C पटुता. Böhtlingk 4521 from Śp. Dhanapraśaṁsâ 10 and the Subhâshitârṇava. Śp. MS. β. दुर्गमगुरुलंघने. γ. शुचे कटुकता.

3227. δ. C शुष्यन्तीव.

3228. Has occurred already No 2819. The verse is in the Hitopadeśa Ed. Schl. III. 138.

3229. In the Nîtiśataka, Ed. Tel. No. 48.

3231. β. C omits न. γ Correct प्रतिभाविशेषो. Hitopadeśa Ed. Schl. II. 149.

3232. γ. C दोषैपितं δ. C धनैस्त्यगदक्षीतो.

3237. γ. C पिशुनवदना.

3238. Kshemendra's Sevyasevakopadeśa 54.

3239. Râjataraṃgiṇî V. 327.

3240. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. II. 147.

C adds after No. 3240 the verse

न सेवया न बालेन पौरुषेण धनेन च ।
वैनाथः सिद्धिपाताश्च दैवात्सम्भान्ति कस्यचित् ॥

Böhtlingk 1618 from the Pañchatantra, Bomb. Ed. I. 147.

3242. Śp. MS. β. भोक्तेर्न. (Bhârtṛiharēḥ). Cited by Aufrecht from the Śp. 27, 1, under Bhartṛihari.

3243. Böhtlingk 5682 from the Subhâshitârṇava.

3244. γ. Correct विनेन. Mahâbhârata. Śântiparvan CCLXXVI. 7. वर्धमानेन वर्धते.

"Grows with his growth and strengthens with his strength."

3246. δ. C सुष्वाप. Mahâbhârata, Śântiparvan CCXXIV. 62 and CCXXVIII. 8. See Böhtlingk 1048 and 1051. In Skandha XI. of the Bhâgavata Purâṇa the verse runs

आशा हि परमं दुःखं नैराश्यं परमं सुखम् ।
यथा संछिद्य कान्ताशां सुखं सुष्वाप पिङ्गला ॥

3261. In the Vairâgyaśataka, Ed. Tel. No. 6.

3262. With the closing words compare those of No. 3193.

3263. γ. C विपरीतादरः δ. C कामयानेन. Chaturvargasaṃgraha IV.

3264. γ. Separate वदनपरिपाटीषु घटना. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 528 from the Saduktikarṇâmṛita under Śûlapâṇi. Quoted by Kshemendra in his Kavikaṇṭhâbharaṇa. The author therefore cannot be "the Śûlapâṇi who wrote the Smṛitiviveka," if that writer's date is correctly given by Aufrecht as about 1150. In the Śârṅgadharapaddhati, Sûktimuktâvali and Padyâmṛitataraṃgiṇî the verse is ascribed to Vidyâpati.

3266. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ under Vyâsa.

3270. Bhagavadgîtâ, II. 28. C inserts after No. 3274 the verse

अतिक्रान्तमतिक्रान्तमनागतमनागतम् ।
वर्तमानसुखभ्रान्तिभेदो भोगिदरिद्रयोः ॥

3280. Nâgânanda IV. 56.

3281. a. Write भवकार्येषु. C कृत न स्नाव. Mahâbhârata. Śântiparvan II. 15, CCLXXVII. 13 and CCCXXI. 73.

3283. β. C भक्तिनां. Hitopadeśa Ed. Schl. I. 159.

3287. Mahâbhârata. Śântiparvan CLXXXIV. 15.

3288. Mahâbhârata. Śântiparvan CCCXI. 25.

3290. Hitopadeśa Ed. Schl. I. 3.

3295. δ. D न कुप्यति.

3298. δ. C लोह.

3303. δ. C जड.

3308. β. C विज्ञाप्यते.

3312. δ. C स्वयमेवैतत्. Kshemendra's Chaturvargasamgraha IV. 4.

3314. Böhtlingk 5209 from the Subhâshitârṇava.

3315. Böhtlingk 2270 from the Subhâshitârṇava.

3316. δ. C कुरुत धर्मसंनिचयम्.

3319. Cited by Aufrecht from the Śp. 147,6 under Bhartṛihari. In the Vairâgyaśataka, Ed. Tel. No. 112. Sp. MS. β. हीनं. δ. यमधानीयवनिकां The verse is a striking analogue to Shakespeare's "All the world's a stage."

3320. δ. C विविधं.

3321. Prabodhachandrodaya, I. 29.

3322. α Join कष्टश्रुते. C has कष्टे श्रुते β. भाता. γ Join यथाप्यशुचिरं. Compare No. 3385.

3326. Cited by Aufrecht from the Śp. 148,4 under Bhartṛihari. In the Vairâgyaśataka. Ed. Tel. No. 68. Śp. MS. β. रोचंते for भांतते. γ. किंचित्. दीपांकुर.

3327. In the Vairâgyaśataka, Ed. Tel. No. 7.

3328. Cited by Aufrecht from the Śp. 151,2 under Bhartṛihari. In the Vairâgyaśataka Ed. Tel. No. 37. Śp. MS. α. महान्नृपतयः. सामंतचक्रं. γ. ऋद्धिकाः सा कथा. δ. तस्मै.

3331. γ. C दीर्घा रात्रीवा.

3334. Böhtlingk 5221 from the Subhâshitârṇava. The verse is a very old one. Compare No. 1231, and Rhys Davids' Buddhist Birth Stories, p. 201.

3343. α. C अधोमुखैकरम्भेण.

3346. δ. C अवमानः.

3344-5. Bhagavadgîtâ, II. 62-3.

3347. α. C दर्पेतः. Cited by Aufrecht from the Śp. 19, 10 under Bhagavat Vyâsa. Hitopadeśa Ed. Schl. I. 135. Śp. MS. No variants.

3350. Hitopadeśa Ed. Schl. I. 176.

3352. Mahâbhârata, Âdiparvan 75, 50.

3356. As in Pañchatantra. Occurs in the Pañchatantra, Bomb. Ed. I. 401 ; II. 114, in the form—

यथामिषं जले मत्स्यैर्भक्ष्यते श्वापदैर्भुवि ।
आकाशे पक्षिभिश्चैव तथा सर्वत्र वित्तवान् ॥

Böhtlingk 5160 refers also to the Mahâbh. III. 66, and the Hitopadeśa Ed. Schl. I. 174. Aufrecht marks the Pañchatantra verse (21, 6) as one of the five verses which alone in the Śp. are expressly assigned to Vishnuśarman, the author of the Pañchatantra. Śp. MS. (7).

3361. δ. C वारयिष्यति.

3362 and 3363. Are transposed in C.

3364. Râjataraṅgiṇî V. 6.

3365. Kirâtârjunîya, XI. 34.

3366. γ. C काले for शैये. Compare No. 3302.

3373. Compare No. 3278.

"How well I remember the aged poet Sophocles, when in answering to the question, 'How does love suit with age, Sophocles,—are you still the man you were?' 'Peace, he replied; most gladly have I escaped that, and I feel as if I had escaped from a mad and furious master.' That saying of his has often come into my mind since, and seems to me still as good as at the time when I heard him. For certainly old age has a great sense of calm and freedom; when the passions relax their hold then, as Sophocles says, you have escaped from the control not of one master only, but of many."

The Republic. Jowett's translation.

3380. In the Sṛiṅgâraśataka. Ed. Bohl. Böhtlingk 4677 refers 146 also to Pañchatantra Ed. orn. I. 151, and notes that in some of Schlegel's MSS. the verse stands as II. 109. With the opening अमृतं वदनेषु योषितां it is quoted in the Kuvalayânanda.

3383. C has the signature अमरुकस्य. In the Sṛiṅgâraśataka. Ed. Bohl. No. 2. It will be noticed that Böhtlingk 3383, note, anticipated the reading of our four MSS. in a.

3385. Compare No. 3322. In the Vairâgyaśataka. Ed. Tel. No. 62.

3386. In the Vairâgyaśataka. Ed. Tel. No. 16.

3387. In some copies of Sṛiṅgâraśataka. See Böhtlingk 2599, note. Böhtlingk refers also to Sp. Vishayopahâsa. Sp. MS. a. स्वगुरु गुरु॰. γ. कामातौ. गुरुतरम. δ. यतीकारं. The verse, which is No. 11 of its section, follows two that are expressly assigned to Bhartṛihari (एतौ भर्तृहरेः) and its own signature is कस्यापि.

3388. a. C यतीपदितानि. Böhtlingk 6854 from Śântiś. I. 29.

3390. β. C नष्टः for कष्टः. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ under Chandaka. In the Vairâgyaśataka, Ed. Tel. No. 18.

3396. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ under Parivrâjaka. In the Vairâgyaśataka, Ed. Tel. No. 12.

3398. γ. C गृहे. δ. C धरः. In the Vairâgyaśataka, Ed. Tel. No. 9.

3401. C has signature कल्पापि.

3403. C has signature एतौ महलापायनस्य.

3406. C has signature केषाचापि.

3410. Has occurred already No. 534, where it is attributed to Śaṅkuka.

3412. β. C स्वचं दौर्त्यं.

3413. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ under Śrimad Utpalarâjadeva. In the Vairâgyaśataka, Ed. Tel. No. 113.

3424. γ. C कल्कनकारः.

3426. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. II. 51. Böhtlingk 6102 refers also to Chân. 3.

3428. Mahâbhârata, Sabhâparvan V. 112, and Udyogaparvan 39, 66.

3429. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 242. Hitopadeśa Ed. Schl. II. 125 (γδ before αβ). Böhtlingk, 1818 refers also to the Mahâbh. II. 1448.

3430. γ. C विषमविदित्ता विषा.

3431. Böhtlingk 6705 from the Subhâshitârṇava.

3433. δ. C वेश्मनः. Böhtlingk 4272, from the Subhâshitârṇava.

3434. A Samasyâpûraṇam on the theme which has already yielded No. 2426, and which is also the theme of the verse that follows this.

3435. C omits. Böhtlingk 1204 from the Śp. Daridravarṇava 1. Śp. MS. δ. कुचा इव.

3437. β. Separate कषे प्रमाणं. A omits author's name.—B C D दिङ्नागस्य. Böhtlingk 2505 from the Mahâbh. III. 17402, and the Subhâshitârṇava 163.

3438-9. The quotation is from the Kumârasambhava I. 3. No. 3439 is not in C. Böhtlingk 1441 gives 3439 from Ghaṭakarpara's Nîtisâra 17.

3441. Böhtlingk 602 from the Vikramacharita. द्विपातुराणां is a great improvement on the former reading चिन्तातुराणां.

The poet's cry is that of Milton:

"Alas, what boots it with incessant care
To cultivate the homely shepherd's trade,
And strictly meditate the thankless muse."

3443. δ. C विलोक्यमानं.

3444. Böhtlingk 826 from the Pañchatantra Ed. orn. I. 16, and the Hitopadeśa Ed. Schl. II. 42.

3445. Böhtlingk 4807 from the Vikramacharita.

3446. Has occurred already No. 2281. C adds after No. 3446 the verse एकमिषपक्षमेव Prabodhachandrodaya 10.

3447. In the Vairâgyaśataka. Ed. Tel. No. 77.

3449. C omits the signature.

3451. In the Vairâgyaśataka. Ed. Tel. No. 73.

3452. In the Vairâgyaśataka. Ed. Tel. No. 76.

3453. In the Śriñgâraśataka. Ed. Bohl. 53.

3455. In the Vairâgyaśataka. Ed. Tel. No. 3.

3456. In the Nitiśataka. Ed. Tel. No. 8.

3457. In the Nitiśataka. Ed. Tel. No. 44.

3458. In the Nitiśataka. Ed. Tel. No. 56.

Quoted in the Kâvyaprakâśa as an example of the alaṃkâra called Samuchchaya. Shakespeare's sonnet—

"Tired with all these for restful death I cry,"

is a good parallel.

3459. In the Nitiśataka.

3460. Silhaṇamiśra's Śântiśataka III. 22.

3465. γ. C तद्वाच्यं.

3467. In the Vairâgyaśataka.

3468. δ. C मूर्खः.

3469. δ. Correct बहुमता.

3470. In the Pañchatantra. Ed. Bühl. and Kiel. I. 146.

3473. α. C मानधनानिद्रम्. In the Vairâgyaśataka. Ed. 24.

3474. δ. C मदमदस्यास्या न चैतेन मम क्वचित्. In the Vairâgyaśataka. Ed. Tel. No. 30.

3475. In the Vairâgyaśataka. Ed. 50.

3477. δ. Write भर्म्योऽन्यान्याप.

3478. β. C मां मा स्वाहीशकनोऽन्य:. A D give up to विहाय only.—B to नरं धीः.—C reads γ δ.:

क्षीणं मूर्खं कदर्थं यदि भवति जनं संश्रिता श्रीविलासा
नन्विक सा गर्हणीया कथन बहुमतः कस्य न स्यात्धे इहः.

3480. γ. C भ्राम्यते भ्राम्यसे, δ. C शेखरं.

3482. γ. C त्वामपि धियो.

3483. β. C धनरेणोदय दर्पिता कथं. C omits 3484 and 3485.

3485. Cited by Aufrecht from the Śp. 103, 10 under Râjaśekhar

Böhtlingk [illegible] ... [illegible]

3490. β. C श्रुतभारतसंहितं.
3492. δ. C बाह्याभ्यन्तरे.
3498. Ascribed in the Mukundamâlâstava to Kulaśekhara.
3499.

"—the Mother with the Child
Whose tender winning arts,
Have to His little arms beguiled
So many wounded hearts!"

MATHEW ARNOLD.

3501. δ. C करुणोदयः.
3503. δ. C पाहि.
3505. γ. C संततः. δ. शरणं. The signature in C मुनन्दस्य.
3508. Add signature श्रीकुन्तीदेव्याः.
3511. δ. C अबलं कृपणं माम्.
3514. β. C न कृतैव कथा.
3518. β. C तत्स्मृतिः. Quoted in the Sarasvatîkaṇṭhâbharaṇa.
3520. Śankarâchârya in the Shaṭpadî.
3522. δ. C मा मा मुंच.
3525. δ. C मे यद्विलसितम्. In the Saundaryalharî.

[illegible]
the [illegible]padesa Ed. Schl. II. 42.
3445. Böhtlingk 4807 from the Vikramacharita.